

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
Δέσποινα Βαλατσού

«Ανάδυση νέων μνημονικών τόπων στο διαδίκτυο»

Τριμελής Επιτροπή
Καθηγητής Αντώνης Λιάκος (Επιβλέπων)
Επίκουρος Καθηγητής Μήτσος Μπιλάλης
Λέκτορας Δήμητρα Λαμπροπούλου

ΑΘΗΝΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2014

Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο - ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) – Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: Ηράκλειτος ΙΙ . Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ευχαριστίες

Για την ολοκλήρωση της παρούσας διδακτορικής διατριβής, οι ευχαριστίες είναι πολλές. Πρώτα απ' όλα θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα της διατριβής μου, τον καθηγητή κ. Αντώνη Λιάκο για τη βοήθεια και την καθοδήγησή του κατά τη διάρκεια εκπόνησης της διδακτορικής διατριβής μου. Αυτή είναι η ελάχιστη ευχαριστία που του οφείλω. Σε αυτόν οφείλω την αγάπη μου για την ιστορία όχι μόνο ως επιστήμη αλλά ως τρόπο σκέψης για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, εντέλει ως τρόπο κατανόησης του κόσμου. Τον ευχαριστώ λοιπόν από καρδιάς για όλα αυτά τα χρόνια που μου πρόσφερε και εμένα απλόχερα τις εντυπωσιακές γνώσεις του, τις σκέψεις και τους προβληματισμούς του, τις καινοτόμες ιδέες του και κυρίως τον ενθουσιασμό του για την ιστορία. Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω και στα άλλα δύο μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής, τον επίκουρο καθηγητή κ. Μήτσο Μπιλάλη και τη λέκτορα κ. Δήμητρα Λαμπροπούλου για τις γόνιμες παρατηρήσεις τους και την καθοδήγησή τους. Δεν πρέπει να παραλείψω να ευχαριστήσω τον αναπληρωτή καθηγητή κ. Γρηγόρη Πασχαλίδη για τη σταθερή βοήθειά του από την πρώτη κιόλας απόπειρα να ξεκινήσω το ταξίδι της εκπόνησης διδακτορικής διατριβής.

Η ομάδα του Ιστορείν, στην οποία είχα την τύχη να ενταχθώ ήδη από τα πρώτα χρόνια των σπουδών μου, μου έδωσε την ευκαιρία να ασκηθώ στη μελέτη της ιστορίας, να εμπλουτίσω τις γνώσεις μου και να διευρύνω τους ορίζοντές μου σε ό,τι αφορά τη θεωρία της ιστορίας και της ιστοριογραφίας. Η συμμετοχή μου στην ομάδα ήταν και παραμένει περίοδος ουσιαστικής μαθητείας.

Ξεχωριστά θα ήθελα να ευχαριστήσω τους φίλους και συνεργάτες στο Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών για την πολύτιμη στήριξη που μου πρόσφεραν όλα αυτά τα χρόνια της συνεργασίας μας, τη Μακρίνα Τσιωτάκη, το Μιχάλη Χαχλάκη, το Σάββα Κιναμπά και τη Χάιδω Μάρκουλα. Ευχαριστώ θερμά τον καθηγητή κ. Κώστα Γαβρόγλου για την πνευματική και ηθική βοήθεια, αλλά και για τη δυνατότητα που μου παρείχε να συμμετάσχω σε ποικίλα ερευνητικά έργα και προγράμματα του ΙΑ.ΕΚΠΑ και όχι μόνο. Μέσα από αυτά τα έργα είχα την ευκαιρία να ασκηθώ στην πράξη και να μελετήσω ζητήματα που αφορούν τη σύμπλευση της ιστορίας με τις ψηφιακές τεχνολογίες.

Ευχαριστώ από καρδιάς τις φίλες μου Άντα Διάλλα, Ποθητή Χαντζαρούλα και Κατερίνα Τζαμαλή για τη βοήθεια και τη συμπαράσταση που μου παρείχαν, η κάθε

μία με το δικό της ξεχωριστό τρόπο. Θερμές ευχαριστίες στη φίλη Πελαγία Μαρκέτου για την πολύτιμη βοήθειά της στη διόρθωση και στην επιμέλεια της διδακτορικής διατριβής, αλλά κυρίως για την υπομονή της.

Οφείλω ένα τεράστιο ευχαριστώ στην αδελφή μου Ιωάννα Λαλιώτου για την αμέριστη ηθική συμπαράστασή της, για την επιστημονική καθοδήγησή της καθόλη τη διάρκεια εκπόνησης της διδακτορικής διατριβής, για την υπομονή και την ανοχή που έδειξε σε όλα τα άγχη, τις αγωνίες και τις φοβίες μου, για τη φροντίδα, τη δυναμικότητα και τη θετική ενέργεια που τη χαρακτηρίζουν. Η μητέρα μου, Ρούλα Βαλατσού, παραμένει σταθερή συμπαραστάτης μου σε όλα τα στάδια της ζωής μου και την ευχαριστώ από καρδιάς για αυτό. Η μνήμη του πατέρα μου, Νίκου Βαλατσού, με συνοδεύει πάντα. Ένα μεγάλο ευχαριστώ στο σύντροφό μου, Νίκο Φαφαλιό, για την παρουσία του, την αγάπη του και την πολύπλευρη στήριξή του. Αφιερώνω αυτή τη διδακτορική διατριβή στον γιο μου Αλέξανδρο, που με την τρυφερή του παρουσία με βοήθησε να παραμένω εστιασμένη στην ουσία της ζωής, διαυγής και δυνατή για να συνεχίζω.

Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο - ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) – Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: Ηράκλειτος ΙΙ . Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	i
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	iii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες. Ψηφιακή ιστορία.	10
1Α. Ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες.	10
1Α1. Τι είναι οι «ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες»; Ορισμοί και θεωρητικές προσεγγίσεις.	10
1Α2. Από τις ανθρωπιστικές επιστήμες στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες.	23
1Α3. Το μέλλον των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών: προτάσεις, σκέψεις και κριτικές προσεγγίσεις.	38
1Β. Ψηφιακή ιστορία.	48
1Β1. Από την αναλογική ιστορία στην ψηφιακή ιστορία.	48
1Β2. Πληθοπορισμός και ψηφιακή ιστορία.	67
1Β3. Θεωρητικά ζητήματα που αφορούν την εφαρμογή της πρακτικής του πληθοπορισμού στην ψηφιακή ιστορία.	82
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ιστορία, ιστορική μνήμη και «αρχιτεκτονική της συμμετοχής».	90
2Α. Wikipedia: The Free Encyclopedia.	91
2Α1. Περιγράφοντας τη Wikipedia. Τι είναι και πώς λειτουργεί; Η ιστορική της διαδρομή και η σχέση της με την ιστορία.	93
2Α2. The Wikimedia Foundation: η θεσμική δομή πίσω από τη Wikipedia.	119
2Β. Memory Archive: The Encyclopedia of Memory.	130
2Γ. Your Archives: The National Archives of the UK.	145
2Δ. Η ιστορία, η μνήμη και τα wiki.	159
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Ψηφιακά αρχεία στο διαδίκτυο.	172
3Α. Αρχεία 2.0: τα χαρακτηριστικά των ψηφιακών αρχείων στο διαδίκτυο.	174
3Β. The September 11 Digital Archive.	185
3Β1. Από τι αποτελείται το September 11 Digital Archive και πώς δημιουργήθηκε.	191
3Β2. Λίγα λόγια για το Roy Rosenzweig Center for History and New Media.	225
3Β3. Ο δεύτερος εταίρος: American Social History Project / Center	

for Media & Learning.	231
3Γ. «Η ιστορία καθώς συμβαίνει»: συμμετοχή από τα κάτω στη συγκρότηση της ιστορικής μνήμης στο διαδίκτυο.	234
3Δ. Ψηφιακό αρχείο στο διαδίκτυο, ιστορική μνήμη και συναίσθημα.	243
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Δίκτυα ιστορικής μνήμης εντός και εκτός διαδικτύου.	248
4Α. Ο υβριδικός χαρακτήρας των δικτύων ιστορικής μνήμης εντός και εκτός διαδικτύου.	250
4Β. WW2 People's War. An archive of World War Two memories – written by the public, gathered by the BBC.	257
4Γ. Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro.	277
4Γ1. Ιστορίες ζωής και μνήμες στο διαδίκτυο.	283
4Δ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας.	287
4Δ1. Πρόγραμμα «Γενεαλογία».	288
4Δ2. Πρόγραμμα «Μαρτυρίες».	294
4Δ3. Πρόγραμμα «Ιστορία Μου».	302
4Δ4. Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής και Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Κεντρικής Μακεδονίας.	309
4Δ5. Δημιουργία ψηφιακού αποθέματος μνήμης.	314
4Ε. Συνοψίζοντας: Μνήμη(-ες) σε ροή εντός και εκτός διαδικτύου.	319
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	328
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	335
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ (σε CD-ROM)	

Εισαγωγή

Οι συζητήσεις για το τι είναι ιστορία έχουν πληθύνει διεθνώς αλλά και στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, και μάλιστα δεν την αφορούν τόσο, ή μόνο, ως επιστημονικό πεδίο που ασκείται στα ακαδημαϊκά περιβάλλοντα, αλλά ως δημόσια πρακτική η οποία προτείνει νέους τρόπους για τη νοηματοδότηση του παρελθόντος. Ο όρος δημόσια ιστορία εμφανίστηκε δυναμικά και στην ακαδημαϊκή αρένα, στην οποία γίνονται πολλές προσπάθειες ορισμού του πεδίου. Κάθε τέτοια προσπάθεια αποτελεί αφορμή για πρόσθετη συζήτηση μεταξύ των ιστορικών. Ο Robert Weible, ιστορικός, επιμελητής στο New York State Museum¹ και πρώην πρόεδρος του αμερικανού National Council on Public History (NCPH),² έγραψε το 2008 για τους ποικίλους ορισμούς της δημόσιας ιστορίας:

Τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του NCPH πρόσφατα όρισαν τη δημόσια ιστορία ως «κίνημα, μεθοδολογία και προσέγγιση η οποία προκρίνει συνεργατικές μεθόδους μελέτης και πρακτικής άσκησης της ιστορίας· όσοι την ασκούν συμμερίζονται τον ίδιο στόχο, το να διατεθούν οι τεχνικές τους στο κοινό ώστε να τις χρησιμοποιήσει». Αυτός ο ορισμός πυροδότησε πρόσθετες διαμάχες μεταξύ των μελών. Ο καθένας, φαίνεται, διατυπώνει ένα διαφορετικό ορισμό.³

Πέρα από τις απόπειρες ακριβούς ορισμού, φαίνεται πως ο όρος δημόσια ιστορία λειτουργεί ως γενικός όρος, καθώς αφορά όλες τις μορφές ιστορίας που υπάρχουν γύρω μας, όλες τις εκφάνσεις, τις πρακτικές, τις εκδηλώσεις, τις νοηματοδοτήσεις της ιστορίας οι οποίες πραγματώνονται στο παρόν με ποικίλα μέσα, όπως είναι, λόγου χάρη, η λογοτεχνία, ο κινηματογράφος, η φωτογραφία και

¹ New York State Museum, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Ιουνίου 2014, <https://www.nysm.nysed.gov/>

² National Council on Public History (NCPH), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Ιουνίου 2014, <http://ncph.org/cms/>

³ «NCPH board members recently suggested that public history is “a movement, methodology, and approach that promotes the collaborative study and practice of history; its practitioners embrace a mission to make their special insights accessible and useful to the public”. That only triggered further debate among members. Everyone, it seems, has a different definition».

Robert Weible, «Defining Public History: Is It Possible? Is It Necessary?», *Perspectives on History* (Μάρτιος 2008), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Ιουνίου 2014, <http://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/march-2008/defining-public-history-is-it-possible-is-it-necessary>

ευρύτερα η εικόνα, ο ήχος (τα μουσικά ρεύματα για παράδειγμα, όπως παλαιότερα το ροκ και το ραπ ή πιο πρόσφατα το χιπ χοπ), μνημεία και επετειακές ή άλλες εκδηλώσεις μνήμης, καθώς επίσης όλες οι ψηφιακές πλέον μορφές αυτών των μέσων και των πρακτικών, αλλά κυρίως το διαδίκτυο. Η δημόσια ιστορία υποδέχεται και μελετά όλους τους τρόπους με τους οποίους το σύγχρονο μετανεωτερικό υποκείμενο αντιλαμβάνεται, αλλά και αναπαριστά και αφηγηματοποιεί το παρελθόν, τόσο το δικό του όσο και το συλλογικό παρελθόν της κοινότητας, της ομάδας ή κάθε άλλης συλλογικότητας και συσσωμάτωσης στην οποία ανήκει ή στην οποία νιώθει πως ανήκει. Η δημόσια ιστορία έχει να κάνει με την ιστορία που παράγεται αλλά και καταναλώνεται από το κοινό, από όλους μας, και όχι μόνο ή αποκλειστικά από τους επαγγελματίες ιστορικούς. Η δημόσια ιστορία ιχνογραφεί και ασχολείται με την ιστορία, με το παρελθόν και με τη μνήμη, σε ένα ευρύ φάσμα που εκτείνεται από το τοπικό επίπεδο μέχρι το παγκόσμιο, αλλά και στο πλαίσιο μιας διαφορετικής αντίληψης για το χρόνο, δηλαδή της παροντικής ιστορικότητας, η οποία κατά μία έννοια συνενώνει το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον στη στιγμή ακριβώς που επιτελείται η πράξη της αναπαράστασης και της αφηγηματοποίησης του παρελθόντος, η πράξη της μνήμης.

Η δημόσια ιστορία, ως διακριτό πεδίο εντός των ιστορικών σπουδών, εμφανίστηκε κυρίως από τη δεκαετία του 1970 και μετά, πρώτα στην Αμερική και λίγο αργότερα στην Ευρώπη, ιδίως στη Μεγάλη Βρετανία. Η δεκαετία του 1960, που «έκλεισε» με τα γεγονότα του Μάη του 1968 και με την εμφάνιση νέων κοινωνικοπολιτικών κινημάτων, και η δεκαετία του 1970 συνέβαλαν, μεταξύ άλλων, στην αλλαγή του τοπίου στις ιστορικές σπουδές και έδωσαν το έναυσμα για την ανάδυση νέων πεδίων μελέτης με οργανωμένο και θεσμικό τρόπο, όπως η προφορική ιστορία, η κοινωνική ιστορία, η πολιτισμική ιστορία, οι σπουδές της μνήμης κ.ά., όλα τους πεδία που έδιναν φωνή στα ίδια τα υποκείμενα της ιστορίας ώστε να αφηγηθούν τις ιστορίες τους με το δικό τους τρόπο, ιχνογραφώντας έτσι μια ιστορία από τα κάτω προς τα πάνω.

Από τη δεκαετία του 1990 και μετά, η εμφάνιση του παγκόσμιου ιστού και η ταχεία διάδοση του διαδικτύου, δημιούργησαν ένα νέο τόπο όπου όλα τα παραπάνω πεδία της ιστορικής μελέτης αναπλαισιώθηκαν. Οι δυνατότητες των ψηφιακών τεχνολογιών και των τεχνολογιών δικτύου παρέχουν τον τρόπο και τα μέσα για τη συμμετοχή όλων, όχι μόνο των επαγγελματιών ιστορικών, στη διαδικασία επιτέλεσης της ιστορίας και διαμόρφωσης της ιστορικής μνήμης. Το διαδίκτυο δίνει τη

δυνατότητα στον καθένα να *γράφει για* την ιστορία ή να *γράφει* και να *κάνει* ιστορία ο ίδιος, και σε κάθε περίπτωση να συμμετάσχει ενεργά, με όποιον τρόπο προτιμά, στην παραγωγή και στην επικοινωνία ιστορικού περιεχομένου και νοήματος. Σε αυτό το σημείο συνέργειας της δημόσιας και της ψηφιακής ιστορίας στο νέο, διαφορετικό και ποικίλο τόπο του διαδικτύου αναδεικνύονται νέοι τόποι μνήμης. Η μνήμη αφορά θέματα και ζητήματα από τη ζωή των ανθρώπων, τα οποία διαμορφώνουν την ταυτότητά τους, και τα οποία δεν απασχολούσαν ιδιαίτερα τους επαγγελματίες ιστορικούς ούτε συνιστούσαν αντικείμενα μελέτης της ιστορίας εντός των ακαδημαϊκών τειχών, όπως για παράδειγμα τα συναισθήματα –ιδίως τα «θετικά» συναισθήματα σαν την παραγνωρισμένη ευτυχία λόγου χάρη, σε αντίθεση με τα «αρνητικά» συναισθήματα σαν το θρήνο, την απώλεια ή το τραύμα, τα οποία έχουν μελετηθεί περισσότερο–, η καθημερινότητα σε επιμέρους και μικρής κλίμακας γεγονότα κ.ά. Το τι συνιστά ιστορία για το σύγχρονο υποκείμενο την εποχή του διαδικτύου σχετίζεται με τους ποικίλους τρόπους με τους οποίους το υποκείμενο όχι μόνο αντιλαμβάνεται, αλλά και βιώνει το παρελθόν στο παρόν, και το αναπαριστά ή το αφηγείται στη διαδικτυακή σφαίρα. Η διάκριση ανάμεσα σε δημόσιο και ιδιωτικό φαίνεται να χάνει το νόημά της, καθώς τα στοιχεία που δομούν τη μνήμη σήμερα είναι η προσωπική, καθημερινή και συχνά επενδυμένη με διάφορα συναισθήματα, εμπειρία των ανθρώπων από την ιστορία, εμπειρία η οποία μέχρι πριν από λίγα χρόνια εγγραφόταν στο πεδίο της ιδιωτικής σφαίρας, αλλά και το γεγονός ότι την εκφράζουν μέσω του διαδικτύου, το οποίο λογίζεται ως δημόσια σφαίρα επικοινωνίας. Ο Αντώνης Λιάκος, στο βιβλίο του *Αποκάλυψη, Ουτοπία και Ιστορία*, γράφει:

Τα ερωτήματα που μας υποβάλλει η στροφή προς τη μνήμη δεν είναι τι σημαίνει το ένα ή το άλλο παρελθοντικό γεγονός για μας, ή έστω, για τους μεταγενέστερους, αλλά πώς το βίωσαν οι άνθρωποι της εποχής του. Πρόκειται για μια στροφή στο βιωματικό, στην εποχή του virtual. Η αναζήτηση της μνήμης, όσο φευγαλέα και αν μας φαίνεται, είναι η ουτοπία της αναζήτησης του συγκεκριμένου στο φευγαλέο και εικονικό κόσμο της πραγματικότητας.⁴

⁴ Αντώνης Λιάκος, *Αποκάλυψη, Ουτοπία και Ιστορία. Οι μεταμορφώσεις της ιστορικής συνείδησης*, (Αθήνα: Πόλις, 2012), β' εκδ., 366.

Με την ανάδυση των νέων μνημονικών τόπων στο διαδίκτυο, διαμορφώνονται και νέες μορφές ιστορικής συνείδησης και κουλτούρας. Σύμφωνα πάλι με τον Αντώνη Λιάκο,⁵

η ιστορική κουλτούρα, στο πέρασμά της από τον κυβερνοχώρο, δεν είναι πλέον ένας τόπος αλληλεπίδρασης μεταξύ θεσμικής ιστορίας και δημόσιας μνήμης, ούτε είναι ένας παθητικός δέκτης των ιδεών για το παρελθόν, τις οποίες επεξεργάστηκε η ακαδημαϊκή ή κρατική ελίτ και η υψηλή κουλτούρα. Αντίθετα, γίνεται ένας ενεργός παράγοντας που καθορίζει τον τρόπο κατασκευής των ιστορικών εικόνων. Η είσοδος της ιστορίας στη σφαίρα της «λαϊκής κυβερνοκουλτούρας» έχει αλλάξει την ιστορική κουλτούρα.⁶

Σε συνέντευξή του στον Σπύρο Κακουριώτη για την εφημερίδα *Αυγή* το 2013, ο ιστορικός Serge Noiret,⁷ μελετητής της δημόσιας και της ψηφιακής ιστορίας στο Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο της Φλωρεντίας, διατύπωσε τον αφορισμό «ο καθένας μας είναι ιστορικός του παρελθόντος του».⁸ Αυτή η φράση κρύβεται πίσω από την παρούσα μελέτη. Η ιστορία πια δεν ασκείται μόνο και αποκλειστικά στο πανεπιστήμιο και σε άλλα θεσμικά ακαδημαϊκά περιβάλλοντα, αλλά πραγματώνεται καθημερινά από το κοινό, από τον καθένα μας, στο διαδίκτυο. Αυτή η αλλαγή κλονίζει συθέμελα την επιστήμη της ιστορίας καθώς αποτελεί πρόκληση για βασικές έννοιες, όπως είναι λόγου χάρη η αυθεντία και η μοναδικότητα του επαγγελματία ιστορικού, για εννοιολογικά εργαλεία και για κομβικές μεθόδους της, για την ίδια την οντολογία του επιστημονικού πεδίου. Η εμφάνιση και η διάδοση των νέων ψηφιακών εργαλείων και μεθόδων, αλλά και η διαμόρφωση μιας διαφορετικής από την κατεστημένη ακαδημαϊκής αντίληψης για το τι είναι ιστορία και για τον τρόπο με τον

⁵ Antonis Liakos Historian, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Ιουνίου 2014, <http://antonisliakos.gr/>

⁶ Αντώνης Λιάκος, «Οι πόλεμοι της ιστορίας. Σημειώσεις επί του πεδίου. (Οι αθέατες όψεις της ιστορίας, Αθήνα 2012)», ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Ιουνίου 2014, <http://antonisliakos.files.wordpress.com/2011/04/cebfc9cf80cf8ccebcb5cebcbfc9cf84ceb7cf82-ceb9cf83cf84cebfcf81ceafceb1cf821.pdf>

⁷ 1) «Serge Noiret: Curriculum Vitae», *European University Institute (Florence, Italy)*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014, <http://apps.eui.eu/Personal/Staff/Noiret/noiret.html> και 2) Digital and Public History by @sergenoiret, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014, <http://sergenoiret.blogspot.gr/>

⁸ Serge Noiret, «Ο καθένας μας είναι ιστορικός του παρελθόντος του», συνέντευξη στον Σπύρο Κακουριώτη, *Αυγή*, 8 Σεπτεμβρίου 2009, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014, <http://www.avgi.gr/article/901393/serge-noiret-o-kathenas-mas-einai-istorikos-tou-parelthontos-tou>

οποίο πραγματώνεται στο περιβάλλον του διαδικτύου και, γενικότερα, μέσω των ψηφιακών τεχνολογιών δικτύου, πυροδοτούν συζητήσεις για την ανασηματοδότηση της ιστορίας στο ευρύ κοινό, για τη μετατροπή της σε εμπειρία και σε δημόσιο αγαθό που ανήκει σε όλους. Σε διεθνές επίπεδο, οι εξελίξεις αυτές μελετώνται μέσα σε ένα νέο θεωρητικό πλαίσιο, το πλαίσιο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών. Η Ελλάδα μόλις πρόσφατα άρχισε να συμμετέχει σε αυτή τη συζήτηση, κυρίως μέσω του Δικτύου Υποδομών για την Έρευνα στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες (ΔΥΑΣ)⁹ σε συνεργασία με την αντίστοιχη ευρωπαϊκή υποδομή DARIAH-EU,¹⁰ στην οποία είναι ιδρυτικό μέλος με τη συμμετοχή πολλών ακαδημαϊκών φορέων, όπως η Ακαδημία Αθηνών, αλλά και το Πανεπιστήμιο Αθηνών με το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας.¹¹

Η παρούσα μελέτη έχει τον τίτλο «Ανάδυση νέων μνημονικών τόπων στο διαδίκτυο». Έχει ως στόχο να μελετήσει χαρακτηριστικά παραδείγματα διαδικτυακών τόπων όπου συγκεντρώνεται, παράγεται και διατίθεται ιστορικό περιεχόμενο, συγκροτούνται σύγχρονες μορφές ιστορικής μνήμης και μαρτυρίας, και διαμορφώνεται μια σύγχρονη κουλτούρα γύρω από την ιστορία. Η ενασχόληση με τις μορφές και τους τρόπους με τους οποίους αφενός ασκείται η ιστορία, και αφετέρου αναδεικνύονται ποικίλες μορφές ιστορικής μνήμης στο διαδίκτυο, είναι περιορισμένη στην Ελλάδα μέχρι στιγμής. Με αφετηρία τη διεθνή συζήτηση για την ψηφιακή στροφή στις ανθρωπιστικές επιστήμες γενικά, και ειδικότερα στην ιστορία, η παρούσα μελέτη φιλοδοξεί να συνεισφέρει στον εμπλουτισμό και στην ενίσχυση του διαλόγου που διεξάγεται στην Ελλάδα, τόσο για τις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες και για την ψηφιακή ιστορία, όσο και για τις συμμετοχικές πρακτικές του σύγχρονου υποκειμένου στη διαμόρφωση μνημονικών αφηγημάτων στο διαδίκτυο.

Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος που μόλις αναφέρθηκε μελετήθηκαν οι εξελίξεις και οι διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις στο ευρύ γνωστικό πεδίο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, στο οποίο εγγράφεται θεματικά η παρούσα μελέτη. Έτσι, στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η βιβλιογραφία για την ανάδυση

⁹ Δίκτυο Υποδομών για την Έρευνα στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες (ΔΥΑΣ), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014, <http://www.dyas-net.gr/>

¹⁰ DARIAH-EU, Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014, <http://dariah.eu/>

¹¹ 1) DARIAH-GR, Ανάπτυξη της Ελληνικής Ερευνητικής Υποδομής για τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014, http://www.dyas-net.gr/kickoff/?page_id=2

και 2) DARIAH-EU, Greece, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014, <http://dariah.eu/about/our-partners/greece/country-profile>

και για την ανάπτυξη αυτού του πεδίου, η οποία αναπτύχθηκε τα ολότελα πρόσφατα χρόνια και ανανεώνεται, εμπλουτίζεται και αναθεωρείται διαρκώς. Αρχικά, παρουσιάζονται οι βασικοί ορισμοί του νέου πεδίου και η σχετική συζήτηση που διεξάγεται στα ακαδημαϊκά περιβάλλοντα με αφορμή αυτούς τους ορισμούς. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στη γενεαλογία του πεδίου, κατά κάποιο τρόπο, δηλαδή στη μετάβαση από τις ανθρωπιστικές επιστήμες της πληροφορικής στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες. Σε αυτό το πλαίσιο, εκτίθενται διεξοδικά τόσο οι κυρίαρχες προσπάθειες περιοδολόγησης του πεδίου, όσο και οι βασικές θεωρίες κριτικής αποτίμησής του. Τέλος, παρουσιάζονται οι βασικές προτάσεις και οι κριτικές προσεγγίσεις στη μελλοντική εξέλιξη των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, με τις περισσότερες να συντείνουν στην οργανική και ισότιμη σύμπλευση της θεωρητικής σκέψης και με την τεχνολογική εφαρμογή. Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά την ιστορική επιστήμη, η παρούσα μελέτη παρουσιάζει την ιστορία της ψηφιακής ιστορίας, τους κυρίαρχους ορισμούς και τα βασικά χαρακτηριστικά του γνωστικού αντικειμένου. Συνακόλουθα, αναδεικνύονται τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της ψηφιακής τεχνολογίας για τους ιστορικούς, καθώς και βασικά ζητήματα θεωρίας και μεθοδολογίας, τα οποία προκύπτουν από ό,τι ονομάζεται ψηφιακή στροφή στην ιστορία. Ολοκληρώνοντας το πρώτο κεφάλαιο, η παρούσα μελέτη εξειδικεύει ακόμα περισσότερο, αναπτύσσοντας το σύγχρονο φαινόμενο του πληθοπορισμού και τους τρόπους με τους οποίους αξιοποιείται από την ιστορική επιστήμη αυτή η τάση, προκειμένου να μελετήσει τους νέους συμμετοχικούς και συνεργατικούς τρόπους με τους οποίους παράγεται η ιστορική γνώση στα σημερινά δικτυακά περιβάλλοντα, με τους οποίους διαμορφώνονται ποικίλα μνημονικά αφηγήματα στο διαδίκτυο, αλλά και διατυπώνεται ένας σύγχρονος λόγος για το τι είναι ιστορία στο διαδίκτυο.

Για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης, εντοπίστηκε και επιλέχθηκε πρωτογενές αρχειακό υλικό το οποίο αναζητήθηκε, φυσικά, στο ίδιο το διαδίκτυο. Όλα τα παραδείγματα του υλικού (κείμενα, εικόνες κ.ά.) που συμπεριλαμβάνονται στη διατριβή (στο κυρίως σώμα του κειμένου αλλά και στα παραρτήματα) υπάρχουν διαθέσιμα στο διαδίκτυο, παραπέμπονται πλήρως με ρητή αναφορά στην πηγή προέλευσής τους και παρατίθενται εδώ αποκλειστικά και μόνο για εκπαιδευτικούς ερευνητικούς και μη-εμπορικούς σκοπούς. Το πρωτογενές υλικό της εργασίας αυτής αποτελείται από τέσσερις μη ελληνικούς και δύο ελληνικούς μνημονικούς τόπους στο διαδίκτυο. Επίσης, συμπεριλαμβάνει έναν ακόμα διαδικτυακό τόπο, ο οποίος

αποτελεί κατεξοχήν παραδειγματική περίπτωση διαμόρφωσης της ιστορικής μνήμης στο διαδίκτυο, τόσο στην Ελλάδα, όσο και διεθνώς, τη Wikipedia.

Έτσι, το πρωτογενές αρχειακό σώμα της εργασίας αποτελείται από τους εξής διαδικτυακούς τόπους αναλυτικά: 1) Wikipedia· 2) Memory Archive: The Encyclopedia of Memory· 3) Your Archives: The National Archives of the UK· 4) September 11 Digital Archive· 5) WW2 People's War. An archive of World War Two memories – written by the public, gathered by the BBC· 6) Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro· 7) Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού, και ειδικότερα τα διαδικτυακά προγράμματά του «Γενεαλογία», «Μαρτυρίες» και «Ιστορία Μου».

Επίσης, το πρωτογενές υλικό χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες: η Wikipedia, το Memory Archive και το Your Archives αποτελούν διαδικτυακούς τόπους μνήμης που βασίζονται στην τεχνολογία των wiki (Κεφάλαιο 2). Το September 11 Digital Archive είναι το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα διαδικτυακού τόπου μνήμης που έχει τη μορφή και τα χαρακτηριστικά των ψηφιακών διαδικτυακών αρχείων (Κεφάλαιο 3). Τέλος, το WW2 People's War, η Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, και τα προγράμματα «Γενεαλογία», «Μαρτυρίες» και «Ιστορία Μου» του ΙΜΕ συγκροτούν μια κατηγορία μνημονικών τόπων που λειτουργούν συνδυαστικά εντός και εκτός διαδικτύου (Κεφάλαιο 4). Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως το πρωτογενές υλικό χαρακτηρίζεται έντονα από πολυμορφία, η οποία αφορά, μεταξύ άλλων, την προέλευσή του (Αμερική, Μεγάλη Βρετανία, Ελλάδα), αλλά κυρίως τους σκοπούς που προτάσσονται κάθε φορά, τα ερωτήματα που αναδεικνύονται, καθώς και τον τρόπο και τη μεθοδολογία με τα οποία αναπτύσσεται στο διαδίκτυο. Τα μη ελληνικά παραδείγματα αποτελούν πιο πολύ αναπτυγμένες και προωθημένες μορφές μνημονικών τόπων στο διαδίκτυο, ενώ τα ελληνικά παραδείγματα παρουσιάζουν πιο συμβατικά χαρακτηριστικά. Αυτό ισχύει περισσότερο στην περίπτωση των προγραμμάτων του ΙΜΕ, που αποτελούν και το παλαιότερο παράδειγμα από τους διαδικτυακούς μνημονικούς τόπους που συμπεριλαμβάνονται στο πρωτογενές υλικό της παρούσας μελέτης.¹²

¹² Στο σεμινάριο με τίτλο «Humanities Goes Digital in Greece» το οποίο πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα, στις 30 Μαΐου 2014, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων της πρωτοβουλίας DARIAH-GR στην Ελλάδα, ο Πάνος Κωνσταντόπουλος, καθηγητής στο Τμήμα Πληροφορικής του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, κατά τη συζήτηση των συμμετεχόντων στο σεμινάριο, υποστήριξε πως σύμφωνα με μια εκ των υστέρων ανάλυση και αποτίμηση των προγραμμάτων «Γενεαλογία», «Μαρτυρίες» και «Ιστορία Μου» του ΙΜΕ, μπορούν να θεωρηθούν βάσιμα ως πρώτα δείγματα εφαρμογής του πληθοπορισμού στην επιστήμη της ιστορίας στην Ελλάδα. Για το σεμινάριο, βλ.

Καθεμία από τις κατηγορίες πρωτογενούς υλικού μελετάται και παρουσιάζεται σε ξεχωριστό κεφάλαιο. Στην αρχή κάθε κεφαλαίου γίνεται μια συνοπτική παρουσίαση του θεωρητικού πλαισίου, αλλά και της διεθνούς βιβλιογραφίας για τα θέματα που προκύπτουν από τη μελέτη κάθε κατηγορίας μνημονικών τόπων στο διαδίκτυο. Στο τέλος κάθε κεφαλαίου γίνεται μια απόπειρα να συνοψιστούν τα κεντρικά ερωτήματα που αναδεικνύονται από τη μελέτη του πρωτογενούς υλικού, αλλά και μια προσπάθεια να ανοίξει περισσότερο η συζήτηση. Ακριβώς εξαιτίας της ιδιαιτερότητας του πρωτογενούς υλικού, αλλά και του καινοτόμου χαρακτήρα που έχουν τόσο η παρούσα μελέτη, όσο και γενικά το θεωρητικό πλαίσιο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών και της ψηφιακής ιστορίας, το οποίο βρίσκεται διαρκώς σε εξέλιξη και αναδιαμόρφωση, η παρούσα μελέτη πιο πολύ προτείνει καινούρια ερωτήματα και δίνει αφορμές για συζήτηση σε ό,τι αφορά τον αναστοχασμό για την επιστήμη της ιστορίας στην ψηφιακή εποχή του διαδικτύου, παρά καταλήγει σε κλειστά και απόλυτα συμπεράσματα.

Πρέπει εδώ να σημειωθεί πως η επιλογή του πρωτογενούς υλικού ήταν ιδιαίτερα δύσκολη και πολύπλοκη. Το διαδίκτυο είναι απέραντο και τα πιθανά υποψήφια παραδείγματα μνημονικών τόπων για μια μελέτη σαν κι αυτή είναι άπειρα, ενώ νέες περιπτώσεις εμφανίζονται με την ταχύτητα του φωτός. Ο εντοπισμός και η επιλογή του πρωτογενούς υλικού βασίστηκαν στη μελέτη του θεωρητικού πλαισίου και στην ανάδειξη και στον εντοπισμό των βασικών εννοιών που χαρακτηρίζουν ανεξίτηλα την ψηφιακή στροφή στην ιστορία γενικά, και ειδικότερα τη διαμόρφωση σύγχρονων ψηφιακών μορφών ιστορικής μνήμης και μαρτυρίας. Οι έννοιες αυτές είναι οι εξής: α) η ψηφιακότητα, από την άποψη ότι τα περισσότερα τεκμήρια είναι εξ αρχής ψηφιακά, όπως για παράδειγμα οι ψηφιακές φωτογραφίες, ή παράγονται μεν με αναλογικό τρόπο, όμως ψηφιοποιούνται σχεδόν αμέσως προκειμένου να διατεθούν στο διαδίκτυο, ή επίσης παράγονται με ψηφιακούς τρόπους απευθείας σε διαδικτυακές εφαρμογές, όπως γίνεται λόγου χάρη στην περίπτωση της απευθείας κατάθεσης προσωπικών μαρτυριών σε online διαδικτυακές πλατφόρμες· β) η δυναμική συμμετοχή, όχι μόνο του επαγγελματία ιστορικού, αλλά και του κοινού κατά βάση, και η συνεργασία τους στην παραγωγή του ιστορικού περιεχομένου στο διαδίκτυο· γ) η ανοιχτότητα, η ελεύθερη πρόσβαση και η διάθεση του αρχειακού υλικού στο κοινό. Έτσι, το συγκεκριμένο πρωτογενές υλικό της παρούσας μελέτης

αντικατοπτρίζει αυτές τις κομβικές έννοιες, συγκροτεί τρεις διακριτές σημαίνουσες κατηγορίες μνημονικών τόπων στο διαδίκτυο με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπως αναφέρθηκε παραπάνω –την κατηγορία των διαδικτυακών τόπων μνήμης που βασίζονται στην τεχνολογία των wiki, την κατηγορία των διαδικτυακών τόπων μνήμης που έχουν τη μορφή διαδικτυακών ψηφιακών αρχείων, την κατηγορία των μνημονικών τόπων εντός και εκτός διαδικτύου–, και αποτελεί επαρκή πηγή για μελέτη εξαιτίας του όγκου του, της ευρείας χρήσης του από το κοινό και, τέλος, της σπουδαιότητας και της επίδρασης που ασκεί στην ιστορική επιστήμη.

Κεφάλαιο 1

Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες. Ψηφιακή Ιστορία

1Α. Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες

1Α1. Τι είναι οι «ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες»; Ορισμοί και θεωρητικές προσεγγίσεις

Ο όρος «ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες» («digital humanities») εμφανίστηκε για πρώτη, επίσημη τουλάχιστον, φορά στο έργο τριών πανεπιστημιακών δασκάλων, της Susan Schreibman,¹³ του Ray Siemens¹⁴ και του John Unsworth,¹⁵ στον τόμο που επιμελήθηκαν και εξέδωσαν το 2004 στον εκδοτικό οίκο Blackwell, με τίτλο *A Companion to Digital Humanities*.¹⁶ Είναι σημαντικό να επισημανθεί πως επέλεξαν να χρησιμοποιήσουν τον όρο αυτό στον τίτλο του βιβλίου. Παρά το γεγονός πως το περιεχόμενο του βιβλίου αναφέρεται κατά κύριο λόγο στην περιγραφή των ανθρωπιστικών επιστημών της πληροφορικής για να μεταβεί στη συνέχεια σε μια σχετικά συνοπτική παρουσίαση των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, με την επιλογή τους να χρησιμοποιήσουν το συγκεκριμένο όρο στον τίτλο σηματοδοτείται, τόσο σε συμβολικό όσο και σε ουσιαστικό επίπεδο, μια κομβική στιγμή στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών: το ενδιαφέρον και ο προσανατολισμός μετατοπίζονται σαφώς από τη μελέτη της χρήσης της τεχνολογίας στις ανθρωπιστικές επιστήμες, δηλαδή από ένα χαρακτηριστικό των ανθρωπιστικών επιστημών της πληροφορικής, στη μελέτη του ίδιου του γνωστικού πεδίου όπως μετασχηματίζεται και εξελίσσεται δοκιμάζοντας και ενσωματώνοντας τις νέες τεχνολογίες στις θεωρητικές αναζητήσεις και στις πρακτικές προσεγγίσεις του, μια

¹³ Για ένα αναλυτικό βιογραφικό σημείωμα, βλ. Dr Susan Schreibman, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 31 Μαΐου 2013, <http://www.tcd.ie/English/staff/academic-staff/susan-schreibman.php/>

¹⁴ Για ένα αναλυτικό βιογραφικό σημείωμα, βλ. Ray G. Siemens, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 31 Μαΐου 2013, <http://web.uvic.ca/~siemens/>

¹⁵ Για ένα αναλυτικό βιογραφικό σημείωμα, βλ. John M. Unsworth, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 31 Μαΐου 2013, <http://people.lis.illinois.edu/~unsworth/>

¹⁶ Susan Schreibman, Ray Siemens και John Unsworth (επιμ.), *A Companion to Digital Humanities* (Oxford: Blackwell Publishing, 2004), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Δεκεμβρίου 2012, <http://www.digitalhumanities.org/companion>

έμφαση που αποτελεί το κατεξοχήν στοιχείο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών.¹⁷

Ο Patrik Svensson,¹⁸ καθηγητής ανθρωπιστικών επιστημών και πληροφορικής επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Umeå της Σουηδίας, υποστηρίζει πως ο όρος «ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες» εμφανίστηκε πολύ συχνά και καθιερώθηκε στη διάρκεια της δεκαετίας του 2000. Συγκεκριμένα, σημειώνει μεταξύ άλλων τον προαναφερθέντα τόμο *A Companion to Digital Humanities* (2004), την ίδρυση του ψηφιακού διαδικτυακού περιοδικού *Digital Humanities Quarterly*¹⁹ από την Alliance of Digital Humanities Organization (ADHO)²⁰ το 2005, την απόφαση να μετονομαστεί το 2006 το διεθνές συνέδριο που συνδιοργάνωναν από το 1996 η Association for Literary and Linguistic Computing (ALLC) και η Association for Computers and the Humanities (ACH) από «ALLC/ACH Conference» σε «Digital Humanities Conference», τη νέα σειρά βιβλίων από τις πανεπιστημιακές εκδόσεις του Πανεπιστημίου του Ιλινόις με γενικό τίτλο «Topics in Digital Humanities»,²¹ κ.ά.²²

Το *Humanities Blast*,²³ το ιστολόγιο που διατηρεί ο Todd Presner,²⁴ κάτοχος της έδρας των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Λος Άντζελες (UCLA), το 2009 δημοσίευσε το «Digital Humanities Manifesto» («Μανιφέστο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών»), ένα συνεργατικό κείμενο που συντάχθηκε με τη συνδρομή πολλών χρηστών σε τρία

¹⁷ Kathleen Fitzpatrick, «The Humanities, Done Digitally», στο Matthew K. Gold (επιμ.) *Debates in the Digital Humanities*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012, 13. Βλ. επίσης Matthew G. Kirshenbaum, «What Is Digital Humanities and What's It Doing in English Departments?», *ADE Bulletin*, 150 (2010): 56-57, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Δεκεμβρίου 2013, <http://mkirshenbaum.files.wordpress.com/2011/03/ade-final.pdf>

Τέλος, για μια περιεκτική παρουσίαση της ιστορίας του όρου Digital Humanities βλ. Katherine N. Hayles, *How We Think: Digital Media and Contemporary Technogenesis* (Chicago: Chicago University Press, 2012) και ειδικά τις σ. 24-27 από το δεύτερο κεφάλαιο του ίδιου βιβλίου με τίτλο «The Digital Humanities. Engaging the Issues».

¹⁸ Patrik Svensson, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013,

<http://patrik.humlab.umu.se/>

¹⁹ Digital Humanities Quarterly (DHQ), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013, <http://digitalhumanities.org/dhq/>

²⁰ Alliance of Digital Humanities Organization (ADHO), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013, <http://adho.org/>

²¹ Topics in Digital Humanities, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013, http://www.press.uillinois.edu/books/find_books.php?type=series&search=TDH

²² Patrik Svensson, «Humanities Computing as Digital Humanities», *Digital Humanities Quarterly* 3(3) (2009), #34, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013, <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/3/3/000065/000065.html>

²³ Humanities Blast. Engaged Digital Humanities Scholarship, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012, <http://humanitiesblast.com/>

²⁴ «About», Todd Presner, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012, http://www.toddpresner.com/?page_id=2/

χρονικά στάδια (σε τρεις εκδοχές). Το κείμενο αυτό περιγράφει τα χαρακτηριστικά των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών και αναλύει διεξοδικά τη σπουδαιότητά τους υιοθετώντας επιβλητικό τόνο, όπως άλλωστε αρμόζει σε ένα μανιφέστο:

Οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες δεν είναι ένα ενιαίο γνωστικό πεδίο αλλά μια σειρά από *συγκλίνουσες πρακτικές* που διερευνούν έναν κόσμο στον οποίο: α) ο έντυπος λόγος δεν συνιστά πλέον το αποκλειστικό ή το κανονιστικό μέσο για την παραγωγή και τη διάδοση της γνώσης· αντίθετα, ο έντυπος λόγος απορροφάται από νέες πολυμεσικές εφαρμογές και αποτελεί μέρος τους· και β) τα ψηφιακά εργαλεία, οι ψηφιακές τεχνικές και τα ψηφιακά μέσα έχουν τροποποιήσει την παραγωγή και τη διάδοση της γνώσης στο χώρο των τεχνών, των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών. Οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες επιδιώκουν να λειτουργήσουν ως πρωτοπόρος σε έναν κόσμο, στον οποίο τα πανεπιστήμια, που δεν αποτελούν πλέον τους αποκλειστικούς παραγωγούς και θεράποντες της γνώσης και του πολιτισμού, καλούνται να διαμορφώσουν εγγενώς ψηφιακά μοντέλα ακαδημαϊκού λόγου για τις νεοαναδυόμενες δημόσιες σφαίρες του παρόντος (τον παγκόσμιο ιστό, τη μπλογκόσφαιρα, τις ψηφιακές βιβλιοθήκες κ.ά.), να οικοδομήσουν πρότυπα καινοτομίας και αριστείας σε αυτούς τους τομείς, και να διευκολύνουν το σχηματισμό *δικτύων* παραγωγής, ανταλλαγής και διάχυσης της γνώσης, τα οποία είναι ταυτόχρονα τοπικά και παγκόσμια.²⁵ [Η πρώτη έμφαση στο πρωτότυπο, η δεύτερη δική μου].

²⁵ «Digital Humanities is not a unified field but *an array of convergent practices* that explore a universe in which: a) print is no longer the exclusive or the normative medium in which knowledge is produced and/or disseminated; instead, print finds itself absorbed into new, multimedia configurations; and b) digital tools, techniques, and media have altered the production and dissemination of knowledge in the arts, human and social sciences. The Digital Humanities seeks to play an inaugural role with respect to a world in which, no longer the sole producers, stewards, and disseminators of knowledge or culture, universities are called upon to shape natively digital models of scholarly discourse for the newly emergent public spheres of the present era (the www, the blogosphere, digital libraries, etc.), to model excellence and innovation in these domains, and to facilitate the formation of *networks* of knowledge production, exchange, and dissemination that are, at once, global and local». [Η πρώτη έμφαση στο πρωτότυπο. Η δεύτερη έμφαση δική μου].

«The Digital Humanities Manifesto 2.0», Humanities Blast. Engaged Digital Humanities Scholarship, ημερομηνία δημοσίευσης 2009, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012, http://www.humanitiesblast.com/manifesto/Manifesto_V2.pdf/

Έχει σημασία να τονιστεί πως ο Presner, πέρα από την έμφαση που δίνει στη δικτύωση ως νέο τρόπο για τη δημιουργία και την επικοινωνία της πληροφορίας, δεν αντιλαμβάνεται τις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες ως συμπαγή, διακριτή, αυτόνομη και εσωστρεφή, σε μεγάλο βαθμό, ακαδημαϊκή πειθαρχία που περιχαράκωνεται μέσα στα δικά της σαφώς προσδιορισμένα όρια, αλλά θεωρεί ότι αποτελεί κάτι ευρύτερο, ένα σύμπλεγμα θεωριών και πρακτικών που διατρέχει όλες τις ακαδημαϊκές πειθαρχίες και τα γνωστικά αντικείμενα των ανθρωπιστικών επιστημών.

Για να ενισχύσει αυτή τη θέση, ένα χρόνο αργότερα, ο Presner υποστηρίζει στο άρθρο του με τίτλο «Digital Humanities 2.0: A Report on Knowledge»²⁶ πως οι αλλαγές που συνοδεύουν την ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας –με αυτόν τον όρο αναφέρεται στις τεχνολογίες δικτύου, στην κινητή τεχνολογία και τηλεφωνία, στα ψηφιακά αρχεία, στην κοινωνική δικτύωση, σε νέες δομές διαδικτυακών υπηρεσιών όπως η υπολογιστική νέφους ή νεφοϋπολογιστική («cloud computing») κ.ά.– είναι τόσο σημαντικές και ριζικές ώστε θυμίζουν την κοινωνική, πολιτισμική, πολιτική, οικονομική επανάσταση που έφερε η εμφάνιση της τυπογραφίας. Η τεχνολογική εξέλιξη είναι τόσο ταχεία και ραγδαία ώστε ο πραγματικός χρόνος πολλές φορές δεν επαρκεί προκειμένου να διαμορφωθούν νέα διανοητικά εργαλεία και θεωρητικά μοντέλα κριτικής σκέψης, νέες θεσμικές δομές και πειθαρχίες έτσι ώστε να μελετηθούν και να γίνουν κατανοητές οι αντίστοιχες κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές. Με αυτή την έννοια, ο Presner αντιλαμβάνεται τις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες ως όρο «ομπρέλα» που καλύπτει ή, καλύτερα, προστατεύει όλες τις επιστημονικές πειθαρχίες στις οποίες γίνεται προσπάθεια να κατανοηθεί η γιγαντιαία αλλαγή την οποία επιφέρουν οι ψηφιακές τεχνολογίες δικτύου στις ανθρωπιστικές επιστήμες, τόσο εντός των πανεπιστημίων και των άλλων ακαδημαϊκών και εν γένει θεσμικών τειχών, όσο και έξω από αυτά, στη δημόσια σφαίρα, στην καθημερινή δραστηριότητα του ανθρώπου. Ο Presner διακρίνει δύο φάσεις των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών: η πρώτη έχει ως αφετηρία τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και φτάνει μέχρι τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 2000, οπότε πραγματοποιήθηκαν πάρα πολλά έργα ψηφιοποίησης σε μεγάλη κλίμακα και κατασκευάστηκαν τεχνολογικές υποδομές. Η φάση αυτή επένδυσε ιδιαίτερα στην κειμενική ανάλυση. Η δεύτερη φάση τοποθετείται χρονικά από τα μέσα της δεκαετίας

²⁶ Todd Presner, «Digital Humanities 2.0: A Report on Knowledge», *Connexions*, 8 Ιουνίου 2010, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Νοεμβρίου 2012, <http://cnx.org/content/m34246/1.6/>

του 2000 μέχρι σήμερα. Η έμφαση πλέον βρίσκεται στην ανάπτυξη εργαλείων και περιβαλλόντων που ευνοούν την παραγωγή, τη διαχείριση και τη διάδραση με μορφές γνώσης που είναι εξαρχής («εκ γενετής») ψηφιακές. Ως εκ τούτου, δημιουργούνται οι συνθήκες για τη συγκρότηση και τη λειτουργία νέων διεπιστημονικών πειθαρχιών καθώς και υβριδικών αναλυτικών εργαλείων, θεωρητικών μοντέλων σκέψης κ.ά.²⁷

Σύμφωνα με τον Matthew Kirschenbaum,²⁸ καθηγητή αγγλικής φιλολογίας και διευθυντή του Maryland Institute for Technology in the Humanities²⁹ του Πανεπιστημίου του Μέριλαντ, συναντούμε τον όρο «ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες» πολλές φορές κατά τη δεκαετία του 2000 σε τίτλους συνεδρίων, περιοδικών, εκδόσεων, ακαδημαϊκών κοινοτήτων, ινστιτούτων, ερευνητικών κέντρων κ.ά. Επίσης εμφανίζεται σε πάμπολλους διαδικτυακούς τόπους, ακαδημαϊκούς και μη. Εκτός από τον ίδιο τον όρο ως λεκτικό σύνολο, οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες ιχνογραφούν και κοινωνικά δίκτυα ανθρώπων, ανοιχτές συμμετοχικές κοινότητες τα μέλη των οποίων συνεργάζονται και παράγουν έργο στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών. Έτσι, σύμφωνα με τον Kirschenbaum ο πληρέστερος ορισμός των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών είναι ο εξής:

[...] οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες σήμερα αφορούν έναν επιστημονικό τρόπο μελέτης και μια παιδαγωγική πρακτική που ασκούνται δημοσίως και είναι ορατές με τρόπους που δεν έχουμε συνηθίσει μέχρι τώρα, έναν επιστημονικό τρόπο μελέτης και μια παιδαγωγική πρακτική που έχουν συνδεθεί με την τεχνική υποδομή πολύ πιο βαθιά και έκδηλα από όσο είχαμε συνηθίσει, έναν επιστημονικό τρόπο μελέτης και μια παιδαγωγική πρακτική που βασίζονται στη συνεργασία και εξαρτώνται από δίκτυα ανθρώπων που

²⁷ «While the first wave of Digital Humanities scholarship in the late 1990s and early 2000s tended to focus on large-scale digitization projects and the establishment of technological infrastructure, the current second wave of Digital Humanities –what can be called “Digital Humanities 2.0”– is deeply generative, creating the environments and tools for producing, curating, and interacting with knowledge that is “born digital” and lives in various digital contexts. While the first wave of Digital Humanities concentrated, perhaps somewhat narrowly, on text analysis (such as classification systems, mark-up, text encoding, and scholarly editing) within established disciplines, Digital Humanities 2.0 introduces entirely new disciplinary paradigms, convergent fields, hybrid methodologies, and even new publication models that are often not derived from or limited to print culture».

Presner, «Digital Humanities 2.0».

²⁸ «Bio», Matthew G. Kirschenbaum, University of Maryland, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2013, <http://mkirschenbaum.wordpress.com/about/>

²⁹ Maryland Institute for Technology in the Humanities, University of Maryland, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2013, <http://mith.umd.edu/>

ζουν και λειτουργούν εικοσιτέσσερις ώρες την ημέρα συνδεδεμένοι στο διαδίκτυο.³⁰ [Η έμφαση δική μου].

Συνεχίζοντας την προηγούμενη σκέψη του Presner σχετικά με τις δύο φάσεις των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, ο David Berry,³¹ καθηγητής μέσω ενημέρωσης και επικοινωνίας στο Πανεπιστήμιο του Σάσεξ, στο Ηνωμένο Βασίλειο, και συνδιευθυντής του Centre for Material Digital Culture,³² διακρίνει επίσης μια τρίτη φάση στην εξελικτική πορεία των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών. Η φάση αυτή δίνει έμφαση στον κώδικα και στην υπολογιστική διάσταση της τεχνολογίας και του μέσου, στο βαθμό που επηρεάζουν το γνωστικό αντικείμενο και επιφέρουν επιστημολογικές αλλαγές. Δηλαδή, η έμφαση δίνεται στην ψηφιακότητα, που δεν θεωρείται απλώς ως ένα βοηθητικό εργαλείο στην υπηρεσία των ανθρωπιστικών επιστημών, ούτε μόνο ως εξωτερικό χαρακτηριστικό που προστίθεται εκ των υστέρων, αλλά αποτελεί δομικό στοιχείο που χαρακτηρίζει αυτό καθαυτό το περιεχόμενο του γνωστικού πεδίου. Ο ίδιος προτείνει τον εξής ορισμό των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών:

Οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες επιχειρούν να συνυπολογίσουν τον εύπλαστο χαρακτήρα των ψηφιακών μορφών και τον τρόπο με τον οποίο υποδεικνύουν μια νέα μέθοδο εργασίας με τις αναπαραστάσεις και με τη διαμεσολάβηση, το ψηφιακό «δίπλωμα» της πραγματικότητας, όπως θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε, το οποίο επιτρέπει να προσεγγίσουμε την κουλτούρα με ριζικά καινοτόμο τρόπο.³³

³⁰ «[...] the digital humanities today is about a scholarship (and a pedagogy) that is publicly visible in ways to which we are generally unaccustomed, a scholarship and pedagogy that are bound up with infrastructure in ways that are deeper and more explicit than we are generally accustomed to, a scholarship and pedagogy that are collaborative and depend on *networks* of people and that live an active 24/7 life online». [Η έμφαση δική μου].

Matthew G. Kirshenbaum, «What Is Digital Humanities and What's It Doing in English Departments?», 60.

³¹ David M. Berry, University of Sussex, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2013, <http://www.sussex.ac.uk/profiles/125219>

³² Centre for Material Digital Culture, University of Sussex, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2013, <http://www.sussex.ac.uk/rcmdc/>

³³ «The digital humanities try to take account of the plasticity of digital forms and the way in which they point toward a new way of working with representation and mediation, what might be called the digital “folding” of reality, whereby one is able to approach culture in a radically new way». David M. Berry, «The Computational Turn: Thinking About the Digital Humanities», *Culture Machine* 12 (2011), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2013, <http://people.cs.vt.edu/~kafura/CS6604/Papers/Digital-Humanities.pdf>

Όπως υποστηρίζει επίσης:

προκειμένου να κατανοήσουμε τη σύγχρονη ψηφιακή κουλτούρα και τις καθημερινές πρακτικές εφαρμογές και εκφάνσεις της –δηλαδή το αντικείμενο της δεύτερης φάσης των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών– είναι απαραίτητο να εστιάσουμε αντίστοιχα στον υπολογιστικό κώδικα που διαπλέκεται με όλες τις πτυχές της ζωής μας, καθώς και στον αναστοχασμό για το βαθμό με τον οποίο έχει διαποτίσει ο κώδικας την ακαδημαϊκή λειτουργία και ζωή.³⁴

Με μία έννοια, η ψηφιακότητα που χαρακτηρίζει πια εγγενώς, σύμφωνα με τον Berry, όλες τις πτυχές της ακαδημαϊκής ζωής αλλά και της απλής καθημερινότητας των σημερινών ανθρώπων, καταργεί δυισμούς όπως το ψηφιακό/αναλογικό, η ποσότητα/ποιότητα, το υλικό/άυλο, το πραγματικό/εικονικό, η πράξη/θεωρία, και έτσι ορίζει το «ψηφιακό» ως ενδογενές στοιχείο στη διαμόρφωση της σύγχρονης κουλτούρας και του σύγχρονου πολιτισμού.

Ο Stephen Ramsay,³⁵ καθηγητής αγγλικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Νεμπράσκα και ερευνητής στο Center for Digital Research in the Humanities³⁶ του ίδιου πανεπιστημίου, έδωσε την ίδια χρονιά (2011) μια διάλεξη προς την αντίθετη θεωρητική κατεύθυνση με τίτλο «Who's In and Who's Out»,³⁷ μιλώντας στο πλαίσιο ενός συνεδρίου για το παρελθόν και το μέλλον των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών. Με αυτή την ομιλία του προκάλεσε έντονη και θερμή συζήτηση στους κόλπους της ακαδημαϊκής κοινότητας σχετικά με το τι είναι οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες και ποια απαραίτητα χαρακτηριστικά πρέπει να διαθέτει ο επιστήμονας που εργάζεται σε αυτό το χώρο. Σε μια προσπάθεια να προσδιορίσει τα

³⁴ «Indeed, I argue that to understand the contemporary born-digital culture and the everyday practices that populate it –the focus of a digital humanities second wave– we need a corresponding focus on the computer code that is entangled with all aspects of our lives, including reflexivity about how much code is infiltrating the academy itself».

Berry, «The Computational Turn».

³⁵ «Curriculum Vitae», Stephen J. Ramsay, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2013, http://stephenramsay.us/docs/curriculum_vitae.pdf

³⁶ Center for Digital Research in the Humanities, University of Nebraska – Lincoln, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2013, <http://cdrh.unl.edu/>

³⁷ Stephen Ramsay, «Who's In and Who's Out», Modern Language Association Annual Convention, Ιανουάριος 2011, τίτλος συνεδρίας «The History and Future of Digital Humanities», ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2013, <http://stephenramsay.us/text/2011/01/08/whos-in-and-whos-out/>

προσόντα και τις δεξιότητες που πρέπει να έχει όποιος ασχολείται επαγγελματικά με τις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες, υποστήριξε πως απολύτως απαραίτητες, εκτός από τη θεωρητική συγκρότηση, είναι επίσης οι τεχνικές γνώσεις για την κατασκευή κάποιου προϊόντος, για την παραγωγή συγκεκριμένου έργου.

Προσωπικά, πιστεύω ότι οι «ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες» έχουν να κάνουν με την κατασκευή [...] αν δεν φτιάχνεις κάτι, τότε δεν ανήκεις στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες. Μπορεί να είσαι κάτι άλλο καλό και σημαντικό –μπορεί να ασχολείσαι με τις νέες τεχνολογίες, να είσαι μελετητής της θεωρίας των παιγνίων ή του αρχαίου κόσμου, ο οποίος διατηρεί επίσης ένα ιστολόγιο [...]– αλλά αν δεν κατασκευάζεις κάτι, τότε δεν ασχολείσαι με τη συγκρότηση μιας μεθόδου στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών, κάτι που αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, το σήμα κατατεθέν του συγκεκριμένου ακαδημαϊκού κλάδου.³⁸

Συνακόλουθα, σε αντίθεση με άλλους θεωρητικούς του χώρου αυτού, ο Ramsay υποστηρίζει πως οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες δεν είναι κάτι ευρύ, πολυσυλλεκτικό και πιθανόν αφηρημένο, αλλά μια συγκεκριμένη ακαδημαϊκή πειθαρχία που πρέπει να προσδιοριστεί με αυστηρότητα και σαφήνεια, κάτι που προϋποθέτει την ίδρυση σχολών και τμημάτων, τον ορισμό προγραμμάτων σπουδών, την εύρεση κονδυλίων έρευνας και ο,τιδήποτε άλλο συνάδει με τη διαμόρφωση και τη διαχείριση ενός θεσμικά συγκροτημένου επιστημονικού πεδίου.

Ο όρος «ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες» ηχεί στα αυτιά όλων σαν κάτι επαναστατικό –ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες, σε αντίθεση με τις αναλογικές ανθρωπιστικές επιστήμες παλαιάς κοπής. Έτσι, οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες έχουν τελευταία την τάση να καλοδέχονται στους κόλπους τους οποιονδήποτε και ο,τιδήποτε επιδεικνύει έναν κάποιο καλωδιωμένο ζήλο. [...] Όλοι συμπεριλαμβάνονται. Έχει να κάνει με τη συγκρότηση κοινοτήτων, με

³⁸ «Personally, I think Digital Humanities is about building things. [...] if you are not making anything, you are not [...] a digital humanist. You might be something else that is good and worthy –maybe you're a scholar of new media, or maybe a game theorist, or maybe a classicist with a blog [...]– but if you aren't building, you are not engaged in the "methodologization" of the humanities, which, to me, is the hallmark of the discipline [...]».
Ramsay, «Who's In, Who's Out».

τις έννοιες της ευγένειας και της συνεργασίας. [...] Όμως όλα αυτά είναι, φυσικά, ανοησίες. Η κοινότητα και η συνεργασία αποτελούν αναμφίβολα στοιχεία του πνεύματος από το οποίο εμφορείται το πεδίο, αλλά όταν υποστηρίζει κανείς πως ο επιστημονικός ορισμός του δεν έχει σημασία, μοιάζει σα να αποφεύγει τη σύγχρονη σκληρή ακαδημαϊκή πραγματικότητα. Οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες [...] έχουν να κάνουν με ένα σύνολο απτών παραδειγμάτων που σχετίζονται με τα χρήματα, τους φοιτητές, τους φορείς χρηματοδότησης, τις μεγάλες σχολές, τις μικρές σχολές, τα προγράμματα σπουδών και έρευνας, την παλιά φρουρά, τη νέα φρουρά, τους θεματοφύλακες και το γόητρο. Ενδεχομένως συμπεριλαμβάνουν και άλλα πράγματα εκτός από αυτά, αλλά σίγουρα είναι αδύνατον να υπάρξουν χωρίς αυτά.³⁹

Η βασική κριτική που δέχτηκε ο Ramsay είναι πως η άποψή του δημιουργεί δύο διακριτούς πόλους και προϋποθέτει την εξ ορισμού απόλυτη διάκριση μεταξύ θεωρίας και πράξης, με την πρώτη να χαρακτηρίζει αποκλειστικά τις ανθρωπιστικές επιστήμες και τη δεύτερη μόνο τις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες. Με αυτή την έννοια, η ψηφιακότητα που είναι ενδογενής στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες σύμφωνα με τον Berry, σύμφωνα με τον Ramsay έρχεται να τις προσδιορίσει εκ των υστέρων ως απαραίτητο μεν, επιπρόσθετο δε, χαρακτηριστικό. Μάλιστα, ο Ramsay προτείνει να διατυπωθεί σαφώς μια υλιστική επιστημολογία στο χώρο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών που θα προτάσσει τόσο την έννοια όσο και την πρακτική διαδικασία της παραγωγής κάποιου προϊόντος, ενός έργου, μιας εφαρμογής.⁴⁰ Χαρακτηριστική για την ευρύτερη προβληματική και τη συζήτηση που προκάλεσε η παραπάνω διάλεξη του Ramsay, είναι και η εύγλωττη απάντηση την οποία έδωσε ο

³⁹ «“Digital Humanities” sounds for all the world like a revolutionary attitude — *digital* humanities, as opposed to old-school analogue humanities. As such, it has most recently tended to welcome anyone and anything exemplifying a certain wired fervor. [...] Everyone is included. It’s all about community and comity, collaboration and cooperation. [...] But this, of course, is complete nonsense. Community and collaboration are undoubtedly signs of the spirit, but to say that disciplinary definition doesn’t really matter is to eschew the hard reality of life in the modern academy. Digital Humanities is [...] a series of concrete instantiations involving money, students, funding agencies, big schools, little schools, programs, curricula, old guards, new guards, gatekeepers, and prestige. It might be more than these things, but it cannot not be these things».

Ramsay, «Who’s In, Who’s Out».

⁴⁰ Stephen Ramsay και Geoffrey Rockwell, «Developing Things: Notes toward an Epistemology of Building in the Digital Humanities», στο M. K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 75-84.

Mark Sample,⁴¹ καθηγητής ψηφιακών σπουδών στο Κολλέγιο Davidson των ΗΠΑ με προϋπηρεσία μεταξύ άλλων στο Roy Rosenzweig Center for History and New Media του αμερικανικού Πανεπιστημίου Τζορτζ Μέισον. Ο Sample υποστήριξε πως «οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες δεν έχουν να κάνουν με την παραγωγή, αλλά με το διαμοιρασμό», θέλοντας έτσι να τονίσει πως οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες δεν προσδιορίζονται απλώς από την παραγωγή μεθοδολογικών εργαλείων με την αξιοποίηση των τεχνολογικών μέσων, αλλά κυρίως από τη δυνατότητα αναπαραγωγής και επικοινωνίας της γνώσης, καθώς και από τη δυνατότητα αναδιαμόρφωσης των ίδιων των όρων με τους οποίους αυτή αναπαράγεται, συζητείται, αναπαριστάται και επικοινωνείται.⁴²

Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως η ομιλία του Ramsay, όπως και η συζήτηση που την ακολούθησε, αποκαλύπτουν ένα οξύμωρο στο εσωτερικό των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών: ενώ από τη μία πλευρά υπάρχει η διαρκής αγωνία μήπως οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες υστερούν στο επίπεδο της κριτικής θεωρίας και συγκρότησης, από την άλλη πλευρά εμφανίζεται ο εξίσου έντονος φόβος μήπως τελικά αυτό το γνωστικό πεδίο δεν είναι τόσο τεχνικό και εργαλειακό όσο θα έπρεπε, έτσι ώστε να μην εξαρτάται από τα τεχνολογικά γνωστικά πεδία, όπως για παράδειγμα την πληροφορική, τη μηχανολογία κ.λπ.

Η επιχειρηματολογία του Ramsay αποτελεί επίσης δείγμα μιας ολόκληρης θεωρητικής προσέγγισης και άποψης, σύμφωνα με την οποία η τεχνολογία, και συγκεκριμένα οι υπολογιστές και τα υπολογιστικά συστήματα, δεν είναι μόνο μηχανές, καλώδια, μικροτσίπ και τα παρόμοια, αλλά αντιστοιχούν σε μια θεώρηση του κόσμου και της πραγματικότητας αντικατοπτρίζοντάς την. Βασικός εκφραστής αυτής της θεωρητικής σχολής είναι ο Willard McCarty, καθηγητής ανθρωπιστικών σπουδών της πληροφορικής στο King's College του Λονδίνου, ο οποίος προκρίνει ως κομβικής σημασίας τη σύμπλευση της κριτικής θεωρίας στο πλαίσιο των ανθρωπιστικών σπουδών με τη φιλοσοφία της επιστήμης και την ιστορία των επιστημών.⁴³

Οι Peter Lunenfeld, Anne Burdick, Johanna Drucker, Todd Presner και Jeffrey Schnapp, κύριοι συγγραφείς του βιβλίου *Digital_Humanities*, το οποίο εκδόθηκε το

⁴¹ Mark Sample, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014, <http://www.samplereality.com/>

⁴² Mark Sample, «The digital humanities is not about building, it is about sharing», 25 Μαΐου 2011, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014, <http://www.samplereality.com/2011/05/25/the-digital-humanities-is-not-about-building-its-about-sharing/>

⁴³ Willard McCarty, «A Telescope for the Mind?», στο M.K. Gold (επιμ.), *Debates in Digital Humanities*, 113-123.

2012 από το MIT Press, ορίζουν τι είναι οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες ήδη στην πρώτη παράγραφο του προλόγου:

Οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες θέτουν το ερώτημα τι σημαίνει να είναι κανείς άνθρωπος στην εποχή της διαδικτυακής πληροφορίας, και να συμμετέχει σε ρευστές κοινότητες πρακτικής, απαντώντας σε ερευνητικά ζητήματα που είναι αδύνατον να περιοριστούν εντός των ορίων ενός μόνο γνωστικού πεδίου, ενός μέσου επικοινωνίας, μίας γνωστικής πειθαρχίας, ενός θεσμού. Οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες εκπροσωπούν μια μείζονα διεύρυνση της εμβέλειας των ανθρωπιστικών επιστημών, ακριβώς επειδή ενσωματώνουν σε κάθε εμπειρική και γνωστική έκφανση του κόσμου τις αρχές, τις αναπαραστατικές και ερμηνευτικές πρακτικές, τις μεθόδους κατανόησης, τις πολυπλοκότητες και τις αμφισημίες του ανθρώπου. Πρόκειται για μια σφαιρική προσέγγιση της γνώσης και της νοηματοδότησης που διαπερνά τα όρια των επιμέρους ιστορικών και επιστημονικών κλάδων.⁴⁴

Το βιβλίο και η επιχειρηματολογία που αναπτύσσει για το τι είναι οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες βασίζονται σε τρεις θεωρητικούς άξονες. Πρώτον, είναι ισχυρή η πεποίθηση πως τα δύο συστατικά μέρη του όρου και του γνωστικού πεδίου των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών –δηλαδή η ψηφιακότητα («digital») που υποδηλώνει το τεχνικό κομμάτι, την πράξη, το σχέδιο, την κατασκευή με την έννοια της δημιουργίας και της «ποίησης», αλλά και η θεωρητική διάσταση που υποδηλώνεται από τον όρο ανθρωπιστικές επιστήμες– είναι ίσης σημασίας και σπουδαιότητας, χωρίς το ένα να υπολείπεται ή να υπερτερεί του άλλου. Δεύτερον, είναι κομβική η έννοια της συνεργασίας και η πρακτική εφαρμογή της. Μάλιστα, το

⁴⁴ «[...] Digital Humanities [...] asks what it means to be a human being in the networked information age and to participate in fluid communities of practice, asking and answering research questions that cannot be reduced to a single genre, medium, discipline, or institution. Digital Humanities represents a major expansion of the purview of the humanities, precisely because it brings the values, representational and interpretive practices, meaning-making strategies, complexities, and ambiguities of being human into every realm of experience and knowledge of the world. It is a global, trans-historical, and transmedia approach to knowledge and meaning-making».

Peter Lunenfeld, Anne Burdick, Johanna Drucker, Todd Presner και Jeffrey Schnapp, *Digital Humanities* (Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2012), vii, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Οκτωβρίου 2013, http://mitpress.mit.edu/sites/default/files/titles/content/9780262018470_Open_Access_Edition.pdf

ίδιο το βιβλίο δεν γράφτηκε ακολουθώντας τα μέχρι τώρα κοινώς παραδεκτά πρότυπα συγγραφής ακαδημαϊκών πονημάτων, αλλά αποτελεί προϊόν της συνεργασίας μιας πλειάδας εκπροσώπων του πεδίου των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, το οποίο συμπεριλαμβάνει στην κοινότητά του ανθρώπους και από το χώρο των υπολογιστών, του σχεδίου κ.ά. Τρίτον, και εξίσου σημαντικό, είναι το στοιχείο του πειραματισμού, με την έννοια ότι τόσο η πεποίθηση περί ισοτιμίας του τεχνικού και του θεωρητικού σκέλους των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, όσο και η συνεργασία στην πράξη για την παραγωγή περιεχομένου, δεν έχουν δοκιμαστεί τόσο ξεκάθαρα και με επιμέλεια στο παρελθόν. Η επιχειρηματολογία που αναπτύσσεται σε αυτό το έργο αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό τη βασική θεωρητική προσέγγιση του όρου «ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες» και του περιεχομένου του που ισχύει και είναι γενικά παραδεκτή σήμερα.

Η Charlie Edwards, μεταπτυχιακή φοιτήτρια αγγλικής φιλολογίας στο πρόγραμμα διαδραστικής τεχνολογίας και παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου της Πόλης της Νέας Υόρκης (CUNY) με ερευνητικά ενδιαφέροντα στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες, προτείνει να οριστούν και να προσδιοριστούν οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες από τη λιγότερο μελετημένη πλευρά τους, αυτή του τελικού χρήστη. Μιλά, λοιπόν, για τις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες αντιμετωπίζοντάς τις ως ένα σύστημα με χρήστες, αντί να τις θεωρεί απλώς ως γνωστικό πεδίο που περιγράφει τα χαρακτηριστικά του και οριοθετεί το χώρο του (διευρύνοντάς τον βέβαια, σε σχέση με τις ακαδημαϊκές πειθαρχίες στο παρελθόν που προσδιορίζονταν διά του αποκλεισμού). Μέχρι σήμερα ο συνηθέστερος και ασφαλέστερος τρόπος να μελετηθεί ο *χρήστης*, σε όλες τις σχετικές επιστήμες κατά πάσα πιθανότητα, και στη συγκεκριμένη περίπτωση ο χρήστης αναλογικών και ψηφιακών τεχνολογικών εφαρμογών και υπηρεσιών, είναι η οργανωμένη έρευνα στατιστικού χαρακτήρα στην οποία συμμετέχουν συγκεκριμένοι χρήστες, έτσι ώστε να μελετηθεί η συμπεριφορά τους σε ελεγχόμενες συνθήκες (π.χ., σε ένα εργαστήριο πληροφορικής υπό συγκεκριμένες παραμέτρους). Η Edwards, στο άρθρο της με τίτλο «The Digital Humanities and Its Users»⁴⁵ παρουσιάζει μια ιστορική γενεαλογία της έννοιας του χρήστη στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες και όχι τα αποτελέσματα κάποιας έρευνας όπως αυτή που μόλις περιγράφηκε. Τόσο ο προσδιορισμός των χρηστών του διαδικτύου, όσο και η συμπεριφορά τους, είναι πολύ δύσκολο να μελετηθούν κυρίως

⁴⁵ Charlie Edwards, «The Digital Humanities and Its Users», στο M.K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 213-232.

διότι τελικός χρήστης μπορεί να είναι οποιοσδήποτε, οπουδήποτε, με οποιαδήποτε χαρακτηριστικά κ.ο.κ. Τα προγράμματα πληθοπορισμού στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες πιθανόν να παρέχουν κάποιες δυνατότητες καταγραφής στατιστικών στοιχείων και χαρακτηριστικών των χρηστών που συμμετέχουν εθελοντικά σε αυτά. Στο πεδίο των σπουδών της επικοινωνίας αρχικά, αλλά και στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες πιο πρόσφατα, ο χρήστης μελετάται τόσο ως παραγωγός όσο και ως καταναλωτής περιεχομένου. Ο όρος «user» έχει αντικατασταθεί από τον όρο «produser» που αντικατοπτρίζει τις δύο διαστάσεις, της παραγωγής και της κατανάλωσης περιεχομένου και γνώσης, στα σύγχρονα ψηφιακά διαδραστικά περιβάλλοντα και δίκτυα, ιδίως στη δεύτερη εποχή του διαδικτύου, που έχει επικρατήσει να ονομάζεται Web 2.0. Το κοινό, ως σύνολο απειράριθμων χρηστών, μελετάται κάτω από το πρίσμα της εθελοντικής και δυναμικής συμμετοχής του σε συνεργατικά ψηφιακά εγχειρήματα και των αποτελεσμάτων που προκύπτουν από αυτή τη συμμετοχή, δηλαδή από το ίδιο το περιεχόμενο που έχει παραχθεί.⁴⁶

Η συζήτηση γύρω από το τι είναι οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες και οι ορισμοί που διατυπώθηκαν είναι εντυπωσιακά πολλοί, ενώ επαναλαμβάνονται και αλληλοκαλύπτονται σε μεγάλο βαθμό.⁴⁷ Οι περισσότεροι συντείνουν στον προσδιορισμό των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών ως διεύρυνσης του γνωστικού πεδίου των «παραδοσιακών» ή, πιο εύστοχα, των αναλογικών ανθρωπιστικών επιστημών· επίσης, τις θεωρούν ως γενικό όρο ο οποίος καλύπτει την

⁴⁶ Για την έννοια του «produser» βλ. 1) Henry Jenkins, *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*, New York and London: New York University Press, 2006 και 2) S. Elizabeth Bird, «Are We All Producers Now?», *Cultural Studies*, 25(4-5) (2011): 502-516.

⁴⁷ Η πληθώρα των ορισμών προδίδεται ευχάριστα από τα εξής δύο παραδείγματα:

1) Το Διεθνές Δίκτυο Ερευνητικών Κέντρων για τις Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες centerNet (<http://digitalhumanities.org/centernet/>) έχει καθιερώσει την «Ημέρα στη Ζωή των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Επιστημών», (A Day in the Life of the Digital Humanities, Day of DH). Κάθε χρόνο μια συγκεκριμένη ημερομηνία (συνήθως στις 18 Μαΐου), συγκεντρώνονται επιστήμονες από όλο τον κόσμο για να περιγράψουν τη δουλειά τους στο χώρο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών σε μια συγκεκριμένη μέρα. Ο στόχος αυτής της συγκέντρωσης είναι να δοθούν απαντήσεις στο συχνά αγωνιώδες ερώτημα «Just what do digital humanists really do?» Στη συνέχεια τα πεπραγμένα της ημέρας δημοσιεύονται στο διαδίκτυο, βλ. <http://dayofdh2013.matrix.msu.edu/> και <http://digitalhumanities.org/centernet/initiatives/>, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Ιανουαρίου 2014.

2) Ο Jason A. Heppner, υποψήφιος διδάκτορας ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Λίνκολν-Νεμπράσκα (ΗΠΑ) και ειδικός σε θέματα ψηφιακής ιστορίας και τεχνολογίας στο Πανεπιστήμιο Στάνφορντ (ΗΠΑ) έχει δημιουργήσει το διαδικτυακό τόπο *What is Digital Humanities?* ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Ιανουαρίου 2014, <http://whatisdigitalhumanities.com/>. Σε αυτόν τον ιστότοπο έχει συγκεντρώσει περίπου 500 ορισμούς των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών από συμμετέχοντες στη Day of DH από το 2009 έως και το 2012. Σε κάθε νέο πάτημα του κουμπιού ανανέωσης της ιστοσελίδας εμφανίζεται και ένας νέος ορισμός. Είναι χαρακτηριστικό πως η σελίδα αυτή εμφανίζεται πρώτη στη σελίδα αποτελεσμάτων του Google στο αντίστοιχο ερώτημα «what is digital humanities?».

επιστημονική έρευνα και παραγωγή στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών, που πραγματοποιούνται πια με ψηφιακούς τρόπους και σε ψηφιακά περιβάλλοντα. Συνοψίζοντας, ιδιαίτερα εύστοχος είναι ο περιληπτικός ορισμός που δίνει ο Jason Farman, καθηγητής αμερικανικών σπουδών και ψηφιακής κουλτούρας στο Πανεπιστήμιο του Μέριλαντ στις ΗΠΑ: οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες «είναι μεθοδολογία και συνάμα κοινότητα».⁴⁸ Με αυτόν το λακωνικό και λιτό ορισμό περιγράφονται εύγλωττα όχι μόνο η επιστημολογική αλλαγή που συντελείται στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών, αλλά και η οντολογική μεταμόρφωση του πεδίου αυτού, καθώς πλέον δεν πραγματώνεται αποκλειστικά πίσω από κλειστές ακαδημαϊκές και θεσμικές θύρες, αλλά μέσα στην κοινωνία, στη διευρυμένη δημόσια σφαίρα του παρόντος, που αναδιαμορφώνεται μέσα από δίκτυα και συνέργειες, στην καθημερινότητα όλων των ανθρώπων είτε είναι επιστήμονες είτε όχι.

1Α2. Από τις ανθρωπιστικές επιστήμες στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες

Πέρα από τις προσπάθειες ορισμού, μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η εξέλιξη του πεδίου των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών από τις ανθρωπιστικές επιστήμες της πληροφορικής στην ψηφιακή και τη δικτυακή τους διάσταση, όπου η όσμωση της πρακτικής και της τεχνολογικής διάστασης με τη θεωρητική και την κριτική ανάλυση διαμορφώνουν πια το χώρο.

Αν με τον όρο «ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες» αναφερόμαστε στη χρήση υπολογιστικών εργαλείων και εφαρμογών κατά την προσπάθεια των επαγγελματιών ιστορικών να μελετήσουν και να κατανοήσουν την ανθρώπινη ιστορία, τότε οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες μετρούν πια αρκετές δεκαετίες ζωής και ανάγονται στις ανθρωπιστικές επιστήμες της πληροφορικής, όπως ονομάστηκαν. Η Susan Hockey,⁴⁹ επίτιμη καθηγήτρια στο Πανεπιστημιακό Κολλέγιο του Λονδίνου στον τομέα των σπουδών της πληροφορικής και των βιβλιοθηκών, μελετά την ιστορία των υπολογιστών και των υπολογιστικών εφαρμογών στις ανθρωπιστικές επιστήμες και τοποθετεί την αρχή της στο 1949, όταν ένας Ιταλός Ιησουίτης ιερέας, ο Roberto A. Busa, στην προσπάθειά του να καταλογογραφήσει όλες τις λέξεις στα κείμενα του Θωμά του Ακινάτη, ζήτησε από την IBM να αναπτύξει ένα

⁴⁸ «It is both a methodology and a community» Jason Farman, στο M. K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 68.

⁴⁹ «Susan Hockey Curriculum Vitae», The European Association for Digital Humanities, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Δεκεμβρίου 2012, <http://www.eadh.org/people/susan-hockey>

υπολογιστικό πρόγραμμα που θα τον διευκόλυνε στο έργο του.⁵⁰ Σύμφωνα με τον Matthew K. Gold, ο Busa ολοκλήρωσε και δημοσίευσε το έργο του με τίτλο *Index Thomisticus* πρώτα σε έντυπη μορφή και αργότερα σε CD-ROM και στο διαδίκτυο.⁵¹

Ο ίδιος ο Busa, γράφοντας τον πρόλογο για το βιβλίο *A Companion to Digital Humanities* (2004), σημειώνει ήδη από τις πρώτες παραγράφους:

Στα χρόνια του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, κάποια στιγμή ανάμεσα στο 1941 και στο 1946, άρχισα να αναζητώ μηχανές για την αυτοματοποίηση της γλωσσολογικής ανάλυσης γραπτών κειμένων. Τις βρήκα το 1949 στην IBM στη Νέα Υόρκη. [...]

Οι ανθρωπιστικές επιστήμες της πληροφορικής συνιστούν ακριβώς την αυτοματοποίηση κάθε πιθανής ανάλυσης της ανθρώπινης έκφρασης με την ευρύτερη δυνατή έννοια του όρου, από τη μουσική μέχρι το θέατρο, από το σχέδιο και τη ζωγραφική μέχρι τη φωνητική, όμως μια αυτοματοποίηση που διατηρεί πάντοτε στον πυρήνα της το λόγο των γραπτών κειμένων.⁵²

Σε αυτό το παράθεμα, είναι σαφής η προσέγγιση της επιστήμης της πληροφορικής και των εφαρμογών της ως εργαλείων στην υπηρεσία των ανθρωπιστικών επιστημών. Επίσης, διατυπώνεται ξεκάθαρα η πρωτοκαθεδρία του γραπτού λόγου ως κατεξοχήν πεδίου μελέτης των ανθρωπιστικών επιστημών.

Από τη δεκαετία του 1960 και μετά, η εισαγωγή των υπολογιστικών εφαρμογών στις ανθρωπιστικές επιστήμες παρουσιάζει διαρκή ανάπτυξη, με κυρίαρχα παραδείγματα την ίδρυση του περιοδικού *Computers and the Humanities* το 1966, το οποίο είναι ουσιαστικά το πρώτο περιοδικό του συγκεκριμένου χώρου με

⁵⁰ Susan Hockey, «The History of Humanities Computing», στο S. Schreibman κ.ά. (επιμ.), *A Companion to Digital Humanities*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Δεκεμβρίου 2012, <http://www.digitalhumanities.org/companion/view?docId=blackwell/9781405103213/9781405103213.xml&chunk.id=ss1-2-1&toc.depth=1&toc.id=ss1-2-1&brand=default>

⁵¹ Matthew K. Gold, «Introduction. The Digital Humanities Moment», στο M.K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, xiv (υποσημείωση 1).

⁵² «During World War II, between 1941 and 1946, I began to look for machines for the automation of the linguistic analysis of written texts. I found them, in 1949, at IBM in New York City. [...] Humanities computing is precisely the automation of every possible analysis of human expression [...] in the widest sense of the word, from music to the theater, from design and painting to phonetics, but whose nucleus remains the discourse of written texts».

Roberto A. Busa, «Foreword: Perspectives on the Digital Humanities», στο S. Schreibman κ.ά. (επιμ.), *A Companion to Digital Humanities*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013, <http://www.digitalhumanities.org/companion/view?docId=blackwell/9781405103213/9781405103213.xml&chunk.id=ss1-1-2&toc.depth=1&toc.id=ss1-1-2&brand=default>

αυτή τη θεματολογία και τον προσανατολισμό,⁵³ την οργάνωση σχετικών συνεδρίων, την εισαγωγή υπολογιστικών μαθημάτων στα προγράμματα σπουδών των ανθρωπιστικών επιστημών, όπως επίσης και την καθιέρωση αντίστοιχων ακαδημαϊκών ερευνητικών κέντρων. Τη δεκαετία του 1980 έκαναν την εμφάνισή τους ο προσωπικός υπολογιστής, η ηλεκτρονική αλληλογραφία και οι θεματικές ηλεκτρονικές λίστες («mailing lists»)⁵⁴. Στο χώρο των ιστορικών σπουδών, οι ιστορικοί άρχισαν να χρησιμοποιούν βάσεις δεδομένων και άλλες στατιστικές εφαρμογές προσδίδοντας έτσι στη μελέτη τους και στα αποτελέσματά της ποσοτικό προσανατολισμό. Στη δεκαετία του 1990 οι ανθρωπιστικές επιστήμες καλωσόρισαν τις πολυμεσικές εφαρμογές και τον παγκόσμιο ιστό (WWW).⁵⁵ Σε αυτό το πλαίσιο, ξεκίνησε μια φάση κατά την οποία η προφορικότητα (ο ήχος, ο προφορικός λόγος) και η οπτικότητα (η στατική και η κινούμενη εικόνα) άρχισαν να αποκτούν ίση σπουδαιότητα με την κειμενικότητα (το κείμενο, το γραπτό λόγο). Η φάση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς ο γραπτός λόγος θεωρούνταν ανέκαθεν, ακόμα και σήμερα που έχουν αναπτυχθεί τόσο οι διαδικτυακές και δικτυακές τεχνολογίες, ως το κανονιστικό και άρα γενικώς παραδεκτό μέσο για τη διάδοση και επικοινωνία της γνώσης στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών.

Η Tara McPherson,⁵⁶ καθηγήτρια σπουδών του φύλου στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας (UC Davis) και συνιδρύτρια του καινοτόμου περιοδικού ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών *Vectors*,⁵⁷ προτείνει μια τυπολογία των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, η οποία αναφέρεται κυρίως στην Αμερική, όμως μπορεί να την αναγνωρίσει κανείς επίσης στη σχετική θεωρητική παραγωγή του ευρωπαϊκού χώρου, διακρίνοντάς τες σε τρία είδη τα οποία αντιστοιχούν ταυτόχρονα σε ένα είδος

⁵³ Το περιοδικό μετονομάστηκε σε *Language Resources and Evaluation* και άλλαξε θεωρητικό προσανατολισμό το 2005, βλ. 1) Susan Hockey, «The History of Humanities Computing», και 2) «Computers and the Humanities», Genamics Journal Seek, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013, <http://journalseek.net/cgi-bin/journalseek/journalsearch.cgi?field=issn&query=0010-4817>

⁵⁴ Η πρώτη θεματική ηλεκτρονική λίστα των ανθρωπιστικών επιστημών ήταν η Humanist List, η οποία ιδρύθηκε το Μάιο του 1987 από τον καθηγητή ανθρωπιστικών επιστημών της πληροφορικής Willard McCarty ως μια προσπάθεια επικοινωνίας και ανταλλαγής ιδεών στο πλαίσιο μιας μικρής τότε κοινότητας ανθρώπων με ενδιαφέρον για τις ανθρωπιστικές επιστήμες της πληροφορικής. Για την ιστορική διαδρομή της, βλ. *Humanist: An Online Seminar for the Digital Humanities*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013, <http://dhhumanist.org/announcement.html>

⁵⁵ Για την αναλυτική παρουσίαση αυτής της χρονικής εξέλιξης, όπως παρουσιάζεται συνοπτικά σε αυτή και στην προηγούμενη παράγραφο, βλ. το προαναφερθέν κείμενο της Susan Hockey «The History of Humanities Computing».

⁵⁶ Για ένα αναλυτικό βιογραφικό σημείωμα, βλ. «Tara McPherson», ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Νοεμβρίου 2013, <http://dhi.ucdavis.edu/beyond-the-book/media/tmcpherson-cv.pdf>

⁵⁷ *Vectors: Journal of Culture and Technology in a Dynamic Vernacular*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Νοεμβρίου 2013, <http://vectors.usc.edu/issues/index.php?issue=7>

περιοδολόγησης.⁵⁸ Το πρώτο είδος και η αντίστοιχη ιστορική φάση περιλαμβάνουν τις *ανθρωπιστικές επιστήμες της πληροφορικής* («The Computing Humanities») που μετρούν ήδη τέσσερις δεκαετίες ζωής και δίνουν έμφαση στη συγκέντρωση, την ψηφιοποίηση, και τη διατήρηση ή τη διάσωση της πληροφορίας, συνήθως σε μεγάλες αρχειακές συσσωματώσεις ή σε άλλες πληροφοριακές τεχνοδομές. Το σημαντικό εδώ δεν είναι η παραγωγή νέου περιεχομένου, αλλά η ανάπτυξη και η χρήση εργαλείων και δομών που ευνοούν τη διαλειτουργικότητα στην αξιοποίηση και τη μελέτη της ήδη υπάρχουσας πληροφορίας. Η McPherson, για τις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες αυτού του τύπου, παρουσιάζει ως κλασικό παράδειγμα το ψηφιακό αρχείο του Άγγλου ποιητή, ζωγράφου και χαράκτη William Blake, το «The William Blake Archive».⁵⁹ Ουσιαστικά, πρόκειται για την τεράστια ψηφιακή συλλογή όλων των έργων του Blake (ποιήματα, άλλα κείμενα, πίνακες, χαρακτηριστικά κ.λπ.), η οποία διατίθεται δωρεάν στο διαδίκτυο ήδη από το 1996, όταν συστάθηκε και λειτούργησε το ψηφιακό αρχείο.

Ως δεύτερο είδος ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών η McPherson αναγνωρίζει τις *ανθρωπιστικές επιστήμες των ιστολογίων*, όπως θα μπορούσε να μεταφραστεί ο όρος «The Blogging Humanities», τον οποίο χρησιμοποιεί. Πρόκειται για κειμενικούς κυρίως διαδικτυακούς τόπους, με στόχο τους την επικοινωνία της πληροφορίας και της γνώσης σε μια μεγάλη κοινότητα χρηστών. Η έμφαση δίνεται στην επικοινωνία και την ανοιχτότητα της διαδικτυακής κοινότητας. Τέτοιο παράδειγμα, σύμφωνα με την McPherson, αποτελεί το ιστολόγιο Crooked Timber.⁶⁰ Ο πλήρης τίτλος του είναι «Out of the Crooked Timber of Humanity, no Straight Thing Was Ever Made» και παραπέμπει σε ένα παράθεμα από τον Καντ, και συγκεκριμένα στο κείμενό του *Idea for a Universal History from a Cosmopolitan Point of View* (1784). Το Crooked Timber αποτελεί ουσιαστικά μια συσσωμάτωση ιστολογίων με ακαδημαϊκούς κυρίως συγγραφείς από διάφορα μέρη του κόσμου, οι

⁵⁸ Tara McPherson, «Dynamic Vernaculars: Emergent Digital Forms in Contemporary Scholarship», Διάλεξη στο HUMLab Seminar, Umeå University, 4 Μαρτίου 2008, βίντεο, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Νοεμβρίου 2013,

<http://stream.humlab.umu.se/index.php?streamName=dynamicVernaculars>

⁵⁹ The William Blake Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Νοεμβρίου 2013,

<http://www.blakearchive.org/blake/>

Το Αρχείο William Blake χρηματοδοτείται από τη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου και υποστηρίζεται από το Πανεπιστήμιο της Βόρειας Καρολίνας στο Chapel Hill (ΗΠΑ), το Πανεπιστήμιο του Ρότσεστερ (ΗΠΑ) και από το National Endowment for the Humanities.

⁶⁰ «Out of the Crooked Timber of Humanity, no Straight Thing Was Ever Made», ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Νοεμβρίου 2013, <http://crookedtimber.org/>

οποίοι έχουν σαφή πολιτικό προσανατολισμό στο χώρο της αριστεράς και δυναμική παρουσία στο δημόσιο πολιτικό λόγο.⁶¹

Το τρίτο είδος ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών αντιστοιχεί στην πιο πρόσφατη φάση τους. Η McPherson το ονομάζει *πολυτροπικές ανθρωπιστικές επιστήμες* («The Multimodal Humanities»). Φαίνεται ότι επέλεξε σκόπιμα τον όρο «πολυτροπικές», καθώς το σημαντικό στοιχείο σε αυτό το είδος ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών δεν είναι τα πολλά μέσα –αφού η ποικιλία τους είναι κατά μία έννοια δεδομένη και κεκτημένη στην ψηφιακή εποχή– αλλά οι ποικίλοι και διάφοροι τρόποι με τους οποίους αυτά τα μέσα και η πληροφορία συνδυάζονται, αλληλεπενεργούν, διαπλέκονται και αναπτύσσονται. Οι τρόποι αυτοί δεν είναι πάντα προφανείς ούτε και ανιχνεύονται εύκολα. Η σχέση ανάμεσα στους παραγωγούς της γνώσης, στους αποδέκτες της, καθώς και στην τεχνολογία που διαμεσολαβεί, αποτελεί πεδίο αλλαγών και νέων κριτικών προσεγγίσεων. Στις πολυτροπικές ανθρωπιστικές επιστήμες συσχετίζονται μεταξύ άλλων βάσεις δεδομένων και αρχειακά σώματα, εργαλεία (λογισμικό κ.ά.) και δίκτυα επικοινωνίας, ποικίλες μορφές κειμενικής παρουσίασης και διάδοσης της πληροφορίας στο διαδίκτυο και σε ευρύτερα δίκτυα τεχνολογίας, εικόνα και ήχος κ.ά. Σύμφωνα με την McPherson,

ο επιστήμονας των πολυτροπικών ανθρωπιστικών επιστημών [...] αναρωτιέται πώς θα ήταν αν μπορούσε κανείς να βυθιστεί σε ένα επιστημονικό επιχείρημα με τον ίδιο τρόπο που βυθίζεται σε μια ταινία ή σε ένα βιντεοπαιχνίδι· τι συμβαίνει στην επιχειρηματολογία όταν δεν είναι πια γραμμική, ούτε κατευθύνεται από το κείμενο, αλλά αντίθετα σε απορροφά και σε καθηλώνει, γίνεται βιωματική και βαθιά συναισθηματική.⁶²

⁶¹ Για το ιστολόγιο αυτό, βλ. 1) Pamela Paul, «Big Blog On Campus» *The New York Times*, 15 Απριλίου 2011, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Νοεμβρίου 2013, http://www.nytimes.com/2011/04/17/education/edlife/edl-17blog-t.html?_r=3&pagewanted=all& και 2) «Crooked Timber», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Νοεμβρίου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Crooked_Timber

⁶² «The multimodal scholar [...] asks what would it be like if you could immerse yourself in a scholarly argument in the same way you would immerse yourself in a film or a video game: what happens to argument when it's no longer linear and it's no longer text driven but instead is immersive, experiential, deeply affective». Tara McPherson, «Dynamic Vernaculars», βίντεο, 0:18:36-0:19:04.

Με άλλα λόγια, στις πολυτροπικές ανθρωπιστικές επιστήμες διαμορφώνεται ένα ευρύ πεδίο διερεύνησης νεοαναδυόμενων τρόπων, μεθόδων και μορφών κριτικής σκέψης και πρακτικής εφαρμογής, καθώς και μια τάση προς τον αναστοχασμό για τις διαδικασίες και τους τρόπους παραγωγής και επικοινωνίας της γνώσης.

Ο Svensson σε μια τετραλογία άρθρων από το 2009 έως και το 2012 συζητά τη σταδιακή μετάβαση από τη χρήση των υπολογιστών και άλλων τεχνολογιών της πληροφορικής στις ανθρωπιστικές επιστήμες προς τη διαμόρφωση των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών ως συμπαγούς γνωστικού πεδίου, αλλά και ως διακριτής ακαδημαϊκής πειθαρχίας στο ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο συγκρότησης των ανθρωπιστικών επιστημών.

Στο πρώτο άρθρο του⁶³ παρουσιάζει αναλυτικά την εξελικτική πορεία των ανθρωπιστικών επιστημών της πληροφορικής τόσο σε αφηγηματικό, σε λεκτικό επίπεδο (αλλαγή λόγου και όρων), όσο και στο επίπεδο της θεσμικής οργάνωσης, όπως αποκρυσταλλώθηκε με την ίδρυση περιοδικών, την οργάνωση συνεδρίων, τη σύσταση και τη λειτουργία πανεπιστημιακών ερευνητικών κέντρων, ιδρυμάτων και οργανισμών. Τέσσερα είναι κατά την άποψή του τα βασικά χαρακτηριστικά των ανθρωπιστικών επιστημών της πληροφορικής: α) η εργαλειακή προσέγγιση της τεχνολογίας· β) η έντονη προσήλωση στη μεθοδολογία, που υπαγορεύεται από την εργαλειακή προσέγγιση και συχνά δυσκολεύει την εμπλοκή και τη σύμπλευση με άλλα γνωστικά πεδία και μεθόδους, ακόμα και από τις ίδιες τις ανθρωπιστικές επιστήμες· γ) η πρωτοκαθεδρία του κειμένου και της κειμενικής ανάλυσης· και, τέλος, δ) η περαιτέρω ενασχόληση με το είδος και με τον τύπο της ψηφιοποιημένης πληροφορίας και των ψηφιοποιημένων τεκμηρίων που περιλαμβάνει επίσης εικόνες, αριθμούς και ήχους, εκτός από το κείμενο. Ο Svensson αναρωτιέται, τείνοντας προς τη δεύτερη ερμηνεία, κατά πόσο η μετάβαση από τις ανθρωπιστικές επιστήμες της πληροφορικής στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες είναι απλώς μια γλωσσική διαφοροποίηση ή μήπως συνιστά μια μετατόπιση των θεωρητικών αναζητήσεων προς άλλες κατευθύνσεις, οι οποίες αναδιαμορφώνουν ολόκληρο το γνωστικό πεδίο και την ακαδημαϊκή συγκρότησή του.

⁶³ Svensson, «Humanities Computing as Digital Humanities».

Στο δεύτερο άρθρο του⁶⁴ παρουσιάζει μια επισκόπηση των διάφορων θεωρητικών παραδόσεων, των κριτικών θεωριών, αλλά και των πρακτικών εφαρμογών που συνθέτουν τη φυσιογνωμία των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών και επίσης αναδεικνύουν τόσο τα ενδογενή σημεία συνοχής και αλληλουχίας, όσο και τις εσωτερικές εντάσεις του γνωστικού πεδίου. Διευκρινίζει ευθύς εξαρχής ότι οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες παίρνουν πολλές μορφές, και επομένως συγκροτούν μια αλλαγή παραδείγματος και ένα γνωστικό τομέα «με τη χαλαρή έννοια» («in the loose sense» όπως γράφει), παραμένοντας εντούτοις μέσα στο πλαίσιο των ανθρωπιστικών επιστημών. Κατά την άποψή του, οι ανθρωπιστικές επιστήμες της πληροφορικής αποτελούσαν εξαρχής διακριτό γνωστικό πεδίο ακριβώς επειδή έδιναν έμφαση στην τεχνολογία ως εργαλείο. Από την άλλη μεριά, οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες, παρά το γεγονός πως βασίζονται και αυτές σε ένα άλλο είδος τεχνολογίας, την ψηφιακή, δεν προτάσσουν την ίδια την τεχνολογία ως δομικό χαρακτηριστικό τους, αλλά αξιοποιούν τις τεχνολογικές εφαρμογές και δυνατότητες ώστε να προκρίνουν τη μελέτη του περιεχομένου και την ερμηνευτική προσέγγιση της γνώσης με διαφορετικό τρόπο σε σχέση με το παρελθόν και σε σχέση με καθιερωμένες και αναγνωρισμένες οδούς επιστημονικής και κριτικής σκέψης. Με αυτή την έννοια, διαφοροποιούν ενδογενώς τα επιστημολογικά προαπαιτούμενα και τις επιταγές των γνωστικών πειθαρχιών στο εσωτερικό των ανθρωπιστικών επιστημών. Τέλος, για να ενισχύσει αυτό το επιχείρημα, αναφέρεται στο έργο πολλών και διακεκριμένων επιστημόνων στον ευρύτερο χώρο της κριτικής θεωρίας και σκέψης, όπως της Catherine Hayles, της Cathy N. Davidson κ.ά.

Στο τρίτο άρθρο του,⁶⁵ ο συγγραφέας εξετάζει τις «ερευνητικές υποδομές στον κυβερνοχώρο», ή αλλιώς τις κυβερνοϋποδομές («research infrastructures or cyberinfrastructures»), οι οποίες αναπτύσσονται και αξιοποιούνται τα τελευταία χρόνια από τις ανθρωπιστικές επιστήμες. Με τον όρο αυτό ο συγγραφέας εννοεί τα εργαλεία και τον εξοπλισμό, τις τεχνολογίες αλλά και τις δομές (αρχεία, βιβλιοθήκες κ.ά.), καθώς και τις ανθρώπινες δεξιότητες, που συνιστούν όλα τους απαραίτητες προϋποθέσεις για την επιτέλεση του ερευνητικού έργου των ανθρωπιστικών επιστημών. Συνήθως, η σχετική συζήτηση προσδιορίζεται από το επιστημονικό

⁶⁴ Patrik Svensson, «The Landscape of Digital Humanities», *Digital Humanities Quarterly* 4(1) (2010), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013, <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/4/1/000080/000080.html>

⁶⁵ Patrik Svensson, «From Optical Fiber to Conceptual Cyberinfrastructure», *Digital Humanities Quarterly* 5(1) (2011), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013, <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/5/1/000090/000090.html>

πλαίσιο και το θεωρητικό και εννοιολογικό οπλοστάσιο της τεχνολογίας, και αφορά τις τεχνολογικές εφαρμογές, τα δεδομένα και τις διαρθρωτικές τεχνοδομές. Ο Svensson προτείνει την αντίστροφη προσέγγιση του όρου «ερευνητικές υποδομές στον κυβερνοχώρο» και του περιεχομένου του. Κρίνει, δηλαδή, απαραίτητο να προσδιορίσουν οι ίδιες οι ανθρωπιστικές επιστήμες τις διαφορετικές ανάγκες τους στο νέο περιβάλλον του διαδικτύου και να σχεδιαστούν τεχνολογικά εργαλεία, προγράμματα, δίκτυα και δομές που να ικανοποιούν αυτές τις νέες ανάγκες και να απαντούν στα σύγχρονα ερωτήματα. Με αυτόν τον τρόπο, θα σχεδιαστούν τα σωστά εργαλεία για τη μελέτη και τη διερεύνηση του περιεχομένου των ανθρωπιστικών επιστημών χωρίς τον κίνδυνο της στοχοπροσήλωσης στα ποσοτικά τεχνοκεντρικά αποτελέσματα των τεχνολογικών εφαρμογών. Αλλά και σε επίπεδο πολιτικής και οικονομίας, η αντίστροφη προσέγγιση των ερευνητικών υποδομών μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυση της χρηματοδότησης τεχνολογικών, και μάλιστα ψηφιακών, υποδομών και υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση των ανθρωπιστικών επιστημών, η οποία είναι σε γενικές γραμμές πενιχρή, ακριβώς επειδή θεωρείται ακόμα και σήμερα ασύμβατη με το θεωρητικό χαρακτήρα των ανθρωπιστικών επιστημών και, κατά συνέπεια, περιττή.

Στο τέταρτο και τελευταίο άρθρο της τετραλογίας,⁶⁶ ο Svensson παρουσιάζει τα οράματα και τις προσδοκίες που συνοδεύουν την ανάδυση του γνωστικού πεδίου των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, ενός πεδίου, το οποίο μετατρέπεται πολλές φορές σε εργαστήριο όπου επιχειρούνται, για πρώτη φορά στις ανθρωπιστικές επιστήμες, τόσοι πολλοί πειραματισμοί και όπου αναδεικνύεται η δυνατότητα για καινοτομίες. Δεδομένου ότι οι έννοιες του πειραματισμού και της καινοτομίας συνήθως συμβαδίζουν με τις θετικές επιστήμες, η ενσωμάτωσή τους στις ανθρωπιστικές επιστήμες δίνει, σύμφωνα με τον Svensson, μια άλλη πνοή και προοπτική στο πεδίο αυτό. Από το πλήθος των παραδειγμάτων και των επιχειρημάτων που προτείνει ο συγγραφέας, ξεχωρίζει η δυνατότητα την οποία προσφέρει η ψηφιακή διάσταση στις ανθρωπιστικές επιστήμες να αναδειχτούν στη δημόσια σφαίρα, να γίνουν πιο ορατές και προσεγγίσιμες ως δημόσιο αγαθό σε καθημερινό επίπεδο.

⁶⁶ Patrik Svensson, «Envisioning the Digital Humanities», *Digital Humanities Quarterly* 6(1) (2012), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Νοεμβρίου 2013, <http://digitalhumanities.org/dhq/vol/6/1/000112/000112.html>

Η Katherine N. Hayles, στο βιβλίο της με τίτλο *How We Think: Digital Media and Contemporary Technogenesis*,⁶⁷ τοποθετεί επίσης τις απαρχές των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών ήδη στη δεκαετία του 1940, αλλά υποστηρίζει πως το πεδίο αυτό διαμόρφωσε σταδιακά τη σύγχρονη φυσιογνωμία του με την εμφάνιση του παγκόσμιου ιστού και με τη διάδοση της χρήσης του διαδικτύου. Εντοπίζει ένα πρώτο επίπεδο ενασχόλησης με τις ψηφιακές τεχνολογίες σήμερα και το ονομάζει κατώτερο («lower level of engagement»), εντάσσοντας σε αυτό την καθημερινή χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας από το σύγχρονο υποκείμενο. Εδώ κατατάσσει, για παράδειγμα, τη δημιουργία, την αποθήκευση και τη διακίνηση των ψηφιακών εγγράφων, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, τη δημιουργία ιστοσελίδων, την αναζήτηση στο διαδίκτυο, την κινητή τηλεφωνία και τα γραπτά μηνύματα μέσω κινητού κ.λπ. Στο δεύτερο επίπεδο τοποθετεί τη χρήση των ψηφιακών τεχνολογιών στην ερευνητική διαδικασία και δίνει έμφαση στο περιεχόμενο, αλλά κυρίως σε θέματα σχεδιασμού και σχεδίου, πλοήγησης, γραφικών κ.ά., καθώς και στους τρόπους με τους οποίους αυτά διαπλέκονται με έννοιες, με νοήματα και με θεωρητικές προσεγγίσεις.

Τα γραφικά, τα κινούμενα σχέδια, το σχέδιο, το βίντεο και ο ήχος αποκτούν τη δυναμική του επιχειρήματος και γίνονται τμήμα της ερευνητικής διαδικασίας για την αναζήτηση νοήματος. Ο επιστήμονας, καθώς έρχεται αντιμέτωπος με αυτά τα ζητήματα, φτάνει αργά ή γρήγορα στα όρια της γνώσης και των ικανοτήτων του και αναγνωρίζει την ανάγκη –ή μάλλον την αναγκαιότητα– για συνεργασία.⁶⁸

Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία της Hayles, σε αυτές τις συνθήκες συντελούνται μια σειρά από αλλαγές (ακόμα και μεταμορφώσεις) στον τρόπο με τον οποίο διεξάγεται μια έρευνα στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες. Κατ' αρχάς, η έννοια της συνεργασίας είναι εγγενής στην ερευνητική διαδικασία και την εξελικτική πορεία ενός έργου, όπως υποστηρίζει η Hayles. Με άλλα λόγια, τα ερευνητικά

⁶⁷ Katherine N. Hayles, *How We Think: Digital Media and Contemporary Technogenesis*, Chicago: Chicago University Press, 2012.

⁶⁸ «Graphics, animation, design, video and sound acquire argumentative force and become part of the research's quest of meaning. As a scholar confronts these issues, sooner or later she will likely encounter the limits of her own knowledge and skills and recognize the need –indeed the necessity– for collaboration». Hayles, *How We Think*, 4-5.

εγχειρήματα στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες οργανώνονται υποχρεωτικά εξ αρχής στη βάση της συνεργασίας διαφόρων ειδικοτήτων, οι οποίες είναι όλες απαραίτητες για το σχεδιασμό και για την υλοποίηση των εγχειρημάτων αυτών, καθώς περιλαμβάνουν τόσο τη θεωρητική επεξεργασία και την προσέγγιση των ερωτημάτων της έρευνας, όσο και την παραγωγή κάποιου τελικού προϊόντος. Η εγγενής συνεργατική διάσταση επιφέρει επίσης αλλαγές στα προγράμματα σπουδών των πανεπιστημίων: στα έργα αυτά συνήθως συμμετέχουν φοιτητές στο πλαίσιο των εργασιών τους, με αποτέλεσμα να αλλάζουν τη φυσιογνωμία και τη φιλοσοφία των μαθημάτων (π.χ., με τις κοινές εργασίες), το χώρο και τον τόπο διεξαγωγής τους (από τις αίθουσες διδασκαλίας στα εργαστήρια πληροφορικής όπου υπάρχει πρόσβαση στο διαδίκτυο), αλλά και το αποτέλεσμα της παιδαγωγικής διαδικασίας (από τις αποκλειστικά θεωρητικές εργασίες, στο σχεδιασμό και στην παραγωγή ψηφιακών προϊόντων και εφαρμογών με θεωρητικές βάσεις, υπόβαθρο και προεκτάσεις).

Σε αυτό το πλαίσιο, η Hayles υποστηρίζει την ανάπτυξη των συγκριτικών σπουδών των μέσων επικοινωνίας («Comparative Media Studies»), ενός γνωστικού πεδίου που μπορεί να μελετήσει τις συνέργειες (σύμφωνα με τον όρο *synergies* που χρησιμοποιεί η ίδια) μεταξύ των έντυπων μέσων (τα οποία χαρακτηρίζουν τις ανθρωπιστικές επιστήμες) και των ψηφιακών μέσων (τα οποία χαρακτηρίζουν τις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες), δίνοντας έμφαση στη θεωρητική προσέγγιση της υλικότητας των μέσων, μιας και αυτή αποτελεί παράγοντα μεταμόρφωσης τόσο του μέσου, όσο και του ίδιου του περιεχομένου. Τονίζει μάλιστα ότι

η έρευνα που βασίζεται στην εκπόνηση συγκεκριμένου έργου, μια τυπική διαδικασία στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες, συνδέει τη θεωρία με την πρακτική μέσω της παραγωγής νοήματος.⁶⁹

Θυμίζοντας λίγο το «Μανιφέστο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών», η Hayles τις περιγράφει ως εξής:

δεν είναι ένα μονολιθικό γνωστικό πεδίο αλλά πιο πολύ μια συλλογή από δυναμικά εξελισσόμενες πρακτικές με εσωτερικές διαμάχες, ένα

⁶⁹ «Project based research, typical of work in the Digital Humanities, joins theory and practice through the productive work of meaning». Hayles, *How We Think*, 9.

αναδυόμενο σύνολο θεωρητικών αναζητήσεων που συνυφαίνονται με ποικίλες πρακτικές και με λύσεις οι οποίες ανταποκρίνονται στα ποικίλα πλαίσια αναφοράς των εκάστοτε θεσμικών ρυθμίσεων.⁷⁰

Για την υλοποίηση αυτού του βιβλίου και έχοντας ως στόχο να ιχνογραφήσει την εξελικτική πορεία των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, η Hayles πραγματοποίησε συνεντεύξεις με σημαντικούς θεωρητικούς εκπροσώπους του χώρου (συγκεκριμένα με είκοσι Αμερικανούς επιστήμονες), μίλησε με τους επικεφαλής του Office of Digital Humanities του National Endowment for the Humanities (NEH),⁷¹ και επισκέφτηκε το Centre for Computing in the Humanities (CCH) στο King's College του Λονδίνου⁷² και το School for Literature, Culture and Communication στο Georgia Institute of Technology.⁷³ Διαπίστωσε πως σε όλες τις συνεντεύξεις αναδύονταν συγκεκριμένα θέματα και σημεία με βάση τα οποία οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες διαφοροποιούνται από τις «παραδοσιακές» ανθρωπιστικές επιστήμες: τα ζητήματα κλίμακας, οι βάσεις δεδομένων, ο κώδικας, η συνεργασία ως έννοια και πρακτική, η πολυτροπικότητα, η δημιουργία δικτύων επαφής, επικοινωνίας και συμμαχιών μεταξύ επιστημόνων και ανθρώπων χωρίς κάποια επιστημονική κατάρτιση, η έννοια της παραγωγής όχι μόνο νοημάτων αλλά και προϊόντων ή εφαρμογών, η κριτική θεωρία.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τη Hayles, η μεγέθυνση της κλίμακας στο πλαίσιο των ψηφιακών περιβαλλόντων έχει επιφέρει αλλαγές στις αναγνωστικές συνήθειες: ένας ερευνητής έχει πλέον πρόσβαση σε απίστευτα μεγαλύτερο όγκο βιβλιογραφίας, αλλά και πρωτογενών πηγών, ενώ παράλληλα με τη βοήθεια της ψηφιακής τεχνολογίας (όπως οι αλγόριθμοι, τα υπολογιστικά συστήματα αναζήτησης κ.λπ.) μπορεί να μελετήσει και να αναλύσει το περιεχόμενο αυτών των βιβλίων με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Για παράδειγμα, μια μελέτη μπορεί να μη βασίζεται μόνο στην ανάγνωση βιβλίων ως ολότητων, δηλαδή από την αρχή μέχρι το τέλος τους, και

⁷⁰ «[...], the Digital Humanities are not a monolithic field but rather a collection of dynamic evolving practices, with internal disputes, an emerging set of theoretical concerns interwoven with diverse practices, and contextual solutions to specific institutional configurations».
Hayles, *How We Think*, 10.

⁷¹ Office of Digital Humanities, National Endowment for the Humanities (NEH), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Δεκεμβρίου 2013, <http://www.neh.gov/divisions/odh>

⁷² Centre for Computing in the Humanities (CCH), King's College London, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Δεκεμβρίου 2013, <http://www.cch.kcl.ac.uk/research/projects/>

⁷³ School for Literature, Media and Communication, Georgia Institute of Technology, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Δεκεμβρίου 2013, <http://lmc.gatech.edu/>

στην ολοκλήρωση της αναγνωστικής διαδικασίας μέσα από την ερμηνευτική ματιά του υποκειμένου που διαβάσει, αλλά στον εντοπισμό θεμάτων, ενοτήτων, και νοημάτων που εμφανίζονται σε πολλά βιβλία και ενοποιούνται σε υποσύνολα γνώσης από τις υπολογιστικές μηχανές. Πρέπει εδώ να σημειωθεί πως αυτή η διαφορετική και τροποποιημένη πρακτική ανάγνωσης προϋποθέτει επίσης αλλαγές στον τρόπο και στη μέθοδο συγγραφής των βιβλίων.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, σύμφωνα με τη Hayles, η συνεργασία είναι κομβική στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες και δεν αποτελεί την εξαίρεση αλλά τον κανόνα, τόσο ως έννοια, από την άποψη της συνεργασίας πολλών υποκειμένων με διαφορετικές δεξιότητες, όσο και ως πρακτική, από την άποψη της σύμπραξης και της συνέργειας. Όλα τα εγχειρήματα στο πεδίο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών απαιτούν ένα συνδυασμό γνώσεων και δεξιοτήτων που είναι αδύνατο να τις κατέχει ένα μόνον άτομο, όμως τον διαθέτουν επιστήμονες από διαφορετικά γνωστικά πεδία. Το κυρίαρχο μοντέλο των ανθρωπιστικών επιστημών, σύμφωνα με το οποίο ένα υποκείμενο (ο ιστορικός στην περίπτωση μας) ανασυνθέτει και παράγει μόνο του γνώση έχει μετασχηματιστεί στο διαφορετικό μοντέλο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών: σε αυτό προκρίνεται η παραγωγή περιεχομένου και γνώσης από πολλά υποκείμενα, τα οποία συνεργάζονται σε ένα σύνολο, στο πλαίσιο μιας κοινότητας γνώσης και ενδέχεται να προέρχονται από τον ακαδημαϊκό χώρο αλλά και να μην εντάσσονται σε αυτόν –μπορεί να είναι «εξειδικευμένοι μελετητές» («expert scholars») και «εξειδικευμένοι ερασιτέχνες» («expert amateurs»), όπως τους ονομάζει η Hayles. Εδώ εντοπίζεται μια διαφοροποίηση που έγκειται στο γεγονός ότι οι δύο βασικοί άξονες της συνεργασίας, δηλαδή η θεωρητική ανάλυση και η εφαρμογή, δεν έχουν διατυπωθεί εκ των προτέρων ούτε είναι αυτόνομοι, αλλά συνδιαμορφώνονται και επιτυγχάνονται μέσα από τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση.

Το πιο σημαντικό διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, σύμφωνα με τη Hayles, φαίνεται ότι είναι η διατύπωση μιας νέας κριτικής θεωρίας της παραγωγής («productive/critical theory»). Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, το νόημα στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες δεν ακολουθεί γραμμική και αιτιακή πορεία (από το Α μετά στο Β και μετά στο Γ κ.ο.κ.), αλλά προκύπτει από την όσμωση δικτύων γνώσης που προκύπτουν τόσο από το περιεχόμενο της γνώσης όσο και από τις μορφές έκφρασής της καθώς και από τα παράγωγα προϊόντα της. Η Hayles χρησιμοποιεί μια μεταφορά για να εξηγήσει την αλλαγή παραδείγματος:

Εδώ σημειώνεται μια μετατόπιση από τη γραμμική χρονική αιτιότητα σε χωρικά πλέγματα που εκτείνονται προς όλες τις κατευθύνσεις και ενσωματώνουν πλούσιες διασυνδέσεις τόσο στο εσωτερικό τους όσο και μεταξύ τους. Οι πρόσθετες διαστάσεις και οι κινήσεις που είναι πιθανές στις αναπαραστάσεις χωρικού τύπου συγκριτικά με τη γραμμική χρονικότητα κατέχουν κομβικό ρόλο καθώς διευρύνουν σαν χάρτη τη φαντασία προς πολυεστιακούς, πολυαιτιακούς και μη αφηγηματικούς τρόπους ιστορικής αναπαράστασης.⁷⁴

Ακόμα πιο πρόσφατα, μόλις το 2012, οι συγγραφείς του βιβλίου *Digital_Humanities* σημειώνουν πως ενώ η μετάβαση από την έννοια του *ανθρωπισμού* («Humanism») στις *ανθρωπιστικές επιστήμες* έγινε σε μια μακρά περίοδο από τον 16ο αιώνα μέχρι και το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα μέσα από διαδικασίες εξειδίκευσης, κατάτμησης και κατηγοριοποίησης,⁷⁵ η εξελικτική μετάβαση από τις ανθρωπιστικές στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες συντελέστηκε σχετικά γρήγορα και δεν προϋποθέτει διακρίσεις, δίπολα και διαχωρισμούς, ούτε είναι αποτέλεσμα κάποιου είδους κρίσης των ανθρωπιστικών επιστημών. Οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες προκύπτουν μέσα από διαδικασίες επανασυγκόλλησης των κατατμημένων γνωστικών πεδίων, σύνδεσης και αναπλαισίωσης τόσο του ίδιου του περιεχομένου της γνώσης όσο και της θεσμικής συγκρότησης του γνωστικού πεδίου. Υποστηρίζουν πως η σημερινή εποχή θέτει τις βάσεις για την ανανέωση των ανθρωπιστικών επιστημών και επιχειρούν να αναδείξουν τη συμβολή τους «στη συγκρότηση νέων μορφών γνώσης οι οποίες καθίστανται εφικτές στα ψηφιακά δικτυακά περιβάλλοντα».⁷⁶ Είναι ενδιαφέρον πως

⁷⁴ «Just as Ferdinand de Saussure ([1916] 1983) proclaimed that significance is not created by a linear relationship between sign and referent but rather through networks of signifiers, so the movement here is from linear temporal causality to spatialized grids extending in all directions and incorporating rich connections within themselves as well as cross-connections with other grids. The extra dimensions and movements possible in spatial representations compared to linear temporality are crucial in opening up the cartographic imagination to multifocal, multicausal, and nonnarrative modes of historical representation».

Hayles, *How We Think*, 33.

⁷⁵ Lunenfeld κ.ά., *Digital_Humanities*, 6-7.

⁷⁶ «*Digital_Humanities* adopts a different view: It envisages the present era as one of exceptional promise for the renewal of humanistic scholarship and sets out to demonstrate the contributions of contemporary humanities scholarship to new modes of knowledge formation enabled by networked, digital environments».

Lunenfeld κ.ά., *Digital_Humanities*, 7.

οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες δεν συγκροτούν ένα νέο και ευρύ γνωστικό πεδίο μέσα από οριοθετήσεις και αποκλεισμούς –όπως συμβαίνει κατεξοχήν κατά τη διάρκεια συγκρότησης μιας επιστημονικής πειθαρχίας–, αλλά μέσα από οσμώσεις και συγκλίσεις, μέσα από συνέργειες και συνθέσεις.

Οι συγγραφείς του βιβλίου εντοπίζουν τις απαρχές της ανάδυσης των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών ήδη στα μέσα του 20ού αιώνα, όταν άρχισαν να σχεδιάζονται και να αξιοποιούνται υπολογιστικά εργαλεία για τη διευκόλυνση της μελέτης, της έρευνας και της διδασκαλίας των ανθρωπιστικών επιστημών, αλλά και για τη διεύρυνση της διάθεσης των πηγών γνώσης στο κοινό με τη βοήθεια των υπολογιστών και της πληροφορικής. Η πρώτη διακριτή φάση των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, ή αλλιώς το πρώτο κύμα τους, σύμφωνα με τους συγγραφείς, ξεκίνησε τη δεκαετία του 1980. Τότε προωθήθηκαν, μεταξύ άλλων, η ψηφιοποίηση των τεκμηρίων γνώσης, η δημιουργία βάσεων δεδομένων και η οργάνωση της γνώσης, η αυτοματοποίηση των μεθόδων, το άνοιγμα των αρχείων και των βιβλιοθηκών μέσω της ψηφιοποίησης και της ανοιχτής πρόσβασης στο κοινό. Η έμφαση δόθηκε στην

ανάλυση κειμένων και την καταλογογράφηση, στη μελέτη γλωσσικών χαρακτηριστικών, στην υποστήριξη της παιδαγωγικής διαδικασίας και του μαθησιακού περιβάλλοντος, στη διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων με βάση την ανάλυση δομημένων πληροφοριών. Η μετανάστευση υλικού στην ψηφιακή μορφή και η ενίσχυση των παραδοσιακών μεθόδων της επιμέλειας και της ανάλυσης κειμένου με αυτοματοποιημένες μεθόδους πήραν το προβάδισμα.⁷⁷

Όλα άλλαξαν κατά τη δεκαετία του 1990 με τη δημιουργία και την ταχύτατη διάδοση του παγκόσμιου ιστού, σηματοδοτώντας την έναρξη του δεύτερου κύματος. Οι πιο μεγάλες αλλαγές ήταν η μετατόπιση του ενδιαφέροντος από την επεξεργασία των δεδομένων στη δικτύωση και η εδραίωση ενός άλλου μοντέλου γνώσης, αυτού που οι συγγραφείς ονομάζουν «θεωρία στην πράξη». Οι ψηφιακές ανθρωπιστικές

⁷⁷ «[...] a concern with textual analysis and cataloging, the study of linguistic features, an emphasis on pedagogical supports and learning environments, and research questions driven by analyzing structured data. The migration of materials into digital forms and the extension of traditional methods of editing and analysis, enhanced by automation, took precedence». Lunenfeld κ.ά., *Digital Humanities*, 8.

επιστήμες προωθούν την ανασηματοδότηση των ανθρωπιστικών επιστημών ως γνωστικού πεδίου που παράγει περιεχόμενο σε θεωρητικό επίπεδο, αλλά και προϊόντα σε πρακτικό επίπεδο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη των συγγραφέων ότι οι ψηφιακές δικτυακές τεχνολογίες έφεραν ξανά στο προσκήνιο την προφορικότητα δίνοντάς της νέα ώθηση.

Διαλέξεις στο YouTube, podcasts, ηχογραφημένα βιβλία, καθώς και η μονίμως παρούσα στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες «κουλτούρα του δείγματος δουλειάς», όπως ονομάζεται πολλές φορές, όλα τους συμβάλλουν στην αναβίωση της φωνής, της χειρονομίας, της αυθόρμητης καθημερινής ομιλίας, των ενσώματων *επιτελέσεων* ενός επιχειρήματος. Όμως, σε αντίθεση με το παρελθόν, οι επιτελέσεις αυτές καταγράφονται, διαδίδονται, αναμειγνύονται, και έτσι μετατρέπονται σε στοιχεία μιας πολυμορφικής ανταλλαγής και μιας παραγωγικής μετάλλαξης του περιεχομένου.⁷⁸

Το επιχείρημα αυτό θυμίζει τη διερώτηση της McPherson για το τι μπορεί να σημαίνει για το μέλλον των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών η βιωματική προσέγγιση της γνώσης. Όπως είναι αναμενόμενο, οι συγγραφείς αναδεικνύουν, εκτός από την προφορικότητα, και την οπτικότητα ως χαρακτηριστικό των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών. Τα τρία δομικά στοιχεία έκφρασης της ανθρώπινης γνώσης, δηλαδή η κειμενικότητα, η προφορικότητα και η οπτικότητα, ενώνονται αδιάρρηκτα και δομούνται ως ισότιμα μεταξύ τους· αφενός διατηρούν τη διαφορετικότητα και την ιδιαιτερότητά τους, και αφετέρου συνδυάζονται προκειμένου να διαμορφώσουν νέους τρόπους σκέψης, επικοινωνίας και παραγωγής περιεχομένου. Αν στην εποχή της τυπογραφίας ήταν κυρίαρχο το ρήμα «γράφω», στην ψηφιακή δικτυακή εποχή έχει αντικατασταθεί από το ρήμα «σχεδιάζω» («design»), το οποίο περιλαμβάνει σε ανάπτυξη και εξέλιξη το τρίπτυχο κειμενικότητα-προφορικότητα-οπτικότητα.

⁷⁸ «YouTube lectures, podcasts, audio books, and the ubiquity of what is sometimes referred to as “demo culture” in the Digital Humanities all contribute to the resurgence of voice, of gesture, of extemporaneous speaking, of embodied *performances* of argument. But unlike in the past, such performances can be recorded, disseminated, and remixed, thereby becoming units of polymorphous exchange and productive mutation». Lunenfeld κ.ά., *Digital Humanities*, 11.

Οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες συνιστούν ένα εγχείρημα με βάση την παραγωγή κατά την οποία αφενός τα θεωρητικά ζητήματα δοκιμάζονται με το σχεδιασμό εφαρμογών και αφετέρου οι εφαρμογές αποτελούν τόπους θεωρητικού αναστοχασμού και ανάλυσης.⁷⁹

1Α3. Το μέλλον των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών: προτάσεις, σκέψεις και κριτικές προσεγγίσεις

Η Johanna Drucker,⁸⁰ καθηγήτρια σπουδών της πληροφορικής στο Τμήμα Εκπαίδευσης και Σπουδών της Πληροφορικής του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνιας (UCLA), είχε μιλήσει ήδη από το 2009 για την ουσιαστική σύνθεση θεωρίας (θεωρητικών αναζητήσεων) και τεχνολογίας (πρακτικών εφαρμογών) ως συστατικών στοιχείων στην εξέλιξη των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών. Περιγράφοντας την περίπλοκη και γεμάτη εντάσεις διαδικασία ανασύστασης της Βιβλιοθήκης Meyer του Πανεπιστημίου Στάνφορντ στις ΗΠΑ, τόνισε τη σπουδαιότητα της συνεκτικής σχέσης και της συνεργασίας μεταξύ επιστημόνων που προέρχονται τόσο από θεωρητικές, όσο και από τεχνικές ακαδημαϊκές πειθαρχίες. Η βιβλιοθήκη, ως φυσικός τόπος όπου φυλάσσεται η γνώση με την υλική μορφή του βιβλίου, αλλά και ως ιδεατός τόπος όπου συγκεντρώνεται η γνώση του ανθρώπου, αποτελεί παραδειγματικό πεδίο, σύμφωνα με την Drucker, για να συζητηθεί το μέλλον των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών. Η βιβλιοθήκη του μέλλοντος, που θα συνδυάζει υλικές (τα βιβλία) και άυλες (το ψηφιοποιημένο περιεχόμενο) πηγές γνώσης, πρέπει να σχεδιαστεί εξ αρχής τόσο από τεχνικούς της πληροφορικής, όσο και από επιστήμονες που εργάζονται στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών, έτσι ώστε να διατυπωθούν οι ανάγκες της έρευνας και να σχεδιαστούν εφαρμογές που ανταποκρίνονται σε αυτές. Ο σχεδιασμός νέων ψηφιακών περιβαλλόντων εργασίας, τα οποία είναι βιώσιμα, ευέλικτα και λειτουργικά, δεν αποτελεί έργο μόνο των επιστημόνων της πληροφορικής και των βιβλιοθηκάρων, αλλά και κυρίως των

⁷⁹ «Digital Humanities is a production-based endeavor in which theoretical issues get tested in the design of implementations, and implementations are loci of theoretical reflection and elaboration». Lunenfeld κ.ά., *Digital Humanities*, 13.

⁸⁰ Johanna Drucker, Faculty Profile GSE&IS UCLA, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Ιουνίου 2014, <http://gseis.ucla.edu/directory/johanna-drucker/>

θεωρητικών επιστημόνων. «Ο σχεδιασμός ψηφιακών εργαλείων για την ακαδημαϊκή έρευνα δεν συνιστά απλό τεχνικό έργο αλλά μια υπεύθυνη διανοητική εργασία».⁸¹

Σε μεταγενέστερο κείμενό της με τίτλο «Humanistic Theory and Digital Scholarship»,⁸² η Drucker επιμένει να αναρωτιέται, προσδοκώντας καταφατική απάντηση και στα δύο ερωτήματα, κατά πόσο είναι αφενός θεμιτό και αφετέρου εφικτό να σχεδιαστούν ψηφιακά περιβάλλοντα και τεχνολογικές εφαρμογές με βάση τις θεωρητικές αναζητήσεις των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, δηλαδή έτσι ώστε να ανταποκρίνονται και να απαντούν σε εκ των προτέρων διατυπωμένα ερευνητικά ερωτήματα και θεωρητικές αναζητήσεις, αντί να συμβαίνει το αντίστροφο. Με άλλα λόγια, είναι δυνατόν οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες να δημιουργήσουν τα δικά τους τεχνολογικά εργαλεία αλλά και τη δική τους κριτική θεωρία της τεχνολογίας; Η ανησυχία της Drucker επικεντρώνεται σε αυτό το ερώτημα για το μέλλον των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών:

Η πρόκληση που αντιμετωπίζουμε είναι πώς θα στρέψουμε την προσοχή των ανθρωπιστικών σπουδών από τα *αποτελέσματα* της τεχνολογίας (από τις αναγνώσεις των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, των ηλεκτρονικών παιχνιδιών, των αφηγημάτων, των ψηφιακών χαρακτήρων του υποκειμένου, των ψηφιακών κειμένων, εικόνων, περιβαλλόντων) σε μια θεωρία για τη δημιουργία τεχνολογίας, σε μια θεωρία που θα διέπεται από τις ανθρωπιστικές σπουδές (μια ανθρωπιστική πληροφορική στο επίπεδο του σχεδιασμού, της οργάνωσης της αρχιτεκτονικής της πληροφορίας, των τύπων ψηφιακών δεδομένων, διεπαφής και πρωτοκόλλων). Προκειμένου να θεωρητικοποιήσουμε τις ανθρωπιστικές προσεγγίσεις στην ψηφιακή έρευνα χρειάζεται να εξετάσουμε το ρόλο του θυμικού, ιδέες για την απουσία ταυτοσημίας ανάμεσα στις διαφορετικές μορφές έκφρασης, την ισχύ της κονστρουκτιβιστικής προσέγγισης στη γνώση ως διαδικασία, που δεν ορίζεται με βάση κάποια οντότητα αλλά εξαρτάται

⁸¹ «The design of digital tools for scholarship is an intellectual responsibility, not a technical task». Johanna Drucker, «Blind Spots. Humanists must plan their digital future», *The Chronicle Review: The Chronicle of Higher Education*, April 3, 2009, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Ιανουαρίου 2014, <http://humanitiesblast.com/wp-content/uploads/2011/10/Blind-Spots.pdf>

⁸² Johanna Drucker, «Humanistic Theory and Digital Scholarship», στο M. K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 85-95.

από τον παρατηρητή και διαμορφώνεται διαρκώς από την ίδια τη δυναμική της παραγωγής της.⁸³ [Η έμφαση υπάρχει στο πρωτότυπο].

Ο Presner, στο άρθρο του με τίτλο «Critical Theory and the Mangle of Digital Humanities»,⁸⁴ που έχει ενταχθεί ως κεφάλαιο στο υπό έκδοση βιβλίο των David Theo Goldberg και Patrik Svensson με τίτλο *The Humanities and the Digital*⁸⁵ και προδημοσιεύεται στον προσωπικό του διαδικτυακό τόπο, αναφέρθηκε το 2012 σε μια κομβική στιγμή για τις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες, κατά την οποία επιχειρείται να γεφυρωθεί ουσιαστικά το χάσμα ανάμεσα στην κριτική σκέψη και θεωρία που τις διατρέχει και στο στοιχείο της πράξης, του σχεδιασμού και της παραγωγής περιεχομένου και εφαρμογών· ο ίδιος μάλιστα θεωρεί πως η απόσταση όχι μόνο δεν είναι τόσο μεγάλη, αλλά έχει μειωθεί σε σημαντικό βαθμό εκ των πραγμάτων.⁸⁶ Όπως υποστηρίζει

Πρόσφατα, οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες αυτοπροσδιορίστηκαν ως εγχείρημα με εγγενή προσανατολισμό στο «σχεδιασμό», στη «δημιουργία» και στην «κατασκευή», αναπτύσσοντας μάλιστα και μια «υλιστική επιστημολογία». Αυτό φαίνεται πως τις φέρνει σε αντίθεση με τις συμβατικές ιδέες σύμφωνα

⁸³ «The challenge is to shift humanistic study from attention to the *effects* of technology (from readings of social media, games, narrative, personae, digital texts, images, environments), to a humanistically informed theory of the *making* of technology (a humanistic computing at the level of design, modeling of information architecture, data types, interface, and protocols). To theorize humanities approaches to digital scholarship we need to consider the role of affect, notions of non-self-identity of all expressions, the force of a constitutivist approach to knowledge as knowing, observer dependent, emergent, and process-driven rather than entity-defined».

Drucker, «Humanistic Theory and Digital Scholarship», 87.

⁸⁴ Todd Presner, «Critical Theory and the Mangle of Digital Humanities», στο Patrik Svensson και David Theo Goldberg (επιμ.), *The Humanities and the Digital*, Cambridge, Mass: MIT Press, υπό έκδοση. Το κείμενο διατίθεται σε πρώτη εκδοχή στον προσωπικό διαδικτυακό κόμβο του συγγραφέα, στη διεύθυνση http://www.toddpresner.com/wp-content/uploads/2012/09/Presner_2012_DH_FINAL.pdf, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012.

⁸⁵ Goldberg και Svensson, *The Humanities and the Digital*.

⁸⁶ Μάλιστα, στο «Μανιφέστο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών», το οποίο συνυπογράφει και σίγουρα ενστερνίζεται ο Presner, διατυπώνεται ρητά η εξής θέση: «The dichotomy between the manual realm of making and the mental realm of thinking was always misleading. Today, the old theory/praxis debates no longer resonate. *Knowledge assumes multiple forms*; it inhabits the interstices and criss-crossings between words, sounds, smells, maps, diagrams, installations, environments, data repositories, tables, and objects. Physical fabrication, digital design, the styling of elegant, effective prose; the juxtaposing of images; the montage of movements; the orchestration of sound: they are all *making*».

«The Digital Humanities Manifesto», 7, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012, http://humanitiesblast.com/manifesto/Manifesto_V2.pdf

με τις οποίες η ανθρωπιστική διερεύνηση χαρακτηρίζεται από την «ανάγνωση», την «ερμηνεία» και την «κριτική».⁸⁷

Και αναρωτιέται:

Ποια είναι η σχέση της «κριτικής διάστασης» των ανθρωπιστικών επιστημών με τις έννοιες της «κατασκευής» και της «δημιουργίας» τις οποίες παντρεύουν οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες;⁸⁸

Προκειμένου να απαντήσει σε αυτό το ερώτημα, διατυπώνει τη θέση πως οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες συμβάλλουν στην ανασυγκρότηση της δημόσιας σφαίρας και των συστημάτων παραγωγής γνώσης επιδρώντας στις δομές εξουσίας και στους ηγεμονικούς μηχανισμούς αποκλεισμού ή ενσωμάτωσης σε αυτή τη γνώση, μέσα από διαδικασίες διαμόρφωσης μιας ηθικής η οποία προκρίνει την «απροϋπόθετη συμμετοχή» («an ethic of participation without condition» στην πρωτότυπη αγγλική διατύπωσή του).⁸⁹ Αυτή η έννοια της συμμετοχής χωρίς όρους, προϋποθέσεις και προαπαιτούμενα είναι ουτοπική και ιδεαλιστική στην ουσία της, όμως αποτελεί στόχο και σε μεγάλο βαθμό συστατικό στοιχείο πολλών προγραμμάτων στο χώρο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών. Η κουλτούρα της συμμετοχής διαφαίνεται στη συμμετοχή των εκπροσώπων πανεπιστημίων και άλλων ακαδημαϊκών θεσμών, αλλά και των μελών άλλων κοινοτήτων –όπως για παράδειγμα μη κυβερνητικών οργανώσεων, κοινωφελών ιδρυμάτων, ιδιωτικών εταιριών κ.ά.–, καθώς και μεμονωμένων ατόμων, τα οποία δεν θα λάμβαναν μέρος σε τέτοια εγχειρήματα κάτω από άλλες συνθήκες. Η έννοια της «απροϋπόθετης συμμετοχής» εξοστρακίζει τους αποκλεισμούς και τις απαγορεύσεις που ουσιαστικά λειτουργούν ως κανόνες εξουσίας και δομούν ηγεμονικά μοντέλα γνώσης.

⁸⁷ «But recently, the digital humanities has distinguished itself as an enterprise deeply informed by design, making, and building, even developing a “materialist epistemology” (Ramsay and Rockwell, 77), something which seems to place it at odds with the conventional notions of humanistic inquiry characterized by “reading,” “interpreting,” and “critiquing.”»

Presner, «Critical Theory and the Mangle of Digital Humanities», 1.

⁸⁸ «What is the relationship between the “critical” function of the humanities and the “building” and “making” espoused by the digital humanities?».

Presner, «Critical Theory and the Mangle of Digital Humanities», 1-2.

⁸⁹ Presner, «Critical Theory and the Mangle of Digital Humanities», 2.

Η απροϋπόθετη συμμετοχή δεν είναι μια αρχή που εφαρμόζεται με τη βούληση· αποτελεί περισσότερο ένα ιδανικό το οποίο μπορεί να κατακτηθεί μέσω της διάστασης της φαντασίας στη θεωρητική σκέψη και της ηθικής της συμμετοχής· ένα ιδανικό που υπόσχεται –με την ντεριντιανή έννοια του ερχόμενου άλλου (*arrivant*)– ότι θα προχωρήσει πέρα από τα όρια και τα σύνορα που έθεσαν οι προηγούμενες δομές των ανθρωπιστικών επιστημών.⁹⁰

Στη συνέχεια, ο Presner προχωρά σε μια σύντομη βουτιά στη σκέψη του Herbert Marcuse και του Max Horkheimer σύμφωνα με την οποία η κριτική θεωρία συνιστά μια προσπάθεια αφενός να μελετηθεί η κοινωνία όπως είναι τώρα (γεγονοτολογική ματιά) ή και όπως θα μπορούσε να είναι στο μέλλον (μελλοντολογικές ή ακόμα και ουτοπικές προσεγγίσεις) ή και όπως θα έπρεπε να είναι (ηθική διάσταση), και αφετέρου να συντελεστούν κοινωνικές αλλαγές και μετασχηματισμοί. Κατόπιν επικαλείται, μεταξύ άλλων, την προσέγγιση του Andrew Pickering σύμφωνα με την οποία οι πρακτικές και η εφαρμογή της τεχνολογίας από τον άνθρωπο οδηγούν σε συντριπτικές διαδικασίες αντίστασης και διάλυσης, και ακολουθούνται από άλλες διαδικασίες σύνθεσης και ανασυγκρότησης, με αποτέλεσμα την αναδιαμόρφωση της κοινωνίας και των δομών της. Έχοντας αυτά υπόψη, επιχειρεί να εντοπίσει τις στιγμές έντασης, τις διαδικασίες διάλυσης και σύνθεσης στην πορεία της διαμόρφωσης των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, οι οποίες έχουν ως δομικά τους στοιχεία την επιτέλεση, τον πειραματισμό και τη δοκιμή.⁹¹ Στηριζόμενος στη κριτική σκέψη του Michel Foucault, του Walter Benjamin και του Theodor Adorno για τις δομές εξουσίας και τις ηγεμονικές σχέσεις που διαμορφώνονται στο πεδίο της γνώσης, ο Presner τονίζει πως η κριτική θεωρία αποστρέφεται τα ολοκληρωτικά σχήματα γνώσης, τα ολοκληρωμένα και απόλυτα σύνολα και την καθολική ιστορία, ενώ αντίθετα προκρίνει

⁹⁰ «“Participation without condition” is not a principle that can be willed into place, but rather an ideal to build towards through imaginative speculation and ethically informed engagement, one which promises –in the Derridean sense of the *arrivant*– to go beyond the limits and boundaries erected by prior formations of the humanities».

Presner, «Critical Theory and the Mangle of Digital Humanities», 9-10.

⁹¹ «Digital humanities is experimental, dirty, and completely suffused by social and material dialectics of resistance and accommodation, failure and revision, hacks and protocols».

Presner, «Critical Theory and the Mangle of Digital Humanities», 6.

τη διαφορετικότητα, το επιμέρους, τη φωνή του άλλου, το σπάραγμα – χαρακτηριστικά τα οποία στο σύνολό τους υπογραμμίζουν την ανοιχτότητα, το ημιτελές και το ανολοκλήρωτο οποιουδήποτε συστήματος γνώσης.⁹²

Έτσι, σύμφωνα με την πρότασή του, χρειάζεται αφενός οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες να προσδιορίσουν τις αρχές που διέπουν το δικό τους πεδίο γνώσης, αλλά και αφετέρου να αναδείξουν τις θεωρητικές δυνατότητες που ευνοούν την ανάδειξη του πιθανού, του ενδεχόμενου, του διαφορετικού, του ουτοπικού, του μελλοντικού. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτή η ισορροπία, έχουν καίρια σημασία η αξία της απροϋπόθετης συμμετοχής, που προαναφέρθηκε, και η εφαρμογή της εντός και εκτός των ακαδημαϊκών και των άλλων θεσμικών τειχών, με στόχο να συγκροτηθούν μια διευρυμένη δημόσια σφαίρα και μια συνεργατική κοινότητα στο διαδίκτυο, αλλά και έξω από αυτό.

Η Cathy N. Davidson,⁹³ καθηγήτρια ιστορίας της τεχνολογίας, θεωρητικός των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών και συνιδρύτρια του ευρέως γνωστού δικτύου HASTAC,⁹⁴ στο άρθρο της «Humanities 2.0: Promise, Perils, Predictions»,⁹⁵ επιχειρεί αναλογία με τους όρους Web 1.0 και Web 2.0, που καθιερώθηκαν το 2005 από τον Tim O'Reilly,⁹⁶ και αναφέρεται στις περιόδους 1.0 και 2.0 των ανθρωπιστικών επιστημών. Η περίοδος 1.0 των ανθρωπιστικών επιστημών χαρακτηρίστηκε κυρίως από τη συλλογή και τη συγκέντρωση ιστορικής πληροφορίας: αναζήτηση, συλλογή, επεξεργασία πληροφοριών, πηγών, τεκμηρίων, ψηφιοποίηση αρχείων, δημιουργία διαδικτυακών τόπων για τη διευκόλυνση της πρόσβασης στην ιστορική γνώση και

⁹² «Opposed to totalizing systems of knowledge, universal histories, and final syntheses, critical theory privileges the heteronym, the particular, the voice of the other, and the fragment –all of which underscore openness, unfinishedness, and the refusal of closure in any knowledge system». Presner, «Critical Theory and the Mangle of Digital Humanities», 8.

⁹³ Cathy N. Davidson, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Ιανουαρίου 2014, <http://cathydavidson.com/>

⁹⁴ HASTAC: Humanities, Arts, Science and Technology Alliance and Collaboratory, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Ιανουαρίου 2014, <http://www.hastac.org/>
Η Davidson μαζί με τον David Theo Goldberg το 2002 ίδρυσαν το HASTAC, ένα δίκτυο ανθρώπων που ασχολούνται επαγγελματικά με την εκπαίδευση και τις ψηφιακές τεχνολογίες (καθηγητές ανθρωπιστικών επιστημών και κοινωνικοί επιστήμονες, καλλιτέχνες, ιστορικοί της τεχνολογίας, πληροφορικοί κ.λπ.) με στόχο την επικοινωνία, την ανταλλαγή ιδεών, τη δοκιμή τεχνολογικών εφαρμογών και την ανάληψη ερευνητικών έργων και προγραμμάτων για τις εφαρμογές της ψηφιακής τεχνολογίας στη σύγχρονη κοινωνία, με έμφαση στην εκπαίδευση.

⁹⁵ Cathy N. Davidson, «Humanities 2.0: Promise, Perils, Predictions», στο M. K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 476-489.

⁹⁶ Για τον Tim O'Reilly και το Web 2.0, βλ. εδώ, στο Κεφάλαιο 2, όπου γίνεται διεξοδικά λόγος για τα wiki.

άλλα παρόμοια. Το βασικό χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου ήταν η επικοινωνία του ενός με τους πολλούς, όπως και στην πρώτη περίοδο του διαδικτύου, δηλαδή από τη μια μεριά του ενός παραγωγού περιεχομένου (π.χ., ενός πανεπιστημίου, ενός πολιτιστικού ιδρύματος, ενός καθηγητή κ.λπ.) και από την άλλη μεριά των πολλών παραληπτών (δηλαδή του κοινού, των ερευνητών, των χρηστών του διαδικτύου). Η περίοδος 2.0 των ανθρωπιστικών επιστημών έχει πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά, με πιο σημαντικά τη διαδραστικότητα, τη συμμετοχή, τη συνεργασία και τη δικτύωση, δηλαδή τη δημιουργία ψηφιακών δικτύων επικοινωνίας των ανθρώπων και διακίνησης της γνώσης. Το μοντέλο επικοινωνίας έχει πια αλλάξει και ξεκινάει από τους πολλούς για να καταλήξει επίσης σε πολλούς. Η Davidson πιστεύει πως ειδικά το στοιχείο της συμμετοχής του χρήστη μέσω της παραγωγής περιεχομένου, καθώς και η έννοια της ανοιχτότητας («openness») θα αποτελέσουν το κλειδί για το μέλλον των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, καθώς θα επιφέρουν αλλαγές σε κομβικές έννοιες, όπως είναι ενδεικτικά η αυθεντία, η ιεραρχία, η αριστεία, η εξειδίκευση, η επιστημονική πειθαρχία, η διεπιστημονικότητα, η εκπαίδευση.

Ιδιαίτερα στον τομέα της συγγραφής, η Davidson υποστηρίζει πως η ανοιχτή συνεργασία στο περιβάλλον του διαδικτύου για τη συγγραφή ενός βιβλίου διαμορφώνει καινοφανείς συνθήκες για τους επιστήμονες των ανθρωπιστικών επιστημών. Αναφέρεται μάλιστα σε μια δική της προσπάθεια, και συγκεκριμένα στο συνεργατικό κείμενο με τίτλο «The Future of Learning Institutions in a Digital Age», το οποίο συνέταξε αρχικά σε συνεργασία με τον David Theo Goldberg και στη συνέχεια το «άνοιξε» στο διαδίκτυο μέσω μιας συνεργατικής διαδικτυακής συγγραφικής πλατφόρμας σε όποιον χρήστη ενδιαφερόταν να συνεισφέρει σχόλια, συζήτηση, αλλαγές, διορθώσεις και όποιου άλλου είδους συμβολή στο τελικό αποτέλεσμα. Διερευνώντας τα οφέλη του συνεργατικού μοντέλου συγγραφής, η Davidson αναφέρει:

Το έργο αυτό μάς εξέθεσε σε βιβλιογραφίες πολλών διαφορετικών πεδίων, σε ειδικές χρήσεις της ορολογίας (και της ιστορίας της) στο εσωτερικό των επιστημονικών πεδίων. Ήταν μια από τις πιο ρευστές και διεπιστημονικές ανταλλαγές ιδεών στη ζωή μου. Μου δίδαξε επίσης πώς είναι δυνατόν τα λόγια κάποιου να φέρουν νοήματα που δεν ήταν στις προθέσεις του. Οι αντιδράσεις των αναγνωστών μάς έκαναν να συνειδητοποιήσουμε τις αδυναμίες μας, όμως ήταν και διαφωτιστικές.

Στο επάγγελμά μας, πολλά από όσα θεωρούνται απαντήσεις δεν είναι παρά επαναδιατυπώσεις των αρχικών παραδοχών μας. Σε μια διαδραστική συνεργατική ανταλλαγή ιδεών μπορεί κανείς να κατανοήσει καλύτερα πώς ξεδιπλώνεται ένα επιχείρημα, και η διαδικασία αυτή τον βοηθάει να περιγράψει με μεγαλύτερη σαφήνεια τις δικές του υπόρρητες παραδοχές (ιδίως στον εαυτό του).⁹⁷

Φαίνεται ότι η έμφαση, σύμφωνα με την Davidson, βρίσκεται περισσότερο στη διαδικασία και λιγότερο στο τελικό προϊόν. Κατά μία έννοια, δεν υπάρχει καν τελικό προϊόν, καθώς αυτό δυνητικά υπόκειται διαρκώς σε αλλαγές.

Οι μεταμορφώσεις τις οποίες επιφέρουν η συνεργασία και η ανοιχτότητα στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες είναι τόσο σημαντικές για το μέλλον του πεδίου, σύμφωνα με την Davidson, ώστε προτείνει μια νέα ονοματοδοσία: «Big Humanities». Καλεί, μάλιστα, τους επιστήμονες που εργάζονται στις ανθρωπιστικές επιστήμες να τολμήσουν να αποδομήσουν τις μέχρι σήμερα δεδομένες έννοιες, μεθόδους και δομές, τα μέχρι σήμερα κυρίαρχα μοντέλα, πρότυπα και κριτήρια της δουλειάς τους, και να συμμετάσχουν δημιουργικά στην αναδιατύπωσή τους καθώς οι ανθρωπιστικές επιστήμες βρίσκουν τη θέση τους στον ψηφιακό κόσμο.

Ο Alan Liu,⁹⁸ καθηγητής αγγλικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στη Σάντα Μάρμπαρα, στο άρθρο του με τίτλο «Where is Cultural Criticism in the Digital Humanities?»⁹⁹ ασκεί κριτική στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες, κυρίως όσον αφορά την υιοθέτηση και την εφαρμογή της πολιτισμικής κριτικής και θεωρίας στη θεωρητική τους συγκρότηση, ή μάλλον την έλλειψή της. Υποστηρίζει πως οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες ήδη από τις απαρχές τους, τις οποίες επίσης τοποθετεί στην περίοδο των ανθρωπιστικών επιστημών της πληροφορικής, δεν ενσωμάτωσαν την πολιτισμική κριτική και θεωρία στη μελέτη της σύζευξης των νέων τεχνολογιών με τις ανθρωπιστικές θεωρίες, της σχέσης ανάμεσα

⁹⁷ «The project has exposed us to bibliographies from many different fields, to the specific uses of terminologies (and their histories) within fields. It has been one of the most fluidly interdisciplinary exchanges that I have yet experienced. It has also taught me how one's words can signal meanings one didn't intend. Reader response is humbling; it is also illuminating. So much of what passes in our profession for response is actually restatement of one's original premises. In an interactive collaborative exchange, one often gains a better sense of assumptions unfolding, a process that helps make one's unstated premises visible (especially to oneself)».

Davidson, «Humanities 2.0», 483.

⁹⁸ Alan Liu, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Ιανουαρίου 2014, <http://liu.english.ucsb.edu/>

⁹⁹ Alan Liu, «Where is Cultural Criticism in the Digital Humanities?», στο M. K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 490-509.

στη μορφή και το περιεχόμενο των ανθρωπιστικών επιστημών. Αλλά ακόμα και σήμερα, σύμφωνα με τον Liu, οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες ασχολούνται ενδελεχώς με την ανάπτυξη εργαλείων και εφαρμογών, με τη μελέτη δεδομένων, με το παραγόμενο περιεχόμενο κ.ά., αλλά δεν εγγράφουν το αντικείμενο της μελέτης τους στα συμφραζόμενα της σύγχρονης διεθνούς πολιτικής και οικονομικής πραγματικότητας, η οποία προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από συστήματα διαχείρισης και διακίνησης περιεχομένου, πληροφοριών και γνώσης. Αυτή η πολιτική στάση αποτελεί, κατά την άποψή του, τη βασική αιτία που προκαλεί τόσες συζητήσεις στα ακαδημαϊκά περιβάλλοντα τόσο για τη σχέση των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών με το «κύριο ρεύμα» των ανθρωπιστικών επιστημών (τις mainstream όπως ονομάζει ο Liu τις λεγόμενες «παραδοσιακές», δηλαδή τις αναλογικές ανθρωπιστικές επιστήμες), μια σχέση που χαρακτηρίζεται τουλάχιστον από δυστοκία, αν δεν είναι επιπλέον προβληματική, όσο και για την αδυναμία πλήρους συμπίρευσής τους στο μέλλον.

Σύμφωνα με το συγγραφέα, η σημερινή εποχή, ιδίως τα τελευταία χρόνια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης από το 2007 και μετά, επανέφερε στο προσκήνιο το αντιθετικό δίπολο ανάμεσα στις φυσικές και τις εφαρμοσμένες επιστήμες, από τη μία πλευρά, και στις ανθρωπιστικές και τις κοινωνικές επιστήμες, από την άλλη, λειτουργώντας για μία ακόμη φορά σε βάρος του δεύτερου πόλου. Αυτό αποδεικνύεται καθημερινά, ιδίως από την ολοένα και μεγαλύτερη μείωση της οικονομικής υποστήριξης και της χρηματοδότησης των ερευνητικών έργων στις ανθρωπιστικές επιστήμες. Παράλληλα με την υποχρηματοδότησή τους, οι ανθρωπιστικές επιστήμες χάνουν επίσης έδαφος ως προς την προσέλευση του ενδιαφέροντος του κοινού, μιας και τα τελευταία χρόνια τις χαρακτήρισαν ανώφελες, άχρηστες και ανούσιες. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Liu, οι επιστήμονες των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών μπορούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά αυτά τα δύο προβλήματα και να εμφυσήσουν νέα πνοή στο μέλλον αυτού του γνωστικού πεδίου: αφενός, αναλαμβάνοντας ηγετικό ρόλο στις ανθρωπιστικές επιστήμες και, αφετέρου, εξαίροντας και επενδύοντας σε εκείνα τα χαρακτηριστικά των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών που τονώνουν τη διασύνδεση με το κοινό, δηλαδή στην αποδόμηση της έννοιας της αυθεντίας και στη διαχείριση των νεοαναδυόμενων μοντέλων και διαδικασιών δυναμικής παραγωγής περιεχομένου και γνώσης στα σύγχρονα δικτυακά περιβάλλοντα επικοινωνίας, τόσο από επιστήμονες, όσο και από

ανθρώπους χωρίς θεσμική επιστημονική συγκρότηση, από ερασιτέχνες και αυτοδίδακτους.

Σύμφωνα με την πρόταση του Liu για το θεσμικό επίπεδο, οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες πρέπει να δώσουν έμφαση στην κριτική προσέγγιση της έννοιας των μεταδεδομένων και όλων των χαρακτηριστικών που τις προσδιορίζουν, εγγράφοντάς την κάθε φορά στα σύγχρονα συμφραζόμενα των δομών εξουσίας, κυρίως της οικονομικής, τα οποία διαμορφώνονται στο σημερινό παγκοσμιοποιημένο χώρο. Ειδικότερα, προχωρά σε δύο πολύ συγκεκριμένες προτάσεις για δράση:

Πρώτον, συνεχίζοντας να εστιάζουν στον πυρήνα της έρευνας και της ανάπτυξης λογισμικού και εφαρμογών (λόγου χάρη, στην κωδικοποίηση και την ανάλυση κειμένου, στον προσδιορισμό μοντέλων, στη δημιουργία ψηφιακών αρχείων και πηγών κ.ά.), οι επιστήμονες που ασχολούνται με τις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες θα πρέπει να ξεκινήσουν πιο ενδελεχή διάλογο με τα όμορα γνωστικά πεδία των σπουδών επικοινωνίας και νέων μέσων, καθώς και της αρχαιολογίας της επικοινωνίας, ώστε να επεκτείνουν τη σκέψη τους για τις βασικές τεχνολογίες παραγωγής εργαλείων προς κατευθύνσεις με εντονότερο πολιτισμικό και ιστορικό χαρακτήρα. Δεύτερον, πρέπει να ξεκινήσουν διάλογο με τις σπουδές της επιστήμης και της τεχνολογίας. Αν το σκεφτεί κανείς, είναι εντυπωσιακά μικρός ο βαθμός στον οποίο το συγκεκριμένο γνωστικό πεδίο αντλεί από τις σύγχρονες σπουδές της επιστήμης και της τεχνολογίας προκειμένου να εμπλουτίσει τη συζήτηση για τα εργαλεία του, για την έννοια της κατασκευής και την εργαλειακότητα μέσα από νέους τρόπους κατανόησης για το πώς συνδυάζονται οι ερευνητές, οι τεχνικοί, οι μέθοδοι, τα μέσα επικοινωνίας και τα εργαλεία με την κυριολεκτική έννοια στο «πιστήριο της πρακτικής», όπως το ονομάζει ο Andrew Pickering, ένα «πιστήριο» άρρηκτα συνδεδεμένο με την κοινωνία και την κουλτούρα.¹⁰⁰

¹⁰⁰ «First, while continuing to concentrate on research and development in its core areas (e.g., text encoding, text analysis, pattern discovery, the creation of digital archives and resources), digital humanists should enter into fuller dialogue with the adjacent fields of new media studies and media archaeology so as to extend reflection on core instrumental technologies in cultural and historical directions. [...] Second, digital humanists should also enter into dialogue with science-technology

Μέσα από αυτές τις συνέργειες και το διάλογο, θα μπορέσουν, σύμφωνα με τον Liu, οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες να δομήσουν και να αρθρώσουν μια σύγχρονη πολιτισμική και κριτική θεωρία που θα ενσωματώνει την αλλαγή παραδείγματος στις ανθρωπιστικές επιστήμες ταυτόχρονα και ισότιμα, τόσο στο επίπεδο της θεωρητικής σκέψης, όσο και σε αυτό της τεχνολογικής εφαρμογής.

Συνοψίζοντας, φαίνεται ότι όλες οι προσεγγίσεις για το μέλλον των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών συντείνουν στη θεσμική και την ουσιαστική σύγκλιση αυτού του γνωστικού πεδίου με άλλα συναφή πεδία. Είναι προφανές πως τόσο ο προσδιορισμός του περιεχομένου των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, όσο και η μελέτη των εργαλείων του και του τεχνολογικού εξοπλισμού του, αλλά και η θεωρητική του βάση, όλα αποκτούν οντότητα, σημασία και ισχύ μέσα από πρακτικές ανοιχτότητας και συνεργασίας με άλλες επιστήμες και γνωστικά πεδία.

1B. Ψηφιακή ιστορία

1B1. Από την αναλογική ιστορία στην ψηφιακή ιστορία

Στην αυγή του 21ου αιώνα, οι ανθρωπιστικές επιστήμες ασκούνται πια σε μεγάλο βαθμό σε ένα διαρκώς αναπτυσσόμενο και εξελισσόμενο ψηφιακό περιβάλλον με απεριόριστες διαστάσεις και προεκτάσεις, το διαδίκτυο. Εκεί πειραματίζονται με τις ψηφιακές τεχνολογίες και τις εφαρμογές που προωθεί αυτό το περιβάλλον, με τις τεχνολογίες δικτύου, όπως λέγονται. Η έννοια του *δικτύου* είναι κομβικής σημασίας. Αυτή η σύζευξη αποτελεί το νέο στοιχείο που χαρακτηρίζει σήμερα την ψηφιακή στροφή στις ανθρωπιστικές επιστήμες γενικά, και ειδικότερα, στην ιστορία. Σε αυτό το πλαίσιο, η ψηφιακή ιστορία αποτελεί ένα γνωστικό πεδίο που βρίσκεται ακόμα υπό διαμόρφωση, ίσως μάλιστα στις πρώτες φάσεις της εξέλιξής του, παρά το γεγονός ότι διανύει πια την τέταρτη δεκαετία της ανάπτυξής του.

studies. On reflection, it is remarkable how little the field draws on contemporary science-technology studies to enrich its discussion of tools, building, and instrumentality through new understandings of the way researchers, technicians, processes, communication media, and literal instruments come together in what Andrew Pickering calls the “mangle of practice” that is inextricably linked to society and culture».

Liu, «Where is Cultural Criticism in the Digital Humanities?», στο M. K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 501-502. Το βιβλίο του Andrew Pickering που αναφέρεται στο παράθεμα είναι το *The Mangle of Practice. Time, Agency, and Science*, Chicago: The University of Chicago Press, 1995.

Με μια σχετικά σύντομη αναδρομή στο παρελθόν της ιστορίας στο διαδίκτυο, διαπιστώνει κανείς πως η δεκαετία του 1990 ήταν κομβική για την ιστορική επιστήμη, κυρίως όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο διαμόρφωσε τα χαρακτηριστικά που την προσδιορίζουν στη σύγχρονη ψηφιακή εποχή. Τη δεκαετία αυτή, λίγο πριν αλλά και μετά την εμφάνιση και τη ραγδαία ανάπτυξη του παγκόσμιου ιστού, πραγματοποιήθηκαν πολλά και ποικίλα προγράμματα και έργα που συνέζευξαν την ιστορία με τις νέες τεχνολογίες και το διαδίκτυο, και ως εκ τούτου ανέδειξαν νέα σημαντικά ερωτήματα και θέματα για τη σχέση ανάμεσά τους. Ήδη από αυτά τα πρώτα χρόνια ανάπτυξης του παγκόσμιου ιστού, η ιστορία έκανε την εμφάνισή της στο διαδίκτυο αφενός με την ψηφιοποίηση και τη διαδικτυακή διάθεση πρωτογενών πηγών, τεκμηρίων, βιβλιογραφικών καταλόγων, περιοδικών κ.ά., και αφετέρου με την κατασκευή ιστοσελίδων ιστορικού περιεχομένου, είτε από μεμονωμένα άτομα είτε από δημόσιους οργανισμούς και θεσμούς, από ιδρύματα, ερευνητικά κέντρα κ.λπ. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα το συναντούμε στην Αμερική το 1994, με την ίδρυση του Roy Rosenzweig Center for History and New Media (RRCHNM) στο Πανεπιστήμιο Τζορτζ Μέισον, και με την πρωτοποριακή εργασία δύο ιστορικών, του Roy Rosenzweig (1950-2007), ιδρυτή και πρώτου διευθυντή του RRCHNM, καθώς και του συνδιευθυντή του Daniel J. Cohen. Ένα ακόμα σημαντικό παράδειγμα την ίδια χρονιά έρχεται από τη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου στις ΗΠΑ, η οποία πρόσφερε στο κοινό την πρώτη συλλογή ψηφιοποιημένων τεκμηρίων, και συγκεκριμένα φωτογραφιών, τη σειρά με τίτλο «Selected Civil War Photographs», που διατέθηκε μέσω του παγκόσμιου ιστού.¹⁰¹

Σχεδόν μία δεκαετία αργότερα, το 2005, επιχειρώντας να συμπυκνώσουν τις γνώσεις και την εμπειρία τους σε θέματα σύζευξης της ιστορίας και των νέων τεχνολογιών, οι Rosenzweig και Cohen δημοσίευσαν μεταξύ άλλων έργων μια αναλυτική εισαγωγή στην ιστορία της ψηφιακής ιστορίας, αλλά και σε όλες τις πτυχές

¹⁰¹ Daniel J. Cohen και Roy Rosenzweig, *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving and Presenting the Past on the Web*, Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2005, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012, <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/>
Η πληροφορία για την πρώτη ψηφιοποιημένη συλλογή της Βιβλιοθήκης του Κογκρέσου βρίσκεται στο κεφάλαιο «Exploring the History Web», ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 22 Ιανουαρίου 2014, <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/exploring/1.php>

Αξίζει να σημειωθεί πως η Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου είχε ήδη αξιοποιήσει τις ψηφιακές τεχνολογίες, καθώς είχε ψηφιοποιήσει κάποιες συλλογές της, τις οποίες είχε αποθηκεύσει σε CD-ROM. Από αυτή τη δεξαμενή ψηφιοποιημένων συλλογών επέλεξε την προαναφερθείσα για να την ανεβάσει στο διαδίκτυο και έτσι να τη διαθέσει απεριόριστα στο κοινό.

και τα συναφή θέματα που απασχόλησαν τους ιστορικούς με τίτλο *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving and Presenting the Past on the Web*.¹⁰²

Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου παρουσιάζεται μια ευσύνοπτη εικόνα των πρώτων βημάτων της ιστορικής επιστήμης και των ιστορικών κατά την πρώιμη εποχή της ανάπτυξης υπολογιστικών εφαρμογών και εργαλείων, του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου κ.ά., δηλαδή κατά τη δεκαετία του 1980 σε γενικές γραμμές, αλλά και αμέσως μετά, στα βαθιά νερά του παγκόσμιου ιστού κατά τη δεκαετία του 1990. Από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1980 μέχρι και τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990, οπότε εμφανίστηκε ο παγκόσμιος ιστός, οι ιστορικοί έδωσαν έμφαση στην αξιοποίηση και τη χρήση ηλεκτρονικών εργαλείων και εφαρμογών και άλλων τεχνολογικών προϊόντων, όπως για παράδειγμα των CD-ROM, για την εξυπηρέτηση των σκοπών της ιστορικής επιστήμης, καθώς και στην ανταλλαγή εγγράφων και πληροφοριών μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή των πρωτοκόλλων μεταφοράς δεδομένων, όπως ήταν για παράδειγμα το ftp («file transfer protocol»). Εντυπωσιακή είναι η πληροφορία για την πρώτη λίστα ιστορίας στο διαδίκτυο, η οποία δημιουργήθηκε στα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1980 από ένα μεταπτυχιακό φοιτητή ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Jyväskylä της Φινλανδίας, ο οποίος έκρινε πως μια διαδικτυακή λίστα επικοινωνίας συνιστούσε αποτελεσματικό τρόπο να πληροφορηθεί για το έργο και για τη δουλειά ιστορικών από όλο τον κόσμο σε σχέση με το θέμα που μελετούσε, δηλαδή τη χρήση και τις δυνατότητες των υπολογιστών στην υπηρεσία της ιστορικής επιστήμης.¹⁰³ Με την εμφάνιση του παγκόσμιου ιστού, μόλις το 1994, ο George Welling, καθηγητής στο Τμήμα Ανθρωπιστικών Επιστημών της Πληροφορικής στο Πανεπιστήμιο του Groningen στην Ολλανδία, οργάνωσε για πρώτη φορά ένα μάθημα υπολογιστικών ικανοτήτων για τους φοιτητές ιστορίας και αμερικανικών σπουδών, με σκοπό να κατασκευάσουν ένα διαδικτυακό τόπο για την ιστορία της Αμερικής πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.¹⁰⁴ Ο διαδικτυακός τόπος είναι ακόμα ενεργός, φέρει τον τίτλο «American History from Revolution to Reconstruction and Beyond»¹⁰⁵ και έχει πλέον καθιερωθεί ως ένας έγκριτος και

¹⁰² Cohen και Rosenzweig, *Digital History*.

¹⁰³ Lynn H. Nelson, «Before the Web: the early development of History on-line», ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Ιανουαρίου 2014, <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/links/pdf/chapter1/1.2b.pdf>

¹⁰⁴ American History From Revolution to Reconstruction and beyond, «Information: About the Project. The beginnings 1994 to 1996», ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Ιανουαρίου 2014, <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/links/pdf/chapter1/1.1.pdf>

¹⁰⁵ American History From Revolution to Reconstruction and beyond, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Ιανουαρίου 2014, <http://www.let.rug.nl/usa/>

σημαντικός τόπος με πηγές και υλικό για την ιστορία της Αμερικής. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, οπότε δημιουργήθηκε το πρώτο πρόγραμμα περιήγησης στον παγκόσμιο ιστό, το Netscape, αλλά και προς το τέλος της ίδιας δεκαετίας με την εμφάνιση του Internet Explorer της Microsoft, που αντικατέστησε, ή μάλλον, εξαφάνισε το Netscape, και αποτελεί μέχρι σήμερα ένα από τα δύο κυρίαρχα προγράμματα περιήγησης στο διαδίκτυο, μαζί με το πρόσφατο Google Chrome, η ιστορική επιστήμη έκανε αισθητή την παρουσία της στον παγκόσμιο ιστό, κατά κύριο λόγο στην Αμερική, αλλά και στην Ευρώπη. Πανεπιστημιακά τμήματα ιστορίας, περιοδικά, ερευνητικά κέντρα και ιδρύματα, βιβλιοθήκες, αρχεία κ.ά. κατασκεύαζαν τους ιστοτόπους τους, αλλά και ανώνυμοι και επώνυμοι ερασιτέχνες ιστορικοί ανέβασαν στο διαδίκτυο ιστοσελίδες και υλικό ιστορικού περιεχομένου.¹⁰⁶

Οι Cohen και Rosenzweig, στην εισαγωγή του βιβλίου τους *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving and Presenting the Past on the Web*, παρουσιάζουν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των ψηφιακών τεχνολογικών μέσων και δικτύων, καθώς και την επίδρασή τους στην ιστορική επιστήμη κατά την πρώιμη περίοδο της ψηφιακής στροφής της.

Το πρώτο πλεονέκτημα της ψηφιακής τεχνολογίας για τους ιστορικούς, σύμφωνα με τους συγγραφείς, είναι η απεριόριστη δυνατότητα για αποθήκευση ψηφιοποιημένης πληροφορίας. Ιδίως στα πρώτα χρόνια του παγκόσμιου ιστού, υπήρχε η ισχυρή πεποίθηση πως είναι δυνατό να σωθούν και να αποθηκευτούν τα πάντα, όλα τα ιστορικά τεκμήρια, όλες οι αποδείξεις και οι πληροφορίες, κάθε ίχνος ιστορικής δράσης και πρακτικής, κάθε μορφή και είδος στο οποίο έχουν αποτυπωθεί η ιστορική μνήμη και οι εκφάνσεις της ιστορικής κουλτούρας κάθε εποχής (έγγραφα, εικόνες και φωτογραφίες, ήχοι, ηλεκτρονικά μηνύματα κ.λπ.). Από την άλλη πλευρά με την πάροδο των χρόνων, διατυπώθηκε η ανησυχία πως η υπερφόρτωση αποθηκευμένης ιστορικής πληροφορίας, λόγω ακριβώς του όγκου της, καθιστά αδύνατη την αξιοποίηση των ψηφιοποιημένων και διασωθέντων δεδομένων. Φαίνεται ότι αυτή η αρχικά ευοίωνη προοπτική της αποθήκευσης και της διάσωσης των πάντων (σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες, φυσικά, όπως για παράδειγμα τη σταδιακή έκλειψη διάφορων τεχνολογικών μορφών και εφαρμογών, λόγω χάρη των δισκετών αποθήκευσης, των «floppy disks»), θα μπορούσε να οδηγήσει σε αντίθετα

¹⁰⁶ Michael O'Malley και Roy Rosenzweig, «Brave New World or Blind Alley? American History on the World Wide Web», *Journal of American History* 84(1) (Ιούνιος 1997), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012, <http://chnm.gmu.edu/essays-on-history-new-media/essays/?essayid=13>

αποτελέσματα, δηλαδή στη δυσκολία διαχείρισης την οποία συνεπάγεται τόσο μεγάλος όγκος πληροφοριών, και κατά συνέπεια σε μια νέου τύπου απώλειά τους, στην παράδοξη απώλεια διά μέσου της τεχνολογικής αποθήκευσης.¹⁰⁷

Άμεσα συνυφασμένη με την έννοια της απεριόριστης αποθηκευτικής ικανότητας είναι επίσης η έννοια της απεριόριστης και ελεύθερης πρόσβασης στην πληροφορία («accessibility»), δηλαδή το δεύτερο πλεονέκτημα που έχει η αξιοποίηση της τεχνολογίας στην υπηρεσία της ιστορικής επιστήμης σύμφωνα με τους Cohen και Rosenzweig. Η ψηφιακή τεχνολογία και τα ψηφιακά δίκτυα επικοινωνίας κάνουν την ιστορία, τόσο ως γνώση και επιστήμη, όσο και ως εμπειρία και βίωμα, ελεύθερα και απεριόριστα προσιτή σε οποιονδήποτε έχει πρόσβαση σε υπολογιστή ή σε οποιαδήποτε άλλη συσκευή που συνδέεται στο διαδίκτυο, όπως είναι ενδεικτικά τα κινητά τηλέφωνα. Με άλλα λόγια, το παρελθόν καθίσταται παρόν στην καθημερινότητα των ανθρώπων σε ποικίλους χώρους εκτός του πανεπιστημίου, στο σπίτι, στο σχολείο, σε χώρους διασκέδασης και αναψυχής, στο δρόμο, παντού, αλλά και σε ποικίλες μορφές, όπως η εικόνα, ο ήχος, το βίντεο κ.λπ.

Η ποικιλομορφία αποτελεί τη βάση για το τρίτο πλεονέκτημα που αναφέρουν οι Cohen και Rosenzweig, την ευελιξία («flexibility»), αλλά και για το τέταρτο πλεονέκτημα, την ποικιλία («diversity»). Η ευελιξία αφορά, όπως είναι φυσικό, τη μορφολογία της πληροφορίας αλλά κυρίως τη δυνατότητα των ψηφιακών τεχνολογιών να τροποποιούν με ευκολία δεδομένα σε ποικίλες μορφές, να τα μετατρέπουν από τη μία μορφή στην άλλη και μάλιστα περισσότερες από μία φορές, χωρίς εντούτοις να αλλοιώνεται το περιεχόμενό τους· για παράδειγμα, έτσι συμβαίνει κατά την εξαγωγή αρχείων από μία διαμόρφωση («format») σε άλλη. Η ποικιλία συνδυάζεται με την ευελιξία και αφορά πολλές δυνατότητες αξιοποίησης της ψηφιακής τεχνολογίας, όπως για παράδειγμα τη δυνατότητα των πολλών μορφών οι οποίες μετασχηματίζουν τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται και «καταναλώνεται» η ιστορία στο διαδίκτυο, αλλά και με τη δυνατότητα που προσφέρουν οι ψηφιακές τεχνολογίες και τα δίκτυα σε ερασιτέχνες ιστορικούς (και όχι μόνο στους επαγγελματίες) να παραγάγουν ιστορία και ιστορικό περιεχόμενο, και να τα διαθέτουν στο διαδίκτυο.

¹⁰⁷ Roy Rosenzweig, «Scarcity or Abundance? Preserving the Past in the Digital Era», *American Historical Review* 108(3) (Ιούνιος 2003), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 23 Ιανουαρίου 2014, <http://chnm.gmu.edu/essays-on-history-new-media/essays/?essayid=6>

Οι Cohen και Rosenzweig υποστηρίζουν πως η διαφορετική πρόταση των ψηφιακών τεχνολογιών και των δικτύων για την ιστορική επιστήμη, η οποία προσδιορίζει τις σύγχρονες ποικίλες ψηφιακές μορφές της ιστορίας, σχετίζεται με τρία ακόμα θετικά χαρακτηριστικά τους: τη διαχειρισσιμότητα («manipulability»), τη διαδραστικότητα («interactivity»), και το υπερκείμενο («hypertextuality») ή/και τη μη γραμμικότητα («nonlinearity»). Η ιστορική πληροφορία στην ψηφιακή μορφή της και στα δικτυακά περιβάλλοντα στα οποία πλέον υπάρχει είναι δυνατόν να γίνει αντικείμενο πολλών ειδών διαχείρισης και επεξεργασίας. Αυτές μπορεί να αφορούν ποσοτικές μετρήσεις, όπως για παράδειγμα την αναζήτηση της συχνότητας με την οποία εμφανίζεται μια λέξη σε μεγάλα σώματα κειμένων, μπορεί να αφορούν ποιοτικές προσεγγίσεις, οι οποίες ενδεχομένως προκύπτουν από τη μελέτη κάποιου θέματος σε μεγαλύτερο και πολύμορφο όγκο αρχειακών πηγών ή από την αξιοποίηση προγραμμάτων που επιτρέπουν την ανάλυση περιεχομένου, εικόνων ή ήχων, κι ακόμα μπορεί να αφορούν τη χωροχρονική τοποθέτηση και τον εντοπισμό, λόγου χάρη μέσω της τεχνολογίας gps, των ιστορικών γεγονότων και φαινομένων, τη χαρτογράφηση και την οπτικοποίηση της ζωής, των ιδεών, των νοοτροπιών κ.λπ. Την ίδια στιγμή, η διαδραστικότητα που είναι εγγενής στις ψηφιακές τεχνολογίες δικτύου επιτρέπει πολλαπλά επίπεδα διασύνδεσης και επικοινωνίας τόσο ανάμεσα στους επιστήμονες ιστορικούς, όσο και στους ερασιτέχνες ιστορικούς και στο κοινό που εκδηλώνει ενδιαφέρον για την ιστορία και το παρελθόν σε τελείως προσωπικό επίπεδο.

Το διαδίκτυο μετατρέπεται σε τόπο όπου αναπτύσσονται νέες μορφές συνεργασίας, νέα μοντέλα διαλόγου, και νέοι τρόποι συλλογής τεκμηρίων για το παρελθόν. Τα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας τροποποιούν, δυνητικά τουλάχιστον, την παραδοσιακή μονόδρομη σχέση ανάμεσα στο συγγραφέα και τον αναγνώστη, στον παραγωγό και τον καταναλωτή νοήματος και περιεχομένου. Ειδικά οι ιστορικοί που ασχολούνται με τη δημόσια ιστορία αναζητούσαν από καιρό τρόπους να «μοιραστούν την αυθεντία» τους με το κοινό τους· το διαδίκτυο

αποτελεί ιδεώδες μέσο για το διαμοιρασμό και για τη συνεργασία αυτού του τύπου.¹⁰⁸

Αυτή η διάσταση της αποδόμησης των παραδοσιακών εννοιών στην ιστορική επιστήμη, όπως είναι ενδεικτικά η έννοια της μοναδικής αυθεντίας, εμφανίζεται επίσης σε ένα ακόμα δομικό χαρακτηριστικό των ψηφιακών τεχνολογιών δικτύου, στην υπερκειμενικότητα. Ως κείμενο δεν νοείται πλέον ένα συμπαγές σώμα λέξεων στατικό, ολοκληρωμένο, με σαφή όρια και ραχοκοκαλιά, κάτι κλειστό και τελικό, αλλά ένας ζωντανός και δυναμικός συνδυασμός πληροφοριών και δεδομένων (σε όποια μορφή και αν έχουν), που προσφέρονται και παρουσιάζονται με πολλούς τρόπους, οι οποίοι κάθε φορά μεταλλάσσονται με βάση τα ερωτήματα και τις απορίες του υποκειμένου που τα προσεγγίζει.

Παράλληλα με τα πλεονεκτήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω, οι Cohen και Rosenzweig επισημαίνουν και κάποια χαρακτηριστικά που μπορεί να προκαλέσουν προβλήματα και δυσκολίες για την εμπέδωση της ιστορίας στο διαδίκτυο, ή μάλλον να δώσουν βάσιμες αφορμές για την αμφισβήτηση κριτηρίων, κανόνων και αρχών της ιστορικής επιστήμης. Το πρώτο και το πιο βασικό πρόβλημα, σύμφωνα με τους συγγραφείς, είναι η πιθανή κακή ποιότητα της ιστορίας στο διαδίκτυο, η οποία προκύπτει σε μεγάλο βαθμό από την έλλειψη εγκυρότητας κατά τη διαδικασία της παραγωγής του ιστορικού περιεχομένου στα ψηφιακά περιβάλλοντα. Η υπερπληθώρα ψηφιοποιημένων και ψηφιακών δεδομένων και τεκμηρίων, η απολύτως ελεύθερη διάθεσή τους μέσω του διαδικτύου στον οποιονδήποτε χρήστη, καθώς και οι τεχνολογικές δυνατότητες της ψηφιακής τεχνολογίας και των δικτύων, είναι μερικοί από τους παράγοντες που με τη σωστή χρήση μπορούν να αναδείξουν και να απογειώσουν την ψηφιακή ιστορία, όμως την ίδια στιγμή διευκολύνουν την κατάχρηση, την παραποίηση και ενδεχομένως τη γελοιοποίησή της στο διαδίκτυο.

¹⁰⁸ «[...] the web becomes a place for new forms of collaboration, new modes of debate, and new modes of collecting evidence about the past. At least potentially, digital media transform the traditional, one-way reader/writer, producer/consumer relationship. Public historians, in particular, have long sought for ways to “share authority” with their audiences; the web offers an ideal medium for that sharing and collaboration».

Cohen και Rosenzweig, «Promises and Perils of Digital History. Introduction», στο D. Cohen και R. Rosenzweig, *Digital History*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/introduction/>

Όπως είναι φυσικό, προβλήματα ποιότητας, γνησιότητας και αυθεντίας υπήρχαν και πριν από το διαδίκτυο. Ωστόσο, τα ψηφιακά μέσα υποσκάπτουν τις προϋπάρχουσες δομές εμπιστοσύνης και αυθεντίας, και εμείς, ως ιστορικοί και πολίτες, οφείλουμε να θεσπίσουμε νέες δομές ιστορικής νομιμοποίησης και αυθεντίας. Όταν ανεβάζει κανείς ιστορικό περιεχόμενο στο διαδίκτυο, εισέρχεται σε ένα λιγότερο δομημένο και ελεγχόμενο περιβάλλον σε σύγκριση με την ιστορική μονογραφία, το ακαδημαϊκό περιοδικό, το μουσείο ιστορίας ή την πανεπιστημιακή αίθουσα διδασκαλίας. Αυτό μπορεί να έχει θετικές, αλλά και αρνητικές συνέπειες.¹⁰⁹

Με αυτές τις παρατηρήσεις τους, οι Cohen και Rosenzweig άνοιξαν από νωρίς τη σχετική συζήτηση που ακόμα απασχολεί τους ιστορικούς. Σύμφωνα με τη δική τους οπτική, το πρόβλημα της εγκυρότητας δεν είναι δυνατό να αντιμετωπιστεί με συνθήκες απόλυτου ελέγχου, καθώς κάτι τέτοιο είναι πρακτικά αδύνατο στο διαδίκτυο. Μπορεί όμως να αντιμετωπιστεί κατά κύριο λόγο με την ενεργητική συμβολή των ίδιων των ιστορικών στην αναθεώρηση και την ανασηματοδότηση των κανόνων, των αρχών και των εννοιών της ιστορικής επιστήμης. Ο αναστοχασμός αυτού του τύπου δεν σημαίνει ακύρωση ή άσκοπη αποδόμηση· αντίθετα, προϋποθέτει μελέτη, ανάλυση, συζήτηση στους κόλπους της ιστορικής κοινότητας με στόχο την ισχυροποίηση της κριτικής θεωρητικής συγκρότησης της ιστορίας στη σύγχρονη ψηφιακή εποχή. Αυτή η προσπάθεια είναι δυνατό να ενταχθεί ομαλά στις ήδη διατυπωμένες σύγχρονες αναζητήσεις της ιστορικής επιστήμης, τόσο στο διεθνές ακαδημαϊκό περιβάλλον, όσο και στο ελληνικό.¹¹⁰ Χαρακτηριστική είναι η άποψη που διατυπώνεται, μεταξύ άλλων από τον Χάγκεν Φλάισερ:

¹⁰⁹ «Of course, issues of quality, authenticity, and authority pre-date the Internet. But digital media undercut an existing structure of trust and authority and we, as historians and citizens, have yet to establish a new structure of historical legitimation and authority. When you move your history online, you are entering a less structured and controlled environment than the history monograph, the scholarly journal, the history museum, or the history classroom. That can have both positive and unsettling implications».

Cohen και Rosenzweig, «Promises and Perils of Digital History. Introduction», στο D. Cohen και R. Rosenzweig, *Digital History*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/introduction/>

¹¹⁰ Για τις σύγχρονες αναστοχαστικές προσεγγίσεις στην ιστορική επιστήμη, βλ. Αντώνης Λιάκος, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*; Αθήνα: Πόλις, 2007, Αντώνης Λιάκος, *Αποκάλυψη, ουτοπία και ιστορία. Οι μεταμορφώσεις της ιστορικής συνείδησης*, Αθήνα: Πόλις, 2011, και *Historein: A Review of the Past & Other Stories*, ιδίως τα εξής τεύχη του:

1) *History between Reflexivity and Critique*, vol. 10 (2010)

Η Ιστορία δεν είναι ένα στατικό απόθεμα από καθιερωμένα συμβάντα και αποκρυσταλλωμένες πραγματικότητες του παρελθόντος, αλλά νοείται ως μια ατέρμονη διεργασία των ιστορικών (και άλλων) να επαναπροσεγγίσουν το ατελώς κατεργασμένο παρελθόν. Συνεπώς, έχει ανάγκη από συνεχή αναθεώρηση με νέους προβληματισμούς και ερωτήματα, νέες έρευνες και νέες απαντήσεις – μια ανοιχτή διαδικασία που δεν έχει τέλος εξαιτίας των νέων διαπραγματεύσεων του αντικειμένου και των μεταβολών του κοινωνικού πλαισίου. Το παρελθόν δεν παραμένει αμετάβλητο, αλλά αλλάζει με βάση τα νέα ερωτήματα που θέτουμε, τις νέες ερμηνείες που αναζητούμε.¹¹¹

Ένας δεύτερος κίνδυνος τον οποίο διαβλέπουν οι Cohen και Rosenzweig είναι η σύντομη διάρκεια ζωής των ψηφιακών δεδομένων («durability») καθώς και η έλλειψη πρόνοιας σχετικά με το πώς θα διασωθεί το πολυσχιδές ψηφιακό παρόν. Στην ψηφιακή εποχή μπορούν να αποθηκευτούν και να διασθούν τα πάντα, δημιουργώντας έτσι ένα τεράστιο και ατελείωτο ψηφιακό αρχείο πληροφοριών, αυτό που ο William J. Turkel έχει περιγράψει με τη φράση «αρχείο δίχως τέλος» («infinite archive»)¹¹². Ωστόσο, τα δεδομένα που σήμερα είναι πλέον εξαρχής ψηφιακά (για παράδειγμα η διοικητική ηλεκτρονική αλληλογραφία του δημόσιου τομέα, των κυβερνητικών υπηρεσιών κ.ά., η ιδιωτική ηλεκτρονική αλληλογραφία, οι προσωπικές φωτογραφίες που παραμένουν σε ψηφιακή μορφή σε συσκευές κινητής τηλεφωνίας και δεν εκτυπώνονται κ.λπ.) είναι τόσα πολλά και τόσο συνυφασμένα με την καθημερινή λειτουργία και τη ροή του δυτικού κόσμου, που συχνά εκλείπουν από τη σύγχρονη αρχειακή μας συνείδηση. Πολύ απλά, δεν τα αναγνωρίζουμε ως μελλοντικά ιστορικά τεκμήρια ή τα αναγνωρίζουμε ως τέτοια όταν είναι πια πολύ αργά με αποτέλεσμα να μην προλαβαίνουμε να τα διασώσουμε. Την ίδια στιγμή, η

2) *Questions and Orientations in History during the last 20 years. Part I*, vol. 12 (2012)

3) *Questions and Orientations in History during the last 20 years. Part II*, vol. 13 (2013)

¹¹¹ Χάγκεν Φλάισερ, «Οι πόλεμοι της μνήμης συνεχίζονται: αναθεωρητισμός και δημόσια ιστορία», ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, http://www.arch.uoa.gr/fileadmin/arch.uoa.gr/uploads/drastr_hist/fasismos_ekpaid/flaiserhagen.pdf

¹¹² William J. Turkel, Kevin Kee και Spencer Roberts, «A method for navigating the infinite archive», στο Toni Weller (επιμ.), *History in the Digital Age*, Oxon: Routledge, 2013, 61-75, και William J. Turkel, *Digital History Hacks: Methodology for the Infinite Archive* (2005-08), 5 Απριλίου 2006, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://digitalhistoryhacks.blogspot.gr/2006/04/methodology-for-infinite-archive.html>

πληροφορία που διασώζεται σήμερα είναι εφήμερη και για το λόγο αυτό χάνεται, εξαιτίας της υπερσυσσώρευσης γνώσης, η οποία οδηγεί τελικά στην αμνησία, ή εξαιτίας της ίδιας της τεχνολογίας, που διαρκώς εξελίσσεται με συνέπεια να πεθαίνουν οι παλιότερες μορφές της. Σήμερα έχει εκφραστεί με σαφήνεια η αγωνία ότι ο ιστορικός του μέλλοντος, όταν θα επιχειρήσει να αναζητήσει τα τεκμήρια του παρελθόντος, θα βρεθεί μπροστά στη μαύρη τρύπα του ψηφιακού παρόντος. Και στην αρχειακή επιστήμη, όπως και στην ιστορία, είναι επείγουσα η ανάγκη του αναστοχασμού και της επανεξέτασης των ερωτημάτων τι σημαίνει ιστορικό τεκμήριο, τι είδους ιστορικά τεκμήρια στοιχειοθετούν το παρελθόν στην ψηφιακή εποχή, πώς, από ποιον, σε ποια μορφή διασώζονται κ.ο.κ.¹¹³

Στο ίδιο μήκος κύματος, έρχεται να προστεθεί κατά τους συγγραφείς του *Digital History* μία ακόμα προβληματική διάσταση στη διαχείριση των ψηφιακών τεχνολογιών, δηλαδή το θέμα των αλλαγών που επιδέχονται ο τρόπος και οι συνήθειες ανάγνωσης. Πολλοί μελέτησαν τις μεταβολές στον τρόπο με τον οποίο διαβάσει κανείς ένα κείμενο στη σύγχρονη ψηφιακή εποχή, τι σημαίνει ανάγνωση ενός κειμένου ή «διάβασμα» ενός ολόκληρου βιβλίου μπροστά στην οθόνη του υπολογιστή, της τηλεόρασης, του κινητού τηλεφώνου· τι σημαίνει ανάγνωση ενός υπερκειμένου με πολλούς εσωτερικούς και εξωτερικούς συνδέσμους· τι σημαίνει ανάγνωση ενός σώματος γνώσης και πληροφοριών σε πολλές μορφές (κείμενο, εικόνα, ήχος κ.λπ.)· τι αλλάζει στις αναγνωστικές συνήθειες όταν το σύγχρονο υποκείμενο έχει τη δυνατότητα να βρει άπειρες πληροφορίες για ένα θέμα, τις οποίες διατρέχει σε μικρό χρονικό διάστημα, χωρίς στην ουσία να τις διαβάσει και να τις μελετά.¹¹⁴ Αυτές οι κεφαλαιώδεις αλλαγές συντελούνται επίσης στην άλλη πλευρά

¹¹³ Βλ. ενδεικτικά 1) Eric Ketelaar, «Being Digital in People's Archives», *Archives & Manuscripts*, 31(2) (Νοέμβριος 2003): 8-22, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Σεπτεμβρίου 2010, home.hccnet.nl/e.ketelaar/BeingDigital.doc, 2) Eric Ketelaar, «Time future contained in time past. Archival science in the 21st century», *Journal of the Japan Society for Archival Science*, 1 (2004): 20-35, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Σεπτεμβρίου 2010, <http://cf.hum.uva.nl/bai/home/eketelaar/timefuture.doc>, 3) Marlene Manoff, «Theories of the Archive from Across the Disciplines», *portal: Libraries and the Academy*, 4(1) (Ιανουάριος 2004): 9-25, και 4) Eric Ketelaar, «Archives in the Digital Age: New Uses for an Old Science», *Archive & Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research*, 1(0) (Μάρτιος 2007): 167-191, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Σεπτεμβρίου 2010, http://archivo.cartagena.es/files/36-168-DOC_FICHERO1/10-ketelaar_archives.pdf

¹¹⁴ Βλ. ενδεικτικά 1) Jay David Bolter, «Text and Technology: Reading & Writing in an Electronic Age», *Library Resources and Technical Services*, 31(1) (Ιανουάριος-Μάρτιος 1987): 12-23, 2) Ilana Snyder (επιμ.), *Page to Screen. Taking Literacy into the Electronic Era*, Oxon: Routledge, 1998, 3) David A. Bell, «The Bookless Future: What the Internet is Doing to Scholarship?», *New Republic* 2 Μαΐου 2005, 27, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://chnm.gmu.edu/essays-on-history-new-media/essays/?essayid=28> και 4) ειδικά, το εξής πιο

του νήματος, δηλαδή στις συνήθειες όχι μόνο του αναγνώστη αλλά και του συγγραφέα, ο οποίος καλείται να αφομοιώσει τις νέες δεξιότητες και τις ποικίλες επιλογές που του προσφέρουν οι ψηφιακές τεχνολογίες και τα δίκτυα επικοινωνίας στον τρόπο με τον οποίο γράφει και δημιουργεί ένα σύνολο περιεχομένου μόνος του, αλλά πολλές φορές επίσης σε συνεργασία με άλλους.

Και ενώ αυτές οι μεταμορφώσεις των συγγραφικών και των αναγνωστικών συνηθειών μπορεί να προκαλούν μόνο επαναστατικές και ελπιδοφόρες σκέψεις, οι Cohen και Rosenzweig κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου αποκαλύπτοντας τον παράγοντα της παθητικότητας. Ενώ δηλαδή η προαναφερθείσα διαδραστικότητα και η ποικιλομορφία συνήθως συνδυάζονται στο κοινό φαντασιακό της σύγχρονης ψηφιακής εποχής με τη δυναμική παρουσία και λειτουργία τόσο του παραγωγού όσο και του καταναλωτή ιστορικού περιεχομένου, είναι πιθανό να γεννήσουν μια νέα μορφή παθητικότητας, μια στάση πλήρους και άκριτης αποδοχής όλων των διαθέσιμων πληροφοριών, χωρίς την άσκηση της κριτικής σκέψης, της κατανόησης και της αξιολόγησης.

Μερικοί αναρωτιούνται κατά πόσο θέλουμε στ' αλήθεια να καλλιεργήσουμε τη «διαδραστικότητα», με το επιχείρημα πως δεν κατορθώνει να μας προσφέρει την κριτική εμπειρία της κατανόησης, τη δυνατότητα να εισχωρούμε στις σκέψεις και τις εμπειρίες των άλλων. Ο κριτικός λογοτεχνίας Harold Bloom, για παράδειγμα, υποστηρίζει πως η παραδοσιακή λογοτεχνία μάς επιτρέπει να έχουμε περισσότερα βιώματα, καθώς εισχωρούμε στις ζωές και τις σκέψεις ανθρώπων που διαφέρουν από εμάς, ενώ η διαδραστικότητα μάς αφήνει μόνο να αποκτήσουμε περισσότερες εμπειρίες του εαυτού μας.¹¹⁵

πρόσφατο βιβλίο: Sven Birkerts, *The Gutenberg Elegies: The Fate of Reading in an Electronic Age*, New York: Faber & Faber, 2006.

¹¹⁵ «[...] some wonder whether we really want to foster “interactivity” at all, arguing that it fails to provide the critical experience of understanding, of getting inside the thoughts and experiences of others. The literary critic Harold Bloom, for example, argues that whereas linear fiction allows us to experience more by granting us access to the lives and thoughts of those different from ourselves, interactivity only permits us to experience more of ourselves».

Cohen και Rosenzweig, «Promises and Perils of Digital History. Introduction», στο D. Cohen και R. Rosenzweig *Digital History*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/introduction/>

Τέλος, το πιο σοβαρό πρόβλημα που θέτουν οι ψηφιακές τεχνολογίες σύμφωνα με τους συγγραφείς του βιβλίου είναι ο κίνδυνος των μονοπωλίων, του ελέγχου και της μη διάθεσης της γνώσης. Προεκτείνοντας λίγο τα επιχειρήματα των Cohen και Rosenzweig, σύμφωνα με την τεχνοφιλική και ουτοπική οπτική γωνία, φαίνεται ότι το διαδίκτυο και οι τεχνολογίες δικτύου διαμορφώνουν μια ανοιχτή δημόσια σφαίρα που επιτρέπει στον οποιονδήποτε να συμμετάσχει στην παραγωγή και τη διάδοση της ιστορικής πληροφορίας. Η ανοιχτότητα και η συμμετοχή φαίνονται συνυφασμένες με την έννοια του εκδημοκρατισμού της ιστορίας. Ο καθένας μπορεί να επισκεφτεί το παρελθόν και να το οικειοποιηθεί μέσω της συμμετοχικής του δράσης και της συμβολής του στη διαμόρφωση της ιστορικής μνήμης και κουλτούρας χωρίς να υπάρχει κεντρικός έλεγχος από κάποια μορφή εξουσίας (π.χ., από το κράτος, το πανεπιστήμιο κ.λπ.). Η διαδικτυακή δημόσια σφαίρα προκρίνει νέα μοντέλα ανοιχτής και εκδημοκρατισμένης ιστοριογραφίας. Από την άλλη πλευρά, η τεχνοφοβική και δυστοπική οπτική θέλει το διαδίκτυο να αποτελεί απλώς ένα διαφορετικό τόπο άσκησης εξουσίας από διάφορες ηγεμονικές δομές. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, αν κάτι αλλάζει, είναι η ποικιλομορφία των ηγεμονικών δομών, η μετάλλαξή τους σε μορφώματα που δύσκολα εντοπίζονται, καθώς και η πολυπλοκότητα μέσα από την οποία εκδηλώνονται. Το ψηφιακό χάσμα γιγαντώνεται. Ακόμα και όταν η πρόσβαση στη γνώση μέσω της τεχνολογίας καθίσταται εφικτή, δεν είναι δυνατό να ανατρέψει από μόνη της συσχετισμούς εξουσίας, ισορροπίες δυνάμεων και κατεστημένες κοινωνικές και πολιτικές ανισότητες. Μάλιστα, είναι ισχυρή η πεποίθηση πως ενδέχεται η τεχνολογία να ενισχύει αυτές τις ανισότητες για πάρα πολλούς ανθρώπους, που μπορεί μεν να έχουν αποκτήσει τεχνολογία και τεχνοδομές (π.χ., διαδίκτυο, προσωπικό υπολογιστή των εκατό δολαρίων κ.λπ.), όμως δεν έχουν την τεχνολογική εγγραμματοσύνη που θα τους επιτρέψει να αξιοποιήσουν προς όφελός τους αυτή τη δυνατότητα πρόσβασης.

Καμία από τις δύο θεωρήσεις δεν φαίνεται αρκούντως πειστική και ικανή να περιγράψει τη μετατόπιση των σχέσεων εξουσίας στην εποχή του διαδικτύου και των τεχνολογιών δικτύου. Είναι πιθανό να διαμορφώνεται σταδιακά μια αντεστραμμένη ηγεμονική σχέση, η ηγεμονία του χρήστη που είναι και ταυτόχρονα παραγωγός γνώσης.¹¹⁶ Στην εποχή της βιομηχανικής επανάστασης αναπτύχθηκε η τάση να αντικατασταθεί ο άνθρωπος από τη μηχανή. Στη σύγχρονη εποχή του διαδικτύου και

¹¹⁶ Βλ. Jenkins, *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide* και Bird, «Are We All Producers Now?».

των ψηφιακών τεχνολογιών δικτύου, ο άνθρωπος επιστρέφει στο προσκήνιο και καλείται να αποικήσει δυναμικά το τεχνολογικό περιβάλλον μέσω της συμμετοχικής του δράσης και της ενεργού παρουσίας του στην παραγωγή και επικοινωνία περιεχομένου. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πως ο άνθρωπος θα κυριεύσει μονόπλευρα την τεχνολογία, αλλά πως θα διεκδικήσει τη δυναμική παρουσία του στα νέα περιβάλλοντα, συνδυάζοντας εξαρχής (πιθανόν και σε επίπεδο βιολογικών τεχνοδομών) τις τεχνολογικές δυνατότητες με τις δικές του δεξιότητες.

Οι Cohen και Rosenzweig, παρότι εκθέτουν αυτούς τους ομολογουμένως σημαντικούς κινδύνους τους οποίους ενέχουν οι ψηφιακές τεχνολογίες και το διαδίκτυο για την ιστορία, αποτιμούν σε γενικές γραμμές θετικά τη σύζευξη της ιστορίας με τις νέες τεχνολογίες και καλούν την κοινότητα των ιστορικών να αναλάβει ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση τόσο των όρων μετάβασης της ιστορίας από την αναλογική στην ψηφιακή εποχή όσο και των χαρακτηριστικών της. Φαίνεται ότι αυτό το κάλεσμα στην κοινότητα των ιστορικών, όχι μόνο κατά μόνας, αλλά κατά κύριο λόγο σε θεσμικό επίπεδο, παραμένει αγωνιώδες και διαρκές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το κείμενο «A Call to Redefine Historical Scholarship in the Digital Turn»,¹¹⁷ το οποίο δημοσιεύτηκε πολύ πρόσφατα, το 2012. Πρόκειται για ένα κείμενο γραμμένο συνεργατικά, το οποίο προέκυψε αρχικά στο πλαίσιο του συνεδρίου «The Humanities and Technology Camp» (2012) της American Historical Association¹¹⁸ και υλοποιήθηκε διαδικτυακά με τη συνδρομή πολλών ατόμων (μεταπτυχιακών φοιτητών, ερευνητών, καθηγητών της ιστορίας κυρίως, αλλά και άλλων επιστημονικών αντικειμένων και προσανατολισμών). Το ολοκληρωμένο κείμενο κατατέθηκε στην American Historical Association ως επίσημη δημόσια έκκληση προς το συγκεκριμένο συλλογικό φορέα να αντιμετωπίσει σε θεσμικό επίπεδο την ανάγκη να παρθούν αποφάσεις για την ανασυγκρότηση της ιστορικής γνωστικής πειθαρχίας στην ψηφιακή εποχή. Πράγματι, η American Historical

¹¹⁷ Alex Galarza, Jason Heppler, και Douglas Seefeldt, «A Call to Redefine Historical Scholarship in the Digital Turn», *Journal of Digital Humanities* 1(4) (Φθινόπωρο 2012), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://journalofdigitalhumanities.org/1-4/a-call-to-redefine-historical-scholarship-in-the-digital-turn/>

¹¹⁸ THATCamp. The Humanities and Technology Camp, American Historical Association, 5 Ιανουαρίου 2012, Chicago IL, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://aha2012.thatcamp.org/>

Association ανακοίνωσε τη δημιουργία μιας ειδικής ομάδας για το αντικείμενο αυτό, της Task Force on Digital Scholarship.¹¹⁹

Επιστρέφοντας στην ψηφιακή στροφή της ιστορίας, το RRCHNM προσφέρει μέσω του διαδικτυακού του τόπου ένα συνοπτικό και συνάμα περιεκτικό ορισμό της ψηφιακής ιστορίας:

Η ψηφιακή ιστορία αποτελεί μια προσέγγιση στη μελέτη και στην αναπαράσταση του παρελθόντος, η οποία αξιοποιεί τις νέες τεχνολογίες επικοινωνίας, όπως για παράδειγμα τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και το διαδίκτυο. Βασίζεται σε θεμελιώδη χαρακτηριστικά της ψηφιακής σφαίρας, όπως είναι οι βάσεις δεδομένων, το υπερκείμενο και τα δίκτυα, με στόχο να δημιουργήσει και να μοιραστεί την ιστορική γνώση.¹²⁰ [Η έμφαση δική μου].

Στον ίδιο διαδικτυακό τόπο διατίθενται επίσης πλήθος άλλων σημαντικών κειμένων με αναλύσεις ειδικά για την ψηφιακή ιστορία.¹²¹

Το περιοδικό *The Journal of American History* οργάνωσε το χειμώνα του 2008 μια διαδικτυακή συζήτηση με θέμα την «επαγγελία της ψηφιακής ιστορίας.»¹²² Στη συζήτηση συμμετείχαν επτά καθηγητές ιστορίας σε αμερικανικά πανεπιστήμια, και συγκεκριμένα ο Daniel J. Cohen,¹²³ ο Michael H. Frisch,¹²⁴ ο Steven Mintz,¹²⁵ η

¹¹⁹ «Decisions of the AHA Council, June 2012», AHA Today. A blog of the American Historical Association, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://blog.historians.org/2012/06/decisions-of-the-aha-council-june-2012/>

¹²⁰ «Digital history is an approach to examining and representing the past that takes advantage of new communication technologies such as computers and the Web. It draws on essential features of the digital realm, such as databases, hypertextualization, and networks, to create and share historical knowledge». [Η έμφαση είναι δική μου].

«What is Digital History?», Roy Rosenzweig Center for History and New Media (RRCHNM), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012, <http://chnm.gmu.edu/>

¹²¹ 1) O'Malley και Rosenzweig, «Brave New World or Blind Alley?», 2) Randy Bass, «The Garden in the Machine: The Impact of American Studies on New Technologies», 1999, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012, <http://chnm.gmu.edu/essays-on-history-new-media/essays/?essayid=14> και <http://faculty.georgetown.edu/bassr/garden.html>, 3) Carl Smith, «Can You Do Serious History of the Web?», *AHA Perspectives* (1998), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012, <http://chnm.gmu.edu/essays-on-history-new-media/essays/?essayid=12>
Για περισσότερα σχετικά άρθρα, βλ. «Essays on History and New Media», Roy Rosenzweig Center for History and New Media, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012, <http://chnm.gmu.edu/essays-on-history-new-media/essays>

¹²² «Interchange: The Promise of Digital History», *The Journal of American History*, 95(2) (Σεπτέμβριος 2008), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://www.journalofamericanhistory.org/issues/952/interchange/>

¹²³ Dan J. Cohen, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://www.dancohen.org/>

Kirsten Sword,¹²⁶ η Amy Murrell Taylor,¹²⁷ ο William G. Thomas III,¹²⁸ ο William J. Turkel,¹²⁹ καθώς και ένας ειδικός σε θέματα σχεδιασμού και οργάνωσης μουσειακών εκθέσεων πολιτισμικού κυρίως περιεχομένου, ο Patrick Gallagher.¹³⁰ Αξίζει να σημειωθούν μερικές συμβολές σε αυτή τη συζήτηση σχετικά με το τι είναι η ψηφιακή ιστορία και ποια τα χαρακτηριστικά της.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο ορισμός της ψηφιακής ιστορίας τον οποίο συνεισφέρει στη συζήτηση ο William G. Thomas III, καθηγητής ιστορίας στο Πανεπιστήμιο της Νεμπράσκα και για ένα διάστημα διευθύνων σύμβουλος του περίφημου αρχείου «The Valley of the Shadow» του Πανεπιστημίου της Βιρτζίνια.¹³¹ Μαζί με τον επίσης ιστορικό Edward L. Ayers ίδρυσαν το 1998 το Virginia Center for Digital History (VCDH)¹³² στο ομώνυμο πανεπιστήμιο, χρησιμοποιώντας πιθανόν για πρώτη φορά τον όρο «digital history». Ο Thomas, αναγνωρίζοντας πως λίγοι ιστορικοί είχαν ασχοληθεί –μέχρι το 2008 τουλάχιστον– με τον ορισμό της ψηφιακής ιστορίας, προβαίνει σε έναν ορισμό εργασίας, όπως τον χαρακτηρίζει:

Η ψηφιακή ιστορία είναι μια προσέγγιση στην εξέταση και την αναπαράσταση του παρελθόντος η οποία χρησιμοποιεί ως εργαλείο τις

¹²⁴ Michael H. Frisch, Department of History, University at Buffalo, State University of New York, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://www.history.buffalo.edu/people/frisch.shtml>

¹²⁵ Steven Mintz, Department of History, Columbia University, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://history.columbia.edu/faculty/Mintz.html>

¹²⁶ Kirsten Sword, Department of History, Indiana University Bloomington, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, http://www.indiana.edu/~histweb/faculty/Display.php?Faculty_ID=42

¹²⁷ Amy Murrell Taylor, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://www.albany.edu/cahr/taylor.pdf>

¹²⁸ William G. Thomas III, Department of History, University of Nebraska-Lincoln, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://unlcms.unl.edu/history/departement-of-history/node/112>

¹²⁹ William J. Turkel, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://williamjturkel.net/>

¹³⁰ Patrick Gallagher: Firm Philosophy, *Gallagher & Associates*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://gallagherdesign.com/firm-philosophy>

¹³¹ The Valley of the Shadow Archive. Two communities in the American Civil War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://valley.lib.virginia.edu/>
Το αρχείο αυτό είναι από τα πρώτα «επινοημένα» αρχεία που δημιουργήθηκαν στο διαδίκτυο. Ο όρος «επινοημένο αρχείο» αποδίδεται στον Roy Rosenzweig και αναφέρεται σε αρχεία τα οποία συγκροτούνται από τεκμήρια όλων των ειδών που προέρχονται από διάφορες πηγές και συγκεντρώνονται με βασικό άξονα κάποια θεματική συνάφεια και με στόχο να διατεθούν διαδικτυακά στο κοινό. Βλ. Roy Rosenzweig, «The Road to Xanadu: Public and Private Pathways on the History Web», *The Journal of American History*, 88(2) (Σεπτέμβριος 2001): 548-579.

¹³² The Virginia Center for Digital History (VCDH), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://www.vcdh.virginia.edu/index.php?page=VCDH>
Το κέντρο αυτό στεγάζει μέχρι και σήμερα το The Valley of the Shadow Archive.

νέες τεχνολογίες επικοινωνίας του υπολογιστή, του διαδικτυακού δικτύου, και των λογισμικών συστημάτων. Σε ένα επίπεδο, η ψηφιακή ιστορία αποτελεί έναν ανοιχτό στίβο παραγωγής και κοινοποίησης της ακαδημαϊκής γνώσης, ο οποίος συμπεριλαμβάνει την ανάπτυξη νέου διδακτικού υλικού και ακαδημαϊκές συλλογές δεδομένων. Σε ένα άλλο επίπεδο, πρόκειται για μια μεθοδολογική προσέγγιση, η οποία πλαισιώνεται από την υπερκειμενική ικανότητα των νέων τεχνολογιών που τους επιτρέπει να παράγουν, να ορίζουν, να διερωτώνται και να επισημαίνουν συνδέσεις και συνάφειες στην καταγεγραμμένη ανθρώπινη ιστορία. Η ενασχόληση με την ψηφιακή ιστορία, λοιπόν, σημαίνει ότι δημιουργεί κανείς διά μέσου της τεχνολογίας ένα πλαίσιο αναφοράς, μια οντολογία, προκειμένου οι άνθρωποι να βιώσουν, να διαβάσουν και να παρακολουθήσουν μια επιχειρηματολογία για κάποιο ιστορικό πρόβλημα.¹³³

Συνεχίζει επισημαίνοντας πως το στοιχείο που διαφοροποιεί, κατά τη γνώμη του, την ψηφιακή ιστορία από την αναλογική είναι η δυναμική και ενεργητική παρουσία του αναγνώστη. Σε αντίθεση με την αναλογική ιστορία, όπου ο αναγνώστης διαβάζει ένα τελικό κείμενο και αφομοιώνει την παρεχόμενη γνώση, στην ψηφιακή ιστορία ο αναγνώστης καλείται να διαχειριστεί την ιστορική πληροφορία, όπως στοιχειοθετείται συνδυάζοντας ποικίλες εξωγενείς πηγές, τις οποίες ο χρήστης μπορεί να επισκεφτεί μέσω συνδέσμων, αλλά και όπως διασπάται σε πολλαπλά σπαράγματα γνώσης που εντοπίζονται τόσο σε εξωγενείς όσο και σε ενδογενείς συνδέσμους, σε άλλα επιμέρους σώματα ιστορικής πληροφορίας. Ο αναγνώστης της ψηφιακής ιστορίας καλείται να διασταυρώσει την ιστορική πληροφορία, να αναζητήσει και να εξερευνήσει τις συνάφειές της με άλλες πληροφορίες και πηγές, να πειραματιστεί με τη μεταμόρφωση της ιστορικής

¹³³ «Digital history is an approach to examining and representing the past that works with the new communication technologies of the computer, the Internet network, and software systems. On one level, digital history is an open arena of scholarly production and communication, encompassing the development of new course materials and scholarly data collections. On another, it is a methodological approach framed by the hypertextual power of these technologies to make, define, query, and annotate associations in the human record of the past. To do digital history, then, is to create a framework, an ontology, through the technology for people to experience, read, and follow an argument about a historical problem».

William G. Thomas III, «Interchange: The Promise of Digital History», πρώτη απάντηση, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://www.journalofamericanhistory.org/issues/952/interchange/>

πληροφορίας και των δεδομένων σε άλλες ψηφιακές και πολυμεσικές μορφές, εντέλει να συμμετάσχει ενεργά στην αναδιαμόρφωση της παρεχόμενης ιστορικής γνώσης. Στο ίδιο μήκος κύματος με την Tara McPherson που μίλησε για μια βιωματική προσέγγιση της ιστορίας, όπως προαναφέρθηκε, ο William G. Thomas III υποστηρίζει ότι

σκοπός της ψηφιακής ιστορίας μπορεί να είναι να κατασκευάσει περιβάλλοντα που δεν ελκύουν τους αναγνώστες τόσο με τη δύναμη του γραμμικού επιχειρήματος, όσο με την εμπειρία της ολικής βύθισης στο επιχείρημα και της περιέργειας να οικοδομήσουν νέες νοηματικές συνδέσεις. (Σε αντιδιαστολή με την αφηγηματική αναμονή για το τι θα συμβεί στη συνέχεια, αυτή η περιέργεια αφορά το ερώτημα ποια στοιχεία συνδέονται μεταξύ τους και γιατί.)¹³⁴

Αυτά τα ψηφιακά περιβάλλοντα καθώς και γενικά οι ψηφιακές τεχνολογίες, σύμφωνα με τον Thomas, χαρακτηρίζονται από παροδικότητα και έτσι μεταλλάσσονται διαρκώς, συμπαρασύροντας μαζί τους τους τρόπους με τους οποίους επιτελείται η ψηφιακή ιστορία. Σε αυτό το πλαίσιο προτείνει στους ιστορικούς να αξιοποιήσουν την παροδικότητα των ψηφιακών μέσων ως εργαλείο για την κατανόηση της μεταβαλλόμενης φύσης του παρελθόντος στα διάφορα ιστορικά συμφραζόμενα και σε σχέση με τους ποικίλους τρόπους με τους οποίους ο ιστορικός το προσεγγίζει, αναρωτιέται για αυτό και το κατανοεί.

Ο Steven Mintz, καθηγητής ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια των ΗΠΑ, παρουσιάζει στην ίδια συζήτηση μια περιοδολόγηση της ψηφιακής ιστορίας, η οποία επικεντρώνει κυρίως στην εκπαιδευτική διάστασή της και αναλύεται σε τέσσερα αλληλεπικαλυπτόμενα στάδια, με την έννοια πως το επόμενο στάδιο ξεκινά προτού ολοκληρωθεί το προηγούμενο. Το πρώτο στάδιο αφορά την ηλεκτρονική επικοινωνία και τη διαχείριση της ιστορικής πληροφορίας μέσω διαφόρων ηλεκτρονικών εφαρμογών, όπως είναι ενδεικτικά το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. Σε αυτή τη φάση

¹³⁴ «The goal of digital history might be to build environments that pull readers in less by the force of a linear argument than by the experience of total immersion and the curiosity to build connections. (Versus the narrative anticipation of what comes next, this is a curiosity about what could be related to what and why.)».

William G. Thomas III, «Interchange: The Promise of Digital History», πρώτη απάντηση, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://www.journalofamericanhistory.org/issues/952/interchange/>

δημιουργήθηκαν επίσης πολλοί διαδικτυακοί τόποι αρχειακού χαρακτήρα όπου συγκεντρώθηκε πλήθος ψηφιοποιημένων πρωτογενών πηγών (έγγραφα, εικόνες, ήχοι κ.λπ.). Κατά το δεύτερο στάδιο η έμφαση δόθηκε στη δυνατότητα παραγωγής ψηφιακής ιστορίας. Μάλιστα, τότε έκανε την εμφάνισή της και η πολυχρησιμοποιημένη φράση στα αγγλικά «to do history». Η δυνατότητα αυτή αξιοποιήθηκε κυρίως στην εκπαιδευτική διαδικασία, όπου δημιουργήθηκαν πολλά προγράμματα και έργα που έδιναν τη δυνατότητα στους φοιτητές ιστορίας να «κάνουν» οι ίδιοι ιστορία. Το τρίτο στάδιο, που τοποθετείται από τον Mintz προς το τέλος της δεκαετίας του 2000, έχει να κάνει με την ενεργητική συμμετοχή, τη διάδραση και τη συνεργασία στον τρόπο με τον οποίο παράγεται αλλά και καταναλώνεται η ιστορική γνώση. Αναφέρει, μάλιστα, και τις βασικές έννοιες και λέξεις κλειδιά αυτού του σταδίου, όπως είναι ενδεικτικά τα wiki, τα ιστολόγια, τα ψηφιακά αρχεία ήχου που ο χρήστης μπορεί να κατεβάσει και να ακούσει οπουδήποτε και οποτεδήποτε («podcasts»), οι ετικέτες («tags»), τα κοινωνικά δίκτυα κ.ά. Τέλος, ισχυρίζεται πως διαφαίνεται πλέον και το τέταρτο στάδιο της ψηφιακής ιστορίας, κατά το οποίο η τάση θα είναι η κατασκευή ιστορικών προϊόντων και εφαρμογών με τη βοήθεια της τρισδιάστατης ψηφιακής τεχνολογίας, αλλά και των δυνατοτήτων που προσφέρουν το διαδίκτυο και οι τεχνολογίες δικτύου.

Ο Stefan Tanaka,¹³⁵ καθηγητής ιστορίας και μέσων επικοινωνίας στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Σαν Ντιέγκο (ΗΠΑ), το 2009, στο άρθρο του με τίτλο «Digital Media in History: Remediating Data and Narratives» αναγνωρίζει τα πλεονεκτήματα που συνόδευσαν την τεχνολογική εξέλιξη αρχικά στους τομείς των υπολογιστών και της πληροφορικής, και πιο πρόσφατα των ψηφιακών τεχνολογιών, όσον αφορά την επιστήμη της ιστορίας, τόσο για το πεδίο της έρευνας και της συγγραφής, όσο και της διδασκαλίας της. Την ίδια στιγμή εντοπίζει το γεγονός πως η υπερπληθώρα των πληροφοριών, των τεκμηρίων και της διασωζόμενης από την τεχνολογία γνώσης για το παρελθόν, δεν οδηγεί νομοτελειακά στην καλύτερη και πληρέστερη κατανόησή του. Αυτό που τον απασχολεί είναι να μελετήσει πώς επιδρά η σύζευξη των ψηφιακών τεχνολογιών με την επιστήμη της ιστορίας στους τρόπους με τους οποίους κατανοούμε το παρελθόν, αλλά και στην ίδια τη μεθοδολογία που χρησιμοποιεί η επιστήμη της ιστορίας. Σύμφωνα με τον Tanaka, η πορεία της

¹³⁵ «Stefan Tanaka», Department of Communication, UCSan Diego, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Ιουνίου 2014, <http://communication.ucsd.edu/people/faculty/stefan-tanaka.html> και <http://history.ucsd.edu/people/faculty-pages/tanaka-stefan.html>

ιστορικής σκέψης και η διαδικασία προσέγγισης και κατανόησης του παρελθόντος έχουν μεγάλη σημασία και ίση σπουδαιότητα με το παραγόμενο αποτέλεσμα, δηλαδή συνήθως την αφήγηση του παρελθόντος σε όποια μορφή και αν πραγματοποιείται.

Τα ψηφιακά μέσα [...] προσφέρουν διαφορετικές μορφές χειρισμού της πληροφορίας και δημοσιοποίησης του παρελθόντος. Είναι «νέα», αλλά όχι τόσο επειδή είναι φρέσκα και καινοτόμα· είναι νέα επειδή έχουν μια χρησιμότητα που ενισχύει, συμπληρώνει και ανταγωνίζεται τον κόσμο του εντύπου. Η χρησιμότητά τους στην περίπτωση της ιστορίας έγκειται στους τρόπους με τους οποίους τα ψηφιακά μέσα διευκολύνουν τη διαδικασία που βρήκε συγκαλυμμένη ο Κουν, τα βήματα που γίνονται κατά τη συγγραφή της ιστορίας.¹³⁶

Συνοψίζοντας, είναι φανερό πως η ψηφιακή στροφή στην ιστορία δεν αποτελεί προϊόν ξαφνικής παρθενογένεσης. Αντιθέτως, εγγράφεται στο πλαίσιο μιας επιτυχημένης και ευτυχούς όσμωσης ποικίλων τεχνολογικών εξελίξεων με την ανάπτυξη των ανθρωπιστικών επιστημών· με αυτή την έννοια, συνιστά μια αναστοχαστική διαδικασία και μια ανασημασιοδότηση των θεωριών, αλλά και των πρακτικών, που εφαρμόζονται σε αυτό το γνωστικό πεδίο, όπως ασκείται τόσο στο ακαδημαϊκό περιβάλλον όσο και στη δημόσια σφαίρα. Επιχειρώντας μια σύντομη καταγραφή των βασικών χαρακτηριστικών της ψηφιακής ιστορίας –όσο είναι βέβαια εφικτό κάτι τέτοιο για ένα εξελισσόμενο γνωστικό πεδίο–, θα αναφέραμε κατ' αρχάς την αποθήκευση, τη διάσωση και τη διάθεση της ιστορικής πληροφορίας και γνώσης σε όποια ψηφιακή μορφή και αν παράγεται, και στη συνέχεια την έννοια της ανοιχτότητας και της ανοιχτής πρόσβασης στο παρελθόν, τις έννοιες της συμμετοχής και της συνεργασίας στην παραγωγή και την κατανάλωση ιστορικού περιεχομένου, τη διάσταση της βιωματικής εμπλοκής με το παρελθόν και με όλα όσα συγκροτούν ιστορία.

¹³⁶ «Digital media [...] offer different forms for manipulating information and communicating the past. They are “new,” less because they are fresh and innovative, but because they have a utility that is enhancing, complementing, and competing with the print world. For history this utility is in the ways that digital media facilitate the process which Kuhn finds disguised, the steps taken in the writing of history».

Stefan Tanaka, «Digital Media in History: Remediating Data and Narratives», *Perspectives on History* (Μάιος 2009), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Ιουνίου 2014, <http://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/may-2009/intersections-history-and-new-media/digital-media-in-history>

1B2. Πληθοπορισμός και ψηφιακή ιστορία

Η έννοια και η πρακτική του πληθοπορισμού («crowdsourcing») περιγράφεται γενικά, σε συμφραζόμενα διαφορετικά από την ιστορική επιστήμη, ως διαδικασία κατά την οποία μια εργασία, η οποία παραδοσιακά εκτελείται από έναν ή περισσότερους εργαζόμενους επί πληρωμή, ανατίθεται στο κοινό, χωρίς αμοιβή, μέσω μιας ανοιχτής έκκλησης για εθελοντική συμμετοχή που απευθύνεται σε μεγάλες ομάδες ανθρώπων. Στόχος αυτής της πρακτικής είναι να ολοκληρωθεί μια εργασία γρήγορα και ανέξοδα με την εθελοντική συμμετοχή και τη συνεργασία ατόμων αλλά και ομάδων με κοινά ενδιαφέροντα που σχετίζονται με το αντικείμενό της. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 2006 από τον Jeff Howe¹³⁷ στο άρθρο του με τίτλο «The Rise of Crowdsourcing», το οποίο δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Wired*. Σε αυτό το άρθρο, ο Howe παρουσίασε τον όρο και συζήτησε το φαινόμενο από τη σκοπιά της πολιτικής οικονομίας. Συγκεκριμένα, μίλησε για ένα νέο και καινοτόμο τρόπο να κινητοποιηθούν και να εμπλακούν πολλοί άνθρωποι σε μια εργασία αξιοποιώντας τη διάθεσή τους για εθελοντική προσφορά και συμμετοχή σε κάτι κοινό και δεσμεύοντας έτσι τις ικανότητες και το χρόνο τους δωρεάν.

Θυμάστε την εξωτερική ανάθεση; Το να στέλνεις δουλειές στην Ινδία και στην Κίνα είναι τόσο παλιό, του 2003. Η νέα δεξαμενή φτηνού εργατικού δυναμικού είναι οι καθημερινοί άνθρωποι που αφιερώνουν τον ελεύθερο χρόνο τους για να παραγάγουν περιεχόμενο, να επιλύσουν προβλήματα, ακόμα και για να κάνουν έρευνα και αναπτυξιακό σχεδιασμό.¹³⁸

¹³⁷ Ο Jeff Howe είναι συγγραφέας, δημοσιογράφος και συντάκτης στο περιοδικό *Wired*. Στην προσωπική του ιστοσελίδα δίνει δύο ορισμούς για τον όρο crowdsourcing: «*The White Paper Version*: Crowdsourcing is the act of taking a job traditionally performed by a designated agent (usually an employee) and outsourcing it to an undefined, generally large group of people in the form of an open call. *The Soundbyte Version*: The application of Open Source principles to fields outside of software». Jeff Howe, «Crowdsourcing: A definition», Crowdsourcing, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 21 Νοεμβρίου 2012, <http://www.crowdsourcing.com/>

¹³⁸ «Remember outsourcing? Sending jobs to India and China is so 2003. The new pool of cheap labor: everyday people using their spare cycles to create content, solve problems, even do corporate R & D». Jeff Howe, «The rise of Crowdsourcing», *Wired Magazine* 14.06 (Ιούνιος 2006), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Απριλίου 2014, <http://archive.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html> [Σημείωση: τα αρχικά R & D αντιστοιχούν στις λέξεις Research και Development].

Σύμφωνα με το DesignCrowd,¹³⁹ η πρακτική του πληθοπορισμού, τουλάχιστον όσον αφορά την ανοιχτή και δημόσια πρόσκληση για συμμετοχή, πρωτοεμφανίστηκε ήδη στις αρχές του 18ου αιώνα. Συγκεκριμένα, η Βρετανική κυβέρνηση το 1714 απηύθυνε κάλεσμα στο κοινό να συμβάλει στην επίλυση του προβλήματος υπολογισμού του γεωγραφικού μήκους στη θάλασσα («longitude problem») με αντάλλαγμα χρηματικό έπαθλο. Πράγματι, τη λύση έδωσε ο John Harrison,¹⁴⁰ γιος ξυλουργού και χωρίς ιδιαίτερη μόρφωση, ο οποίος εφηύρε το θαλάσσιο χρονόμετρο («marine chronometer»).^141 Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η απόδοση χρηματικού επαθλού κατά κανόνα δεν περιλαμβάνεται στη σύγχρονη έννοια του πληθοπορισμού, τουλάχιστον στο πλαίσιο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών.¹⁴²

Ένα ακόμα πρώιμο παράδειγμα αναζήτησης βοήθειας από το κοινό για την επίτευξη ενός έργου είναι η περίπτωση του Oxford English Dictionary (OED). Η Philological Society of London ανακοίνωσε το 1857 τη δημιουργία ενός νέου, πληρέστερου σε σχέση με τα τότε υπάρχοντα, ιστορικού λεξικού της αγγλικής γλώσσας από την αγγλοσαξονική εποχή και μετά. Πέρα από την πλήρη παρουσίαση των σημασιών και των χρήσεων των αγγλικών λέξεων, το λεξικό αυτό θα περιλάμβανε επίσης την ιστορία και την εξέλιξη των λέξεων στην πάροδο των αιώνων. Η Philological Society of London εγκαινίασε το 1879 τη συνεργασία της με τον εκδοτικό οίκο του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης (Αγγλία) για την έκδοση του λεξικού, καθώς και με τον λεξικογράφο James Murray για την επιμέλεια, την επίβλεψη και την ολοκλήρωση του τεράστιου αυτού έργου. Ο Murray απηύθυνε κάλεσμα στο κοινό για βοήθεια, κάτι το οποίο είχαν επιχειρήσει και προηγούμενοι επιμελητές του έργου, χωρίς εντούτοις να εξασφαλίσουν τα ίδια εντυπωσιακά αποτελέσματα. Πράγματι, ανταποκρίθηκαν πάρα πολλοί άνθρωποι και οργάνωσαν τις αναγνωστικές ομάδες, όπως ονομάστηκαν: τα μέλη τους επιδίδονταν εθελοντικά

¹³⁹ Πρόκειται για μια διαδικτυακή υπηρεσία που φέρνει σε επαφή πελάτες οι οποίοι αναζητούν λύσεις σε θέματα ιστοτόπων, εκδόσεων και γενικά σχεδιασμού, με επαγγελματίες του χώρου αυτού σε διεθνές επίπεδο. DesignCrowd, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 21 Νοεμβρίου 2012, <http://www.designcrowd.com/>

¹⁴⁰ «John Harrison and the Longitude problem», Royal Museums Greenwich, ημερομηνία πρώτης δημοσίευσης 15 Νοεμβρίου 2002, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Μαΐου 2013, <http://www.rmg.co.uk/harrison/>

¹⁴¹ Alec Lynch, «Crowdsourcing is not new – The History of Crowdsourcing (1714 to 2010)», DesignCrowd, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 21 Νοεμβρίου 2012, <http://blog.designcrowd.com/article/202/crowdsourcing-is-not-new--the-history-of-crowdsourcing-1714-to-2010/>

¹⁴² Το DesignCrowd παρουσιάζει αρκετά παραδείγματα ανάθεσης εργασίας στο κοινό και τονίζει ιδιαίτερα τη σπουδαιότητα εγχειρημάτων όπως το YouTube και η Wikipedia, τα οποία θεωρεί ως παραδειγματικά και καινοτόμα «dot coms» που αξιοποιούν τα οφέλη του πληθοπορισμού στο χώρο της ψυχαγωγίας και της γνώσης αντίστοιχα.

στην ανάγνωση αμέτρητων βιβλίων με στόχο τον εντοπισμό αγγλικών λέξεων και τον προσδιορισμό των παλαιών αλλά και των σύγχρονων χρήσεών τους. Πολλοί υποστηρίζουν ότι αυτό είναι το πρώτο εγχείρημα ανάθεσης εργασίας στο κοινό στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών.¹⁴³

Η πρακτική της ανάθεσης εργασιών στο κοινό έχει ποικίλες μορφές, πολλές διαβαθμίσεις και εγγράφεται σε πολλά πλαίσια. Στον τομέα ανάπτυξης λογισμικών, για παράδειγμα, οι προγραμματιστές συχνά διαθέτουν ελεύθερα μέσω του διαδικτύου εφαρμογές, πλατφόρμες και προγράμματα σε δοκιμαστική έκδοση, έτσι ώστε το κοινό να τα χρησιμοποιήσει και να συμβάλει στη βελτίωση της λειτουργίας τους. Στο χώρο του σχεδίου (γραφικό σχέδιο, βιομηχανικό σχέδιο, διακόσμηση κ.λπ.), συχνό είναι το φαινόμενο της συνεργασίας επαγγελματιών του χώρου με ερασιτέχνες του είδους, που προσφέρουν αφιλοκερδώς τις ιδέες και τις δεξιότητές τους για την ολοκλήρωση κάποιων έργων. Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα συνεργασίας είναι το δίκτυο DesignCrowd που αναφέρθηκε παραπάνω. Στο πλαίσιο των δικτυακών τεχνολογιών, η Wikipedia αποτελεί κατεξοχήν παραδειγματικό διαδικτυακό τόπο για το τι σημαίνει, πώς δημιουργείται και πώς λειτουργεί μια

¹⁴³ Ο επίσημος ιστότοπος του *Oxford English Dictionary* δεν αναφέρεται συγκεκριμένα στην πρακτική ανάθεσης εργασιών στο κοινό ως μέρος της διαδικασίας ολοκλήρωσης του έργου. Βλ. «History of the OED», *Oxford English Dictionary. The definitive record of the English language*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Απριλίου 2013, <http://public.oed.com/history-of-the-oed/>. Η σχετική αναφορά γίνεται στο *Oxford Dictionary of National Biography*, όπου στο λήμμα για τον James Murray σημειώνεται η δημιουργία και η λειτουργία των αναγνωστικών ομάδων ως εξής: «an ambitious reading programme in which quotational evidence was to be systematically gathered. Several hundred readers were drawn into the scheme, including F. J. Furnivall, the novelist Charlotte Yonge, and the etymologist Professor W. W. Skeat. One of the odder incidents in the history of the dictionary was that a particularly prolific contributor of illustrative quotations, Dr W. C. Minor, was later discovered to have been confined in the Broadmoor Asylum for the Criminally Insane during the time of his contributions – he had shot and killed a man some years before in an apparently motiveless attack. Minor provided an invaluable service to the dictionary with his painstaking lexicographical research».

«Murray, Sir James Augustus Henry», *Oxford Dictionary of National Biography*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Απριλίου 2013, <http://www.oxforddnb.com/public/dnb/35163.html/>. Ειδικά για την περίπτωση του Dr. W. C. Minor και της συνδρομής του στη δημιουργία του *Oxford English Dictionary*, βλ. Simon Winchester, *The Professor and the Madman: A Tale of Murder, Insanity, and the Making of the Oxford English Dictionary*, New York: HarperCollins Publishers, 2005.

Για το *Oxford English Dictionary* ως το πρώτο παράδειγμα εφαρμογής της πρακτικής ανάθεσης εργασιών στο κοινό στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών, βλ. μεταξύ άλλων 1) Nate Lanxon, «How the Oxford English Dictionary started out like Wikipedia», *wired.co.uk*, 13 Ιανουαρίου 2011, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Απριλίου 2013, <http://www.wired.co.uk/news/archive/2011-01/13/the-oxford-english-wiktionary/> και 2) Geoffrey Rockwell, «Oxford English Dictionary: The first crowdsourced humanities project?», *Theoreti.ca*, 27 Μαρτίου 2010, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Απριλίου 2013, <http://theoreti.ca/?p=3091/>

σύγχρονη ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια στο διαδίκτυο, με λήμματα που συντάσσονται αποκλειστικά από τους χρήστες του διαδικτύου.¹⁴⁴

Είναι σκόπιμο να εγγραφεί η μελέτη της σχέσης ανάμεσα στον πληθοπορισμό και την ιστορία στο πλαίσιο της ανάπτυξης των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών και των τεχνολογιών δικτύου. Όπως προαναφέρθηκε, η ψηφιακή ιστορία προσφέρει, μεταξύ άλλων, στον οποιονδήποτε ενδιαφερόμενο για την ιστορία το πεδίο και τη δυνατότητα να συνεργαστεί και να συμμετάσχει στη δημιουργία και στην επικοινωνία ιστοτόπων, προγραμμάτων και άλλων εγχειρημάτων ιστορικού περιεχομένου που συγκροτούν μια σύγχρονη κουλτούρα ιστορίας και μνήμης στο διαδίκτυο. Το φαινόμενο του πληθοπορισμού συμβάλλει στην ανάδυση νέων μνημονικών τόπων στο διαδίκτυο και στη συγκρότηση μιας σύγχρονης διαδικτυακής κουλτούρας γύρω από την ιστορία. Η ψηφιακή ιστορία στο διαδίκτυο έχει διαφορετικό χαρακτήρα από την ιστορία εκτός διαδικτύου, καθώς δεν παράγεται πλέον αποκλειστικά από επαγγελματίες ιστορικούς, αλλά αποτελεί ολοένα και περισσότερο έργο ερασιτεχνών ιστορικών ή του κοινού, έργο ανθρώπων που μπορεί να μην έχουν κανενός είδους σχέση με την ιστορία όπως τη νοηματοδοτούν και την ασκούν στα ακαδημαϊκά περιβάλλοντα. Οι άνθρωποι αυτοί συμμετέχουν ενεργά και εθελοντικά στη διαδικασία της παραγωγής και της κατανάλωσης ιστορικής γνώσης και μνήμης από προσωπικό ενδιαφέρον και με προσωπικά κίνητρα, αξιοποιώντας τις δυνατότητες των ψηφιακών δικτυακών τεχνολογιών και του διαδικτύου.

Τα δύο συστατικά στοιχεία της αγγλικής λέξης «crowdsourcing» είναι το «crowd», που σημαίνει το πλήθος, και το «sourcing», δηλαδή η αναζήτηση πόρων, με άλλα λόγια η ανάθεση εργασίας. Τα δύο αυτά συστατικά στοιχεία από μόνα τους, ξεχωριστά το ένα από το άλλο, και εκτός πλαισίου αναφοράς δεν σημαίνουν κάτι ιδιαίτερο για την επιστήμη της ιστορίας, ενδεχομένως μάλιστα να προκαλούν σύγχυση και απορία ως προς το πώς σχετίζονται με την άσκηση της. Το «πλήθος» ορίζεται ως «μεγάλος αριθμός προσώπων ή (ομοειδών) πραγμάτων» και ως «ο πολύς κόσμος, ο λαός, η μάζα».¹⁴⁵ Ο ορισμός της λέξης στα αγγλικά είναι ακόμα πιο εύγλωττος: «μεγάλος αριθμός συγκεντρωμένων ανθρώπων χωρίς κάποια τάξη ή

¹⁴⁴ Για μια αναλυτική παρουσίαση της Wikipedia, βλ. εδώ, Κεφάλαιο 2.

¹⁴⁵ Βλ. Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%80%CE%BB%CE%AE%CE%B8%CE%BF%CF%82&dq=

δομή». ¹⁴⁶ Η «αναζήτηση πόρων» και η «ανάθεση εργασίας» ορίζονται ως διαδικασία κατά την οποία μια οντότητα (ένα άτομο, μια εταιρεία, ένα ίδρυμα κ.λπ.) απευθύνει κάλεσμα για να βρει εθελοντές που θα προσφέρουν τις υπηρεσίες τους ή κάποια αγαθά για την εκτέλεση μιας εργασίας. ¹⁴⁷

Ωστόσο, σήμερα τα περισσότερα ψηφιακά συνεργατικά και συμμετοχικά έργα στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών προσελκύουν πολλούς ανθρώπους, αλλά όχι πλήθη, και δεν συνδέονται κατά καμία έννοια με την αμοιβόμενη παροχή υπηρεσιών και εργασιών, όπως νοείται σύμφωνα με το εργατικό δίκαιο. Όσοι αποφασίζουν να συμμετάσχουν σε τέτοια έργα είναι συνήθως άνθρωποι που επιδεικνύουν κάποιο ιδιαίτερο και εστιασμένο ενδιαφέρον για ένα συγκεκριμένο ιστορικό θέμα ή για μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, και ασχολούνται ερασιτεχνικά με την ιστορία από προσωπικό μεράκι. Σύμφωνα με την Alexandra Eveleigh, ¹⁴⁸ ερευνήτρια με έμφαση στην ανάπτυξη συνεργατικών έργων και πρακτικών στον τομέα των αρχειακών σπουδών, αυτά τα εγχειρήματα προσκαλούν τη συμμετοχή εθελοντών, οι οποίοι

είναι επιλεκτικοί και εγκαταλείπουν την προσπάθεια αν θεωρήσουν ότι το έργο είναι πολύ δύσκολο και δεν μπορούν να αντεπεξέλθουν. [...] Πρόκειται για μια ενασχόληση του ελεύθερου χρόνου, και ως εκ τούτου όσοι ασχολούνται εθελοντικά με τις μεταγραφές δεν επιμένουν, εκτός και αν πιστεύουν ότι μπορούν να ανταποκριθούν στην πρόκληση και ότι θα αποκομίσουν κάποιου είδους προσωπική αίσθηση επιτυχίας από τη συμμετοχή τους. ¹⁴⁹

¹⁴⁶ «A large number of people gathered together usually without orderly arrangement». Ο ορισμός προέρχεται από το Oxford English Reference Dictionary, επιμ. Judy Pearshall και Bill Trumble, Oxford: Oxford University Press, 1996, β' εκδ.

¹⁴⁷ Ο ορισμός προέρχεται από το Business Dictionary, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Νοεμβρίου 2012, <http://www.businessdictionary.com/definition/sourcing.html/>

¹⁴⁸ «Alexandra Eveleigh», People in the Information Studies Department at UCL, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 21 Νοεμβρίου 2013, <http://www.ucl.ac.uk/dis/people/alexandraeveleigh/>

¹⁴⁹ Πρόκειται για εθελοντές οι οποίοι γίνονται «self-selecting, dropping out when they find the undertaking too difficult. [...] This is a leisure-time activity, so transcribers are unlikely to persevere unless they are up for the challenge and able to attain some sense of achievement from their participation». Για το παράθεμα, καθώς και για τα προηγούμενα επιχειρήματα αυτής της παραγράφου, βλ. Alexandra Eveleigh, «History in Harmony. Exploring Collaboration», ετήσια συνάντηση της American Historical Association, Chicago, Illinois, 7 Ιανουαρίου 2012, ανακοίνωση σε μορφή βίντεο, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Δεκεμβρίου 2012, http://www.youtube.com/watch?v=qgIalo7f7v0&feature=player_embedded/

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Trevor Owens,¹⁵⁰ ψηφιακός αρχειονόμος («digital archivist») στη Library of Congress, σημειώνει ότι αυτά τα εγχειρήματα «μπορούν να συνεχίσουν τη μακρόχρονη παράδοση του εθελοντισμού και της συμμετοχής των πολιτών στη δημιουργία και τη διαρκή ανάπτυξη δημόσιων αγαθών».¹⁵¹

Στο πλαίσιο του 17ου ετήσιου συνεδρίου για τα μουσεία και το διαδίκτυο το 2013,¹⁵² ομάδα ερευνητών πρότεινε τον εξής ορισμό του πληθοπορισμού ειδικά για τις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες:

Πληθοπορισμός είναι μια μορφή συμμετοχικής δραστηριότητας στο διαδίκτυο κατά την οποία ένα άτομο, ένα ίδρυμα, ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός ή μια εταιρεία προτείνουν, μέσω μιας ευέλικτης ανοιχτής πρόσκλησης, σε μια ανομοιογενή ομάδα ανθρώπων με ποικίλες γνώσεις να αναλάβουν εθελοντικά και να διεκπεραιώσουν ένα έργο.¹⁵³

Οι συγγραφείς του κειμένου παρουσιάζουν, μεταξύ άλλων, τη δουλειά του Johan Oomen,¹⁵⁴ διευθυντή του Netherlands Institute for Sound and Vision¹⁵⁵ και ειδικού σε θέματα συμμετοχικής παραγωγής πολιτισμικού περιεχομένου, και της Lora Aroyo,¹⁵⁶ καθηγήτριας πληροφορικής στο Πανεπιστήμιο VU του Άμστερνταμ. Συγκεκριμένα, αναφέρουν την κατηγοριοποίηση που προτείνουν οι Oomen και

¹⁵⁰ «About», Trevor Owens. *User Centered Digital History*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Νοεμβρίου 2012, <http://www.trevorowens.org/about/>

¹⁵¹ «[...] these projects can continue a long standing tradition of volunteerism and involvement of citizens in the creation and continued development of public goods». Για το παράθεμα, καθώς και για τα προηγούμενα επιχειρήματα αυτής της παραγράφου, βλ. Trevor Owens, «The Crowd and the Library», Trevor Owens. *User Centered Digital History*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Δεκεμβρίου 2012, <http://www.trevorowens.org/2012/05/the-crowd-and-the-library/>

¹⁵² MW2013: Museums and the Web 2013. The annual conference of Museums and the Web, Portland, Oregon, 17-20 Απριλίου 2013, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://mw2013.museumsandtheweb.com/>

¹⁵³ «Crowdsourcing is a type of participative online activity in which an individual, an institution, a non-profit organization, or company proposes to a group of individuals of varying knowledge, heterogeneity, and number, via a flexible open call, the voluntary undertaking of a task». Laura Carletti, Gabriella Giannachi, Dominic Price και Derek McAuley, «Digital Humanities and Crowdsourcing: An Exploration», *Museums and the Web 2013*, 5 Φεβρουαρίου 2013, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://mw2013.museumsandtheweb.com/paper/digital-humanities-and-crowdsourcing-an-exploration-4/>

¹⁵⁴ «Johan Oomen», linkedin.com, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://nl.linkedin.com/in/johanoomen>

¹⁵⁵ The Netherlands Institute for Sound and Vision, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.beeldengeluid.nl/en>

¹⁵⁶ Lora Aroyo, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.cs.vu.nl/~laroyo/>

Αργό για τα έργα πληθοπορισμού στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών και του πολιτισμού,¹⁵⁷ η οποία αφορά τα είδη τους: διόρθωση και μεταγραφές («correction and transcription»), εμπλουτισμός περιεχομένου («contextualizing»), προσθήκες τεκμηρίων («complementing collection»), συμπλήρωση μεταδεδομένων («classification»), από κοινού επιμέλεια για τη διοργάνωση εκθέσεων («co-curation»), οικονομική συμμετοχή («crowdfunding»). Στη συνέχεια, οι συγγραφείς παρουσιάζουν μια δεύτερη κατηγοριοποίηση, την οποία πρότεινε η Nina Simon,¹⁵⁸ καθηγήτρια κοινωνικής τεχνολογίας στο Πανεπιστήμιο Ουάσινγκτον. Η κατηγοριοποίηση αυτή αντιστοιχεί στα είδη της συμμετοχικής δραστηριότητας του κοινού, στο πλαίσιο κυρίως μουσειακών εκθέσεων, και στον τρόπο με τον οποίο δομούνται οι σχέσεις των πολιτιστικών ιδρυμάτων με το κοινό: α) συνεισφορά («contribution»), δηλαδή το κοινό συνεισφέρει με αντικείμενα, ιδέες, εργασία σε συγκεκριμένο έργο κάποιου φορέα· β) συνεργασία («collaboration») συνολικά στην εκτέλεση και την υλοποίηση του έργου κάποιου φορέα· γ) συν-δημιουργία («co-creation»), δηλαδή εξαρχής από κοινού εργασία των μελών μιας κοινότητας, μιας ομάδας κ.λπ. και κάποιου φορέα για το σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός έργου· και δ) φιλοξενία («hosting»). Στην τελευταία κατηγορία, η Simon περιλαμβάνει περιπτώσεις κατά τις οποίες κάποιος φορέας προσφέρει απλώς το φυσικό ή εικονικό χώρο και τις υπηρεσίες του για την υλοποίηση ενός έργου που έχει σχεδιάσει μια κοινότητα, μια ομάδα, ή το κοινό.¹⁵⁹ Με τη σειρά τους, οι L. Carletti, G. Giannachi, P. Price και D. McAuley προτείνουν τη διάκριση των έργων πληθοπορισμού στις ανθρωπιστικές επιστήμες σε δύο μεγάλες κατηγορίες, ανάλογα με το είδος των εργασιών που καλούνται να αναλάβουν οι χρήστες. Έτσι, μιλούν για έργα πληθοπορισμού στα οποία το κοινό καλείται να επεξεργαστεί και να εμπλουτίσει το υπάρχον περιεχόμενο και για άλλα έργα πληθοπορισμού στα οποία το κοινό καλείται να συνεισφέρει ή και να δημιουργήσει νέο περιεχόμενο.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Johan Oomen και Lora Aroyo, «Crowdsourcing in the cultural heritage domain: Opportunities and challenges», στο *C&T 2011. Proceedings of the 5th International Conference on Communities and Technologies* (19 Ιουνίου – 2 Ιουλίου 2011, Brisbane, Australia), New York, NY: ACM, 2011, 138-149.

¹⁵⁸ «About the Author», The Participatory Museum. A book by Nina Simon, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.participatorymuseum.org/about-the-author/>

¹⁵⁹ Nina Simon, *The Participatory Museum*, Santa Cruz, California: MUSEUM 2.0, 2010. Επίσης διαθέσιμο στο διαδίκτυο, στη διεύθυνση <http://www.participatorymuseum.org>, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014.

¹⁶⁰ Carletti κ.ά., «Digital Humanities and Crowdsourcing: An Exploration».

Η εκρηκτική ανάπτυξη του πληθοπορισμού στις ανθρωπιστικές και τις κοινωνικές επιστήμες μέχρι πρόσφατα αφορούσε κυρίως έργα που εμπίπτουν στην πρώτη κατηγορία των Carletti, Giannachi, Price και McAuley, και ειδικότερα έργα μεταγραφών.¹⁶¹ Είναι χαρακτηριστικό πως η American Historical Association (ΑΗΑ), στο πλαίσιο της 126ης ετήσιας συνάντησής της τον Ιανουάριο του 2012, αφιέρωσε μια ολόκληρη συνεδρία στη σχέση της ιστορίας με τον πληθοπορισμό, στην οποία έγινε ειδική μνεία στις μεταγραφές. Η πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος για συμμετοχή στη συνεδρία αυτή ανέφερε μεταξύ άλλων:

Αυτή η συνεδρία επιδιώκει να διερευνήσει τόσο τις δυνατότητες όσο και τις παγίδες που μπορεί να επιφυλάσσει η πρακτική του πληθοπορισμού ως μέθοδος για τη συγκέντρωση μεταγραφών αλλά και για την εκπαίδευση του κοινού στις μεθόδους ανάγνωσης και χρήσης ιστορικών χειρογράφων. Επιχειρούμε να φέρουμε σε επαφή μελετητές της δημόσιας ιστορίας, αρχειονόμους, ακαδημαϊκούς ιστορικούς, ειδικούς της πληροφορικής και άλλων τομέων προκειμένου να συζητήσουν και να μάθουν για αυτά τα έργα, και γενικά για το μέλλον του πληθοπορισμού στο πλαίσιο της ιστορικής επιστήμης.¹⁶²

¹⁶¹ Σύμφωνα με τον Ben W. Brumfield, προγραμματιστή λογισμικού ο οποίος ειδικεύεται στο σχεδιασμό και την ανάπτυξη μεταγραφικών εργαλείων που χρησιμοποιούνται κυρίως σε έργα μεταγραφών, η πρακτική της ανάθεσης εργασιών στο κοινό είναι παλιά και αξιοποιείται από πολλά επαγγέλματα και σε πολλούς τομείς. «Crowdsourced transcription has been going on for a while, and it's been happening in four different traditions that developed this all independently. You have genealogists who are doing this, primarily with things like census records. The 1940 census is the most prominent example: they have volunteers transcribing as many as ten million records a day. The natural sciences are doing something similar, particularly GalaxyZoo, the OldWeather people are looking at climate change data, where you have to look at old, handwritten records to figure out how the climate has changed, because you need to know how the climate used to be. And then there are also some projects going on in the Open Source/Creative Commons world: the Wikisource people--particularly the German language Wikisource community--and libraries, archives, and museums have jumped into this recently».

Ben W. Brumfield, «What does it mean to “support TEI” for manuscript transcription?», *Collaborative Manuscript Transcription*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Νοεμβρίου 2012,

<http://manuscripttranscription.blogspot.gr/2012/11/what-does-it-mean-to-support-tei-for.html/>

Οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις των έργων που αναφέρονται στο παράθεμα είναι οι ακόλουθες:

1) Official 1940 Census Website, National Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4

Δεκεμβρίου 2012, <http://1940census.archives.gov/>

2) Galaxy Zoo, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Δεκεμβρίου 2012, <http://www.galaxyzoo.org/>

3) oldWeather, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Δεκεμβρίου 2012, <http://www.oldweather.org/>

¹⁶² «This session seeks to explore the potential and pitfalls of crowdsourcing as a method for collecting transcriptions and for teaching wider audiences about reading and using historical manuscripts. We seek to bring together public historians, archivists, academic historians, technologists, and other scholars to learn about and discuss these projects and the future of crowdsourcing in the historical profession».

Ένα χαρακτηριστικό έργο συγκέντρωσης μεταγραφών χειρογράφων με την πρακτική του πληθοπορισμού είναι το πρόγραμμα «Transcribe Bentham»,¹⁶³ το οποίο προέκυψε από τη συνεργασία της Νομικής Σχολής (Faculty of Laws) και του Centre for Digital Humanities του Πανεπιστημιακού Κολεγίου του Λονδίνου (University College London, UCL). Πρόκειται για μια διαδικτυακή πρωτοβουλία με συνεργατικό χαρακτήρα που προσκαλεί εθελοντές να μεταγράψουν χειρόγραφα του άγγλου φιλοσόφου Jeremy Bentham (1748-1832), τα οποία φυλάσσονται στην ειδική συλλογή «Bentham Papers Special Collection» της βιβλιοθήκης του UCL και δεν έχουν μελετηθεί, ούτε έχουν γίνει αντικείμενο επιμέλειας και δημοσίευσης. Στόχος του προγράμματος είναι να αξιοποιήσει τις μεταγραφές τους στο πλαίσιο μιας συλλογικής έντυπης έκδοσης των έργων του Bentham και ενός ψηφιακού αποθετηρίου του υλικού. Το έργο ξεκίνησε το 2010 και έκτοτε, πάντα σύμφωνα με το διαδικτυακό τόπο του προγράμματος, έχει προσελκύσει εθελοντές από όλο τον κόσμο, οι οποίοι μετέγραψαν αρκετές χιλιάδες χειρόγραφα ανταποκρινόμενοι σε ιδιαίτερα υψηλές προδιαγραφές.¹⁶⁴

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης το πρόγραμμα «Ancient Lives»¹⁶⁵ του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, το οποίο υποστηρίζεται από τη Citizen Science Alliance (CSA), μια «διατλαντική συνεργασία πανεπιστημίων και μουσείων που δραστηριοποιούνται για τη συμμετοχή όλων των πολιτών στην επιστημονική διαδικασία», όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο διαδικτυακό του τόπο.¹⁶⁶ Το έργο

«Crowdsourcing History: Collaborative Online Transcription and Archives», American Historical Association (AHA), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Νοεμβρίου 2012,

<http://aha.confex.com/aha/2012/webprogram/Session6679.html/>

¹⁶³ UCL Bentham Project, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Δεκεμβρίου 2012,

<http://www.ucl.ac.uk/Bentham-Project/>

Βλ. επίσης το ιστολόγιο του έργου <http://blogs.ucl.ac.uk/transcribe-bentham/>, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014.

¹⁶⁴ «[...] Volunteers from around the world have transcribed several thousand Bentham manuscripts to an extremely high standard».

«Transcribe Bentham and the Consolidated Bentham Papers Repository», UCL Bentham Project, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 21 Φεβρουαρίου 2013, http://www.ucl.ac.uk/Bentham-Project/transcribe_bentham/

¹⁶⁵ Ancient Lives project, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://ancientlives.org/>

Βλ. επίσης Ancient Lives. A Zooniverse Project Blog, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://blog.ancientlives.org/> όπου σημειώνεται και η χαρακτηριστική φράση «This is the blog for the online citizen science project Ancient Lives». (Η έμφαση δική μου).

Βλ. επίσης μια βιντεοπαρουσίαση του έργου αναρτημένη στο YouTube, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.youtube.com/watch?v=8Qaf0iUK4G4>

¹⁶⁶ «About», Ancient Lives project, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://ancientlives.org/about>

αυτό αποτελεί επίσης χαρακτηριστικό παράδειγμα αξιοποίησης της πρακτικής του πληθοπορισμού στις ανθρωπιστικές επιστήμες. Ο βασικός στόχος του είναι να μεταγραφούν ελληνορωμαϊκοί πάπυροι από την Αίγυπτο που ανήκουν στη συλλογή «The Oxyrhynchus Papyri»¹⁶⁷ της Egypt Exploration Society¹⁶⁸ με τη συνδρομή του κοινού. Οι πάπυροι έχουν ψηφιοποιηθεί και προσφέρονται ελεύθερα στο κοινό για μεταγραφή μέσω του διαδικτυακού τόπου του έργου. Οι μεταγραφές αποθηκεύονται αυτόματα σε μια τεράστια βάση δεδομένων και κατόπιν ελέγχονται από την επιστημονική ομάδα του έργου, με επικεφαλής τον Dirk Obbink, καθηγητή παπυρολογίας και κλασικής φιλολογίας του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης.¹⁶⁹ Στη συνέχεια ο πάπυρος μεταφράζεται και το αποτέλεσμα δεν είναι διαθέσιμο μόνο στην επιστημονική ομάδα, όπως θα ήταν φυσικό, αλλά και στο κοινό, πάλι μέσω διαδικτύου, ικανοποιώντας έτσι τους συμμετέχοντες χρήστες οι οποίοι βλέπουν στην πράξη το αποτέλεσμα της συμμετοχής και της συνδρομής τους.

Το έργο με τον τίτλο «Flickr Commons Project»¹⁷⁰ προσφέρει ένα ακόμα ενδιαφέρον παράδειγμα για τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να ενταχθεί η πρακτική του πληθοπορισμού στις ανθρωπιστικές επιστήμες και ειδικά στο γνωστικό πεδίο της ψηφιακής ιστορίας. Πρόκειται για ένα έργο με συνεργατικά χαρακτηριστικά που εγκαινιάστηκε, αρχικά σε πιλοτική μορφή, τον Ιανουάριο του 2008 από τη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου και από το Flickr. Απευθύνεται σε οργανισμούς διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, και συγκεκριμένα σε βιβλιοθήκες, αρχεία και μουσεία (μάλιστα στην αγγλική γλώσσα έχει επικρατήσει η συντομογραφία LAMs που προκύπτει από τα αρχικά των λέξεων «Libraries, Archives, Museums»). Μερικοί από τους φορείς που συμμετέχουν στο έργο είναι από τους πιο σημαντικούς διεθνώς, όπως για παράδειγμα η Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου, τα National Archives των ΗΠΑ, η New York Public Library, η NASA, το Smithsonian Institution, η Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Κορνέλ, το Center for Jewish History NYC, τα National Archives του Ηνωμένου Βασιλείου, η National Library of Scotland, τα National Archives της Νορβηγίας, η Royal Library της Δανίας, η Βιβλιοθήκη της

¹⁶⁷ POxy: Oxyrhynchus Online, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.papyrology.ox.ac.uk/POxy/>

¹⁶⁸ Egypt Exploration Society, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.ees.ac.uk/>

¹⁶⁹ «Dr Dirk Obbink», Faculty of Classics, University of Oxford, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.classics.ox.ac.uk/dirkobbink.html>

¹⁷⁰ Flickr Commons Project, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Απριλίου 2013, <http://www.flickr.com/commons/>

Σχολής Οικονομικών Επιστημών του Λονδίνου (London School of Economics, LSE), και πολλοί ακόμα.

Αναλυτικά, οι συμμετέχοντες φορείς θεωρούνται πάροχοι περιεχομένου. Με άλλα λόγια, αξιοποιούν το Flickr ως ένα δημόσιο, ανοιχτό και ελεύθερο χώρο στο διαδίκτυο όπου μπορούν να ανεβάζουν και να παρουσιάζουν τις φωτογραφικές συλλογές τους με την τεκμηρίωση που ήδη διαθέτουν, και κυρίως όσες δεν έχουν κάποιους περιορισμούς λόγω δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Με αυτό τον τρόπο αφενός κάνουν γνωστές τις συλλογές τους στο κοινό και αφετέρου ζητούν τη συνδρομή εθελοντών, που είναι εγγεγραμμένοι χρήστες στο Flickr, για τον εμπλουτισμό της τεκμηρίωσής τους. Δηλαδή, οι εθελοντές χρήστες μπορούν να σχολιάσουν τα τεκμήρια, να προσθέσουν μεταδεδομένα και πληροφορίες, να κάνουν το λεγόμενο «tagging», δηλαδή να προσδώσουν στο τεκμήριο μια «ετικέτα» με μια πληροφορία περιεχομένου. Η «ετικέτα» αυτή επισημαίνει το τεκμήριο με τρόπο ανάλογο με την ευρετηρίαση και βελτιστοποιεί τον εντοπισμό του από τις μηχανές διαδικτυακής αναζήτησης. Έτσι, συμβάλλει με μία έννοια στην αύξηση της χρήσης του τεκμηρίου από χρήστες του διαδικτύου και στη συνεχή διάδοση και την επικοινωνία του περιεχομένου του.

Ο σκοπός του «Flickr Commons Project» είναι διττός: πρώτα απ' όλα, στοχεύει να διευκολύνει και να αυξήσει την πρόσβαση στις αρχειακές συλλογές ιδρυμάτων και άλλων πολιτιστικών φορέων· επιπλέον, φιλοδοξεί να κινητοποιήσει το κοινό ώστε να συμμετάσχει σε μια προσπάθεια να εμπλουτιστούν οι πληροφορίες περιεχομένου των αρχειακών τεκμηρίων και, συνεπώς, να αποκομίσουν και οι ίδιοι οι χρήστες, μέσω της προσωπικής τους ενασχόλησης, βαθύτερη γνώση και κατανόηση του ιστορικού πλαισίου στο οποίο εντάσσονται τα διάφορα τεκμήρια. Σύμφωνα με τη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου:

Η ευρύτατη διάδραση και η συμμετοχή στην ενότητα του σχολιασμού απέφερε άμεσα αποτελέσματα τόσο για τη Βιβλιοθήκη όσο και για τους χρήστες των συλλογών. Έως το τέλος του Οκτωβρίου του 2008, 2.562 μοναδικοί λογαριασμοί στο Flickr είχαν προσθέσει 7.166 σχόλια σε 2.873 φωτογραφίες. Ένας βασικός κορμός περίπου 20 «δυναμικών σχολιαστών» επιστρέφει τακτικά, παρέχει διορθώσεις σε τοπωνύμια, ημερομηνίες, γεγονότα, και συμπληρώνει το πλήρες όνομα ατόμων που αναφέρονταν μόνο με το επώνυμό τους. Αυτοί οι λεγόμενοι «ντεντέκτιβ

ιστορίας» του Flickr συνεισφέρουν πληροφορίες ιστορικού περιεχομένου, τις οποίες συχνά υποστηρίζουν με έγκυρο τρόπο δίνοντας ενεργούς συνδέσμους και παραπομπές στο αρχείο της εφημερίδας New York Times, στη Wikipedia, καθώς και σε άλλους εξειδικευμένους διαδικτυακούς τόπους με εστιασμένο περιεχόμενο, όπως για παράδειγμα τη στρατιωτική αεροπορία, την ιστορία των σιδηρόδρομων, την ιστορία του αθλητισμού.¹⁷¹

Αρκετά είναι τα παραδείγματα έργων με τη μέθοδο του πληθοπορισμού στις ανθρωπιστικές επιστήμες, και ειδικά στην ιστορία, τα οποία εμπίπτουν στη δεύτερη κατηγορία των Carletti, Giannachi, Price και McAuley, δηλαδή στη δημιουργία και τη συνεισφορά νέου περιεχομένου από το κοινό.

Από τα πιο γνωστά παραδείγματα τέτοιων έργων είναι το «StoryCorps»,¹⁷² ένα από τα μεγαλύτερα προγράμματα και αρχεία ηχητικών τεκμηρίων και προφορικής ιστορίας διεθνώς. Το «StoryCorps» είναι μια ανεξάρτητη μη κερδοσκοπική πρωτοβουλία με σκοπό να κινητοποιήσει το κοινό, και συγκεκριμένα τους Αμερικανούς πολίτες προκειμένου να καταγράψουν τις προσωπικές τους ιστορίες ή τις ιστορίες άλλων συμπολιτών τους μέσω ηχητικών συνεντεύξεων. Οι συνεντεύξεις αυτές έχουν διάρκεια κατά μέσο όρο σαράντα λεπτά, και πραγματοποιούνται είτε σε ειδικά διαμορφωμένους ηχητικά μονωμένους θαλάμους που παρέχονται από το πρόγραμμα, τα «story booths» όπως λέγονται, είτε κατ' ιδίαν από τους συμμετέχοντες σύμφωνα με τις οδηγίες και τις προδιαγραφές του προγράμματος. Σε ειδικές περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα σε κάποιες ιστορικές επετείους ή σε κάποια σημαντικά γεγονότα που συγκροτούν ιστορία στο παρόν αλλά και μνήμη στο μέλλον, όπως η 11η Σεπτεμβρίου 2001, πραγματοποιούνται επίσης οι συνεντεύξεις «πόρτα-πόρτα» («door-to-door»). Όλες οι συνεντεύξεις καταγράφονται ψηφιακά σε

¹⁷¹ «The wealth of interaction and engagement that has taken place within the comments section has resulted in immediate benefits both for the Library and users of the collections. By the end of October 2008, 2,562 unique Flickr accounts had added 7,166 comments on 2,873 photos (and the two set pages). A core group of about 20 “power commenters” returns regularly and provides corrected place names, more precise dates, event names, and fuller names for individuals previously identified only by surname. These Flickr “history detectives” contribute historical information, frequently supporting the information they offer by adding links to the New York Times archive, Wikipedia, and highly specialized Web sites devoted to specific relevant areas of interest such as military aviation, railroads, and sports history».

Michelle Springer κ.ά., *For the Common Good: The Library of Congress Flickr Pilot Project* (30 Οκτωβρίου 2008), αναφορά, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Απριλίου 2013,

http://www.loc.gov/rr/print/flickr_report_final.pdf/

¹⁷² StoryCorps, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://storycorps.org/>

CD-ROM και αποθηκεύονται και αρχειοθετούνται στο American Folklife Center¹⁷³ της Βιβλιοθήκης του Κογκρέσου.¹⁷⁴ Συχνά τα ηχητικά τεκμήρια συνοδεύονται από φωτογραφίες του συνεντευξιαζόμενου κατά τη στιγμή της συνέντευξης, ή από φωτογραφίες σε άλλες στιγμές της ζωής του, καθώς και από έγγραφα σχετικά με τα περιστατικά της αφήγησης. Το έργο ξεκίνησε το 2003 από τον Dave Isay, ραδιοφωνικό παραγωγό,¹⁷⁵ και σήμερα αριθμεί περίπου 52.000 συνεντεύξεις από περίπου 90.000 συμμετέχοντες. Ας σημειωθεί εδώ πως το υλικό του «StoryCorps», αν εξαιρεθεί ένας μικρός μόνο αριθμός επιμελημένων συνεντεύξεων, δεν διατίθεται διαδικτυακά, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει σε άλλα προγράμματα πληθοπορισμού στις ανθρωπιστικές επιστήμες.

Ένα ακόμα ιδιαίτερο έργο πληθοπορισμού και ψηφιακής ιστορίας είναι το «Historypin: a global community collaborating around history».¹⁷⁶ Πρόκειται για μια εφαρμογή στο διαδίκτυο, στην οποία ο χρήστης μπορεί να ανεβάσει και να μοιραστεί μια εικόνα από το παρελθόν. Το παρελθόν οπτικοποιείται σε ένα παγκόσμιο χάρτη,¹⁷⁷ όπου ο κάθε χρήστης μπορεί να «καρφίτσώσει» (εξ ου και το «pin» στην ονομασία του) μια φωτογραφία από το προσωπικό του αρχείο η οποία απεικονίζει μια στιγμή, ένα γεγονός από τη ζωή τη δική του ή της οικογένειάς του, έναν τόπο (τη γειτονιά, το δρόμο του σπιτιού του, την πλατεία της πόλης κ.λπ.), ένα γεγονός που σημάδεψε τον ίδιο ή την κοινότητά του, και γενικά οποιοδήποτε φωτογραφικό τεκμήριο αφορά το παρελθόν. Κάθε φωτογραφία αφηγείται μια ιστορία για το παρελθόν, και η ιστορία αυτή συνοδεύει τη φωτογραφία με τη μορφή σύντομου κειμένου. Εκτός από φωτογραφίες και κείμενα, στο Historypin υπάρχουν επίσης, σε πιο περιορισμένη κλίμακα, ηχητικά δεδομένα και βίντεο. Έτσι, ο διαδικτυακός επισκέπτης του έργου μπορεί να αναζητήσει θραύσματα του παρελθόντος, ψάχνοντας την τεράστια βάση δεδομένων πίσω από τον παγκόσμιο χάρτη με λέξεις κλειδιά, τα οποία μπορεί να

¹⁷³ The American Folklife Center, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.loc.gov/folklife/index.html>

¹⁷⁴ «StoryCorps Collection», Library of Congress Catalog Record, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://lccn.loc.gov/2007700231>

¹⁷⁵ «Dave Isay, Founder and President». Executive Team. StoryCorps, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://storycorps.org/about/executive-team/>

¹⁷⁶ Historypin. A global community collaborating around history, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.historypin.com/>

Βλ. επίσης το ιστολόγιο του Historypin, <http://blog.historypin.com/>

¹⁷⁷ Μάλιστα, το Historypin μέσω της τεχνολογίας Google, προσδιορίζει την τοποθεσία του χρήστη και όταν κλικάρει στην επιλογή «Χάρτης» του κεντρικού μενού, βρίσκεται μπροστά στον χάρτη της χώρας του, στην περίπτωσή μας, της Ελλάδας. Βλ.

<http://www.historypin.com/map/#!/geo:37.983,23.733/zoom:7/>, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014.

είναι ενδεικτικά μια τοποθεσία, μια χρονολογία, ένα θέμα. Το υλικό που συγκεντρώνεται στο Historypin συχνά οργανώνεται εσωτερικά σε συλλογές με κοινό θεματικό άξονα, κάτι που διευκολύνει τον επισκέπτη του έργου να δει γρήγορα και εύκολα ένα συγκεντρωμένο σώμα αρχειακού υλικού. Το πρόγραμμα προσφέρει και μια ιδιαίτερη δυνατότητα σύγκρισης του παρελθόντος με το παρόν, μέσα από φωτογραφικά τεκμήρια με το ίδιο θέμα (π.χ., ένα μνημείο) στο παρελθόν και στο παρόν. Στόχος του προγράμματος, όπως δηλώνεται στο διαδικτυακό του τόπο, είναι να «συναντηθούν» διαδικτυακά οι χρήστες ανεξάρτητα από την ηλικία, το φύλο, την εθνικότητα, τη θρησκεία και από κάθε άλλο προσδιοριστικό σημείο αναφοράς, και να συμβάλουν αυτόνομα αλλά και από κοινού στη σύνθεση μιας ψηφιακής ιστορίας του ανθρώπου και του κόσμου.¹⁷⁸ Ο στόχος αυτός βασίζεται στη φιλοσοφία πως η ιστορία δεν είναι ένα μεγάλο ενιαίο αφήγημα κατασκευασμένο από μία οπτική γωνία, η οποία συνήθως εκφράζει κάποιον επίσημο θεσμικό φορέα, το κράτος κ.λπ. Αντίθετα, ως ιστορία λογίζεται το σύνολο των προσωπικών ιστοριών των ανθρώπων, που μπορεί να ιχνογραφούνται σε υλικά και σε άυλα τεκμήρια, όπως οι φωτογραφίες ή η μνήμη που εκφράζεται μέσω της προφορικής αφήγησης. Στο Historypin δεν συμμετέχουν μόνο μεμονωμένοι χρήστες, αλλά και ομάδες ανθρώπων, όπως για παράδειγμα σχολεία, τοπικές κοινότητες, σωματεία κ.ά.

Ο πληθοπορισμός είναι δομική προϋπόθεση για το Historypin. Έτσι, το έργο προσκαλεί διαρκώς το κοινό να συνεισφέρει υλικό, αξιοποιώντας συνεργασίες με πολιτιστικούς φορείς και ιδρύματα, και ορίζοντας θεματικές ενότητες ιστορικού ενδιαφέροντος. Στο ιστολόγιο του έργου είναι ολοφάνερη η έμφαση στην πρακτική του πληθοπορισμού. Για παράδειγμα, μόλις το Φεβρουάριο του 2014, το Historypin σε συνεργασία με το Imperial War Museums¹⁷⁹ και το Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου, στο πλαίσιο του κοινού τους προγράμματος με τίτλο «Putting Art on the Map», παρέχει πρόσβαση στη συλλογή έργων τέχνης του Μουσείου με θέμα τις τηλεπικοινωνίες κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και καλεί το κοινό να συμπληρώσει τα μεταδεδομένα των έργων με νέες πληροφορίες για το έργο τέχνης, αλλά και με προσωπικές σκέψεις και μνήμες που προκύπτουν από τη συνάντηση του

¹⁷⁸ «About», Historypin, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.historypin.com/about-us/>

¹⁷⁹ Imperial War Museums, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.iwm.org.uk/>

χρήστη με αυτό.¹⁸⁰ Ένα επιπλέον πρόσφατο παράδειγμα πληθοπορισμού στην ιστορία είναι η πρωτοβουλία του Historypin και πάλι, με τίτλο «Queens: Neighborhood Stories»,¹⁸¹ σε συνεργασία με τη Queens Library¹⁸² και το Metropolitan New York Library Council.¹⁸³ Στο πλαίσιο αυτής της πρωτοβουλίας, το Historypin καλεί το κοινό να μοιραστεί δημοσίως φωτογραφίες, ηχητικά ντοκουμέντα, βίντεο, προσωπικές ιστορίες και μνήμες για τις γειτονιές στο Queens της Νέας Υόρκης, θέτοντας ως στόχο την ανασύνθεση της πολύμορφης ιστορίας αυτής της περιοχής από τα κάτω.

Το Historypin ανήκει σε μια ιδιωτική μη κερδοσκοπική εταιρεία με την επωνυμία WeAreWhatWeDo, και πραγματοποιείται σε συνεργασία με τη Google, η οποία υποστηρίζει τεχνολογικά το έργο. Η εταιρεία αυτή, που εδρεύει στο Λονδίνο, αλλά διαθέτει επίσης γραφεία στο Σαν Φρανσίσκο της Αμερικής και στη Βουλγαρία, σύμφωνα με το διαδικτυακό της τόπο, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες με στόχο να ασκήσει επιρροή στην καθημερινή συμπεριφορά και ζωή των ανθρώπων.¹⁸⁴ Το έργο ξεκίνησε σε πιλοτική μορφή το 2010 και άνοιξε για το κοινό το 2011. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως πολλά πολιτιστικά ιδρύματα και φορείς, όπως για παράδειγμα βιβλιοθήκες, μουσεία και αρχεία προσφέρουν υλικό στο Historypin, υποστηρίζοντας έτσι τον εμπλουτισμό του με ιστορικά τεκμήρια.¹⁸⁵ Το Historypin προέκυψε ως ιδέα στο πλαίσιο μιας ευρύτερης έρευνας που διεξήγαγε η εταιρεία αυτή με θέμα το χάσμα των γενεών στην Αγγλία και την Αμερική από τη δεκαετία του 1960 και μετά.¹⁸⁶

¹⁸⁰ «Crowdsourcing Imperial War Museums' First World War Art Collection», ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014, http://blog.historypin.com/wp-content/uploads/2014/02/TWM_Invite_Royal-Mail.pdf

Επίσης, βλ. και το ιστολόγιο του Historypin <http://blog.historypin.com/> με όλα τα καλέσματα για δράσεις πληθοπορισμού και ιστορίας.

¹⁸¹ «Queens: Neighborhood Stories», Historypin, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.historypin.com/project/40-queens/>

¹⁸² Queens Library, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.queenslibrary.org/>

¹⁸³ Metropolitan New York Library Council, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014, <http://metro.org/>

¹⁸⁴ Η εταιρεία περιγράφει το προφίλ της ως «a not-for-profit *behavior change* company with over nine years experience in shifting the everyday behaviours of individuals and tackling a series of major social and environmental issues». [Η έμφαση είναι δική μου]. WeAreWhatWeDo, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://wearewhatwedo.org/about/>

¹⁸⁵ «Institutions involved», Historypin, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.historypin.com/community/lams-involved>

¹⁸⁶ «Historypin: The Challenge» και «Historypin: The Solution», WeAreWhatWeDo, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014, <http://wearewhatwedo.org/portfolio/historypin/>

Εκτός από τα παραπάνω παραδείγματα, υπάρχουν πάμπολλες άλλες περιπτώσεις στις οποίες αξιοποιείται η πρακτική του πληθοπορισμού στο πεδίο της ψηφιακής ιστορίας. Όπως έχει αναφερθεί, το πιο χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της διαδικτυακής εγκυκλοπαίδειας Wikipedia, το οποίο θα αναλυθεί σε επόμενο κεφάλαιο.

1B3. Θεωρητικά ζητήματα που αφορούν την εφαρμογή της πρακτικής του πληθοπορισμού στην ψηφιακή ιστορία

Η συνάντηση της ψηφιακής ιστορίας με την πρακτική του πληθοπορισμού ανοίγει το πεδίο της συζήτησης προς θεωρητικές αναζητήσεις στο χώρο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών.

Η ιστορική πληροφορία υπάρχει σε ατελείωτη αφθονία στο διαδίκτυο. Πολύ μεγάλος αριθμός πρωτογενών και δευτερογενών πηγών έχει ψηφιοποιηθεί και είναι διαθέσιμος στο διαδίκτυο, εξουδετερώνοντας έτσι τις συχνές δυσκολίες πρόσβασης σε αρχειακές συλλογές και βιβλιοθήκες, όπως είναι η απόσταση, τα ωράρια εργασίας κ.ά. Τα διάφορα προγράμματα ψηφιοποίησης που οργανώθηκαν πρόσφατα από ποικίλους ακαδημαϊκούς φορείς και το ιστορικό περιεχόμενο που παράγεται και κυκλοφορεί με ταχύτατο ρυθμό τα τελευταία χρόνια στο διαδίκτυο αλλάζουν τον τρόπο με τον οποίο διατηρείται αλλά και διαδίδεται η ιστορική πληροφορία μέσω των τεχνολογιών δικτύου του 21ου αιώνα. Με αυτή την έννοια, διαμορφώνεται μια νέα κοινότητα ιστορικής γνώσης στο διαδίκτυο η οποία ολοένα μετασχηματίζεται και διευρύνεται. Σύμφωνα με τον ιστορικό Paul Arthur,

η ψηφιακή ιστορία αναπτύσσεται σε έργα πολύ διαφορετικής κλίμακας, ξεκινώντας από τα προγράμματα μεγάλων θεσμών και ιδρυμάτων, για παράδειγμα, τα οποία στοχεύουν να δώσουν σε παγκόσμιο επίπεδο πρόσβαση σε πηγές για τη μελέτη της ιστορίας, και φτάνοντας μέχρι τις

Βλ. επίσης «The state of inter-generational relations», WeAreWhatWeDo, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014, <http://wearewhatwedo.org/infographics/the-state-of-inter-generational-relations-today/>

προσωπικές ιστορίες που δημοσιεύουν από μόνοι τους οι χρήστες του YouTube.¹⁸⁷

Η Lisa Spiro, διευθύντρια του National Institute for Technology in Liberal Education Labs των ΗΠΑ, υποστηρίζει πως υπάρχει μεγάλη ανάγκη να καθοριστεί ένα σύνολο αξιών με βάση τις οποίες θα αναπτυχθούν οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες. Μόνο με αυτό τον τρόπο, συνεχίζει η Spiro, θα καταστεί δυνατό να συμβάλουν οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες στην προσαρμογή και στην εξέλιξη των λεγόμενων παραδοσιακών ανθρωπιστικών επιστημών στην ψηφιακή εποχή, χωρίς εντούτοις να τις αρνηθούν ή να τις ακυρώσουν.

Παρά το γεγονός πως οι ανθρωπιστικές επιστήμες συνεχίζουν να προσφέρουν τα μέγιστα στην κοινωνία, στη δικτυακή εποχή πρέπει να γίνουν αντικείμενο «αναστοχασμού και επαναπροσδιορισμού». Και ενώ οι παραδοσιακές ανθρωπιστικές επιστήμες κατά κανόνα προκρίνουν την έννοια της πρωτοτυπίας και της αυθεντίας του ενός συγγραφέα –μια παράδοση που βασίζεται εν μέρει στη σπανιότητα των πληροφοριών και σε ό,τι γίνεται αντιληπτό ως ανάγκη να υπάρχουν κάποιοι θεματοφύλακες της επιστήμης– το «Μανιφέστο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών» προκρίνει διαδικασίες ανασυνδυασμού, την έννοια της ανοιχτότητας και τη σοφία του πλήθους. Διότι για τις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες, η πληροφορία δεν είναι καταναλωτικό προϊόν που πρέπει να ελεγχθεί αλλά δημόσιο αγαθό που οφείλει να διαμοιράζεται και να επαναχρησιμοποιείται.¹⁸⁸ [Η έμφαση δική μου].

¹⁸⁷ «Digital history comes in different sizes, from large institutional projects aimed at giving world-wide access to resources for the study of history, for example, right down to personal histories, self-published on YouTube».

Paul Arthur, «History in Motion: Digital Approaches to the Past», ανακοίνωση στο διεθνές συνέδριο MIT Media in Transition 6 international conference, MIT, Boston, 24-26 Απριλίου 2009, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Δεκεμβρίου 2012, <http://web.mit.edu/comm-forum/mit6/papers/Arthur.pdf/>

¹⁸⁸ «Even as the humanities continue to make a vital contribution to society, they must be “reassert[ed] and reinterpret[ed]” in a *networked* age. Whereas the traditional humanities typically value originality, authority, and authorship—an ethos based in part on the scarcity of information and the perceived need for gatekeepers—the *Digital Humanities Manifesto* instead promotes remixing, openness, and the wisdom of the crowd. For the digital humanities, information is not a commodity to be controlled but a social good to be shared and reused».

Lisa Spiro, «“This Is Why We Fight”: Defining the Values of the Digital Humanities», στο M. K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 21-22.

Σε αυτό το πλαίσιο, προκύπτουν διάφορα θέματα που απασχολούν τους ιστορικούς σε σχέση με την εμφάνιση και την ανάπτυξη των διαδικτυακών εγχειρημάτων ιστορικού περιεχομένου με συμμετοχικό και συνεργατικό χαρακτήρα. Ειδικότερα, οι επαγγελματίες ιστορικοί προβληματίζονται με την αλλαγή διαφόρων εννοιών, όπως η έννοια της αυθεντίας του ενός συγγραφέα και οι έννοιες της εγκυρότητας της γνώσης, της εξειδίκευσης και συνεπούς τήρησης των επιστημονικών μεθόδων. Εκτός από τον πεπειραμένο επαγγελματία ιστορικό, υπάρχουν σήμερα αμέτρητοι άνθρωποι με λίγη ή και μηδαμινή επιστημονική ιστορική συγκρότηση και παιδεία, που μπορούν πλέον να παράγουν και να καταναλώσουν ιστορία στο διαδίκτυο. Ο ακαδημαϊκός χαρακτήρας της γνωστικής πειθαρχίας της ιστορίας κλονίζεται στη σημερινή διαδικτυακή εποχή από τη συμμετοχή του κοινού στην παραγωγή ιστορίας και από τις διαφορετικές και πολλαπλές δημόσιες αντιλήψεις για το τι είναι τελικά ιστορία, αν υπάρχει μία ιστορική αλήθεια, αν η ιστορία είναι αυστηρά και μόνο η έρευνα, ο εντοπισμός και η συγκέντρωση γεγονότων ή μήπως ενέχει επίσης υποκειμενικά στοιχεία, αν η ιστορία αποτελεί εντέλει εμπειρία και λειτουργεί ως επιτέλεση. Είναι προφανές ότι στη σύγχρονη ψηφιακή εποχή του διαδικτύου και των τεχνολογιών δικτύου, οι άνθρωποι νιώθουν την ανάγκη να εξερευνήσουν το παρελθόν, να συζητήσουν για αυτό, να εκφράσουν τις δικές τους αντιλήψεις, γνώμες, πεποιθήσεις και συναισθήματα που προκαλούνται από το παρελθόν, να κατανοήσουν και να επεξεργαστούν τους τρόπους με τους οποίους το θυμούνται και το αναπαριστούν. Στο πλαίσιο αυτής της νέας πραγματικότητας, το αυστηρό κριτήριο μιας συμπαγούς και αδιάρρηκτης επιστημονικής αυθεντίας αναθεωρείται. Η συμμετοχή του κοινού διαμορφώνει συνθήκες στις οποίες αναδεικνύονται νέες πρακτικές και οι έννοιες που θα τις περιγράψουν, όπως για παράδειγμα η «συνδυασμένη γνώση» («combined expertise»), ένας όρος που αναφέρεται στη συνεργασία μεταξύ ανθρώπων με διαφορετικές γνώσεις, ιδιότητες και δεξιότητες από διαφορετικούς ακαδημαϊκούς χώρους και γνωστικά πεδία,¹⁸⁹ αλλά και η «αποκεντρωμένη γνώση» («decentering expertise»), σύμφωνα με τον όρο που περιγράφει την εξειδίκευση της γνώσης, καθώς και νέες εννοιολογικές παραμέτρους, όπως η «ανοιχτότητα» και το «απεριόριστο»,

¹⁸⁹ Laura Koloski, «Embracing the Unexpected: Artists in Residence at the American Philosophical Society Museum», στο Bill Adair κ.ά. (επιμ.), *Letting Go? Sharing Historical Authority in a User-Generated World*, Philadelphia: The Pew Center for Arts & Heritage, 2011, 266-281.

το «χωρίς τέλος», το «αέναο» και το «διαρκές» στη διαδικασία παραγωγής και διάδοσης της γνώσης στο διαδίκτυο.¹⁹⁰

Μήπως αυτή η στροφή αποκαλύπτει μια ανάγκη του κοινού να αυτο-ιστοριογραφηθεί;¹⁹¹ Μήπως με την εισαγωγή των νέων συμμετοχικών πρακτικών στη διαδικασία παραγωγής και κατανάλωσης της ιστορίας προκύπτει ένα εναλλακτικό ιστοριογραφικό μοντέλο; Μήπως στο σημείο μετάβασης από τον 20ο στον 21ο αιώνα αναδεικνύονται ολόενα και περισσότερο νέοι μηχανισμοί παραγωγής και κατανάλωσης πολιτισμικής γνώσης και μνημονικής κουλτούρας; Για να γίνουν κατανοητές αυτές οι διαδικασίες αλλαγής και μετάβασης, είναι σημαντικό ο ιστορικός του σήμερα να μελετήσει όχι μόνο τα προϊόντα της ψηφιακής ιστορίας, αλλά κυρίως τις πρακτικές και τις επιτελεστικές διαδικασίες της, όπως είναι ο πληθοπορισμός και τα συνεργατικά μοντέλα παραγωγής περιεχομένου και γνώσης.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως παρόμοια ερωτήματα και αντίστοιχες αγωνίες σχετικά με την αποδόμηση της αυθεντίας του ιστορικού και το μοίρασμα της ιστορικής εμπειρίας και της πρακτικής επιτέλεσής της ανάμεσα σε επαγγελματίες και ερασιτέχνες με τον ένα ή τον άλλο τρόπο έχουν εμφανιστεί επίσης στο παρελθόν. Ας δούμε μερικά μόνο παραδείγματα που θα μας βοηθήσουν να καταλάβουμε την πορεία και την εξέλιξη αυτών των ερωτημάτων έτσι ώστε να τα κατανοήσουμε στη νέα μορφή με την οποία προκύπτουν σήμερα.

Ο ιστορικός Carl Becker,¹⁹² πρόεδρος της American Historical Association, έδωσε το 1931 την ετήσια διάλεξη του συνδέσμου με θέμα την ιστορία ως επάγγελμα και τίτλο «Everyman His Own Historian»,¹⁹³ απευθύνοντας μια πρόκληση για τις κυρίαρχες ακαδημαϊκές συμβάσεις και για τα όρια άσκησης της επιστημονικής πειθαρχίας της ιστορίας. Με τα ίδια τα λόγια του:

¹⁹⁰ Για αυτό τον όρο βλ. B. Adair, *Letting Go?*, και ειδικότερα τις συμβολές των Michael Frisch, John Kuo Wei Tschen και Liz Ševčenko, Fred Wilson, Paula Marincola και Marjorie Schwarzer, Steve Zeitlin, και Benjamin Filene.

¹⁹¹ Μήτσος Μπυλάλης, *Το παρελθόν στο δίκτυο. Εικόνα, τεχνολογία και ιστορική κουλτούρα στο γύρισμα της χιλιετίας*, Αθήνα: Νεφέλη, υπό έκδοση.

¹⁹² Για το έργο του Becker, βλ. Robert A. Hatch, «Historiography – Carl Becker», *The Scientific Revolution Homepage*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Δεκεμβρίου, 2012, <http://web.clas.ufl.edu/users/ufhatch/pages/02-TeachingResources/historiography/carl-becker.htm/>

¹⁹³ Carl Becker, «Everyman His Own Historian», *American Historical Review* 37(2) (Ιανουάριος 1932): 221-236, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/presidential-addresses/carl-l-becker>

Προσπάθησα να αναγάγω την ιστορία στο πιο βασικό επίπεδο, πρώτον, ορίζοντάς την ως τη μνήμη των πραγμάτων που ειπώθηκαν ή συνέβησαν, και δεύτερον καταδεικνύοντας τον τρόπο με τον οποίο η μνήμη αυτών των πραγμάτων είναι ουσιαστική για την επιτέλεση των απλούστερων πράξεων της καθημερινότητας. [...] Επομένως πρέπει να είναι πρόδηλο ότι η βιωμένη ιστορία, η ιδανική σειρά των γεγονότων τα οποία αποδεχόμαστε και κρατάμε στη μνήμη μας, είναι τόσο άρρηκτα συνδεδεμένη με όσα κάνουμε και με όσα ελπίζουμε να κάνουμε, ώστε δεν είναι δυνατόν να είναι αυτή ίδια για όλους ανά πάσα στιγμή, ούτε από τη μία γενιά στην άλλη. Με αυτή την έννοια, η ιστορία δεν μπορεί να αναχθεί σε σύνολο επαληθεύσιμων στατιστικών στοιχείων ούτε μπορεί να μορφοποιηθεί με όρους κάποιων μαθηματικών σχέσεων με καθολική ισχύ. Αντίθετα, πρόκειται για ένα πλάσμα της φαντασίας, για προσωπικό κτήμα το οποίο δημιουργείται από όλους μας –από τον κύριο Καθένα– με βάση τις προσωπικές εμπειρίες, προσαρμόζεται στις προσωπικές πρακτικές ή συναισθηματικές ανάγκες, και κοσμεύεται όσο το δυνατόν καλύτερα ώστε να ανταποκρίνεται σε προσωπικές αισθητικές προτιμήσεις.¹⁹⁴

Το κεντρικό επιχείρημα του Becker ήταν ότι το παρελθόν δεν μπορεί ποτέ να γίνει αντιληπτό ως μια αντικειμενική αλήθεια και ότι η ιστορία επιτελείται και βιώνεται καθημερινά από τον καθένα μας.

Κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, στην άνθηση της νέας κοινωνικής ιστορίας, μπορεί κανείς να εντοπίσει ίχνη αυτής της συζήτησης, κυρίως όσον αφορά την ιστοριογραφική στροφή προς τη μελέτη των εμπειριών των «απλών» ανθρώπων και την τάση να ξαναγραφτεί η ιστορία από τα κάτω. Αλλά και τη δεκαετία του 1990 θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι η συγκεκριμένη συζήτηση εγγράφεται στο

¹⁹⁴ «I have tried to reduce history to its lowest terms, first by defining it as the memory of things said and done, second by showing concretely how the memory of things said and done is essential to the performance of the simplest acts of daily life. [...] It must then be obvious that living history, the ideal series of events that we affirm and hold in memory, since it is so intimately associated with what we are doing and with what we hope to do, can not be precisely the same for all at any given time, or the same for one generation as for another. History in this sense can not be reduced to a verifiable set of statistics or formulated in terms of universally valid mathematical formulas. It is rather an imaginative creation, a personal possession which each one of us, Mr. Everyman, fashions out of his individual experience, adapts to his practical or emotional needs, and adorns as well as may be to suit his æsthetic tastes». Becker, «Everyman His Own Historian».

διανοητικό και θεωρητικό πλαίσιο της νέας πολιτισμικής ιστορίας, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί εκείνη την περίοδο. Σύμφωνα με τον Thomas Gallant:

Οι ιστορικοί της κοινωνικής ιστορίας πίστευαν ότι μπορούμε να ανακτήσουμε τις βιωμένες παρελθούσες πραγματικότητες των ανθρώπων, ενώ οι ιστορικοί της πολιτισμικής ιστορίας υποστήριζαν ότι το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να ρίξουμε μια ματιά στις αναπαραστάσεις των βιωμένων εμπειριών τους. Ο ουσιώδης θετικισμός που αποτελούσε κοινό γνώρισμα των κοινωνικών επιστημών και της κοινωνικής ιστορίας αντικαταστάθηκε από την ιδέα της ενδεχομενικότητας. Ενώ η κοινωνική ιστορία έφερε στο προσκήνιο της ιστορικής μελέτης ομάδες υποκειμένων που δεν είχαν μελετηθεί στο παρελθόν, οι ιστορικοί της νέας πολιτισμικής ιστορίας ήθελαν να τους δώσουν το λόγο. Μια πολυφωνική χορωδία ανθρώπων που αφηγούνται τις δικές τους ιστορίες αντικατέστησε την από καθέδρας μοναδική φωνή του ιστορικού.¹⁹⁵

Την ίδια δεκαετία, ο Michael Frisch μίλησε στο θεωρητικό πλαίσιο της προφορικής και δημόσιας ιστορίας για *τη μοιρασμένη εξουσία του ειδικού* («a shared authority»),¹⁹⁶ δηλαδή υποστήριξε ότι οι έννοιες της διανομής, του μοιράσματος και της διάχυσης των αρμοδιοτήτων αποτελούν εγγενή χαρακτηριστικά στην προσπάθειά μας να επισκεφτούμε το παρελθόν και να παραγάγουμε ιστορική γνώση. Στο τέλος της δεκαετίας αυτής, το 1998, ο Roy Rosenzweig, πρωτεργάτης και εξέχουσα μορφή στο γνωστικό πεδίο της ψηφιακής ιστορίας, υποστήριξε πόσο σημαντικό είναι να συμμετάσχει το κοινό στην παραγωγή ιστορικής γνώσης και πόσο κομβική θα είναι η ανάμειξή τους για την εξέλιξη του γνωστικού αντικειμένου.¹⁹⁷

Η σύγχρονη αύξηση της συμμετοχής του κοινού και ο πολλαπλασιασμός των φωνών που μιλούν και γράφουν ιστορία παράλληλα με τον επαγγελματία ιστορικό δεν είναι προϊόντα παρθενογένεσης αλλά προκύπτουν, μεταξύ άλλων, από όλες αυτές τις θεωρητικές αναζητήσεις που προαναφέρθηκαν, και ανοίγουν το δρόμο για νέες και πολλές δυνατότητες θεωρητικής μελέτης και πρακτικής άσκησης της ψηφιακής

¹⁹⁵ Thomas Gallant, «Long Time Coming, Long Time Gone: the Past, Present, and Future of Social History», *Historien: a review of the past & other stories* 12 (2012): 13.

¹⁹⁶ Michael Frisch, *A Shared Authority: Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History*, Albany: SUNY Press, 1990.

¹⁹⁷ Roy Rosenzweig και David Thelen, *The Presence of the Past: Popular Uses of History in American Life*, New York: Columbia University Press, 1998.

ιστορίας. Φαίνεται ότι η υπερπληθώρα ψηφιοποιημένων και εξαρχής ψηφιακών πηγών στο διαδίκτυο, η ανάδυση των προσωπικών ιστοριών και των μνημονικών πρακτικών επίσης στο διαδίκτυο, αλλά και ο διαρκώς μεταβαλλόμενος και εξελισσόμενος χαρακτήρας της ιστορικής πληροφορίας στο πλαίσιο των ψηφιακών και δικτυακών τεχνολογιών, είναι μερικοί μόνο από τους παράγοντες που αναδεικνύουν την κομβική σημασία των συνεργατικών και εθελοντικών συμμετοχικών εγχειρημάτων στο γνωστικό πεδίο της ψηφιακής ιστορίας. Πιθανόν, αυτό το διανεμητικό χαρακτηριστικό στη διαδικασία της παραγωγής και της κατανάλωσης ιστορίας σε πολλά ψηφιακά περιβάλλοντα διαμορφώνει ευνοϊκές συνθήκες ώστε το κοινό να ανακαλύψει, να διαλεχθεί και να κατανοήσει το ατομικό ή και το συλλογικό παρελθόν, όχι ως κάτι που έγινε και τελείωσε, αλλά ως κάτι ζωντανό και παρόν, όχι απαραίτητως στην ολότητά του αλλά αποσπασματικά, σε θραύσματα, σε μικρότερα κομμάτια, τα οποία όμως δεν υστερούν σε σπουδαιότητα. Με αυτή την έννοια, η ιστορία στην ψηφιακή της διάσταση δεν βασίζεται σε μια γραμμική και τελεολογική αντίληψη του χρόνου. Αντίθετα, προκρίνει την άποψη ότι ο χρόνος είναι μια έννοια χωρίς άκρα, μια έννοια σε ροή και διαρκή διάχυση και ανασυγκρότηση. Η ιστορία στην ψηφιακή της διάσταση δεν αναζητά το ένα, μεγάλο και ολοκληρωμένο ιστορικό αφήγημα, το παγιωμένο τέλος. Αντίθετα, ολοένα και συχνότερα επικεντρώνει και αναδεικνύει προσωπικές ιστορίες, όψεις της καθημερινότητας που έως τώρα δεν μνημονεύονταν ως σημαντικές, και έτσι προωθεί έννοιες όπως η ανοιχτότητα, η πολυπλοκότητα, η πολλαπλότητα, η αναπροσαρμογή στον τρόπο με τον οποίο επισκεπτόμαστε το παρελθόν και βιώνουμε την ιστορία.¹⁹⁸ Η δημόσια ιστορία στην εποχή των ψηφιακών δικτυακών τεχνολογιών δεν αφορά ένα θέμα, μια περίοδο, ένα γεγονός ή ένα φαινόμενο· αφορά *όλους εμάς και τον καθένα χωριστά*. Δεν συγκροτείται για ένα παθητικό κοινό, αλλά *μαζί* με το κοινό που πλέον συμμετέχει δυναμικά και ενεργά.¹⁹⁹

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο είναι σκόπιμο να αναζητήσουμε τη σημασία της πρακτικής του πληθοπορισμού για την ψηφιακή ιστορία. Είναι επίσης πιθανό να χρειάζεται να επαναπροσδιοριστεί ο όρος όταν χρησιμοποιείται στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες. Ίσως ένας πιο δόκιμος, αν και περιφραστικός, όρος θα ήταν «συμμετοχικά και συνεργατικά εγχειρήματα στο διαδίκτυο». Η συμμετοχή του

¹⁹⁸ Arthur, «History in Motion».

¹⁹⁹ Για ένα παρόμοιο επιχείρημα από το χώρο των μουσειακών σπουδών, βλ. Nina Simon, «Participatory Design and the Future of Museums», στο B. Adair κ.ά. (επιμ.), *Letting Go?*, 18-33.

χρήστη και η συνεργασία του με άλλους χρήστες για έναν κοινό σκοπό είναι κομβικής σημασίας. Η εμπλοκή και η δέσμευση του κοινού επίσης. Όπως φαίνεται, στην ψηφιακή εποχή, η ιστορία αλλάζει, αποκτά εντονότερο δημόσιο χαρακτήρα και γίνεται πιο οικεία. Με γνώμονα και σκοπό τη μελέτη της σύζευξης των ψηφιακών τεχνολογιών και μεθόδων με την επιστήμη της ιστορίας, και ιδίως της πρακτικής του πληθοπορισμού, θα παρουσιαστούν στα επόμενα κεφάλαια μια σειρά παραδειγμάτων μνημονικών τόπων στο διαδίκτυο, όπου διακρίνονται νέοι συμμετοχικοί και συνεργατικοί τρόποι παραγωγής ιστορικής γνώσης και διατύπωσης μνημονικών αφηγημάτων στο σύγχρονο ψηφιακό διαδικτυακό περιβάλλον.

Κεφάλαιο 2

Ιστορία, ιστορική μνήμη και «αρχιτεκτονική της συμμετοχής»

Το wiki υπήρξε από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και τις αρχές της δεκαετίας του 2000 μια από τις πιο διαδεδομένες ψηφιακές τεχνολογίες που προωθούσαν τη συμμετοχή του κοινού στην παραγωγή περιεχομένου. Πρόκειται για μια εφαρμογή στο διαδίκτυο που επιτρέπει στους χρήστες να συμμετέχουν με ευκολία στη δημιουργία περιεχομένου, να παρεμβαίνουν με πολλούς τρόπους στο δικό τους περιεχόμενο ή στο περιεχόμενο που έχει δημιουργηθεί από άλλο χρήστη –να το διορθώνουν, να το συμπληρώνουν, ακόμα και να το σβήνουν– και όλα αυτά σε διαρκή συνεργασία με άλλους χρήστες.

Η τεχνολογία wiki αξιοποιήθηκε επίσης στο πεδίο της ψηφιακής ιστορίας, καθώς η εμφάνιση και η ευρεία χρήση του συνέπεσε με την εξίσου ταχεία ανάπτυξη της ψηφιακής ιστορίας στο διαδίκτυο. Στο παρόν κεφάλαιο θα παρουσιαστούν η διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια Wikipedia, συνοδευόμενη από αναφορά στην ελληνική Βικιπαίδεια, αφού αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα wiki σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς και δύο ακόμα περιπτώσεις, πρώτα το MemoryArchive: The Encyclopedia of Memory, ένα παραδειγματικό wiki για την κατάθεση και τη διάσωση ατομικών ιστοριών και μνημών στο διαδίκτυο, και έπειτα το Your Archives: The National Archives of the UK, ένα wiki για τον εμπλουτισμό των μεταδεδομένων των τεκμηρίων που ανήκουν στην αρχειακή συλλογή των εθνικών αρχείων του Ηνωμένου Βασιλείου. Τα τρία αυτά παραδείγματα εγγράφονται στο πλαίσιο της εφαρμογής πληθοποριστικών πρακτικών στο πεδίο της ψηφιακής ιστορίας. Στο τελευταίο μέρος του κεφαλαίου, θα γίνει μια απόπειρα να συζητηθεί η συμβολή των μνημονικών τόπων στο διαδίκτυο με την τεχνολογία των wiki στην επαναδιαπραγμάτευση και την αναδιαμόρφωση των ιστοριογραφικών μεθόδων στο διαδίκτυο.

2Α. Wikipedia: The Free Encyclopedia

Τα λήμματα ιστορίας στη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια Wikipedia είναι ίσως η πιο χαρακτηριστική περίπτωση αξιοποίησης του πληθοπορισμού στο πεδίο της ψηφιακής ιστορίας.²⁰⁰ Σύμφωνα με τον Robert S. Wolff,

η Wikipedia δεν είναι απλώς μια διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια. Τα ιστορικά της λήμματα λειτουργούν ως εικονικοί «τόποι μνήμης» (για να δανειστούμε τον όρο του Pierre Nora), τόποι στους οποίους οι άνθρωποι επιχειρούν να κωδικοποιήσουν το νόημα των γεγονότων του παρελθόντος.²⁰¹

Η Wikipedia προβάλλει την ουδετερότητα («NPOV: neutral point of view») ως προαπαιτούμενο για τη συμμετοχή του χρήστη. Έτσι, όσοι εθελοντές κάνουν μια εγγραφή ιστορικού περιεχομένου και συντάσσουν ένα λήμμα για το παρελθόν, εμπλέκονται σε μια διαδικασία συζήτησης και επιχειρηματολογίας μεταξύ τους, καθώς και σε μια προσπάθεια να επιβεβαιώσουν και να αποδείξουν την εγκυρότητα των πληροφοριών που καταθέτει ο καθένας παραπέμποντας σε σχετική βιβλιογραφία. Οι διαδικασίες της επιβεβαίωσης της πληροφορίας και της συζήτησης για το περιεχόμενο του λήμματος ανάμεσα σε όσους χρήστες εμπλέκονται στη συγγραφή του είναι πολύ σημαντικές και θεωρούνται ουσιώδης βάση για την ύπαρξη και την επιτυχία της Wikipedia. Αξίζει να σημειωθεί πως δεν αποδέχονται όλοι οι χρήστες με την ίδια ευκολία την αυθεντία των επαγγελματιών ιστορικών. Με άλλα λόγια, η ιδιότητα και το κύρος του ιστορικού δεν αποτελούν εξ ορισμού παράγοντες

²⁰⁰ Wikipedia: The Free Encyclopedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Αυγούστου 2013, <http://www.wikipedia.org/>

Σημείωση:

Λόγω της ίδιας της φύσης της Wikipedia, αλλά και όλων των εγχειρημάτων που βασίζονται στην τεχνολογία wiki, είναι πιθανό με την πάροδο του χρόνου να έχουν τροποποιηθεί πολλοί από τους συνδέσμους που αναφέρονται εδώ, καθώς και πολλές αναφορές και χαρακτηριστικά του έργου.

²⁰¹ «Wikipedia is not simply an online encyclopedia. Its historical entries serve as virtual “sites of memory” (to borrow from Pierre Nora), places at which people attempt to codify the meaning of past events».

Robert S. Wolff, «The Historian’s Craft, Popular Memory, and Wikipedia», στο Jack Dougherty και Kristen Nawrotzki (επιμ.), *Writing History in the Digital Age* (University of Michigan Press), τόμος που συγκροτήθηκε με τη διαδικασία της ανοιχτής θεώρησης από ειδικούς ερευνητές για τη σειρά «Digital Humanities», διατίθεται online και βρίσκεται υπό έκδοση σε έντυπη και σε ψηφιακή μορφή ανοιχτής πρόσβασης, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Ιουνίου 2012, <http://writinghistory.trincoll.edu/crowdsourcing/wolff-2012-spring>

εγκυρότητας για την πληροφορία που παρέχει. Έτσι, ο ιστορικός δεν θεωρείται μόνη έγκυρη και αξιόπιστη πηγή γνώσης για το παρελθόν. Αντιθέτως, όποιος συμμετέχει στη συγγραφή ενός λήμματος στη Wikipedia το κάνει συνήθως ανώνυμα και σε πιο σπάνιες περιπτώσεις επώνυμα, και κυρίως ισότιμα σε σχέση με τους υπόλοιπους, ενώ κάθε φορά πρέπει να αποδεικνύεται η εγκυρότητα όσων γράφονται με παράθεση των σχετικών πηγών.

Πολλά έχουν γραφτεί υπέρ και κατά της Wikipedia όσον αφορά την ιστορία. Αξίζει να αναφερθεί ένα συγκεκριμένο άρθρο που θεωρείται κομβικό για αυτό το θέμα. Πρόκειται για το άρθρο του Roy Rosenzweig με τίτλο «Can history be Open-Source? Wikipedia and the Future of the Past», το οποίο δημοσιεύτηκε στο *Journal of American History* το 2006.²⁰² Εκεί, ο Rosenzweig επιχείρησε να αναδείξει κομβικά θέματα που αφορούν την ιστορία στη Wikipedia, και ιδίως να απαντήσει στο ερώτημα κατά πόσο τα ιστορικά λήμματά της ανταποκρίνονται στα κριτήρια και στους όρους της ιστορικής επιστήμης. Έτσι, προχώρησε μεταξύ άλλων στην αξιολόγηση είκοσι πέντε βιογραφιών για τα ίδια ιστορικά πρόσωπα στη Wikipedia, στην Encarta της Microsoft και στο American National Biography Online.²⁰³ Τα πορίσματά του είχαν μεγάλο ενδιαφέρον. Τα λήμματα των τριών εγκυκλοπαιδειών ήταν στη συντριπτική τους πλειονότητα εμπεριστατωμένα, πολύ καλά τεκμηριωμένα και γραμμένα με ελάχιστα λάθη ή ανακρίβειες, όπως είναι λόγου χάρη μια λάθος ημερομηνία. Στόχος του Rosenzweig δεν ήταν να αναβαθμίσει τη Wikipedia σε σχέση με άλλες έγκριτες και διεθνώς αναγνωρισμένες εγκυκλοπαίδειες. Σε αυτή τη μελέτη επιδίωξε να προκαλέσει το ενδιαφέρον για το εγχείρημα και να προσκαλέσει τους ιστορικούς να μελετήσουν το φαινόμενο, καθώς και να διερωτηθούν για την εισαγωγή του ανοιχτού και συνεργατικού μοντέλου παραγωγής γνώσης στο γνωστικό πεδίο της ιστορίας. Μάλιστα, στο άρθρο σημείωσε με έμφαση πως η Wikipedia αποτελεί την κατεξοχήν εφαρμογή του συγκεκριμένου μοντέλου στο χώρο της παραγωγής πολιτισμικής γνώσης.²⁰⁴ Τόσο η ιστορική επιστήμη όσο και η ιστορία, ως βίωμα και εμπειρία, μεταμορφώνονται στο πλαίσιο των νέων ψηφιακών τεχνολογιών και του διαδικτύου, γεγονός που θα ήταν λάθος να παραγνωριστεί από τους

²⁰² Roy Rosenzweig, «Can History Be Open-Source? Wikipedia and the Future of the Past», *The Journal of American History* 93(1) (2006): 117-146.

²⁰³ American National Biography Online, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Φεβρουαρίου 2013, <http://www.anb.org/login.html?url=%2Farticles%2Fhome.html&ip=195.134.64.106&nocookie=0/>

²⁰⁴ «Wikipedia [is] the most important application of the principles of the free and open-source software movement to the world of cultural, rather than software, production». Rosenzweig, «Can History Be Open-Source?», 117-118.

επαγγελματίες ιστορικούς. Δύο χρόνια αργότερα, το 2008, ο Jerome de Groot,²⁰⁵ καθηγητής ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ της Αγγλίας, στο βιβλίο του *Consuming History: Historians and heritage in contemporary popular culture*, αναφέρει τα εξής:

η δεύτερη περίοδος του διαδικτύου μπορεί να αποτελέσει πρόκληση για τις δομές και τις ιεραρχίες γνώσης. Κατά συνέπεια, έχει κομβική σημασία ο τρόπος με τον οποίο η ιστορική πληροφορία παρουσιάζεται, γίνεται αντικείμενο ενασχόλησης και έρευνας, και προστατεύεται στο διαδίκτυο, κι αυτό το γνωρίζουν από καιρό οι αρχειονόμοι, ενώ οι ιστορικοί μόλις τώρα αρχίζουν να το αντιλαμβάνονται. Η παγκόσμια οικονομία της γνώσης περιλαμβάνει την «ιστορία», και έτσι η πληροφορία που αφορά το παρελθόν έχει αποκτήσει την ισχύ νομίσματος. [...] Η επανάσταση της πληροφορίας αλλάζει θεμελιωδώς τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε, εμπλεκόμαστε και κατέχουμε το παρελθόν.²⁰⁶

2Α1. Περιγράφοντας τη Wikipedia. Τι είναι και πώς λειτουργεί; Η ιστορική της διαδρομή και η σχέση της με την ιστορία

Η Wikipedia ιδρύθηκε το 2001. Στόχος ήταν να δημιουργηθεί μια ανοιχτή εγκυκλοπαίδεια με ελεύθερο περιεχόμενο και με δωρεάν πρόσβαση για κάθε χρήστη του διαδικτύου παγκοσμίως. Όντως, η εγκυκλοπαίδεια αυτή είναι σήμερα²⁰⁷

²⁰⁵ «Dr Jerome de Groot - personal details», The University of Manchester, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Ιουνίου 2014, <http://www.manchester.ac.uk/research/jerome.degroot/personaldetails>

²⁰⁶ «[...] Web 2.0 can work to challenge structures and hierarchies of knowledge. Therefore, the way that historical information is presented, engaged with, searched, and protected online is crucial, something archivists have known for some time but historians are slowly noticing. The global knowledge economy includes “history” and as such information relating to the past has become currency. [...] The information revolution fundamentally changes the paradigms for understanding, engaging with, and owning the past».

Jerome de Groot, *Consuming History: Historians and heritage in contemporary popular culture*, London & New York: Routledge, 2009, 90-91.

²⁰⁷ Φεβρουάριος 2014. Όπως είναι αναμενόμενο από την ίδια τη φύση του εγχειρήματος, τα στατιστικά στοιχεία της Wikipedia αλλάζουν ταχύτατα και ταυτόχρονα διαφέρουν από τη μια γλωσσική έκδοσή στην άλλη. Για να παρακολουθήσει κανείς τα επικαιροποιημένα στατιστικά στοιχεία της Wikipedia μπορεί να επισκέπτεται τις εξής σελίδες: 1) για στατιστικά στοιχεία κάθε γλωσσικής έκδοχής της Wikipedia, βλ. «Wikipedia Statistics», Wikimedia Statistics, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης, 26 Αυγούστου 2013, <http://stats.wikimedia.org/EN/Sitemap.htm>, 2) για την αγγλική Wikipedia, βλ. «Statistics», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Αυγούστου 2013, <http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Statistics>, 3) «English Wikipedia Statistics», Wikimedia

διαθέσιμη σε 287 γλώσσες και αριθμεί περίπου 30.800.000 κείμενα σε όλες τις γλωσσικές εκδοχές της, όλα ελεύθερα διαθέσιμα μέσω διαδικτύου, τα οποία συντάχθηκαν από περίπου 44.000.000 εγγεγραμμένους χρήστες παγκοσμίως.²⁰⁸ Αξίζει να σημειωθεί ότι οι εθνικές γλωσσικές εκδοχές δεν είναι μεταφράσεις της αγγλικής Wikipedia ούτε αντίγραφα της, αλλά αποτελούν πρωτότυπα πολιτισμικά προϊόντα με δικό τους περιεχόμενο. Σήμερα, μόλις δεκατρία χρόνια μετά την ίδρυσή της, η Wikipedia κατέχει την έκτη θέση ανάμεσα στους διαδικτυακούς τόπους με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα στον κόσμο.²⁰⁹ Στατιστικές μελέτες δείχνουν ότι η αρχική σελίδα της αγγλικής Wikipedia δέχεται καθημερινά περίπου οχτώ εκατομμύρια «χτυπήματα» σε παγκόσμια κλίμακα,²¹⁰ καθώς και ότι το 20-50% των χρηστών του διαδικτύου την επισκέπτονται σε τακτική βάση.²¹¹ Θεωρείται, επίσης, το μεγαλύτερο ψηφιακό αποθετήριο ελεύθερου περιεχομένου που έχει παραχθεί από χρήστες στο διαδίκτυο.²¹²

Στη σελίδα της Wikipedia με την ιστορική αναδρομή της, οι συντάκτες του κειμένου κάνουν φιλόδοξες ιστορικές αναγωγές: η Wikipedia ως συμβολικός τόπος συγκέντρωσης όλης της ανθρώπινης γνώσης παρουσιάζεται να έχει τις ρίζες της στις βιβλιοθήκες της Αλεξάνδρειας και της Περγάμου, ενώ η λειτουργία της ως παν-εγκυκλοπαίδειας με μαζική λαϊκή απεύθυνση φέρεται να βασίζεται στις αρχές της εγκυκλοπαίδειας του Ντιντερό και του κινήματος των εγκυκλοπαιδιστών στη Γαλλία του 18ου αιώνα.²¹³ Δεν είναι τυχαίο πως στην εξελικτική γραμμή των ιστορικών αναφορών της Wikipedia εμφανίζονται προσωπικότητες που με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο συνδέονται με την έννοια της συγκέντρωσης και της οργάνωσης της

Commons, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Αυγούστου 2013,

http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:English_Wikipedia_statistics

²⁰⁸ «History of Wikipedia», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Αυγούστου 2013,

http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Wikipedia#cite_note-stallmanencyclopedia-3

²⁰⁹ Η πληροφορία αυτή παρέχεται από το Alexa Internet, μια θυγατρική εταιρεία του Amazon, η οποία διεξάγει στατιστικές έρευνες για την εμπορική κίνηση στο διαδίκτυο. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. 1) «Alexa Internet», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014,

http://en.wikipedia.org/wiki/Alexa_Internet και 2) Alexa, The Web Information Company, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Alexa_Internet

²¹⁰ «History of Wikipedia. Timeline: 2014», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16

Αυγούστου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Wikipedia

²¹¹ «Wikimedia Strategic Plan. A collaborative vision for the movement through 2015», Wikimedia Foundation, Φεβρουάριος 2011: 4, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Ιουλίου 2013,

http://wikimediafoundation.org/wiki/Wikimedia_Movement_Strategic_Plan_Summary

και

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/foundation/c/c0/WMF_StrategicPlan2011_24pp.pdf

²¹² «Free content: Wikipedia and Free Content», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουλίου 2013, https://en.wikipedia.org/wiki/Free_content

²¹³ «History of Wikipedia. Historical Overview: Background», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Wikipedia

γνώσης σε ένα σύνολο με τη δομή της εγκυκλοπαίδειας. Πρώτος αναφέρεται ο Βέλγος Paul Otlet, ο οποίος συγκαταλέγεται στους πατέρες της πληροφορικής επιστήμης, καθώς θεωρείται ότι επικέντρωσε το έργο του σε θέματα τεκμηρίωσης της γνώσης στο σύνολό της.²¹⁴ Ακολουθεί ο Άγγλος Herbert George Wells, πρόδρομος της επιστημονικής φαντασίας, συγγραφέας, ιστορικός και εκφραστής κοινωνικών μεταρρυθμιστικών οραμάτων.²¹⁵ Τέλος, γίνεται αναφορά στον Αμερικανό Vannevar Bush, μηχανικό και κομβική μορφή στην επιστήμη των υπολογιστών,²¹⁶ και στον επίσης Αμερικανό Ted Nelson, φιλόσοφο, κοινωνιολόγο και πρωτεργάτη της πληροφορικής επιστήμης.²¹⁷

Οι Jutta Haider και Olof Sundin²¹⁸ υποστηρίζουν πως η Wikipedia, ως κατεξοχήν παράδειγμα σύγχρονης διαδικτυακής εγκυκλοπαίδειας που δομείται με βάση το συμμετοχικό και συνεργατικό μοντέλο παραγωγής περιεχομένου, είναι δυνατό να μελετηθεί ως συνέχεια του εγκυκλοπαιδικού μοντέλου του Διαφωτισμού στο νέο σύγχρονο περιβάλλον του διαδικτύου. Σύμφωνα με τους ίδιους, η Wikipedia στηρίζεται στην αντίληψη πως η ανθρώπινη γνώση μπορεί να μετρηθεί και επομένως να συγκεντρωθεί και να συσσωρευτεί σε ένα ενιαίο σύνολο, με στόχο να σχηματιστεί

²¹⁴ 1) «Paul Otlet, Pioneer of Information Management», Michael Buckland's Paul Otlet Page, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013, <http://people.ischool.berkeley.edu/~buckland/otlet.html>

2) «Paul Otlet», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Otlet

3) «Mundaneum», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013, <http://en.wikipedia.org/wiki/Mundaneum>

²¹⁵ 1) «H. G. Wells. Biography», The Literature Network, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013, <http://www.online-literature.com/wells/hg/>

2) «H. G. Wells», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/H._G._Wells

3) «World Brain», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/World_Brain

²¹⁶ 1) «Vannevar Bush, 1890-1974. A Biographical Memoir by Jerome B. Wiesner», National Academy of Sciences Washington D.C., ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013, <http://www.nasonline.org/publications/biographical-memoirs/memoir-pdfs/bush-vannevar.pdf>

2) «Vannevar Bush», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Vannevar_Bush

3) «As We May Think», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/As_We_May_Think

4) «Memex», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013, <http://en.wikipedia.org/wiki/Memex>

²¹⁷ 1) Homepage of Ted Nelson, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013, <http://ted.hyperland.com/>

2) «Ted Nelson», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Ted_Nelson

3) Project Xanadu. Founded 1960* The Original Hypertext Project, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Σεπτεμβρίου 2011, <http://xanadu.com/> και <http://www.xanadu.net/>

²¹⁸ Jutta Haider και Olof Sundin, «Beyond the legacy of Enlightenment? Online encyclopaedias as digital heterotopias», *First Monday* 15(1), 4 Ιανουαρίου 2010, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Οκτωβρίου 2013, <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/2744/2428#22a>

ένα μόρφωμα καθολικής γνώσης. Ωστόσο, αυτή η συγκεντρωμένη καθολική γνώση έχει ως βασικό χαρακτηριστικό της το εφήμερο, που πηγάζει από την ισχυρή πεποίθηση ότι η ανθρώπινη γνώση επιδέχεται αλλαγές, συμπληρώσεις, διορθώσεις, βελτιώσεις, γεγονός που την καθιστά ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο και εξελισσόμενο σύνολο περιεχομένου. Αυτό, λοιπόν, το καθολικό σώμα γνώσης –όπως συγκροτείται στο διαδικτυακό περιβάλλον και στο πλαίσιο των τεχνολογιών wiki– δεν κωδικοποιεί το παρελθόν σε ένα μεγάλο και ενιαίο αφήγημα, αλλά σε πολλά, μικρότερα, επιμέρους αφηγήματα με διαρκώς μεταβαλλόμενο χαρακτήρα.

Αν προχωρήσουμε πέρα από το ιστορικό αφήγημα που παρουσιάζεται στη σελίδα της ιστορίας της, διαπιστώνουμε ότι τόσο η Wikipedia, όσο και πολλοί ακόμα διαδικτυακοί τόποι που βασίζονται στην ίδια τεχνολογία, όπως τα δύο παραδείγματα που παρουσιάζονται παρακάτω σε αυτό το κεφάλαιο, αναδύθηκαν σε συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία: όταν στο πεδίο της τεχνολογικής εξέλιξης του διαδικτύου και των ψηφιακών τεχνολογιών δικτύου, αλλά και στο πεδίο των κοινωνικών κινήματων του 21ου αιώνα παρουσιάστηκαν και αναπτύχθηκαν συγχρόνως το κίνημα του «ελεύθερου περιεχομένου» και η φιλοσοφία της ελεύθερης διακίνησης και διάθεσης περιεχομένου και, άρα, ιδεών.

Η έννοια του «ελεύθερου περιεχομένου» αφορά τα έργα, τα προϊόντα ή όποιο άλλο δημιουργικό περιεχόμενο παράγεται ψηφιακά από έναν ή πολλούς δημιουργούς και δεν υπόκειται σε περιορισμούς όσον αφορά τη χρήση, την αντιγραφή, τη διανομή, την αναπροσαρμογή και την τροποποίησή του –με πιο πιθανή εξαίρεση τον εγγενή περιορισμό που απορρέει από την ίδια τη φύση και το χαρακτήρα του, δηλαδή τη διατήρηση της ελεύθερης και της δωρεάν διαχείρισής του. Το περιεχόμενο αυτό, δευτερευόντως,²¹⁹ διατίθεται συνήθως δωρεάν, χωρίς εντούτοις να είναι απολύτως απαραίτητο κάτι τέτοιο. Σύμφωνα με τη Wikipedia, «ελεύθερο περιεχόμενο» είναι οποιοδήποτε πολιτισμικό προϊόν δεν περιορίζει νομικά τις εξής δυνατότητες του ατόμου:

- να χρησιμοποιεί το περιεχόμενο και να ωφελείται από τη χρήση του,
- να το μελετά και να εφαρμόζει όσα έμαθε,

²¹⁹ Η λέξη «δευτερευόντως» δεν χαρακτηρίζει αξιολογικά τη δωρεάν χρήση ως κατώτερη, απλώς την τοποθετεί δεύτερη στην τάξη, δεδομένου ότι η έμφαση που ενυπάρχει στον όρο «ελεύθερο περιεχόμενο» αφορά πρωτίστως τη δυνατότητα του χρήστη να δρα ελεύθερα και χωρίς περιορισμούς σε σχέση με το ψηφιακό περιεχόμενο· βλ. «What is free content?», Wikieducator, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Ιουλίου 2013, http://wikieducator.org/Wikieducator_tutorial/What_is_free_content

- να το αναπαράγει και να το διαμοιράζει, να το αλλάζει,
- να το βελτιώνει και να αναδιανέμει τα παράγωγά του.²²⁰

Στην καρδιά αυτού του ορισμού βρίσκεται η φιλοσοφία της συμμετοχής, της συνεργασίας, του διαμοιρασμού αγαθών και της κοινωνικής αλληλεγγύης. Εξίσου σημαντική είναι η έννοια της ατομικής ευθύνης στο πλαίσιο της κοινότητας και της κοινωνίας της γνώσης, την οποία οφείλει να αναγνωρίσει ο χρήστης συμμετέχοντας σε αυτό το εγχείρημα, καθώς η Wikipedia δεν ελέγχει το περιεχόμενο που παράγεται και αναρτάται στο χώρο της, ούτε το επιμελείται με οποιονδήποτε τρόπο, απλώς το φιλοξενεί, αποποιούμενη έτσι οποιαδήποτε σχετική νομική ευθύνη.

Ο όρος και η συνολικότερη φιλοσοφία της ελεύθερης διάθεσης και χρήσης προέρχονται από το επιστημονικό πεδίο των υπολογιστών και της πληροφορικής, όπου αναπτύσσεται πια δυναμικά ο κλάδος του «ελεύθερου λογισμικού».²²¹ Το κίνημα του ελεύθερου λογισμικού πρωτοεμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Καθοριστική στιγμή του κινήματος ήταν η δημιουργία του συστήματος GNU από τον ειδικό της πληροφορικής και ακτιβιστή Richard Stallman.²²² Πρόκειται για ένα λογισμικό λειτουργικού συστήματος υπολογιστών, πλήρως ελεύθερο για χρήση, τροποποίηση και αναδιανομή από όλους τους χρήστες. Η έννοια του «ελεύθερου

²²⁰ «A free cultural work is one which has no significant legal restriction on people's freedom: to use the content and benefit from using it, to study the content and apply what is learned, to make and distribute copies of the content, to change and improve the content and distribute these derivative works».

«Free Content», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουλίου 2013, https://en.wikipedia.org/wiki/Free_content

Για έναν ορισμό του ανοιχτού περιεχομένου στα ελληνικά, βλ. «Ορισμός Ανοιχτής Γνώσεως», opendefinition.org, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014, <http://opendefinition.org/od/ellinika/>

²²¹ 1) «Τι είναι το Ελεύθερο Λογισμικό», Ευρωπαϊκό Ίδρυμα Ελεύθερου Λογισμικού (Free Software Foundation Europe – FSFE), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Ιουλίου 2013, <http://fsfe.org/about/basics/freesoftware.el.html>

2) «Είναι ελεύθερο και ... συμφέρει», Εταιρεία Ελεύθερου Λογισμικού / Λογισμικού Ανοιχτού Κώδικα (ΕΕΛ/ΛΑΚ), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Ιουλίου 2013, <http://mathe.ellak.gr>

3) «Ελεύθερο Λογισμικό: Πυλώνας της “ψηφιακής” δημοκρατίας», kathimerini.gr, 13 Ιανουαρίου 2009, συνέντευξη του Θεόδωρου Καρούνου στους Πάνο Αθανάσινα και Χρήστο Σύλλα, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Ιουλίου 2013, <http://www.karounos.gr/blog/%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%8D%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%BF-%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%80%CF%85%CE%BB%CF%8E%CE%BD%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%C2%AB%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9/>

²²² 1) «Richard Stallman», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουλίου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Stallman

2) Richard Stallman's Personal Site, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.stallman.org/>

λογισμικού» συνδέεται συχνά με την έννοια της «ανοιχτότητας», και ειδικά με τον όρο «ανοιχτός κώδικας» («open source»). Ωστόσο, σύμφωνα με τον Stallman, οι δύο όροι βασίζονται σε διακριτό και διαφορετικό φιλοσοφικό υπόστρωμα, παρόλο που συγγενεύουν και οδηγούν πολλές φορές στο ίδιο αποτέλεσμα, δηλαδή στην παραγωγή περιεχομένου ελεύθερου προς χρήση:

Ο ανοιχτός κώδικας είναι μια μεθοδολογία ανάπτυξης λογισμικού – το ελεύθερο λογισμικό είναι κοινωνικό κίνημα. Για το κίνημα του ελεύθερου λογισμικού, η ελεύθερη διάθεση αποτελεί ηθική επιταγή, καθώς μόνο το ελεύθερο λογισμικό σέβεται την ελευθερία των χρηστών. Αντίθετα, η φιλοσοφία του ανοιχτού κώδικα εξετάζει ζητήματα που αφορούν τη βελτίωση του λογισμικού –μόνο σε πρακτικό επίπεδο–, ενώ θεωρεί το μη ελεύθερο λογισμικό λύση υποδεέστερης αξίας. Όμως, για το κίνημα του ελεύθερου λογισμικού, το λογισμικό που δεν είναι «ελεύθερο» αποτελεί κοινωνικό πρόβλημα με μόνη λύση την μετατόπιση προς το ελεύθερο λογισμικό.²²³

Ο Stallman, μάλιστα, το 1985 δημοσίευσε το «Μανιφέστο του GNU» προκειμένου να παρουσιάσει τις αρχές που διέπουν το κίνημα του ελεύθερου λογισμικού και περιεχομένου, καθώς και τους σκοπούς του.²²⁴ Σε αυτό το θεωρητικό, ιδεολογικό και πολιτικό πλαίσιο, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, προέκυψε η ιδέα για τη δημιουργία μιας διαδικτυακής εγκυκλοπαίδειας με ελεύθερο περιεχόμενο.

Για να επιστρέψουμε στην ιστορία της δημιουργίας της Wikipedia, ο άμεσος πρόδρομός της σε πρακτικό επίπεδο είναι η Nupedia,²²⁵ μια αγγλόφωνη εγκυκλοπαίδεια στο διαδίκτυο, την οποία ίδρυσε το 2000 ο Αμερικανός

²²³ «Open source is a development methodology; free software is a social movement. For the free software movement, free software is an ethical imperative, because only free software respects the users' freedom. By contrast, the philosophy of open source considers issues in terms of how to make software "better" –in a practical sense only. It says that nonfree software is a suboptimal solution. For the free software movement, however, non-free software is a social problem, and moving to free software is the solution».

Richard Stallman, «Why "Open Source" Misses the Point of Free Software», *Communications of the ACM* 52(6) (2009): 31.

²²⁴ 1) Richard M. Stallman, «The GNU Manifesto», GNU Operating System, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουλίου 2013, <http://www.gnu.org/gnu/manifesto.html.en>

2) Richard M. Stallman, «The GNU Manifesto», *Dr.Dobb's Journal* (1993, 1985), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουλίου 2013, <http://www.drdoobs.com/open-source/the-gnu-manifesto/222200498>

²²⁵ «Nupedia», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Αυγούστου 2013, <http://en.wikipedia.org/wiki/Nupedia>

επιχειρηματίας στον τομέα της τεχνολογίας και του διαδικτύου Jimmy Wales,²²⁶ και ανέλαβε ως αρχισυντάκτης ο Larry Sanger,²²⁷ τότε διδάκτορας φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Οχάιο της Αμερικής. Επρόκειτο για μια διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια με λήμματα γραμμένα εθελοντικά, κυρίως από ακαδημαϊκούς και άλλους ειδικούς, τα οποία περνούσαν από διαδικασία αξιολόγησης, προτού δημοσιευτούν και προσφερθούν στους χρήστες του διαδικτύου, χωρίς να υπόκεινται σε δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Η διαδικασία αυτή θύμιζε σε μεγάλο βαθμό τις μεθόδους αξιολόγησης των ακαδημαϊκών περιοδικών που κυκλοφορούσαν σε έντυπη μορφή. Κεντρικός σκοπός του εγχειρήματος ήταν να δημιουργηθεί μια διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια με κείμενα ελεύθερου περιεχομένου και με κύρος ισάξιο με τις έντυπες ομόλογές της. Αυτή η αξιακή εξομοίωση βασιζόταν στην πεποίθηση πως η συμμετοχή ακαδημαϊκών στη συγγραφή των λημμάτων εξασφάλιζε a priori και εξ ορισμού την ποιότητα και το υψηλό επίπεδο των κειμένων.

Ωστόσο, η πολύ αυστηρή διαδικασία αξιολόγησης στην πραγματικότητα δεν συμβάδιζε με τα αναπτυσσόμενα χαρακτηριστικά του διαδικτύου, κυρίως με την ταχύτητα και την αμεσότητά του, και έτσι ακύρωνε έναν ακόμη σημαντικό και ρητά διατυπωμένο στόχο του εγχειρήματος της Nupedia: τη γρήγορη ανάρτηση κειμένων και το συνεχή πολλαπλασιασμό τους. Τον πρώτο χρόνο λειτουργίας της, εγκρίθηκαν και δημοσιεύτηκαν μόλις είκοσι ένα κείμενα. Μέχρι το 2003, οπότε και σταμάτησε να λειτουργεί, είχαν εγκριθεί και αναρτηθούν είκοσι πέντε κείμενα, ενώ άλλα εβδομήντα τέσσερα βρίσκονταν σε φάση αξιολόγησης και επιμέλειας.²²⁸ Η απήχηση του εγχειρήματος αποδείχτηκε περιορισμένη. Σύμφωνα με τον καθηγητή ιστορίας Marshall Poe,²²⁹ σε αυτό συντέλεσε επιπροσθέτως μια χρονική σύμπτωση στα τεκταινόμενα του εκδοτικού χώρου: η εγκυκλοπαίδεια Britannica διατέθηκε

²²⁶ 1) Jimmy Wales, Free knowledge for free minds, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Αυγούστου 2013, <http://jimmywales.com>

2) «Jimmy Wales», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Αυγούστου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Jimmy_Wales

²²⁷ 1) Larry Sanger, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Αυγούστου 2013, <http://larrysanger.org>

2) «Larry Sanger», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Αυγούστου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Larry_Sanger

²²⁸ Οι πληροφορίες αυτές προέρχονται από το λήμμα «Nupedia» στη Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 21 Αυγούστου 2013, <http://en.wikipedia.org/wiki/Nupedia>

²²⁹ 1) Marshall Poe, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, <http://myweb.uiowa.edu/mapoe/> και 2) «Marshall Poe», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Marshall_Poe

ελεύθερα στο διαδίκτυο περίπου την ίδια χρονική στιγμή που ξεκίνησε το εγχείρημα της Nupedia.²³⁰

Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της γρήγορης ανάρτησης και της συνεχούς ποσοτικής αύξησης των συνδρομών, πολύ σύντομα αναπτύχθηκε ένα δεύτερο έργο, η Wikipedia. Το όνομά της προέκυψε από τη σύζευξη των λέξεων encyclopedia και wikiwiki, που σημαίνει στα χαβανέζικα γρήγορα.²³¹ Η Wikipedia ήταν αρχικά συμπληρωματική της Nupedia, καθώς προοριζόταν να την προμηθεύει και να την τροφοδοτεί με πλούσιο σε όγκο περιεχόμενο γραμμένο από χρήστες του διαδικτύου και από επισκέπτες της Wikipedia, ανεξάρτητα από τα προσόντα τους ή από άλλες εκ των προτέρων προσδιορισμένες ιδιότητές τους. Το περιεχόμενο αυτό θα φιλτραριζόταν σε δεύτερο χρόνο από τους ειδικούς, που θα ήταν τα μέλη της επιτροπής αξιολόγησης της Nupedia. Γρήγορα, όμως, η Wikipedia αναπτύχθηκε θεαματικά προσελκύοντας πάρα πολλούς χρήστες και απέκτησε αυτόνομη παρουσία και λειτουργία. Βασίστηκε στην τεχνολογία wiki,²³² προκρίνοντας την εθελοντική συμμετοχή αλλά και τη συνεργασία μεταξύ των χρηστών ως λύση στο πρόβλημα της γρήγορης ανάρτησης του περιεχομένου, αλλά και ως αποτελεσματική μέθοδο για τον έλεγχο της εγκυρότητάς του. Το μοντέλο αυτό υποστηριζόταν από την εξής λογική: κάθε κείμενο γράφεται από πολλούς χρήστες, οι οποίοι αφενός συζητούν και διαλέγονται για το θέμα του, και αφετέρου ελέγχουν την ορθότητα όσων γράφονται από τους άλλους χρήστες, επιχειρηματολογούν, συμπληρώνουν, διορθώνουν και ανανεώνουν το περιεχόμενό του. Σε αντίθεση με τη φιλοσοφία της Nupedia, στη Wikipedia η έμφαση μετατοπίστηκε από το χρήστη και την ιδιότητά του στο ίδιο το περιεχόμενο και στην ποιότητά του. Με άλλα λόγια, δεν έχει σημασία ποιος γράφει, αλλά τι γράφει και πώς το γράφει, ποια η ποιότητα του παραγόμενου περιεχομένου και το γεγονός ότι είναι αποτέλεσμα εθελοντικής συμμετοχής, συνεργασίας και διαλόγου. Η συμμετοχή των χρηστών γίνεται ανώνυμα ή με ψευδώνυμο· υπάρχει, βέβαια, πάντοτε η δυνατότητα της επώνυμης συμμετοχής, δηλαδή οι χρήστες

²³⁰ Marshall Poe, «The Hive», *The Atlantic*, 1 Σεπτεμβρίου 2006, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουλίου 2011, http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2006/09/the-hive/305118/?single_page=true

²³¹ Για πιο αναλυτικές πληροφορίες για τη λέξη αλλά και την τεχνολογία wiki, βλ. παρακάτω στο ίδιο κεφάλαιο.

²³² Η τεχνολογία wiki είναι ο κορμός της τεχνολογίας στην οποία βασίζεται η Wikipedia. Ωστόσο, πιο συγκεκριμένα, τόσο η Wikipedia όσο και τα υπόλοιπα έργα του Wikimedia Foundation χρησιμοποιούν ένα λογισμικό ανοιχτού κώδικα της τεχνολογίας wiki που ονομάζεται MediaWiki και το οποίο αναπτύχθηκε από το ίδιο το Wikimedia Foundation.

μπορούν να χρησιμοποιήσουν και να κοινοποιήσουν την πραγματική τους ταυτότητα, εφόσον το επιθυμούν.

Πέντε είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της Wikipedia που συνθέτουν τη φυσιολογία και τη φιλοσοφία της, όπως παρουσιάζονται στο διαδικτυακό της τόπο.²³³ Κατ' αρχάς, πρόκειται για μια ψηφιακή εγκυκλοπαίδεια στο διαδίκτυο. Αυτό δηλώνεται ρητά, και μάλιστα το εγχείρημα ετεροκαθορίζεται αποκλείοντας το χαρακτήρα της εφημερίδας, του λεξικού, του ηλεκτρονικού καταλόγου κ.ά. Το εύρος της εγκυκλοπαίδειας αυτής καλύπτει κείμενα γενικού ή πιο εξειδικευμένου περιεχομένου, τα οποία παρουσιάζονται σε σχετικά συνοπτική μορφή, σύμφωνα με το τυπικό χαρακτηριστικό των εγκυκλοπαιδειών. Η έκταση των κειμένων και ο πλούτος των πληροφοριών εξαρτώνται κάθε φορά από τη συμμετοχή και από το ενδιαφέρον των χρηστών. Η Wikipedia διαφέρει από την «παραδοσιακή» μορφή του ψηφιακού αντιγράφου μιας έντυπης εγκυκλοπαίδειας, δηλαδή μιας εγκυκλοπαίδειας που ψηφιοποιήθηκε και μεταφέρθηκε στο περιβάλλον του διαδικτύου· τέτοιο παράδειγμα είναι η Encyclopaedia Britannica Online.²³⁴ Στην ουσία, η Wikipedia διαφέρει εξίσου και από μια άλλη μορφή διαδικτυακών εγκυκλοπαιδειών, δηλαδή από όσες δομήθηκαν και λειτουργούν με τα χαρακτηριστικά των έντυπων εγκυκλοπαιδειών, αλλά είναι εξαρχής ψηφιακές και διαδικτυακές, όπως η Encarta της Microsoft, η οποία ωστόσο σήμερα έχει διακόψει τη λειτουργία της. Αυτό που διαφοροποιεί τη Wikipedia είναι η διάσταση της εθελοντικής συμμετοχής χρηστών και το συνεργατικό στοιχείο στη βάση του οποίου παράγεται το περιεχόμενό της.²³⁵

Ο εγκυκλοπαιδικός χαρακτήρας της Wikipedia έχει τις ρίζες του στην έννοια της κοινότητας. Αυτή είναι η ουσία του εγχειρήματος, όπως δηλώνεται κατηγορηματικά, δηλαδή η διαμόρφωση μιας κοινωνίας της γνώσης, μιας παγκόσμιας κοινότητας χρηστών που μοιράζονται τη γνώση των πραγμάτων. Σύμφωνα με το ιδεατό πρότυπο λειτουργίας που επικαλούνται οι «wikipedians», όπως αυτοχαρακτηρίζονται τα μέλη της κοινότητας, η λειτουργία της βασίζεται στην αυτοοργάνωση και στον αμοιβαίο σεβασμό των μελών της. Δεν υπάρχουν νόμοι ή κανόνες τους οποίους οφείλουν να τηρούν τα μέλη, υπακούοντάς τους με τρόπο ανάλογο με αυτόν που επιβάλλεται στο πλαίσιο των θεσμικών νομικών συστημάτων.

²³³ «Wikipedia: Five Pillars», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Σεπτεμβρίου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Five_pillars

²³⁴ Encyclopaedia Britannica Online, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Οκτωβρίου 2013, <http://www.britannica.com/>

²³⁵ Για τα είδη των διαδικτυακών εγκυκλοπαιδειών, βλ. Haider και Sundin, «Beyond the legacy of Enlightenment?».

Όμως υπάρχουν κάποιες γενικές αρχές, όπως είναι η αντικειμενικότητα, και αξίες, όπως ο αλληλοσεβασμός, τις οποίες θεωρείται καλό και ευκταίο να ακολουθούν και να τιμούν τα μέλη. Έτσι, η κοινότητα εμφανίζεται να διαμορφώνει εσωτερικά τη λειτουργία και τα χαρακτηριστικά της, στα οποία συμπεριλαμβάνονται κάποιες μορφές ιεραρχίας μεταξύ των μελών της. Για παράδειγμα, οι χρήστες έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν στο εσωτερικό της κοινότητας, και από απλά μέλη που συγγράφουν κάποιο κείμενο να γίνουν συντάκτες ή επιμελητές. Αυτή η μετάβαση προϋποθέτει την έγκριση της πλειοψηφίας των μελών της κοινότητας.²³⁶ Δηλαδή, η εσωτερική δομή της κοινότητας και τα επίπεδα ιεραρχίας βασίζονται στην καλή ή κακή φήμη του κάθε χρήστη, την οποία αποκτά όσο περισσότερο συμμετέχει στο εγχείρημα συντάσσοντας λήμματα και συνεισφέροντας σε λήμματα άλλων χρηστών.

Η δεύτερη αρχή που διέπει τη Wikipedia είναι το ελεύθερο περιεχόμενο. Η Wikipedia προσφέρει περιεχόμενο χωρίς τις δεσμεύσεις των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας· ο καθένας μπορεί να το παράξει, να συνεισφέρει σε αυτό, να το επιμεληθεί, να το αναμεταδώσει, να το μοιραστεί, να το χρησιμοποιήσει με κάθε θεμιτό τρόπο. Το περιεχόμενο δεν ανήκει σε κανέναν άλλο παρά μόνο στην κοινότητα της γνώσης ή αλλιώς στην κοινότητα των χρηστών της Wikipedia και του διαδικτύου, ενώ επίσης είναι πρωτότυπο και από τη φύση του δυναμικό, καθώς μπορεί να τροποποιηθεί ανά πάσα στιγμή.

Τρίτη αρχή της είναι ο αλληλοσεβασμός των μελών της κοινότητας. Αυτός αποτελεί ουσιαστική προϋπόθεση για την εύρυθμη λειτουργία του εγχειρήματος, καθώς και για την ανάπτυξή του. Στο πλαίσιο του αλληλοσεβασμού, οι χρήστες της Wikipedia εκθέτουν τα επιχειρήματα και διαλέγονται επί του περιεχομένου με άλλους χρήστες με τους οποίους ενδεχομένως και να διαφωνούν, δεν επιμένουν σε προσωπικές τους απόψεις, παραθέτουν τις πηγές στις οποίες βασίζουν ό,τι γράφουν. Με άλλα λόγια, ο κορμός της ενεργού παρουσίας τους στο διαδίκτυο είναι η συμμετοχή και η συνεργασία σε συνθήκες ισότητας και ισοτιμίας, ενώ τελικός σκοπός είναι η πρόοδος της κοινότητας και του όλου εγχειρήματος της Wikipedia. Στην πράξη, βέβαια, αυτό το ιδεατό μοντέλο λειτουργίας πολλές φορές κλονίζεται όταν παρουσιάζονται δυσκολίες που προκύπτουν από «κακές» και τελικά δυσλειτουργικές συμπεριφορές μελών. Οι δυσκολίες τελικά λύνονται στη βάση κάποιων πιο αναλυτικών και ανελαστικών κανόνων λειτουργίας, οι οποίοι

²³⁶ «Wikipedia: About. Editorial administration, oversight, and management», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Σεπτεμβρίου 2013, <http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:About>

αναγκαστικά υπάρχουν σε δεύτερο επίπεδο και εφαρμόζονται όποτε κρίνεται απαραίτητο. Σε κάθε περίπτωση, είναι ενδιαφέρον πως η φιλοσοφία της Wikipedia βασίζεται σε μια κοινά αποδεκτή αντίληψη περί ηθικής, σε ένα συνδυασμό αξιών, αξιακών στόχων και πεποιθήσεων που θεμελιώνουν, τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο, ολόκληρο το κίνημα της ελεύθερης διακίνησης περιεχομένου, ακόμα και αν αυτό το μοντέλο δεν εφαρμόζεται πάντοτε στην πράξη, ούτε ισχύει με απόλυτο τρόπο.

Στη συνέχεια, αναφέρεται μια αρχή που αφορά επίσης τη λειτουργία της κοινότητας ορίζοντας τον ίδιο το χαρακτήρα της: η Wikipedia δεν έχει συγκεκριμένους νόμους ή κανόνες, αλλά, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, βασίζεται σε αξίες και προτείνει κατευθυντήριες οδηγίες, που όμως υπόκεινται σε συνεχή αναδιαπραγμάτευση από τα μέλη, όπως και όλο το υπόλοιπο περιεχόμενό της.

Τέλος, ιδιαίτερα σημαντική αρχή λειτουργίας της Wikipedia είναι η ουδετερότητα, «the neutral point of view (NPOV)» όπως αναφέρεται στα αγγλικά.²³⁷ Τα κείμενα που γράφονται στη Wikipedia δεν αποτελούν πρωτογενή έρευνα («no original research», σε συντομογραφία NOR), ούτε αντικατοπτρίζουν την προσωπική άποψη των συγγραφέων τους. Το γεγονός ότι «απαγορεύεται» η πρωτογενής έρευνα για τη συγγραφή των κειμένων δεν θα πρέπει να ξενίζει, δεδομένου ότι πρόκειται για μια εγκυκλοπαίδεια, για ένα σύνολο κειμένων όπου κατά κανόνα και κατά παράδοση δεν ενδείκνυται η πρωτότυπη έρευνα. Έτσι, τα κείμενά της είναι μεν πρωτότυπα, ωστόσο βασίζονται σε ήδη γνωστές πηγές, σε δευτερογενή βιβλιογραφία και γενικά στην αναπαραγωγή, την ανασύνθεση και την παρουσίαση στοιχείων και δεδομένων που είναι ήδη γνωστά και ευρέως αποδεκτά, και τα οποία γίνεται να επιβεβαιωθούν και να επαληθευτούν από άλλες πηγές:

Το περιεχόμενο της Wikipedia πρέπει να είναι πιστό στα πραγματολογικά δεδομένα, να αναφέρεται σε γεγονότα με κάποια σημασία, τα οποία παρουσιάζονται με ουδέτερο τρόπο και επαληθεύονται από εξωτερικές πηγές στις οποίες υπάρχουν σαφείς παραπομπές.²³⁸

²³⁷ Παρά το γεγονός ότι στο διαδικτυακό τόπο της Wikipedia η αρχή της ουδετερότητας έρχεται δεύτερη στη σειρά, εδώ αναφέρεται τελευταία λόγω της σπουδαιότητας που της αποδίδεται, με σκοπό να αναλυθεί διεξοδικότερα η συμβολή της στη σχέση της Wikipedia με την επιστήμη της ιστορίας.

²³⁸ «Wikipedia content is intended to be factual, notable, verifiable with cited external sources, and neutrally presented».

Μάλιστα, στο διαδικτυακό τόπο της παρατίθεται συγκεκριμένος κατάλογος με το είδος των πηγών που θεωρούνται αξιόπιστες και που συνιστάται στους χρήστες της να τις επισκέπτονται και να τις αξιοποιούν. Ενδεικτικά, αναφέρονται επιστημονικά περιοδικά, βιβλία πανεπιστημιακών εκδόσεων και αναγνωρισμένων εκδοτικών οίκων, πανεπιστημιακά συγγράμματα, εφημερίδες κ.ά.²³⁹ Έχει ενδιαφέρον να τονιστεί σε αυτό το σημείο το εξής παράδοξο: παρά το γεγονός πως η Wikipedia είναι ένα ψηφιακό διαδικτυακό εγχείρημα, βασίζει την εγκυρότητά της σε έντυπες πηγές, και υποστηρίζει με σθένος αυτή την παραδοξότητα. Στο ίδιο μήκος κύματος, οι Haider και Sundin υποστηρίζουν πως η Wikipedia είναι μέρος της εξελικτικής πορείας του εγκυκλοπαιδικού είδους, που αναπτύχθηκε κατεξοχήν ως έντυπο, καθώς συνιστά μετατόπιση και μετάλλαξη του στο νέο τόπο του διαδικτύου, ο οποίος κατά κάποιο τρόπο το εμπλουτίζει με νέα χαρακτηριστικά.²⁴⁰

Στην περίπτωση που δεν υπάρχει ευρέως παραδεκτή άποψη για ένα θέμα ή αν αυτό αποτελεί πηγή διαμάχης και διχογνωμιών, τότε στη Wikipedia ο ιδεατός στόχος είναι να παρουσιάζονται περιγραφικά όλες οι σχετικές απόψεις χωρίς να προκρίνεται κάποια έναντι κάποιας άλλης. Η σελίδα της Wikipedia στην οποία παρουσιάζεται αναλυτικά η σχετική πολιτική υπερασπίζεται κατηγορηματικά το λεγόμενο «αμερόληπτο ύφος» γραφής.

Η Wikipedia *περιγράφει* τις διαμάχες. Δεν *συμμετέχει* σε αυτές. Η ουδέτερη παρουσίασή τους απαιτεί να περιγράφονται οι διάφορες οπτικές γωνίες με συνεπές αμερόληπτο ύφος· ειδάλλως, τα άρθρα καταλήγουν να γίνουν στρατευμένα σχόλια *ακόμα και όταν* παρουσιάζουν όλες τις σχετικές απόψεις. Ακόμα και όταν ένα θέμα παρουσιάζεται με βάση τα πραγματολογικά δεδομένα και όχι τις γνώμες, το ακατάλληλο ύφος μπορεί να παρεισφύσει με τον τρόπο επιλογής, παρουσίασης ή οργάνωσής τους. Τα ουδέτερα άρθρα είναι γραμμένα με ύφος που εξασφαλίζει την αμερόληπτη, ακριβή και αναλογική

«Wikipedia: About. Wikipedia content criteria», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Σεπτεμβρίου 2013, <http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:About>

²³⁹ «Wikipedia: No Original Research. Reliable Sources», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Σεπτεμβρίου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:No_original_research

²⁴⁰ Haider και Sundin, «Beyond the legacy of Enlightenment?».

παρουσίαση όλων των θέσεων που περιλαμβάνονται σε αυτό.²⁴¹ [Η έμφαση υπάρχει στο πρωτότυπο].

Εδώ υπεισέρχεται επίσης η έννοια της επαληθευσιμότητας («verifiability»), που είναι ιδιαίτερα σημαντική για τον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνονται το παρελθόν και η ιστορία στην κοινότητα της Wikipedia. Είναι χαρακτηριστικό πως η επαληθευσιμότητα στη Wikipedia αντικαθιστά την έννοια της αλήθειας και θεωρείται σπουδαιότερη. Με άλλα λόγια, δεν έχει τόση σημασία το να θεωρείται αληθινό το παραγόμενο περιεχόμενο, καθώς η αλήθεια μπορεί να είναι μια διαπραγματεύσιμη κατάσταση, όσο το να επαληθεύεται με βάση στοιχεία. Ο Marshall Poe προτείνει μια ενδιαφέρουσα ερμηνεία για την πρόσληψη της έννοιας της αλήθειας από την κοινότητα των χρηστών.

Βεβαίως, η δύναμη της κοινότητας να λαμβάνει αποφάσεις απαιτεί από εμάς να επανεξετάσουμε τι εννοούμε όταν χαρακτηρίζουμε κάτι «αληθινό». Τείνουμε να σκεφτόμαστε την αλήθεια ως κάτι το οποίο ενυπάρχει στον κόσμο. [...] Η Wikipedia προτείνει μια διαφορετική θεωρία περί αλήθειας. Ας σκεφτούμε απλώς πώς μαθαίνουμε τι σημαίνουν οι λέξεις. Σε γενικές γραμμές, το μαθαίνουμε ακούγοντας άλλους ανθρώπους να μιλάνε (και πρώτους τους γονείς μας). Επειδή λοιπόν θέλουμε να επικοινωνήσουμε μαζί τους (εκείνοι μας ταΐζουν άλλωστε) χρησιμοποιούμε τις λέξεις με τον ίδιο τρόπο. Η Wikipedia υποστηρίζει ότι όμοια λειτουργούν οι αποφάνσεις περί αλήθειας και ψεύδους. Η κοινότητα αποφασίζει ότι δύο και δύο κάνουν τέσσερα με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο αποφασίζει τι είναι ένα μήλο: μέσω της συναίνεσης. Όντως, αυτό σημαίνει ότι αν αλλάξει γνώμη η κοινότητα και αποφασίσει πως δύο και δύο κάνουν πέντε, τότε δύο και δύο θα

²⁴¹ «Wikipedia *describes* disputes. Wikipedia does not *engage* in disputes. A neutral characterization of disputes requires presenting viewpoints with a consistently impartial tone; otherwise articles end up as partisan commentaries *even while* presenting all relevant points of view. Even where a topic is presented in terms of facts rather than opinions, inappropriate tone can be introduced through the way in which facts are selected, presented, or organized. Neutral articles are written with a tone that provides an unbiased, accurate, and proportionate representation of all positions included in the article».

«Wikipedia: Neutral point of view. Impartial tone», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Neutral_point_of_view

κάνουν πέντε. Το πιθανότερο είναι πως η κοινότητα δεν θα κάνει κάτι τόσο παράλογο ή ανώφελο, έχει όμως αυτή τη δυνατότητα.²⁴²

Ας επανέλθουμε στην αρχή της ουδετερότητας. Το γεγονός ότι η Wikipedia είναι μια εγκυκλοπαίδεια που συγγράφεται αδιάκοπα από εθελοντές στο πλαίσιο λειτουργίας μιας αυτοδιοικούμενης διαδικτυακής κοινότητας, διαμορφώνει παράγοντες που συχνά δυσκολεύουν την επίτευξη της ουδετερότητας και της νηφαλιότητας στον τρόπο γραφής των κειμένων. Την ίδια στιγμή, πρέπει να σημειωθεί πως ακόμα και όταν επιτυγχάνονται η ουδετερότητα και μια όσο το δυνατόν πιο αντικειμενική και σφαιρική οπτική γωνία, μερικές φορές αυτές οι ιδιότητες επηρεάζουν τόσο πολύ το περιεχόμενο των κειμένων ώστε να καταλήγουν άνευρα και υπερβολικά γενικά. Με άλλα λόγια, η επίκληση της αρχής της ουδετερότητας και η εφαρμογή της δεν οδηγούν πάντα και εξ ορισμού στην παραγωγή ουδέτερου περιεχομένου, αλλά συχνά παίρνουν διάφορες μορφές και ποικίλα χαρακτηριστικά, προσδιορίζοντας έτσι τα κείμενα με πολλούς και ποικίλους τρόπους τόσο αναφορικά με το περιεχόμενό τους όσο και με το ύφος γραφής τους.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως οι υπέρμαχοι της Wikipedia, βρίσκουν αναλογίες ανάμεσα στον προτεινόμενο ιδανικό τρόπο γραφής των κειμένων της και στις μεθόδους που διδάσκονται οι φοιτητές στα πανεπιστήμια, στο πλαίσιο της μελέτης της ιστορίας και της διεξαγωγής ιστορικής έρευνας. Όπως, δηλαδή, οι χρήστες της Wikipedia μελετούν και ανασυνθέτουν τη γνώση, ανάλογα διδάσκονται και οι φοιτητές ιστορίας για το πώς πρέπει να ερευνήσουν τις πρωτογενείς πηγές και να μελετήσουν τη δευτερογενή βιβλιογραφία για ένα θέμα, να κατανοήσουν τις ιστορικές παραμέτρους και τα συμφραζόμενα, να αξιολογήσουν την εγκυρότητα των πληροφοριών τους, να εμπλακούν σε συζήτηση με τους συμφοιτητές και τους καθηγητές τους στη βάση επιχειρημάτων, και όχι απλώς των απόψεών τους, και τελικά να παρουσιάσουν με κριτική σκέψη το παρελθόν αναφέροντας πάντα τις

²⁴² «The power of the community to decide, of course, asks us to reexamine what we mean when we say that something is “true.” We tend to think of truth as something that resides in the world. [...] But Wikipedia suggests a different theory of truth. Just think about the way we learn what words mean. Generally speaking, we do so by listening to other people (our parents, first). Since we want to communicate with them (after all, they feed us), we use the words in the same way they do. Wikipedia says judgments of truth and falsehood work the same way. The community decides that two plus two equals four the same way it decides what an apple is: by consensus. Yes, that means that if the community changes its mind and decides that two plus two equals five, then two plus two does equal five. The community isn’t likely to do such an absurd or useless thing, but it has the ability». Marshall Poe, «The Hive».

πηγές τους.²⁴³ Ο James Purdy,²⁴⁴ στο άρθρο του «Wikipedia is Good for You!»,²⁴⁵ προσεγγίζει τη Wikipedia και τον τρόπο με τον οποίο συντάσσονται τα λήμματά της ως παραδειγματική μέθοδο για την εκμάθηση και την άσκηση στην ακαδημαϊκή έρευνα και συγγραφή. Υποστηρίζει πως αυτή η μέθοδος βασίζεται σε τέσσερα χαρακτηριστικά, στη μελέτη, το διάλογο, την αναθεώρηση και την ανταλλαγή, τα οποία, αν αξιοποιηθούν σωστά, αποτελούν τμήματα του κορμού μιας σωστής ακαδημαϊκής εργασίας. Ως μελέτη εννοούνται η έρευνα και η επαλήθευση των πηγών τις οποίες χρησιμοποιεί κανείς για να συντάξει ένα λήμμα και το διάβασμα της σχετικής βιβλιογραφίας. Ο διάλογος αφορά την ανάπτυξη επιχειρηματολογίας ανάμεσα στους χρήστες της Wikipedia που συμμετέχουν στη συγγραφή ενός λήμματος. Στη Wikipedia, κάθε αλλαγή και τροποποίηση του κειμένου πρέπει να επεξηγείται και να δικαιολογείται, και σε κάθε περίπτωση γίνεται αντικείμενο συζήτησης. Η αναθεώρηση έχει να κάνει με τον αναστοχασμό τόσο για το λήμμα κατά τη διαδικασία της σύνταξής του, όσο και για τις πηγές και τη βιβλιογραφία στις οποίες βασίζεται. Όλα τα λήμματα της Wikipedia διορθώνονται, βελτιώνονται, επικαιροποιούνται, υπόκεινται σε διαρκή αναστοχασμό και επαναδιαπραγμάτευση. Τέλος, η ανταλλαγή αφορά το μοίρασμα της προσπάθειας για την κατάκτηση της γνώσης, αλλά και της ίδιας της γνώσης. Κάθε χρήστης στη Wikipedia μοιράζεται με όλα τα μέλη της κοινότητας τις γνώσεις του για ένα θέμα, το διάβασμα και τη μελέτη που έχει κάνει, τις απορίες, τους προβληματισμούς, τις ενστάσεις, τα λάθη και τις παρανοήσεις του, και περιμένει με βεβαιότητα την ανταπόκριση από τους υπόλοιπους χρήστες. Έτσι, η διαδικασία σύνταξης ενός λήμματος καθίσταται μια συλλογική προσπάθεια και όχι μια μοναχική διαδρομή. Ο Purdy παραλληλίζει αυτή τη διαδικασία με την ιδεατή λειτουργία της ομάδας, αλλά και της τάξης στο πανεπιστήμιο.

Μελετώντας τη σχέση της αρχής της ουδετερότητας με τα χαρακτηριστικά και τους κανόνες της επιστήμης της ιστορίας, προκύπτουν ενδιαφέροντα θέματα για σκέψη και συζήτηση. Η ουδετερότητα ενέχει την έννοια της αντικειμενικότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, προκύπτει το εύλογο ερώτημα ποια είναι η θέση της ιστορίας ή,

²⁴³ Rosenzweig, «Can History Be Open-Source?», 138.

²⁴⁴ James P. Purdy, Duquesne University, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Μαρτίου 2014, <http://www.duq.edu/academics/faculty/jim-purdy>

²⁴⁵ James Purdy, «Wikipedia is Good for You!», στο Charles Lowe και Pavel Zemliansky (επιμ.), *Writing Spaces: Readings on Writing*, (Parlor Press: 2010), τ. 1, σειρά εγχειριδίων με διαδικασία θεώρησης από ειδικούς ερευνητές, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Μαΐου 2011, <http://writingspaces.org/sites/default/files/purdy--wikipedia-is-good-for-you.pdf>

μάλλον, πώς μπορεί κανείς να γράψει κείμενα ιστορικού περιεχομένου στη Wikipedia. Σύμφωνα με τον Roy Rosenzweig, το κομβικό ζήτημα είναι να εκτιμήσει κατά πόσο η ίδια η Wikipedia ως τεχνολογικό εργαλείο, αλλά και ως αφηγηματικό μοντέλο και κοινωνικοπολιτική δομή, συγκροτεί την ιστορία. Σύμφωνα με την προσέγγισή του, η διερεύνηση αυτού του ερωτήματος εξαρτάται από τη συζήτηση για την ίδια την οντολογία της ιστορίας.²⁴⁶ Φαίνεται ότι η Wikipedia έρχεται σε αντίθεση με ό,τι ονομάζεται «κανονική» ιστορία όσον αφορά μερικές βασικές θεωρητικές αρχές και επαγγελματικούς κανόνες της επιστήμης αυτής, όπως είναι η αξία της πρωτογενούς έρευνας ή η αυθεντία του ιστορικού, παρά το γεγονός πως προκρίνει το μοντέλο της «αντικειμενικής» ιστορίας, δηλαδή το κλασικό πρότυπο της ιστορικής επιστήμης. Σίγουρα ο συγκεκριμένος διαδικτυακός τόπος προσφέρει προνομιακό πεδίο για να ξανασυζητηθούν πολλά από τα ερωτήματα που προκύπτουν στο πλαίσιο μιας από τις κυρίαρχες συζητήσεις στο χώρο της ιστορικής γνωστικής πειθαρχίας, δηλαδή τη διερώτηση αν υπάρχει «αντικειμενική» ιστορία, καθώς και κατά πόσο η υποκειμενικότητα του ιστορικού και η ερμηνευτική ματιά του επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουμε το παρελθόν στο παρόν.

Την ίδια στιγμή που η επιταγή της αντικειμενικότητας καθιστά αντικείμενο προβληματισμού τη θέση της ιστορίας στη Wikipedia, αποδομείται και η αυθεντία της γνώσης, όπως νοείται στο πλαίσιο της ιστορικής επιστήμης, δηλαδή ο ιστορικός. Ο κομιστής του παρελθόντος στο παρόν δεν είναι πλέον μόνο ο επαγγελματίας ιστορικός. Συχνά μάλιστα, η ιδιότητα του επαγγελματία ιστορικού και οι εξειδικευμένες γνώσεις του αντιμετωπίζονται ως αρνητικά στοιχεία στον κόσμο της Wikipedia. Πολλοί ανώνυμοι χρήστες, χωρίς καμία επίσημη ιστορική εκπαίδευση κατά πάσα πιθανότητα, μπορούν να γράψουν ιστορία στο διαδίκτυο. Η επωνυμία, με τον τρόπο που είναι σημαντική στον «αναλογικό» κόσμο (ποιος είναι τι και άρα ποιες γνώσεις έχει) δίνει τη θέση της στην ανωνυμία της επώνυμης αναλογικής υποκειμενικότητας, και έτσι προκρίνεται ένα άλλο είδος επωνυμίας, ψηφιακού τύπου πια, η ταυτότητα του χρήστη. Ο χρήστης είναι αυτός που με τις πράξεις του και μόνο με αυτές, με τη συγγραφή των κειμένων εν προκειμένω, αναδιαμορφώνει την υποκειμενικότητά του στον ψηφιακό κόσμο. Η υποκειμενικότητα αυτή ετεροκαθορίζεται, δηλαδή εντέλει προσδιορίζεται από το παραγόμενο περιεχόμενο. Σύμφωνα με τους Haider και Sundin, «το πραγματικό όνομα δεν σημαίνει τίποτα· η

²⁴⁶ Rosenzweig, «Can History Be Open-Source?», 125.

ταυτότητα του χρήστη και η συμβολή του σημαίνουν τα πάντα».²⁴⁷ Στη Wikipedia το περιεχόμενο αυτονομείται από το δημιουργό του και αποκτά τη δική του οντολογική σπουδαιότητα, ανεξάρτητα από το ποιος το έγραψε. Σε αυτό το πλαίσιο, οι Haider και Sundin υποστηρίζουν πως η Wikipedia διαρρηγνύει τα επίκτητα όρια ανάμεσα σε ό,τι κρίνεται ως «υψηλή» και «λαϊκή» κουλτούρα, καθώς και ανάμεσα σε ό,τι θεωρείται επιστημονικό ή μη, ή εκλαϊκευμένο. Όλα αυτά, όπως υποστηρίζουν, συνυπάρχουν στη Wikipedia χωρίς κατά ανάγκη κάποια εξουσία να προκρίνει ένα θέμα ως πιο σπουδαίο και πιο σημαντικό από κάποιο άλλο.²⁴⁸

Εκτός από την ίδια την έννοια, αμφισβητείται παράλληλα η διάσταση της μοναδικότητας της αυθεντίας του ιστορικού. Στη Wikipedia τα κείμενα δεν γράφονται από ένα χρήστη· σε αυτή την περίπτωση μάλιστα, το περιεχόμενο που παράγεται θεωρείται μονομερές και άρα ελλιπές. Τα κείμενα γράφονται από πολλούς χρήστες που αλληλεπιδρούν, διαλέγονται, συνεργάζονται επί ίσοις όροις, ανεξάρτητα από την εκπαιδευτική τους κατάρτιση, τη θεωρητική τους συγκρότηση ή όποιες άλλες ιδιότητές τους και τα κοινωνικά, πολιτικά και θρησκευτικά τους χαρακτηριστικά. Σε αυτό το πλαίσιο, αλλάζει ακόμα περισσότερο ο αυτοτελής χαρακτήρας του ίδιου του κειμένου. Το περιεχόμενο δεν είναι κτήμα ή πνευματική ιδιοκτησία του ιστορικού, ούτε οποιουδήποτε άλλου το έγραψε ή συνεισέφερε στη συγγραφή του. Αντίθετα, «ανήκει» σε όλους, είναι ελεύθερο για χρήση και αξιοποίηση.

Μια άποψη που προβάλλεται ιδιαίτερα από μελετητές και χρήστες είναι ότι τόσο η αποδόμηση της αυθεντίας του ιστορικού, όσο και η αποκαθήλωση της μοναδικότητάς του, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η ιστορία, ως πρακτική και επιτέλεση, επαφίεται στο κοινό, έχουν οδηγήσει στον εκδημοκρατισμό της ιστορίας στη διαδικτυακή σφαίρα. Η ιστορία στην εποχή του διαδικτύου δεν αποτελεί μια επιστήμη που ασκείται κεκλεισμένων των ακαδημαϊκών θυρών, αλλά συνιστά εμπειρία και βίωμα που ασκείται από οποιονδήποτε ενδιαφέρεται για το παρελθόν.

²⁴⁷ «The real name amounts to nothing; user name and the contributions attributed to it to everything». Haider και Sundin, «Beyond the legacy of Enlightenment?».

²⁴⁸ «Wikipedia blurs all distinctions between what is known as “high” culture and what is called “popular” culture and between science and non-science. They exist alongside each other with no authority deciding one is worth more than the other. As long as a topic has encyclopaedic value, according to Wikipedia’s policy, and as long as the respective article is written according to the NPOV guidelines and verified with sources, it has its place. Accordingly, discussions on reliability or neutrality can be as intense regarding a popular culture phenomenon as in science articles». Haider και Sundin, «Beyond the legacy of Enlightenment?».

Σύμφωνα με τον William Cronon,²⁴⁹ πρόεδρο της American Historical Association²⁵⁰ το 2012 και καθηγητή ιστορίας, γεωγραφίας και περιβαλλοντικών σπουδών στο Πανεπιστήμιο του Ουισκόνσιν της Αμερικής,

το παλιό όριο ανάμεσα στην αρχαιοδιφική πρακτική και την επαγγελματική ιστορία καταρρέει σε ένα ψηφιακό διαδικτυακό περιβάλλον όπου άνθρωποι με αγάπη για ένα συγκεκριμένο θέμα μπορούν να συγκεντρώσουν και να μοιραστούν απεριόριστο αριθμό ιστορικών πηγών για αυτό με πρωτόγνωρους τρόπους.²⁵¹

Βέβαια, πρέπει να τονιστεί ότι η ευρεία διάδοση της ιστορίας και ο εκδημοκρατισμός της δεν είναι αποτέλεσμα τόσο, ή μόνο, του ίδιου του μέσου, δηλαδή του διαδικτύου. Άλλωστε, η ίδια προσδοκία είχε εκφραστεί και με τη διάδοση της τυπογραφίας, όταν υπήρχε έντονη η προσδοκία και η πεποίθηση πως τα τυπωμένα βιβλία θα έφερναν την ιστορία στο ευρύ κοινό και δεν θα την περιόριζαν μόνο στα σαλόνια των ευγενών και των πλουσίων. Οι πολιτικές, οι ιδέες και εν γένει τα ιστορικά συμφραζόμενα είναι εκείνα που κατά κύριο λόγο καθορίζουν τις συνθήκες για το μετασχηματισμό του χαρακτήρα της ιστορίας και την αναδιαμόρφωση της σύγχρονης κάθε φορά ιστορικής κουλτούρας. Ο de Groot υποστηρίζει πως η Wikipedia παρέχει την πιο εύγλωττη απόδειξη ότι στη σύγχρονη εποχή της οικονομίας της πληροφορίας, αποδίδεται μεγάλη σημασία όχι μόνο στο μέσο επικοινωνίας, δηλαδή στο διαδίκτυο, αλλά κυρίως στο κοινωνικό, πολιτισμικό και ιστορικό περιεχόμενο και νόημα που παράγονται στο διαδίκτυο.²⁵²

Για να απαντήσουμε στο ερώτημα πώς επιτελείται η ιστορία στη Wikipedia και με ποιο τρόπο η Wikipedia λειτουργεί ως νέος τόπος μνήμης και ιστορικής

²⁴⁹ William Cronon, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Ιουνίου 2014, <http://www.williamcronon.net/>

²⁵⁰ American Historical Association (AHA), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Ιουνίου 2014, <http://www.historians.org/>

²⁵¹ «The old boundary between antiquarianism and professional history collapses in an online universe where people who love a particular subject can compile and share endless historical resources for its study in ways never possible before».

William Cronon, «Scholarly Authority in a Wikified World», *Perspectives on History* (Φεβρουάριος 2012), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2013, <http://www.historians.org/perspectives/issues/2012/1202/Scholarly-Authority-in-a-Wikified-World.cfm>

²⁵² De Groot, *Consuming History*, 97.

κουλτούρας στο διαδίκτυο, πρέπει να διερευνηθούν οι έννοιες του χρόνου και της χρονικότητας, όπως ξεδιπλώνονται στη δημόσια σφαίρα της Wikipedia.

Στη Wikipedia παρατηρείται ένας ιδιότυπος συνδυασμός της χρονικής διάστασης της προσωρινότητας, του εφήμερου, του δυναμικού και διαρκώς μεταβαλλόμενου με τη χρονική διάσταση της μονιμότητας, του διαρκώς παρόντος παρελθόντος, του αρχείου. Κάθε κείμενο που συγγράφεται από τους χρήστες της μεταλλάσσεται διαρκώς, συμπληρώνεται, τροποποιείται, βελτιώνεται, επεκτείνεται. Η μορφή και το περιεχόμενό του δεν είναι ποτέ σταθερά και παγιωμένα, δεν επιτυγχάνουν να φτάσουν σε κάποιο τέλος ή σε μια ολοκλήρωση. Αντίθετα, είναι διαρκώς ανοιχτά σε επεξεργασία και μετασχηματισμό, και έτσι λογίζονται ως απόλυτοι εκφραστές της ανοιχτότητας ή, με χρονικούς όρους, της προσωρινότητας. Την ίδια στιγμή, κάθε μεταβολή καταγράφεται στη σελίδα ιστορίας του κειμένου, και οι συζητήσεις για κάθε αλλαγή και η επιχειρηματολογία μεταξύ των χρηστών που συγγράφουν το λήμμα «σώζονται» στη σελίδα του διαλόγου. Αυτές οι δύο σελίδες, της ιστορίας και του διαλόγου, ιχνογραφούν και αποκαλύπτουν την ιστορία συγγραφής και γένεσης κάθε λήμματος, συγκροτούν το αρχειακό σώμα και το γενεαλογικό υπόβαθρό του. Υπάρχουν πάντα και είναι σταθερά διαθέσιμες, αποκαλύπτοντας τη μνημονική δεξαμενή κάθε κειμένου και προσδίδοντάς του έτσι μια αίσθηση παρελθόντος και μονιμότητας.²⁵³

Εξίσου σημαντική είναι η ταχύτητα με την οποία εμφανίζονται τα κείμενα στη Wikipedia. Ένα κείμενο για κάποιο ιστορικό γεγονός, για μια τρομοκρατική ενέργεια, μια πολεμική σύρραξη, μια κοινωνικοπολιτική αλλαγή, όπως είναι ενδεικτικά η πτώση του τείχους του Βερολίνου κ.ά., μπορεί να εμφανιστεί σχεδόν αμέσως μετά το γεγονός αυτό χωρίς να χρειαστεί να περάσει μεγάλο χρονικό διάστημα. Ο William Cronon σημειώνει:

Όσον αφορά τα θέματα της επικαιρότητας [...] η Wikipedia έχει μια σβελτάδα που ούτε οι ημερήσιες εφημερίδες δεν μπορούν να τη συναγωνιστούν. Για παράδειγμα, το λήμμα για τον τυφώνα Κατρίνα είχε συμπληρώσει πολλές «οθόνες» ενώ ακόμα η καταιγίδα μαινόταν πάνω

²⁵³ Haider και Sundin, «Beyond the legacy of Enlightenment?».

από τη Νέα Ορλεάνη (αντίθετα, η Britannica ακόμα και τώρα έχει να επιδείξει για το θέμα αυτό μόνον επτά σύντομες παραγράφους).²⁵⁴

Στη Wikipedia η ιστορία εναγκαλίζεται σφιχτά την άμεση μνήμη και ξορκίζει τη λήθη. Η κοινότητα των χρηστών δεν περιμένει να ξεχάσει, να κατακτήσει πρώτα τη λήθη μέσω της χρονικής απόστασης και μετά να επισκεφτεί εκ νέου τα ίχνη του λησμονημένου παρελθόντος, να τα οικειοποιηθεί και να τα ανακτήσει στο παρόν μέσω της αφήγησης και των ερμηνευτικών πλαισίων της. Η χρονική απόσταση από το παρελθόν συστέλλεται ως έννοια, ο ιστορικός χρόνος συμπυκνώνεται, το παρελθόν σχεδόν αγγίζει το παρόν. Έτσι, η ιστορία γίνεται βίωμα και εμπειρία μέσα από την πρακτική της μνημονικής συγκρότησης του σχεδόν παροντικού παρελθόντος στο διαδίκτυο.

Σε αυτό το πλαίσιο, πρέπει να σημειωθεί και το εξής: η δικλείδα ασφαλείας της επιστήμης της ιστορίας, σύμφωνα με την οποία επιβάλλεται η παρέλευση εύλογου χρονικού διαστήματος πριν από τη νηφάλια αποτίμηση ενός ιστορικού γεγονότος, εδώ δίνει τη θέση της στην αξιολογική κρίση του χρήστη του διαδικτύου· οι επισκέπτες της Wikipedia γνωρίζουν –ή τουλάχιστον το οφείλουν– πως τα παλιότερα κείμενα είναι πιο ολοκληρωμένα και νηφάλια, και επομένως έχουν μεγαλύτερη εγκυρότητα και αξιοπιστία από τα νεότερα κείμενα που βρίσκονται στην αρχική φάση της συγγραφής και της εξέλιξής τους.²⁵⁵

Ενδιαφέρον παρουσιάζει μια πρώτη παρουσίαση της ελληνικής Βικιπαίδειας, και ειδικότερα της πύλης της ιστορίας.²⁵⁶ Οι εγγεγραμμένοι χρήστες της Βικιπαίδειας αριθμούν σήμερα, το Φεβρουάριο του 2014, τους 141.479, και από αυτούς οι 952 είναι ενεργοί τον τελευταίο μήνα, ενώ τα λήμματα της εγκυκλοπαίδειας ανέρχονται

²⁵⁴ «On topics of current interest, [...], Wikipedia has a nimbleness that even newspapers have trouble matching. Its entry on Hurricane Katrina, for instance, already filled many screens while the storm was still raging over New Orleans. (Britannica, in contrast, still offers only seven short paragraphs on the subject.)»

William Cronon, «Scholarly Authority in a Wikified World».

²⁵⁵ Να επισημανθεί εδώ για άλλη μια φορά πως όλα τα κείμενα που είναι αναρτημένα στη Wikipedia είναι δυναμικά, δηλαδή είναι ανοιχτά σε πρόσθετη επεξεργασία και σε τροποποιήσεις ανά πάσα στιγμή. Αυτή είναι και η έννοια της ανοιχτότητας: τα κείμενα δεν θεωρούνται ποτέ ολοκληρωμένα και είναι πάντα ανοιχτά για βελτιώσεις. Η διαδικασία αυτή είναι εξελικτική, ατέρμονη, συνεχής και βασίζεται στις έννοιες της συνεργασίας, του διαλόγου και της συναίνεσης.

²⁵⁶ «Πύλη: Ιστορία», Βικιπαίδεια, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Φεβρουαρίου 2014, <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CF%8D%CE%BB%CE%B7:%CE%99%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1>

στα 98.318.²⁵⁷ Σύμφωνα με τον Asaf Bartov, υπεύθυνο για τις επαφές του Wikimedia Foundation στο νότιο ημισφαίριο, στην ομιλία που έδωσε στην Αθήνα τον Απρίλιο του 2013 με θέμα το μέλλον της Wikipedia, η ελληνική Βικιπαίδεια παρουσιάζει τα τελευταία χρόνια αύξηση των συντακτών της σε σχέση με τις άλλες χώρες.²⁵⁸ Μάλιστα, έρευνες έχουν δείξει πως ενώ από το 2001 έως και το 2007 η ανάπτυξη της αγγλικής Wikipedia ήταν ραγδαία και ο αριθμός των ενεργών χρηστών της πολλαπλασιαζόταν με εντυπωσιακό ρυθμό, από το 2007 και έπειτα ο αριθμός των νέων χρηστών μειώθηκε πολύ, και έκτοτε διατηρείται σε σχετικά χαμηλά επίπεδα, γεγονός που θεωρείται από τους ερευνητές ως μετάβαση σε μια πιο «φυσιολογική» ή, μάλλον, αναμενόμενη αναπτυξιακή φάση.²⁵⁹

Στην πρώτη κιόλας σελίδα της θεματικής πύλης της ιστορίας προσφέρεται στους επισκέπτες της Βικιπαίδειας ο εξής ορισμός:

Ιστορία είναι η επιστήμη που μελετά το ανθρώπινο παρελθόν. Γενικά ιστορία καλείται η συστηματική μελέτη και έκθεση σημαντικών γεγονότων, τα οποία έγιναν στο παρελθόν και παρουσιάζουν επιστημονικό και κοινωνικό ενδιαφέρον. Η ιστορία υπήρξε πάντοτε, για τους μεγάλους, το μέσον για να ανασυνδέσουν το χθες με το σήμερα. Το μειονέκτημα της ιστορίας απέναντι στις άλλες επιστήμες είναι ότι δουλεύει πάνω σε ένα δεδομένο που δεν μπορεί να αγγίξει. Ο ιστορικός δεν έχει την ευκαιρία της επαλήθευσης συνεπώς όλα είναι θεωρητικά. «Πατέρας της ιστορίας» θεωρείται ο Ηρόδοτος παρ'όλα αυτά σπουδαιότερος ιστορικός της Αρχαίας Ελλάδας θεωρείται ο Θουκυδίδης. Μούσα της ιστορίας θεωρείται η Κλειώ. Η γενικά αποδεκτή περιοδολόγηση της ιστορίας περιλαμβάνει:

²⁵⁷ 1) «Στατιστικά», Βικιπαίδεια, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Φεβρουαρίου 2014, <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C:%CE%A3%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC>

2) Για περισσότερα και επικαιροποιημένα στατιστικά στοιχεία για την ελληνική Βικιπαίδεια, βλ. «Wikipedia Statistics, Greek», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Φεβρουαρίου 2014, <http://stats.wikimedia.org/EN/TablesWikipediaEL.htm>

²⁵⁸ Asaf Bartov, «The future of Wikipedia: Challenges and Prospects», διάλεξη στην Αθήνα, Μέγαρο Μουσικής, Μεγάλη Μουσική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος «Λίλιαν Βουδούρη», 10 Απριλίου 2013.

²⁵⁹ Andrew Lih, «Long Live Wikipedia? Sustainable Volunteerism and the Future of Crowd-Sourced Knowledge», στο John Hartley, Jean Burgess, και Axel Bruns (επιμ.), *A Companion to New Media Dynamics*, Chichester/West Sussex: Wiley-Blackwell, 2013, 187.

Την *Προϊστορική εποχή*: Καλύπτει το χρονικό διάστημα από την εμφάνιση του ανθρώπου έως το 3500 π.Χ. περίπου και εξετάζεται από την *Προϊστορία*.

Την *Αρχαιότητα*: Καλύπτει το χρονικό διάστημα από το 3500 π.Χ. έως το 400 μ.Χ. περίπου και εξετάζεται από την *Αρχαία Ιστορία*.

Τον *Μεσαίωνα*: Καλύπτει το χρονικό διάστημα από το 400 μ.Χ. έως το 1500 μ.Χ. περίπου και εξετάζεται από την *Μεσαιωνική Ιστορία*.

Την *Νεώτερη Εποχή*: Καλύπτει το χρονικό διάστημα από το 1500 μ.Χ. έως σήμερα και εξετάζεται από την *Σύγχρονη Ιστορία*.²⁶⁰ [Η έμφαση υπάρχει στο πρωτότυπο].

Πρόκειται για έναν παραδοσιακό ορισμό τού τι είναι ιστορία, με την έννοια ότι αναπαράγει μια μάλλον σχολική αντίληψη για την ιστορική επιστήμη, σύμφωνα με την οποία το παρελθόν είναι ένα ιδεατό, ολοκληρωμένο και συμπαγές σύνολο γεγονότων χωρισμένο σε σαφείς και διακριτές περιόδους, που υπάρχει και περιμένει τον ιστορικό να το ανακαλύψει. Διαφαίνεται επίσης με σαφήνεια η επιβίωση της αντιδιαστολής ανάμεσα στις θετικές και τις ανθρωπιστικές επιστήμες, με σαφή πρόκριση των πρώτων ως κατεξοχήν επιστημών που παράγουν απτά και «πραγματικά» αποτελέσματα.

Μια περιήγηση στην πύλη της ιστορίας, και συγκεκριμένα στις κατηγορίες που αφορούν την ελληνική ιστορία, καταδεικνύει πως η Βικιπαίδεια βρίσκεται ακόμα στην πρώιμη φάση της, παρά το γεγονός πως αναπτύσσεται σταθερά, και μάλιστα με αυξανόμενη δυναμική. Ο αριθμός των συνεισφορών είναι σχετικά μικρός, ενώ το εύρος της θεματολογίας είναι περιορισμένο, αποσπασματικό και χωρίς κάποια νοηματική ή άλλου είδους συνοχή. Δεν φαίνεται δηλαδή να υπάρχει κάποια δομή προσδιορισμένη εκ των προτέρων, κάτι το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί ως αναμενόμενο, δεδομένου πως δεν πρόκειται για ένα συμπαγές, συγκροτημένο και ενιαίο εκδοτικό εγχείρημα, αλλά για μια διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια, που το περιεχόμενό της συντάσσεται από τους χρήστες χωρίς να έχει προηγηθεί κάποιος σχεδιασμός. Στο ίδιο πλαίσιο, τα λήμματα στη Wikipedia συνήθως δεν αφορούν προβληματισμούς ή τάσεις που υπάρχουν στην ακαδημαϊκή κοινότητα των

²⁶⁰ «Πύλη: Ιστορία», Βικιπαίδεια, ό.π.

ιστορικών, αλλά προκύπτουν έχοντας ως αφορμές θέματα της επικαιρότητας, τα οποία κινητοποιούν τους χρήστες να ασχοληθούν με την ιστορία.

Έτσι, στην πρώτη σελίδα της πύλης της ιστορίας στη Βικιπαίδεια υπάρχουν οι συγκεκριμένες κατηγορίες που αναφέρονται εδώ. Ακολουθούν οι βασικές υποκατηγορίες καθεμιάς, οι οποίες περιέχουν ικανό αριθμό επιμέρους σελίδων/λημμάτων.

- ιστορία ανά ήπειρο: εξερευνητές ανά ήπειρο, ιστορικοί ανά ήπειρο, καταστροφές ανά ήπειρο, ιστορία ανά ήπειρο και περίοδο, προϊστορία ανά ήπειρο, ιστορία ανά ήπειρο και χώρα, ιστορία ανά χώρα, ιστορία της Αμερικής, ιστορία της Ασίας, ιστορία της Αφρικής, Ευρωπαϊκή ιστορία, ιστορία της Ωκεανίας·
- ιστορία ανά εθνικότητα: αρχαίοι λαοί, λαοί της Βίβλου, έθνη, εξαφανισθέντες λαοί·
- ιστορία ανά θέμα: ιστορία ανά χώρα και θέμα, αρχαιολογία, ιστορική γεωγραφία, ιστορία των επιστημών, επαναστάσεις, θρησκευτική ιστορία, καταστροφές, κοινωνική ιστορία, ναυτική ιστορία, στρατιωτική ιστορία, συνθήκες, ιστορία της τεχνολογίας, ιστορία της τέχνης, ιστορία της τραπεζικής, φιλολογία, φιλοσοφία της ιστορίας·
- ιστορία ανά χρονική περίοδο: ιστορία ανά ήπειρο και περίοδο, ιστορία ανά χώρα και περίοδο, ύστερη αρχαιότητα, αρχαία ιστορία, μεσαίωνας, προϊστορία, σύγχρονη ιστορία·
- ιστορία ανά χώρα: υπάρχουν λήμματα για πολλές σύγχρονες χώρες αλλά και για ιστορικά κρατικά μορφώματα, όπως λόγου χάρη η Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας, η Οθωμανική Αυτοκρατορία κ.ά.·
- γενοκτονίες: γενοκτονία, γενοκτονία των Αρμενίων, γενοκτονία των Ασσυρίων, γενοκτονία των Ελλήνων, Γολοντομόρ, Ολοκαύτωμα, γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, γενοκτονία της Ρουάντα, Σφαγή του Κατύν, τάγματα εργασίας (Οθωμανική αυτοκρατορία – Τουρκία)·
- ιστορία ανά πόλη: ιστορία του Βερολίνου, ιστορία του Λονδίνου, ιστορία του Παρισιού·
- ιστορικοί: ιστορικοί ανά εθνικότητα, ιστορικοί ανά ήπειρο, ιστορικοί ανά τομέα έρευνας, αθιδογράφοι·

- πόλεμοι: Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, αραβοβυζαντινοί πόλεμοι, αρχαίοι πόλεμοι, Αυστροπρωσικός Πόλεμος, Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, βενετοτουρκικοί πόλεμοι, Πόλεμος του Βιετνάμ, βυζαντινοπερσικοί πόλεμοι, Εμφύλιοι Πόλεμοι, Επταετής Πόλεμος, ιουδαϊκοί πόλεμοι, μάχες, Μεγάλος Βόρειος Πόλεμος, μισθοφορικός πόλεμος, Ναπολεόντειοι Πόλεμοι, ναυμαχίες, πόλεμοι της Γαλλικής Επανάστασης, Πόλεμος της Αυστριακής Διαδοχής, πόλεμοι του μισθοφορικού στρατού, ρωσοτουρκικοί πόλεμοι, Σταυροφορίες, Τριακονταετής Πόλεμος, Ψυχρός Πόλεμος·
- ιστορικά συγγράμματα: χρονικά·
- τίτλοι τιμής: βασιλιάδες, δικτάτορες, ηγεμονικοί τίτλοι, πανεπιστημιακοί τίτλοι/βαθμοί·
- τομείς της ιστορίας: αρχαία ιστορία, αρχαιολογία, θρησκευτική ιστορία, ιστορία της μουσικής, ιστορικοί ανά τομέα έρευνας, ιστοριογραφία, κοινωνική ιστορία, ιστορία της οικονομίας, πολιτική ιστορία, πολιτιστική ιστορία, στρατιωτική ιστορία, ιστορία της τέχνης, ιστορία της τεχνολογίας, φυσική ιστορία·
- ιστορικές φράσεις: ρωμαϊκές ιστορικές φράσεις·
- χρονογραφία: χρονικά, χρονογράφοι·
- χρονολόγηση: αιώνες, δεκαετίες, έτη, ημέρες του έτους, ημερολόγια, κατηγορίες ανά χρονική περίοδο, μέθοδοι χρονολόγησης, μήνες ετών, συστήματα χρονολόγησης, χιλιετίες.²⁶¹

Η εννοιολόγηση αυτών των κατηγοριών, καθώς και το τι περιλαμβάνουν οι υποκατηγορίες και οι σχετικές σελίδες και τα λήμματα, είναι συχνά ιδιαίτερα προβληματικά, συχνά μάλιστα φαντάζουν έως γελοία, όπως για παράδειγμα η ενότητα «Τίτλοι». Ας επαναλάβουμε, όμως, πως δεν πρόκειται για ένα ενιαίο εκδοτικό εγχείρημα ιστορίας, και έτσι δεν χαρακτηρίζεται από κάποια ρητά διατυπωμένη εσωτερική λογική ή στοχοθεσία, ούτε καν από ενιαία ιδεολογική οπτική. Αντίθετα, είναι ένα συλλογικό εγκυκλοπαιδικό εγχείρημα, χωρίς αρχή, μέση και τέλος, με πολλά κενά, παραλείψεις, παρανοήσεις, συγκεχυμένες αντιλήψεις για το τι είναι ιστορία, ενδεχομένως με πολλές διαθλάσεις και πολιτικές στρεβλώσεις,

²⁶¹ «Πύλη: Ιστορία», Βικιπαίδεια, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Μαρτίου 2014, ό.π.

ιδίως στην περίπτωση της Βικιπαίδειας, η οποία βρίσκεται ακόμα στα πρώιμα στάδια της ανάπτυξής της.²⁶²

Στην προσπάθεια ενίσχυσης, εμπλουτισμού και ουσιαστικής ανάπτυξης της ελληνικής Βικιπαίδειας συμβάλει με το έργο της η Εταιρεία Ελεύθερου Λογισμικού / Λογισμικού Ανοιχτού Κώδικα (ΕΕΛ/ΛΑΚ),²⁶³ μια μη κερδοσκοπική εταιρεία που ιδρύθηκε στην Ελλάδα το 2008 και αποτελείται από είκοσι εννέα ελληνικά πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα, τεχνολογικά ιδρύματα και κοινωφελείς φορείς.²⁶⁴ Μέσα από ενημερωτικά σεμινάρια και εργαστήρια, δράσεις εμπλουτισμού, εκπαιδευτικές δράσεις, συνέδρια, δημόσιες παρεμβάσεις και άλλες δραστηριότητες παρόμοιου χαρακτήρα, η ΕΕΛ/ΛΑΚ επιχειρεί να προωθήσει το ελληνικό ανοιχτό περιεχόμενο, ευαισθητοποιώντας τόσο την ελληνική κοινότητα χρηστών του διαδικτύου όσο και επίσημους θεσμούς και φορείς. Σε ό,τι αφορά τη Βικιπαίδεια, οι δράσεις είναι πολλές και τα αποτελέσματα αρχίζουν σταδιακά να φαίνονται. Σημαντικό παράδειγμα αποτελεί η σελίδα wiki που απέκτησαν πολύ πρόσφατα, το 2012, τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) του νομού Ροδόπης.²⁶⁵ Μέσω αυτής της σελίδας wiki, η οποία συμπληρώνει και εμπλουτίζει την κεντρική ιστοσελίδα των αρχείων,²⁶⁶ τα ΓΑΚ του νομού Ροδόπης ξεκίνησαν τη συνεργασία τους με τη Βικιπαίδεια στοχεύοντας στον εμπλουτισμό της με υλικό από τη συλλογή των ΓΑΚ και στη θεσμική ενίσχυση του διαδικτυακού εγκυκλοπαιδικού εγχειρήματος. Τέτοιες προσπάθειες θεσμικής θωράκισης, είναι γνώριμες στο εξωτερικό και λειτουργούν αμφίδρομα: όχι μόνο προσδίδουν κύρος στη Wikipedia, αλλά και παρέχουν σε διάφορα ιδρύματα τη δυνατότητα να αποκτήσουν ευέλικτη πρόσβαση και δυναμική παρουσία στη νέα δημόσια σφαίρα του διαδικτύου και να αποκτήσουν επαφή με τους χρήστες. Από τα πρώτα τέτοια παραδείγματα είναι η ψηφιακή πρωτοβουλία της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου της Ουάσινγκτον να προσθέσει λήμματα για θέματα σχετικά με το υλικό της και να διασυνδέσει μέσω εξωτερικών συνδέσμων τις σελίδες

²⁶² «Wikipedia Category Overview», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Μαρτίου 2014, http://stats.wikimedia.org/EN/CategoryOverview_EL_Complete.htm

²⁶³ Εταιρεία Ελεύθερου Λογισμικού / Λογισμικού Ανοιχτού Κώδικα (ΕΕΛ/ΛΑΚ), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Μαρτίου 2014, <http://www.ellak.gr/>

²⁶⁴ «Η ΕΕΛΛΑΚ», Εταιρεία Ελεύθερου Λογισμικού / Λογισμικού Ανοιχτού Κώδικα (ΕΕΛ/ΛΑΚ), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Μαρτίου 2014, <http://www.ellak.gr/i-ellak/>

²⁶⁵ Γενικά Αρχεία Κράτους – Αρχεία Νομού Ροδόπης, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Μαρτίου 2014, <http://gak.rod.sch.gr/wiki/index.php?title=%CE%A0%CF%8D%CE%BB%CE%B7:%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B9%CE%BA%CE%AE>

²⁶⁶ Γενικά Αρχεία Κράτους – Αρχεία Νομού Ροδόπης, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Μαρτίου 2014, <http://gak.rod.sch.gr/>

της Wikipedia με τις σχετικές σελίδες του καταλόγου της. Η πρωτοβουλία αυτή γεννήθηκε το 2006, ύστερα από μια έρευνα της βιβλιοθήκης για τις ερευνητικές συνήθειες των φοιτητών, σύμφωνα με την οποία ήταν πολύ λίγοι οι φοιτητές που επέλεγαν ως πρώτη επίσκεψη την ιστοσελίδα και τον κατάλογό της για να συλλέξουν πληροφορίες. Οι περισσότεροι φοιτητές επισκέπτονταν πρώτα τη Wikipedia.²⁶⁷ Παρόμοιες πρωτοβουλίες έχουν αναλάβει και άλλες πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες, όπως για παράδειγμα η βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Βιλανόβα των ΗΠΑ, που ήδη από το 2007 προσθέτει περιεχόμενο σχετικό με τη συλλογή της στη Wikipedia.²⁶⁸ Μόλις φέτος, το 2014, η Wikipedia εγκαινίασε ένα νέο πιλοτικό πρόγραμμα με τίτλο Wikipedia Visiting Scholars²⁶⁹ υπό την αιγίδα της Wikipedia Library,²⁷⁰ στο πλαίσιο του οποίου πανεπιστήμια της Αμερικής προσφέρουν για ένα έτος μία ερευνητική θέση χωρίς αμοιβή σε ενεργούς συντάκτες της Wikipedia, με αποστολή να εμπλουτίσουν το περιεχόμενό της Wikipedia αξιοποιώντας το υλικό της βιβλιοθήκης τους, στο οποίο δικαιούνται πλήρη και απεριόριστη πρόσβαση.²⁷¹ Ένα από τα πρώτα ιδρύματα που συμμετέχει σε αυτό το πιλοτικό πρόγραμμα είναι το Roy Rosenzweig Center for History and New Media²⁷² του Πανεπιστημίου Τζορτζ Μέισον.

²⁶⁷ Ann M. Lally και Carolyn E. Dunford, «Using Wikipedia to Extend Digital Collections», *D-Lib Magazine*, Μάιος-Ιούνιος 2007, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Σεπτεμβρίου 2011, <http://www.dlib.org/dlib/may07/lally/05lally.html>

²⁶⁸ Teri Ann Incrovato, «The Digital Library @ Villanova University and Wikipedia», *Compass: New Directions at Falvey IV*(2) (Νοέμβριος 2007), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 5 Μαρτίου 2014, <http://newsletter.library.villanova.edu/220>

Για το θέμα αυτό, βλ. επίσης Lauren Pressley και Carolyn J. McCallum, «Putting the Library in Wikipedia», *Online: Exploring Technology & Resources for Information Professionals* 32(5), Σεπτ/Οκτ 2008, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 5 Μαρτίου 2014, http://www.infotoday.com/online/sep08/Pressley_McCallum.shtml

²⁶⁹ «Wikipedia: The Wikipedia Library/Wikipedia Visiting Scholars», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 5 Μαρτίου 2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:The_Wikipedia_Library/Wikipedia_Visiting_Scholars

²⁷⁰ The Wikipedia Library, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 5 Μαρτίου 2014, <http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:TWL>

²⁷¹ Jake Orlowitz και Patrick Early, «Librarypedia: The Future of Libraries and Wikipedia», *The Digital Shift*, 25 Ιανουαρίου 2014, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 5 Μαρτίου 2014, <http://www.thedigitalshift.com/2014/01/discovery/librarypedia-future-libraries-wikipedia/>

²⁷² «Position Announcement: Wikipedia Affiliate, Roy Rosenzweig Center for History and New Media», RRCHNM, 19 Δεκεμβρίου 2013, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 5 Μαρτίου 2014, <http://chnm.gmu.edu/news/position-announcement-wikipedia-affiliate-roy-rosenzweig-center-for-history-and-new-media/>

2A2. The Wikimedia Foundation: η θεσμική δομή πίσω από τη Wikipedia

Η Wikipedia είναι ένα από τα προγράμματα του Wikimedia Foundation²⁷³ και αποτελεί την κορωνίδα των διαδικτυακών εγχειρημάτων του. Έχει σημασία να επισημανθεί το εξής: παρόλο που η Wikipedia νομικά λειτουργεί υπό την αιγίδα του ιδρύματος αυτού, στην ουσία τα χαρακτηριστικά που αποκτά εξαιτίας της τεχνολογίας των wiki, και ιδίως η εθελοντική συμμετοχή, η συνεργασία και η σύσταση κοινότητας, την καθιστούν έργο αυτόνομο και ανεξάρτητο, που υλοποιείται από τα μέλη της κοινότητας την οποία διαμορφώνει, και στο πλαίσιο των κανόνων που διέπουν τη λειτουργία της.²⁷⁴

Το Wikimedia Foundation ιδρύθηκε από τον επιχειρηματία Jimmy Wales²⁷⁵ ως μη κερδοσκοπικός φιланθρωπικός οργανισμός με έδρα το Σαν Φρανσίσκο στην Καλιφόρνια της Αμερικής και διαθέτει μέχρι στιγμής τριάντα εννέα παραρτήματα σε όλο τον κόσμο.²⁷⁶ Διοικείται από δεκαμελές Διοικητικό Συμβούλιο²⁷⁷ με την εξής σύνθεση: τα πρόσωπα που αναλαμβάνουν τις μισές θέσεις, τις πέντε, *διορίζονται*, η μία καταλαμβάνεται εξ ορισμού από τον ιδρυτή του Ιδρύματος Jimmy Wales και οι άλλες τέσσερις από ανθρώπους με συγκεκριμένες δεξιότητες και προσόντα. Από τα υπόλοιπα πέντε μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, τρία *εκλέγονται* από τα μέλη της κοινότητας του Wikimedia Foundation και δύο *επιλέγονται* από τα παραρτήματα του Ιδρύματος ανά τον κόσμο. Επικουρικό και συμβουλευτικό ρόλο στη λειτουργία του Διοικητικού Συμβουλίου έχει η λεγόμενη Συμβουλευτική Επιτροπή,²⁷⁸ ουσιαστικά ένα διεθνές δίκτυο ειδικών με διάφορες ειδικότητες και προσόντα, οι οποίοι αξιοποιούν τις γνώσεις και την εμπειρία τους για να συνδράμουν στο έργο του Ιδρύματος σε όλους τους τομείς (νομικής βοήθειας, τεχνολογικής υποστήριξης, επικοινωνιακής στρατηγικής, οικονομικής δομής και ανάπτυξης κ.λπ.). Ενδεικτική

²⁷³ Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουλίου 2013, <http://wikimediafoundation.org/wiki/Home>

²⁷⁴ «Wikipedia: Policies and guidelines», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Οκτωβρίου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Policies_and_guidelines

²⁷⁵ Βλ. υποσημείωση αρ. 226.

²⁷⁶ «Local chapters», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Σεπτεμβρίου 2013, http://wikimediafoundation.org/wiki/Local_chapters. Να σημειωθεί εδώ πως τα παραρτήματα αυτά είναι ανεξάρτητοι οργανισμοί που δεν έχουν κάποια νομική σχέση με το κεντρικό Wikimedia Foundation.

²⁷⁷ «Board of Trustees», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Σεπτεμβρίου 2013, http://wikimediafoundation.org/wiki/Board_of_Trustees

²⁷⁸ «Advisory Board», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Σεπτεμβρίου 2013, http://wikimediafoundation.org/wiki/Advisory_Board

για τη σύνθεση της Συμβουλευτικής Επιτροπής είναι η συμμετοχή προσώπων όπως ο γνωστός στο χώρο του κινήματος ελεύθερου περιεχομένου αμερικανός προγραμματιστής που ανακάλυψε τον όρο wiki και λειτούργησε τον πρώτο διαδικτυακό τόπο με αυτή την τεχνολογία, ο Ward Cunningham,²⁷⁹ που είναι επίσης ιδρυτής της εταιρείας συμβούλων πληροφορικής Cunningham & Cunningham Inc· όπως η Mimi Ito,²⁸⁰ κοινωνική ανθρωπολόγος στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας με ειδίκευση στη χρήση της κινητής τεχνολογίας και των τεχνολογιών δικτύου από παιδιά και εφήβους, καθώς και η η Jing Wang,²⁸¹ συγγραφέας και καθηγήτρια κινεζικών πολιτισμικών σπουδών στο MIT. Τέλος, το Ίδρυμα απασχολεί εκατόν ογδόντα έξι υπαλλήλους με μία εκτελεστική διευθύντρια.²⁸²

Έχει σημασία να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου και στις ειδικότητές τους.²⁸³ Πρόεδρός του μέχρι και το Δεκέμβριο του 2015 είναι ο Ολλανδός Jan-Bart de Vreede,²⁸⁴ με σπουδές στη διοίκηση επιχειρήσεων και με επαγγελματική εμπειρία στη χρήση τηλεπικοινωνιών στην εκπαίδευση. Αντιπρόεδρος η Phoebe Ayers,²⁸⁵ βιβλιοθηκονόμος στη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνιας με ειδίκευση στην πληροφορική, στη μηχανική (ιδίως στους πληροφοριακούς πόρους) και στη φυσική, και ευρύτερο ενδιαφέρον για τη θεωρία του ανοιχτού περιεχομένου, καθώς και για την πρακτική εφαρμογή της μέσω συνεργατικών μοντέλων λειτουργίας. Στο Διοικητικό Συμβούλιο συμμετέχουν επίσης ως μέλη οι ακόλουθοι: Ο Stu West,²⁸⁶ με σπουδές στην ιστορία και ειδικότερα στην διπλωματική ιστορία του 20ού αιώνα από το Πανεπιστήμιο Γέιλ των ΗΠΑ, ο οποίος επίσης διαθέτει επαγγελματική εμπειρία οικονομικής διαχείρισης σε ανώτατες διευθυντικές θέσεις εταιρειών που έχουν εισαχθεί στο χρηματιστήριο. Η Bishakha

²⁷⁹ Ward Cunningham, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Σεπτεμβρίου 2013, <http://c2.com/~ward>

²⁸⁰ Mimi Ito, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Σεπτεμβρίου 2013, <http://www.itofisher.com/mito>

²⁸¹ Jing Wang, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Σεπτεμβρίου 2013, <http://web.mit.edu/fll/www/people/JingWang.shtml>

²⁸² «Staff and contractors», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Σεπτεμβρίου 2013, <http://wikimediafoundation.org/wiki/Staff>

²⁸³ Για μια συγκεντρωτική παρουσίαση των προφίλ όλων των μελών του ΔΣ, βλ. «Board of Trustees», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013, http://wikimediafoundation.org/wiki/Board_of_Trustees

²⁸⁴ «Jan-Bart de Vreede», Wikimedia Meta-Wiki, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013, <http://meta.wikimedia.org/wiki/User:Jan-Bart>

²⁸⁵ «Phoebe Ayers», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013, <http://en.wikipedia.org/wiki/User:Phoebe>

²⁸⁶ «Stu West», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013, <http://en.wikipedia.org/wiki/User:Stu>

Datta,²⁸⁷ σκηνοθέτιδα ντοκιμαντέρ και ακτιβίστρια, με σπουδές στα οικονομικά, στην αγγλική λογοτεχνία και σε σπουδές επικοινωνίας. Στο πλαίσιο του σκηνοθετικού έργου της, εστιάζει το ενδιαφέρον της σε γυναίκες και σε καίρια θέματα των σπουδών του φύλου, όπως είναι, ενδεικτικά, οι γυναίκες μέλη ομάδων του περιθωρίου. Ο ιδρυτής της Wikipedia και επιχειρηματίας Jimmy Wales.²⁸⁸ Ο Samuel Klein, με σπουδές στα μαθηματικά και τη φυσική από το Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ των ΗΠΑ, και με ειδικότητα στην ανάπτυξη λογισμικού για εκπαιδευτικούς σκοπούς.²⁸⁹ Η Alice Wiegand, με ποικίλες σπουδές σε διάφορα πεδία, όπως τα οικονομικά, η ανάπτυξη λογισμικού και η δημόσια διοίκηση. Ο Patricio Lorente,²⁹⁰ που κατέχει διοικητική θέση στο δεύτερο μεγαλύτερο Πανεπιστήμιο της Αργεντινής, το National University of La Plata, και έχει ειδική αρμοδιότητα το σχεδιασμό της αναπτυξιακής πολιτικής του ιδρύματος. Η Ana Toni, διευθύνουσα σύμβουλος εταιρείας παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών σε μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς με έδρα τη Βραζιλία, που διαθέτει επίσης εμπειρία στον ίδιο τομέα για διάφορους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς με περιβαλλοντικό αντικείμενο, όπως η Greenpeace, και με φιλάνθρωπικό αντικείμενο, όπως η Action Aid. Τέλος, στο Διοικητικό Συμβούλιο συμμετέχει η María Sefidari, με σπουδές στην ψυχολογία, στη διοίκηση τουριστικών επιχειρήσεων και στην πληροφορική επιστήμη.

Η παρουσίαση των σπουδών και της επαγγελματικής εμπειρίας των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου του Wikimedia Foundation, όπως και η σύνθεση της Συμβουλευτικής Επιτροπής και του προσωπικού του, ιχνογραφούν με σαφήνεια την ποικιλομορφία των γνωστικών αντικειμένων και προσανατολισμών, αλλά κυρίως αποτυπώνουν τη σύνδεση των ειδικοτήτων και των δεξιοτήτων τους με το χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών. Θα περίμενε κανείς πως οι επικεφαλής ενός ιδρύματος με στόχο την ανάπτυξη έργων και προγραμμάτων ανοιχτού περιεχομένου στο διαδίκτυο, θα προέρχονταν κυρίως από το χώρο της πληροφορικής ή γενικότερα των θετικών επιστημών. Αντιθέτως, παρατηρείται πως η πλειονότητά τους έχει σπουδές σε κάποιο αντικείμενο των ανθρωπιστικών επιστημών ή συνδυάζει άλλες σπουδές με εφαρμογές σε χώρους σχετικούς με τις ανθρωπιστικές επιστήμες στο πεδίο της

²⁸⁷ «Bishakha Datta», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Bishakha_Datta

²⁸⁸ Βλ. υποσημείωση αρ. 226.

²⁸⁹ «Sj», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013, <http://wikimediafoundation.org/wiki/User:Sj>

²⁹⁰ «Patricio Lorente», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013, <http://es.wikipedia.org/wiki/Usuario:Patricio.lorente>

επαγγελματικής ενασχόλησης. Αυτό το γεγονός καταδεικνύει πως η έμφαση δεν είναι τόσο στην τεχνολογία καθεαυτή, στο ίδιο το μέσο επικοινωνίας της γνώσης, αλλά αφενός στο περιεχόμενο ως πολιτισμικό προϊόν και αφετέρου στη σύζευξη της τεχνολογίας με τη γνώση που λειτουργούν ως παράγοντες διαμόρφωσης της σύγχρονης κοινωνίας.

Το Wikimedia Foundation δηλώνει ως στόχο την προαγωγή της ανάπτυξης και τη διάδοση του πολιτιστικού και εκπαιδευτικού περιεχομένου που δεν υπόκειται στους κανονισμούς των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας στο διαδίκτυο, καθώς και τη δωρεάν διάθεσή του σε όλους τους χρήστες του διαδικτύου παγκοσμίως. Στο διαδικτυακό τόπο του Ιδρύματος διαβάζουμε:

Αποστολή μας είναι να δώσουμε σε μια παγκόσμια κοινότητα εθελοντών τη δύναμη να συλλέξουν και να αναπτύξουν περιεχόμενο για το σύνολο της υπαρκτής γνώσης με σκοπό να διατεθεί σε όλους ανεξαιρέτως δωρεάν και για οποιαδήποτε χρήση.²⁹¹

Χαρακτηριστική της εικόνας που προβάλλει προς τα έξω το Wikimedia Foundation είναι η δήλωση πως δεν αποτελεί μια οργάνωση με την παραδοσιακή έννοια, αλλά ένα παγκόσμιο κίνημα, το οποίο βασίζεται αποκλειστικά στην προσφορά εθελοντών σε παγκόσμια κλίμακα.²⁹²

Σύμφωνα με το διαδικτυακό κόμβο του, το όραμα του Wikimedia Foundation είναι το εξής: «Ας φανταστούμε έναν κόσμο στον οποίο ο καθένας μπορεί ελεύθερα να μοιράζεται το σύνολο της ανθρώπινης γνώσης».²⁹³ Πέρα από το ρομαντισμό που αποπνέει αυτό το όραμα, το Wikimedia Foundation παρουσιάζει σε ποιο ρεαλιστικό επίπεδο τους σκοπούς του με το λεγόμενο «Mission Statement». Συγκεκριμένα,

²⁹¹ «Our mission is to empower a global volunteer community to collect and develop the world's knowledge and to make it available to everyone for free, for any purpose».

«Frequently asked questions», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουλίου 2013, http://wikimediafoundation.org/wiki/Frequently_asked_questions

²⁹² «Wikimedia is not a traditional organization. It's a global movement. The core of the work is done by thousands of volunteers worldwide. This volunteer community is supported by a network of organizations, with the Wikimedia Foundation at its center, working in partnership with geographically focused local chapters in 39 countries. It's our volunteer community that enables us to accomplish so much with so little».

«Frequently asked questions: What are your plans? Where is this going?», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Σεπτεμβρίου 2013, <http://wikimediafoundation.org/wiki/FAQ/en>

²⁹³ «Imagine a world in which every single human being can freely share in the sum of all knowledge». «Vision», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Ιουλίου 2013, <http://wikimediafoundation.org/wiki/Vision>

δηλώνει πως κατά κύριο λόγο σκοπεύει να κινητοποιήσει τους χρήστες του διαδικτύου έτσι ώστε να εμπλακούν και να δραστηριοποιηθούν στην ελεύθερη παραγωγή, κατανάλωση και διακίνηση γνώσης στο δημόσιο χώρο του 21ου αιώνα, το διαδίκτυο. Αυτό θα επιτευχθεί με την κατασκευή και την ελεύθερη διάθεση τεχνολογικής υποδομής, εργαλείων και λογισμικού για την υποστήριξη και την ανάπτυξη έργων που εμπίπτουν στην τεχνολογία των wiki και που αναπτύσσονται σε πολλές γλώσσες και σε παγκόσμια κλίμακα.²⁹⁴

Το Wikimedia Foundation φροντίζει να διευκρινίσει πως το περιεχόμενο, το οποίο παράγεται από τους χρήστες και φιλοξενείται στις wiki πλατφόρμες του, αφενός έχει εκπαιδευτικό χαρακτήρα και αφετέρου αποκλειστικά πληροφοριακό χρηστικό προσανατολισμό. Έτσι, αν ο χρήστης αναζητά εξειδικευμένη γνώση για να επιλύσει κάποιο πρόβλημα, για παράδειγμα ιατρικό ή νομικό, τότε θα πρέπει να καταφύγει σε κάποιο επαγγελματία του κάθε χώρου.

Το Wikimedia Foundation φιλοξενεί εκτός από τη Wikipedia και άλλα έργα που βασίζονται στην τεχνολογία των wiki και στη δημιουργική συμμετοχή των χρηστών, και όλα τους διασυνδέονται μεταξύ τους με εσωτερικούς συνδέσμους, υφαίνοντας έτσι ένα τεράστιο τόπο περιεχομένου, γνώσης και μνήμης στο διαδίκτυο. Η έννοια της κοινότητας των χρηστών είναι ο κινητήριο μοχλός και η απόλυτη προϋπόθεση για κάθε εγχείρημα wiki, καθώς χωρίς αυτήν δεν είναι δυνατή η παραγωγή περιεχομένου και η επίτευξη του σκοπού του Ιδρύματος, δηλαδή της δημιουργίας μιας κοινωνίας της γνώσης που βασίζεται στην αξία της ελευθερίας και στην αρχή της συμμετοχής. Στη συνέχεια γίνεται συνοπτική αναφορά στα έργα του Wikimedia Foundation.

Το Wiktionary²⁹⁵ είναι ένα έργο που φιλοδοξεί να φιλοξενήσει ορισμούς για όλες τις λέξεις σε όλες τις γλώσσες. Μάλιστα, δεν πρόκειται για απλό λεξικό, αλλά για ένα εγχείρημα με ευρύτερη φιλοδοξία, που συνδυάζει λεξικό, θησαυρούς, μεταφράσεις, ετυμολογίες, ήχους που επεξηγούν την προφορά των λέξεων κ.ά. Το Wiktionary ξεκίνησε το 2002 και το 2013 ήταν διαθέσιμο σε εκατόν πενήντα γλώσσες. Το ελληνικό Βικιλεξικό²⁹⁶ ξεκίνησε το 2004 και φιλοξενεί μέχρι στιγμής περίπου 45.000 ορισμούς ελληνικών λέξεων και 104.000 ξένων λέξεων.

²⁹⁴ «Mission statement», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Ιουλίου 2013, http://wikimediafoundation.org/wiki/Mission_statement

²⁹⁵ Wiktionary, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013, <http://www.wiktionary.org>

²⁹⁶ Βικιλεξικό, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013, <https://el.wiktionary.org/wiki/%CE%92%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%BE>

Το Wikiquote²⁹⁷ είναι ένα διαδικτυακό αποθετήριο με παραθέματα από βιβλία, κινηματογραφικά έργα και άλλα πολιτισμικά προϊόντα, με αποφθέγματα διάσημων προσώπων, παροιμίες κ.ά. Το έργο εγκαινιάστηκε το 2003. Τα ελληνικά Βικιφθέγματα²⁹⁸ αριθμούν έως τώρα περίπου 1.780 άρθρα και περιλαμβάνουν ρητά, γνωμικά, αποφθέγματα, παροιμίες, αινίγματα, ρήσεις προσωπικοτήτων κ.λπ.

Το Wikibooks²⁹⁹ είναι μια συνεργατική πλατφόρμα στο διαδίκτυο για τη συγγραφή και την ελεύθερη διάθεση βιβλίων ανοιχτού περιεχομένου, με χαρακτήρα κυρίως πληροφοριακό και κατά κάποιο τρόπο εκπαιδευτικό· διαθέτουν για παράδειγμα διδακτικά εγχειρίδια. Πρωτολειτούργησε το 2003 και το αγγλικό Wikibooks φιλοξενεί ήδη περίπου 46.000 εγγραφές που αφορούν γύρω στα 2.600 βιβλία υπό διαμόρφωση. Συνολικά, φιλοξενεί περίπου 185.000 εγγραφές για 5.000 βιβλία σε περισσότερες από εκατό γλώσσες. Τα ελληνικά Βικιβιβλία³⁰⁰ είναι μια συλλογή από ελεύθερα προσβάσιμα βιβλία που μπορεί να τα επεξεργαστεί κάθε χρήστης, ξεκίνησαν να λειτουργούν από το 2004 και φιλοξενούν ήδη 70 βιβλία με 343 σελίδες περιεχομένου.

Το Wikisource³⁰¹ ξεκίνησε το 2003 ως πολυγλωσσικό εγχείρημα. Αρχικά όλες οι γλώσσες συγκεντρώνονταν σε μια πλατφόρμα wiki, ενώ στη συνέχεια δημιουργήθηκαν διαφορετικά wiki για κάθε γλώσσα. Πρόκειται για μια συλλογή ήδη δημοσιευμένων κειμένων, που δεν υπόκεινται σε περιορισμούς συγγραφικών δικαιωμάτων ή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, όπως είναι για παράδειγμα τα έργα κλασικών συγγραφέων, τα νομικά κείμενα κ.ά. Σε πολλές περιπτώσεις τα κείμενα όχι μόνο διατίθενται δωρεάν μέσω του Wikisource, αλλά και μεταφράζονται σε άλλες γλώσσες. Το εγχείρημα αυτό συγκεντρώνει συνολικά σε όλες τις εκδόσεις τον εντυπωσιακό αριθμό των 3.800.000 τέτοιων κειμένων και πρωτοτυπεί στο γεγονός ότι το μεγαλύτερο σε όγκο τμήμα του είναι το γαλλικό.³⁰² Η ελληνική

[%CE%B9%CE%BA%CF%8C:%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1_%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1](http://el.wikibooks.org/wiki/%CE%B9%CE%BA%CF%8C:%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1_%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1)

²⁹⁷ Wikiquote, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013, <http://www.wikiquote.org>

²⁹⁸ Βικιφθέγματα, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013, https://el.wikiquote.org/wiki/%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1_%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1

²⁹⁹ Wikibooks, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013, <http://www.wikibooks.org>

³⁰⁰ Βικιβιβλία, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013, http://el.wikibooks.org/wiki/%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1_%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1

³⁰¹ Wikisource, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013, http://wikisource.org/wiki/Main_Page

³⁰² Wikisource. La bibliothèque libre, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013, <http://fr.wikisource.org/wiki/Wikisource:Accueil>

Βικιθήκη με τη σειρά της αριθμεί περίπου 6.415 κείμενα που αποτελούν κυρίως πρωτογενείς πηγές. Σε ό,τι αφορά την ιστορική επιστήμη, για παράδειγμα, η Βικιθήκη φιλοξενεί μεταγραμμένα ιστορικά έγγραφα που ενδιαφέρουν την ελληνική ιστορία, όπως η Συνθήκη της Λωζάνης,³⁰³ καθώς και άλλα που αφορούν τη διεθνή ιστορία, όπως η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των ΗΠΑ μεταφρασμένη στα ελληνικά.³⁰⁴

Το Wikispecies³⁰⁵ έχει στόχο την καταγραφή ειδών και μορφών ζωής σε βάση δεδομένων προς ταξινόμηση. Ξεκίνησε το 2004 και απευθύνεται κυρίως σε επιστημονικό κοινό. Ο ελληνικός κατάλογος ειδών και μορφών ζωής ονομάζεται Βικιείδη³⁰⁶ και μέχρι σήμερα έχει φτάσει τα 379.000 άρθρα περίπου.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης ένα ακόμα wiki εγχείρημα με ιδιαίτερο χαρακτήρα, καθώς συνδυάζει την ενημέρωση με τη συμμετοχική και συνεργατική δράση των χρηστών, αποτελώντας έτσι εναλλακτικό μοντέλο επικοινωνίας και ενημέρωσης. Πρόκειται για το Wikinews.³⁰⁷ Ξεκίνησε το 2004 με στόχο να παρουσιάζει νέα και εξελίξεις για διάφορα θέματα ανά τον κόσμο. Σε αυτό παρουσιάζονται περιλήψεις από ρεπορτάζ και ειδήσεις άλλων ειδησεογραφικών πηγών, ή κείμενα που καλύπτουν απευθείας γεγονότα, συνεντεύξεις για θέματα επικαιρότητας κ.ά. Τα κείμενα γράφονται συνεργατικά από τους ενδιαφερόμενους χρήστες και σύμφωνα με τους κανόνες που περιγράφηκαν προηγουμένως για τη Wikipedia, επιχειρώντας να ανταποκριθούν κυρίως στο πρόταγμα της ουδετερότητας. Σύμφωνα με την παρουσίαση του έργου από το Wikimedia Foundation, το Wikinews έχει δύο σκοπούς: να προσφέρει ελεύθερο ειδησεογραφικό περιεχόμενο ως εναλλακτική πηγή πληροφόρησης έναντι των ιδιωτικών εμπορικών

³⁰³ «Η Συνθήκη της Λωζάνης», Βικιθήκη, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013, http://el.wikisource.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%9B%CF%89%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%82

2
Στη σελίδα αυτή υπάρχει επίσης ενεργός σύνδεσμος προς το συγκεκριμένο λήμμα για τη Συνθήκη της Λωζάνης που υπάρχει στη Βικιπαίδεια.

³⁰⁴ «Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των ΗΠΑ», Βικιθήκη, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Οκτωβρίου 2013,

http://el.wikisource.org/wiki/%CE%94%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE%CF%81%CF%85%CE%BE%CE%B7_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%91%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%97%CE%A0%CE%91

³⁰⁵ Wikispecies, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013, http://species.wikimedia.org/wiki/Main_Page

³⁰⁶ Βικιείδη, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013, http://species.wikimedia.org/wiki/%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1_%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1

³⁰⁷ Wikinews, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013, <http://www.wikinews.org>

δικτύων και να εξασφαλίσει ότι τα κείμενα που γράφονται είναι βασισμένα σε πραγματικά γεγονότα και επαρκώς στοιχειοθετημένα.³⁰⁸ Τα ελληνικά Βικινέα³⁰⁹ δεν έχουν ξεκινήσει να λειτουργούν ακόμα, τουλάχιστον σε δημόσιο επίπεδο, δηλαδή δεν έχουν δημοσιεύσει κάποιο κείμενο. Το έργο περιγράφεται ως μια συλλογική προσπάθεια να παρουσιαστούν νέα, να συνοψιστούν ειδήσεις και να δημιουργηθούν ρεπορτάζ, πάντα από ουδέτερη οπτική γωνία. Η φράση «Επιδιώκουμε να παράσχουμε ένα σύνολο από ιδέες πολιτικής εδώ στο Meta που οι ανεξάρτητες κοινότητες των Βικινέων θα μπορούν να χρησιμοποιήσουν ως βάση για την ανάπτυξη της τοπικής τους πολιτικής» συνοψίζει εύγλωττα το σκοπό του εγχειρήματος και καταδεικνύει την πρόθεσή του να αποκτήσει πολιτικό χαρακτήρα, κάτι που λείπει ή, τουλάχιστον, δεν είναι έτσι ρητά διατυπωμένο στα άλλα έργα των wiki.

Το επόμενο έργο συνδέεται με την εκπαίδευση. Το Wikiversity³¹⁰ περιλαμβάνει εκπαιδευτικό υλικό και ερευνητικές προτάσεις που δεν αντιστοιχούν μόνο στην ανώτατη εκπαιδευτική βαθμίδα, όπως υποδηλώνεται από τον τίτλο του δίνοντας την αίσθηση του αποκλειστικού περιεχομένου, αλλά επεκτείνεται και στις υπόλοιπες βαθμίδες της εκπαίδευσης. Απευθύνεται σε όλους τους χρήστες του διαδικτύου, όπως είναι αναμενόμενο λόγω του wiki χαρακτήρα του, αλλά προσκαλεί ιδιαίτερα τους εκπαιδευτικούς, τους φοιτητές, τους μαθητές, τους ερευνητές και όποιον άλλο συμμετέχει άμεσα ή έμμεσα στην εκπαιδευτική διαδικασία, να δημιουργήσει ελεύθερο περιεχόμενο εκπαιδευτικού χαρακτήρα, δηλαδή υλικό που μπορεί να χρησιμοποιηθεί στη διαδικασία μάθησης και στο πλαίσιο εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, έτσι ώστε να δημιουργηθεί μια ανοιχτή και συνεργατική κοινότητα μάθησης στο διαδίκτυο. Σύμφωνα με την περιγραφή του έργου, η μέθοδος στην οποία βασίζεται το εγχείρημα είναι η «εμπειρική μάθηση», δηλαδή η κατάκτηση της γνώσης μέσω της πρακτικής ενασχόλησης με το αντικείμενο.³¹¹ Η ελληνική εκδοχή

³⁰⁸ «Currently Wikinews has two aims: providing a free content alternative to commercial news sites and making sure that articles are fact-checked and reviewed thoroughly».

«Our projects: Wikinews», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013, http://wikimediafoundation.org/wiki/Our_projects

³⁰⁹ Βικινέα, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013, <http://meta.wikimedia.org/w/index.php?title=Wikinews/el&uselang=el>

³¹⁰ Wikiversity, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013, <http://www.wikiversity.org>

³¹¹ «The way it can facilitate learning activities and communities is still being explored, but is centered around the model of “learning by doing”, or “experiential learning”».

«Our projects: Wikiversity», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013, http://wikimediafoundation.org/wiki/Our_projects

του έργου ονομάζεται Βικιεπιστήμιο³¹² και αυτοπροσδιορίζεται ως ανοιχτή κοινότητα μάθησης με περίπου 470 κείμενα μέχρι στιγμής.

Το Wikivoyage³¹³ φιλοδοξεί να καταστεί ο μεγαλύτερος διαδικτυακός τουριστικός οδηγός παγκοσμίως. Είναι ένα πρόσφατο έργο, αφού ξεκίνησε μόλις το 2013, και βασίζεται στις ταξιδιωτικές εμπειρίες των χρηστών του και στον ενθουσιασμό που τους προκάλεσαν, ο οποίος μπορεί να τους παρακινήσει να γράψουν σχετικά με αυτά. Τα ελληνικά Βικιταξίδια³¹⁴ περιλαμβάνουν μέχρι στιγμής περίπου 185 οδηγούς, οι οποίοι αφορούν πρωτίστως ταξιδιωτικούς προορισμούς στην Ελλάδα και δευτερευόντως στο εξωτερικό. Εκτός από τον ταξιδιωτικό οδηγό, τα Βικιταξίδια προσφέρουν στους χρήστες και μια ακόμα εφαρμογή, το Περίπτερο των Επισκεπτών,³¹⁵ ένα φόρουμ, ένα χώρο ανταλλαγής ιδεών και ταξιδιωτικών εντυπώσεων μεταξύ των χρηστών.

Ακολουθούν δύο έργα που αποτελούν ουσιαστικά ψηφιακά αποθετήρια περιεχομένου και πληροφοριών οι οποίες σχετίζονται με όλα τα υπόλοιπα wiki έργα του Ιδρύματος. Το Wikimedia Commons³¹⁶ ξεκίνησε ήδη από το 2004 και φιλοξενεί πάσης φύσεως πολυμεσικά αρχεία (φωτογραφίες, εικόνες, διαγράμματα, χάρτες, ήχους, μουσική, βίντεο κ.ά.) χωρίς δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας που μπορεί να καταθέσει κάθε χρήστης ώστε να χρησιμοποιηθούν από το κοινό. Τα αρχεία αυτά έχουν εκπαιδευτικό ή πληροφοριακό χαρακτήρα, με άλλα λόγια είναι αρχεία τα οποία συνεισφέρουν στον εμπλουτισμό της γνώσης για κάποιο θέμα και έτσι υλικό που δεν προσφέρει κάποια πληροφορία εκπαιδευτικού χαρακτήρα, όπως οι προσωπικές φωτογραφίες, για παράδειγμα, δεν θεωρείται κατάλληλο για να συμπεριληφθεί στο αποθετήριο της Wikimedia Commons. Πρόκειται για ατομικά αρχεία χρηστών, όπως λόγου χάρη οι φωτογραφίες που έχουν ληφθεί από τους ίδιους τους χρήστες και τα μουσικά κομμάτια δικής τους σύνθεσης, είτε για αρχεία τρίτων

³¹² Βικιεπιστήμιο, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013, http://el.wikiversity.org/wiki/%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1_%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1

³¹³ Wikivoyage, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013, <http://www.wikivoyage.org>

³¹⁴ Βικιταξίδια, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013, http://el.wikivoyage.org/wiki/%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1_%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1

³¹⁵ Βικιταξίδια: Περίπτερο Επισκεπτών, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013, http://el.wikivoyage.org/wiki/%CE%92%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CF%84%CE%B1%CE%BE%CE%AF%CE%B4%CE%B9%CE%B1:%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%AF%CF%80%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BF_%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CE%BA%CE%B5%CF%80%CF%84%CF%8E%CE%BD

³¹⁶ Wikimedia Commons, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013, http://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page

μερών που αναπαράγονται χωρίς περιορισμούς δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί πως κάθε αρχείο συνοδεύεται από «οδηγίες χρήσης», που καθορίζονται από το χρήστη που έκανε την ανάρτηση του αρχείου, και αφορούν κυρίως τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να αναφέρονται στο δημιουργό ή στην πηγή τους όσοι τα χρησιμοποιούν. Τα αρχεία που αποθηκεύονται στο Wikimedia Commons μπορούν να χρησιμοποιηθούν και να ενσωματωθούν σε κάποιο κείμενο οποιουδήποτε από τα υπόλοιπα wiki έργα του Ιδρύματος χωρίς να χρειαστεί να ξαναφορτωθούν σε αυτά, ενώ είναι επίσης δυνατόν να ενσωματωθούν σε κάποια άλλη διαδικτυακή εφαρμογή ή τόπο. Μέχρι σήμερα, αυτό το ανοιχτό ψηφιακό αποθετήριο περιλαμβάνει σχεδόν 19.000.000 αρχεία. Το Wikimedia Commons προσφέρεται επίσης στα ελληνικά.³¹⁷ Στο ίδιο πνεύμα κινείται και το Wikidata,³¹⁸ το οποίο ξεκίνησε το 2012 και περιλαμβάνει κυρίως ψηφιακά αρχεία κειμένου. Τέλος, το MediaWiki³¹⁹ φιλοξενεί πληροφορίες και υλικό, για την τεχνολογία wiki καθώς και για το ομώνυμο ελεύθερο λογισμικό.

Το Wikimedia Foundation παρουσιάζει αναλυτικά τη φιλοσοφία του και τη βασίζει σε κάποιες βασικές αρχές και αξίες. Πρώτη είναι η *ελευθερία*. Το Ίδρυμα προβάλλει ως βασικό του στόχο την προαγωγή της παραγωγής εκπαιδευτικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, έτσι ώστε να είναι ελεύθερο για χρήση, επανάχρηση, αναπαραγωγή κ.λπ. Σύμφωνα με τον ιστότοπο του Ιδρύματος, η έννοια της ελευθερίας στην παραγωγή και τη διακίνηση περιεχομένου είναι σύμφυτη με την έννοια της ανοιχτότητας, και ειδικά με την προσφορά ανοιχτού λογισμικού και εργαλείων. Σε αυτό το πλαίσιο, φαίνεται πως η ελευθερία αποτελεί τη βάση μιας αμφίδρομης σχέσης ανάμεσα στο Ίδρυμα και στους χρήστες. Το Ίδρυμα παρέχει ελεύθερα στην κοινότητα των χρηστών τα εργαλεία και τη δυνατότητα της συμμετοχής και της συνεργασίας στη διαδικασία της παραγωγής, της κατανάλωσης και της διακίνησης περιεχομένου, ενώ τα μέλη της κοινότητας δεσμεύονται, σε ηθικό επίπεδο, να συμμετέχουν και να συνεργάζονται στην παραγωγή γνώσης.

³¹⁷ «Commons: Καλωσόρισμα», Wikimedia Commons, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013,

<http://commons.wikimedia.org/wiki/Commons:%CE%9A%CE%B1%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%8C%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1>

³¹⁸ Wikidata, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013,

http://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:Main_Page . Η ελληνική εκδοχή φιλοξενείται στη σελίδα http://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1_%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1

³¹⁹ Media Wiki, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013, <http://www.mediawiki.org/wiki/MediaWiki>

Εξίσου σημαντική είναι η εξασφάλιση της *ποιότητας* του παραγόμενου περιεχομένου και η διασφάλιση της δυνατότητας *πρόσβασης* σε αυτό. Δεν είναι τυχαίο πως το Wikimedia Foundation έχει παραρτήματα σε όλο τον κόσμο και συνεργάζεται με ποικίλους οργανισμούς του δημόσιου αλλά και του ιδιωτικού τομέα για την προώθηση των έργων του, κατά βάση της Wikipedia, σε πολλούς τομείς, ιδίως στον τομέα της εκπαίδευσης. Οι συνεργασίες αυτές, ωστόσο, σύμφωνα με τη δήλωση του Ιδρύματος, γίνονται ύστερα από προσεκτική ανάλυση, έτσι ώστε να μην οδηγούν σε δεσμεύσεις και εξαρτήσεις που μπορεί να υπονομεύσουν την επόμενη αρχή του Ιδρύματος, την *ανεξαρτησία*. Αυτή εξασφαλίζεται κυρίως σε οικονομικό επίπεδο, δηλαδή αποφεύγοντας τις οικονομικές δεσμεύσεις και τη σύνδεση με συμφέροντα. Σύμφωνα πάντα με το διαδικτυακό τόπο του Ιδρύματος, η οικονομική βιωσιμότητά του στηρίζεται αποκλειστικά σε δωρεές, χορηγίες κ.λπ. με μόνη μέριμνα την εξασφάλιση των στόχων του, καθώς το Ίδρυμα αποτελεί μη κερδοσκοπικό οργανισμό.

Η *ανοιχτότητα* έχει δύο ακόμη διαστάσεις, τη διεθνικότητα και την *ποικιλία*. Σύμφωνα πάντα με τα γραφόμενα στον ιστότοπο του Ιδρύματος, η ποικίλη εθνική προέλευση των μελών της Wikimedia κοινότητας εξασφαλίζει έναν ευρύ ορίζοντα σκέψης και δράσης του Ιδρύματος. Σημαντική είναι επίσης η αρχή της *διαφάνειας*. Όλο το περιεχόμενο που παράγεται στο πλαίσιο έργων και προγραμμάτων του Wikimedia Foundation προσφέρεται στο κοινό με διαφάνεια ως προς τον τρόπο και το σκοπό της παραγωγής του, με ευκρίνεια, με όσο το δυνατόν πληρέστερη και σφαιρικότερη κάλυψη. Τέλος, προωθείται με εμφαντικό τρόπο και η έννοια της *κοινότητας*, της ομάδας, της συλλογικότητας τόσο σε επίπεδο λήψης αποφάσεων και λειτουργίας, όσο και στο επίπεδο της καθεαυτής δημιουργίας και υλοποίησης των έργων.³²⁰

Συνοψίζοντας, πρέπει να τονιστεί πως οι αρχές και οι αξίες τις οποίες προβάλλει το Wikimedia Foundation αποτελούν μεν τη βάση για την αφηγηματοποίηση της φιλοσοφίας του, αλλά σίγουρα η επιβεβαίωση ή η ακύρωσή τους αποδεικνύονται στην πράξη, μέσα από τα αποτελέσματα και από τη μελέτη των εγχειρημάτων που προωθεί το Wikimedia Foundation, όπως το εγχείρημα της Wikipedia που μας αφορά στο παρόν κεφάλαιο. Πρόκειται για μια ρητά δηλωμένη φιλοσοφία και στοχοθεσία των εγχειρημάτων αυτού του είδους, η οποία πρέπει να

³²⁰ «Values», Wikimedia Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Ιουλίου 2013, <http://wikimediafoundation.org/wiki/Values>

γίνει κατανοητή στο ευρύτερο κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο μετατόπισης του ενδιαφέροντος από την επιστημονική πληροφορία στο ψηφιακό περιεχόμενο. Τα ερωτήματα και οι προβληματισμοί που αναδύονται εντός αυτού του πλαισίου αφορούν γενικότερα την ουσία και την κατάσταση της ανθρώπινης γνώσης, αλλά και ειδικότερα την ιστορική γνώση και την προσέγγιση του παρελθόντος, ως πολιτισμικά φαινόμενα που εξελίσσονται και μεταλλάσσονται.

2B. Memory Archive: The Encyclopedia of Memory

Ένα δεύτερο παράδειγμα πληθοπορισμού στο πεδίο της ψηφιακής ιστορίας είναι ο wiki διαδικτυακός τόπος Memory Archive: The Encyclopedia of Memory.³²¹ Πρόκειται για έναν τόπο καταγραφής, διάσωσης και κοινοποίησης της προσωπικής μνήμης στο διαδίκτυο, ένα είδος διαδικτυακού αποθετηρίου προσωπικών ιστοριών, μνημών και μαρτυριών με τη χρήση της τεχνολογίας των wiki.³²²

Το Memory Archive είναι ένας τόπος για σένα, δηλαδή για τον καθένα, για να αποθηκεύσεις τις μνήμες σου και να τις μοιραστείς με άλλους. Το μόνο που χρειάζεται να κάνεις για να συνεισφέρεις τις εμπειρίες σου, είναι να τις πληκτρολογήσεις στο Memory Archive.³²³

³²¹ Η ηλεκτρονική διεύθυνση του Memory Archive: The Encyclopedia of Memory ήταν η ακόλουθη: <http://www.Memory Archive.org/>

Ωστόσο, αυτός ο διαδικτυακός τόπος έχει εκπέσει. Το Memory Archive είναι πλέον διαθέσιμο σε αποθηκευμένη μορφή του από το Internet Archive, Wayback Machine στις διευθύνσεις http://web.archive.org/web/*/http://Memory Archive.org, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014 και

<http://web.archive.org/web/20120102194217/http://www.Memory Archive.org/en/Memory Archive> (02/01/2012), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014.

Όλοι οι ενεργοί σύνδεσμοι στις υποσημειώσεις του παρόντος παραπέμπουν σε αυτή την αποθηκευμένη μορφή. Η χρονολογία που βρίσκεται σε παρένθεση είναι η ημερομηνία αποθήκευσης της κάθε σελίδας από το Internet Archive, Wayback Machine.

Το μεγαλύτερο μέρος του υλικού που περιλαμβάνεται στο Memory Archive υπάρχει και σε εκτυπωμένη μορφή στη διάθεση της ΥΔ.

³²² Το Memory Archive κατασκευάστηκε με τη χρήση του προγράμματος MediaWiki, ενός λογισμικού που διατίθεται ελεύθερα. Αναλυτικά, βλ. «Version», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, <http://web.archive.org/web/20070623105914/http://www.Memory Archive.org/en/Special:Version> (23/06/2007).

³²³ «Memory Archive is a place for you, or anyone, to store your memories and share them with others. To contribute your experiences, all you do is type them into Memory Archive». «FAQ», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, <http://web.archive.org/web/20110811060902/http://www.Memory Archive.org/en/FAQ> (11/08/2011).

Το Memory Archive δημιουργήθηκε το 2005 στο πλαίσιο του μαθήματος ρωσικής ιστορίας³²⁴ του καθηγητή ιστορίας Marshall Poe³²⁵ στο Αμερικανικό Πανεπιστήμιο της Ουάσινγκτον. Η ιστορία της δημιουργίας του αποτελεί μέρος και τεκμήριο του ίδιου του έργου, καθώς κάποιοι από τους φοιτητές του Poe ανάρτησαν την προσωπική τους ιστορία για τη συμμετοχή τους σε αυτό το εγχείρημα στην στην υποκατηγορία «Memory Archive» της κατηγορίας «Πράγματα» («Things»)³²⁶. Μολονότι το Memory Archive αρχικά προοριζόταν να δημιουργήσει μια βάση δεδομένων στο διαδίκτυο με κείμενα ιστορικών που ειδικεύονταν στη ρωσική ιστορία και ιστοριογραφία, ύστερα από συζητήσεις και αναζητήσεις των φοιτητών του Poe αλλά και με την καθοδήγησή του, σύντομα αποφασίστηκε το εγχείρημα να αφορά τη δημιουργία μιας «μνημονικής τράπεζας» προσωπικών ιστοριών και αναμνήσεων στο διαδίκτυο.³²⁷ Επρόκειτο, δηλαδή, για κάτι ευρύτερο, το οποίο αφενός δεν θα αφορούσε αποκλειστικά, ίσως και καθόλου, τη ρωσική ιστορία, και αφετέρου δεν θα περιοριζόταν στην καταγραφή μόνο ιστορικών γεγονότων, με την παραδοσιακή έννοια του όρου, αλλά θα προσκαλούσε και θα διέσωζε τις προσωπικές μνήμες των ανθρώπων για το παρελθόν.

Ο Poe, προκειμένου να φέρει εις πέρας αυτό το εγχείρημα, οργάνωσε τους φοιτητές του σε τρεις ομάδες: την ομάδα πληροφορικής («IT Group») για την κατασκευή του διαδικτυακού τόπου, την ομάδα διοίκησης και οργάνωσης («Marketing Group»), που είχε στόχο να οργανώσει τη διάδοση του εγχειρήματος στο ευρύτερο κοινό, εντός και εκτός του ακαδημαϊκού χώρου· τέλος, την ομάδα περιεχομένου («Content Group») για την αξιολόγηση και την επιμέλεια των κειμένων που θα καταθέτονταν στο διαδικτυακό τόπο. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην πορεία το Memory Archive συνδέθηκε με τη Wikipedia,³²⁸ υιοθετώντας την

³²⁴ Ο πλήρης τίτλος του μαθήματος ήταν «Russian Studies: Contemporary and Historical Views»· βλ. «Creation of Memory Archive, September 1, 2005, by Ian Roberts», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080226155041/http://www.MemoryArchive.org/en/Creation_of_Memory_Archive%2C_September_1%2C_2005%2C_by_Ian_Roberts (26/02/2008).

³²⁵ Βλ. υποσημείωση αρ. 229.

³²⁶ «Category: Memory Archive», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20081012015437/http://www.MemoryArchive.org/en/Category:Memory_Archive (12/10/2008).

³²⁷ Οι φοιτητές του Marshall Poe, όταν περιγράφουν το εγχείρημα, χρησιμοποιούν τον αγγλικό όρο «memoir bank». Βλ. για παράδειγμα «Creation of Memory Archive, September 1, 2005, by Ian Roberts», Memory Archive, στο ίδιο.

³²⁸ Αναλυτικά για την ιστορία της δημιουργίας της Wikipedia, βλ. στα εξής: Rosenzweig, «Can History Be Open Source?» και Larry Sanger, «The Early History of Nupedia and Wikipedia: A

αρχιτεκτονική δομή και το γραφιστικό σχεδιασμό της, αλλά και εξασφαλίζοντας έναν ενεργό σύνδεσμο από την κεντρική σελίδα της Wikipedia στο διαδικτυακό του τόπο.³²⁹

Κατά τη διάρκεια μίας μόνον ακαδημαϊκής περιόδου το Memory Archive έφτασε να μετράει περίπου 300 ιστορίες, μνήμες και μαρτυρίες. Όπως περιγράφει ο φοιτητής Ian Roberts που συμμετείχε στο εγχείρημα, και συγκεκριμένα στην ομάδα περιεχομένου, ο Poe περιέγραψε το Memory Archive ως το διαδικτυακό τόπο όπου άνθρωποι από όλο τον κόσμο θα μπορούν να δημοσιοποιούν και να μοιράζονται τις μνήμες τους και τις εμπειρίες τους από το παρελθόν. Αυτές οι μνήμες και οι εμπειρίες διαμορφώνουν τη ζωή των ανθρώπων, και οι ζωές των ανθρώπων συναποτελούν αυτό που ονομάζουμε «ιστορία του ανθρώπινου είδους». Στην τελευταία αποθηκευμένη μορφή του από το Internet Archive, Wayback Machine (2 Ιανουαρίου 2012), το Memory Archive συγκεντρώνει 1.327 καταχωρήσεις κειμένων, όπως πληροφορούμαστε από την αρχική του σελίδα. Υπάρχει επίσης μία σελίδα με στατιστικά στοιχεία, σύμφωνα με τα οποία το Memory Archive έχει συνολικά 6.816 σελίδες καταχωρημένες στη βάση δεδομένων του, από τις οποίες οι 1.327 είναι σελίδες με κείμενα και οι υπόλοιπες περιλαμβάνουν υλικό διαφορετικού τύπου, είναι για παράδειγμα σελίδες συζήτησης, ανακατεύθυνσης («redirects») κ.ά. Στη σελίδα με τα στατιστικά πληροφορούμαστε ακόμα ότι οι εγγεγραμμένοι χρήστες φτάνουν τους 515, από τους οποίους οι πέντε ανήκουν στην ομάδα των διαχειριστών.³³⁰

Η διαδικασία κατάθεσης της προσωπικής ιστορίας, μνήμης και μαρτυρίας ήταν πολύ απλή και σύντομη.³³¹ Ο καταθέτης γράφει σε ειδικό πεδίο την ιστορία του ή τη στέλνει με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο στους διαχειριστές του Memory Archive, φροντίζοντας να δώσει κάποιες απαραίτητες πληροφορίες που απαντούν στα ερωτήματα «ποιος», «τι», «πότε», «πού». Μάλιστα, το Memory Archive διαθέτει και μία σελίδα με βοηθητικές πληροφορίες για το πώς ανεβάζει κανείς ένα κείμενο στον

Memoir», *Slashdot*, 18 Απριλίου 2005, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Σεπτεμβρίου 2011, <http://features.slashdot.org/features/05/04/18/164213.shtml>

³²⁹ Ο σύνδεσμος αυτός δεν υπάρχει πλέον, καθώς το λήμμα *Memory Archive* σβήστηκε από τη Wikipedia στις 17 Σεπτεμβρίου 2008 από τον χρήστη MBisanz· βλ. «Memory Archive», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 22 Αυγούστου 2011, http://en.wikipedia.org/wiki/Memory_Archive

³³⁰ «Statistics», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20110810091709/http://www.Memory_Archive.org/en/Special:Statistics (10/08/2011).

³³¹ «Ways to Add your Memoir», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20110807090614/http://www.Memory_Archive.org/en/Ways_to_Add_your_Memoir (07/08/2011).

ιστότοπο, πώς το κατηγοριοποιεί, πώς προσθέτει εικόνες και άλλο οπτικό υλικό, πώς το εμπλουτίζει εισάγοντας υπερσυνδέσμους είτε στη Wikipedia είτε σε άλλους διαδικτυακούς τόπους με επιπλέον πληροφοριακό υλικό κ.ά.³³² Κάθε κείμενο κατηγοριοποιείται στο σύστημα σε θεματικές κατηγορίες και υποκατηγορίες ανάλογα με τον τίτλο του. Με αυτό τον τρόπο, δημιουργείται αυτόματα και σε απόλυτη συνάρτηση με τα κατατεθειμένα κείμενα ένα ευρετήριο κατηγοριών και θεμάτων με πολλές εσωτερικές διακλαδώσεις και διασυνδέσεις, το οποίο βοηθά στην αναζήτηση και την εύρεση των κειμένων. Στη συνέχεια, οι διαχειριστές προσαρμόζουν τυπογραφικά το κείμενο και το κλειδώνουν, διατηρώντας το ανέπαφο στη βάση δεδομένων· με αυτή τη μορφή διατίθεται στο κοινό. Δυνατότητα επέμβασης υπάρχει μόνο κατόπιν αιτήματος του καταθέτη. Πρόκειται, δηλαδή, για μια ιδιαίτερη περίπτωση wiki, όπου το περιεχόμενο δεν είναι ανοιχτό για παρεμβάσεις από όλους τους χρήστες, παρά μόνο στον ίδιο τον καταθέτη του και στους διαχειριστές του Memory Archive. Δηλαδή, το περιεχόμενο κατά κάποιο τρόπο «προστατεύεται» από τους διαχειριστές του διαδικτυακού τόπου, ίσως επειδή οι καταθέσεις αφορούν την προσωπική ζωή των καταθετών και σε πολλές περιπτώσεις έχουν έντονο συναισθηματικό φορτίο. Το Memory Archive λειτουργεί ως τόπος μνήμης στο διαδίκτυο όπου η αντίληψη για το τι συνιστά ιστορική μνήμη διαπλέκεται με προσωπικά αφηγήματα για το παρελθόν –όσο επιμέρους και μεμονωμένα και αν είναι αυτά– που εμφορούνται από μια σαφώς συναισθηματική εμπειρία, πρόσληψη και έκφραση του παρελθόντος.

Κάθε κειμενική καταχώριση του Memory Archive συνοδεύεται από τη σελίδα του ιστορικού της, όπου καταγράφονται όλες οι τυχόν αλλαγές, επεμβάσεις ή τροποποιήσεις της που έγιναν από τον καταθέτη ή από τους διαχειριστές. Το στοιχείο της ιστορικής διάστασης, της ιστορίας κάθε κειμένου, αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό όλων των διαδικτυακών τόπων που βασίζονται στην τεχνολογία των wiki, όπως αναφέρθηκε παραπάνω.

Σε ξεχωριστό σημείο της αρχικής σελίδας του Memory Archive με τίτλο «Some Other Things», ο διαδικτυακός τόπος και οι διαχειριστές του απευθύνουν διάφορα καλέσματα συμμετοχής στο κοινό. Κατ' αρχάς, παρουσιάζουν την ιδέα της δημιουργίας νέων εκδοχών του Memory Archive σε άλλες γλώσσες. Με τη φράση

³³² «Help: Contents», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, <http://web.archive.org/web/20110822061117/http://www.MemoryArchive.org/en/Help:Contents> (22/08/2011).

«Help Create a Memory Archive in Your Language!» προσκαλούν τους ενδιαφερόμενους να επικοινωνήσουν μαζί τους μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή και μέσω της εγγραφής τους στην ηλεκτρονική ενημερωτική λίστα «mailing list» του διαδικτυακού τόπου,³³³ δηλώνοντας ότι θα παρέχουν κάθε βοήθεια σε όποιον αναλάβει το εγχείρημα αυτό.³³⁴ Μέχρι τη στιγμή της συγγραφής του παρόντος, βρίσκονταν υπό διαμόρφωση τρεις τέτοιες αλλόγλωσσες εκδοχές: στα γαλλικά, στα πολωνικά και στα ρωσικά. Επίσης, οι διαχειριστές προτείνουν την ενεργητική συμμετοχή και δέσμευση με το Memory Archive μέσω μιας μορφής αναδοχής που περιλαμβάνει την έννοια της φροντίδας και της τροφοδοσίας. «Become a Memory Archive site steward» είναι ο τίτλος της σχετικής σελίδας.³³⁵ Πρόκειται για ένα κάλεσμα σε μια έντονα συμμετοχική δραστηριότητα, που αφορά τη διάδοση και τη διαφήμιση του Memory Archive στον κόσμο, την επιστράτευση και άλλων ανθρώπων για να ασχοληθούν και να καταθέσουν τις προσωπικές τους ιστορίες, μνήμες και μαρτυρίες στο wiki, την παρέμβαση στη συζήτηση για την επιμέλεια των σελίδων κ.ά. Οι «site stewards» αριθμούν μέχρι στιγμής τους 19. Επιπλέον, το Memory Archive απευθύνει πρόσκληση για συνεργασία και αλληλοβοήθεια σε φορείς, ιδρύματα κ.ά. με τα οποία μοιράζεται τον ίδιο στόχο, δηλαδή τη συλλογή και την αρχειοθέτηση προσωπικών ιστοριών για το παρελθόν. Συγκεκριμένα, αναφέρεται σε κοινότητες ιστορικών, ιδιωτικούς φορείς αλλά και θεσμούς που ασχολούνται με την ιστορία (π.χ., ο στρατός), σε εκπαιδευτικούς φορείς που μελετούν την ιστορία (πανεπιστήμια, σχολεία κ.ά.), σε άλλες δημόσιες οργανώσεις και φορείς που δραστηριοποιούνται σε αυτό το χώρο, με χαρακτηριστικό παράδειγμα προγράμματα καταγραφής προφορικής ιστορίας ή και συλλογής εντύπων.³³⁶ Μάλιστα, οι όροι και οι προϋποθέσεις για τις συνεργασίες αυτές έχουν αποκτήσει και νομική μορφή σε ένα

³³³ Η θεματική λίστα ηλεκτρονικής αλληλογραφίας δεν ήταν πλέον ενεργή κατά την περίοδο συγγραφής του παρόντος.

³³⁴ «Help Create a Memory Archive in Your Language!», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080510140112/http://www.memoryarchive.org/en/Help_Create_a_MemoryArchive_in_Your_Language! (10/05/2008).

³³⁵ «Site Stewards», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20110811040840/http://www.MemoryArchive.org/en/Site_Stewards (11/08/2011).

³³⁶ «Become an Affiliate», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20110810153613/http://www.MemoryArchive.org/en/Become_an_Affiliate (10/08/2011).

έγγραφο συνεργασίας που διατίθεται στο διαδικτυακό τόπο του Memory Archive.³³⁷ Ειδικά για την εκπαιδευτική κοινότητα, το Memory Archive αφιερώνει ξεχωριστή σελίδα που απευθύνεται σε δασκάλους και μαθητές.³³⁸ Εκεί, εκφράζει την επιθυμία το έργο αυτό να αποτελέσει εκπαιδευτικό εργαλείο για τη διδασκαλία της ιστορίας, των κοινωνικών επιστημών και των επιστημών της γραφής, κυρίως στις βαθμίδες της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Απαντά σε ερωτήματα σχετικά με τη χρήση του έργου και μάλιστα προτείνει ιδέες αξιοποίησης του Memory Archive από τους δασκάλους μέσα στην τάξη.

Όπως προαναφέρθηκε, κάθε προσωπική ιστορία και κάθε αποτύπωση της ατομικής μνήμης και μαρτυρίας στο Memory Archive κατηγοριοποιείται στο σύστημα σε θεματικές κατηγορίες και υποκατηγορίες, δημιουργώντας έτσι ένα ευρετήριο θεμάτων. Οι βασικές κατηγορίες στις οποίες διακλαδώνεται το ευρετήριο είναι οι εξής: ζωή («Life»), γεγονότα («Events»), άνθρωποι («People»), τόποι («Places»), πράγματα («Things»), έτη («Years»), όλες οι μαρτυρίες και οι μνήμες («All Memoirs»). Κάθε ανάρτηση μπορεί να ενταχθεί αυτόματα σε περισσότερες από μία κατηγορίες. Μια ανάλυση του περιεχομένου του Memory Archive φανερώνει πως οι ιστορίες, οι μνήμες και οι μαρτυρίες που κατατίθενται στη μνημονική τράπεζα διακρίνονται σε τρεις ομάδες: σε κείμενα μικρής, μεσαίας και μεγάλης κλίμακας.³³⁹

Στη μικρή κλίμακα περιλαμβάνονται κείμενα με στιγμιότυπα από την ιδιωτική ζωή που αφορούν μόνο τους ίδιους τους καταθέτες ή τους οικείους τους, και επενδύονται με τα περισσότερα συναισθήματα. Φαίνεται πως οι συμμετέχοντες στο Memory Archive αντιλαμβάνονται το διαδίκτυο σε θυμικό και συναισθηματικό επίπεδο ως ανοιχτό και φιλόξενο χώρο, όπου νιώθουν πως μπορούν να εκφραστούν ελεύθερα ακόμα και για πολύ προσωπικές τους μνήμες, εκτονώνοντας πιθανόν τη συναισθηματική φόρτιση που φέρουν αυτές οι μνήμες. Έτσι, καταθέτουν λόγου χάρη ένα προσωπικό τους πρόβλημα (π.χ., τον αλκοολισμό),³⁴⁰ μοιράζονται την απώλεια

³³⁷ «Affiliate Agreement», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080705235448/http://www.MemoryArchive.org/en/Affiliate_Agreement (05/07/2008).

³³⁸ «For Teachers and Students», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20110810105827/http://www.MemoryArchive.org/en/For_Teachers_and_Students (10/08/2011).

³³⁹ Εκτενή παραδείγματα από το Memory Archive, οργανωμένα ανά κλίμακα μεγέθους, παρουσιάζονται εδώ στο Παράρτημα Ι του Κεφαλαίου 2.

³⁴⁰ Βλ. ενδεικτικά:

«The last Time I Drank, 2004, by Anonymous», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080704213637/http://www.MemoryArchive.org/en/The_Last_Time_I_Drank%2C_2004%2C_by_Anonymous (04/07/2008).

ενός αγαπημένου προσώπου,³⁴¹ αφηγούνται μια ιστορία αγάπης,³⁴² μιλούν για μια αρρώστια που έπληξε τους ίδιους τους καταθέτες ή κάποιο μέλος της οικογένειάς τους,³⁴³ αφηγούνται ένα ατύχημα στο σπίτι ή αλλού,³⁴⁴ περιγράφουν γιορτές, γενέθλια, αφορμές για εορτασμό και χαρά,³⁴⁵ παρουσιάζουν σύντομα περιστατικά από τα παιδικά τους χρόνια που λειτούργησαν ως αφορμή για να αναλογιστούν διάφορα κοινωνικά ζητήματα της εποχής τους, όπως ο ρατσισμός³⁴⁶ κ.ά.³⁴⁷ Οι προσωπικές ιστορίες και μνήμες αφορούν επιμέρους περιστατικά από τη ζωή των καταθετών, με ξεχωριστή σημασία για τους ίδιους ακριβώς εξαιτίας της προσωπικής συναισθηματικής φόρτισης, για την οποία έκριναν ότι αξίζει να καταγραφούν και να διασωθούν στο Memory Archive, παρά το γεγονός ότι αφορούσαν μόνο τους ίδιους και τους οικείους τους. Το Memory Archive αποτελεί προνομιακό παράδειγμα της διάρρηξης των διπλών συναίσθημα/λογική και ιδιωτικό/δημόσιο αντίστοιχα, καθώς

³⁴¹ Βλ. ενδεικτικά:

«My Father's Death, 2001, by Breann Barnett», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080705150715/http://www.MemoryArchive.org/en/My_Father%27s_Death%2C_2001%2C_by_Breann_Barnett (05/07/2008).

³⁴² Βλ. ενδεικτικά:

«Love at first sight, by Cynthia A.», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20070623105914/http://www.memoryarchive.org/en/Love_at_first_sight%2C_by_Cynthia_A. (23/06/2007).

³⁴³ Βλ. ενδεικτικά:

«My Sister's Cancer, 2006, by Violet Downs», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080704141223/http://www.MemoryArchive.org/en/My_Sister%27s_Cancer%2C_2006%2C_by_Violet_Downs (04/07/2008).

³⁴⁴ Βλ. ενδεικτικά:

«Memories of my brother, 1936 by Cliff Stokes», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080705235841/http://www.MemoryArchive.org/en/Memories_of_my_brother%2C_1936_by_Cliff_Stokes (05/07/2008).

³⁴⁵ Βλ. ενδεικτικά:

«VE Day in England, 1945, by John Loweth», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080706023400/http://www.MemoryArchive.org/en/VE_Day_in_England%2C_1945%2C_by_John_Loweth (06/07/2008).

³⁴⁶ Βλ. ενδεικτικά:

«Train trip, 1948, by Jim Low», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080705143644/http://www.MemoryArchive.org/en/Train_trip%2C_1948%2C_by_Jim_Low (05/07/2008).

³⁴⁷ Μερικά ακόμα παραδείγματα κειμένων μικρής κλίμακας:

1) «Meeting Bob Hope, 1957, by Lance Naismith», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, https://web.archive.org/web/20080829055602/http://www.memoryarchive.org/en/Meeting_Bob_Hope%2C_1957%2C_by_Lance_Naismith (29/08/2008).

2) «New York World's Fair, 1939, by Pat Haley Hool», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, https://web.archive.org/web/20070623105914/http://www.memoryarchive.org/en/New_York_World%27s_Fair%2C_1939%2C_by_Pat_Haley_Hool (23/06/2007).

3) «Haircuts, 1930s, by Cliff Stokes», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, https://web.archive.org/web/20080906202334/http://www.memoryarchive.org/en/Haircuts%2C_1930s%2C_by_Cliff_Stokes (06/09/2008).

και για να μελετηθεί πώς μετατρέπεται η ατομική, η προσωπική, η επιμέρους και αποσπασματική μνήμη μεμονωμένων περιστατικών σε αντικείμενο της ιστορικής έρευνας.

Στη μεσαία κλίμακα κατατάσσονται κείμενα που αφορούν στιγμιότυπα από την προσωπική ζωή των ανθρώπων τα οποία, σε αντίθεση με τα προηγούμενα περιστατικά, διαδραματίζονται σε δημόσια περιβάλλοντα. Πρόκειται, λόγου χάρη, για περιστατικά και προσωπικές ιστορίες στο στρατό σε καιρό πολέμου,³⁴⁸ στο χώρο εργασίας,³⁴⁹ σε κάποιο κέντρο διασκέδασης,³⁵⁰ στην πόλη,³⁵¹ σε δημόσιο χώρο, όπως το μουσείο ή μια πλατεία.³⁵² Αυτές οι ιστορίες, που αποτελούν ταυτόχρονα μνήμες και μαρτυρίες συνδυάζουν το ιδιωτικό και το δημόσιο, αγγίζοντας με αυτό τον τρόπο ευρύτερα κοινωνικά και πολιτικά θέματα, για παράδειγμα την εκπαίδευση και το ρατσισμό, που αφορούν ευρύτερες ομάδες ανθρώπων.

Στη μεγάλη κλίμακα συγκεντρώνονται κείμενα με περιστατικά και ιστορίες μεγάλης εμβέλειας που έχουν αντίκτυπο σε μεγάλα σύνολα ανθρώπων, όπως είναι μια ολόκληρη πόλη, χώρα ή ολόκληρος ο κόσμος. Οι καταθέτες του Memory Archive πολλές φορές περιγράφουν σε αυτά τα κείμενα μεγάλης κλίμακας γεγονότα με καθοριστική σημασία σε παγκόσμιο επίπεδο, τα οποία ανακίνησαν κάποιου είδους

³⁴⁸ Βλ. ενδεικτικά:

«First and last Voyage on the Fort Crevier, 1944, by John Garside», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, [http://web.archive.org/web/20080907203838/http://www.MemoryArchive.org/en/First_and_Last_Voyage_of_the_Fort_Crevier%2C_1944%2C_by_John_Garside\(07/09/2008\).](http://web.archive.org/web/20080907203838/http://www.MemoryArchive.org/en/First_and_Last_Voyage_of_the_Fort_Crevier%2C_1944%2C_by_John_Garside(07/09/2008).)

³⁴⁹ Βλ. ενδεικτικά:

«Heads-Up Americorps, 2005, by Emily Wolkowitz», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, [http://web.archive.org/web/20080705235705/http://www.MemoryArchive.org/en/Heads-Up_Americorps%2C_2005%2C_by_Emily_Wolkowicz\(05/07/2008\).](http://web.archive.org/web/20080705235705/http://www.MemoryArchive.org/en/Heads-Up_Americorps%2C_2005%2C_by_Emily_Wolkowicz(05/07/2008).)

³⁵⁰ Βλ. ενδεικτικά:

«The Grinnell College Pub, early 1980s, by Marshall Poe», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, [http://web.archive.org/web/20111230233705/http://www.MemoryArchive.org/en/The_Grinnell_College_Pub,_early_1980s,_by_Marshall_Poe\(30/12/2011\).](http://web.archive.org/web/20111230233705/http://www.MemoryArchive.org/en/The_Grinnell_College_Pub,_early_1980s,_by_Marshall_Poe(30/12/2011).)

³⁵¹ Βλ. ενδεικτικά:

«KC 135 Crash, 1968, by Elaine Creed», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, [http://web.archive.org/web/20080704134747/http://www.MemoryArchive.org/en/KC_135_Crash%2C_1968%2C_by_Elaine_Creed\(04/07/2008\).](http://web.archive.org/web/20080704134747/http://www.MemoryArchive.org/en/KC_135_Crash%2C_1968%2C_by_Elaine_Creed(04/07/2008).)

³⁵² Βλ. ενδεικτικά:

«Pro-Life March, January, 2005, by Sara Couch», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, [http://web.archive.org/web/20080829203804/http://www.MemoryArchive.org/en/Pro-Life_March%2C_January%2C_2005%2C_by_Sara_Couch\(29/08/2008\)](http://web.archive.org/web/20080829203804/http://www.MemoryArchive.org/en/Pro-Life_March%2C_January%2C_2005%2C_by_Sara_Couch(29/08/2008))

και

«Signing of “A Declaration of Sentiments for the 21st Century”, June 17, 1998, by Rebecca Good», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, [https://web.archive.org/web/20080725054513/http://www.memoryarchive.org/en/Signing_of_%22A_Declaration_of_Sentiments_for_the_21st_Century%22%2C_June_17%2C_1998_%2C_by_Rebecca_Good\(25/07/2008\).](https://web.archive.org/web/20080725054513/http://www.memoryarchive.org/en/Signing_of_%22A_Declaration_of_Sentiments_for_the_21st_Century%22%2C_June_17%2C_1998_%2C_by_Rebecca_Good(25/07/2008).)

συναισθηματική φόρτιση εξαιτίας της μοναδικότητάς τους και, συχνά, της θεαματικότητάς τους. Τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων γεγονότων μεγάλης κλίμακας είναι οι τρομοκρατικές επιθέσεις, και ιδίως όσες διαμεσολαβήθηκαν έντονα από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και προβλήθηκαν σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι περισσότερες καταθέσεις αφορούν τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001,³⁵³ αλλά υπάρχουν και κείμενα για άλλες τρομοκρατικές ενέργειες, όπως οι επιθέσεις Τσετσένων αυτονομιστών σε σημεία της Ρωσίας την περίοδο 2000-2004,³⁵⁴ οι βομβιστικές επιθέσεις στο μετρό του Λονδίνου το 2005³⁵⁵ κ.ά. Τα παραδείγματα κειμένων μεγάλης κλίμακας είναι πολυάριθμα και πολυποίκιλα, όπως ενδεικτικά η κήρυξη του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου στην Ελλάδα τον Οκτώβριο του 1940,³⁵⁶ οι αεροπορικές επιδρομές στο Belfast το 1941 και άλλα κείμενα με μνήμες βετεράνων του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου,³⁵⁷ ή κείμενα με μνήμες βετεράνων από τον Πόλεμο του Βιετνάμ που ξέσπασε λίγα χρόνια αργότερα,³⁵⁸ αλλά και κείμενα με μνήμες βετεράνων από πιο πρόσφατους πολέμους,

³⁵³ Βλ. ενδεικτικά:

«9/11 Attack, 2001, by Craig Wojcik», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080516225946/http://www.MemoryArchive.org/en/9/11_Attack%2C_2001%2C_by_Craig_Wojcik (16/05/2008)

και

«9/11 Attack, 2001, by Omar S.», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080516222410/http://www.memoryarchive.org/en/9/11_Attack%2C_2001%2C_by_Omar_S. (16/05/2008).

³⁵⁴ «Terrorist attacks in Moscow, 2000-2004, by galvinmp», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20081007101140/http://www.MemoryArchive.org/en/Terrorist_attacks_in_Moscow%2C_2000-2004%2C_by_galvinmp (07/10/2008).

³⁵⁵ «London Bombing, 2005 by Sona P.», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080618111715/http://www.MemoryArchive.org/en/%22London_Bombing,_2005_by_Sona_P%22 (18/06/2008).

³⁵⁶ «World War Two, 1945, by George Kotsonis», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, https://web.archive.org/web/20081007095901/http://www.memoryarchive.org/en/World_War_Two%2C_1940%2C_George_Kotsonis (07/10/2008).

³⁵⁷ Βλ. ενδεικτικά:

1) «Air Raids, Belfast, Northern Ireland, 1941, by Andy Ritchie», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080705143007/http://www.MemoryArchive.org/en/Air_Raids%2C_Belfast%2C_Northern_Ireland%2C_1941%2C_by_Andy_Ritchie (05/07/2008).

2) «Paris during the Allied Occupation, 1945, by J. R. Johnston, Col., USAF», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20081013002941/http://www.MemoryArchive.org/en/Paris_during_the_Allied_Occupation%2C_1945%2C_by_G._R._Johnston%2C_Col.%2C_USAF (13/10/2008).

³⁵⁸ Βλ. ενδεικτικά:

«Lost on Highway 1, Vietnam, 1968, by Morris Johnson», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20100810133718/http://www.MemoryArchive.org/en/Lost_on_Highway_1,_Vietnam,_1968,_by_Morris_Johnson (10/08/2010).

όπως ο πόλεμος στο Ιράκ.³⁵⁹ Άλλα χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι ο θάνατος του Franklin D. Roosevelt το 1945,³⁶⁰ η δολοφονία του John F. Kennedy το 1963,³⁶¹ η έκρηξη του διαστημόπλοιου Challenger το 1986,³⁶² τα γεγονότα στην πλατεία Τιενανμέν του Πεκίνου το 1989,³⁶³ η πτώση του τείχους του Βερολίνου την ίδια χρονιά³⁶⁴ κ.ά.³⁶⁵

³⁵⁹ Βλ. ενδεικτικά:

«Brief Uncertainty, September 10, 2005, by Sgt. Bohling», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20070917104313/http://www.MemoryArchive.org/en/Brief_Uncertainty_September_10_2005_by_Sgt_Bohling (17/09/2007).

³⁶⁰ Βλ. ενδεικτικά:

«FDR's death, April 12, 1945, by Marion Hilgers», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, https://web.archive.org/web/20110921175042/http://www.memoryarchive.org/en/FDR%27s_death%2C_April_12%2C_1945%2C_by_Marion_Hilgers (21/09/2011).

³⁶¹ Βλ. ενδεικτικά:

1) «JFK Assassination, November 22, 1963, Susan Hamalainen», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080509190128/http://www.memoryarchive.org/en/JFK_Assassination%2C_November_22%2C_1963%2C_Susan_Hamalainen (09/05/2008).

2) «Assassination of JFK, 1963, by Sheila Jack Crabil et al.», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080704212011/http://www.memoryarchive.org/en/Assassination_of_JF_K%2C_1963%2C_by_Sheila_Jack_Crabil_et_al. (04/07/2008).

³⁶² Βλ. ενδεικτικά:

«Challenger Explosion, 1986, by Ezra Freeman», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080706000902/http://www.MemoryArchive.org/en/Challenger_Explosion%2C_1986%2C_by_Ezra_Freeman (06/07/2008).

³⁶³ Βλ. ενδεικτικά:

«Tiananmen Square, June 4, 1989, by Dai Wang», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, https://web.archive.org/web/20110817051125/http://www.memoryarchive.org/en/Tiananmen_Square%2C_June_4%2C_1989_by_Dai_Wang (17/08/2011).

³⁶⁴ Βλ. ενδεικτικά:

«Berlin Wall, 1989, by Juan Luis Chulilla», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, https://web.archive.org/web/20080719190855/http://www.memoryarchive.org/en/Berlin_Wall%2C_1989%2C_by_Juan_Luis_Chulilla (19/07/2008).

³⁶⁵ Βλ. ενδεικτικά μερικά ακόμα παραδείγματα κειμένων μεγάλης κλίμακας:

1) «Hurricane Katrina, August 2005, by Michael Homan», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, https://web.archive.org/web/20090108153003/http://www.memoryarchive.org/en/Hurricane_Katrina%2C_Aug_2005%2C_by_Michael_Homan (08/01/2009).

2) «Space Shuttle Launch, Feb.3, 1995, by Elissa», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, https://web.archive.org/web/20080907115011/http://www.memoryarchive.org/en/Space_Shuttle_Launch%2C_Feb._3%2C_1995_by_Elissa (07/09/2008).

3) «Hungarian Revolution, 1956, by Randy Summers», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, https://web.archive.org/web/20080705051141/http://www.memoryarchive.org/en/Hungarian_Revolution%2C_1956%2C_by_Randy_Summers (05/07/2008).

4) «Vietnam War Protests (Late 60s/Early 70s), by Dr. Craig Fabrikant», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, https://web.archive.org/web/20111030132909/http://www.memoryarchive.org/en/Vietnam_War_Protests%28Late_60s/Early_70s%29_by_Dr._Craig_Fabrikant (30/10/2011).

Στα κείμενα μεγάλης κλίμακας οι καταθέτες έχουν επίγνωση της ιστορικότητας τόσο των γεγονότων που περιγράφουν, όσο και της μαρτυρίας τους για αυτά, ακόμα και αν στην πραγματικότητα δεν τα βίωσαν οι ίδιοι, όπως συμβαίνει κυρίως στην περίπτωση των καταθέσεων για τρομοκρατικές επιθέσεις. Φαίνεται πως πιστεύουν ότι η προσωπική τους μνήμη και η μαρτυρία τους, παρότι είναι μεμονωμένη, αποσπασματική ή ορμώμενη πολλές φορές από το συναίσθημα αντί για την εμπειρία του αυτόπτη μάρτυρα των γεγονότων, αποτελεί κομμάτι της ιστορίας. Στο παράδειγμα που ακολουθεί, μια καταθέτρια από τη Νέα Υόρκη περιγράφει πώς βίωσε τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001· θυμάται ότι επικοινωνήσε με την κόρη της, φοιτήτρια πανεπιστημίου, και αφού βεβαιώθηκε πως είναι καλά, της πρότεινε να παρακολουθήσει την κάλυψη των γεγονότων από τα τηλεοπτικά δίκτυα, διότι εκείνη τη στιγμή ζούσαν την ιστορία εν τη γενέσει της.

Της πρότεινα να παρακολουθήσει την τηλεοπτική κάλυψη των γεγονότων, γιατί αυτό είναι η ιστορία καθώς συμβαίνει. Της είπα πως ό,τι συνέβαινε ήταν τόσο σημαντικό όσο η δολοφονία του Κένεντι, για την οποία με είχε ακούσει να της μιλάω παλιότερα.³⁶⁶

Και κλείνει τη μαρτυρία της ως εξής:

Μέχρι την 11η Σεπτεμβρίου υπήρχαν μεμονωμένα περιστατικά τρομοκρατικών ενεργειών, συνήθως σε μια συγκεκριμένη τοποθεσία κάπου στον κόσμο. Με την 11η Σεπτεμβρίου η τρομοκρατία εμφανίστηκε ως οργανωμένη, παγκόσμια απειλή. Κατά τη γνώμη μου, αυτή είναι η ιστορική σπουδαιότητα της 11ης Σεπτεμβρίου.³⁶⁷

³⁶⁶ «I suggested she might want to watch the television coverage of the event as this was history in the making. I suggested to her that this was as important an event as Kennedy's assassination, something she had heard me talk about in the past».

«9/11 Attack, 2001, by Fran Wallace», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080516222356/http://www.MemoryArchive.org/en/9/11_Attack%2C_2001%2C_by_Fran_Wallace (16/05/2008).

³⁶⁷ «Up until 9/11 there had been isolated incidents of terrorism, usually within a specific location around the world. With 9/11 terrorism has emerged as an organized, global threat. To me, that is the historical importance of 9/11».

«9/11 Attack, 2001, by Fran Wallace», Memory Archive.

Σε γενικές γραμμές, τα κυρίαρχα θέματα στις περισσότερες ιστορίες, μνήμες και μαρτυρίες του Memory Archive είναι η καθημερινότητα, η οικογένεια (γονείς, αδέρφια, παιδικά χρόνια, οικογενειακές γιορτές, ενδοοικογενειακά προβλήματα και δυσκολία στις σχέσεις κ.ά.), το σχολείο, η εργασία, η υγεία (αρρώστιες, ατυχήματα, εθισμοί κ.λπ.), ο θάνατος (απώλεια αγαπημένων προσώπων), συναισθήματα (αγάπη, έρωτας, μίσος, θυμός κ.ά.), ευρύτερα κοινωνικά και πολιτικά θέματα (μετανάστευση, πόλεμος, τρομοκρατία, ρατσισμός κ.ά.), μεγάλα γεγονότα κ.λπ.

Παρόλο που δεν υπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεία για την ηλικία των καταθετών, από τον τρόπο γραφής και την ευχέρεια ή τη δυστοκία του γραπτού λόγου φαίνεται πως πρόκειται για ανθρώπους όλων των ηλικιών, από μικρά παιδιά μέχρι ηλικιωμένους. Οι καταθέσεις είναι άλλοτε επώνυμες και άλλοτε ανώνυμες. Αρκετοί από τους επώνυμους καταθέτες έχουν αναρτήσει περισσότερα από ένα κείμενα. Η έκταση των κειμένων που έχουν κατατεθεί στο Memory Archive ποικίλλει: μερικά είναι πολύ ή εξαιρετικά σύντομα (σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να έχουν ακόμα και δύο γραμμές μόνο), ενώ άλλα είναι εκτενέστατα και γεμίζουν αρκετές σελίδες. Οι περισσότερες καταθέσεις είναι κειμενικές, αλλά σε μερικά κείμενα οι καταθέτες έχουν προσθέσει επίσης οπτικό υλικό, κυρίως φωτογραφίες. Τα κείμενα στη συντριπτική τους πλειονότητα είναι πεζά, όμως υπάρχουν καταθέσεις με ποιητική μορφή. Ικανός αριθμός κειμένων περιέχει εξωτερικούς συνδέσμους προς άλλους διαδικτυακούς τόπους. Οι σύνδεσμοι αυτοί συχνά είναι επεξηγηματικοί (όπως για παράδειγμα στο κείμενο για τα γεγονότα στην πλατεία Τιενανμέν του Πεκίνου το 1989, στο οποίο υπάρχει σύνδεσμος που οδηγεί σε διαδικτυακή σελίδα με ιστορικές πληροφορίες για τη συγκεκριμένη τοποθεσία) ή συμπληρωματικοί, καθώς προσφέρουν πρόσβαση σε πρόσθετες πληροφορίες και γνώσεις για κάποιο θέμα. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί ένας σύνδεσμος προς τη σελίδα της Wikipedia για την Elizabeth Cady Stanton, στο κείμενο μιας καταθέτριας για τη συμμετοχή της σε φεμινιστική εκδήλωση το 1998 στη Νέα Υόρκη.³⁶⁸

Τέλος, ένα ενδιαφέρον στοιχείο είναι το γεγονός ότι υπάρχει στους καταθέτες η αίσθηση του κοινού, του αναγνώστη και αποδέκτη της προσωπικής τους ιστορίας, μνήμης και μαρτυρίας. Πολλοί καταθέτες απευθύνονται στο μελλοντικό αναγνώστη,

³⁶⁸ «Singing of “A Declaration of Sentiments for the 21st Century”, June 17, 1998, by Rebecca Good», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080725054513/http://www.MemoryArchive.org/en/Signing_of_%22A_Declaration_of_Sentiments_for_the_21st_Century%22%2C_June_17%2C_1998_%2C_by_Rebecca_Good (25/07/2008).

έχοντας επίγνωση ότι η ιστορία τους όχι μόνο θα διασωθεί σε αυτή τη μνημονική τράπεζα, αλλά και θα διαβαστεί κάποια στιγμή στο μέλλον. Οι ιστορίες, οι μνήμες και οι μαρτυρίες που καταγράφονται στο Memory Archive δεν είναι αυτοαναφορικές, παρά το γεγονός ότι είναι προσωπικές. Αντίθετα, αποτελούν τεκμήρια του σήμερα για το αύριο, σπαράγματα μνήμης από το παρελθόν που θα βρουν τη θέση τους ως ιστορικά τεκμήρια και πηγές του παρελθόντος και του παρόντος στο μέλλον. Οι καταθέτες ιστοριών, μνημών και μαρτυριών στο Memory Archive απευθυνόμενοι σε δεύτερο πρόσωπο στο μελλοντικό αναγνώστη, αποκαλύπτουν την πεποίθησή τους πως η προσωπική τους ιστορία και οι ατομικές τους μνήμες θα κυκλοφορήσουν και θα διαδοθούν στο διαδίκτυο. Για αυτό το λόγο αντιλαμβάνονται το Memory Archive ως σημαντικό εγχείρημα που θα συμβάλλει στη διαδικασία συγκρότησης μιας κοινωνίας της ιστορίας. Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα εξής:

Μάλλον έχετε ξαναδιαβάσει κάπου αυτόν τον τίτλο – οπότε συγχωρείστε με αν δεν είναι πρωτότυπος και χαλάει την αίσθηση ότι ένα κείμενο σε ταξιδεύει. Μάλλον κάπου τον διάβασα τον τίτλο, αλλά δεν μπορώ να θυμηθώ πού και πότε. [...] ³⁶⁹

Επιτρέψτε μου να ξεκινήσω με λίγα λόγια για τη μητριά μου. Το όνομά της είναι Άλμα και γεννήθηκε στις 23 Αυγούστου του 1910. Πόσο ενδιαφέρουσα ζωή είχε. Φανταστείτε κάποιος να γεννιέται πριν από το τηλέφωνο, τις αεροπορικές πτήσεις, τα διαστημικά ταξίδια, τους υπολογιστές και τόσο πολλά πράγματα που εμείς σήμερα τα θεωρούμε δεδομένα. [...] ³⁷⁰

³⁶⁹ «You have probably read this title somewhere before --so forgive me if it not original—and wreaks of the “journey” thing. I probably read it somewhere, but cannot remember where or when. [...]». «The Road Back (from Homelessness), 1990s, by Robert Kowalski», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, [https://web.archive.org/web/20080704213328/http://www.MemoryArchive.org/en/The_Road_Back_%28from_Homelessness%29%2C_1990s%2C_by_Robert_Kowalski_\(04/07/2008\).](https://web.archive.org/web/20080704213328/http://www.MemoryArchive.org/en/The_Road_Back_%28from_Homelessness%29%2C_1990s%2C_by_Robert_Kowalski_(04/07/2008).)

³⁷⁰ «Let me start by telling you a little bit about my step mum. Her name is Alma and she was born Aug. 23, 1910. What an interesting life she has had. Imagine being born before telephone, air flight, space travel, computers and so many many more things that we take for granted. [...]». «Sliding into Dementia, 2006, by Anonymous», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, [https://web.archive.org/web/20080907054702/http://www.MemoryArchive.org/en/Sliding_into_Dementia%2C_2006%2C_by_Anonymous_\(07/09/2008\).](https://web.archive.org/web/20080907054702/http://www.MemoryArchive.org/en/Sliding_into_Dementia%2C_2006%2C_by_Anonymous_(07/09/2008).)

Γνωρίζετε το Μυστικό της Ζωής; Ε, λοιπόν, εγώ το γνωρίζω. Όχι, δεν πρόκειται να σας πω για ποιο λόγο βρίσκεστε εδώ, αλλά ποιο πράγμα είναι εγγυημένο στη ζωή. Ο παππούς μου, ο Charles Freddie White, ήταν σπουδαίος άντρας. Αγαπούσε την οικογένειά του και τη ζωή του. Πήγαινε στην εκκλησία κάθε Κυριακή για να προσευχηθεί. Τον αγαπούσα πάρα πολύ. [...]³⁷¹

Γράφω αυτό το γράμμα μόνο και μόνο για πω ότι υπηρετούσα στο στρατό κατά την αιφνιδιαστική επίθεση στο Pearl Harbor στις 7 Δεκεμβρίου του 1941. Αυτή λοιπόν είναι η αληθινή ιστορία μου. [...]³⁷²

Η ιστορία μου δεν αφορά ένα σημαντικό ιστορικό γεγονός, αλλά μια σειρά από εμπειρικές παρατηρήσεις για τη συμπεριφορά διάφορων ομάδων ανθρώπων το 2000 σε σχέση με την ιστορία. Πρόκειται για ένα στιγμιότυπο από τον τρόπο με τον οποίο αναπολούμε την ιστορία, τους νεκρούς, τις προσωπικές μας αναμνήσεις και τους τρόπους με τους οποίους συσχετίζονται με το μέλλον, το παρελθόν και το παρόν. [...]³⁷³

Η συναίσθηση της ύπαρξης του κοινού, θυμίζει μια παρόμοια πρακτική που εμφανίζεται στον τρόπο γραφής των ημερολογίων του 19ο αιώνα (ίσως και νωρίτερα). Η Catherine O'Sullivan αναφέρει πως πολλά ημερολόγια αποτελούσαν μνημονικούς τόπους τόσο για το ίδιο το υποκείμενο που τηρούσε το ημερολόγιο, όσο

³⁷¹ «Do you know the Secret of Life? Well, I do. No, I'm not going to tell you why you are here, but what you are guaranteed. My grandfather, Charles Freddie White, was a great man. He loved his family and his life. He went to church every Sunday to pray. I loved him very much. [...]».

«The Secret of Life, 2002, by Thomas Riney», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, https://web.archive.org/web/20070623105914/http://www.MemoryArchive.org/en/The_Secret_of_Life%2C_2002%2C_by_Thomas_Riney (23/06/2007).

³⁷² «I am writing this letter just to say that I serviced the Pearl Harbor sneak attack on December 7, 1941. Here is my true story of it. [...]».

«Pearl Harbor, Dec 7, 1941, by Adam Fernandez», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, https://web.archive.org/web/20080905152305/http://www.MemoryArchive.org/en/Pearl_Harbor%2C_Dec_7%2C_1941%2C_by_Adam_Fernandez (05/09/2008).

³⁷³ «My story is not so much one of an important historical event, as a series of observations, through experience, on the attitudes of various groups in the year 2000, towards history. It is a snapshot of how we looked back on history, the dead, our own memories and how we related to the future, past and present. [...]».

«Band of Brothers Miniseries Premiere, May 2001, Claire W.», Memory Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014, http://web.archive.org/web/20080505082715/http://www.memoryarchive.org/en/Band_of_Brothers_Miniseries_Premiere,_May_2001,_Claire_W. (05/05/2008).

και για την κοινότητα, καθώς γράφονταν με πρόθεση να διαβαστούν και από άλλους ανθρώπους.

[...] ένα ημερολόγιο γραφόταν με την πρόθεση να διαβαστεί από κάποιον άλλο. Αυτό το στοιχείο θέτει ένα σημαντικό θέμα συζήτησης ανάμεσα στους θεωρητικούς της λογοτεχνίας και τους ιστορικούς: τα ημερολόγια είναι δημόσια ή ιδιωτικά έγγραφα;³⁷⁴

Στο Memory Archive, επιμέρους περιστατικά από τις ζωές των ανθρώπων μεταβαίνουν από την ιδιωτική σφαίρα στη δημόσια, μετατρέπονται από ιδιωτικές μνήμες σε δημόσιες ιστορίες. Πρόκειται για δημόσιες ιστορίες που είναι μεν αποσπασματικές και πιθανόν να φαντάζουν αποκομμένες από το ιστορικό τους πλαίσιο, όμως ουσιαστικά αποτελούν ψηφίδες μνήμης στο ψηφιδωτό της ιστορίας στο διαδίκτυο. Το Memory Archive αποτελεί το διαδικτυακό μνημονικό τόπο που φιλοξενεί αυτές τις ψηφίδες μνήμης και ως τέτοιος διαρρηγνύει και διαπερνά τα όρια που χωρίζουν το προσωπικό από το συλλογικό, το ιδιωτικό από το δημόσιο, το συναίσθημα («emotion») από το λόγο («discourse»). Πρόκειται για ένα εγχείρημα που βασίζεται στην πρακτική του πληθοπορισμού, καθώς προσκαλεί σε συμμετοχή το υποκείμενο και φιλοξενεί χωρίς όρια και περιορισμούς τις ιστορίες, τις μνήμες και τις μαρτυρίες του για το ατομικό και το συλλογικό παρελθόν. Ως τέτοιο, αποτελεί ένα μνημονικό τόπο στο διαδίκτυο όπου αναπτύσσεται η ιστορία στο δημόσιο χώρο και όπου διαμορφώνεται μια σύγχρονη ιστορική κουλτούρα μνήμης και μαρτυρίας συνυφασμένη με μια συναισθηματική και θυμική προσέγγιση του παρελθόντος.

Όπως η προφορική ιστορία έχει μελετήσει την κουλτούρα της προσωπικής μαρτυρίας με τον τρόπο που εκφραζόταν από το γραπτό λόγο, την προφορική αφήγηση ή από μέσα όπως η τηλεόραση ή το βίντεο, έτσι και η ψηφιακή ιστορία αντιλαμβάνεται και διαχειρίζεται τις προσωπικές ιστορίες, μνήμες και μαρτυρίες στο διαδίκτυο ως ιστορικές πηγές και τεκμήρια. Και όπως έκανε στο παρελθόν η προφορική ιστορία, έτσι και η ψηφιακή ιστορία, όπως φαίνεται, επεκτείνει την

³⁷⁴ «[...] a diary was written with the intention of being read by someone other than the diarist. This raises an important issue of ongoing debate among literary scholars and historians: are diaries public or private documents?»

Catherine O'Sullivan, «Diaries, On-Line Diaries, and the Future Loss to Archives; or, Blogs and the Blogging Bloggers Who Blog Them» *The American Archivist* 68(1) (Ανοιξη/Καλοκαίρι 2005), 63.

έννοια της ιστορικότητας και την αντίληψή μας για το τι είναι ιστορικό και για το τι είναι ιστορία.

2Γ. Your Archives: The National Archives of the UK

Ένα τρίτο χαρακτηριστικό παράδειγμα wiki διαδικτυακού τόπου όπου αξιοποιείται η πρακτική του πληθοπορισμού στην ψηφιακή ιστορία, είναι το Your Archives: The National Archive of the UK.³⁷⁵ Η ταυτότητά του προσδιορίζεται με σαφήνεια ήδη από την πρώτη σελίδα. Πρόκειται για το wiki³⁷⁶ των Εθνικών Αρχείων του Ηνωμένου Βασιλείου (The National Archives, TNA) όπου ο χρήστης μπορεί να *μοιραστεί*, όπως δηλώνεται με έμφαση, τις γνώσεις του για τη βρετανική ιστορία και την αρχειακή της κληρονομιά,³⁷⁷ μεγάλο μέρος της οποίας διασώζεται και φυλάσσεται στα Εθνικά Αρχεία της χώρας αλλά και σε άλλες επιμέρους αρχειακές συλλογές. Το Your Archives εγκαινιάστηκε το 2007 από τα βρετανικά Εθνικά Αρχεία³⁷⁸ ως τμήμα των διαδικτυακών υπηρεσιών τους. Το έργο πέρασε σε αρχειακή μορφή το Σεπτέμβριο του 2012, δηλαδή δεν είναι πλέον ενεργό και διατίθεται στο κοινό μόνο για ανάγνωση. Όπως δηλώνουν οι διαχειριστές, η παύση του οφείλεται σε λόγους σχετικούς με την τεχνολογική εξέλιξη. Δηλαδή, ενώ αναγνωρίζουν τη σημασία που έχει η τεχνολογία των wiki ως μορφή συμμετοχικής παρουσίας των χρηστών στη διαδικασία εμπλουτισμού των μεταδεδομένων της αρχειακής συλλογής των Εθνικών Αρχείων, παράλληλα δηλώνουν πως επιθυμούν να αξιοποιήσουν την πρόοδο της τεχνολογίας προκειμένου να φιλοξενήσουν το περιεχόμενο που παράγεται από τους χρήστες συγκεντρωμένο μαζί με την αρχειακή συλλογή σε ένα ενιαίο διαδικτυακό τόπο, σε μια ενιαία τεχνολογική πλατφόρμα, όπου ο χρήστης θα έχει τη δυνατότητα να περιηγείται και ταυτοχρόνως να εντοπίζει το υλικό που τον ενδιαφέρει, αλλά και να συμμετέχει στον εμπλουτισμό των μεταδεδομένων των

³⁷⁵ Your Archives: The National Archives of the UK, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Σεπτεμβρίου 2011, http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Home_page

³⁷⁶ Το Your Archives κατασκευάστηκε με τη χρήση του προγράμματος MediaWiki, του ίδιου λογισμικού με το οποίο κατασκευάστηκε η Wikipedia, το οποίο διατίθεται ελεύθερα. «Your Archives: About», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Σεπτεμβρίου 2011, http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Your_Archives:About

³⁷⁷ «Your Archives: The National Archives wiki where you can share your knowledge of archival sources and British history». Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Σεπτεμβρίου 2011, http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Home_page

Η φράση αυτή βρίσκεται σε πλαίσιο και εμφανίζεται στο πάνω μέρος κάθε σελίδας του wiki.

³⁷⁸ UK National Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.nationalarchives.gov.uk/>

αρχειακών τεκμηρίων. Ο επισκέπτης και χρήστης του διαδικτυακού τύπου των Εθνικών Αρχείων, ήδη στην πρώτη σελίδα, βρίσκει σήμερα καλέσματα και ευκαιρίες να συμμετέχει στον εμπλουτισμό της αρχειακής συλλογής, κυρίως μέσω της προσθήκης ετικετών («tags»).

Σύμφωνα με τη σελίδα των στατιστικών στοιχείων,³⁷⁹ το Your Archives συγκέντρωσε συνολικά 206.174 σελίδες, από τις οποίες οι 191.573 είναι σελίδες περιεχομένου, ενώ οι υπόλοιπες είναι μη κειμενικές, σελίδες ανακατεύθυνσης κ.ά. Τα έγγραφα που έχουν αναρτηθεί φτάνουν τα 2.131. Οι εγγεγραμμένοι χρήστες του Your Archives είναι 31.263. Οι επισκέψεις στις σελίδες του wiki συνολικά αγγίζουν σχεδόν τα πενήντα έξι εκατομμύρια (συγκεκριμένα φτάνουν στις 55.753.726).

Η διασύνδεση του Your Archives με το μητρικό διαδικτυακό τόπο των βρετανικών Εθνικών Αρχείων είναι έντονη και εμφανής σε όλες τις σελίδες:

Τα περισσότερα άρθρα στο Your Archives περιλαμβάνουν ενεργούς συνδέσμους στο διαδικτυακό κατάλογο των Εθνικών Αρχείων, ο οποίος παρέχει πρόσθετες πληροφορίες σχετικά με το έγγραφο και επιτρέπει στο χρήστη να διατρέξει τη συλλογή ή να αναζητήσει παρόμοιο υλικό. Ακολουθώντας τον ενεργό σύνδεσμο στον κατάλογο μπορεί κανείς να δει το ίδιο το έγγραφο, προκειμένου να αποφασίσει αν χρειάζεται να επισκεφτεί τα Εθνικά Αρχεία ή και να παραγγείλει αντίγραφά του.³⁸⁰

Αντίστοιχα και αντίστροφα, κάθε σελίδα από τα Εθνικά Αρχεία με καρτέλα τεκμηρίου προσφέρει ενεργό σύνδεσμο στη σχετική σελίδα του Your Archives που παρέχει πρόσθετες σχετικές πληροφορίες για το εν λόγω τεκμήριο. Με αυτό τον τρόπο, τα βρετανικά Εθνικά Αρχεία θωρακίζουν θεσμικά το Your Archives,

³⁷⁹ «Statistics», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Οκτωβρίου 2011,

<http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Special:Statistics>

Στο κείμενο αναφέρονται τα αριθμητικά στοιχεία που καταγράφονταν στη σελίδα των στατιστικών στις 19 Οκτωβρίου 2011. Τα στοιχεία αυτά προβάλλονται επίσης στην τελευταία αποθηκευμένη σελίδα των στατιστικών στοιχείων, μετά το «κλείσιμο» του wiki και τη μεταφορά του υλικού στη νέα πλατφόρμα.

³⁸⁰ «Most articles in Your Archives contain links to The National Archives' online Catalogue which may provide further information about the document and allow you to browse or search for similar material. By following the link to the Catalogue you can also order the document to see if you decide to visit The National Archives, or to order copies».

«Your Archives: About», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Σεπτεμβρίου 2011,

http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Your_Archives:About

Στο πρωτότυπο υπάρχουν υπερσυνδέσεις που ανοίγουν σε ξεχωριστό παράθυρο στον browser απευθείας στο διαδικτυακό κόμβο των Εθνικών Αρχείων από τις λέξεις online Catalogue / visit / order copies.

προσκαλώντας τον ερευνητή να επισκεφτεί το wiki τους σε περίπτωση που επιθυμεί να προσθέσει κάποια πληροφορία για το συγκεκριμένο τεκμήριο ή απλώς να διαβάσει τι έχουν προσθέσει άλλοι χρήστες. Προσθέτοντας σε αυτή την εσωτερική διασύνδεση, η Joy Palmer,³⁸¹ ερευνήτρια στη διαχείριση προγραμμάτων πολιτισμικού περιεχομένου με τη χρήση νέων τεχνολογιών στο Πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ, επισημαίνει ότι το Your Archives στην ουσία λειτουργεί ως ένα ακόμα, πρόσθετο στρώμα γνώσης –η ίδια χρησιμοποιεί στα αγγλικά τη λέξη «layer»– το οποίο επικάθεται πάνω σε όσα ήδη υπάρχουν στον κατάλογο των Εθνικών Αρχείων, εμπλουτίζοντάς τα.³⁸²

Το περιεχόμενο των σελίδων του Your Archives έχει παραχθεί από τους χρήστες του wiki και συμπληρώνει με επιπλέον πληροφοριακό υλικό και στοιχεία το βασικό κατάλογο των Εθνικών Αρχείων. Ο Guy Grannum, διευθυντής του Your Archives, αναφέρει:

Θέλαμε να αναπτύξουμε ένα διαδικτυακό διαδραστικό σύστημα διαχείρισης γνώσης στο οποίο οι ερευνητές μπορούν να αρχειοθετήσουν και να μοιραστούν τις πληροφορίες τους. Επιπροσθέτως, θέλαμε ένα σύστημα στο οποίο θα μπορούσε να γίνει επιμέλεια στο περιεχόμενο, ώστε να διορθωθεί, να επεκταθεί και να βελτιωθεί. Μελετήσαμε πάρα πολλούς διαδικτυακούς τόπους που επέτρεπαν τη συμμετοχή των χρηστών και αποφασίσαμε πως η τεχνολογία wiki ανταποκρινόταν στις περισσότερες ανάγκες μας αλλά και στις ανάγκες των χρηστών μας.³⁸³

Φαίνεται ότι η τεχνολογία wiki αξιοποιείται ως εργαλείο από τα βρετανικά Εθνικά Αρχεία προκειμένου να δημιουργηθεί ένας διαδικτυακός χώρος συνεργασίας και επικοινωνίας των χρηστών, με τον οποίο αποβλέπουν στην ενεργητική

³⁸¹ «Joy Palmer», _Mimas, The University of Manchester, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://mimas.ac.uk/people/joy-palmer/>

³⁸² Joy Palmer, «Archives 2.0: If We Build It, Will They Come?», *Ariadne* 60 (30 Ιουλίου 2009), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Οκτωβρίου 2011, <http://www.ariadne.ac.uk/issue60/palmer>

³⁸³ «We wanted to develop an online interactive knowledge management system in which researchers could file and share their information. In addition, we wanted a system in which the content could be edited in order to be corrected, expanded, and improved. We investigated a number of websites that allowed user contributions and decided that wiki technology met most of our needs and the needs of our users».

Guy Grannum, «Harnessing User Knowledge: The National Archives' *Your Archives* Wiki», στο Kate Theimer (επιμ.), *A different kind of Web: new connections between archives and our users*, Chicago: Society of American Archivists, 2011, 117.

συμμετοχή και στη συλλογική ενασχόληση του κοινού με εναλλακτικούς τρόπους για θέματα που αφορούν την ιστορική μνήμη, καθώς και την ανασηματοδότηση των αρχειακών τεκμηρίων και της ιστορικής πληροφορίας που εμπεριέχεται σε αυτά.

Στη σελίδα με τον τίτλο «What is *Your Archives*»³⁸⁴ πληροφορούμαστε ότι στόχος αυτού του wiki δεν είναι μόνο η δημιουργία μιας κοινωνίας της ιστορικής πληροφορίας για τη βρετανική ιστορία, αλλά και η χρήση και η αξιοποίηση της ιστορικής γνώσης με διάφορους τρόπους. Το wiki και οι διαχειριστές του απευθύνονται άμεσα στο χρήστη, χρησιμοποιώντας την αντωνυμία «you», σαν να επρόκειτο για προφορικό λόγο και επικοινωνία, και τον ενημερώνουν με ποιους τρόπους μπορεί να συνεισφέρει στο *Your Archives*: με την επιμέλεια σελίδων που ήδη υπάρχουν, με την κατάθεση κειμένων ιστορικού περιεχομένου, με την κατάθεση κειμένων για τεκμήρια της αρχειακής συλλογής των βρετανικών Εθνικών Αρχείων ή άλλων συλλογών, εμπλουτίζοντας μια εγγραφή του βασικού καταλόγου τους με περισσότερες πληροφορίες, δημοσιεύοντας κάποια νέα αρχειακή πηγή, χρησιμοποιώντας το *Your Archives* ως προσωπικό σημειωματάριο όπου μπορεί να κρατήσει κανείς online σημειώσεις για την αρχειακή του έρευνα, αξιοποιώντας γενικά το *Your Archives* ως πλατφόρμα επικοινωνίας και συνεργασίας με άλλους χρήστες που τους ενδιαφέρει το ίδιο θέμα κ.ά.

Η απευθείας επικοινωνία με το χρήστη συνεχίζεται επίσης σε άλλες σελίδες,³⁸⁵ όπου οι διαχειριστές του wiki παρουσιάζουν τα «πρέπει» και τα «δεν πρέπει» του χρήστη («basic dos and don'ts»), όχι με την έννοια της υποχρέωσης και της απαγόρευσης αντίστοιχα, αλλά στο πλαίσιο της εύρυθμης λειτουργίας του. Ο χρήστης προσκαλείται να αισθάνεται μέλος της κοινότητας του *Your Archives* και να συνεισφέρει με τις γνώσεις του από την ενασχόλησή του με τα αρχειακά τεκμήρια· μπορεί να επιμελείται αναρτημένα κείμενα που έχουν ενδεχομένως λάθη, ανακρίβειες ή ελλείψεις· μπορεί να επικοινωνεί με το wiki και τους διαχειριστές του, και να προτείνει νέες ιδέες για την ανάπτυξη και τη βελτίωσή του· μπορεί να πάρει μέρος ηλεκτρονικά στις συζητήσεις³⁸⁶ που αφορούν τόσο το τεχνικό σκέλος του όσο και το κομμάτι του περιεχομένου· πρέπει να ενημερωθεί για τον τρόπο λειτουργίας του *Your Archives* και να ακολουθεί τους κανονισμούς του, τόσο σε σχέση με το πώς

³⁸⁴ «Your Archives: About», *Your Archives*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Σεπτεμβρίου 2011, http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Your_Archives>About

³⁸⁵ «Help: What can I do here?», *Your Archives*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Σεπτεμβρίου 2011, http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Help:What_can_I_do_here%3F

³⁸⁶ «The Lobby», *Your Archives*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Σεπτεμβρίου 2011, http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=The_Lobby

συμμετέχει στη διαδικασία της παραγωγής ιστορικής πληροφορίας και μνήμης, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο επικοινωνεί με τους άλλους χρήστες και συμμετέχει στην κοινωνία του wiki· πρέπει να δείχνει υπευθυνότητα, έτσι ώστε αφενός να μην αναρτά περιεχόμενο το οποίο είναι αναληθές ή μη εξακριβωμένο, αφετέρου να μην εκφράζει προσωπικές απόψεις ή άλλες θεωρίες, δεδομένου ότι το συγκεκριμένο wiki αφορά αποκλειστικά την ιστορική μνήμη που βασίζεται σε αρχειακά τεκμήρια· πρέπει να αναγνωρίζει τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας του υλικού που αναρτά σε περίπτωση που δεν πρόκειται για πρωτότυπο δικό του περιεχόμενο· και τέλος, δεν πρέπει να χρησιμοποιεί το Your Archives ως το προσωπικό του ιστολόγιο ή ως διαδικτυακό τόπο κοινωνικής δικτύωσης.

Μια από τις πιο ενδιαφέρουσες διαστάσεις του Your Archives, όπως και όλων των wiki, είναι η συμμετοχή και η συνεργασία που αναπτύσσεται μεταξύ των χρηστών. Το Your Archives προτρέπει τους χρήστες του να επικοινωνήσουν, να συζητήσουν, να εργαστούν ομαδικά στο πλαίσιο ερευνητικών προγραμμάτων, καθώς και άλλων ενεργειών που λαμβάνουν χώρα στο wiki. Για παράδειγμα, το Your Archives παρέχει βοήθεια και οδηγίες στους χρήστες του σχετικά με το πώς διεξάγεται επιτυχώς μια έρευνα ιστορικού περιεχομένου. Η βοήθεια αυτή συνίσταται σε έντεκα κείμενα που έχουν συνταχθεί με βάση τις οδηγίες για την ιστορική έρευνα που παρέχουν τα Εθνικά Αρχεία του Ηνωμένου Βασιλείου.³⁸⁷ Το Your Archives προσκαλεί μάλιστα τους χρήστες του είτε να βελτιώσουν αυτά τα κείμενα, είτε να μοιραστούν μεταξύ τους συμβουλές και εμπειρία για τη σωστή διεξαγωγή της ιστορικής έρευνας.³⁸⁸ Ένα ακόμη παράδειγμα βρίσκεται στη σελίδα με τον τίτλο «Help» και αφορά την παροχή βοήθειας και οδηγιών για το πώς γράφεται ένα κείμενο. Και εδώ, η έμφαση δίνεται στην επικοινωνία και στη συνεργασία των χρηστών μέσω των σελίδων συζήτησης, καθώς οι συντελεστές του Your Archives ενστερνίζονται τη βαθιά πεποίθηση ότι η καλύτερη και εγκυρότερη ιστορική πληροφορία τεκμηριώνεται και παρουσιάζεται αφού πρώτα συζητηθεί, ελεγχθεί και δοκιμαστεί από την κοινωνία της ιστορικής γνώσης και πληροφορίας.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το Your Archives προσκαλεί τους χρήστες του να συνεργαστούν στο πλαίσιο ερευνητικών προγραμμάτων τα οποία είτε διεξάγει το

³⁸⁷ «Category: Research guides», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Σεπτεμβρίου 2011, http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Category:Research_guides

³⁸⁸ «Help: What can I do here?», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Σεπτεμβρίου 2011, http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Help:What_can_I_do_here%3F

ίδιο το wiki είτε προτείνουν και αναλαμβάνουν οι χρήστες του.³⁸⁹ Ενδεικτικά, μερικά από τα ήδη υπάρχοντα ερευνητικά προγράμματα που φιλοξενεί το wiki είναι τα εξής:

– World War Two Artists Project.³⁹⁰ Πρόκειται για ένα ερευνητικό πρόγραμμα που αφορά τη συλλογή βιογραφικών αλλά και άλλων πληροφοριών για βρετανούς καλλιτέχνες κατά τη διάρκεια του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου. Οι χρήστες του Your Archives καλούνται να συνεργαστούν για να συλλέξουν και να παρουσιάσουν στοιχεία στις σελίδες του wiki που θα συμπληρώνουν τα λήμματα του κεντρικού καταλόγου των βρετανικών Εθνικών Αρχείων.

– The National Archives Visitors' Group on Flickr.³⁹¹ Το Your Archives έχει δημιουργήσει ένα χώρο που λειτουργεί ως άλμπουμ στο Flickr,³⁹² όπου οι χρήστες συμμετέχουν ανεβάζοντας τις φωτογραφίες εγγράφων που τράβηξαν κατά τη διάρκεια της επίσκεψης εργασίας τους στα αναγνωστήρια των βρετανικών Εθνικών Αρχείων. Εκτός από τα αρχειακά τεκμήρια, οι χρήστες που συμμετέχουν σε αυτό το πρόγραμμα μπορούν να ανεβάσουν ό,τι προκρίνουν ως ενδιαφέρον και θεωρήσουν σημαντικό, όπως για παράδειγμα φωτογραφίες του κτιρίου των Εθνικών Αρχείων. Φαίνεται ότι ακόμα και η ίδια η εμπειρία της επίσκεψης στο Αρχείο και η διαδικασία διεξαγωγής της ιστορικής έρευνας εκεί, σε αυτό τον τόπο με την υλική έννοια, μεταφέρεται ως φωτογραφική αποτύπωση στο διαδίκτυο, διαμορφώνοντας έναν εικονικό αρχειακό τόπο, όπου το προσωπικό βίωμα της επίσκεψης στο παρελθόν καθίσταται και το ίδιο ιστορικό τεκμήριο και συνιστά ιστορία.³⁹³

³⁸⁹ Ο.π.

³⁹⁰ «Category: World War Two Artists project», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Σεπτεμβρίου 2011, http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Category:World_War_Two_Artists_project

Ένα παράδειγμα τέτοιας εγγραφής υπάρχει εδώ, στο Παράρτημα II του Κεφαλαίου 2.

³⁹¹ 1) «The National Archives Visitors' Group on Flickr», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Σεπτεμβρίου 2011, http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=The_National_Archives_Visitors%27_Group_on_Flickr

2) «The National Archives Visitors' Group», flickr.com, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Σεπτεμβρίου 2011, <http://www.flickr.com/groups/nationalarchives/>

³⁹² Flickr, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Σεπτεμβρίου 2011, <http://www.flickr.com/>

³⁹³ Για παραδείγματα από το The National Archives Visitors' Group on Flickr, βλ. εδώ, στο Παράρτημα II του Κεφαλαίου 2.

– Historical Streets Project.³⁹⁴ Πρόκειται για ένα πρόγραμμα οικογενειακής και τοπικής ιστορίας, στο πλαίσιο του οποίου οι χρήστες του Your Archives καλούνται να αναρτήσουν τις ιστορίες τους που σχετίζονται με την έννοια του κοινωνικού και φυσικού τόπου, όπως είναι για παράδειγμα μια περιοχή, ένας δρόμος, μια γειτονιά, μια επιχείρηση, μια ιδιοκτησία κ.ά.).³⁹⁵ Οι συνεισφορές αυτές θα συμπληρώσουν ένα ευρύτερο πρόγραμμα των βρετανικών Εθνικών Αρχείων, το οποίο αφορά τη δημιουργία μιας διαδικτυακής βάσης δεδομένων για τους δρόμους της Αγγλίας και της Ουαλίας κατά τα έτη 1841-1891.

Το Your Archives αποτελεί συγκροτημένη απόπειρα από την πλευρά ενός επίσημου κρατικού θεσμού, όπως είναι τα Εθνικά Αρχεία του Ηνωμένου Βασιλείου, να αξιοποιηθεί η τεχνολογία των wiki προς όφελος της μελέτης της ιστορίας και της διάδοσης του γνωστικού αντικειμένου σε χώρους έξω από τα ακαδημαϊκά περιβάλλοντα. Φαίνεται πως η απήχηση του εγχειρήματος, κατά τη χρονική στιγμή συγγραφής του παρόντος (Οκτώβριος του 2011), είχε φτάσει μέχρι τις παρυφές μόνο της ακαδημαϊκής ιστορικής κοινότητας. Η εκτίμηση αυτή προκύπτει από τη μελέτη του προφίλ των χρηστών και επιβεβαιώνεται από μια στατιστική αξιολόγηση του Νοεμβρίου του 2010, που προσφέρει ο Guy Grannum, όπου σημειώνεται ότι από το 2007 μέχρι και το 2010 αναρτήθηκαν συνολικά 20.400 κείμενα· από αυτά, τα μισά είχαν δημιουργηθεί από το προσωπικό του Your Archives και των Εθνικών Αρχείων, ενώ τα άλλα μισά από επαγγελματίες και ερασιτέχνες ερευνητές και άλλους χρήστες.³⁹⁶ Ως χαρακτηριστικά παραδείγματα χρηστών που έχουν συνεισφέρει στο Your Archives και είναι μέλη του προσωπικού τόσο των βρετανικών Εθνικών Αρχείων, όσο και του Your Archives, ας αναφερθούν οι δύο από τους περίπου δέκα διαχειριστές και χρήστες του έργου:

³⁹⁴ «Your Archives: Historical Streets Project», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Σεπτεμβρίου 2011,

http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Your_Archives:Historical_Streets_Project

³⁹⁵ Μάλιστα, το Your Archives προσφέρει μια σελίδα ως παράδειγμα και οδηγό για τις κειμενικές συνεισφορές.

«Your Archives: Historical Streets Project (example)», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Σεπτεμβρίου 2011,

[http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Your_Archives:Historical_Streets_Project_\(example\)](http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Your_Archives:Historical_Streets_Project_(example))

³⁹⁶ Grannum, «Harnessing User Knowledge», 122-123.

Χρήστης: Emma Jay (TNA). Ο τίτλος μου είναι Search Editor στην Ομάδα Knowledge Transfer του Τμήματος Advice and Records Knowledge των Εθνικών Αρχείων. Είμαι μία εκ των διαχειριστών του Your Archives.³⁹⁷

Χρήστης: Guy Grannum (TNA). Διευθυντής και διαχειριστής του Your Archives. Εργάζομαι στα Εθνικά Αρχεία από τον Ιανουάριο του 1988 σε διάφορες θέσεις. Η τωρινή μου θέση είναι Διευθυντής User Collaboration στο πρόγραμμα με τον τίτλο Rediscovering the Records (υποέργο στο πλαίσιο του μεγαλύτερου προγράμματος με τίτλο Resource Discovery Development Programme). Τα ενδιαφέροντά μου είναι τα εξής: η αποικιακή Αμερική (ιδίως η περιοχή της Καραϊβικής), η διασπορά της Καραϊβικής, η ιστορία της δουλείας και του εμπορίου δούλων, οι επιχειρήσεις του Βασιλικού Ναυτικού (ιδίως κατά το 18ο και το 19ο αιώνα). Ακόμα ειδικότερα, με ενδιαφέρουν η γενεαλογική ιστορία της Καραϊβικής και θέματα πολιτισμικής κληρονομιάς και ταυτοτήτων.³⁹⁸

Δευτερευόντως, στους χρήστες του Your Archives συγκαταλέγεται ακόμα μία ομάδα ανθρώπων που ασχολούνται επαγγελματικά ή ερασιτεχνικά με την ιστορία, τη γενεαλογία και την εθνογραφία.³⁹⁹ Παραδειγματικά, αναφέρονται οι εξής χρήστες:

³⁹⁷ «User: Emma Jay (TNA). My role is Search Editor in the Knowledge Transfer Team, Advice and Records Knowledge Department, The National Archives. I am one of the moderators of Your Archives».

«User: Emma Jay (TNA)», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Οκτωβρίου 2011, [http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=User:Emma_Jay_\(TNA\)](http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=User:Emma_Jay_(TNA))

³⁹⁸ «User: Guy Grannum (TNA). Manager and senior administrator on *Your Archives*. I have worked at The National Archives since January 1988 in a variety of roles. My current role is User Collaboration Manager on the Rediscovering the Records Project (part of the Resource Discovery Development Programme). My main research interests are: Colonial America (especially the Caribbean), Caribbean diaspora, Slavery and the slave trade and their suppression and abolition, Royal Navy operations (especially 18th and 19th century). I have particular interest in Caribbean genealogy, heritage and identity».

«User: Guy Grannum (TNA)», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Οκτωβρίου 2011, [http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=User:Guy_Grannum_\(TNA\)](http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=User:Guy_Grannum_(TNA))

³⁹⁹ «Special Pages: Users and Rights», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Οκτωβρίου 2011, <http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Special:SpecialPages>

1) Ο χρήστης Dave King, ο οποίος μάλιστα ανήκει στην ομάδα των αναβαθμισμένων χρηστών και των διαχειριστών του site («UserAdvanced» και «Moderator») και δίνει τα εξής στοιχεία για τον εαυτό του:

Είμαι ερασιτέχνης της γενεαλογίας και τοπικός ιστορικός. Αυτή είναι η πρώτη μου απόπειρα στον κόσμο των wiki, και αναγνωρίζω ήδη τις τεράστιες δυνατότητες που προσφέρει αυτή η πρωτοβουλία. Το βασικό μου ενδιαφέρον στη γενεαλογία εστιάζεται στη μελέτη των οικογενειών Prissick/Pressick και Porritt/Porrett από το βορειοανατολικό στο Yorkshire. Το ενδιαφέρον μου για την τοπική ιστορία περιλαμβάνει την ιστορία ενός μικρού χωριού στο Snelsmore, στην ενορία Chieveley, Berkshire, καθώς και των περιοχών Nuneaton και Astley στο Warwickshire, παρόλο που ομολογουμένως η έρευνά μου έχει ατονήσει τα τελευταία χρόνια. Επί του παρόντος, κατοικώ στο Warwickshire στην Αγγλία.⁴⁰⁰

2) Ο χρήστης Aaronjhill:

Επί του παρόντος ερευνώ την ιστορία της οικογένειάς μου. Από το 1989 ήδη ενδιαφέρομαι για την γενεαλογία. Όλα αυτά τα χρόνια, συγκεντρώνω όλα όσα έχω μάθει ελπίζοντας να γράψω μερικά βιβλία και ίσως να κάνω και μια τηλεοπτική εκπομπή. Μου αρέσει πολύ η έρευνα για τους λιγότερο ή περισσότερο εκκεντρικούς προγόνους. Ο απώτερος στόχος μου είναι να ιδρύσω ένα μουσείο και μια βιβλιοθήκη ώστε να συμβάλλω στη διάσωση υλικού, αλλά και να παρέχω πηγές προς μελέτη για τους ερευνητές. Έχοντας αυτό κατά νου, ίδρυσα το Center for the Study of Family History. Προσωπικά χρησιμοποιώ

⁴⁰⁰ «I am an Amateur Genealogist and Local Historian.

This is my first venture into the world of wiki, and already can see that this initiative is an opportunity with huge potential. My main genealogical interests are the Prissick/Pressick and Porritt/Porrett families from the NE of Yorkshire. Information on these families is published on my website. My local history interests include the hamlet of Snelsmore, in the parish of Chieveley, Berkshire, and the Nuneaton & Astley areas of Warwickshire, although I have to admit that active research in these areas has been a bit slow in recent years. I am currently based in Warwickshire, England. --Dave King 21:07, 23 September 2008 (BST)».

«User:Dave King», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Οκτωβρίου 2011, http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=User:Dave_King

διάφορους διαδικτυακούς τόπους κοινωνικής δικτύωσης, όπως το LinkedIn, το WordPress, το Twitter και το MySpace. [...]»⁴⁰¹

3) Ο χρήστης DrGavinRobinson:

Είμαι ανεξάρτητος ερευνητής. Τα ερευνητικά μου ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν τη στρατιωτική ιστορία, την ψηφιακή ιστορία, την ιστορία του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου, τον Αγγλικό Εμφύλιο, την πρώιμη περίοδο της πόλης του Λονδίνου, τις σπουδές του φύλου, τη μελέτη των αλόγων και άλλων ζώων. Έλαβα το διδακτορικό μου από το Πανεπιστήμιο του Ρέντινγκ το 2001 με τίτλο διδακτορικής διατριβής «Horse Supply in the English Civil War, 1642-1646». [...] Από το 2008-2009 εργάζομαι στην εισαγωγή δεδομένων, για το έργο Life in the Suburbs, ένα κοινό εγχείρημα του Centre for Metropolitan History και του Cambridge Population Group, το οποίο έχει στόχο να μελετήσει την ενορία St Botolph's Aldgate στο Λονδίνο κατά την πρώιμη νεωτερικότητα. Επίσης, επιμελήθηκα μια ψηφιακή έκδοση της ιστορίας του 1/5ου Τάγματος του Συντάγματος Lincolnshire κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο προπάππος μου ονομαζόταν William Wenham και υπηρέτησε σε αυτό το τάγμα μέχρι το Δεκέμβριο του 1916, οπότε τραυματίστηκε και αιχμαλωτίστηκε. Πέρασε το υπόλοιπο της θητείας του ως αιχμάλωτος, κυρίως στο στρατόπεδο Cottbus στη Γερμανία.⁴⁰²

⁴⁰¹ «I am currently researching my family's history. Since 1989 I have been interested in genealogy. Through the years I have been compiling what I've learned in the hopes of writing a few books and perhaps even hosting a television show. I enjoy researching the notorious and the not-so-notorious ancestors. My ultimate goal is to establish a museum and library to help preserve materials and as a resource for researchers. Thus I have started the Center for the Study of Family History. Personally I am using several "social networking" sites, including LinkedIn, WordPress, Twitter, and MySpace. [...]».

«User:Aaronjhill», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Οκτωβρίου 2011, <http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=User:Aaronjhill>

⁴⁰² «I am an independent researcher. My research interests include military history, digital history, the First World War, the English Civil War, early-modern London, gender, horses and other animals. I gained my PhD from the University of Reading in 2001 with a thesis entitled "Horse Supply in the English Civil War, 1642-1646". [...] From 2008-2009 I worked as a data inputter on the Life in the Suburbs project, a joint venture by the Centre for Metropolitan History and Cambridge Population Group which aims to find out all about the London parish of St Botolph's Aldgate in the early modern period. I have also edited a digital edition of the history of 1/5th Lincolnshire Regiment in the First World War. My great-grandfather William Wenham served in this battalion until December 1916, when he was wounded and captured. He spent the rest of the war as a prisoner, mostly at Cottbus camp in Germany».

«User:DrGavinRobinson», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Οκτωβρίου 2011, <http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=User:DrGavinRobinson>

4) Ο χρήστης Batemanm:

Ο Markus Bateman είναι ερασιτέχνης ιστορικός με ενδιαφέρον για τη γενεαλογία, την τοπική ιστορία και την ιστορία των μεταφορών. Τα τωρινά του ερευνητικά ενδιαφέροντα αφορούν τα εξής: History of Wanborough, Surrey History of Freston, Suffolk, British Civilian Prisoners of War in First World War (WWI), Budd family of Wanborough and Guernsey (Local History Interest), Great Eastern Railway steamships (SS Berlin, SS Brussels, SS Colchester), Family History· Bateman (Essex), Catchpole (Suffolk), Sparrow (Suffolk), Carter (Essex). Τώρα απασχολούμαι στο έργο σήμερα της τεκμηρίωσης του MT 9 (Code 106), που περιλαμβάνει έγγραφα του Board of Trade Marine Department για εμπόρους ναυτικούς που αιχμαλωτίστηκαν κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Το έργο αυτό έχει ολοκληρωθεί κατά το ήμισυ (Σεπτέμβριος 2008).⁴⁰³

5) Ο χρήστης Zlesser:

Γεια σας. Είμαι αναπληρωτής καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Πενσυλβάνια με ειδίκευση στο πρώιμο δράμα και στην ιστορία του βιβλίου.⁴⁰⁴

6) Ο χρήστης DavidWJGill:

Είμαι λέκτορας Αρχαιολογίας της Μεσογείου στο Πανεπιστήμιο Σουόνσι. Η έρευνά μου αφορά τους φοιτητές της Βρετανικής Σχολής στην Αθήνα (1886-1919).⁴⁰⁵

⁴⁰³ «Marcus Bateman is an amateur historian with interests in Genealogy, Local History and Transport History. Current lines of research are: History of Wanborough, Surrey History of Freston, Suffolk, British Civilian Prisoners of War in First World War (WWI), Budd family of Wanborough and Guernsey (Local History Interest), Great Eastern Railway steamships (SS Berlin, SS Brussels, SS Colchester), Family History; Bateman (Essex), Catchpole (Suffolk), Sparrow (Suffolk), Carter (Essex). My current project is document the MT 9 (Code 106) which contain the Board of Trade Marine Department files of Merchant Seamen taken prisoner of war during the First World War. This project is about 50% complete (September 2008)».

«User:Batemanm», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2011, <http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=User:Batemanm>

⁴⁰⁴ «Hi, I'm an assistant professor at the University of Pennsylvania, specializing in early modern drama and the history of the book. --Zachary Lesser»

«User:Zlesser», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2011, <http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=User:Zlesser>

Από τους περίπου 31.000 εγγεγραμμένους χρήστες τον Οκτώβριο του 2011, σύμφωνα με τη σελίδα του έργου όπου αναγράφονται αναλυτικά στατιστικά δεδομένα και στοιχεία,⁴⁰⁶ οι χρήστες που έχουν καταθέσει κάποια συνεισφορά στο Your Archives είναι περίπου 2.500. Πολύ λίγοι από αυτούς, δυστυχώς, προσφέρουν κάποιο στοιχείο για την ιδιότητα ή για τα ενδιαφέροντά τους.⁴⁰⁷

Οι συνεισφορές στο Your Archives έχουν δύο βασικές κατευθύνσεις ως προς το περιεχόμενό τους. Πρώτον, οι χρήστες εμπλουτίζουν τα λήμματα του καταλόγου των Εθνικών Αρχείων, προσφέροντας πιο αναλυτικές περιγραφές και λεπτομερείς πληροφορίες ή στοιχεία για συγκεκριμένους φακέλους ή για επιμέρους τεκμήρια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η σελίδα του Your Archives με τίτλο «Inside Kingston Lunatic Asylum: the case of Ann Pratt»,⁴⁰⁸ την οποία ανάρτησε η χρήστρια και μέλος του προσωπικού των βρετανικών Εθνικών Αρχείων Georgina Kiani, στις 22 Δεκεμβρίου του 2006· όπως φαίνεται, αυτή είναι μία από τις πρώτες –πιθανόν και δοκιμαστικές– συνεισφορές στο wiki, δεδομένου ότι ως ημερομηνία έναρξης του Your Archives αναφέρεται το 2007. Έκτοτε, η εγγραφή αυτή έχει τροποποιηθεί αρκετές φορές, με τελευταία τροποποίηση στις 28 Ιουλίου του 2010 από τη χρήστρια και μέλος του προσωπικού Ruth Crumey.⁴⁰⁹ Σε αυτή τη σελίδα, προσφέρονται αναλυτικές πληροφορίες για το φυλλάδιο με τον τίτλο *Seven Months in the Kingston Lunatic Asylum and What I Saw There*, το οποίο συντάχθηκε από την Ann Pratt,

⁴⁰⁵ «I am Reader in Mediterranean Archaeology at Swansea University. My present research is on the students of the British School at Athens (1886-1919). For further information see <http://bsahistory.blogspot.com>».

«User:DavidWJGill», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2011, <http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=User:DavidWJGill>

⁴⁰⁶ «Statistics», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Οκτωβρίου 2011, <http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Special:Statistics>

Μετά το «κλείσιμο» του wiki και τη μεταφορά του υλικού στη νέα πλατφόρμα, δεν συμπεριλαμβάνεται στην τελευταία αποθηκευμένη σελίδα των στατιστικών στοιχείων η αναφορά στους 2.500 χρήστες που κατέθεσαν κάποια συνεισφορά στο YourArchives.

⁴⁰⁷ Για μια λίστα με τα αναρτημένα προφίλ των ενεργών χρηστών, βλ. εδώ, στο Παράρτημα ΙΙΙ του Κεφαλαίου 2. Η εκτίμηση που καταγράφεται στο παρόν κείμενο για τις δύο ομάδες χρηστών του Your Archives επιβεβαιώθηκε έπειτα από προσωπική επικοινωνία μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου με τον Διευθυντή του Your Archives, Guy Grannum (ημερομηνίες ανταλλαγής ηλεκτρονικών μηνυμάτων 21/10/2011 – 08/11/2011).

⁴⁰⁸ «Inside Kingston Lunatic Asylum: the case of Ann Pratt», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Οκτωβρίου 2011, http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Inside_Kingston_Lunatic_Asylum:_the_case_of_Ann_Pratt

⁴⁰⁹ «Revision history of “Inside Kingston Lunatic Asylum: the case of Ann Pratt,”» Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Οκτωβρίου 2011, http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Inside_Kingston_Lunatic_Asylum:_the_case_of_Ann_Pratt&action=history

πρώην τρόφιμο του ασύλου, και χρονολογείται το 1860. Οι πληροφορίες αυτές περιγράφουν με πολλές λεπτομέρειες τόσο την εμπειρία της Ann Pratt από τον εγκλεισμό της στο άσυλο, όσο και τον αντίκτυπο που είχε η έκδοση του φυλλαδίου τα επόμενα χρόνια στην αξιολόγηση και τη διακοπή της λειτουργίας του. Η συγκεκριμένη σελίδα του Your Archives συμπληρώνει και εμπλουτίζει τα στοιχεία που καταγράφονται στην καρτέλα του αντίστοιχου αρχειακού τεκμηρίου, το οποίο φυλάσσεται στα Εθνικά Αρχεία του Ηνωμένου Βασιλείου.⁴¹⁰ Υπάρχει άμεση και αμφίδρομη, από τον ένα διαδικτυακό τόπο στον άλλο, σύνδεση με εξωτερικούς συνδέσμους, από το κείμενο του Your Archives στην καρτέλα εγγραφής του αρχειακού τεκμηρίου στα Εθνικά Αρχεία.⁴¹¹

Δεύτερον, οι χρήστες συνεισφέρουν στο Your Archives με μεταγραφές συγκεκριμένων αρχειακών τεκμηρίων, όπως είναι ενδεικτικά οι διαθήκες της περιόδου του Μεσαίωνα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η μεταγραφή της διαθήκης του Alexander Weller, ενδυματοποιού στο Cranbrook του Kent, η οποία συντάχθηκε στις 16 Ιουνίου του 1596.⁴¹² Στη σελίδα του μεταγραμμένου κειμένου στο Your Archives προσφέρεται εξωτερικός σύνδεσμος προς την καρτέλα εγγραφής του αρχειακού τεκμηρίου το οποίο φυλάσσεται στα βρετανικά Εθνικά Αρχεία, στο φάκελο PROB 11/88.⁴¹³ Οι μεταγραφές αυτές έχουν ιδιαίτερη σημασία, αφού καθιστούν το κειμενικό περιεχόμενο των αρχειακών τεκμηρίων πλήρως διαθέσιμο στο διαδίκτυο για την αναζήτηση πληροφοριών. Με αυτό τον τρόπο, οι χρήστες του Your Archives συμβάλλουν στη γρήγορη και εύκολη διάδοση της ιστορικής πληροφορίας στο διαδίκτυο, σε ένα περιβάλλον ελεγχόμενο, έγκυρο, αλλά και ελεύθερα προσβάσιμο.

⁴¹⁰ «Pamphlet circulated in Jamaica, dedicated to Dr. L.Q. Bowerbank, “Seven Months in the...”» (Item reference CO 137/350/52), The National Archives’ website, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Οκτωβρίου 2011,

<http://www.nationalarchives.gov.uk/catalogue/displaycataloguedetails.asp?CATLN=7&CATID=-4347138&SearchInit=4&SearchType=6&CATREF=CO+137%2F350%2F52>

⁴¹¹ «CO 137/350/52», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Οκτωβρίου 2011, http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=CO_137/350/52

Σε αυτή τη σελίδα, μάλιστα, αναφέρονται και άλλες σελίδες του Your Archives με περιεχόμενο σχετικό με τα αρχειακά τεκμήρια του φακέλου CO 137/350/52 των Εθνικών Αρχείων.

⁴¹² «Will of Alexander Weller (1596)», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Οκτωβρίου 2011,

[http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Will_of_Alexander_Weller_\(1596\)](http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Will_of_Alexander_Weller_(1596))

⁴¹³ «Will of Alexander Weller, Clothier of Cranbrook, Kent» (Item Reference PROB 11/88/51), The National Archives’ website, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Οκτωβρίου 2011,

http://www.nationalarchives.gov.uk/documentsonline/details-result.asp?Edoc_Id=1017571&queryType=1&resultcount=2

Πέρα από αυτές τις δύο κατευθύνσεις, το Your Archives δήλωνε ότι φιλοδοξία και ελπίδα του ήταν να πολλαπλασιαστούν οι χρήστες του και να αξιοποιήσουν την τεχνολογία των wiki με πρόσθετους, διαφορετικούς και νέους τρόπους.⁴¹⁴ Όπως προαναφέρθηκε, τα Εθνικά Αρχεία του Ηνωμένου Βασιλείου εισήλθαν το 2012 σε μια περίοδο κατά την οποία επαναξιολόγησαν το σύνολο των πληροφοριακών συστημάτων τους, από τον ηλεκτρονικό τους κατάλογο μέχρι το wiki Your Archives και άλλα διαδικτυακά προγράμματα, με στόχο τη δημιουργία ενός ενιαίου και σταθερού συστήματος, μιας διαδικτυακής πλατφόρμας που να διευκολύνει ακόμα περισσότερο την ουσιαστική συμμετοχή των χρηστών στην παραγωγή ιστορικού περιεχομένου και να ενισχύει τη συνολική εμπειρία συμμετοχής και χρήσης των παρεχόμενων διαδικτυακών υπηρεσιών. Σε αυτό το πλαίσιο, το wiki Your Archives διατίθεται πια στο κοινό μόνο για ανάγνωση στην παλιά διαδικτυακή μορφή του, ενώ ολόκληρο το υλικό του έχει περάσει στον κεντρικό διαδικτυακό τόπο των Εθνικών Αρχείων.⁴¹⁵

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση και αυτού του παραδείγματος, το Your Archives αποτελεί επίσης παραδειγματικό μνημονικό τόπο στο διαδίκτυο για τον τρόπο με τον οποίο συμπορεύονται η πρακτική του πληθοπορισμού με την επιστήμη της ιστορίας. Σε αντιδιαστολή με το Memory Archive όπου οι συμμετέχοντες χρήστες καταθέτουν προσωπικές ιστορίες, μνήμες και μαρτυρίες στη βάση μιας συναισθηματικής φόρτισης που ανακινεί το παρελθόν, στο Your Archives οι συμμετέχοντες χρήστες καλούνται να λάβουν μέρος σε ένα πιο πολύπλοκο εγχείρημα: καλούνται να προσφέρουν τις γνώσεις ή, έστω, το χρόνο και τη διάθεσή τους προκειμένου να συνδράμουν στον εμπλουτισμό των ιστορικών πληροφοριών στο διαδίκτυο. Πρόκειται, δηλαδή, για μια προσπάθεια που αφορά τη δημόσια ιστορία και την ιστορική κουλτούρα στο σύγχρονο ψηφιακό περιβάλλον του διαδικτύου. Πρόκειται, επίσης, για ένα εγχείρημα που προκρίνει μια διαφορετική αντίληψη της ιστοριογραφίας, καθώς βασίζεται στην εθελοντική συμμετοχή του

⁴¹⁴ «Your Archives: The Lobby (purpose). Current Trends», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Οκτωβρίου 2011,

[http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Your_Archives:The_Lobby_\(purpose\)](http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Your_Archives:The_Lobby_(purpose))

⁴¹⁵ «Home Page: Important Announcement», Your Archives, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Φεβρουαρίου 2014,

http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130221161846/http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Home_page

Οι πληροφορίες αυτές επιβεβαιώθηκαν και με προσωπική επικοινωνία μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου με τον manager του Your Archives, Guy Grannum (ημερομηνίες ανταλλαγής ηλεκτρονικών μηνυμάτων 21/10/2011 – 08/11/2011). Βλ. επίσης Grannum, «Harnessing User Knowledge», 126-127.

κοινού με σκοπό να προωθήσει μια διαδικασία εμπλουτισμού των θεσμικών αρχείων και των αρχειακών συλλογών, όχι με νέο αρχειακό υλικό, αλλά με νέα μεταδεδομένα για το υπάρχον υλικό.

2Δ. Η ιστορία, η μνήμη και τα wiki

Η τεχνολογία των wiki αναπτύχθηκε στην εποχή του Web 2.0,⁴¹⁶ δηλαδή της δεύτερης εξελικτικής περιόδου του διαδικτύου. Το διαδίκτυο εξελίσσεται τόσο σε τεχνολογικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο χρήσης και λειτουργίας· γίνεται πιο συμμετοχικό και συνεργατικό. Αν το κύριο στοιχείο της περιόδου Web 1.0 ήταν η συγκέντρωση και η παροχή πληροφοριών, τότε το βασικό χαρακτηριστικό της περιόδου Web 2.0 είναι η διεύρυνση του ενδιαφέροντος, που περιλαμβάνει πια, εκτός από το περιεχόμενο, και τον παραγωγό του, δηλαδή η έμφαση στο χρήστη· αυτός, από παραλήπτης και καταναλωτής («consumer») μόνο, μετατρέπεται σε παραγωγό που είναι συγχρόνως και παραλήπτης και καταναλωτής περιεχομένου («prodsumer» ή «prosumer»⁴¹⁷ ή «produser»⁴¹⁸). Η ταυτότητα του νέου χρήστη ενισχύεται και από άλλα στοιχεία, κυρίως από την επικοινωνιακότητα, τη συμμετοχή και την ολοένα και αυξανόμενη εμπλοκή του στην παραγωγή περιεχομένου.

Το περιβάλλον Web 2.0 είναι δομημένο με τέτοιο τρόπο ώστε να προωθεί την ενεργητική συμμετοχή και τη δυναμική συνεργασία των χρηστών. Η «αρχιτεκτονική

⁴¹⁶ 1) Gary B. Shelly και Mark Frydenberg, *Web 2.0: Concepts and Applications*, Boston, MA: Course Technology, Cengage Learning, 2011.

2) Paul Graham, «Web 2.0», Νοέμβριος 2005, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.paulgraham.com/web20.html>

3) Tim O'Reilly, «What is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software», 30 Σεπτεμβρίου 2005, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014, <http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html>

4) «Web 2.0», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Σεπτεμβρίου 2011, http://en.Wikipedia.org/wiki/Web_2.0

⁴¹⁷ 1) «Prosumer», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Οκτωβρίου 2011, <http://en.Wikipedia.org/wiki/Prosumer>

2) George Ritzer, Paul Dean, και Nathan Jurgenson, «The Coming of Age of the Prosumer», *American Behavioral Scientist* 56(4) (2012): 379-398.

⁴¹⁸ 1) «Produsage: A Working Definition», Produsage.org. From Production to Produsage: Research into User-Led Content Creation, 31 Δεκεμβρίου 2007, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2011, <http://produsage.org/node/9>

2) Axel Bruns, «“Anyone Can Edit”: Understanding the Produser», The Mojtaba Saminejad Lecture, 22 Σεπτεμβρίου 2005, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Οκτωβρίου 2011, <http://snurb.info/node/286>

3) Henry Jenkins, *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*, New York and London: New York University Press, 2006.

4) S. Elizabeth Bird, «Are We All Producers Now?», *Cultural Studies*, 25(4-5) (2011): 502-516.

της συμμετοχής»,⁴¹⁹ σύμφωνα με τον όρο που αποδίδεται στον Tim O'Reilly,⁴²⁰ εκδότη βιβλίων για την πληροφορική και τους υπολογιστές, καθώς και ιδρυτή της εταιρείας O'Reilly Media Inc.,⁴²¹ διευρύνει την έννοια της ανοιχτότητας, δηλαδή τη δυνατότητα που προσφέρει η τεχνολογία στους χρήστες να μοιράζονται το περιεχόμενο που παράγουν, αλλά και του πληθοπορισμού, δηλαδή τη δυνατότητα που έχουν οι χρήστες να συνδράμουν εθελοντικά στην παραγωγή περιεχομένου. Προτείνει, λοιπόν, κάτι πιο σύνθετο, μια αρχιτεκτονική δομή στην οποία οι χρήστες, μέσα από τη συμμετοχή τους, διαπλέκονται μεταξύ τους, αλλά και με το περιεχόμενο που παράγουν, μορφοποιώντας έτσι συμπλέγματα και δίκτυα ανθρώπων, ιδεών, γνώσεων και πρακτικών.⁴²² Η συμμετοχή στα wiki πραγματώνεται κατά την ίδια τη διαδικασία παραγωγής περιεχομένου από το χρήστη, ενώ η συνεργασία αντικατοπτρίζεται ξεκάθαρα στις σελίδες συζήτησης, οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστο και οργανικό κομμάτι κάθε κειμένου που αναρτάται στο διαδίκτυο με περιεχόμενο που παράγεται απευθείας από τους χρήστες.⁴²³ Κυρίως, όμως, η αρχιτεκτονική της συμμετοχής βασίζεται στην αλλαγή της νοοτροπίας και της κουλτούρας του χρήστη προς την κατεύθυνση μιας συλλογικής υποκειμενικότητας, μια αλλαγή που οδηγεί στη δόμηση μιας νέου τύπου κοινωνίας της γνώσης στο διαδίκτυο και ενός νέου μοντέλου παραγωγής γνώσης.

Ένα από τα βασικά τεχνολογικά χαρακτηριστικά του Web 2.0 είναι το λεγόμενο «περιεχόμενο παραγωγής χρήστη» ή, πιο απλά, το υλικό που παράγει, που δημιουργεί ο χρήστης («User-Generated Content», UGC). Ο αγγλικός όρος άρχισε να χρησιμοποιείται ευρέως από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 και μετά. Τότε εμφανίστηκαν διάφοροι διαδικτυακοί τόποι που έδιναν τη δυνατότητα να δημιουργείται υλικό από τους ίδιους τους χρήστες και να δημοσιεύεται στο διαδίκτυο. Μία από τις πιο διαδεδομένες τεχνολογικές εφαρμογές στο διαδίκτυο για την παραγωγή του υλικού αυτού του είδους από το χρήστη είναι τα wiki, και

⁴¹⁹ Tim O'Reilly, «The Architecture of Participation», Ιούνιος 2004, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Σεπτεμβρίου 2011,

http://oreilly.com/pub/a/oreilly/tim/articles/architecture_of_participation.html

⁴²⁰ Tim O'Reilly, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Σεπτεμβρίου 2011,

<http://www.oreilly.com/tim/>

⁴²¹ O'Reilly Media Inc., ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Σεπτεμβρίου 2011,

<http://www.oreilly.com/>

⁴²² Marten Mickos, «An architecture of participation», opensource.com, 13 Ιουνίου 2012, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Φεβρουαρίου 2014, <http://opensource.com/business/12/6/architecture-participation>

⁴²³ Για μια κριτική προσέγγιση του Web 2.0 βλ. Michael Zimmer (επιμ.), «Critical Perspectives on Web 2.0», *First Monday* 13(3) (Μάρτιος 2008), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Σεπτεμβρίου 2011, <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/issue/view/263/showToc>

επομένως αποτελούν παραδειγματικούς διαδικτυακούς τόπους για την πραγμάτωση έργων που αξιοποιούν την πρακτική του πληθοπορισμού στο πεδίο της ψηφιακής ιστορίας. Ως wiki εννοείται ένα είδος διαδικτυακού τόπου ο οποίος αποτελείται από αλληλοσυνδεόμενες σελίδες που επιτρέπουν στο χρήστη να αναρτήσει μόνος του δικό του περιεχόμενο ή και να επέμβει σε περιεχόμενο άλλου, καθώς επίσης να επικοινωνήσει και να συνεργαστεί με άλλους χρήστες για τον ίδιο σκοπό. Ο όρος wiki έχει τις ετυμολογικές του ρίζες στα χαβανέζικα από τη λέξη *wikiwiki*, που σημαίνει «γρήγορα».⁴²⁴ Πράγματι, τα wiki παρέχουν στο χρήστη τη δυνατότητα να ανεβάσει και να μοιραστεί περιεχόμενο στο διαδίκτυο γρήγορα και εύκολα. Το περιεχόμενο αυτό είναι κειμενικό, αλλά μπορεί να συνοδεύεται από οπτικό, πρωτίστως, και ηχητικό, δευτερευόντως, υλικό.

Πιο αναλυτικά, οι William Emigh και Susan C. Herring εξηγούν πως το wiki είναι ένα είδος μηχανισμού ομαδικής επικοινωνίας, τον οποίο εμπνεύστηκε ο Ward Cunningham το 1994 και τον παρουσίασε στο κοινό το επόμενο έτος.⁴²⁵ Ο μηχανισμός αυτός επιτρέπει στους χρήστες να δημιουργούν δικό τους περιεχόμενο, αλλά και να επιμελούνται περιεχόμενο άλλων χρηστών στο διαδίκτυο χωρίς κάποια χρέωση ή άλλου είδους περιορισμό, εκτός από βασικούς κανόνες αλληλοσεβασμού και εύρυθμης λειτουργίας του wiki, τους οποίους συνήθως «επιβάλλει» ατύπως η ίδια η κοινότητα των χρηστών. Ως χρονική αφετηρία της ευρείας διάδοσης της τεχνολογίας των wiki θεωρείται το 2001, όταν παρουσιάστηκε και εγκαινιάστηκε το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμά τους, η Wikipedia. Εκτός από τη δυνατότητα παραγωγής, επεξεργασίας και διασύνδεσης περιεχομένου, τα wiki παρέχουν στους χρήστες τις λεγόμενες «σελίδες συζήτησης» («discussion pages»), καθώς και το ιστορικό παραγωγής του περιεχομένου («history page»), ευνοώντας τη συζήτηση και την επικοινωνία των χρηστών για τα ζητήματα που θέτει αυτό, αλλά και

⁴²⁴ 1) Rosenzweig, «Can History Be Open Source?», 120.

2) Diane Kresh (επιμ.), *The Whole Digital Library Handbook*, ALA Editions: 2007, 241-249, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Οκτωβρίου 2011, http://books.google.com/books?id=fTGFBdalTV0C&pg=PA241&hl=el&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

3) Nick Poyntz, «Digital History: All Contributions Welcome», *History Today* 60(8) (2010), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Σεπτεμβρίου 2011, <http://www.historytoday.com/nick-poyntz/digital-history-all-contributions-welcome>

⁴²⁵ 1) William Emigh και Susan C. Herring, «Collaborative Authoring on the Web: A Genre Analysis of Online Encyclopedias», *Proceedings of the Thirty-Eighth Hawai'i International Conference on System Sciences (HICSS:38)*, Los Alamitos: IEEE Press, 2005, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Σεπτεμβρίου 2011, <http://www.computer.org/csdl/proceedings/hicss/2005/2268/04/22680099a.pdf> και <http://ella.slis.indiana.edu/~herring/wiki.pdf>

2) Bo Leuf και Ward Cunningham, *The Wiki Way: Quick Collaboration on the Web*, Addison-Wesley Professional, 2001.

διαμορφώνοντας μια αντίληψη για την ιστορία των κειμένων, για το παρελθόν της παραγόμενης γνώσης.

Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι τα wiki στην ουσία δεν εκφράζουν μια διαφορετική φιλοσοφία, αλλά αποτελούν απλώς μια τεχνολογική εξέλιξη του παγκόσμιου ιστού γνώσης και του υπερκειμένου («hypertext»), όπως τα οραματίστηκαν και τα περιέγραψαν οι εμπνευστές τους: ο Vannevar Bush το 1945 με το διάσημο κείμενό του «As We May Think»,⁴²⁶ ο Ted Nelson το 1960 με το Xanadu Project⁴²⁷ και ο Tim Berners-Lee⁴²⁸ λίγο αργότερα, το 1989, με τη δημιουργία του World Wide Web (WWW).⁴²⁹ Από την άλλη μεριά, υπάρχει η άποψη ότι η τεχνολογία τού Web 2.0 στο σύνολό της δεν αποτελεί απλώς μια τεχνολογική εξέλιξη, αλλά μια ευρύτερη οντολογική μετατόπιση της έννοιας της γνώσης και του τρόπου που συγκροτείται και παράγεται στο διαδίκτυο. Μιλώντας για τη δεύτερη περίοδο των αρχείων, την Archives 2.0, όπως λέγεται στα αγγλικά, η Joy Palmer υποστηρίζει:

Η εμφάνιση της δεύτερης περιόδου των αρχείων έχει να κάνει λιγότερο με την τεχνολογική αλλαγή και περισσότερο με μια ευρύτερη επιστημολογική μετατόπιση, η οποία αφορά την ίδια τη φύση του αρχείου, και συγκεκριμένα την παραδοσιακή αρχειακή πρακτική που αντιμετωπίζει προνομιακά το «πρωτότυπο» πλαίσιο του αρχειακού τεκμηρίου. Στη δεύτερη περίοδο των αρχείων, το αρχείο δυνητικά μπορεί να είναι λιγότερο ένας φυσικός χώρος και περισσότερο μια διαδικτυακή πλατφόρμα που υποστηρίζει τη συμμετοχή. Στο πλαίσιο

⁴²⁶ 1) Vannevar Bush, «As We May Think» *Atlantic Monthly* 176(1) (Ιούλιος 1945), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Σεπτεμβρίου 2011, http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1945/07/as-we-may-think/303881/?single_page=true

2) «Video Archives: The MIT/Brown Vannevar Bush Symposium (Οκτώβριος 1995)», Doug Engelbart Institute, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Σεπτεμβρίου 2011, <http://www.dougenelbart.org/events/vannevar-bush-symposium.html>

και

«“As We May Think” – A Celebration of Vannevar Bush’s 1945 Vision», Brown Computer Graphics Group, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Σεπτεμβρίου 2011, http://graphics.cs.brown.edu/html/info/vannevar_bush.html

⁴²⁷ Βλ. υποσημείωση αρ. 217.

⁴²⁸ Tim Burners-Lee, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Σεπτεμβρίου 2011, <http://www.w3.org/People/Berners-Lee/>

⁴²⁹ 1) Anja Ebersbach και Markus Glasre, «Towards Emancipatory Use of a Medium: The Wiki», *International Journal of Information Ethics* 2 (Νοέμβριος 2004): 2, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Σεπτεμβρίου 2011, http://www.i-r-i-e.net/inhalt/002/ijie_002_09_ebersbach.pdf
2) Christian Pentzold, «Fixing the floating gap: The online encyclopedia Wikipedia as a global memory place», *Memory Studies* 2(2) (Μάιος 2009): 257.

αυτού του δυνάμει ριζοσπαστικού οράματος, οι χρήστες μπορούν να συνεισφέρουν στο αρχείο, να εμπλακούν με αυτό και να διαδραματίσουν κεντρικό ρόλο στον προσδιορισμό του νοήματός του.⁴³⁰

Η κεντρική ιδέα πίσω από τα wiki είναι ότι κάθε κείμενο που γράφεται εκεί μπορεί όχι μόνο να διαβαστεί, αλλά και να γίνει αντικείμενο επιμέλειας από οποιονδήποτε χρήστη. Παραγωγός περιεχομένου δεν είναι πλέον μόνο ένας χρήστης, αλλά πολλοί, γεγονός που διευρύνει την έννοια του δημιουργού, ο οποίος από μονάδα γίνεται σύνολο, συλλογικότητα. Η ίδια η έννοια του παραγόμενου περιεχομένου αλλάζει, καθώς αυτό δεν ανήκει πλέον σε ένα δημιουργό, αλλά στην κοινότητα της γνώσης, τα μέλη της οποίας μοιράζονται ένα αίσθημα ευθύνης για τις επιμέρους εκδοχές του περιεχομένου.⁴³¹ Ο Christian Pentzold περιγράφει ακόμα πιο αναλυτικά τα συστατικά χαρακτηριστικά ενός wiki. Παρουσιάζει 1) την ανοιχτότητα, δηλαδή τη δυνατότητα κάθε χρήστη να επέμβει στο περιεχόμενο· 2) την αυξητική τάση των σελίδων ενός wiki με την προοδευτική προσθήκη και άλλων συνδέσμων· 3) την οργανικότητα, δηλαδή την αρχιτεκτονική δομή του περιεχομένου που βασίζεται στη δυνατότητα να εξελίσσεται διαρκώς με την ενεργητική παρέμβαση του χρήστη· 4) την ανεκτικότητα σε κάθε είδους παρεμβάσεις χωρίς προληπτικό έλεγχο, αλλά με τη δυνατότητα νέας διορθωτικής παρέμβασης· και 5) την επιτήρηση, με την έννοια της συμμετοχής και της παρακολούθησης των δραστηριοτήτων των χρηστών στο πλαίσιο του wiki.⁴³²

Σε όλες τις περιγραφές των χαρακτηριστικών των wiki, είναι βασική η έννοια της ενεργητικής συμμετοχής των χρηστών σε ένα σύστημα σελίδων που είναι ανοιχτό και ελεύθερα διαθέσιμο σε όλους. Η καλή χρήση του περιεχομένου βασίζεται στην έννοια της συνεργασίας μεταξύ των χρηστών, που συμμετέχουν σε αυτό το εγχείρημα οικειοθελώς και αφιλοκερδώς με μόνο στόχο την επικοινωνία και τη δημιουργία μιας κοινότητας, μιας κοινωνίας της γνώσης στο διαδίκτυο.

⁴³⁰ «The emergence of Archives 2.0 is less about technological change than a broader epistemological shift which concerns the very nature of the archive, and particularly traditional archival practice which privileges the “original” context of the archival object. In “Archives 2.0” the archive is potentially less a physical space than an online platform that supports participation. In this potentially radical vision, users can contribute to the archive, engage with it, and play a central role in defining its meaning».

Joy Palmer, «Archives 2.0: If We Build It, Will They Come?».

⁴³¹ Emigh και Herring, «Collaborative Authoring on the Web».

⁴³² Pentzold, «Fixing the floating gap», 256.

Ο Henry Jenkins,⁴³³ καθηγητής σπουδών της επικοινωνίας στο Πανεπιστήμιο της Νότιας Καλιφόρνιας των ΗΠΑ, μιλά για μια «συμμετοχική κουλτούρα στο διαδίκτυο» και την ορίζει ως εξής:

- 1) θέτει σχετικά λίγους περιορισμούς στην καλλιτεχνική έκφραση και τη δραστηριοποίηση των πολιτών·
- 2) υποστηρίζει δυναμικά την τάση του ατόμου για δημιουργία, καθώς και την ανταλλαγή και το διαμοιρασμό των δημιουργημάτων μεταξύ των ανθρώπων·
- 3) προωθεί ένα ανεπίσημο πρότυπο καθοδήγησης στο οποίο οι έμπειροι μεταλαμπαδεύουν τις γνώσεις τους σε όσους έχουν λιγότερη πείρα·
- 4) τα μέλη της κουλτούρας αυτής πιστεύουν ότι η συνεισφορά τους έχει σημασία, και
- 5) τα μέλη της νιώθουν πως συνδέονται μεταξύ τους σε κοινωνικό επίπεδο ή τουλάχιστον ενδιαφέρονται για τη γνώμη των άλλων σχετικά με τις δημιουργίες τους.⁴³⁴

Την ίδια στιγμή, η José van Dijck,⁴³⁵ καθηγήτρια σπουδών επικοινωνίας και πολιτισμού στο Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ, υποστηρίζει πως είναι απαραίτητη τόσο η κριτική ανάλυση της έννοιας της συμμετοχής, όσο και η προσπάθεια να αποδομηθεί η διπολική σχέση ανάμεσα στα «παλαιά» μέσα επικοινωνίας, που

⁴³³ 1) Confessions of an Aca-Fan. The official weblog of Henry Jenkins, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Φεβρουαρίου 2014, <http://henryjenkins.org/>

2) «Henry Jenkins», Wikipedia, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Φεβρουαρίου 2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Henry_Jenkins

⁴³⁴ «Let's define participatory culture as one:

- 1) with relatively low barriers to artistic expression and civic engagement
- 2) with strong support for creating and sharing one's creations with others
- 3) with some type of informal mentorship whereby what is known by the most experienced is passed along to novices
- 4) where members believe that their contributions matter

where members feel some degree of social connection with one another (at the least they care what other people think about what they have created)».

Henry Jenkins, σε συνεργασία με Katie Clinton, Ravi Purushotma, Alice J. Robison, Margaret Weigel, «Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century», The MacArthur Foundation, 19 Οκτωβρίου 2006, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Οκτωβρίου 2011, http://www.macfound.org/media/article_pdfs/JENKINS_WHITE_PAPER.PDF

και <http://www.macfound.org/press/publications/white-paper-confronting-the-challenges-of-participatory-culture-media-education-for-the-21st-century-by-henry-jenkins/>

⁴³⁵ José van Dijck, University of Amsterdam, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.uva.nl/over-de-uva/organisatie/medewerkers/content/d/i/j.f.t.m.vandijck/j.f.t.m.van-dijck.html>

ταυτίζονται σχεδόν εξ ορισμού με την παθητικότητα του θεατή, και στα «νέα» μέσα επικοινωνίας, δηλαδή το διαδίκτυο και τις ψηφιακές τεχνολογίες, που υποστηρίζουν τη παραγωγή περιεχομένου από τους χρήστες και ταυτίζονται *a priori* με την ενεργητική συμμετοχή τους. Σύμφωνα με τη van Dijck, η έννοια και η πρακτική της συμμετοχής αναφέρονται σε διάφορους τρόπους, αλλά και σε διάφορα επίπεδα εμπλοκής, με κυριότερα αυτά του χρήστη-δημιουργού περιεχομένου, του χρήστη-σχολιαστή περιεχομένου και του χρήστη-ανενεργού θεατή περιεχομένου.⁴³⁶ Σε κάθε περίπτωση, τα παραδείγματα wiki που παρουσιάζονται στο παρόν, εγγράφονται στα δύο πρώτα επίπεδα συμμετοχής, όπως τα διακρίνει η van Dijck.

Στο πλαίσιο της θεωρίας και της φιλοσοφίας της πολιτικής οικονομίας, ο Yochai Benkler,⁴³⁷ καθηγητής στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ, περιγράφει εύγλωττα την πρακτική της συμμετοχικής συνεργασίας στο διαδίκτυο ως πολιτική πράξη παραγωγής περιεχομένου και γνώσης από κοινού:

το δικτυακό περιβάλλον καθιστά πιθανούς νέους τρόπους οργάνωσης της πληροφορίας: ριζοσπαστικά αποκεντρωμένους, συνεργατικούς και χωρίς όρους ιδιοκτησίας· τρόπους που βασίζονται στην ανταλλαγή πόρων και αποτελεσμάτων μεταξύ ατόμων με ευρύτατη διασπορά στο χώρο και με χαλαρούς δεσμούς ανάμεσά τους, τα οποία συνεργάζονται χωρίς να υπακούουν ούτε σε ενδείξεις της αγοράς ούτε σε διοικητικές εντολές. Αυτό το ονομάζω «παραγωγή μεταξύ ομοτίμων βασισμένη στα κοινά αγαθά».⁴³⁸

Βέβαια, η πολιτική και η οικονομική διάσταση της παραγωγής περιεχομένου από τους χρήστες δεν πρέπει να παραγνωρίζονται. Όπως προαναφέρθηκε, η δυνατότητα του χρήστη να συμμετέχει δυναμικά στην παραγωγή περιεχομένου μετατοπίζει το βάρος από την κατανάλωση περιεχομένου, και άρα γνώσης, ως

⁴³⁶ José van Dijck, «Users like you? Theorizing agency in user-generated content», *Media, Culture & Society* 31(1) (Ιανουάριος 2009): 41-58.

⁴³⁷ «Yochai Benkler», Harvard Law School, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.law.harvard.edu/faculty/directory/10071/Benkler>

⁴³⁸ «[...] the networked environment makes possible a new modality of organizing production: radically decentralized, collaborative, and nonproprietary; based on sharing resources and outputs among widely distributed, loosely connected individuals who cooperate with each other without relying on either market signals or managerial commands. This is what I call “commons-based peer production”».

Yochai Benkler, *The Wealth of Networks. How Social Production Transforms Markets and Freedom*, New Haven & London: Yale University Press, 2006, 60.

προϊόν, στην παραγωγή του, και εγγράφεται στο πλαίσιο των Wikinomics,⁴³⁹ μιας ολοένα και αναπτυσσόμενης θεωρίας σύμφωνα με την οποία η οικονομία της συμμετοχής δεν στηρίζεται πια στις δύο απολύτως διακριτές διαδικασίες της παραγωγής και της κατανάλωσης, αλλά σε πιο σύνθετες και περιπεπλεγμένες δομές εξουσίας όπου συνδυάζονται η παραγωγή, η συνδημιουργία, ο διαμοιρασμός και η ανταλλαγή περιεχομένου, γνώσεων και αξιών.⁴⁴⁰

Στη διεθνή βιβλιογραφία διατυπώνεται η άποψη πως τα wiki αποτελούν ένα νέο, κοινό, δημόσιο τόπο για την παραγωγή ιστορικής μνήμης στο διαδίκτυο. Κατά τον Maurice Halbwachs, η έννοια της συλλογικής μνήμης θεμελιώνεται στην επικοινωνιακή διαδικασία: η μνήμη του μέλους μιας κοινότητας σφυρηλατείται μέσω της επικοινωνίας του με τα άλλα μέλη της.⁴⁴¹ Η από κοινού ενασχόληση με το περιεχόμενο σε ένα διαδικτυακό τόπο ανοιχτού κώδικα («open source») και ελεύθερου περιεχομένου («free content»), αλλά και η συνεργασία των χρηστών, δημιουργούν την αίσθηση του συνανήκειν σε μια κοινότητα που όχι μόνο παράγει γνώση αλλά και χτίζει ομαδικά το παρελθόν αυτής της γνώσης, τη συλλογική μνήμη των μελών της.

Ο Pentzold μελετώντας τη Wikipedia, ως το πιο παραδειγματικό wiki, τη χαρακτηρίζει «τόπο μνήμης» χρησιμοποιώντας την έννοια «memory place» του Pierre Nora και προσαρμόζοντάς την στο πλαίσιο των σπουδών του διαδικτύου. Υποστηρίζει ότι η Wikipedia λειτουργεί ως κοινή βάση, είναι μια πλατφόρμα όπου συγγραφείς με ποικίλες εθνικές, πολιτισμικές, θρησκευτικές, πολιτικές και άλλες ταυτότητες και αναφορές συμμετέχουν σε μια διαρκή και εντατική διαδικασία παραγωγής γνώσης μέσω του διαλόγου και της επικοινωνίας. Μέσω αυτής της διαδικασίας, η Wikipedia διαμορφώνει έναν τόπο στο διαδίκτυο όπου συζητούνται και παράγονται ψηφίδες μνήμης, στιγμές της ιστορίας που έχουν αποκοπεί από το κυρίαρχο ενιαίο ιστορικό αφήγημα, αλλά που επανέρχονται μέσω της Wikipedia και ανασυνθέτουν μνημονικά αφηγήματα στη σύγχρονη διαδικτυακή εποχή.⁴⁴²

⁴³⁹ Don Tapscott και Anthony D. Williams, *Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything*, New York: Portfolio, 2006.

⁴⁴⁰ 1) José van Dijck, «Users like you?»

2) José van Dijck, *The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media*, New York: Oxford University Press, 2013.

⁴⁴¹ Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, μτφρ. και επιμ. L.A.Coser, Chicago: Chicago University Press, 1992.

⁴⁴² Pentzold, «Fixing the floating gap», 264.

Παραδειγματικά, ο Pentzold αναλύει το λήμμα της Wikipedia για τις βομβιστικές επιθέσεις της 7ης Ιουλίου του 2005 στο Λονδίνο. Το σχετικό κείμενο ξεκίνησε να γράφεται σχεδόν αμέσως, μόλις 30 λεπτά μετά τις επιθέσεις και έφτασε σε αρκετά ικανοποιητική μορφή την επόμενη μέρα. Κατά τη διάρκεια αυτών των δύο ημερών, το κείμενο αποτέλεσε τον τόπο όπου άνθρωποι διάφορων εθνικοτήτων και άλλων αναφορών εξέφρασαν και συζήτησαν στο διαδίκτυο τόσο τις γνώσεις τους για τα γεγονότα, όσο και τα συναισθήματά τους. Ο Pentzold, στις σελίδες της ιστορίας του συγκεκριμένου κειμένου,⁴⁴³ μελετά τις συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια αυτών των δύο ημερών της συλλογικής συγγραφής του, και διαπιστώνει ότι οι περισσότερες αφορούσαν κατά κύριο λόγο το αν θα χρησιμοποιηθεί η λέξη «τρομοκρατία». Δηλαδή, φανέρωναν διαφορετικές ερμηνείες των γεγονότων και, κατά συνέπεια, ποικίλες απόψεις για το πώς έπρεπε να γραφτεί το κείμενο. Με άλλα λόγια, η διαδικασία συγγραφής του συγκεκριμένου κειμένου στη Wikipedia έχει να κάνει με το εξής ερώτημα: τι θυμόμαστε και πώς το θυμόμαστε.⁴⁴⁴

Τα wiki, όπως προαναφέρθηκε στους διαδικτυακούς μνημονικούς τόπους που παρουσιάστηκαν στο παρόν κεφάλαιο, βασίζονται σε μια δομική λειτουργία που έχει χρονική διάσταση και δεν αφορά μόνο το παραγόμενο περιεχόμενο, αλλά και τη διαλογική και συμμετοχική διαδικασία της παραγωγής του. Κάθε σελίδα στα wiki έχει τη σελίδα της ιστορίας της. Εκεί, ο καθένας μπορεί να παρακολουθήσει την παραμικρή αλλαγή του περιεχομένου, καθώς και το διάλογο μεταξύ των χρηστών για τις παρεμβάσεις τους. Με μία έννοια, οι σελίδες ιστορίας προσφέρουν την προϊστορία της γνώσης, τη μνήμη της παραγωγής του περιεχομένου στο διαδίκτυο. Οι Haider και Sundin χαρακτηρίζουν τη Wikipedia «ανοιχτό αρχείο», διαδικτυακό τόπο με πολλές χρονικότητες. Σε αυτόν συνυπάρχουν η διάσταση της προσωρινότητας, η οποία αντικατοπτρίζεται στις συνεχείς αλλαγές και μεταλλάξεις των κειμένων, και η διάσταση της μονιμότητας, του αρχείου, καθώς όλες οι εκδοχές των κειμένων διασώζονται διαρκώς και είναι διαθέσιμες για μελέτη. Θεωρούν τη Wikipedia παραδειγματικό τόπο αυτού που ο Foucault ονόμασε «ετερεχρονίες».⁴⁴⁵

⁴⁴³ Οι συζητήσεις των χρηστών των wiki για την επιμέλεια των κειμένων πραγματοποιούνται στη σελίδα συζήτησης που αντιστοιχεί σε ένα κείμενο και αντικατοπτρίζονται στη σελίδα της ιστορίας του. Επίσης, συζητήσεις διεξάγονται στις σελίδες των εγγεγραμμένων χρηστών και στα portal της κοινότητας.

⁴⁴⁴ Pentzold, «Fixing the floating gap», 265-267.

⁴⁴⁵ «Wikipedia constitutes an open archive, but it is also a site for different versions of knowledge. It forms what Foucault calls “heterochronies”. Unlimited “editions” of knowledge are presented and accessible side by side. We wrote above that Wikipedia signals a peak in encyclopaedic temporariness, which requires constant updating and change. Interestingly though, with Wikipedia also permanence

Σύμφωνα με τον James Bridle,⁴⁴⁶ συγγραφέα και εκδότη, η Wikipedia, ως το πιο κλασικό παράδειγμα wiki, δεν είναι απλώς μια μορφή εγκυκλοπαιδικής δομής για την παραγωγή γνώσης, αλλά αποτελεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο είναι δυνατό να κατανοήσουμε τι είναι αυτή η παραγόμενη γνώση, πώς δημιουργείται, με ποια διαδικασία την παράγουμε και τελικά πώς κάνουμε ιστορία. Η Wikipedia –και ευρύτερα η τεχνολογία των wiki– έχει τέσσερα επίπεδα, όπως τα παρουσιάζει ο Bridle: στο πρώτο επίπεδο τοποθετείται η ίδια η σελίδα· στο δεύτερο τοποθετούνται όλες οι σελίδες μαζί· στο τρίτο επίπεδο βρίσκονται οι σύνδεσμοι που ενώνουν όλα τα σημεία εντός της σελίδας αλλά και όλες τις σελίδες μεταξύ τους. Ωστόσο, το πιο σημαντικό επίπεδο είναι το τέταρτο, η διάσταση του χρόνου. Κάθε σελίδα της Wikipedia έχει το ιστορικό της, το οποίο είναι ανοιχτό και διαθέσιμο σε όποιον ενδιαφέρεται να δει πώς δημιουργήθηκε, ποιες αλλαγές και με ποιες διαδικασίες συντελέστηκαν στην πάροδο του χρόνου. Πρόκειται, δηλαδή, για ένα πλήρες χρονικό όπου παρουσιάζονται όλα τα στάδια, όλες οι διαδικασίες και όλες οι εκδοχές της κάθε σελίδας και του κάθε κειμένου. Ο Bridle υποστηρίζει πως η πρόσβαση σε αυτό το χρονικό, δηλαδή η δυνατότητα να γυρίσει κανείς πίσω στο χρόνο και να δει τα βήματα δημιουργίας της σελίδας, είναι στην πράξη αυτό που ονομάζουμε ιστορία. Μάλιστα, το εξειδικεύει ακόμα περισσότερο, μιλώντας όχι μόνο για ιστορία αλλά για ιστοριογραφία, εννοώντας τη διαδικασία με την οποία γράφουμε για κάτι που συνέβη, δημιουργούμε μια αφήγηση για αυτό, δομούμε τη γνώση μας για το παρελθόν μέσω της αφήγησης, καταλαβαίνουμε τι είναι ιστορία.⁴⁴⁷ Ο Andrew Lih περιγράφει τη Wikipedia ως αφετηρία για τη συλλογική συγγραφή μιας πρώτης και υπό διαρκή αναδιαμόρφωση εκδοχής της παγκόσμιας ιστορίας.

Η Wikipedia είναι ακόμη πολύ δημοφιλής στο εξής: στο να λειτουργεί ως στιγμιότυπο της τρέχουσας κατάστασης ολόκληρου του κόσμου. Το τμήμα με τις ειδήσεις πολλές φορές έχει το παρωνύμιο «πρώτη γραφή

has reached a new height. In *Wikipedia*, all versions of all articles are always accessible for all. Everything is constantly changing at the same time as it is always saved and stable, archived». Haider και Sundin, “Beyond the legacy of Enlightenment?”.

⁴⁴⁶ 1) James Bridle, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Σεπτεμβρίου 2011, <http://shorttermmemoryloss.com/>

2) booktwo.org. The blog of James Bridle: literature, technology and the network, since 2006, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Σεπτεμβρίου 2011, <http://booktwo.org/>

⁴⁴⁷ James Bridle, «The value of ruins», ανακοίνωση στο συνέδριο dConstruct2010, Brighton, UK, 3 Σεπτεμβρίου 2010, ηχητικό αρχείο, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Αυγούστου 2011, <http://2010.dconstruct.org/speakers/james-bridle>

της ιστορίας», αλλά η Wikipedia κάνει κάτι ακόμα περισσότερο, αφού έχει αναδειχτεί σε μια διαρκώς ανανεωνόμενη, συμμετοχική, πρώτη γραφή της παγκόσμιας ιστορίας.⁴⁴⁸

Σε αυτό το πλαίσιο, η Wikipedia λογίζεται ως μια αέναη ιστοριογραφική και διαλογική πράξη. Εκτός από τη σελίδα του ιστορικού του, κάθε κείμενο στη Wikipedia έχει και τη σελίδα του διαλόγου που συντελέστηκε ως αναπόσπαστο δομικό στοιχείο της δημιουργίας του, δηλαδή το χρονικό της επικοινωνίας και της ανταλλαγής απόψεων μεταξύ των χρηστών που συγγράφουν το κάθε κείμενο. Σύμφωνα με τους Haider και Sundin, οι σελίδες του διαλόγου αποκαλύπτουν τα διαδοχικά επίπεδα γνώσης που επιτυγχάνονται ενόσω συγγράφεται το κείμενο, καθώς και την «τελική» σε μια δεδομένη χρονική στιγμή εκδοχή του, προσφέροντας έτσι στους χρήστες αφενός ένα αρχειακό σώμα γνώσης, αφετέρου ένα σημείο εισόδου στη γνώση.⁴⁴⁹

Η διαδικασία του διαλόγου και της συνεχούς μετάλλαξης του παραγόμενου περιεχομένου σημαίνουν ενδεχομένως ένα νέο τύπο αφηγηματικότητας, αυτόν που η Lori Byrd Phillips,⁴⁵⁰ μελετώντας την έννοια της ανοιχτότητας σε σχέση με την παραγωγή περιεχομένου σε μουσεία, ονομάζει «ανοιχτή συγγραφική εξουσία» («open authority»):

Στην πραγματικότητα, τα ίδια τα κείμενα της Wikipedia είναι δυνατό να θεωρηθούν ως ένα είδος συγγραφικής εξουσίας σε ροή, όπου η καλύτερη εκδοχή μιας δεδομένης χρονικής στιγμής παρουσιάζεται σε

⁴⁴⁸ «Where Wikipedia still has high popularity is in serving as a current snapshot of the state of the world. News is often nicknamed “the first draft of history,” but Wikipedia goes beyond that, becoming the instantly updated, participatory working draft of world history». Lih, «Long Live Wikipedia?», 188.

⁴⁴⁹ «Αυτά τα φόρα συζήτησης (οι σελίδες συζήτησης), τα διάφορα στρώματα προηγούμενης γνώσης που επικάθονται το ένα πάνω στο άλλο, καθώς και η πιο πρόσφατη εκδοχή, το ίδιο το άρθρο δηλαδή, όλα αυτά μαζί συνδιαμορφώνουν μια ενότητα και αποτελούν ένα ενιαίο λήμμα στη Wikipedia». «These discussion forums (talk pages), the various layers of previous knowledge versions piling up on top of each other as well as the latest one of these versions, that is the article itself, together form a unity and an entry in Wikipedia».

Haider και Sundin, «Beyond the legacy of Enlightenment?».

⁴⁵⁰ Lori Byrd Phillips. Museums, Digital Engagement, Open Authority, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Ιουνίου 2014, <http://loribyrdphillips.com/>

κοινή θέα, ενώ στο παρασκήνιο συντελούνται συνεχείς διαπραγματεύσεις για τις λεπτομέρειες.⁴⁵¹

Ο Hayden White έχει υποστηρίξει πως η αφηγηματικότητα είναι το βασικό εργαλείο της ιστοριογραφίας και πως η υποκειμενικότητα που ενυπάρχει στην πράξη της αφήγησης προσδιορίζει την πράξη και την πρακτική της ιστοριογραφίας.⁴⁵² Με αυτή την έννοια, η νέα μορφή αφηγηματικότητας, που ιχνογραφείται στους διαδικτυακούς τόπους wiki με ιστορικό περιεχόμενο από τα υποκείμενα που συμμετέχουν ενεργά στην παραγωγή, διάσωση και επικοινωνία της ιστορικής πληροφορίας και μνήμης, ευνοεί την ανάδειξη μιας διαφορετικής ιστοριογραφικής πρακτικής που προσιδιάζει στην ψηφιακή ιστορία. Ως διαφορετική ιστοριογραφική πρακτική δεν εννοείται μια αποκρυσταλλωμένη μέθοδος, αλλά μια πρακτική που κυοφορείται ακόμα και αποκτά μορφή στο εσωτερικό των σύγχρονων δικτυακών και διαδικτυακών περιβαλλόντων στα οποία συμμετέχει το κοινό.

Τα παραδείγματα μνημονικών τόπων στο διαδίκτυο με την τεχνολογία των wiki που παρουσιάστηκαν στο παρόν κεφάλαιο είναι χαρακτηριστικά για αυτή την επαναδιαπραγμάτευση και την αναδιαμόρφωση των ιστοριογραφικών μεθόδων στο διαδίκτυο. Η ενεργητική συμμετοχή του σύγχρονου υποκειμένου στη συγκρότηση, αλλά και στην αφήγηση της ατομικής και της συλλογικής μνήμης για το παρελθόν, πραγματώνεται με πολλαπλούς και ποικίλους τρόπους εντός του ψηφιακού περιβάλλοντος του διαδικτύου: έτσι συμβαίνει χαρακτηριστικά με τη συνεργατική παραγωγή ιστορικού περιεχομένου, όπως στην περίπτωση της Wikipedia, με την κατάθεση ατομικών ιστοριών, μνημών και μαρτυριών στη βάση μιας συναισθηματικής πρόσληψης του παρελθόντος, όπως στην περίπτωση του Memory Archive, με τον εμπλουτισμό και την επεξεργασία αρχειακών τεκμηρίων με νέα μεταδεδομένα και ιστορικές πληροφορίες στην περίπτωση του Your Archives.

Φαίνεται ότι το διαδίκτυο, διά μέσου τεχνολογικών εφαρμογών και προγραμμάτων που ευνοούν τη συμμετοχή και τη συνεργασία όπως τα wiki,

⁴⁵¹ «In fact, the Wikipedia articles themselves can be viewed as a sort of authority in flux, where the best version of the moment is presented for view while details are continually negotiated behind the scenes».

Lori Byrd Phillips, «Defining Open Authority in Museums», *MIDEA Marcus Institute for Digital Education in the Arts* (13 Ιανουαρίου 2012), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2013, <http://midea.nmc.org/2012/01/defining-open-authority-in-museums/>

⁴⁵² Hayden White, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 1987.

λειτουργεί ως νέος, οικείος, κοινός, δημόσιος τόπος ατομικής και συλλογικής μνήμης, ως νέος, οικείος, κοινός, δημόσιος τόπος ιστορίας. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως διαμορφώνεται ένα ψηφιακό «κοινό» (με την έννοια του «common») ιστορίας και ιστοριογραφίας στο διαδίκτυο. Πρόκειται για ένα «κοινό» που συνενώνει αρχειακές συλλογές και υλικό επίσημων φορέων με ό,τι ονομάζεται στην αγγλική βιβλιογραφία «shoebox archives», δηλαδή όλα αυτά τα μικρά αρχειακά σώματα, τις επιμέρους συλλογές, τα προσωπικά τεκμήρια του παρελθόντος που φυλάσσονται στα κουτιά των παπουτσιών των ανθρώπων, κάπου στο βάθος μιας ντουλάπας, και που οι κάτοχοί τους αποκτούν χάρη στο διαδίκτυο τη δυνατότητα να τα παρουσιάσουν και να τα μοιραστούν στη δημόσια διαδικτυακή σφαίρα. Σε ένα τέτοιο ψηφιακό «κοινό» ιστορίας και ιστοριογραφίας κλονίζονται παλιότερα όρια και στεγανά, όπως είναι για παράδειγμα τα δίπολα δημόσιο/ιδιωτικό, λογική/συναίσθημα και θυμικό, ιστορία που ασκείται εντός θεσμικών πλαισίων/ιστορία ως εμπειρία και συμμετοχική πράξη κ.ά., ενώ την ίδια στιγμή ανασηματοδοτείται το πεδίο της δημόσιας ιστορίας, αλλά και οι μέθοδοι της παραδοσιακής ιστοριογραφίας. Σε κάθε περίπτωση, ακόμα και αν αυτή η οπτική σήμερα αποτελεί ενδεχομένως μόνο μια ιδέα ή μια πρόταση, σίγουρα αποτελεί υπόθεση εργασίας για μελλοντική έρευνα.

Συνοψίζοντας, σε αυτό το κεφάλαιο συζητήθηκαν ζητήματα που προκύπτουν από την ανάπτυξη και τη σύμπλευση της τεχνολογίας των wiki με το αναδυόμενο και διαρκώς εξελισσόμενο επιστημονικό πεδίο της ψηφιακής ιστορίας. Παρουσιάστηκαν τρία σημαντικά παραδείγματα τρόπων ιστορικής μνήμης στο διαδίκτυο που βασίζονται στην τεχνολογία των wiki, η διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια Wikipedia, το Memory Archive: The Encyclopedia of Memory, καθώς και το Your Archives: The National Archives of the UK. Και τα τρία αυτά παραδείγματα εγγράφονται στο πλαίσιο της εφαρμογής πληθοποριστικών πρακτικών στο πεδίο της ψηφιακής ιστορίας.

Κεφάλαιο 3

Ψηφιακά αρχεία στο διαδίκτυο

Τα βασικά χαρακτηριστικά των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών όπως αυτά διαμορφώθηκαν στη δεύτερη φάση της εξέλιξής τους, δηλαδή αυτήν που ονομάστηκε στα αγγλικά με τον όρο Digital Humanities 2.0, είναι εγγενώς δυναμικά, καθώς προωθούν την ενασχόληση και την εμπλοκή των χρηστών του διαδικτύου με μορφές γνώσης και πληροφορίας που είναι εξαρχής ψηφιακές, που «γεννιούνται» και «ζουν» σε ψηφιακά δικτυακά περιβάλλοντα και που παράγονται κατά κύριο λόγο από τους ίδιους τους χρήστες, διανέμονται, διαπλέκονται μεταξύ τους, μεταλλάσσονται και πιθανόν εξελίσσονται σε άλλες μορφές υβριδικού χαρακτήρα.

Σε αυτό το τεχνολογικό αλλά και πολιτισμικό πλαίσιο, η έννοια και η λειτουργία του αρχείου αλλάζουν. Πολλοί είναι οι επιστημονικοί κλάδοι που έχουν ασχοληθεί με αυτή την αλλαγή, κι ανάμεσά τους η αρχειονομία, η ιστορία, η βιβλιοθηκονομία, οι σπουδές της πληροφορικής, οι σπουδές των νέων μέσων, η φιλοσοφία, η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία. Πολλές είναι επίσης οι θεωρητικές αναλύσεις που διατυπώθηκαν για την ψηφιακή στροφή στα αρχεία. Ωστόσο, ένας βασικός άξονας διατρέχει όλες τις προσεγγίσεις και αφορά την ανοιχτότητα και τη συμμετοχή του χρήστη στη δημιουργία του ψηφιακού αρχείου.

Ένας τυπικός ορισμός του αναλογικού αρχείου είναι κατά κύριο λόγο χωρικός και θεσμικός: το αρχείο είναι ένας τόπος με φυσική υλική διάσταση, οργανωμένος από κάποιο επίσημο φορέα στο πλαίσιο θεσμικών λειτουργιών, όπου απόκεινται τεκμήρια του παρελθόντος στην υλική τους μορφή, τεκμήρια που είναι συνήθως δημόσιου χαρακτήρα, όμως μπορεί να περιλαμβάνουν επίσης ιδιωτικά έντυπα ή χειρόγραφα έγγραφα, βιβλία, φωτογραφίες και άλλα αντικείμενα, τα οποία εντοπίστηκαν, εκτιμήθηκαν, και επιλέχθηκαν ώστε να διασωθούν, ενώ μέσα από άλλες διαδικασίες, κυρίως συντήρησης και ταξινόμησης, διατίθενται προς έρευνα, συχνά υπό κάποιες προϋποθέσεις και με βάση κάποιους κανόνες. Αυτοί οι κανόνες λειτουργίας των θεσμικά οργανωμένων αναλογικών αρχείων παραπέμπουν σε μια πρόσληψη του παρελθόντος που έχει νομολογικό χαρακτήρα: παρουσιάζουν μια

οργανωμένη και από τα πάνω αφήγηση του παρελθόντος, μια κυρίαρχη μνήμη για το παρελθόν.⁴⁵³

Στο ψηφιακό πλαίσιο, ως αρχείο νοείται ένας εικονικός φαντασιακός τόπος ο οποίος εντάσσει στους κόλπους του τεκμήρια της ανθρώπινης δράσης, εμπειρίας και γνώσης που αφορούν το ατομικό ή το συλλογικό παρελθόν, τα οποία παράγονται συνηθέστερα με τη συμμετοχή του ίδιου του χρήστη των ψηφιακών δικτυακών τεχνολογιών και διατίθενται ελεύθερα μέσω του διαδικτύου. Το ψηφιακό αρχείο συχνά φανερώνει πτυχές του παρελθόντος που κατά πάσα πιθανότητα θα έμεναν στο σκοτάδι, έξω από τις επίσημες αφηγήσεις. Δεν παρουσιάζει το παρελθόν ως ενιαίο και επίσημα ολοκληρωμένο σύνολο, αλλά ως σύμπλεγμα από μυριάδες αποτυπώσεις της ατομικής και συλλογικής μνήμης του παρελθόντος. Το ψηφιακό αρχείο συγκροτεί μια αφήγηση για το παρελθόν η οποία μπορεί να μην είναι ολοκληρωμένη, αλλά αποσπασματική, μερική, ανοιχτή σε αναθεωρήσεις, ερμηνείες και πολλαπλές κατανοήσεις. Η ανοιχτότητα και η δυνατότητα για συνεχή αναστοχασμό και ανασύνθεση του παρελθόντος αφαιρούν από το ψηφιακό αρχείο τον ιστορικοποιημένο χαρακτήρα του αναλογικού αρχείου. Με άλλα λόγια, το ψηφιακό αρχείο δεν αφορά ούτε αναφέρεται σε ένα οριστικά τελειωμένο και ολοκληρωμένο παρελθόν, αλλά σε ένα παροντικό παρελθόν που παράγει, αναπαράγει και διασώζει τα μνημονικά του αποτυπώματα στο εσωτερικό των σύγχρονων ψηφιακών και δικτυακών περιβαλλόντων.

Σε αυτό το κεφάλαιο, θα περιγραφούν τα χαρακτηριστικά των ψηφιακών αρχείων στο διαδίκτυο, ενώ θα παρουσιαστεί το September 11 Digital Archive, ένα από τα πρώτα και πιο χαρακτηριστικά ψηφιακά αρχεία στο διαδίκτυο. Αυτό το ψηφιακό αρχείο αποτελεί παραδειγματικό διαδικτυακό αρχειακό τόπο, ο οποίος έχει συγκροτηθεί σχεδόν στο σύνολό του από τη συμμετοχή του κοινού, των χρηστών του διαδικτύου, και εγγράφεται επίσης στο πλαίσιο σύνδεσης της πρακτικής του πληθοπορισμού με την ψηφιακή ιστορία, όπως τα παραδείγματα μνημονικών τόπων στο διαδίκτυο που παρουσιάστηκαν στο δεύτερο κεφάλαιο.

⁴⁵³ Ζακ Ντεριντά, *Η έννοια του αρχείου*, μτφρ. Κ. Παπαγιώργης, Αθήνα: Εκκρεμές, 1996.

3Α. Αρχεία 2.0: τα χαρακτηριστικά των ψηφιακών αρχείων στο διαδίκτυο

Στο πλαίσιο του Web 2.0, έχει διατυπωθεί η άποψη πως τα αρχεία και η αρχειακή επιστήμη γενικά διανύουν μια δεύτερη εξελικτική περίοδο, η οποία ονομάζεται κατά αναλογία Archives 2.0, και θα την ονομάσουμε στα ελληνικά «Αρχεία 2.0». Η περίοδος αυτή δεν αφορά μόνο τις τεχνολογικές εξελίξεις και τις αλλαγές που επιφέρουν στη συγκρότηση και τη λειτουργία των αρχείων. Αφορά κατά κύριο λόγο μια μεταβατική διαδρομή στην αρχειακή κριτική θεωρία η οποία βασίζεται σε έννοιες όπως η ανοιχτότητα, η ελεύθερη διάθεση, ο διαμοιρασμός και η ανταλλαγή, η συνεργασία και η δυνατότητα παραγωγής αρχειακών τεκμηρίων και περιεχομένου από τους χρήστες του διαδικτύου και των ψηφιακών δικτυακών τεχνολογιών.⁴⁵⁴

Στα αναλογικά αρχεία, ο αρχειονόμος είναι ο «φύλακας» του αρχείου, αυτός που ελέγχει τους κανόνες λειτουργίας του, αυτός που κατέχει τη γνώση του περιεχομένου του, καθώς και τη σωστή μεθοδολογία για την αναζήτηση και τον εντοπισμό του υλικού· είναι αυτός που κατά κάποιο τρόπο καθοδηγεί τον ερευνητή, όχι φυσικά στη διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων, αλλά στους τρόπους επίσκεψης του υλικού και στις μεθόδους διερεύνησης του αρχείου. Αυτή η μονόδρομη σχέση αλλάζει στα ψηφιακά αρχεία στο διαδίκτυο, καθώς αυτά πολλές φορές συγκροτούνται σε συμμετοχικά και συνεργατικά περιβάλλοντα από τους ίδιους τους χρήστες, οι οποίοι παράγουν εξ αρχής το περιεχόμενο των αρχείων ή επιδρούν δυναμικά σε αυτό μέσα από διαδικασίες όπως η μεταγραφή περιεχομένου, η προσθήκη ετικετών, ο εμπλουτισμός των μεταδεδομένων, η διασύνδεση των αρχειακών τεκμηρίων μεταξύ τους κ.ά. Η Elizabeth Yakel,⁴⁵⁵ καθηγήτρια πληροφορικής με έμφαση στη θεωρία των ψηφιακών αρχείων στο Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν, μιλώντας για την Αμερική, τοποθετεί το πρώτο μεγάλο άνοιγμα των αρχείων στο κοινό τη δεκαετία του 1960, οπότε πολλά κλειστά αρχεία περιόρισαν ή κατήγγησαν τους αυστηρούς έως και απαγορευτικούς κανόνες πρόσβασης, ανοίγοντας τις συλλογές τους προς τους ερευνητές. Η Yakel υποστηρίζει πως η περίοδος Αρχεία 2.0 συνιστά ένα δεύτερο μεγάλο άνοιγμα στο κοινό, κατά το οποίο προκρίνονται αφενός η ανοιχτή και ελεύθερη πρόσβαση στο αρχειακό υλικό, και

⁴⁵⁴ Kate Theimer, «What is the Meaning of “Archives 2.0”?», *American Archivist* 74 (1) (2011), 58-68.

⁴⁵⁵ «Elizabeth Yakel», School of Information, University of Michigan, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Μαρτίου 2014, <https://www.si.umich.edu/people/elizabeth-yakel>

αφετέρου η αναβάθμιση του ρόλου του χρήστη τους στο διαδίκτυο.⁴⁵⁶ Ακριβώς αυτό το δεύτερο στοιχείο διαφοροποιεί τη θεωρητική προσέγγιση των ψηφιακών αρχείων στο διαδίκτυο.

Η επιστήμη της ιστορίας έχει ασχοληθεί ενδελεχώς με την αρχειακή θεωρία, και ιδίως με τα ζητήματα της πρόσβασης στα αρχεία και της χρήσης τους. Από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι το έργο του ιστορικού Patrick Joyce.⁴⁵⁷ Στο άρθρο του με τίτλο «The Politics of the Liberal Archive»,⁴⁵⁸ συζητά ήδη από το 1999 τον τρόπο με τον οποίο οι δημόσιες βιβλιοθήκες στη Μεγάλη Βρετανία το 19ο αιώνα έπαιζαν σημαντικό ρόλο στο να αποκτήσει το κοινό πρόσβαση στα αρχεία και στο μετασχηματισμό τους σε δημόσιο τόπο γνώσης για τους πολίτες του κράτους. Ωστόσο, το άνοιγμα των ψηφιακών αρχείων που συντελείται στη σύγχρονη ψηφιακή εποχή έχει να κάνει σαφώς με τα ζητήματα πρόσβασης, όμως αφορά κυρίως τη μετατροπή του χρήστη των αρχείων από παθητικό δέκτη σε δυναμικό παραγωγό ιστορικής πληροφορίας και περιεχομένου. Με αυτή την έννοια, το άνοιγμα των ψηφιακών αρχείων αφορά την έννοια της «ανοιχτότητας» ως ένα από τα χαρακτηριστικά που αναδομούν την έννοια του αρχείου και έτσι αλλάζουν την ίδια τη φύση του στην ψηφιακή διαδικτυακή εποχή.

Ο Eric Ketelaar, καθηγητής αρχειακής επιστήμης στο Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ,⁴⁵⁹ το 1996, στο πλαίσιο ενός σεμιναρίου στις Βρυξέλλες με θέμα «Archives in Europe: A Vision of the Future», μίλησε για τα «αρχεία χωρίς τοίχους», αναλύοντας και διαχέοντας την έννοια του αρχείου ως συνόλου με υλική υπόσταση στην έννοια της πληροφορίας ως άυλου σώματος γνώσης.

Τα αρχεία χωρίς τοίχους είναι αρχειακοί θεσμοί οι οποίοι δεν υπόκεινται πια στον περιορισμό να δίνουν πρόσβαση μόνο σε ό,τι έχουν αποθηκεύσει σε υλική μορφή στους χώρους τους. Ανταποκρίνονται στην

⁴⁵⁶ Elizabeth Yakel, «Balancing Archival Authority with Encouraging Authentic Voices to Engage with Records», 75-101, στο Kate Theimer (επιμ.), *A Different Kind of Web: New Connections Between Archives and Our Users*, Chicago: Society of American Archivists, 2011.

⁴⁵⁷ Patrick Joyce, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Μαρτίου 2014, <http://www.patrickjoyce.info/>

⁴⁵⁸ Patrick Joyce, «The Politics of the Liberal Archive», *History of the Human Sciences* 12(2) (1999), 35-49.

⁴⁵⁹ Prof. Dr. F. C. J. Ketelaar, Professor Emeritus of Archivistics, Universiteit van Amsterdam, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Μαρτίου 2014, <http://ketelaa.home.xs4all.nl/index.html>

ανάγκη για ιστορική πληροφορία, ανεξάρτητα από τον υλικό τόπο όπου είναι αποθηκευμένη.⁴⁶⁰

Αυτή η παρέμβαση του Ketelaar αποτελεί ένδειξη ότι στο πλαίσιο της αρχειακής επιστήμης αρχίζει να εμφανίζεται μια εννοιολογική μετατόπιση του ενδιαφέροντος από την έννοια του αρχείου στην έννοια της πληροφορίας. Η πληροφορία αφορά το περιεχόμενο και δεν ενδιαφέρεται τόσο για τη μορφή του, δηλαδή αν θα είναι κείμενο, υπερκείμενο, εικόνα, ήχος κ.λπ., αλλά κυρίως για τη δυνατότητα της συμμετοχής και της εμπλοκής στην παραγωγή του, καθώς και για την πρόσβαση σε αυτό μέσω των ψηφιακών αρχειακών συσσωματώσεων στο διαδίκτυο.

Την ίδια στιγμή, η διαδικασία της συμμετοχής στην παραγωγή του περιεχομένου, φέρνει στο προσκήνιο το σύγχρονο υποκείμενο της ιστορίας και της μνήμης, το χρήστη του διαδικτύου και των ψηφιακών τεχνολογιών δικτύου. Ο Ketelaar υποστηρίζει πως μέσα από τις σύγχρονες πρακτικές επιτελέσεις της μνήμης –όπως είναι, για παράδειγμα, η αποτύπωση στιγμών με την ψηφιακή φωτογραφία και τα «έξυπνα» κινητά τηλέφωνα ή η επίσκεψη σε παλιότερες χρονικές στιγμές μέσα από την ψηφιοποίηση αναλογικών φωτογραφιών και τη μετακόμισή τους στο διαδίκτυο– το υποκείμενο στην εποχή μας εξοικειώνεται εκ νέου με το παρελθόν, το επισκέπτεται μέσα από άλλους δρόμους, το ξαναζεί, το επανανοηματοδοτεί και το κάνει δικό του με νέο τρόπο. Επικαλούμενος το βιβλίο του Nicolas Negroponte *Being Digital*,⁴⁶¹ ο Ketelaar στο άρθρο του με τίτλο «Being Digital in People's Archives»,⁴⁶² σημειώνει το 2003 ότι στην εποχή των τεχνολογιών της πληροφορίας τα αρχεία υπόκεινται σε μια τεχνολογική και πολιτισμική μετάλλαξη γιγαντιαίας κλίμακας, στο πλαίσιο της οποίας συνδέονται άρρηκτα με τη ζωή και με την καθημερινότητα των ανθρώπων. Σήμερα, με το διαδίκτυο και με τις ψηφιακές τεχνολογίες δικτύου, το υποκείμενο έχει τη δυνατότητα να επισκεφτεί το παρελθόν εκ νέου και να το ενσωματώσει στη βιωματική του εμπειρία, ακόμα και όταν το

⁴⁶⁰ «Archives without walls are archival institutions that no longer are restricted to providing what they have physically stored in their own repository. They respond to the need for historical information, regardless of the place where that information is stored».

Eric Ketelaar, «Being Digital in People's Archives», *Archives & Manuscripts* 31(2) (Νοέμβριος 2003): 8-22, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Σεπτεμβρίου 2010, home.hccnet.nl/e.ketelaar/BeingDigital.doc

⁴⁶¹ Nicolas Negroponte, *Being Digital*, New York: Vintage Books, 1996.

⁴⁶² Ketelaar, «Being Digital in People's Archives».

παρελθόν αφορά κάτι πολύ ευρύτερο από την προσωπική ζωή, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στην περίπτωση κάποιου γεγονότος τοπικής ή παγκόσμιας εμβέλειας. Έτσι, για παράδειγμα, μια παλιά τουριστική φωτογραφία στους Δίδυμους Πύργους της Νέας Υόρκης εμπλουτίζεται με νέα μηνύματα και με μια άλλη ματιά για το παρελθόν του υποκειμένου, όταν αυτό τη συμπεριλαμβάνει και την παρουσιάζει ως ιστορικό τεκμήριο σε ένα ψηφιακό αρχείο στο διαδίκτυο για τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001. Η φωτογραφία αυτή αποτελεί το νήμα που ενώνει το ατομικό παρελθόν, την προσωπική ιστορία, με το συλλογικό παρελθόν, με το ιστορικό γεγονός παγκόσμιας κλίμακας, εντάσσοντας τη ζωντανή μνήμη του σύγχρονου υποκειμένου στο ευρύτερο πλαίσιο ως αναπόσπαστο τμήμα του.

Ένα χρόνο αργότερα, το 2004, ο Ketelaar δημοσιεύει το άρθρο του «Time future contained in time past. Archival science in the 21st century».⁴⁶³ Σε αυτό το άρθρο, διακρίνει δύο φάσεις εξέλιξης της αρχειακής επιστήμης στην εποχή των ψηφιακών τεχνολογιών, τη φάση της ψηφιοποίησης («digitization») και τη φάση της μνημονοποίησης («memorialization»). Ας σημειωθεί εδώ πως η μία φάση δεν διαδέχεται απαραίτητως χρονικά την άλλη, αλλά μάλλον πρόκειται για παράλληλες και συχνά διαπλεκόμενες διεργασίες. Στην πρώτη φάση, ο Ketelaar συμπεριλαμβάνει τόσο τα αναλογικά τεκμήρια του παρελθόντος που έχουν ψηφιοποιηθεί, όσο και τα εξ αρχής ψηφιακά τεκμήρια. Η ψηφιακότητα προσδίδει στο τεκμήριο νέα χαρακτηριστικά. Καταρχάς, διαταράσσει την ισορροπία στο τρίπτυχο περιεχόμενο-μορφή-δομή, η οποία ήταν σταθερή στην αναλογική μορφή του τεκμηρίου. Το ψηφιακό τεκμήριο είναι δυνατόν να υπάρξει μέσα από διάφορες ψηφιακές μορφές, να παρουσιαστεί με ποικίλους τρόπους και δομές, να πυροδοτήσει νέες νοηματοδοτήσεις του περιεχομένου του. Η τεχνολογία, σύμφωνα με τον Jacques Derrida, δεν τροποποιεί μόνο τη διαδικασία με την οποία αρχειοθετούμε, αλλά ακόμα και το περιεχόμενο αυτού που πρόκειται να αποτελέσει τεκμήριο σε ένα αρχείο.⁴⁶⁴ Επιπλέον, ο ψηφιακός χαρακτήρας του τεκμηρίου επιφέρει αλλαγές στη λειτουργία του τεκμηρίου, είτε αυτό θεωρηθεί ως επιμέρους μονάδα, είτε αποτελεί τμήμα ενός συνόλου τεκμηρίων, ενός αρχείου. Η δυνατότητα διασύνδεσης ενός τεκμηρίου με άλλα τεκμήρια μέσω των εσωτερικών και των εξωτερικών συνδέσμων, με άλλα

⁴⁶³ Eric Ketelaar, «Time future contained in time past. Archival science in the 21st century», *Journal of the Japan Society for Archival Science* 1 (2004): 20-35, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Σεπτεμβρίου 2010, <http://cf.hum.uva.nl/bai/home/eketelaar/timefuture.doc>

⁴⁶⁴ Jacques Derrida, «Archive Fever», σεμινάριο στο Πανεπιστήμιο του Witwatersrand (Αφρική), 1998, μτφρ. Verne Harris, 38-80, στο Carolyn Hamilton (επιμ.), *Refiguring the Archive*, Africa: David Philip Publishers, 2002.

λόγια το υπερκείμενο, μεταβάλλει τη μορφή του τεκμηρίου, αλλά μεταλλάσσει και το περιεχόμενό του, εμπλουτίζοντάς το, και ταυτόχρονα διασπώντας το, σε επιμέρους νοηματικές ενότητες. Την ίδια στιγμή, το ψηφιακό τεκμήριο χάνει τη μοναδικότητά του, καθώς κάθε φορά που ανασύρεται και που προβάλλεται σε κάποια τεχνολογική συσκευή ή εφαρμογή, αποδομείται η διάσταση του πρωτότυπου και έρχονται στο προσκήνιο οι πολλαπλές αναπαραστάσεις του.

Ένα ψηφιακό έγγραφο δεν υπάρχει αφ' εαυτού του ως αντικείμενο. Δεν εξαρτάται μόνο από τα λογισμικά και τους υπολογιστές, αλλά επίσης από τους συνδέσμους που συνάπτει *εκτός* των ορίων του. Το τεκμήριο είναι «μια διαμεσολαβημένη και διαρκώς μεταβαλλόμενη κατασκευή», όπως γράφει ο Terry Cook. Είναι ανοιχτό κι εντούτοις διαθέτει περίβλημα: μια «μεμβράνη» που του επιτρέπει αφενός να απορροφά και αφετέρου να διαχέει ό,τι ονόμασα «υπόρρητες αφηγήσεις», οι οποίες ενυπάρχουν σε κάθε ενεργοποίηση του τεκμηρίου.⁴⁶⁵ [Η έμφαση υπάρχει στο πρωτότυπο].

Σύμφωνα με τον Ketelaar, οι αλλαγές τις οποίες επιφέρει η ψηφιακότητα, και κυρίως η «εξαφάνιση του πρωτοτύπου» («disappearance of the original»), έχουν ως αποτέλεσμα την αλλαγή παραδείγματος στην αρχειακή επιστήμη.

Η αρχειακή επιστήμη στην εποχή των ψηφιακών τεχνολογιών διανύει επίσης μια δεύτερη φάση σύμφωνα με τον Ketelaar, τη φάση της μνημονοποίησης. Με βάση το έργο του Pierre Nora, ο Ketelaar υποστηρίζει πως η σύγχρονη ψηφιακή εποχή χαρακτηρίζεται από τη λατρεία της μνήμης και του αρχείου. Οι άνθρωποι αφιερώνουν χρόνο και ενέργεια για να καταγράψουν κάθε εμπειρία τους, κάθε δραστηριότητα, κάθε ψήγμα μνήμης, και την ίδια στιγμή συλλέγουν τα πάντα – ο,τιδήποτε θα τους φέρει πιο κοντά στο παρελθόν και στην προσωπική τους ιστορία. Αυτή η διαρκής τάση και ανάγκη για καταγραφή και αρχειοποίηση των πάντων εξυπηρετείται από το διαδίκτυο και τις ψηφιακές τεχνολογίες δικτύου σε τέτοιο βαθμό που είναι αδύνατο να πραγματοποιηθεί εκτός αυτού του τεχνολογικού και

⁴⁶⁵ «[...] a digital document is not a thing in itself. It not only depends on software and hardware, it also depends on the links it has outside its boundaries. The record is a “mediated and ever-changing construction,” as Terry Cook writes (Cook 2001, 10). It is open yet enclosed, it is “membranic”, the membrane allowing the infusing and exhaling of what I have called “tacit narratives” which are embedded in each and every activation of the record (Ketelaar 2001)». Ketelaar, «Time future contained in time past».

πολιτισμικού πλαισίου. Σύμφωνα με τον Ketelaar, το σύγχρονο υποκείμενο που θυμάται και οι ψηφιακές τεχνολογίες που εξυπηρετούν αυτή τη δράση του διαμορφώνουν ένα σύστημα διανεμημένης μνήμης («system of distributed memory»), στο οποίο οι προσωπικές ιστορίες και μνήμες ξεφεύγουν από τα όρια του προσωπικού, απεκδύονται το χαρακτήρα του ιδιωτικού και μετατρέπονται σε δημόσια τεκμήρια του παρελθόντος.

Υπάρχει και ένα δεύτερο άρθρο του Ketelaar που έχει συμβάλει καθοριστικά στην προσπάθεια της περιγραφής και της κατανόησης των χαρακτηριστικών των ψηφιακών αρχείων στο διαδίκτυο, το οποίο δημοσιεύτηκε το 2007 με τίτλο «Archives in the Digital Age: New Uses for an Old Science».⁴⁶⁶ Στο άρθρο αυτό, με αφετηρία την αναφορά που απέστειλε το 2000 η Anne Gilliland, καθηγήτρια του τομέα σπουδών της πληροφορίας του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνιας (UCLA)⁴⁶⁷, προς το αμερικανικό Council on Library and Information Resources⁴⁶⁸ με τίτλο «Enduring Paradigm, New Opportunities: The Value of the Archival Perspective in the Digital Environment»,⁴⁶⁹ ο Ketelaar αναλύει πώς έχουν τροποποιηθεί βασικές αρχές της αρχειακής επιστήμης, στις οποίες αναφέρεται και η Gilliland. Εδώ θα παρουσιαστούν τρεις από αυτές.

Η πρώτη αρχή σχετίζεται με την έννοια της αυθεντικότητας των επιμέρους αρχειακών τεκμηρίων και των αρχείων ως συνόλων. Ενώ στα αναλογικά αρχεία η έννοια της αυθεντικότητας έχει να κάνει με δομές εξουσίας, με «κλειστές» και από τα πάνω διαδικασίες ελέγχου της προέλευσης, της αξιολόγησης, της διάσωσης, της διατήρησης και της διάθεσης των τεκμηρίων, στα ψηφιακά αρχεία αυτή η σχέση διαρρηγνύεται, καθώς πλέον ο κάθε χρήστης του διαδικτύου γίνεται παραγωγός αρχειακού περιεχομένου. Η αυθεντικότητα του τεκμηρίου –και κατ' επέκταση ο χαρακτήρας της αντικειμενικής προσέγγισης του παρελθόντος, τον οποίο ενδύονται πολλά αναλογικά αρχεία επίσημων θεσμών και φορέων, χωρίς απαραίτητως και

⁴⁶⁶ Eric Ketelaar, «Archives in the Digital Age: New uses for an Old Science», *Archives & Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research* 1(0) (Μάρτιος 2007), 167-191, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Σεπτεμβρίου 2010, http://archivo.cartagena.es/files/36-168-DOC_FICHERO1/10-ketelaar_archives.pdf

⁴⁶⁷ «Anne Gilliland», UCLA Ed & IS, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Μαρτίου 2014, <http://gseis.ucla.edu/directory/anne-gilliland/>

⁴⁶⁸ Council on Library and Information Resources (CLIR), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Μαρτίου 2014, <http://www.clir.org/>

⁴⁶⁹ Anne Gilliland, «Enduring Paradigm, New Opportunities: The Value of the Archival Perspective in the Digital Environment», αναφορά προς το US Council on Library and Information Resources, Φεβρουάριος 2000, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Οκτωβρίου 2010, <http://www.clir.org/pubs/reports/pub89/contents.html>

αυτοδικαίως να τον εξασφαλίζουν,⁴⁷⁰ στα ψηφιακά διαδικτυακά αρχεία διαμεσολαβείται από διαδικασίες διαλόγου, συνεργασίας, αμοιβαίου ενδιαφέροντος, και τελικά διαφάνειας στη δημιουργία και τη λειτουργία του αρχείου. Ο David Weinberger,⁴⁷¹ πρώην καθηγητής φιλοσοφίας και ερευνητής του ρόλου και της επίδρασης της τεχνολογίας στην κοινωνία, εξετάζοντας τη δημοσιογραφία, χαρακτήρισε τη διαφάνεια ως τη νέα αντικειμενικότητα. Αυτή η φράση αναπλαισιώθηκε στο διάλογο για την εξέλιξη των αρχείων στην ψηφιακή εποχή, και πλέον εννοεί, μεταξύ άλλων, ότι η εγκυρότητα ενός ψηφιακού αρχείου στο διαδίκτυο δεν εξασφαλίζεται επειδή γνωρίζουμε το θεσμό που το έχει οργανώσει ή τον αρχειονόμο που το λειτουργεί και τους έχουμε άκριτη εμπιστοσύνη. Αντίθετα, επιτυγχάνεται ακριβώς επειδή οι διαδικασίες συγκρότησής του ανοίγουν από τα κάτω προκειμένου να συμπεριλάβουν τους χρήστες, επιμερίζονται, συχνά προκύπτουν από δημόσιο διάλογο και συνεργασία, και έτσι διαταράσσουν υπάρχουσες δομές εξουσίας στη διαχείριση της γνώσης για το παρελθόν και στη συγκρότηση της ιστορικής μνήμης.⁴⁷²

Η δεύτερη αρχή της αρχειακής επιστήμης, σύμφωνα με την Gilliland, αφορά τον κύκλο ζωής των αρχειακών τεκμηρίων και των αρχείων, ο οποίος περιλαμβάνει σε διαδοχικά στάδια τον εντοπισμό και τη δημιουργία του τεκμηρίου, την αξιολόγησή του, με την οποία κρίνεται αν θα καταστραφεί ή αν θα διατηρηθεί και θα διασωθεί. Στα ψηφιακά αρχεία, αυτά τα στάδια δεν διαδέχονται το ένα το άλλο, αλλά συνήθως συμβαίνουν ταυτόχρονα ή παράλληλα, σε διάφορη χρονική σειρά και διάταξη. Συχνά μάλιστα επαναλαμβάνονται, με πιο χαρακτηριστικό το στάδιο της αξιολόγησης: διαδικασίες όπως ο συνεχής εμπλουτισμός των μεταδεδομένων ενός ψηφιακού τεκμηρίου ή η αέναη προσθήκη ετικετών συμβάλλουν στη διαρκή αξιολόγηση και ανασηματοδότηση του αρχειακού περιεχομένου. Από μια άποψη, τόσο το ίδιο το αρχείο, όσο και η διαδικασία της συγκρότησής του παραμένουν ανοιχτά, σε εξέλιξη και υπό διαρκή αναδιαμόρφωση μέσα από την

⁴⁷⁰ Ο John Ridener στο βιβλίο του *From Polders to Postmodernism: A Concise History of Archival Theory* παρουσίασε αναλυτικά την παλιά και συνεχή πάλη στο εσωτερικό της αρχειακής επιστήμης ανάμεσα στη χρήση αντικειμενικών μεθόδων και στην υποκειμενική διάσταση που ενυπάρχει στη λήψη αποφάσεων και στη διαμόρφωση επιλογών κατά τη διαδικασία συγκρότησης ενός αρχείου. Βλ. John Ridener, *From Polders to Postmodernism: A Concise History of Archival Theory*, MN: Litwin Books, 2009.

⁴⁷¹ Evident. David Weinberger's Home Page, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Μαρτίου 2014, <http://www.evident.com/>

⁴⁷² Joan M. Schwartz και Terry Cook, «Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory», *Archival Science* 2(1-2) (2002), 1-19.

επαναλαμβανόμενη χρήση του, σε αντίστιξη με το χαρακτηριστικό της ολοκλήρωσης που διακρίνει τα κλειστά αναλογικά αρχεία. Όλα τα χαρακτηριστικά των ψηφιακών αρχείων, όπως περιγράφονται από τον Ketelaar (ενδεικτικά, η εξαφάνιση του πρωτοτύπου, οι αλλαγές στη μορφή, στη δομή και στο περιεχόμενο του ψηφιακού τεκμηρίου) μετατοπίζουν το βάρος από το ίδιο το αρχειακό τεκμήριο ως προϊόν στην αρχειακή λειτουργία ως διαδικασία. Αυτή η μετατόπιση δεν συμβαίνει εν κενώ, αντίθετα εγγράφεται στο πλαίσιο μιας ευρύτερης μεταβολής των πολιτισμικών σπουδών, οι οποίες στρέφονται από τη μελέτη των επιμέρους πολιτισμικών προϊόντων, στη μελέτη των πολιτισμικών πρακτικών μέσα από τις οποίες δημιουργήθηκαν αυτά τα προϊόντα, στο πώς διακινούνται, πώς επικοινωνούνται και πώς εμποτίζονται με νοήματα.⁴⁷³

Τέλος, στην αναφορά της Gilliland παρουσιάζεται η αρχή της οργανικότητας των αρχειακών τεκμηρίων, την οποία η συγγραφέας ερμηνεύει ως τη σχέση τους με το δημιουργό τους. Ως προς το συγκεκριμένο σημείο, ο Ketelaar διαπιστώνει πως αυτή η σχέση έχει γίνει πολύ πιο πολύπλοκη και σύνθετη στην ψηφιακή εποχή. Αφενός, έννοιες όπως η συμμετοχή και η συνεργασία στην παραγωγή περιεχομένου έχουν μεταβάλει ριζικά την έννοια του δημιουργού και τη διάσταση της μοναδικότητάς του· και αφετέρου, το διαδίκτυο λειτουργεί ως απέραντο δίκτυο πολύδρομων σχέσεων και επικοινωνιών ανάμεσα σε πολυάριθμους πόλους με ολότελα διαφορετικό χαρακτήρα μεταξύ τους, όπως είναι τα μεμονωμένα άτομα, οι ιδιωτικές εταιρείες, οι κρατικοί θεσμοί, τα πολιτιστικά ιδρύματα και γενικά οι κάθε είδους κοινωνικές συσσωματώσεις. Όπως επισημαίνει ο Terry Cook στο άρθρο του «Archival science and postmodernism: new formulations for old concepts», η έννοια του αρχείου έχει αλλάξει πια και ανταποκρίνεται σε μια πιο ρευστή πρακτική συγκρότησης της συλλογικής μνήμης, όπου η έμφαση μετατοπίζεται από το αρχειακό τεκμήριο στην ίδια τη διαδικασία που συγκροτεί το αρχείο:

Ορίστε ποιες μεταμοντέρνες λέξεις κλειδιά αναδείχτηκαν στην ανάλυση και την κατανόηση της επιστήμης, της κοινωνίας, της οργάνωσης και της επαγγελματικής δραστηριότητας μεταξύ άλλων: πιο πολύ η διαδικασία αντί του προϊόντος, πιο πολύ το γίνεσθαι αντί του είναι, πιο

⁴⁷³ 1) Astrid Erll και Ann Rigney (επιμ.), *Mediation, Remediation and the Dynamics of Cultural Memory*, Berlin: De Gruyter, 2009, και 2) Astrid Erll, *Memory in Culture*, μτφρ. S. B. Young, New York: Palgrave Macmillan, 2011.

πολύ η δυναμική αντί του στατικού, το συγκείμενο αντί του ίδιου του κειμένου, πιο πολύ το πώς θα αντικατοπτρίζονται ο χώρος και ο χρόνος αντί για τις απόλυτες έννοιες οικουμενικής ισχύος. Αντίστοιχα, οι ίδιες λέξεις θα έπρεπε να αποτελέσουν τις έννοιες κλειδιά της αρχειακής επιστήμης στο νέο αιώνα, θεμελιώνοντας ένα νέο εννοιολογικό παράδειγμα για το επάγγελμα αυτό.⁴⁷⁴

Φαίνεται πως η έννοια της μνήμης στην ψηφιακή εποχή συνδέεται άρρηκτα με τις πρακτικές επιτελέσεις της, καθώς το υποκείμενο θυμάται (ή και ξεχνά) τη στιγμή ακριβώς που συμμετέχει ενεργητικά στις διαδικασίες της δημιουργίας, της επιλογής και της ερμηνείας των μνημονικών αναπαραστάσεων του παρελθόντος, του δικού του αλλά και της ομάδας στην οποία ανήκει (ή νιώθει πως ανήκει), του ατομικού αλλά και του συλλογικού παρελθόντος.

Στο πλαίσιο των θεωριών για την ανάπτυξη της συμμετοχικής κουλτούρας στο διαδίκτυο,⁴⁷⁵ πολλοί έχουν μιλήσει για τα ψηφιακά αρχεία στο διαδίκτυο ως παραδειγματικές περιπτώσεις συμμετοχικών αρχείων. Κατά τον Isto Huvila,⁴⁷⁶ καθηγητή της πληροφορικής επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Åbo Akademi της Φινλανδίας, ο οποίος έχει επίσης σπουδές στην πολιτισμική ιστορία και ερευνητικά ενδιαφέροντα στις θεωρίες διαχείρισης της γνώσης, τα χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν το συμμετοχικό αρχείο είναι η τάση προς «την αποκεντρωμένη επιμέλεια, τη ριζική αλλαγή του προσανατολισμού προς το χρήστη και την ευρύτερη αναπλαισίωση της διαχείρισης τόσο των τεκμηρίων όσο και του αρχείου συνολικά».⁴⁷⁷ Η Society of American Archivists (SAA),⁴⁷⁸ στο πλαίσιο της 75ης ετήσιας συνάντησης των μελών της το 2011, οργάνωσε μια συζήτηση με θέμα «What

⁴⁷⁴ «Process rather than product, becoming rather than being, dynamic rather than static, context rather than text, reflecting time and place rather than universal absolutes –these have become the postmodern watchwords for analyzing and understanding science, society, organization, and business activity, among others. They should likewise become the watchwords for archival science in the new century, and thus the foundation for a new conceptual paradigm for the profession».

Terry Cook, «Archival science and postmodernism: new formulations for old concepts», *Archival Science* 1 (2001), 24.

⁴⁷⁵ Βλ. επίσης εδώ, Κεφάλαιο 2.

⁴⁷⁶ Isto Huvila, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 22 Μαρτίου 2014, <http://istohuvila.fi/>

⁴⁷⁷ Isto Huvila, «Participatory Archive: towards decentralised curation, radical user orientation, and broader contextualisation of records management», *Archival Science* 8 (2008), 15-36, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 22 Μαρτίου 2014, http://www.istohuvila.fi/files/IstoHuvila_ParticipatoryArchivePrePrint.pdf και <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:287959/FULLTEXT01.pdf>

⁴⁷⁸ Society of American Archivists (SAA), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://www2.archivists.org/>

happens after “Here Comes Everybody”: An Examination of Participatory Archives». ⁴⁷⁹ Εκεί, η Kate Theimer, ⁴⁸⁰ ερευνήτρια, διδάσκουσα και συγγραφέας σε θέματα σχετικά με την ψηφιακή στροφή στα αρχεία, υποστήριξε τον εξής ορισμό του συμμετοχικού αρχείου:

[Είναι] μια οργάνωση, ένας διαδικτυακός τόπος ή μια συλλογή αρχειακού υλικού, στα οποία συνεισφέρουν τη γνώση ή τους πόρους τους άνθρωποι χωρίς επαγγελματική σχέση με την αρχειακή επιστήμη, συμβάλλοντας στην καλύτερη κατανόηση του υλικού του, συνήθως με τα μέσα που προσφέρει κάποιο περιβάλλον διαδικτυακού τύπου. ⁴⁸¹

Ένα χρόνο αργότερα, το 2012, στο πλαίσιο της διάλεξής της με τίτλο «Participatory Archives: Something Old, Something New» για το Midwest Archives Conference, ⁴⁸² η Theimer επανήλθε σε αυτό τον ορισμό διευκρινίζοντάς τον. Παρόλο που η συζήτηση αφορούσε την έννοια του αρχείου, η ίδια μίλησε για «μια οργάνωση, ένα διαδικτυακό τόπο ή μια συλλογή αρχειακού υλικού» θέλοντας να μετατοπίσει την ουσία του συμμετοχικού αρχείου από το φορέα, τη δομή ή τα άτομα που το δημιουργούν στο περιεχόμενό του, στα ίδια τα αρχειακά τεκμήρια. Έτσι, προκρίνει ως σημαίνον διαφοροποιητικό στοιχείο των συμμετοχικών αρχείων το αποτέλεσμα της πράξης της συμμετοχής, το οποίο πρέπει να αποβλέπει στον εμπλουτισμό και στην περαιτέρω κατανόηση του περιεχομένου του αρχείου, της γνώσης που παρέχουν

⁴⁷⁹ Session 107 – «What happens after “Here Comes everybody”: An Examination of Participatory Archives», Society of American Archivists, 25 Αυγούστου 2011, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014,

http://saa.archivists.org/Scripts/4Disapi.dll/4DCGI/events/eventdetail.html?Action=Events_Detail&Tme=2034266&InvID_W=1810

⁴⁸⁰ «About me» (Kate Theimer,) ArchivesNext, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, http://www.archivesnext.com/?page_id=1810

⁴⁸¹ «An organization, site or collection in which people other than archives professionals contribute knowledge or resources, resulting in increased understanding about archival materials, usually in an online environment».

Kate Theimer, «Exploring the Participatory Archives: Why, What, Who, Where, and Why», ανακοίνωση στο SAA, Session 107 – «What happens after “Here Comes everybody”: An Examination of Participatory Archives», 25 Αυγούστου 2011, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://www.archivesnext.com/?p=2319>

⁴⁸² Midwest Archives Conference, 2012 Annual Meeting, Grand Rapids, Michigan (19-21 Απριλίου 2012), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://www.midwestarchives.org/2012meeting>

τα αρχειακά τεκμήρια.⁴⁸³ Παραδόξως, σύμφωνα με την Theimer, η βασική διαφοροποίηση των συμμετοχικών αρχείων στο πλαίσιο της ψηφιακής εποχής και το στοιχείο τους που συνιστά νεωτερισμό δεν είναι η έννοια της συμμετοχής –αυτή άλλωστε προϋπήρχε με διάφορες μορφές και στα αναλογικά αρχεία, αν σκεφτεί κανείς τις παραδόσεις της ερασιτεχνικής αρχαιοδιφίας ή της εθελοντικής εργασίας και συνεισφοράς· το νέο τους στοιχείο είναι το τεχνολογικό και πολιτισμικό περιβάλλον του διαδικτύου, καθώς και οι ψηφιακές τεχνολογίες δικτύου και κοινωνικής δικτύωσης, που επιτρέπουν να εφαρμοστούν οι πρακτικές του πληθοπορισμού για τη μεταγραφή τεκμηρίων, για τη δημιουργία ετικετών με συμπληρωματικές πληροφορίες, τον εμπλουτισμό των μεταδεδομένων με εξειδικευμένες πληροφορίες, τη συνεισφορά νέων ψηφιακών αρχειακών τεκμηρίων και για πολλές άλλες παρόμοιες διαδικασίες.

Αξίζει να αναφερθεί πως η Theimer υποστηρίζει ότι ο χαρακτηριστικότερος τύπος συμμετοχικού αρχείου είναι αυτός στον οποίο οι χρήστες και δημιουργοί του έχουν χρησιμοποιήσει υλικό από άλλα ψηφιακά ή ψηφιοποιημένα αρχεία, που προϋπάρχουν στο διαδίκτυο, και αξιοποιώντας τις ψηφιακές τεχνολογίες έχουν μεταποιήσει το χαρακτήρα και τη λειτουργία του υλικού τους με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα νέο αρχειακό σώμα γνώσης. Ως παράδειγμα αναφέρει το ψηφιακό διαδικτυακό αρχείο Invisible Australians: The Real Face of White Australia.⁴⁸⁴ Το Invisible Australians επιχειρεί να παρουσιάσει την ιστορία μεγάλου τμήματος του πληθυσμού της Αυστραλίας των αρχών του 20ού αιώνα που δεν ανήκε στη λευκή φυλή. Οι άνθρωποι αυτοί υφίσταντο την επίσημη κρατική πολιτική διακρίσεων που τους αφαιρούσε το δικαίωμα στην αυστραλιανή εθνική ταυτότητα στη βάση της φυλετικής διαφορετικότητάς τους. Το Invisible Australians χρησιμοποιεί αρχειακό υλικό που απόκειται στα Εθνικά Αρχεία της Αυστραλίας (NAA), εντοπίζοντας και συλλέγοντάς το με βάση ένα λογισμικό αναγνώρισης προσώπων. Στη συνέχεια αναπλαισιώνει και αξιοποιεί με νέο τρόπο το υλικό αυτό, με στόχο να παρουσιάσει την κρατική πολιτική διακρίσεων της Αυστραλίας μέσα από την ανασύσταση των προσωπικών ιστοριών των ανθρώπων που την υφίσταντο.

⁴⁸³ Kate Theimer, «Participatory Archives: Something Old, Something New», κεντρική διάλεξη στο Midwest Archives Conference, 19 Απριλίου 2012, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ματίου 2014, <http://www.slideshare.net/ktheimer/theimer-participatory-archives-mac-keynote#>

⁴⁸⁴ Invisible Australians, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://invisibleaustralians.org/>

3B. The September 11 Digital Archive

Κατά την περίοδο της ζύμωσης όλων αυτών των ιδεών και των θεωρητικών αναζητήσεων και μετατοπίσεων, λίγο προτού διατυπωθούν ρητά οι θεωρίες για τη δεύτερη εποχή του διαδικτύου (Web 2.0) και για τη δεύτερη εποχή των αρχείων (Archives 2.0), κατά τις οποίες διαμορφώθηκαν τα χαρακτηριστικά των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών και των ψηφιακών διαδικτυακών αρχείων αντίστοιχα, και την ίδια χρονιά με την ίδρυση της Wikipedia, το 2001, γεννήθηκε η ιδέα του September 11 Digital Archive.⁴⁸⁵ Πρόκειται για ένα διαδικτυακό πρόγραμμα που οργάνωσαν δύο πανεπιστημιακοί φορείς σε συνεργασία με κέντρα μελέτης και έρευνας, και συγκεκριμένα το Roy Rosenzweig Center for History and New Media,⁴⁸⁶ που έχει αναφερθεί αρκετές φορές μέχρι τώρα, και το American Social History Project / Center for Media and Learning (ASHP/CML)⁴⁸⁷ του Graduate Center του Πανεπιστημίου της Πόλης της Νέας Υόρκης (CUNY).⁴⁸⁸ Σύμφωνα με τη Sheila A. Brennan,⁴⁸⁹ καθηγήτρια ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Τζορτζ Μέισον, και το συνάδελφό της T. Mills Kelly,⁴⁹⁰ που είναι καθηγητής της διδακτικής της ιστορίας και συντελεστής του September 11 Digital Archive, το έργο αυτό συγκαταλέγεται στα πρώτα προγράμματα που εφάρμοσαν την πρακτική του πληθοπορισμού για τη συλλογή προσωπικών ιστοριών, μνημών και μαρτυριών μέσω του διαδικτύου με στόχο τη συγκρότηση ενός ψηφιακού διαδικτυακού αρχείου δημόσιας ιστορίας, συνδυάζοντας τις τεχνικές αρχειακής συγκρότησης που αντιστοιχούν στα αναλογικά αρχεία με τις μεθόδους παραγωγής ιστορικού περιεχομένου από τους χρήστες του διαδικτύου, οι οποίες αποτελούν χαρακτηριστικό των ψηφιακών αρχείων, όπως αποκρυσταλλώθηκαν αυτά λίγο αργότερα, στο πλαίσιο της θεωρίας Αρχεία 2.0.

⁴⁸⁵ The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Μαρτίου 2014, <http://911digitalarchive.org/>

⁴⁸⁶ Roy Rosenzweig Center for History and New Media (RRCHNM), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Μαρτίου 2014, <http://chnm.gmu.edu/>

⁴⁸⁷ American Social History Project/Center for Media and Learning (ASHP/CML), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Μαρτίου 2014, <http://ashp.cuny.edu/>

⁴⁸⁸ City University of New York Graduate Center, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Μαρτίου 2014, <http://www.gc.cuny.edu/Home>

⁴⁸⁹ «Sheila A. Brennan», History and Art History, College of Humanities and Social Sciences, George Mason University, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 22 Μαρτίου 2014, <http://historyarthistory.gmu.edu/people/sbrennan>

⁴⁹⁰ «T. Mills Kelly», Global Affairs, College of Humanities and Social Sciences, George Mason University, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 22 Μαρτίου 2014, <http://globalaffairs.gmu.edu/people/tkelly7>

Μάλιστα, οι συγγραφείς τοποθέτησαν το παράδειγμα του September 11 Digital Archive σε μια ενδιάμεση φάση, την οποία ονόμασαν Web 1.5:

Σαν πολλούς άλλους ενθουσιώδεις οπαδούς της ψηφιακής τεχνολογίας, πειστήκαμε ευθύς εξαρχής ότι δημιουργούμε ένα πρότυπο για το συμμετοχικό «αρχείο του μέλλοντος»· και καθώς τότε πρωτοεμφανιζόταν το μοντέλο Web 2.0, γνωρίζαμε ότι η δουλειά που είχαμε ήδη κάνει ταίριαζε με μερικές από τις αρχές του, αφού επιδιώκαμε να δημιουργήσουμε ψηφιακά αρχεία με περισσότερες δυνατότητες. [...] καταλήξαμε ότι η συλλογή ιστορικής πληροφορίας στο διαδίκτυο ήταν μια πρακτική που αιωρούνταν ανάμεσα στον κόσμο του διδακτικού Web 1.0, το οποίο δεν επιδεχόταν καμία επεξεργασία, και στον ολότελα ανοιχτό, και δεκτικό σε πάσης φύσεως επεξεργασία, κόσμο του Web 2.0· έτσι βρεθήκαμε σε έναν τόπο τον οποίο ονομάσαμε Web 1.5.⁴⁹¹

Σε μια περίοδο κατά την οποία οι ιστορικοί μόλις είχαν αρχίσει να προβληματίζονται για το τι προκύπτει από τη σύζευξη των νέων ψηφιακών τεχνολογιών με την επιστήμη της ιστορίας, το RRCHNM πειραματιζόταν με προγράμματα εφαρμογής του πληθοπορισμού για τη συλλογή προσωπικών ιστοριών, μνημών και μαρτυριών μέσω του διαδικτύου και τη συγκρότηση αρχειακών σωμάτων με ιστορικό περιεχόμενο. Χαρακτηριστικό πρώιμο παράδειγμα αυτών των πειραματικών προσπαθειών είναι το «Blackout History Project» (1998),⁴⁹² ένα πρόγραμμα συλλογής μαρτυριών και μνημών, αλλά και υλικών τεκμηρίων, που σχετίζονται με τις μεγάλες διακοπές ηλεκτρικού ρεύματος στη Νέα Υόρκη και στην ευρύτερη περιοχή της νοτιοανατολικής ακτής των ΗΠΑ το 1965 και το 1977, και με τον κοινωνικό αντίκτυπό τους. Σύμφωνα με το διαδικτυακό τόπο του, το Blackout

⁴⁹¹ «Like so many digital enthusiasts, we were convinced from the start that we were creating a model for a participatory “archive of the future” and as Web 2.0 model began to appear, we knew the work we had done already fit into some of the Web 2.0 principles as we sought to do more with digital archives. [...] we have concluded that collecting history online floats in a world between the uneditable, didactic Web 1.0 and the completely open and editable Web 2.0, leaving us with a place we are calling, “Web 1.5.”».

Sheila A. Brennan και T. Mills Kelly, «Why Collecting History Online is Web 1.5», Roy Rosenzweig Center for History and New Media, case study, Μάρτιος 2009, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Μαΐου 2011, <http://chnm.gmu.edu/essays-on-history-new-media/essays/?essayid=47>

⁴⁹² The Blackout History Project: New York City 1965/1977, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://blackout.gmu.edu/>

History Project επιδίωκε να ανασυστήσει και να παρουσιάσει τα γεγονότα αυτά, χρησιμοποιώντας το διαδίκτυο ως ερευνητική πλατφόρμα και ως πεδίο επικοινωνίας μεταξύ των ιστορικών, δηλαδή ως φόρουμ επικοινωνίας, με στόχο τον εμπλουτισμό της σύγχρονης ιστορίας της τεχνολογίας και της επιστήμης. Μάλιστα, το Blackout History Project παρουσιάζεται ως ένα «πείραμα δημόσιας μνήμης, ιστορικής έρευνας και ακαδημαϊκής παρουσίας».⁴⁹³

Το September 11 Digital Archive εγκαινιάστηκε στις αρχές του 2002. Όπως φαίνεται και από τον τίτλο του, πρόκειται για ένα ψηφιακό διαδικτυακό αρχείο το οποίο επιχειρεί να συλλέξει, να διασώσει και να κοινοποιήσει με διαδικτυακά μέσα την ιστορία των τρομοκρατικών επιθέσεων της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001 στη Νέα Υόρκη, τη Βιρτζίνια και την Πενσυλβάνια, όπως τη βίωσε και την είδε, ή την ένιωσε και την κατανόησε, το κοινό τόσο στην Αμερική, όσο και διεθνώς.

Σύμφωνα με την ελληνική αρχειακή νομοθεσία, ως αρχείο ορίζεται «το σύνολο των μαρτυριών και των εγγράφων, αδιακρίτως χρονολογίας, σχήματος και ύλης, που σχετίζονται με τη δραστηριότητα του Κράτους, δημόσιων ή ιδιωτικών οργανισμών ή νομικών ή φυσικών προσώπων ή ομάδων φυσικών προσώπων».⁴⁹⁴ Επίσης, προβλέπεται ότι το αρχειακό υλικό:

περιλαμβάνει πρωτότυπα ή αντίγραφα οποιασδήποτε ύλης ή τεχνικής, ιδίως: α) Μεμονωμένα έγγραφα, χειρόγραφα, κατάστιχα, κώδικες και συλλογές αυτών. β) Απομνημονεύματα και ημερολόγια. γ) Αλληλογραφία επίσημη και ιδιωτική δημόσιων προσώπων. δ) Έντυπα προπαγανδιστικά, εκκλήσεις, προκηρύξεις, αφίσες. ε) Αρχεία καταχωρισμένα σε Η/Υ με οποιαδήποτε μορφή, σύμφωνα με την εξέλιξη της τεχνολογίας. στ) Οποιοδήποτε υλικό σε ηχητικές και οπτικές αποτυπώσεις με ιστορική και πολιτιστική αξία.⁴⁹⁵

Σύμφωνα με το «Διεθνές Πρότυπο Αρχειακής Περιγραφής» του Διεθνούς Συμβουλίου Αρχείων,⁴⁹⁶ αρχείο είναι:

⁴⁹³ «Mission Statement», The Blackout History Project: New York City 1965/1977, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://blackout.gmu.edu/mission.html>

⁴⁹⁴ «Αρχειακή Νομοθεσία: Νόμος 1946/1991», Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία (ΕΑΕ), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, http://www.eae.org.gr/leg1_1946-ALL.html

⁴⁹⁵ Στο ίδιο.

⁴⁹⁶ International Council of Archives (ICA), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://www.ica.org/>

το σύνολο των τεκμηρίων, ανεξάρτητα από το είδος ή το υπόστρωμά τους, τα οποία παράχθηκαν οργανικά και/ή συσσωρεύτηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από ένα συγκεκριμένο φυσικό πρόσωπο, μια οικογένεια ή ένα νομικό πρόσωπο/φορέα στη διάρκεια των δραστηριοτήτων και λειτουργιών τους.⁴⁹⁷

Ο Kenneth E. Foote⁴⁹⁸ έχει γράψει πως τα αρχεία είναι φορείς της συλλογικής πολιτισμικής μνήμης και ως τέτοιοι συντελούν στην επικοινωνία αυτής της μνήμης, τόσο κάθετα, από γενιά σε γενιά, όσο και οριζόντια, δηλαδή μεταξύ ομάδων, κοινοτήτων και ποικίλων συσσωματώσεων.⁴⁹⁹ Τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001 συνέβησαν σε μια εποχή όπου η ψηφιακή τεχνολογία και το διαδίκτυο έπαιζαν ολοένα και μεγαλύτερο ρόλο στη συγκρότηση της συλλογικής πολιτισμικής μνήμης. Φαίνεται ότι το September 11 Digital Archive συμφωνεί σε αδρές γραμμές με τους παραπάνω ορισμούς για το αρχείο, αλλά ταυτόχρονα παρουσιάζει διαφοροποιήσεις, οι οποίες έχουν να κάνουν κυρίως με τα εξής: α) με την ψηφιακότητα των μνημονικών αποτυπώσεων των γεγονότων· β) με την αποτύπωση όχι μόνο των ίδιων των γεγονότων αλλά και στιγμών του παρελθόντος και του παρόντος που σχετίζονταν σε νοηματικό αλλά και συναισθηματικό επίπεδο με τα γεγονότα· γ) με την ταχύτητα με την οποία συγκροτήθηκε ως αρχείο· αλλά και δ) με το γεγονός πως δημιουργήθηκε σε μεγάλο βαθμό από χρήστες του διαδικτύου, στοιχεία που αποτελούν όλα τους ιδιαίτερα και νέα χαρακτηριστικά, τα οποία προσδιορίζουν ακριβώς το ψηφιακό διαδικτυακό αρχείο.

Ας σημειωθεί εδώ ότι τα τελευταία χρόνια, ιδίως με την ευρεία διάδοση των ψηφιακών τεχνολογιών και του διαδικτύου, έχει υποστεί εννοιολογικές αλλαγές και αναπροσαρμογές ο ίδιος ο όρος «αρχείο». Ο Andrew Flinn, καθηγητής στο

⁴⁹⁷ «Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων. Διεθνές Πρότυπο Αρχειακής Περιγραφής (Γενικό)», μτφρ. Χρ. Βάρδα, Α. Παππά, Ζ. Χ. Συνοδινός, β' έκδ., Οττάβα 2000, (Αθήνα: Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία, 2002), 14, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://www.eae.org.gr/dipap.pdf>
Για το πρωτότυπο αγγλικό κείμενο βλ. International Council of Archives, «ISAD(G): General International Standard Archival Description, Second Edition», ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://www.ica.org/10207/standards/isadg-general-international-standard-archival-description-second-edition.html>

⁴⁹⁸ «Professor Emeritus Kenneth E. Foote», Department of Geography. University of Colorado at Boulder, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://www.colorado.edu/geography/foote/foote.html>

⁴⁹⁹ Kenneth E. Foote, «To Remember and Forget: Archives, Memory, and Culture», *American Archivist* 53 (Καλοκαίρι 1990), 378-392.

Πανεπιστημιακό Κολλέγιο του Λονδίνου, με αντικείμενο και ερευνητικά ενδιαφέροντα στην προφορική και δημόσια ιστορία και στις αρχειακές σπουδές,⁵⁰⁰ βασιζόμενος στην έκδοση της Society of American Archivists με τίτλο «A Glossary of Archival and Records Terminology»,⁵⁰¹ σημειώνει το 2005 ότι τόσο το «αρχείο», ως ουσιαστικό, όσο και το ρήμα «αρχαιοθετώ» έχουν προσλάβει τα τελευταία χρόνια πολλές και ποικίλες νέες σημασίες:

Ως ουσιαστικό, αρχείο μπορεί να σημαίνει μια συλλογή και τα έγγραφα που διασώζονται για μελλοντική χρήση (αυτά στα οποία αναγνωρίζεται μια αξία που θα έχει διάρκεια και στο μέλλον). Μπορεί να σημαίνει το κτίριο ή το χώρο (δηλαδή ακόμα και τον ψηφιακό χώρο) όπου φυλάσσεται μια τέτοια συλλογή. Μπορεί επίσης να σημαίνει την ιδέα ενός χώρου μνήμης. Το «αρχαιοθετώ», ως ρήμα, σημαίνει μια πράξη που επίσης εμφανίζεται με πολλά νοήματα. Ένα άτομο ή ένας φορέας που χρησιμοποιεί τον όρο «αρχαιοθετώ» μπορεί να αναφέρεται, ανάλογα με την περίπτωση, στη μακροπρόθεσμη συντήρηση ενός υλικού ή ψηφιακού αντικειμένου, στη μεταβατικού χαρακτήρα, μάλλον, μετακίνηση ενός φακέλου από τα εισερχόμενα της ηλεκτρονική αλληλογραφίας σε ένα σύστημα φακέλων στον υπολογιστή, στην αποθήκευση κάποιου αντικειμένου προκειμένου να οδηγηθεί στη λήθη, ή στο αντίστροφο, δηλαδή στην καταγραφή ενός τεκμηρίου έτσι ώστε να παραμείνει ζωντανό στη μνήμη.⁵⁰²

⁵⁰⁰ «Andrew Flinn», Information Studies, University College London (UCL), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Ιουνίου 2014, <http://www.ucl.ac.uk/dis/people/andrewflinn>

⁵⁰¹ Richard Pearce-Moses, «A Glossary of Archival and Records Terminology», *Society of American Archivists* (2005), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Ιουνίου 2014, <http://www2.archivists.org/glossary> και <http://files.archivists.org/pubs/free/SAA-Glossary-2005.pdf>

⁵⁰² «As a noun, archive can stand for the collection and the documents preserved for future use (on the basis of some recognition of their continuing value). It can mean the physical building or space (or even digital space) where such a collection is held. It can also mean the idea of a memory space. As a verb, “to archive” signifies an act but again one with multiple meaning. In using the term “archiving” an individual or organisation might be variously describing assigning long-term preservation status to a physical or digital object, the more transitory movement of a file from the in-box to a filing system, the putting of something away in order to be forgotten, or conversely writing something into the record in order to be remembered».

Andrew Flinn, «Archives and their communities: Collecting histories, challenging heritage», στο Graham Dawson (επιμ.), *Memory, Narrative and Histories: Critical Debates, New Trajectories*, Working Papers on Memory, Narrative and Histories, 1, University of Brighton: 2012, 20, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Μαΐου 2014, http://arts.brighton.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0006/68271/Chapter-2-Working-Papers-Journal-by-Andrew-Flinn-ISSN-20458304.pdf

Στο πλαίσιο αυτού του μεταβαλλόμενου εννοιολογικού αρχειακού τοπίου δημιουργήθηκε και το παράδειγμα του September 11 Digital Archive.

Το September 11 Digital Archive δομήθηκε την περίοδο της μετάβασης από το Web 1.0 στις αρχές και τα προτάγματα του Web 2.0, σύμφωνα με τα οποία οι χρήστες του διαδικτύου καλούνται να διανύσουν την απόσταση που χωρίζει τη μονόδρομη κατανάλωση από την ενεργητική παραγωγή περιεχομένου. Έτσι, το αρχειακό υλικό που απόκειται στο September 11 Digital Archive αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από απευθείας συνεισφορές χρηστών του διαδικτύου: μαρτυρίες, φωτογραφίες, βίντεο, ηχητικά ντοκουμέντα, εικόνες, κολάζ και πολλά άλλα, όλα τους τεκμήρια, εξαρχής ψηφιακά στη μεγάλη τους πλειονότητα, αλλά και μερικά ψηφιοποιημένα, τα οποία παρήγαγε το ίδιο το κοινό και τα κατέθεσε στο September 11 Digital Archive προκειμένου να διατηρηθούν και να διατεθούν ελεύθερα μέσω του διαδικτύου. Εδώ ας τονιστεί μια σημαντική διαφορά ανάμεσα σε μια κατηγορία προγραμμάτων πληθοπορισμού στην ψηφιακή ιστορία στα οποία χρησιμοποιούνται τα wiki για την παραγωγή ιστορικού περιεχομένου (βλ. εδώ, Κεφάλαιο 2), και στα ψηφιακά διαδικτυακά αρχεία, ιδίως στο September 11 Digital Archive. Τα wiki σε μερικές περιπτώσεις προϋποθέτουν πως ο χρήστης του διαδικτύου γνωρίζει το περιεχόμενο ενός ήδη υπάρχοντος αρχείου, μιας αρχειακής συλλογής ή μιας μουσειακής έκθεσης κ.λπ., και καλείται εκ των υστέρων να εμπλουτίσει τον κατάλογό του προσθέτοντας μεταδεδομένα στην περιγραφή των ψηφιακών τεκμηρίων ή πραγματοποιώντας άλλες συμπληρωματικές εργασίες (π.χ., μεταγραφές, προσθήκη ετικετών χαρακτηρισμού, διασύνδεση με άλλα τεκμήρια από άλλα αρχεία και αρχειακές συλλογές). Στα ψηφιακά διαδικτυακά αρχεία, με παραδειγματική περίπτωση το September 11 Digital Archive, ο χρήστης καλείται να δημιουργήσει εξαρχής και από το μηδέν το ίδιο το σώμα του αρχείου προσφέροντας ως αρχειακά τεκμήρια ψηφιακές αφηγήσεις και αναπαραστάσεις των δικών του μνημών και ιστοριών, των τρόπων με τους οποίους προσλαμβάνει το παρελθόν και την ιστορία.

Το September 11 Digital Archive αποτελεί σήμερα το μεγαλύτερο δημόσιο αρχειακό σώμα με εξαρχής (κατά το μεγαλύτερο μέρος του) ψηφιακό υλικό που έχει παραχθεί από το κοινό με θέμα τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001. Επιπλέον, αποτέλεσε το πρώτο ψηφιακό διαδικτυακό αρχείο αυτού του είδους και λειτούργησε ως πρότυπο για τη δημιουργία πολλών παρόμοιων εγχειρημάτων. Το

RRCHNM, μάλιστα, προχώρησε μεταξύ άλλων στη δημιουργία του Omeka,⁵⁰³ ενός λογισμικού για τη δημιουργία ψηφιακών συλλογών και μνημονικών τραπεζών στο διαδίκτυο, σε μια προσπάθεια να διαμορφώσει ένα πλαίσιο καλών πρακτικών και προτύπων για τη δημιουργία διαδικτυακών ψηφιακών αρχείων με περιεχόμενο παραγόμενο από τους χρήστες.

3B1. Από τι αποτελείται το September 11 Digital Archive και πώς δημιουργήθηκε

Χρησιμοποιώντας και αναπτύσσοντας ηλεκτρονικά μέσα και εφαρμογές σε αυτό το εγχείρημα, το September 11 Digital Archive αξιοποιεί τις ψηφιακές τεχνολογίες και το διαδίκτυο για να συλλέξει, να διατηρήσει και να παρουσιάσει τεκμήρια και αρχειακό υλικό σχετικό με τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001 στη Νέα Υόρκη, τη Βιρτζίνια και την Πενσυλβάνια των ΗΠΑ. Ως αρχειακό υλικό θεωρεί τόσο τις πρωτογενείς υλικές και άυλες πηγές για τα γεγονότα αυτά, όσο και υλικό το οποίο έχει παραχθεί από το κοινό, από τον κόσμο, στην Αμερική αλλά και παγκοσμίως, ως ανταπόκριση και αντίδραση σε αυτά τα γεγονότα. Σύμφωνα με τον Tom Scheinfeldt,⁵⁰⁴ καθηγητή ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών στο Πανεπιστήμιο του Κονέκτικατ, με σπουδές στην ιστορία της επιστήμης και τη δημόσια ιστορία και διευθύνοντα σύμβουλο του September 11 Digital Archive, είναι χαρακτηριστικό πως το ένα τρίτο των ατόμων που συνεισέφεραν στο September 11 Digital Archive έχουν διάφορες εθνικότητες εκτός της αμερικανικής, και είναι πολίτες διαφόρων χωρών εκτός των ΗΠΑ.⁵⁰⁵

Το September 11 Digital Archive παρουσιάστηκε και εδραιώθηκε ως διαδικτυακό εγχείρημα καταγραφής της ιστορίας και διάσωσης της ιστορικής μνήμης και των μαρτυριών ανθρώπων που έζησαν ή επηρεάστηκαν από τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001, το οποίο ωστόσο έχει και θεσμικά χαρακτηριστικά. Έτσι, εκτός από τις απευθείας ατομικές συνεισφορές του κοινού αποτέλεσε κόμβο συλλογής πρωτογενούς αρχειακού υλικού που συγκεντρώθηκε από άλλους θεσμούς, οργανισμούς και ιδρύματα, όπως για παράδειγμα ο αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός,

⁵⁰³ Omeka, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Μαρτίου 2014, <http://omeka.org/>

⁵⁰⁴ «Bio», Found History by Tom Scheinfeldt, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://www.foundhistory.org/bio/>

⁵⁰⁵ Lindsay Irvine, «September 11 Digital Archive», *Global Studies Review* (Καλοκαίρι 2005), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Μαρτίου 2014, <http://www.globality-gmu.net/archives/1240>

η πυροσβεστική υπηρεσία της Νέας Υόρκης, το αμερικανικό Υπουργείο Δικαιοσύνης και το Μουσείο της Πόλης της Νέας Υόρκης, αλλά και από μικρότερα δίκτυα πολιτών και από ομάδες, όπως είναι η λίστα συζήτησης SEPT11INFO. Συνολικά, περιλαμβάνει περίπου 150.000 ψηφιακά αρχειακά τεκμήρια· ενδεικτικά αναφέρονται μαρτυρίες από αυτόπτες μάρτυρες, προσωπικές ιστορίες, συνεντεύξεις, ηλεκτρονική αλληλογραφία και άλλες μορφές ηλεκτρονικής επικοινωνίας, έγγραφα, φωτογραφίες, εικόνες, ηχητικά αρχεία, βίντεο, ψηφιακά κινούμενα σχέδια, γελοιογραφίες, εικαστικά έργα, καλλιτεχνικά δρώμενα και επιτελέσεις.

Ο στόχος μας είναι να δημιουργήσουμε ένα μόνιμο αρχείο για τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001. Ελπίζουμε ότι στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας θα προκύψουν εποικοδομητικές εκδοχές της πολιτιστικής κληρονομιάς που άφησαν τα τρομερά γεγονότα εκείνης της ημέρας, καθώς θα δοθεί στους ενδιαφερόμενους η δυνατότητα να αφηγηθούν τις δικές τους ιστορίες και να τις διαθέσουν στο ευρύ κοινό, προσφέροντας το ιστορικό πλαίσιο για την κατανόηση των γεγονότων και των συνεπειών τους, και βοηθώντας τους ιστορικούς και τους αρχειονόμους να βελτιώσουν τις πρακτικές τους με βάση όσα μας διδάσκει το εγχείρημά μας.⁵⁰⁶

Ας σημειωθεί εδώ ότι το RRCHNM διατείνεται σε κάθε ευκαιρία πως ο ρόλος του περιορίζεται σε αυτόν του φορέα που φιλοξενεί απλώς το υλικό και εποπτεύει την εύρυθμη λειτουργία του αρχείου. Με άλλα λόγια, το RRCHNM δεν αναλαμβάνει ευθύνη για το περιεχόμενο του αρχειακού υλικού του September 11 Digital Archive, το οποίο μπορεί πολλές φορές να είναι πολιτικοποιημένο και προκατειλημμένο προς τη μια πλευρά ή την άλλη, ενδεχομένως και προσβλητικό για ομάδες ανθρώπων, και διεκδικεί την αναγνώρισή του ως αντικειμενικού «οικοδεσπότη». Σύμφωνα με την Ekaterina Haskins, το RRCHNM δεν προσφέρει καμία ερμηνεία του συγκεντρωμένου αρχειακού υλικού, αλλά μεταθέτει αυτή την «ευθύνη» στον

⁵⁰⁶ «Our goal is to create a permanent record of the events of September 11, 2001. In the process, we hope to foster some positive legacies of those terrible events by allowing people to tell their stories, making those stories available to a wide audience, providing historical context for understanding those events and their consequences, and helping historians and archivists improve their practices based on the lessons we learn from this project».

«About the September 11 Digital Archive», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Ιανουαρίου 2011, <http://911digitalarchive.org/about/index.php>

ιστορικό που θα μελετήσει το αρχείο και στο διαδικτυακό επισκέπτη που θα περιηγηθεί τις συλλογές του.

Το έργο της ερμηνείας αυτού του «φακέλου που αναπτύσσεται σαν τα μανιτάρια», για να χρησιμοποιήσουμε τη διατύπωση του Nora, είναι αποκεντρωμένο και επαφίεται στους χρήστες του Αρχείου, είτε πρόκειται για επαγγελματίες ιστορικούς είτε για απλούς επισκέπτες. Το Αρχείο προσφέρει την ελάχιστη δυνατή καθοδήγηση και στις δύο ομάδες: συμβουλεύει τους ιστορικούς να περάσουν από κόσκινο το κατατεθειμένο υλικό διακρίνοντας τα πραγματικά από τα πλασματικά γεγονότα, ενώ υπενθυμίζει στους επισκέπτες να δώσουν ιδιαίτερη προσοχή στις φωνές που υποεκπροσωπούνται και να επαγρυπνούν για τις φωνές που ενδεχομένως τους προσβάλλουν.⁵⁰⁷

Το September 11 Digital Archive διαρθρώνεται σε επτά τμήματα, ανάλογα με το είδος του υλικού (ιστορίες, ηλεκτρονική αλληλογραφία, έγγραφα, εικόνες, ψηφιακά κινούμενα σχέδια, συνεντεύξεις, βίντεο και ηχητικά αρχεία). Έχει σημασία εδώ να σημειωθεί πως δεν υπάρχει κανενός είδους θεματική κατηγοριοποίηση του υλικού, και έτσι δεν προκρίνεται καμία εκ των προτέρων προσδιορισμένη ερμηνευτική προσέγγιση, ούτε προτείνεται στον επισκέπτη και χρήστη του ψηφιακού διαδικτυακού αρχείου κάποια εννοιολογική πλαισίωση του υλικού. Το υλικό αυτό λειτουργεί διττά: αφενός καταγράφει τα γεγονότα, παρέχει δηλαδή πληροφορίες για το τι συνέβη, αφετέρου αποκαλύπτει αφηγήματα και αναπαραστάσεις τους που βασίζονται στη συναισθηματική φόρτιση την οποία προκάλεσαν τα γεγονότα αυτά.

Παρακάτω αναφέρονται οι κατηγορίες του υλικού που συγκεντρώθηκαν στο αρχείο και ορισμένα παραδείγματα από την καθεμία.

⁵⁰⁷ «The task of interpreting this “burgeoning dossier,” to use Nora’s phrase, is decentralized and entrusted to the Archive’s users, be they future professional historians or lay visitors. The Archive gives minimal guidance to either group: historians are admonished to distinguish between fact and fabrication when sifting through the submissions; visitors are reminded to pay attention to underrepresented voices and to be wary of voices that may offend them». Ekaterina Haskins, «Between Archive and Participation: Public Memory in a Digital Age», *Rhetoric Society Quarterly* 37 (Φθινόπωρο 2007), 419.

1) Ιστορίες («Stories»)

Πρόκειται για μαρτυρίες και ιστορίες ανθρώπων που βίωσαν είτε στην πραγματικότητα είτε σε φαντασιακό επίπεδο τα γεγονότα εκείνης της ημέρας αλλά και τα επακόλουθά τους τον επόμενο καιρό. Οι περισσότερες από αυτές μαρτυρούν μια γενικευμένη αίσθηση απώλειας, που μπορεί να αναφέρεται σε ανθρώπους που σκοτώθηκαν, αλλά και σε ιδέες, ιδανικά, αξίες που χάθηκαν, όπως για παράδειγμα η έννοια της ελευθερίας, η αίσθηση της ασφάλειας κ.ά., καθώς και μια αίσθηση τρωτότητας, η οποία αναφέρεται κυρίως στο ξάφνιασμα από αυτό καθαυτό το γεγονός της επίθεσης σε αμερικανικό έδαφος.

Το τμήμα των ιστοριών περιλαμβάνει ενδεικτικά:⁵⁰⁸

α) μαρτυρίες επιζώντων, όπως η ακόλουθη:

Το γραφείο μου βρισκόταν στον Πύργο Ένα...

Ως Information System Audit Project Leader και Επικεφαλής του τμήματός μου, έφτασα στη δουλειά κατά τις 6:30 το πρωί, ήπια λίγο τσάι καθώς διάβαζα την ηλεκτρονική αλληλογραφία μου και απαντούσα στα μηνύματα, έριχνα μια ματιά στο πρόγραμμα των συναντήσεών μου και ετοίμαζα τη δουλειά μου. [...]

Γύρω στις 8:44 άκουσα κάτι που θύμιζε τον τσιριχτό ήχο ενός εισερχόμενου πυραύλου (αναρωτήθηκα «δεχόμαστε επίθεση;» και άρχισα να σκέφτομαι από πού θα μπορούσε να εκτοξευτεί ένας πύραυλος). Άκουσα ένα καταγιστικό ΜΠΟΥΜ· το κτίριο σείστηκε με βίαιο τρόπο και το πάτωμα (κάθε όροφος είχε έκταση περίπου ένα στρέμα) έκανε σαν ένα κύμα. Είδα συντρίμια να πέφτουν έξω από τα παράθυρα. [...]

Άρχισα να κατεβαίνω τις σκάλες μαζί με άλλους συναδέλφους, όλοι κατεβαίναμε σχετικά συντεταγμένα και ήρεμα. [...]

Καθώς κατεβαίναμε δεν είχαμε ιδέα τι είχε συμβεί. Ένας άντρας πίσω μου είπε πως είχε λάβει μήνυμα στο κινητό του από τη γυναίκα του ότι

⁵⁰⁸ Εδώ περιλαμβάνονται σύντομα αποσπάσματα από επιλεγμένα κείμενα του τμήματος «Ιστορίες» («Stories») του September 11 Digital Archive. Τα κείμενα αυτά στο σύνολό τους, καθώς και άλλα παραδείγματα, παρουσιάζονται εδώ, στο Παράρτημα Ι του Κεφαλαίου 3.

ένα αεροπλάνο είχε συντριβεί στο κτίριο. Αναρωτηθήκαμε όλοι αν επρόκειτο για ατύχημα. Κάπου μεταξύ του 20ού και του 19ου ορόφου, οι σκάλες σείστηκαν. Ο ίδιος άντρας είπε πως πήρε κι άλλο μήνυμα από τη γυναίκα του, πως ένα δεύτερο αεροπλάνο είχε χτυπήσει τον Πύργο Δύο. [...]

Όταν φτάσαμε στην είσοδο από τη σκάλα νούμερο 1, το μαρμάρινο λόμπι ήταν συντρίμια. Έμοιαζε σα να είχε σκάσει βόμβα και να είχαν καταρρεύσει και τα φρεάτια των ανελκυστήρων.

Έξω από το κτίριο οι αστυνομία μας κατήχθηνε μακριά από το κτίριο. Οι αστυνομικοί μάς έλεγαν «μακριά από το κτίριο, μακριά από το κτίριο, μην κοιτάτε πάνω, μην κοιτάτε πίσω, προχωράτε, προχωράτε, προχωράτε, μην χρησιμοποιείτε τα κινητά σας, προχωράτε». [...]

Παρακολουθούσα τον κόσμο που στεκόταν τριγύρω. Μερικοί ήταν αποσβολωμένοι, άλλοι σε υστερία, κάποιοι προσπαθούσαν να μιλήσουν στα κινητά τους. Άλλοι απλώς κλωθογύριζαν. Εγώ συνέχισα να προχωράω προς την Fulton [...] γύρισα και κοίταξα τα κτίρια. Ήταν και τα δύο στις φλόγες. Έβλεπα πυκνό μαύρο καπνό, φλόγες, συντρίμια να πέφτουν και ανθρώπους να πηδούν. [...] ⁵⁰⁹

β) μαρτυρίες αυτοπτών μαρτύρων ή ανθρώπων που έχασαν αγαπημένο τους πρόσωπο ή κάποιον γνωστό τους, όπως τα δύο παραδείγματα που ακολουθούν:

Πέντε λεπτά προτού το πρώτο αεροπλάνο χτυπήσει τον Πύργο, πέρασα με τα πόδια μπροστά από το Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου, κατηφορίζοντας από την Church St. από το Soho, όπως κάνω σχεδόν μέρα παρά μέρα. Ήταν μια πραγματικά πολύ ωραία μέρα, αν και ήμουν εκνευρισμένη με τον εαυτό μου που φορούσα πάλι ολόμαυρα. Έφτασα σχετικά νωρίς στη δουλειά μου στη συμβολή των οδών Broadway και Rector (περίπου τέσσερα τετράγωνα νότια του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου). Όταν μπήκα στο (μικρό) γραφείο, μόλις δυο άνθρωποι ήταν

⁵⁰⁹ «Story: My office was in Tower One...», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=12226
Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=12238&object_id=12226

εκεί. Καθώς περνούσα από την υποδοχή, σήκωσα το τηλέφωνο που χτυπούσε και άκουσα τη γυναίκα του αφεντικού μου να ουρλιάζει «ένα αεροπλάνο χτύπησε το Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου!» Έτρεξα έξω για να δω, έφτασα στην είσοδο του υπόγειου στη γωνία Rector και Trinity, νομίζω, έγειρα το κεφάλι προς τα πίσω και είδα μια (σχετικά μικρή φαινόταν) φωτιά να καίει το πάνω μέρος του βόρειου πύργου.

Καθώς κοιτούσα, προσπαθώντας να καταλάβω πόσο άσχημο ήταν το χτύπημα, το οπτικό μου πεδίο γέμισε με το δεύτερο αεροπλάνο που ερχόταν πάνω από τον ώμο μου από το νότο. Σκέφτηκα πως ήταν κάποιον διασωστικό ή στρατιωτικό αεροπλάνο που θα έσβηνε τη φωτιά. Ήταν ΤΟΣΟ χαμηλά, και ΤΟΣΟ δυνατά. Καθώς πλησίαζε τους πύργους, σκέφτηκα πως θα πετούσε ανάμεσά τους, ίσως για μια αναγνωριστική πτήση.

Η έκρηξη μου έκοψε την ανάσα. Οι φλόγες ήταν τεράστιες και αμέσως σκέφτηκα «ωχ, πόλεμος». Πόλεμος. Για μια στιγμή σκέφτηκα μήπως ήταν καμιά ταινία; Και μετά άρχισα να τρέχω γιατί σκέφτηκα ότι το κτίριο θα πέσει πάνω μου. [...] Βλακωδώς γύρισα στη δουλειά, όπου σύντομα εγκλωβιστήκαμε γιατί τα κτίρια κατέρρευσαν. Για ώρες παρακολουθούσαμε τον καπνό και τα συντρίμια να επιπλέουν έξω από τα παράθυρα, πρώτα άσπρα και μετά μαύρα σαν να ήταν νύχτα.

Όταν μπορέσαμε να φύγουμε, η περιοχή ήταν σαν εμπόλεμη ζώνη. Περπατήσαμε ανατολικά και βόρεια προς την Chinatown και έπρεπε να τρέχουμε κάθε φορά που περνούσαμε μπροστά από ψηλά κτίρια.

Ένιωσα ανακούφιση που δεν γνώριζα κανέναν στα δύο κτίρια (πράγμα εντυπωσιακό), αλλά η θλίψη παραμένει. Έχω ακόμα εφιάλτες (πάντα αεροπλάνα που έρχονται από απόσταση και πέφτουν κοντά μου και κοντά στο πατρικό μου στο Maine). Και δεν θα ξεχάσω ποτέ τη μυρωδιά που υπήρχε για τόσες εβδομάδες μετά. [...] ⁵¹⁰

**

⁵¹⁰ «Story: Five minutes before the first plane hit...», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=9366
Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα
http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=9378&object_id=9366

Αγαπητή Diana,

Στις 10 Σεπτεμβρίου 2001 ήσουν μόλις έξι μηνών. Την επόμενη μέρα ο κόσμος γύρω σου άλλαξε με τρόπο που σπάνια συμβαίνει –με τόση βία που μένει κανείς άφωνος από την αγριότητα των πραγμάτων, με ασύλληπτη ταχύτητα, και με τρόπο απόλυτα αποφασιστικό, χωρίς προηγούμενο στην ανθρώπινη ιστορία.

Ήμουν μάρτυρας όσων συνέβησαν καθώς ήμασταν πολύ κοντά στο επίκεντρο αυτού του σεισμού που συγκλόνισε τον κόσμο.

Στις 8:48 το πρωί εκείνης της ημέρας, βρισκόμασταν στο διαμέρισμά μας στην κάτω πλευρά του Μανχάταν, ένα τρίτο του μιλίου βόρεια από το συγκρότημα του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου. Εσύ και η μητέρα σου ήσασταν στο σαλόνι, και εγώ ακόμα στο κρεβάτι. Ξύπνησα από μια δυνατή κραυγή απέξω που έμοιαζε με αεροπλάνο ή με πύραυλο, μετά άκουσα μια τεράστια έκρηξη από τη μεριά του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου. [...] Έβγαλα το κεφάλι μου από το παράθυρο και είδα την τρύπα, φωτιά, και καπνό στη μια πλευρά του βόρειου πύργου του Κέντρου Εμπορίου. Κατάλαβα πως δεν ήταν ατύχημα. Αμέσως μετά, καθώς σε κρατούσα, το δεύτερο αεροπλάνο πέρασε με θόρυβο και αμέσως ακολούθησε η έκρηξη. Όπως θυμάμαι τα πράγματα, μπορούσες να καταλάβεις πως οι μηχανές ήταν στη μέγιστη ισχύ καθώς τα αεροπλάνα πήγαιναν για το θανατηφόρο χτύπημα. [...] Αρπάξαμε μερικά πράγματα για σένα, τα βάλαμε στο καρότσι, και φύγαμε. [...]

Στην Πέμπτη Λεωφόρο είδαμε έναν άντρα να τον παρηγορούν άγνωστοι. Έλεγε πως η αρραβωνιαστικιά του εργαζόταν στους πύργους. Έπειτα πήγαμε στην εκκλησία της μαμάς σου, την Πρώτη Πρεσβυτεριανή Εκκλησία (εκεί που είχαμε παντρευτεί και εκεί που είχες βαπτιστεί) και προσευχηθήκαμε. Προσευχήθηκα σε όλους τους Βούδες και τους Μποντισάτβες για τις ψυχές όλων των αθώων νεκρών και για τις μαύρες ψυχές των τρομοκρατών. Πήρα τη Βίβλο και άρχισα να ψάχνω τον 23ο ψαλμό, προσπάθησα να τον διαβάσω, αλλά κατέρρευσα. [...]

Πάντα με αγάπη, Ο μπαμπάς⁵¹¹

⁵¹¹ «Story: Dear Diana...», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=12311

Αλλά και γ) ιστορίες ανθρώπων κάθε εθνικότητας που δεν είχαν καμιά σύνδεση με τα γεγονότα πέρα από το γεγονός ότι επηρεάστηκαν βαθιά και φορτίστηκαν συναισθηματικά από τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου. Ακολουθούν τρία σύντομα παραδείγματα:

Ο παππούς μου, A. C. Scott, ήταν βετεράνος του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου. [...] Ήμασταν πολύ κοντά και μοιραζόμασταν το ίδιο πάθος για την ιστορία. Μεγάλωσα στο σπίτι του και το μεγαλύτερο μέρος των πρώτων δεκάξι χρόνων της ζωής μου το πέρασα κάτω από τη στέγη του. [...]

Στις 11 Σεπτεμβρίου του 2001 δίδασκα στο Πανεπιστήμιο Syracuse και ετοιμαζόμουν να μπω στην τάξη μόλις χτυπήθηκε ο πρώτος πύργος. [...] ένιωσα έντονη την παρόρμηση να πάω στον παππού μου, να είμαι μαζί του. Βρισκόταν σε ένα γηροκομείο εκείνη την εποχή. Πείστηκα, ωστόσο, να παραμείνω όπου ήμουν, καθώς κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί τι άλλο μπορεί να συνέβαινε στη συνέχεια. Ως αποτέλεσμα όλων όσων παρακολούθησε ο παππούς μου στην τηλεόραση εκείνη την μοιραία Τρίτη, έπαθε κατάθλιψη. Λίγες μέρες μετά, στις 23 Σεπτεμβρίου του 2001, πέθανε από πνευμονία. Στα μάτια μου ο παππούς μου ήταν και αυτός θύμα της 11ης Σεπτεμβρίου. Μόλις που αρχίζουμε να κατανοούμε σε ατομικό αλλά και σε συλλογικό επίπεδο τη σπουδαιότητα της 11ης Σεπτεμβρίου. [...] Πιστεύω πως ο παππούς μου ξανάζησε το Pearl Harbor στις 11 Σεπτεμβρίου, κατά τρόπο που δεν μπορούμε ούτε να φανταστούμε. Το να γίνεσαι μάρτυρας των δύο πιο αιματηρών επιθέσεων σε αμερικανικό έδαφος είναι δυσβάσταχτο βάρος για μια ζωή.⁵¹²

**

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=12323&object_id=12311

⁵¹² «Story: My grandfather, A.C. Scott, was a WWII Vetran», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=15959

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=15971&object_id=15959

Βρισκόμουν σε ένα πάρκιγκ περιμένοντας να πάρω τη γυναίκα μου για μεσημεριανό (η Ιρλανδία βρίσκεται πέντε ώρες μπροστά από τη Νέα Υόρκη). Άκουγα ραδιόφωνο και ο σταθμός διέκοψε το πρόγραμμα με ένα έκτακτο δελτίο ότι σύμφωνα με ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες ένα αεροπλάνο είχε χτυπήσει τους Πύργους. [...]

Είμαι τριάντα χρονών και είχα επισκεφτεί το Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου όταν ήμουν δεκατριών. [...]

Όπως καθόμουν εκείνη την Πέμπτη στο αυτοκίνητο, μόλις άκουσα τα νέα, ήξερα πως κάτι απαίσιο είχε συμβεί. Μου κόπηκε η όρεξη για μεσημεριανό και αποφασίσαμε να πάμε σπίτι για να δούμε τις ειδήσεις στο CNN. Φτιάσαμε ακριβώς την τρομερή στιγμή που κατέρρεε ο πρώτος πύργος. [...] τόσοι άνθρωποι πέθαναν, τόσες ζωές χαμένες... Με τη γυναίκα μου μείναμε κολλημένοι στην τηλεόραση για ώρες, χωρίς να μπορούμε να πιστέψουμε τι συνέβαινε σε μια πόλη που αγαπούσαμε τόσο πολύ.

Ας γνωρίζουν οι κάτοικοι της Νέας Υόρκης πως εδώ στην Ιρλανδία, όλοι σοκαριστήκαμε από την 11η Σεπτεμβρίου, ίσως και να αισθανόμαστε περισσότερο επηρεασμένοι επειδή υπάρχουν τόσο πολλοί Ιρλανδοί μετανάστες στη Νέα Υόρκη.

[...] είσατε στις προσευχές μας...⁵¹³

**

Αποσβολωμένος είναι η λέξη της ημέρας, της εβδομάδας, του μήνα, της χρονιάς. Μου είναι δύσκολο να κατανοήσω το μέγεθος της ζημιάς για την Αμερική μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου. [...] Δεν έχασα κάποιο μέλος της οικογένειάς μου στις επιθέσεις, δεν έχασα τίποτα. Παρακολούθησα τα πάντα από την τηλεόραση, δεν τα είδα πρώτο χέρι. Μου φαινόταν σαν μια κακή ταινία που μπορούσα να αλλάξω και να την

⁵¹³ «Story: I was sitting in a carpark...», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=14964
Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα
http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=14976&object_id=14964

κάνω να εξαφανιστεί. Τίποτα δεν φαινόταν πραγματικό εκείνη την ημέρα. Ούτε καν οι επιθέσεις. Το Πεντάγωνο επισκευάστηκε τελείως σαν να μη συνέβη ποτέ τίποτα. Μέχρι να δω με τα μάτια μου το Σημείο Μηδέν δεν θα μπορούσα να κατανοήσω την επίδραση που είχαν οι επιθέσεις στις ζωές μας.⁵¹⁴

Η συναισθηματική φόρτιση που βίωσαν αυτοί οι άνθρωποι λόγω των γεγονότων έφτασε σε τέτοιο βαθμό που ένιωσαν την ανάγκη να καταθέσουν την ιστορία τους στο September 11 Digital Archive, έτσι ώστε να τη δημοσιοποιήσουν αλλά και να την καταστήσουν κομμάτι της ιστορίας. Αυτή η διάκριση ανάμεσα στους ανθρώπους που βίωσαν τα γεγονότα και σε αυτούς που δεν τα βίωσαν, αλλά συγκινήθηκαν και παρακινήθηκαν από αυτά, αποτελεί γενικά στοιχείο όλων των καταθέσεων ψηφιακού υλικού στο αρχείο, και όχι μόνο του τμήματος των ιστοριών.

Το συγκεκριμένο τμήμα του September 11 Digital Archive είναι το μεγαλύτερο σε όγκο. Σε αυτό το κομμάτι, εκτός από τις απευθείας ηλεκτρονικές καταθέσεις των ίδιων των χρηστών του διαδικτύου στο September 11 Digital Archive, συμπεριλαμβάνονται και μαρτυρίες και ιστορίες που συλλέχθηκαν από άλλους φορείς, για παράδειγμα από το Council on American-Islamic Relations (CAIR)⁵¹⁵ και από το Service Employees International Union (SEIU).⁵¹⁶

2) Μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου («email»)

Πρόκειται για ηλεκτρονικά μηνύματα ιδιωτικού κυρίως χαρακτήρα που ανταλλάχθηκαν την 11η Σεπτεμβρίου και τις αμέσως επόμενες ημέρες. Ακολουθούν μερικά ενδεικτικά παραδείγματα.⁵¹⁷

⁵¹⁴ «Story: Dazed was the word of the day...», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=18645

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=18657&object_id=18645

⁵¹⁵ Council on American-Islamic Relations (CAIR), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://www.cair.com/>

⁵¹⁶ Service Employees International Union, CTW, CLC, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, <http://www.seiu.org/splash/>

⁵¹⁷ Εδώ περιλαμβάνονται σύντομα αποσπάσματα από επιλεγμένα κείμενα του τμήματος «Μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου» («Email») του September 11 Digital Archive. Τα μηνύματα αυτά στο σύνολό τους, καθώς και άλλα παραδείγματα, παρουσιάζονται εδώ, στο Παράρτημα Ι του Κεφαλαίου 3.

Παράδειγμα πρώτο, ηλεκτρονικό μήνυμα επιζώντα:

Είμαι εξουθενωμένος αλλά ήθελα απλώς να σας πω πως είμαι εντάξει. Είχα μια συνάντηση στις 8:30 το πρωί στον 44ο όροφο του Πύργου Ένα. Άργησα, ως συνήθως, και έτσι ήμουν έξω από το κτίριο τη στιγμή αμέσως μόλις το δεύτερο αεροπλάνο χτύπησε το κτίριο. Όλοι οι γνωστοί μου, εκτός από έναν, είναι εντάξει, αλλά μερικοί είναι σοκαρισμένοι – είδαν τρομερά πράγματα. Είμαι εξουθενωμένος και πάω να την πέσω. Θα τα πούμε πάλι αύριο.

Μάικ⁵¹⁸

Παράδειγμα δεύτερο, ηλεκτρονικό μήνυμα αυτόπτη μάρτυρα:

Προς όλους αυτούς με τους οποίους δεν έχω ακόμα μιλήσει, σας ευχαριστώ για τα τηλεφωνήματα και τα ιμέιλ. έχει κλείσει η φωνή μου, και έτσι δεν μπορώ να σας καλέσω πίσω. είμαι εντάξει, λίγο ταραγμένος παρ' όλο που έχουν περάσει δυο μέρες.

δυστυχώς, ήμουν ακριβώς έξω από το Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου όταν συνέβη. ήμασταν στο μετρό με τη φίλη μου με κατεύθυνση το κέντρο όταν τα αεροπλάνα χτύπησαν τους πύργους και δεν είχαμε ιδέα τι είχε συμβεί. ακούστηκε μια ανακοίνωση από ένα χειριστή του μετρό πως ο συρμός άλλαζε κατεύθυνση λόγω αστυνομικής δραστηριότητας σε κάποιον από τους σταθμούς του κέντρου. [...] όταν βγήκαμε από το μετρό [...] κοιτάξαμε ψηλά και είδαμε τον ένα πύργο στις φλόγες. δεν έδωσα μεγάλη σημασία, μιας και όταν ήμουν στο Λος Άντζελες είχα δει τον ένα κρατικό πύργο που είχε πιάσει φωτιά και αυτό μου φαινόταν παρόμοια κατάσταση. [...] συνεχίσαμε να περπατάμε νότια και παρατηρήσαμε πως καιγόταν και ο άλλος πύργος και αναρωτιόμασταν πώς πήγε η φωτιά από τον ένα πύργο στον άλλο. τότε παρατηρήσαμε τις τεράστιες τρύπες στις πλευρές των κτιρίων και σοκαριστήκαμε.

⁵¹⁸ «Email Text: I am beat but just wanted you to know I am okay...», The September 11 Digital Archive, 9 Σεπτεμβρίου 2001, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=37631
Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα
http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=37646&object_id=37631

φантаστήκαμε ότι θα είχαν σκάσει βόμβες, ή ότι θα είχαν χτυπηθεί από πυραύλους ή κάτι τέτοιο. [...] ακούσαμε ένα τσιριχτό ήχο που δυνάμωνε όλο και πιο πολύ και ακουγόταν ολοένα και πιο κοντά, το έδαφος άρχισε να τρέμει και ο ήχος έγινε πολύ βαθύς. [...] ακόμα δεν ξέραμε για τα αεροπλάνα. ήταν πολύ τρομακτικά, άνθρωποι έτρεχαν τριγύρω, ήταν η χειρότερη κατάσταση πανικού την οποία έχω ζήσει ποτέ, πολύ χειρότερη από τους σεισμούς ή από τις ταραχές στο Λος Άντζελες. εκείνη τη στιγμή κοιτάξαμε πίσω μας και είδαμε ένα τεράστιο σύννεφο από στάχτη και καπνό να μας πλησιάζει από δύο κατευθύνσεις. δεν είμασταν σίγουροι αν έπρεπε να τρέξουμε ή να κουλουριαστούμε και να καλυφθούμε με κάποιο τρόπο. έτσι αρχίσαμε να τρέχουμε, αλλά το σύννεφο ερχόταν πολύ γρήγορα και δεν ξέραμε και τι είχε συμβεί [...] ξαναστρίψαμε και είδαμε ένα κομμάτι μπλε ουρανού, οπότε τρέξαμε προς τα εκεί. [...]

σήμερα είμαι στο γραφείο, αλλά δεν είναι μια συνηθισμένη εργάσιμη μέρα, είναι βέβαια πολλοί άνθρωποι εδώ. ελπίζω να είστε όλοι καλά και να έχετε εντοπίσει όλους τους γνωστούς σας.

σας ευχαριστώ, andy⁵¹⁹

Παράδειγμα τρίτο, ηλεκτρονικό μήνυμα συγγενή επιζώντα:

Θέλω να σας ευχαριστήσω ΟΛΟΥΣ για την υποστήριξή σας και την ελπίδα που μου δώσατε καθώς συνέβαιναν αυτά τα τρομερά γεγονότα εχτές, το εκτιμώ τόσο πολύ. Η αδελφή μου είναι καλά, πέρα από το γεγονός πως είδε με τα μάτια της κάτι που δεν μπορώ ούτε να φανταστώ πως θα δει ανθρώπινο μάτι. [...] ⁵²⁰

⁵¹⁹ «Email Text: To everyone who I have not yet spoken to...», The September 11 Digital Archive, 14 Σεπτεμβρίου 2001, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=38583

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=38598&object_id=38583

⁵²⁰ «Email Text: I want to thank ALL of you...», The September 11 Digital Archive, 12 Σεπτεμβρίου 2001, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=38503

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=38518&object_id=38503

Παράδειγμα τέταρτο, ανταλλαγή μηνυμάτων ενός κατοίκου της Νέας Υόρκης με φίλους του:

12/09/01

Πώς είσαι. Είμαστε απόλυτα σοκαρισμένοι εδώ και δεν μπορούμε να φανταστούμε τι περνάτε όλοι εκεί. Σε παρακαλώ, πες μας αν είσαι εντάξει.

12/09/01

Είμαστε εντάξει – όχι πιο πολύ επηρεασμένοι από οποιονδήποτε άλλο στη χώρα. όλο το πράγμα φαντάζει τόσο μακρινό και απίστευτο. το γραφείο μας είναι απέναντι από το Empire State, που τώρα είναι κλειστό (μιας και βρίσκεται στη γωνία της Πέμπτης Λεωφόρου και της 34ης οδού), και αυτό το κάνει να είναι κοντά και αληθινό, αλλά οι απεργοί που είχαν σφυρίχτρες όλη μέρα στη γωνία την προηγούμενη εβδομάδα είναι ακόμα εδώ. Απίστευτα ωραίος καιρός, αλλά όλη η θέα καλυμμένη με ένα σύννεφο, με μια έντονη απαίσια μυρωδιά (σαν φωτιά από ηλεκτρολογικά). Ακόμα ελπίζω να μην γνωρίζουμε κανέναν που βρισκόταν στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου. Σας στέλνω την αγάπη μου.

12/09/01

Πόσο χαρήκαμε που είσαι εντάξει! Τι να πει κανείς. Η πόλη σου/μας μοιάζει να είναι σε ανισορροπία. Να ξέρεις πως είμαστε εδώ αν χρειαστεί να κάνουμε κάτι. Τα καλύτερα από όλους μας στο Vermont! [...]⁵²¹

Παράδειγμα πέμπτο, ηλεκτρονικό μήνυμα ζεύγους Γερμανών σε φίλους στη Νέα Υόρκη:

ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ:

⁵²¹ «Email Text: 9/14/01 yesterday subways stopped at 42 st;...», The September 11 Digital Archive, διαδοχικά μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου μεταξύ της 12ης και της 14ης Σεπτεμβρίου 2001, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=36515

ΓΕΙΑ JULIE ΚΑΙ PETER, ΕΛΠΙΖΟΥΜΕ ΝΑ ΕΙΣΤΕ ΚΑΙ ΕΣΕΙΣ ΚΑΙ
ΟΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΣΑΣ ΚΑΛΑ. ΕΙΜΑΣΤΕ ΣΟΚΑΡΙΣΜΕΝΟΙ – ΔΕΝ
ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΛΟΓΙΑ. ΟΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΜΑΣ ΕΙΝΑΙ ΜΑΖΙ ΣΑΣ.
ERIKA & ADRIAN⁵²²

Εκτός από τα προσωπικά μηνύματα, σε αυτό το τμήμα του September 11 Digital Archive φιλοξενούνται και συλλογές ηλεκτρονικών μηνυμάτων από θεσμούς, ιδρύματα, φορείς και άλλες ομάδες. Για παράδειγμα το αμερικανικό Υπουργείο Δικαιοσύνης⁵²³ ζήτησε δημοσίως τα σχόλια και τις προτάσεις του κόσμου σε σχέση με το September 11th Victim Compensation Fund of 2001, το οποίο θεσπίστηκε από το αμερικανικό Κογκρέσο για να συνδράμει οικονομικά τα θύματα των επιθέσεων και τις οικογένειές τους. Συγκεντρώθηκαν περίπου 11.000 ηλεκτρονικά μηνύματα, τα οποία οργανώθηκαν κατά ημερομηνία και συμπεριλαμβάνονται στο September 11 Digital Archive.⁵²⁴ Ένα ακόμα παράδειγμα είναι η συλλογή ηλεκτρονικών μηνυμάτων της οργάνωσης Madison Area Peace Coalition (MAPC), η οποία συστάθηκε τις πρώτες ημέρες μετά τις επιθέσεις με στόχο να αντισταχθεί δημοσίως στην επιβολή στρατιωτικής, οικονομικής και πολιτικής βίας από πλευράς του αμερικανικού κράτους εις βάρος οποιουδήποτε (μεμονωμένων ατόμων, άλλων κρατών, εθνών κ.λπ.). Τα ηλεκτρονικά μηνύματα που συγκεντρώθηκαν αφορούν την επικοινωνία των μελών της οργάνωσης.⁵²⁵ Τέλος, στο τμήμα του September 11 Digital Archive με τη συλλογή ηλεκτρονικών μηνυμάτων, περιλαμβάνεται και μια

⁵²² «Email Text: FROM GERMANY...», The September 11 Digital Archive, 11 Σεπτεμβρίου 2001, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=35857

⁵²³ The United States Department of Justice, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://www.justice.gov/>

⁵²⁴ «Department of Justice Emails», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=24
Βλ. για παράδειγμα 1) μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου από συγγενείς θυμάτων «Email Text: My son died in the WTC disaster...», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=23332 και 2) «Email Text: Victims Compensation Fund...», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=27053

3) μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου από αμερικανό πολίτη «Email Text: Regarding Victim's Defense Fund for September 11...», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=29607

⁵²⁵ «Madison Area Peace Coalition Emails», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=9

Βλ. για παράδειγμα «Email Text: X, A RESOLUTION regarding the urgent need to provide emergency humanitarian assistance...», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=1048

συλλογή μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σχετικά με τη διάσημη φωτογραφία του φωτορεπόρτερ Mark D. Phillips⁵²⁶ που δείχνει έναν από τους φλεγόμενους πύργους. Στη φωτογραφία αυτή φαίνεται να σχηματίζεται στον πυκνό καπνό μια φιγούρα, ένα πρόσωπο, το οποίο στο συλλογικό φαντασιακό επικράτησε να θεωρείται απεικόνιση του σατανά.⁵²⁷

3) Έγγραφα («Documents»)

Αυτό το τμήμα του September 11 Digital Archive περιλαμβάνει πάσης φύσεως έγγραφα και γενικά έντυπο υλικό από τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001.⁵²⁸ Αφίσες, επιστολές, κάρτες, φυλλάδια, προγράμματα εκδηλώσεων, δελτία τύπου, ανακοινώσεις και υλικό άλλου είδους, το οποίο συνέλεξε ο παραγωγός βίντεο Michael Ragsdale από τους δρόμους της Νέας Υόρκης τις πρώτες ημέρες μετά τις επιθέσεις.⁵²⁹ Μεγάλο μέρος αυτού του υλικού αναδεικνύει όψεις της δημόσιας συζήτησης που ξεκίνησε μετά την 11η Σεπτεμβρίου σχετικά με τη χρήση βίας από την πλευρά της αμερικανικής κυβέρνησης στην προοπτική των αντιποίνων για τις επιθέσεις.

⁵²⁶ Mark D. Phillips photojournalist / artist / entrepreneur, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, <http://www.markdphillips.com/>

⁵²⁷ Για τη φωτογραφία, βλ. 1) David Emery, «Face of Satan in World Trade Center Smoke on 9/11?», about.com Urban Legends, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, <http://urbanlegends.about.com/library/bltabloid-arch10.htm>

Ενδεικτικά, ένα μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου από αυτή τη συλλογή «Email Text: About the photo that Mark took...», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=3174

⁵²⁸ Εδώ περιλαμβάνονται λίγα επιλεγμένα έγγραφα και άλλο υλικό του τμήματος «Έγγραφα» («Documents») του September 11 Digital Archive. Περισσότερα παραδείγματα παρουσιάζονται εδώ, στο Παράρτημα Ι του Κεφαλαίου 3.

⁵²⁹ «Michael Ragsdale Flyer Collection», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=12

Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα από αυτή τη συλλογή είναι τα εξής:

1) Flyer με θρησκευτικό απόσπασμα, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=2808

2) Δελτίο Τύπου για δημόσια διάλεξη, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=2030

3) Flyer με τίτλο «Consejos Legales Gratis», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=2950

4) Flyer με τίτλο «Free Crisis Counseling Available», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=2695

5) Flyer για το WTC Memorial Quilt, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=2161

6) Flyer με τίτλο «Now available: Important information for small businesses affected by the events of September 11, 2001», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=1771

Παράδειγμα πρώτο: Flyer με τίτλο «Not in our son's name»⁵³⁰

Not in our son's name
(letter of parents of son missing at World Trade Center)

Saturday, Sep 15, 2001 8:35pm

[Phyllis and Orlando Rodriguez's son Greg is one of the Trade Center victims. They have asked that people share these letters as widely as possible.]

Not in Our Son's Name

Our son Greg is among the many missing from the World Trade Center attack. Since we first heard the news, we have shared moments of grief, comfort, hope, despair, fond memories with his wife, the two families, our friends and neighbors, his loving colleagues at Cantor Fitzgerald / ESpeed, and all the grieving families that daily meet at the Pierre Hotel.

We see our hurt and anger reflected among everybody we meet. We cannot pay attention to the daily flow of news about this disaster. But we read enough of the news to sense that our government is heading in the direction of violent revenge, with the prospect of sons, daughters, parents, friends in distant lands dying, suffering, and nursing further grievances against us. It is not the way to go. It will not avenge our son's death. Not in our son's name.

Our son died a victim of an inhuman ideology. Our actions should not serve the same purpose. Let us grieve. Let us reflect and pray. Let us think about a rational response that brings real peace and justice to our world. But let us not as a nation add to the inhumanity of our times.

Copy of letter to White House:

Dear President Bush:

Our son is one of the victims of Tuesday's attack on the World Trade Center. We read about your response in the last few days and about the resolutions from both Houses, giving you undefined power to respond to the terror attacks.

Your response to this attack does not make us feel better about our son's death. It makes us feel worse. It makes us feel that our government is using our son's memory as a justification to cause suffering for other sons and parents in other lands.

It is not the first time that a person in your position has been given unlimited power and came to regret it. This is not the time for empty gestures to make us feel better. It is not the time to act like bullies. We urge you to think about how our government can develop peaceful, rational solutions to terrorism, solutions that do not sink us to the inhuman level of terrorists.

Sincerely,

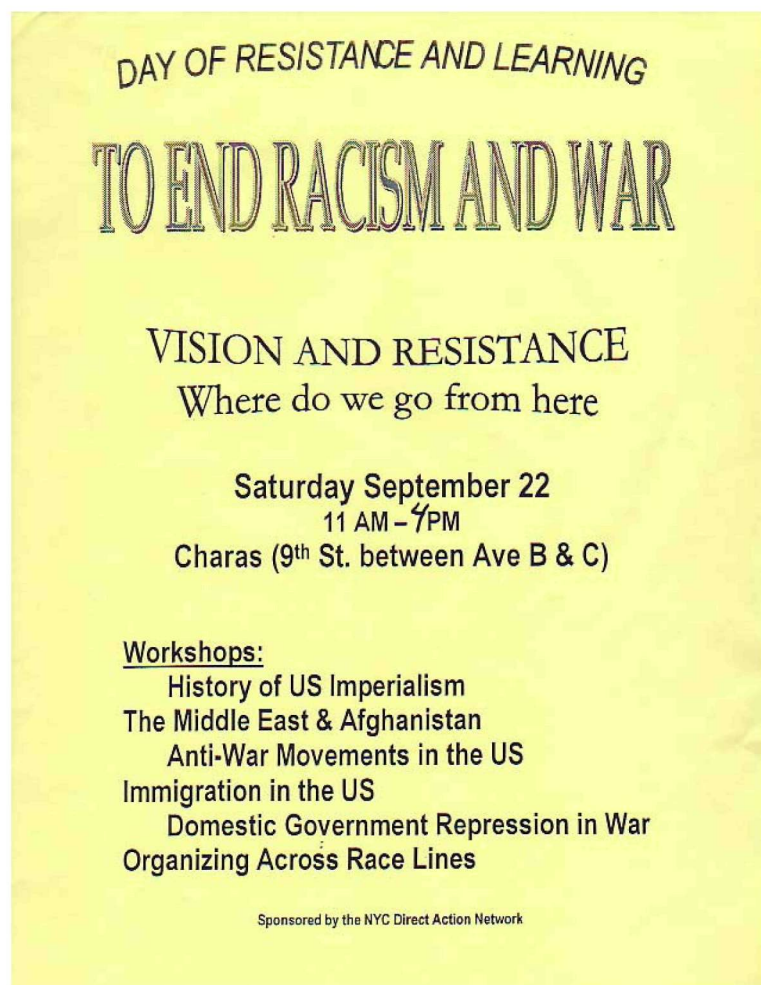
Phyllis and Orlando Rodriguez

❖ ❖ ❖ ❖

This is being circulated by
www.notinourname.org

⁵³⁰ Flyer με τίτλο «Not in our son's name», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository/object.php?object_id=2657

Παράδειγμα δεύτερο: Flyer με τίτλο «Day of Resistance and Learning. To end racism and war»⁵³¹

⁵³¹ Flyer με τίτλο «Day of Resistance and Learning. To end racism and war», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=1893

Παράδειγμα τρίτο: Flyer για την προβολή ντοκιμαντέρ του BBC με θέμα «War Zone: Black America – What’s Going On?»⁵³²

**New Yorkers Say No To War,
African American Policy Forum,
Civil Rights Law Society at Columbia Law School,
and the
National Black Law Journal**

*Invite You
To
Attend*

**A screening followed by audience discussion
of
“War Zone: Black America – What’s Going On?”**

**A BBC documentary about African American
reaction to the events of September 11th.**

When: Tuesday, February 19th
Where: Columbia University Law School
 116th & Amsterdam Ave.
 Jerome Greene, Room 102
 (1/9 Train to 116th Street)
Time: 7pm- 10pm
Refreshments will be served.

Επίσης, στο τμήμα αυτό του September 11 Digital Archive συμπεριλαμβάνονται τα εξής: α) Σχέδια δράσης, αναφορές, στοιχεία επικοινωνίας, ανακοινώσεις προόδου ερευνών και διασωστικών προσπαθειών και άλλο υλικό από την πυροσβεστική υπηρεσία της Νέας Υόρκης,⁵³³ η οποία εξέδιδε καθημερινά τις αναφορές «FDNY Incident Action Plan» (IAP) με στόχο το συντονισμό της επικοινωνίας των διασωστικών ομάδων. Πρόκειται για τα μοναδικά καθημερινά έγγραφα αυτού του είδους, τα οποία έχουν συλλεχθεί και διασωθεί στο September 11 Digital Archive.⁵³⁴

⁵³² Flyer για την προβολή ντοκιμαντέρ του BBC με θέμα «War Zone: Black America – What’s Going On?», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=2689

⁵³³ New York City Fire Department, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://www.nyc.gov/html/fdny/html/home2.shtml>

⁵³⁴ «New York City Fire Department Incident Action Plans», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=11

β) Άρθρα από εφημερίδες εθνικών ομάδων, με έμφαση στον Τύπο νοτιοασιατικών, αραβικών και μεσανατολικών κοινοτήτων της Νότιας Ασίας, των αραβικών χωρών, της Εγγύς και της Μέσης Ανατολής, τα οποία συνέλεξε η Independent Press Association της Νέας Υόρκης με τίτλο «“Voices that must be heard” Articles».⁵³⁵ γ) Ποικίλο άλλο έντυπο υλικό το οποίο παρήγαγαν οργανισμοί, περιοδικά, ομάδες κ.ά. για διάφορα θέματα που σχετίζονται με την 11η Σεπτεμβρίου,⁵³⁶ αλλά και σύνδεσμοι σε άλλες συλλογές, εκτός του September 11 Digital Archive, όπως για παράδειγμα τη συλλογή «Iraq: The War Card – The Center for Public Integrity».⁵³⁷

4) Εικόνες («Images»)

Το μεγαλύτερο μέρος του υλικού σε αυτό το τμήμα του ψηφιακού αρχείου είναι ψηφιακές φωτογραφίες.⁵³⁸ Οι περισσότερες συνοδεύονται από μια σύντομη

Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα από αυτή τη συλλογή είναι τα εξής:

1) Έγγραφο με τίτλο «World Trade Center Emergency. 0700 Incident Command Post Meeting September 22, 2001», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/1464object.pdf

2) Έγγραφο με τίτλο «FDNY Incident Action Plan Operational Period September 27-28, 2001, 0700-0700», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/1469object.pdf

⁵³⁵ «“Voices that must be heard” Articles», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=10

Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα από αυτή τη συλλογή είναι τα εξής:

1) Άρθρο με τίτλο «Legal Aid for Detained Pakistanis», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=1490

2) Άρθρο με τίτλο «Long Island Pakistani family beaten badly; Muslim cleric attacked twice in September 11th anniversary crimes», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=1330

3) Άρθρο με τίτλο «NAACP vital amidst terror war», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=1545

4) Άρθρο με τίτλο «What is our fault?», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/parser.php?object_id=1629

⁵³⁶ Για παράδειγμα, βλ. διάφορες αναφορές στη συλλογή «September 11 Digital Archive Collected Reports», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=19

καθώς και αναφορές, έγγραφα, φωτογραφίες από τη συλλογή «National Guard Reports and Photographs», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=12596

⁵³⁷ «Iraq: The War Card», The Center for Public Integrity, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

<http://www.publicintegrity.org/politics/white-house/iraq-war-card>

⁵³⁸ «September 11 Digital Archive Images Photos», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=26

Εδώ περιλαμβάνονται επιλεκτικά λίγες φωτογραφίες και άλλο οπτικό υλικό του τμήματος «Εικόνες» («Images») του September 11 Digital Archive. Περισσότερα παραδείγματα παρουσιάζονται εδώ, στο Παράρτημα Ι του Κεφαλαίου 3.

περιγραφή, που λειτουργεί ουσιαστικά σαν σχόλιο, φανερώνοντας την αντίληψη, συχνά την πολιτική τοποθέτηση, αλλά και τη θυμική διάθεση και τη συναισθηματική κατάσταση του φωτογράφου-καταθέτη για τα γεγονότα.

Ακολουθούν λίγα παραδείγματα:

α) Ψηφιακές φωτογραφίες από ανθρώπους που βρίσκονταν στη Νέα Υόρκη και είδαν τις τρομοκρατικές επιθέσεις.⁵³⁹

«Περιγραφή: Αυτή η εικόνα που τραβήχτηκε λίγο πριν το αεροπλάνο χτυπήσει το Νότιο Πύργο, ακόμα και ένα χρόνο αργότερα, μου προκαλεί ανατριχίλα στη σπονδυλική στήλη. Λήψη από το Atlantic Basin, νότια του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου».⁵⁴⁰

⁵³⁹ Βλ. για παράδειγμα:

1) Φωτογραφία αρ. 1490.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=33778

2) Φωτογραφία αρ. 118.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=34947

3) Φωτογραφία αρ. 1371.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=35280

4) Φωτογραφία αρ. 1494.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=33935

⁵⁴⁰ «Description: This image just prior to the plane impact with the South tower still, a year later, puts a shiver down my spine. Image taken from Atlantic Basin due South of the site of the WTC».

Φωτογραφία αρ. 1200.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=35256

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=35270&object_id=35256

«Περιγραφή: Αυτή είναι μια φωτογραφία που τραβήχτηκε αμέσως μετά που το δεύτερο αεροπλάνο χτύπησε τον Πύργο. Ο αδελφός μου Mike δουλεύει στο εργοστάσιό μας το οποίο βρίσκεται στην περιοχή Greenpoint στο Μπούκλιν της Νέας Υόρκης».⁵⁴¹

⁵⁴¹ «Description: This is a photo taken right after the second plane hit the tower. My brother Mike works in our plant located in the Greenpoint area of Brooklyn, NY».
Φωτογραφία αρ. 1005.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=35313
Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα
http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=35327&object_id=35313

β) Ψηφιακές φωτογραφίες από ανθρώπους που βρέθηκαν στο Σημείο Μηδέν («Ground Zero») και στην ευρύτερη περιοχή μέρες, μήνες ή ακόμα και χρόνια μετά τις επιθέσεις⁵⁴²

«Περιγραφή: Αυτή η ασπρόμαυρη φωτογραφία (δεν μου ταίριαζε το έγχρωμο) δείχνει το σημείο μηδέν από ένα τηλεφακό 300MM. Ο στρατός δεν επέτρεπε να πλησιάσει κανείς πιο κοντά. Μοιάζει με το Λονδίνο (ή κάθε άλλη πόλη κατεστραμμένη σε καιρό πολέμου) ύστερα από κάποιο βομβαρδισμό. Εύχομαι να μη φωτογραφίσω ποτέ ξανά ένα τέτοιο θέαμα».⁵⁴³

⁵⁴² Βλ. για παράδειγμα:

1) Φωτογραφία αρ. 1192.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=35673

2) Φωτογραφία αρ. 1222.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=33889

3) Φωτογραφία αρ. 447.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=34295

⁵⁴³ «Description: This B&W Photo (color did not seem appropriate) showed ground zero from a 300MM telephoto. Closer proximity was blocked by the military. It looks like London (or any other war torn city) after a bombing. A site I hope never to photograph again».

Φωτογραφία αρ. 1106.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=34573

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=34587&object_id=34573

«Περιγραφή: Όπως και εκατομμύρια άλλοι άνθρωποι, έτσι και εγώ επηρεάστηκα από τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου. Η κόρη μου ήταν νέα φοιτήτρια στο Πανεπιστήμιο Νέας Υόρκης, ενθουσιασμένη που θα μετακόμιζε στην πόλη των ονείρων της. Η εστία της είναι στον 4ο δρόμο, περίπου 20 τετράγωνα από το Σημείο Μηδέν. Η κόρη μου με κάλεσε στο κινητό στις 8:45 για να μου πει πως μόλις είχε δει ένα αεροπλάνο να πέφτει στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου. Εκείνο το πρωινό, διασχίζοντας μετά την πρακτική της την Πλατεία Ουάσινγκτον, είδε με έκπληξη κι εκείνη μαζί με όλο τον κόσμο ένα αεροπλάνο να πετά πάνω από τα κεφάλια τους προς το Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου. Και εκείνη και οι γονείς της έχουμε αλλάξει για πάντα αλλά είμαστε ζωντανοί και ευγνώμονες για τους υπέροχους και προσαρμόσιμους ανθρώπους της πόλης της Νέας Υόρκης. Τράβηξα αυτή τη φωτογραφία όταν επισκεφτήκαμε την περιοχή μια δυο εβδομάδες αφότου επέστρεψαν οι φοιτητές. Οι τρεις φύλακες που ξεκουράζονται κάτω από την πινακίδα «Odd Job» φαίνονται καλά, περιέργως. Η φωτογραφία πράγματι αποτυπώνει τα ανάμεικτα συναισθήματα που είχαμε καθώς συμμετείχαμε στο προσκύνημα που έπρεπε να κάνουμε».⁵⁴⁴

⁵⁴⁴ «Description: Like millions of others I was deeply effected by the terrorist attacks of 9/11. My daughter was a new freshman at NYU, incredibly excited about moving to the city of her dreams. Her dorm is on 4th street, about 20 blocks from Ground Zero. My daughter called my cell phone at 8:45 to tell me she had just watched a plane fly into the World Trade Center. Walking back from crew practice across Washington Square that morning she joined the street people in amazement as a plane flew over their heads towards the WTC. She and her parents are forever changed but very much alive and thankful for the wonderful and resilient people of New York City. I took this photo during our first visit a couple of weeks after the students returned. The three guards resting under the Odd Job sign seems well, odd. It really captures the mixed feelings we had while gawking yet participating in a pilgrimage we had to make».

Φωτογραφία αρ. 1167.pjpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository/object.php?object_id=33977

«Περιγραφή: Παντελόνια τζην σε μαγαζί κοντά στο Σημείο Μηδέν. Τα είδα καθώς επισκεπτόμουν το Σημείο Μηδέν κατά τη διάρκεια επαγγελματικού ταξιδιού στη Νέα Υόρκη στις 10 Οκτωβρίου του 2001. Σχεδόν ένα μήνα μετά».⁵⁴⁵

«Περιγραφή: Στις 25 Σεπτεμβρίου ταξιδέψαμε με τις δύο αδελφές μου στο Σημείο Μηδέν. Ο ένας γαμπρός μου σκοτώθηκε στις επιθέσεις. Εργαζόταν στον 105ο όροφο στο βόρειο πύργο για την εταιρεία Cantor Fitzgerald. Η φωτογραφία τραβήχτηκε μερικά μέτρα από εκεί που βρισκόταν ο βόρειος

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=33991&object_id=33977

⁵⁴⁵ «Description: Jeans in a shop near ground zero I saw while visiting Ground Zero during a business trip to New York on October 10, 2001. Almost a month after».

Φωτογραφία αρ. 1185.pjpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=34294

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=34308&object_id=34294

πύργος. Την τράβηξε με τη φωτογραφική μου ένας πυροσβέστης που μας συνόδευε».⁵⁴⁶

«Περιγραφή: Τράβηξα αυτή τη φωτογραφία μιας γυναίκας αστυνομικού που άφηνε λουλούδια σε μια διασταύρωση στις 16 Σεπτεμβρίου. Μόλις τράβηξα τη φωτογραφία, την πλησίασα και της είπα απλώς «Ευχαριστούμε». Πραγματικά δεν ήξερα τι άλλο να πω. Δεν είπε ούτε λέξη, ήταν έκπληκτη και άφωνη, τα μάτια της υγρά καθώς συγκρατούσε τα δάκρυά της. Ένιωσα μούδιασμα».⁵⁴⁷

⁵⁴⁶ «Description: On Sept. 25th I traveled to Ground Zero with my two sisters. One of my brother-in-laws died in the attack. He worked on the 105th floor of the north tower for Cantor Fitzgerald. The photo was taken a few yards from where the north tower stood. It was taking with my camera by the fireman who escorted us».

Φωτογραφία αρ. 970.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=35428

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=35442&object_id=35428

⁵⁴⁷ «Description: I took this photo of a female NYPD officer laying flowers down at a blocked intersection Sept 16. After taking this photo I went up to her and simply said “Thank You.” I really didn’t know what else to say. She did not say a word, stunned and speechless, her eyes watery holding back tears. I felt numb».

Φωτογραφία αρ. 1333.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=34584

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=34598&object_id=34584

γ) Ψηφιακές φωτογραφίες από ανθρώπους που είχαν επισκεφτεί τη Νέα Υόρκη και τους Δίδυμους Πύργους πριν το 2001.⁵⁴⁸ Οι περισσότερες από αυτές τις φωτογραφίες καθώς και οι περιγραφές που τις συνοδεύουν μαρτυρούν μια νοσταλγική διάθεση των καταθετών για τους Δίδυμους Πύργους αλλά και για όσα αυτοί συμβόλιζαν (κατά κύριο λόγο την αμερικανική ισχύ και παντοδυναμία).

«Περιγραφή: Τραβηγμένη την ημέρα μνήμης για τη δολοφονία του JFK Jr, στις 23 Ιουλίου του 1999. Καθώς κοιτούσα πίσω από το τουριστικό λεωφορείο, την τελευταία φορά που θα βρισκόμουν τόσο κοντά σε αυτά τα υπέροχα κτίρια. Ένα από τα πράγματα που ΕΠΙΡΕΠΕ να κάνω ήταν να πάω στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου, ήμουν τόσο ενθουσιασμένος, [οι πύργοι] σου έκοβαν την ανάσα, και καθώς το λεωφορείο απομακρυνόταν από την περιοχή, εγώ κοιτούσα προς τα πίσω, δεν θα τους ξεχάσω ποτέ. Ήταν το πρώτο πράγμα που είδα από το αεροπλάνο καθώς φτάναμε στην πόλη, την πρώτη μου φορά στη Νέα Υόρκη, και το πρώτο πράγμα που πήγα να δω ήταν το Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου».⁵⁴⁹

⁵⁴⁸ Βλ. για παράδειγμα:

1) Φωτογραφία αρ. 1098.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=33044

2) Φωτογραφία αρ. 1109.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=32616

⁵⁴⁹ «Description: Taken day of JFK Jr memorial service, July 23, 1999. Looking back off the tour bus, the last time I would ever be this close to those wonderful buildings. One of the things I HAD to do was go to the World Trade Center, I was so excited, they were just breathtaking, and as the tour bus left the area, I kept looking back, Ill never forget them. They were the first thing I saw from the

«Περιγραφή: Είμαι Γάλλος γεννημένος το 1942. Θυμάμαι ότι η Γαλλία, η χώρα μου, απελευθερώθηκε χάρη στη βοήθεια χιλιάδων αμερικανών στρατιωτών GI και πως γι' αυτό είμαι ελεύθερος. Αγαπώ τη Νέα Υόρκη και σας στέλνω μια εικόνα του Μανχάταν την οποία τράβηξα τον Αύγουστο του 1992, στη μνήμη όλων όσων υποφέρουν στη Νέα Υόρκη. Ο Θεός ας ευλογεί το λαό της Αμερικής».⁵⁵⁰

airplane when we flew into the city, my first time in NYC, and the first thing i got to see was the WTC».

Φωτογραφία αρ. 1224.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=35368

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=35382&object_id=35368

⁵⁵⁰ «Description: I am a french citizen born in 1942. I remember that France, my country, was delivered thanks to the help of thousand young american GI and for that I am free. I love New York and I send you an image of Manhattan I took in August 1992, for the memory of all who are suffering in New york. God bless American people».

Φωτογραφία αρ. 1280.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=34795

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=34809&object_id=34795

«Περιγραφή: ο John και η Jeanette Blackwood από το Center Valley, Pa. επισκέπτονται τη Νήσο Έλλης μια ζεστή και αποπνικτική μέρα στις 14 Ιουνίου 2001. Ο John είναι Αμερικανός πρώτης γενιάς. Οι γονείς του και οι δύο αδελφές του έφτασαν στη Νήσο Έλλης από τη Σκωτία το 1920 και το 1921. Η φωτογραφία τραβήχτηκε από τον γιό τους, Jesse».⁵⁵¹

«Περιγραφή: Τράβηξα αυτή τη φωτογραφία από το φέρυ-μπόουτ που πάει από τη Νήσο Έλλης στο άγαλμα της Ελευθερίας, την εβδομάδα των

⁵⁵¹ «Description: John and Jeanette Blackwood, Center Valley, Pa., visit Ellis Island on a hot, muggy June 14, 2001. John is a first-generation American. His parents and two sisters arrived at Ellis Island from Scotland in 1920 and 1921. Photo taken by son, Jesse».

Φωτογραφία αρ. 1066.jpeg, The September 11 Digital Archive. ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=34052

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=34066&object_id=34052

Ευχαριστιών, το 1998. Αυτά είναι κορίτσια μουσουλμάνες από ένα τουριστικό γκρουπ».⁵⁵²

Σε αυτό το τμήμα του September 11 Digital Archive συμπεριλαμβάνονται τα ψηφιακά και ψηφιοποιημένα εικαστικά έργα και καλλιτεχνήματα, κολάζ κ.ά.⁵⁵³
Ενδεικτικά ακολουθούν τρία παραδείγματα:

⁵⁵² «Description: I took this photo from the ferry that goes from Ellis Island to the Statue of Liberty, Thanksgiving week, 1998. These were Muslim girls on a group trip». Φωτογραφία αρ. 1180.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=34291
Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=34305&object_id=34291

⁵⁵³ «September 11 Digital Archive Still Images», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=28

Επίσης, «September 11 Digital Archive Images Photos Art», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=27

Τέλος, «Library of Congress Art», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=1

Για παράδειγμα:

1) Φωτογραφία αρ. 1011.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=32792

2) Φωτογραφία αρ. 1258.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=33526

3) Φωτογραφία αρ. 1298.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=34626

4) Φωτογραφία αρ. 1297.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=34045

5) Φωτογραφία αρ. 640.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=33924

6) Φωτογραφία αρ. 1575.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=33278

7) Φωτογραφία αρ. 554.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=33092

8) Φωτογραφία αρ. 2567.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=34251

9) Φωτογραφία αρ. 2358.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=34916

10) Φωτογραφία αρ. 1260.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

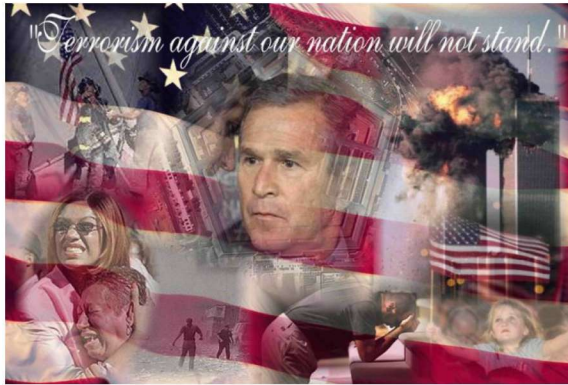
http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=34367

11) Φωτογραφία αρ. 2525.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=33106

12) Φωτογραφία αρ. 1457.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011,

http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=33579

«Περιγραφή: Αυτό το έφτιαξα αμέσως μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου. Η γυναίκα μου και εγώ καθόμασταν στο σαλόνι μας σιωπηροί και σαστισμένοι. Νιώθαμε τόσο μακριά και τόσο αβοήθητοι».⁵⁵⁴

«Περιγραφή: Τράβηξα αυτή τη φωτογραφία του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου από τη Circle Line το 1998. Έπειτα «έκοψα» τον ορίζοντα και έβαλα ένα ηλιοβασίλεμα που είχα τραβήξει στην Τοσκάνη. Τα ηλιοτρόπια είναι από μια φωτογραφία που είχε τραβήξει ο πεθερός μου από λιβάδια στο Ισραήλ. Έτσι προτιμώ να θυμάμαι τους Πύργους».⁵⁵⁵

⁵⁵⁴ «Description: I made this soon after the attacks of September 11th. My wife and I sat in our living room in stunned silence. So far away and so helpless».

Φωτογραφία αρ. 1281.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=35420

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=35434&object_id=35420

⁵⁵⁵ «Description: I took a photo of the WTC from the Circle Line in 1998. I then lifted the skyline and put it on a sunset I took in Tuscan. The sunflowers were lifted from I photo of my father-in-law's sunflower fields in Israel. This is how I prefer to remember the Towers».

Φωτογραφία αρ. 1092.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=34720

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=34734&object_id=34720

«Περιγραφή: Έφτιαξα αυτό με εικόνες που συνέλεξα από το διαδικτυακό τόπο των *Times* της Νέας Υόρκης. Δυστυχώς, δείχνει μόνο 608 από τα θύματα. – [υπογραφή:] rk»⁵⁵⁶

Τέλος, το τμήμα αυτό του αρχείου περιλαμβάνει και μια ειδική συλλογή εικόνων προς τιμήν των πυροσβεστών, των λοιπών διασωστών και των εθελοντών, τη συλλογή «Thank You Rescuers Still Images».⁵⁵⁷ Η συλλογή αυτή διαπνέεται από συναισθήματα όπως η υπερηφάνεια για τους πυροσβέστες και συγκροτεί ένα ηρωικό αφήγημα αυταπάρνησης και θυσίας των ένστολων Αμερικανών.

⁵⁵⁶ «Description: I made this with images collected from the New York Times website. Sadly, it only represents 608 of the victims. –rk»

Φωτογραφία αρ. 1283.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=32862

Πληροφορίες για τον καταθέτη στη σελίδα

http://911digitalarchive.org/repository_contributor.php?contributor_id=32876&object_id=32862

⁵⁵⁷ «Thank You Rescuers Still Images», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=7

Βλ. για παράδειγμα:

1) Φωτογραφία αρ. 43.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=584

2) Φωτογραφία αρ. 45.jpeg, The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/repository_object.php?object_id=548

5) Ψηφιακά Κινούμενα Σχέδια

Πρόκειται για ψηφιακά βίντεο και παιχνίδια που δημιούργησαν ιδιώτες αλλά και οργανισμοί, φορείς, δίκτυα και άλλα, με αφορμή τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου.⁵⁵⁸ Τα περισσότερα από αυτά είναι κόμικ και καρτούν και αφορούν τη βίαιη εξόντωση του Osama Bin Laden και γενικά την έννοια της εκδίκησης.⁵⁵⁹ Εδώ, έντονο είναι το αφήγημα της εθνικής συσπείρωσης με στόχο τη «δικαιολογημένη» εκδίκηση για τις επιθέσεις: η επίφαση της χιουμοριστικής και ψυχαγωγικής προσέγγισης που επιτυγχάνεται με τη μορφή των κινουμένων σχεδίων, μετατρέπει το αφήγημα της εκδίκησης σε αβίαστη δικαιολόγηση των πολιτικών και στρατιωτικών επιλογών της τότε αμερικανικής κυβέρνησης μετά τις επιθέσεις.

Σε αυτό το τμήμα του September 11 Digital Archive υπάρχουν και μερικά άλλα βίντεο που είναι συναισθηματικά φορτισμένα και αποδίδουν φόρο τιμής στα θύματα των επιθέσεων, ή αποτελούν βίντεο-εκστρατείες για βοήθεια στους πληγέντες, ή ακόμα επιζητούν να μεταφέρουν μηνύματα ειρήνης.⁵⁶⁰

⁵⁵⁸ «September 11 Digital Archive Collected Digital Animations and Creations», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=15

⁵⁵⁹ Βλ. για παράδειγμα:

- 1) «Osama sucks», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Φεβρουαρίου 2011, http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/341object.swf
- 2) The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Φεβρουαρίου 2011, http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/340object.swf
- 3) The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Φεβρουαρίου 2011, http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/351object.swf
- 4) «Diplomacy», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Φεβρουαρίου 2011, http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/56object.swf
- 5) The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Φεβρουαρίου 2011, http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/153object.swf
- 6) The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Φεβρουαρίου 2011, http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/323object.swf

⁵⁶⁰ Βλ. για παράδειγμα:

- 1) «Can't cry hard enough. A tribute to the victims of September 11, 2001», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011, http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/42object.swf
- 2) Asociación Tepeyak, «WTC Relief Project for Disadvantaged Latino Immigrants», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011, http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/44object.swf
- 3) «Endless Cycle?», The September 11 Digital Archive, ταινία με ιδέα και σκηνοθεσία του Nishan Kazazian, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/55object.mov
- 4) The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011, http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/37object.swf

Τέλος, σε αυτό το τμήμα του September 11 Digital Archive περιλαμβάνεται και μια μικρή συλλογή κινουμένων σχεδίων του καρτουνίστα Mark Fiore.⁵⁶¹ Ο Fiore είναι αριστερών πεποιθήσεων και τα κινούμενα σχέδιά του έχουν πολιτικό χαρακτήρα. Είναι ο πρώτος καρτουνίστας που έχει κερδίσει βραβείο Pulitzer για τη δουλειά του, η οποία αποτελείται αποκλειστικά από κινούμενα σχέδια.⁵⁶²

6) Συνεντεύξεις («Interviews»)

Προφορικές απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις. Ειδικότερα, εδώ περιλαμβάνεται συλλογή συνεντεύξεων ανθρώπων που υπέστησαν διώξεις ή άλλα δεινά στο πλαίσιο της εφαρμογής του νόμου Patriot Act του 2002.⁵⁶³ Πρόκειται για το «Acting Patriotic» Interviews Project, στο πλαίσιο του οποίου συλλέχθηκαν βίντεο, συνεντεύξεις-μαρτυρίες, φωτογραφίες, έγγραφα και άλλο υλικό σχετικά με την εφαρμογή του αντιτρομοκρατικού νόμου της κυβέρνησης Μπους στο εσωτερικό των ΗΠΑ. Επίσης, αρκετές συνεντεύξεις Αράβων και Μουσουλμάνων Αμερικανών για

⁵⁶¹ «Mark Fiore Animations», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=17
Βλ. ενδεικτικά:

1) «A Nation remembers», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011,

http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/131object.swf

2) The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011, http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/129object.swf

3) «Covering the war», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011,

http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/127object.swf

4) The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011, http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/133object.swf

Η προσωπική ιστοσελίδα του Mark Fiore βρίσκεται στη διεύθυνση <https://www.markfiore.com/>, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011.

⁵⁶² «The 2010 Pulitzer Prize Winners: Editorial Cartooning», The Pulitzer Prizes, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011, <http://www.pulitzer.org/citation/2010-Editorial-Cartooning>

⁵⁶³ «Acting Patriotic Interviews», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=20

Βλ. ενδεικτικά:

1) «Interview with Adrienne Garcia, Conducted by James Ridgeway, April 03, 2002», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011,

http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/1381object.pdf

2) «Interview with Mohammed Naman, Conducted by James Ridgeway, April 06, 2002», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011,

http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/1383object.pdf

3) «Interview with George Gruenthal, Conducted by James Ridgeway, April 06, 2002», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011,

http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/1387object.pdf

4) «Interview with Shaffic Gervez, Conducted by James Ridgeway, 2002», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011,

http://static.911digitalarchive.org/REPOSITORY/OTHER_OBJECTS/1386object.pdf

τις συνέπειες και την επίδραση των γεγονότων της 11ης Σεπτεμβρίου στις αραβικές και μουσουλμανικές κοινότητες της Αμερικής. Πρόκειται για το πρόγραμμα MEMEAC Interviews Project του Middle East and Middle Eastern American Center (MEMEAC),⁵⁶⁴ στο Graduate Center του Πανεπιστημίου της Πόλης της Νέας Υόρκης (CUNY).⁵⁶⁵

7) Ήχος και Βίντεο («Audio/Video»)

Οπτικοακουστικό υλικό («911 Videos»)⁵⁶⁶ Προσωπικές ιστορίες καταγεγραμμένες ηχητικά σε φωνητικά μηνύματα («911 Digital Archive Phone Messages»)⁵⁶⁷ Επίσης, φωνητικά μηνύματα επισκεπτών της έκθεσης «Smithsonian's September 11: Bearing Witness to History».⁵⁶⁸

Αξίζει να σημειωθεί ότι το September 11 Digital Archive λειτουργεί και ως κόμβος: πέρα από τις απευθείας συνεισφορές χρηστών στο ίδιο το αρχείο, οι συντελεστές του εντόπισαν, καταλογογράφησαν και προσφέρουν πρόσβαση σε πολλούς διαδικτυακούς τόπους άλλων φορέων, οργανώσεων, ιδρυμάτων κ.λπ. με ειδικές συλλογές πρωτογενούς υλικού που σχετίζεται με τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου.⁵⁶⁹ Για παράδειγμα, χαρακτηριστική είναι η συλλογή με τον τίτλο «Ground One: Voices from Post-911 Chinatown», όπου έχουν συγκεντρωθεί συνεντεύξεις Αμερικανών κινεζικής καταγωγής και άλλων μελών της κινεζικής κοινότητας που ζουν ή και εργάζονται στη Chinatown της Νέας Υόρκης, μιας περιοχής που υπέφερε πολύ από τις επιθέσεις λόγω της φυσικής εγγύτητάς της στο σημείο των επιθέσεων.⁵⁷⁰ Επίσης, το September 11 Digital Archive προσφέρει στους επισκέπτες του διαδικτυακή πρόσβαση σε εξωτερικές ιστοσελίδες και άλλα ψηφιακά

⁵⁶⁴ Middle East and Middle Eastern American Center (MEMEAC), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011, <http://memeac.gc.cuny.edu/>

⁵⁶⁵ «Middle East and Middle Eastern American Center Interviews», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=14

⁵⁶⁶ «911 Videos», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=12386

⁵⁶⁷ «911 Digital Archive Phone Messages», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=37

⁵⁶⁸ «Smithsonian Audio Files», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011, http://911digitalarchive.org/galleries.php?collection_id=40

⁵⁶⁹ «September 11 Digital Archive Special Collections», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Φεβρουαρίου 2011, <http://911digitalarchive.org/exhibitions.php>

⁵⁷⁰ «Ground One: Voices from Post-911 Chinatown», Museum of Chinese in the Americas, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Φεβρουαρίου 2011, <http://911digitalarchive.org/chinatown/>

διαδικτυακά αρχεία με θέμα τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου. Μάλιστα, κατηγοριοποιεί αυτούς τους διαδικτυακούς τόπους α) με βάση τον τύπο τους, δηλαδή με το αν είναι προσωπικές ιστοσελίδες (κυρίως ιστολόγια), αρχεία εταιρειών, φιλανθρωπικών οργανισμών, μέσων μαζικής ενημέρωσης ή κυβερνητικών φορέων, και β) με βάση το περιεχόμενό τους (προσωπικές ιστορίες, κείμενα στοχαστικού χαρακτήρα, συζητήσεις, αναμνηστικά, νέα και ειδήσεις, βίντεο κ.ά.).⁵⁷¹

Συνολικά, φαίνεται ότι το September 11 Digital Archive συγκροτεί ένα αρχειακό σώμα με υλικό που αφορά τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001, το οποίο ωστόσο δεν είναι ομοιογενές ούτε ως προς το είδος και τη μορφή του, ούτε ως προς το περιεχόμενό του. Το September 11 Digital Archive συλλέγει υλικό ανεξάρτητα από την προέλευσή του και χωρίς άλλα κριτήρια, σε αντίθεση με τα παραδοσιακά αναλογικά αρχεία, στα οποία τόσο η προέλευση του υλικού, όσο και οι διαδικασίες αξιολόγησης και επιλογής στις οποίες υπόκειται, προκειμένου να αποφασιστεί ποιο τεκμήριο θα διασωθεί και ποιο όχι, παίζουν σημαντικό ρόλο. Το υλικό αποτελείται κυρίως από συνεισφορές μεμονωμένων ατόμων χωρίς κάποια επαγγελματική σχέση με την ιστορία, αλλά περιλαμβάνει και υλικό που συλλέχθηκε από ιδρύματα, φορείς, θεσμούς και άλλες συσσωματώσεις, συνιστώντας έτσι ένα συνδυασμό ιδιωτικών και δημόσιων, ανεπίσημων και επίσημων ιστοριών και μνημών· ένα σύνολο από αφηγήματα και αναπαραστάσεις των γεγονότων, συναισθηματικά φορτισμένα, ιδεολογικά και πολιτικά προσανατολισμένα, αποσπασματικά και επιμέρους, πολυάριθμα, ποικίλα και διαφορετικά, όλα τους, πάντως, περιεκτικά και αντιπροσωπευτικά δείγματα της δημόσιας έκφρασης της ατομικής και της συλλογικής μνήμης για τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001.

3B2. Λίγα λόγια για το Roy Rosenzweig Center for History and New Media

Το Roy Rosenzweig Center for History and New Media (RRCHNM) ιδρύθηκε το 1994. Σκοπός του είναι να οργανώνει και να προωθεί δραστηριότητες και προγράμματα που αφορούν τη σύζευξη των νέων ψηφιακών τεχνολογιών και εφαρμογών με την ιστορία, επιδρώντας έτσι στην αναδιαμόρφωση τόσο του ίδιου του γνωστικού αντικειμένου, όσο και του ακαδημαϊκού πεδίου της ιστορίας στη

⁵⁷¹ «Guide to September 11 Websites», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Φεβρουαρίου 2011, <http://911digitalarchive.org/guide.php>

σημερινή ψηφιακή εποχή. Μελετά τον τρόπο με τον οποίο παράγονται, καταγράφονται και «σώζονται» η ιστορία, η ιστορική εμπειρία και μνήμη, τον 20ό και τον 21ο αιώνα στο ψηφιακό περιβάλλον του διαδικτύου, εκφράζοντας την άποψη ότι η επίσημη ιστορία είναι –ή θα έπρεπε να είναι– αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την ιστορία, ή μάλλον με την ιστορική εμπειρία του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά, είτε είναι επαγγελματίας ιστορικός είτε όχι. Σύμφωνα με τα δικά τους λόγια, το RRCHNM

χρησιμοποιεί τα ψηφιακά μέσα και την ψηφιακή τεχνολογία για να διασώσει και να παρουσιάσει την ιστορία στο διαδίκτυο, για να μετασχηματίσει τις ακαδημαϊκές μεθόδους μελέτης σε όλες τις ανθρωπιστικές επιστήμες και για να προάγει την κατανόηση της ιστορίας και την εκπαιδευτική διαδικασία. Τα πολυάριθμα προγράμματα και τα έργα του RRCHNM δέχονται περισσότερους από είκοσι εκατομμύρια επισκέπτες το χρόνο, ενώ πάνω από ένα εκατομμύριο άνθρωποι βασίζονται στα ψηφιακά εργαλεία του για να διδάξουν, να διδαχτούν και να διεξάγουν ιστορική έρευνα.⁵⁷²

Η πολιτική φιλοσοφία πίσω από τις δραστηριότητες του RRCHNM βασίζεται στην πεποίθηση ότι με τη χρήση των νέων τεχνολογιών η ιστορία απεκδύεται τον αυστηρά ακαδημαϊκό και επαγγελματικό της χαρακτήρα, βγαίνει εκτός του πανεπιστημίου και των ερευνητικών ιδρυμάτων, ανοίγεται προς τα έξω, καθώς επεκτείνεται η πρόσβαση περισσότερων ανθρώπων τόσο στις πηγές της όσο και στις ποικίλες εκφράσεις και επιτελέσεις της. Κατά μία έννοια, προωθείται ο εκδημοκρατισμός του γνωστικού αντικειμένου της ιστορίας. Το RRCHNM

έχει αξιοποιήσει τα ψηφιακά μέσα και την τεχνολογία των ηλεκτρονικών υπολογιστών προκειμένου να εκδημοκρατίσει την ιστορία –προκειμένου να ενσωματώσει πολλαπλές φωνές, να προσεγγίσει ποικίλα ακροατήρια

⁵⁷² «CHNM uses digital media and technology to preserve and present history online, transform scholarship across the humanities, and advance historical education and understanding. Each year CHNM's many project websites receive over 20 million visitors, and over a million people rely on its digital tools to teach, learn, and conduct research». «About», Roy Rosenzweig Center for History and New Media, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://chnm.gmu.edu/about/>

και να ενθαρρύνει τη συμμετοχή του κοινού στην παρουσίαση και στη διάσωση του παρελθόντος.⁵⁷³

Βέβαια, αυτή η διαδικασία εκδημοκρατισμού δεν σημαίνει απαραίτητα την απολύτως ελεύθερη πρόσβαση στην ιστορική πληροφορία. Αντίθετα, προϋποθέτει προσεκτικά επιλεγμένες διαδικασίες ελέγχου της πρόσβασης, ακόμα και αν αυτό σημαίνει απλώς την καταγραφή των στοιχείων του ερευνητή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι στη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου, όπου από το 2003 έχει γίνει δεκτό το September 11 Digital Archive στο πλαίσιο των ψηφιακών συλλογών της Βιβλιοθήκης, φιλοξενούνται ψηφιακά τεκμήρια τα οποία έχουν σταλεί ηλεκτρονικά από διάφορους καταθέτες στο September 11 Digital Archive με την προϋπόθεση, ωστόσο, να μην είναι ελεύθερα διαθέσιμα στο διαδίκτυο.⁵⁷⁴ Όπως ήδη σημειώθηκε, η έννοια του εκδημοκρατισμού δεν ταυτίζεται εξ ορισμού με διαδικασίες ευνοϊκές προς τη διαφορετικότητα και την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης ιστορικής εμπειρίας και κουλτούρας. Σε κάθε περίπτωση, η διαμόρφωση ενός ψηφιακού αρχείου στο διαδίκτυο είναι συνδεδεμένη με κάποιου είδους έλεγχο και ορισμό κριτηρίων, αν όχι για την επιλογή και την αξιολόγηση των τεκμηρίων και μαρτυριών, σίγουρα για τον τρόπο με τον οποίο αυτά παρουσιάζονται, διατίθενται, και επικοινωνούνται στο ψηφιακό περιβάλλον.

Το RRCHNM διακρίνει τις δραστηριότητές του σε τρεις ομάδες: 1) στη διαδικασία της διδασκαλίας και της μάθησης («teaching + learning»),⁵⁷⁵ 2) στην έρευνα και τα ερευνητικά εργαλεία («research + tools»),⁵⁷⁶ 3) στη συλλογή και παρουσίαση υλικού («collecting + exhibiting»).⁵⁷⁷

Στην πρώτη ομάδα τοποθετούνται όλες εκείνες οι δραστηριότητες του RRCHNM που αφορούν την παροχή ελεύθερης πρόσβασης σε πρωτογενείς πηγές απαραίτητες για τη διαδικασία της εκπαίδευσης –με βασικούς και επιθυμητούς

⁵⁷³ «CHNM has used digital media and computer technology to democratize history –to incorporate multiple voices, reach diverse audiences, and encourage popular participation in presenting and preserving the past».

«About», Roy Rosenzweig Center for History and New Media, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Ιανουαρίου 2011, <http://chnm.gmu.edu/about/>

⁵⁷⁴ Η πληροφορία αυτή μου έγινε γνωστή από τον διευθυντή του RRCHNM, καθηγητή Dan Cohen, ύστερα από προσωπική επικοινωνία μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στις 19/01/2011.

⁵⁷⁵ «Teaching + Learning», Roy Rosenzweig Center for History and New Media, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2011, <http://chnm.gmu.edu/category/teaching-and-learning/>

⁵⁷⁶ «Research + Tools», Roy Rosenzweig Center for History and New Media, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2011, <http://chnm.gmu.edu/research-and-tools/>

⁵⁷⁷ «Collecting + Exhibiting», Roy Rosenzweig Center for History and New Media, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2011, <http://chnm.gmu.edu/collecting-and-exhibiting/>

αποδέκτες τους καθηγητές ιστορίας, αλλά όχι μόνο αυτούς–, το σχεδιασμό και την παροχή στο διαδίκτυο πρότυπων προγραμμάτων μαθημάτων για τη διδασκαλία της ιστορίας, καθώς και οδηγιών, συμβουλών, προτάσεων προς εκπαιδευτικούς και μαθητές για τη χρήση των νέων τεχνολογιών κατά την εκπαιδευτική διαδικασία. Ενδεικτικά, έχουν ενδιαφέρον κάποια παραδείγματα: α) το βραβευμένο History Matters (the U.S. Survey Course on the Web),⁵⁷⁸ για την ανακάλυψη της αμερικανικής ιστορίας στο διαδίκτυο και την ενίσχυση της διδασκαλίας της· β) το teachinghistory.org,⁵⁷⁹ ένας κόμβος που παρέχει πρόσβαση σε υλικό online γενικά για τη διδασκαλία της ιστορίας σε όλες τις βαθμίδες της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στις ΗΠΑ· γ) το Historical Thinking Matters,⁵⁸⁰ ένας διαδικτυακός τύπος ο οποίος επικεντρώνει στην αμερικανική ιστορία, αλλά αυτή τη φορά απευθύνεται σε μαθητές με στόχο να τους πείσει ότι είναι σημαντικό να σκέφτονται κριτικά αλλά και οικεία όταν μελετούν, ανακαλύπτουν ή και βιώνουν την ιστορία. Εξυπακούεται ότι υπάρχουν και πολλά άλλα προγράμματα και έργα με τίτλους ενδεικτικούς για το ιστορικό τους περιεχόμενο, όπως το Liberty, Equality, Fraternity: Exploring the French Revolution,⁵⁸¹ το Making the History of 1989,⁵⁸² το Children and Youth in History⁵⁸³ κ.ά.

Η δεύτερη ομάδα αφορά ένα συνδυασμό πρακτικών εφαρμογών και θεωρητικών αναζητήσεων. Το RRCHNM σχεδιάζει, αναπτύσσει και παρουσιάζει εφαρμογές, προγράμματα, λογισμικά, ηλεκτρονικές εκδόσεις και άλλα παρόμοια εργαλεία για τη μελέτη, τη συγγραφή και τη διδασκαλία της ιστορίας. Ο στόχος είναι να μελετηθούν ζητήματα που προκύπτουν στο νέο πεδίο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, καθώς και να βοηθηθούν στην πράξη και στο έργο τους οι ιστορικοί και άλλα μέλη της κοινότητας των ανθρωπιστικών επιστημών. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας εφαρμογής, το οποίο έχει ευρεία απήχηση

⁵⁷⁸ History Matters. The U.S. survey course on the Web, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011, <http://historymatters.gmu.edu/>

⁵⁷⁹ Teaching History.org. National History Education Clearinghouse, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011, <http://teachinghistory.org/>

⁵⁸⁰ Historical Thinking Matters, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011, <http://historicalthinkingmatters.org/>

⁵⁸¹ Liberty, Equality, Fraternity. Exploring the French Revolution, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011, <http://chnm.gmu.edu/revolution/>

⁵⁸² Making the History of 1989. The Fall of Communism in Eastern Europe, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011, <http://chnm.gmu.edu/1989/>

⁵⁸³ Children and Youth in History, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011, <http://chnm.gmu.edu/cyh/>

διεθνώς, αλλά και στην ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα, το Zotero,⁵⁸⁴ είναι ένα πρόγραμμα που αποτελεί κατά κάποιο τρόπο επέκταση του Mozilla Firefox και συλλέγει, οργανώνει και παραπέμπει σε πρωτογενείς πηγές και βιβλιογραφία. Το πρόγραμμα αυτό διατίθεται ελεύθερα στο διαδίκτυο. Άλλες ενδιαφέρουσες και διαδομένες εφαρμογές είναι, ενδεικτικά, το Omeka,⁵⁸⁵ ένα εργαλείο αναζήτησης προγραμμάτων μαθημάτων ιστορίας σε πανεπιστήμια διεθνώς, το Timeline Builder,⁵⁸⁶ μια εφαρμογή για τη δημιουργία χρονογραμμών online, το Web Scrapbook,⁵⁸⁷ ένα είδος πρόχειρου φακέλου όπου μπορεί κανείς να αποθηκεύσει διαδικτυακό υλικό κάθε τύπου, π.χ., εικόνες, ιστοσελίδες, κείμενα, αλλά και να συνεργαστεί και να το μοιραστεί με άλλους online κ.ά.

Στην τρίτη ομάδα, την οποία το RRCHNM ονομάζει «Collecting and Exhibiting», περιλαμβάνονται όλα εκείνα τα προγράμματα και εγχειρήματα του κέντρου που αφορούν κατά κύριο λόγο τη συλλογή ψηφιακών τεκμηρίων για το παρελθόν, τη δημιουργία ψηφιακών αποθετηρίων και ενεργών διαδικτυακών ιστορικών αρχείων, καθώς και τη διάθεση του διαδικτυακού αρχειακού υλικού στο κοινό, σε παγκόσμια κλίμακα· το υλικό αυτό διατίθεται μέσω του διαδικτύου τόσο στην πρωτογενή μορφή του, όσο και με άλλους τρόπους, όπως είναι η παρουσίαση των πηγών μέσω εκπαιδευτικών εφαρμογών και προτύπων. Το ιστορικό περιεχόμενο αυτών των αρχείων είναι ποικίλο και αφορά διάφορα θέματα. Ο χρήστης, για παράδειγμα, μπορεί να ανακαλύψει: α) την προσωπογραφία μιας γυναίκας του 18ου αιώνα, της Martha Washington,⁵⁸⁸ εγγράφοντας αυτό το αρχείο στο πλαίσιο των σπουδών του φύλου· β) ένα αρχείο με προσωπικές μαρτυρίες, φωτογραφίες και άλλο ψηφιακό υλικό από τους τυφώνες Katrina και Rina, το Hurricane Digital Memory Bank (HDMB).⁵⁸⁹ γ) ένα αρχείο προφορικής ιστορίας με μαρτυρίες Μεξικανών επισκεπτών και εργατών, κυρίως, οι οποίοι πέρασαν τα αμερικανικά σύνορα την περίοδο 1942-1964 για να εργαστούν στις ΗΠΑ, το Bracero History Archive.⁵⁹⁰

⁵⁸⁴ Zotero, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011, <http://www.zotero.org/>

⁵⁸⁵ Βλ. παραπάνω, στην υποσημείωση 503.

⁵⁸⁶ «About Time Builder (Beta)», Roy Rosenzweig Center for History and New Media, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011, <http://chnm.gmu.edu/tools/timelines/>

⁵⁸⁷ «What is the web Scrapbook?», Roy Rosenzweig Center for History and New Media, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011, <http://chnm.gmu.edu/tools/scrapbook/>

⁵⁸⁸ Martha Washington. A life, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2011, <http://marthawashington.us/>

⁵⁸⁹ Hurricane Digital Memory Bank, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2011, <http://www.hurricanearchive.org/>

⁵⁹⁰ Bracero History Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2011, <http://braceroarchive.org/>

Επίσης, μπορεί να επισκεφτεί και άλλα εγχειρίσματα ιστορίας, πιο πρωτότυπα από την άποψη της αξιοποίησης των ψηφιακών μέσων, σαν το διαδραστικό διαδικτυακό αρχείο για την ιστορία του Mozilla, των εφαρμογών και των προϊόντων του, όπως το Thunderbird, αλλά και όλης της «κοινότητας χρηστών», όπως ονομάζεται, του συγκεκριμένου προγράμματος περιήγησης στον παγκόσμιο ιστό.⁵⁹¹ Σε αυτή την ομάδα δραστηριοτήτων του RRCHNM, εντάσσεται και το September 11 Digital Archive.

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το RRCHNM λειτουργεί στο πλαίσιο του Τμήματος Ιστορίας και Ιστορίας της Τέχνης («History and Art History»)⁵⁹² του Πανεπιστημίου Τζορτζ Μείσον και συνδράμει στη διδασκαλία του μεταπτυχιακού του προγράμματος. Κατά καιρούς υποστηρίχτηκε, βραβεύτηκε και επιχορηγήθηκε από διάφορους οργανισμούς και δημόσιους φορείς στις ΗΠΑ (American Historical Association,⁵⁹³ National Humanities Center,⁵⁹⁴ National Endowment for the Humanities,⁵⁹⁵ Department of Education,⁵⁹⁶ Library of Congress,⁵⁹⁷ Institute of Museum and Library Services,⁵⁹⁸ American Council of Learned Societies),⁵⁹⁹ αλλά και από ιδιωτικά ιδρύματα (Mellon Foundation,⁶⁰⁰ Sloan Foundation,⁶⁰¹ Hewlett Foundation,⁶⁰² Rockefeller Foundation,⁶⁰³ Gould Foundation,⁶⁰⁴ Delmas Foundation,⁶⁰⁵ Kellogg Foundation).⁶⁰⁶

⁵⁹¹ Mozilla Digital Memory Bank, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2011, <http://mozillamemory.org/>

⁵⁹² Department of History and Art History, George Mason University, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://historyarthistory.gmu.edu/>

⁵⁹³ American Historical Association (AHA), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <https://www.historians.org/>

⁵⁹⁴ National Humanities Center, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://nationalhumanitiescenter.org/>

⁵⁹⁵ National Endowment for the Humanities (NEH), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://www.neh.gov/>

⁵⁹⁶ The U.S. Department of Education, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://www.ed.gov/>

⁵⁹⁷ Library of Congress, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://www.loc.gov/>

⁵⁹⁸ Institute of Museum and Library Services, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://www.imls.gov/>

⁵⁹⁹ American Council of Learned Societies (ACLS), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <https://www.acls.org/>

⁶⁰⁰ The Andrew W. Mellon Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://www.mellon.org/>

⁶⁰¹ Alfred P. Sloan Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://www.sloan.org/>

⁶⁰² The William and Flora Hewlett Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://www.hewlett.org/>

⁶⁰³ The Rockefeller Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://www.rockefellerfoundation.org/>

⁶⁰⁴ Edwin Gould Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://www.edwingouldfoundation.org/>

3B3. Ο δεύτερος εταίρος: American Social History Project / Center for Media and Learning

Το American Social History Project / Center for Media and Learning (ASHP/CML), δηλαδή ο δεύτερος φορέας που συμπράττει στο September 11 Digital Archive, έχει την έδρα του στο Graduate Center του Πανεπιστημίου της Πόλης της Νέας Υόρκης (CUNY). Ιδρύθηκε το 1981 από τους ιστορικούς της εργασίας Herbert Gutman και Stephen Brier,⁶⁰⁷ και διευθύνεται από το 1998 μέχρι σήμερα από τον ιστορικό Joshua Brown.⁶⁰⁸ Το 1990 συμπεριλήφθηκε και επισήμως στα ερευνητικά κέντρα του Πανεπιστημίου της Πόλης της Νέας Υόρκης και συνδέθηκε με το μεταπτυχιακό πρόγραμμα ιστορίας, ενισχύοντας θεωρητικά, αλλά και πρακτικά, τους υποψήφιους διδάκτορες ιστορίας στην προσπάθειά τους να συλλάβουν και να υλοποιήσουν ψηφιακά προγράμματα και εφαρμογές ιστορίας.

Κατά το 1998, το ASHP/CML ανέλαβε τη διαχείριση του Εργαστηρίου Νέων Μέσων, ενός πρωτοποριακού κέντρου για την ανάπτυξη ερευνητικών έργων και προγραμμάτων ψηφιακών μέσων.⁶⁰⁹

Το ASHP/CML παράγει έντυπο, οπτικό και πολυμεσικό υλικό με θέμα την κοινωνική και πολιτισμική ιστορία των ΗΠΑ, όπως για παράδειγμα ντοκιμαντέρ, αλλά και διαδικτυακά αρχεία, πολλά από τα οποία βρίσκονται σε συνεργασία με το RRCHNM και έχουν αναφερθεί ενδεικτικά παραπάνω. Στόχος του ASHP/CML, όπως δηλώνεται στο διαδικτυακό του τόπο, είναι η προαγωγή της διδασκαλίας της ιστορίας με την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και η ενίσχυση της εκπαιδευτικής

⁶⁰⁵ The Gladys Krieble Delmas Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://delmas.org/>

⁶⁰⁶ W. K. Kellogg Foundation, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://www.wkcf.org/>

⁶⁰⁷ «Stephen Brier», The Graduate Center. CUNY, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://www.gc.cuny.edu/Page-Elements/Academics-Research-Centers-Initiatives/Doctoral-Programs/Urban-Education/Faculty-Bios/Stephen-Brier>

⁶⁰⁸ «Joshua Brown / Executive Director», American Social History Project/Center for Media and Learning (ASHP/CML), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014, <http://ashp.cuny.edu/about-us/staff/josh-brown/>

⁶⁰⁹ «In 1998, ASHP/CML assumed stewardship of the New Media Lab, GC's state-of-the-art facility for the development of doctoral digital media projects». «About», American Social History Project/Center for Media and Learning (ASHP/CML), ημερομηνία 7 Φεβρουαρίου 2011, <http://ashp.cuny.edu/about-us/>

κοινότητας σε ό,τι αφορά τη διδασκαλία της ιστορίας. Η στελέχωσή του από ιστορικούς, καλλιτέχνες, τεχνικούς της πληροφορικής, αλλά και εκπαιδευτικούς, φαίνεται να εξυπηρετεί αυτό το στόχο.

Κατά τη δημιουργία και τη λειτουργία του, το September 11 Digital Archive συνεργάστηκε με διάφορους φορείς, ιδρύματα και εταιρείες για να υλοποιήσει τον αρχικό του στόχο, δηλαδή τη συλλογή και τη διάθεση του ψηφιακού υλικού για τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001, και χρηματοδοτήθηκε από το Alfred P. Sloan Foundation.⁶¹⁰ Αναλυτικά, συνεργάστηκε με τους εξής φορείς:

- 1) τη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου·
- 2) το Smithsonian's National Museum of American History, Behring Center,⁶¹¹ για τη συλλογή κειμένων και ψηφιακού ηχητικού υλικού από τους επισκέπτες της έκθεσης στο μουσείο, και του διαδικτυακού κόμβου με τίτλο «September 11: Bearing Witness to History»⁶¹² (διάρκεια 11/09/2002-06/07/2003)·
- 3) το NPR Lost and Found Sound, μια αμερικανική συνεργασία μεταξύ παραγωγών ραδιοφώνου, καλλιτεχνών, ιστορικών, δημοσιογράφων, ακροατών και άλλων,⁶¹³ για τον εντοπισμό και τη συλλογή ήχων και ηχητικών ντοκουμέντων/τεκμηρίων (για παράδειγμα, φωνητικών μηνυμάτων, συνεντεύξεων, ήχων από εργασίες στα συντρίμια των Δίδυμων Πύργων) σχετικά με την 11η Σεπτεμβρίου του 2001, με τίτλο The Sonic Memorial Project.⁶¹⁴
- 4) το American Red Cross Museum,⁶¹⁵ για την καταγραφή των μαρτυριών των μελών του αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού, αλλά και των εθελοντών που συμμετείχαν στις ανθρωπιστικές προσπάθειες μετά το γεγονός.
- 5) την εταιρεία Mixnet,⁶¹⁶ για την ψηφιοποίηση και αρχειοθέτηση των σχετικών μαρτυριών και των καταγραμμένων αναμνήσεων των επισκεπτών του Smithsonian's National Museum of American History·
- 6) την εταιρεία uReach Technologies,⁶¹⁷ για την ψηφιοποίηση ηχητικών μαρτυριών·

⁶¹⁰ «Partners», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Μαρτίου 2014, <http://911digitalarchive.org/about/partners.php>

⁶¹¹ National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Φεβρουαρίου 2011, <http://americanhistory.si.edu/>

⁶¹² September 11. Bearing Witness to History, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Φεβρουαρίου 2011, <http://amhistory.si.edu/september11/>

⁶¹³ «Lost & Found Sound», NPR, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Μαρτίου 2014, <http://www.npr.org/sections/lost-found-sound/>

⁶¹⁴ The Sonic Memorial Project, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Φεβρουαρίου 2011, <http://www.sonicmemorial.org/sonic/public/index.html>

⁶¹⁵ «Our history», American Red Cross, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Φεβρουαρίου 2011, <http://www.redcross.org/museum/history/brief.asp>

⁶¹⁶ Mixnet, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Φεβρουαρίου 2011, <http://mixnet.com/>

7) την εταιρεία Seagate Technology,⁶¹⁸ για την παροχή υπηρεσιών σχετικά με τις μεθόδους ψηφιακής αποθήκευσης των τεκμηρίων του September 11 Digital Archive· 8) και τέλος, το μη κερδοσκοπικό οργανισμό Streaming Culture, για θέματα ροής πληροφοριών και μεταφοράς δεδομένων κυρίως οπτικοακουστικών αρχείων.

Το September 11 Digital Archive έγινε δεκτό από τη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου ως μέρος των μόνιμων ψηφιακών συλλογών της το 2003, αποτελώντας έτσι την πρώτη μεγάλη σε όγκο και πλούτο υλικού ψηφιακή συλλογή της Βιβλιοθήκης για τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001.⁶¹⁹ Εκεί, μάλιστα, βρίσκεται και το υλικό που κατατέθηκε στο RRCHNM με τον όρο να μη δημοσιευτεί στο διαδικτυακό αρχείο του September 11 Digital Archive.⁶²⁰ Το σχετικό πρόγραμμα ολοκληρώθηκε επισήμως το 2004 και έτσι το September 11 Digital Archive «έκλεισε». Δηλαδή οι οργανωτές και οι διαχειριστές του διαδικτυακού τύπου συνέλεξαν, δέχονταν και διατηρούσαν συνδρομές σχετικού υλικού που καταθέτονταν διαδικτυακά, αλλά δεν ενημέρωναν ούτε εμπλούτιζαν με αυτές το υπάρχον διαδικτυακό αρχείο. Με αφορμή τα δέκα χρόνια από τις επιθέσεις, το RRCHNM ανακοίνωσε στις 8 Σεπτεμβρίου του 2011 ότι το September 11 Digital Archive ανοίγει ξανά με στόχο να συλλέξει νέες ιστορίες και μνήμες των γεγονότων δέκα χρόνια μετά.⁶²¹ Την ίδια περίοδο, εγκαινιάστηκε και το ιστολόγιό του⁶²² με βασικό στόχο την ενημέρωση του κοινού για τις εξελίξεις.

⁶¹⁷ Genband, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Φεβρουαρίου 2011, <http://www.ureachcorp.com/>

⁶¹⁸ Seagate, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Φεβρουαρίου 2011, <http://www.seagate.com/em/en/>

⁶¹⁹ «Library Accepts September 11 Digital Archive, Holds Symposium», Library of Congress, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Φεβρουαρίου 2011, <http://www.loc.gov/today/pr/2003/03-142.html>

⁶²⁰ Η πληροφορία αυτή μου έγινε γνωστή από τον διευθυντή του CHNM, καθηγητή Dan Cohen, ύστερα από προσωπική επικοινωνία μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στις 19/01/2011.

⁶²¹ «Next Steps for September 11 Digital Archive», RRCHNM, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Σεπτεμβρίου 2011, <http://chnm.gmu.edu/collecting-and-exhibiting/next-steps-for-september-11-digital-archive/>

Η σχετική σελίδα στο ίδιο το Αρχείο όπου μπορεί ο χρήστης να καταθέσει τις ιστορίες-μνήμες του δέκα χρόνια μετά τις επιθέσεις, είναι η ακόλουθη: «Share your memories», The September 11 Digital Archive, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Σεπτεμβρίου 2011, <http://911digitalarchive.org/contribute/contribution>

⁶²² The September 11 Digital Archive. Saving the Histories of September 11, 2001, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Σεπτεμβρίου 2011, <http://911digitalarchive.org/blog/>

3Γ. «Η ιστορία καθώς συμβαίνει»: συμμετοχή από τα κάτω στη συγκρότηση της ιστορικής μνήμης στο διαδίκτυο

Στα πρόσφατα χρόνια, είναι άπειρες οι αναπαραστάσεις της ιστορίας στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, στην τέχνη, με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα τον κινηματογράφο και το θέατρο, καθώς και άλλες μορφές τέχνης, όπως ο χορός, οι performances κ.λπ., ενώ πολλαπλασιάζονται με εντυπωσιακό ρυθμό στο διαδίκτυο. Εμφανίζονται, για παράδειγμα, προσωπικές ιστοσελίδες, ψηφιακά αρχεία, ιστολόγια, βιντεολόγια και κάθε είδους ψηφιακός τύπος επικοινωνίας, όλα με ιστορικό περιεχόμενο και θεματολογία. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, αυτή η πραγματικότητα πυροδοτεί συνεχείς και θερμές συζητήσεις, τόσο στο εσωτερικό των ακαδημαϊκών τειχών, όσο και έξω από αυτά, σχετικά με την ίδια τη φύση της επιστήμης της ιστορίας. Πλήθος ερωτήματα προκύπτουν στις συζητήσεις: «τι είναι ιστορία;»· «υπάρχει μία ιστορική αλήθεια;»· «αλλάζει η ιστορία λόγω της υποκειμενικότητας του ιστορικού που επηρεάζει την ερμηνευτική του δυνατότητα;»· «τι συμβαίνει με την ολοένα και μεγαλύτερη εμπλοκή του κοινού στη συγκρότηση της ιστορικής μνήμης και ποια τα αποτελέσματά της;» και πολλά άλλα. Η ψηφιακή στροφή στην ιστορία συνδέεται άρρηκτα με τη δημόσια ιστορία, μιας και οι δυνατότητες των ψηφιακών τεχνολογιών και των τεχνολογιών δικτύου παρέχουν τον τρόπο και τα μέσα για τη συμμετοχή όλων, όχι μόνο των επαγγελματιών ιστορικών, στη διαδικασία επιτέλεσης της ιστορίας και διαμόρφωσης της ιστορικής μνήμης. Όπως το θέτει ο Scheinfeldt:

Σίγουρα έχει παρέλθει πια, εάν υπήρξε ποτέ, η εποχή κατά την οποία ως δημόσια ιστορία οριζόταν η ιστορία που γράφτηκε απευθυνόμενη στο κοινό. Τα κινήματα της αντικουλτούρας στις δεκαετίες του 1960, του 1970 και του 1980, η μεταμοντέρνα στροφή, οι πολιτισμικοί πόλεμοι της δεκαετίας του 1990, και τώρα το Διαδίκτυο έκαναν το πολυποίκιλο κοινό μας να συνειδητοποιήσει ότι υπάρχουν πολλά αφηγήματα για το παρελθόν και πηγές ανταγωνιστικές μεταξύ τους, με συνέπεια να αντιμετωπίζει με επιφύλαξη το κύρος μας ως επαγγελματιών ιστορικών. Οι ποικίλες ομάδες του κοινού μας συντονίζονται πλέον ενστικτωδώς με το λογοθετικό χαρακτήρα της ιστορίας, και δεν έχουν πια καμία διάθεση

να αρκестούν στο ρόλο του δέκτη. Η δημόσια ιστορία –όπως ονομάζεται συνήθως σήμερα– απαιτεί μια διαμοιρασμένη εξουσία συγγραφής της ιστορίας.⁶²³

Στην περίπτωση του September 11 Digital Archive, η πολυάριθμη και πολυποίκιλη απευθείας συνεισφορά του κοινού στη συγκρότηση του αρχείου καταδεικνύει μια σχεδόν αυθόρμητη, ακόμα και παρορμητική, καταγραφή των γεγονότων και μαρτυρεί την επίγνωση του σύγχρονου υποκειμένου πως καταγράφοντας με κάθε διαθέσιμο τρόπο τα γεγονότα «συλλαμβάνει» την ιστορία εν τη γενέσει της και συμβάλλει στη συγκρότηση της ιστορικής μνήμης για το παρελθόν στο παρόν και στο μέλλον.

Σε αυτό το πλαίσιο, η έννοια του γεγονότος και η έννοια του ιστορικού τεκμηρίου επανέρχονται στο προσκήνιο. Την ίδια στιγμή αναζωπυρώνεται, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, και η συζήτηση γύρω από το τι συνιστά αρχείο, καθώς η έννοια του αρχείου υφίσταται πολλαπλές μεταλλάξεις. Ο Peter Fritzsche γράφει για το παραδοσιακό αρχείο:

Το αρχείο αποτελεί παραγωγή των αποδεκτών της κληρονομιάς, οι οποίοι πρέπει να εργαστούν ώστε να ανακαλύψουν τα στοιχεία που συνδέουν τη μία γενιά με την επόμενη, και ως εκ τούτου να ομολογήσουν ότι το παρελθόν αποσυντίθεται ακατάπαυστα. Επίσης, οι αποδέκτες της κληρονομιάς αναγνωρίζουν το εξής χαρακτηριστικό τους: συνιστούν μια πολιτισμική ομάδα που αποκτά αυτεπίγνωση καλλιεργώντας μια ιδιαίτερη πορεία μέσα στην ιστορία. Στη Δύση, το έθνος λειτούργησε ως κυρίαρχη μορφοποίηση αυτής της ιδιαιτερότητας, ενισχύοντας την αντίληψη περί

⁶²³ «If there was ever a time when public history could be defined simply as history written for the public, that time is surely past. The counterculture movements of the 1960s, 70s, and 80s, the postmodernist turn, the culture wars of the 1990s, and now the Internet have made our publics aware of multiple narratives, competing sources, and wary of our authority as historians. Our publics are now instinctively attuned to the discursive nature of history, and they are unwilling to sit quietly at the receiving end. Public history –as it's now commonplace to say– demands a “shared authority”». Tom Scheinfeldt, «Finding History in the September 11 Digital Archive», *Found History*, 16 Απριλίου 2006, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014, <http://www.foundhistory.org/2006/04/16/finding-history-in-the-september-11-digital-archive/>

κοινού παρελθόντος εντός των συνόρων του και δίνοντας έμφαση στη διαφορετικότητα των πολιτισμικών καταβολών που τα υπερβαίνουν.⁶²⁴

Η διαμόρφωση και η ανάδειξη των εθνών-κρατών στη νεωτερική Δύση οδήγησαν στην αυστηρή διάκριση ανάμεσα στη δημόσια και την ιδιωτική σφαίρα, και έτσι προσδιόρισαν το αντικείμενο της ιστορίας, δηλαδή όρισαν τι θεωρείται ως ιστορία και ποια μνήμη νομιμοποιείται ως ιστορική. Ιστορία ήταν η ιστορία του έθνους-κράτους, δηλαδή η ιστορία των εθνικών θεσμών, πολιτικών προσανατολισμών, και πολιτισμικών πρακτικών. Το έθνος-κράτος, τα μέλη του και οι φορείς του, όφειλαν να θυμούνται, να καταγράφουν, να διασώζουν ό,τι συνέβαινε στη δημόσια σφαίρα, καθώς σε αυτά τα γεγονότα βασιζόταν η διαμόρφωση μιας αίσθησης εθνικού συνανήκειν, η πεποίθηση της ύπαρξης και διατήρησης της εθνικής κοινότητας στο συλλογικό φαντασιακό.⁶²⁵ Ό,τι συνέβαινε στην ιδιωτική ζωή των ανθρώπων θεωρούνταν ασήμαντο από την άποψη της ιστορίας, και έτσι δεν έβρισκε χώρο στο αρχείο με την παραδοσιακή έννοια του όρου. Με άλλα λόγια, το «παραδοσιακό αρχείο» ως επίσημο αρχείο του έθνους-κράτους είχε στόχο να περισώσει την εθνική μνήμη μέσα από τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος. Όμως, περισώζονταν εκείνα τα κατάλοιπα στα οποία απέδιδαν κάποια πολιτισμική αξία και σημασία, και για τα οποία θεωρούσαν ότι εξέφραζαν συνολικά την κοινωνία, δηλαδή τους εκάστοτε ισχυρούς, αναπαράγοντας έτσι την κυρίαρχη ηγεμονική επίσημη συλλογική μνήμη. Σύμφωνα με τη Haskins αυτό το παραδοσιακό αρχείο συνήθως αναπαριστά την πραγματικότητα σε μια εξιδανικευμένη μορφή, ή τουλάχιστον έχει θέσει αυτό ως φιλοδοξία του.⁶²⁶ Σε αντίθεση με την επίσημη συλλογική μνήμη, οι πρακτικές άσκησης της ατομικής και συλλογικής μνήμης από τα κάτω, ήταν πιο εφήμερες, όπως συνέβαινε, για παράδειγμα, με τις παρελάσεις, τις διαδηλώσεις, τα θεατρικά, μουσικά, ηχητικά δρώμενα, και τις επιτελέσεις κάθε τύπου. Έτσι, ο ίδιος ο εφήμερος χαρακτήρας τους δεν ευνοούσε τη διάσωσή τους.⁶²⁷

⁶²⁴ «The archive is the production of the heirs, who must work to find connections from one generation to the next and thereby acknowledge the ongoing disintegration of the past. The heirs also distinguish themselves as such: a cultural group that knows itself by cultivating a particular historical trajectory. In the West, the nation has been the dominant form of this particularity, reinforcing a common past within its borders and emphasizing the difference of cultural origins across its borders».

Peter Fritzsche, «The Archive», *History and Memory* 17 (1/2) (2005), 16.

⁶²⁵ Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso, 1983.

⁶²⁶ Haskins, «Between Archive and Participation», 402-405.

⁶²⁷ Στο ίδιο.

Στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, η σταδιακή ανάδειξη και η εδραίωση επιπλέον τομέων και μεθοδολογικών προσεγγίσεων της ιστορικής επιστήμης, όπως ήταν κυρίως η προφορική και η δημόσια ιστορία, οδήγησαν από την επίσημη ιστορία των επιφανών ανδρών στη μελέτη της ιστορίας της ιδιωτικής ζωής των ανθρώπων. Η ιστορία άρχισε να ασχολείται επίσης με την υποκειμενικότητα, τις υποκειμενικές εμπειρίες των ανθρώπων και να μελετά την ιδιωτική ζωή και μνήμη. Στο ίδιο πλαίσιο, για μερικές ομάδες ανθρώπων, οι οποίες μέχρι τότε δεν συμπεριλαμβάνονταν στο κυρίαρχο εθνικό αφήγημα ή περιλαμβάνονταν μονομερώς και ετεροκαθοριζόμενες, παρουσιάστηκε η δυνατότητα να αφηγηθούν τις ιστορίες τους και να συγκροτήσουν τα δικά τους αρχεία καλύπτοντας τα κενά ή διορθώνοντας τα λάθη και τις παραβλέψεις των κυρίαρχων αφηγημάτων. Έτσι, εκτός από το παραδοσιακό αρχείο ως επίσημο αρχείο του έθνους-κράτους, αντικείμενο της ιστορικής μελέτης έγιναν και προσωπικά αρχεία, αρχεία οικογενειών, αρχεία που συγκροτήθηκαν από φορείς αλλά αφορούν προσωπικές ιστορίες ανθρώπων, ιστορίες κινήσεων κ.ά.

Το έθνος-κράτος εξακολουθεί να διαθέτει τις πολιτικές και τους θεσμούς του, όμως δεν είναι πια καθόλου ξεκάθαρο πως είναι αυτοί που προσφέρουν τους πιο απαραίτητους, επιθυμητούς, δημιουργικούς ή υπεύθυνους χώρους στους οποίους μπορούν οι άνθρωποι να ελέγξουν τις ζωές τους ή να πραγματώσουν την πολιτιστική κληρονομιά που δέχτηκαν ως πολίτες.⁶²⁸

Θα ήταν αδόκιμο και λάθος να ισχυριστεί κανείς πως η συμμετοχή του υποκειμένου στην αφήγηση του παρελθόντος, είτε δρα ως μονάδα είτε στο πλαίσιο συνεργασιών και κοινοτήτων, είναι κάτι ολότελα καινούριο, καθώς έτσι θα ακύρωνε τη συνεισφορά της προφορικής ιστορίας, κατά κύριο λόγο, που αποτέλεσε βασική μεθοδολογική προσέγγιση για την ανάδειξη μεμονωμένων ή καταπιεσμένων φωνών. Οι ψηφιακές τεχνολογίες και το διαδίκτυο παρουσιάζουν νέες προκλήσεις προς την ίδια κατεύθυνση και προτείνουν ερωτήματα που αφορούν το βαθμό εμπάθυνσης και

⁶²⁸ «The nation-state still has policies and institutions, but it is by no means clear that these provide the most necessary, desirable, creative, or responsible arenas in which people can control their lives or fulfill a civic heritage».

David Thelen, «A Participatory Historical Culture», στο Roy Rosenzweig και David Thelen (επιμ.), *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life*, New York: Columbia University Press, 1998, 203.

διεύρυνσης της συμμετοχικής και της συνεργατικής παρουσίας του σύγχρονου υποκειμένου στη συγκρότηση της ιστορικής μνήμης για το παρελθόν.

Τα λεγόμενα παραδοσιακά αρχεία έχουν ένα επιπλέον χαρακτηριστικό: είναι αναλογικά. Σε αυτά, οι ιστορικές πληροφορίες αποτυπώνονται κυρίως σε κείμενα και δευτερευόντως σε οπτικοακουστικό υλικό, είτε πρόκειται για επίσημα έγγραφα δημόσιου χαρακτήρα είτε για πιο προσωπικά κείμενα ιδιωτικού χαρακτήρα. Η τεχνολογία, φυσικά, υπηρέτησε και υπηρετεί τα αναλογικά αρχεία, αλλά όχι στην ψηφιακή μορφή της. Αρκεί μόνο να αναφερθούν δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα, της μαγνητοφώνησης και απομαγνητοφώνησης των προφορικών μαρτυριών και της αναλογικής φωτογραφίας.

Τα αναλογικά αρχεία παραμένουν χωρίς αμφιβολία σημαντικά τόσο στην κοινή συνείδηση όσο και στο χώρο της ακαδημαϊκής ιστορίας. Τα πρόσφατα χρόνια, με την εμφάνιση και τη διάδοση των νέων ψηφιακών τεχνολογιών, καθώς και των ψηφιακών τεχνολογιών δικτύου, έχει αρχίσει να διαμορφώνεται παράλληλα ένα άλλου είδους αρχείο, το ψηφιακό διαδικτυακό αρχείο. Πρόκειται για ένα είδος αρχείου που «γεννιέται» και «υπάρχει» στο διαδίκτυο με τεκμήρια εξαρχής ψηφιακά ή, σε μια δευτερεύουσα παραλλαγή του, με αρχεία που ήταν αρχικά αναλογικά και κατόπιν ψηφιοποιήθηκαν. Το ψηφιακό διαδικτυακό αρχείο συνήθως ξεπερνά τα εθνικά όρια, δεν έχει σύνορα, ούτε οριοθετημένα στην πράξη –αφού δεν απόκειται σε κάποιο χώρο με την υλική έννοια– ούτε φαντασιακά, καθώς δεν έχει θεματική αναφορά σε μία μόνο εθνική οντότητα και κοινότητα, ενώ διαμορφώνεται κατά κύριο λόγο από υπερεθνικές και διεθνικές συνεισφορές και καταθέσεις. Η ψηφιακή εποχή οδηγεί στη μετάβαση από μια σαφώς οριοθετημένη εθνική περιοχή και το αρχείο της, ως μέρος όπου διασώζονται οι ιστορικές μνήμες ενός έθνους, σε έναν υπερεθνικό και διεθνικό εικονικό τόπο όπου έθνη, θρησκείες, τάξεις, δίκτυα και πάσης φύσεως ταυτότητες αναδεικνύονται, αναβιώνουν, διαπλέκονται, αλληλεπικαλύπτονται, ξεχνιούνται, αγνοούνται ή απλώς χάνουν τη σπουδαιότητα που τους έχει αποδοθεί μέχρι σήμερα, σχηματίζοντας αρχεία πολλαπλών ιστοριών, σημασιών, νοημάτων, μνημών που συνυπάρχουν στη νέα διαδικτυακή σφαίρα. Οι ψηφιακές τεχνολογίες και το διαδίκτυο αναδεικνύουν μια νέα πολιτισμική περίοδο, στην οποία διασταυρώνονται υπερεθνικές, διεθνικές, διαπολιτισμικές μνήμες και ταυτότητες, μετατοπίζοντας το ενδιαφέρον στο ίδιο το υποκείμενο της ιστορίας με τις πολλαπλές ταυτότητες και τις ποικίλες μνήμες του, που ανα-βιώνει την ιστορία μέσα

από τις δικές του ιστορίες, τις οποίες μπορεί σήμερα πια να εκφράσει στη νέα δημόσια σφαίρα του διαδικτύου και των ψηφιακών τεχνολογιών δικτύου.

Αν λοιπόν το έθνος κράτος δεν αποτελεί πια τον ηγεμονικό ρυθμιστικό παράγοντα που συμβάλλει στη συγκρότηση του ψηφιακού διαδικτυακού αρχείου, όπως περιγράφει ο Fritzsche, τότε με τι έχει αντικατασταθεί; Το γεγονός ότι το ψηφιακό διαδικτυακό αρχείο δίνει φωνή σε ανθρώπους που δεν έχουν απαραίτητα και αποκλειστικά επαγγελματική σχέση με την ιστορία, το διαφοροποιεί από το παραδοσιακό αναλογικό αρχείο, που είναι ένα μάλλον «επίσημο» θεσμικό αρχείο. Το ψηφιακό διαδικτυακό αρχείο διαμορφώνει συνθήκες κατάλληλες ώστε η ιστορία να γίνει περισσότερο πολυφωνική, δημόσια, οικεία, ένας κοινός τόπος εικονικής συνάντησης πολλών ανθρώπων που νιώθουν την επιθυμία να μοιραστούν μνήμες, ιστορίες και βιώματα από το παρελθόν, και τελικά να συνδιαμορφώσουν εκούσια ή ακούσια μια σύγχρονη ιστορική κουλτούρα. Στο διαδίκτυο, όλων των ειδών οι ιστορίες και οι μνήμες γίνονται μέρος της συλλογικής και δημόσιας μνήμης, σε μια αέναη και χωρίς τέλος διαδικασία. Η Haskins επισημαίνει ότι «στην πραγματικότητα η δημόσια μνήμη είναι μια διαδικασία που εξελίσσεται συνεχώς».⁶²⁹ Ο καθένας μπορεί να «κάνει» διαρκώς ιστορία στο διαδίκτυο, καθώς έχει τη δυνατότητα να δημιουργεί, να αποθηκεύει, να οργανώνει, να τεκμηριώνει, να παρουσιάζει, να μοιράζεται και τελικά να νοσηματοδοτεί ποικίλα ψηφιακά ιστορικά τεκμήρια και πληροφορίες. Με άλλα λόγια, η ιστορία, από επιστήμη και επάγγελμα μόνο, στο διαδίκτυο μεταμορφώνεται σε διαρκές βίωμα, εμπειρία, επιτέλεση και πρακτική μεταξύ άλλων. Η σύγχρονη ιστορία, σύμφωνα με τον Scheinfeldt, αποτελεί προνομιακό πεδίο για την ψηφιακή στροφή της ιστορίας και τις αλλαγές που φέρνει μαζί της. Τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001 μεταδόθηκαν από την τηλεόραση σε ζωντανό χρόνο και σε παγκόσμια κλίμακα, κάτι που μετέτρεψε τους τηλεθεατές σε όλο τον κόσμο, το παγκόσμιο κοινό, σε κοινωνούς και γνώστες της ιστορίας τη στιγμή ακριβώς που συνέβαινε.

Ασφαλώς, στην περίπτωση της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001, εμείς ως ιστορικοί μπορούμε να πούμε στο κοινό ελάχιστα πράγματα που δεν τα γνωρίζει ήδη από μόνο του. Η 11η Σεπτεμβρίου υπήρξε αναμφισβήτητο το πιο έντονα βιωμένο γεγονός της αμερικανικής ιστορίας. Πρέπει να

⁶²⁹ «Public memory is, in fact, an evolving process». Haskins, «Between Archive and Participation», 414.

υπάρχουν ελάχιστοι Αμερικανοί που δεν είδαν την κατάρρευση του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου από κάθε πιθανή και απίθανη οπτική γωνία [...]. Πέντε χρόνια μετά τις επιθέσεις, ο καλύτερος ρόλος τον οποίο μπορούν να αναλάβουν οι ιστορικοί και τα θεσμικά κέντρα του ιστορικού επαγγέλματος ίσως είναι απλά να καθήσουν και να ακούσουν. Το September 11 Digital Archive συνιστά από ορισμένες απόψεις μια προσπάθεια να προσδιοριστεί αυτός ο νέος ρόλος για το επάγγελμα του ιστορικού, να αντιμετωπιστεί το ζήτημα «της ιστορίας καθώς συμβαίνει», και να αποτελέσει χώρο υποδοχής για την καινοφανή πεποίθηση του κοινού ότι πρέπει να το ακούσουν και ότι θα το ακούσουν.⁶³⁰

Σύμφωνα με τους Cohen και Rosenzweig, το συμμετοχικό και συνεργατικό εγχείρημα του September 11 Digital Archive ανέδειξε το διαδίκτυο ως γόνιμο χώρο που ευνοεί τη διαδραστική επικοινωνία μεταξύ των σύγχρονων υποκειμένων μέσα από το διαμοιρασμό προσωπικών ιστοριών και μνημών.

Η διαδραστικότητα εκπροσωπούσε έναν ολότελα νέο ρόλο για το διαδίκτυο ως τόπο δημιουργίας κοινοτήτων, αυθόρμητης καταγραφής και τεκμηρίωσης.⁶³¹

Η λειτουργία των υπερσυνδέσμων («hyperlinks»), πέρα από το γεγονός ότι διευκολύνει τη διασύνδεση πολλών και διαφορετικών μεταξύ τους τεκμηρίων, δίνει στο υποκείμενο αφενός τη δυνατότητα να επιλέξει τους τρόπους και τους τόπους μέσω των οποίων θα διαμορφώσει την προσωπική του προσέγγιση στο παρελθόν – δηλαδή, να δράσει και να επιλέξει πώς θα συμβάλει στη συγκρότηση της ιστορικής

⁶³⁰ «Certainly in the case of September 11, 2001, there is little we as historians can tell the public that they don't already know for themselves. September 11 was undoubtedly the most experienced event in American history. There must be very few Americans who haven't seen the collapse of the world trade center from every angle, [...]. Five years after the attacks, a better role for historians and historical institutions may be simply to sit and listen.

The September 11 Digital Archive is in some respects an attempt to define this new role for the historical professions, to deal with the problem of "history as it happens", and to accommodate the public's new conviction that it should and will be heard».

Scheinfeldt, «Finding History in the September 11 Digital Archive».

⁶³¹ «This interactivity represented an entirely new role for the Internet as a place for community-making and spontaneous documentation».

Daniel J. Cohen και Roy Rosenzweig, *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving and Presenting the Past on the Web*, Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2005.

μνήμης—, και αφετέρου να συνεργαστεί με άλλους σε αυτή την προσπάθεια. Φαίνεται ότι στο πλαίσιο των δυνατοτήτων των νέων ψηφιακών τεχνολογιών, η διαδραστικότητα αναμειγνύει την έννοια της υποκειμενικότητας με αυτή της συλλογικότητας. Ο καθένας μόνος του, αλλά και όλοι μαζί, το υποκείμενο μόνο του, αλλά και ως μέλος της κοινότητας, μπορούν να παράγουν ιστορικό περιεχόμενο, να «κάνουν» ψηφιακή ιστορία στο διαδίκτυο.

Η Haskins, αναλύοντας το September 11 Digital Archive, έχει γράψει για την έννοια της συμμετοχής, μια έννοια κομβική στην ψηφιακή ιστορία όπως έχει ήδη αναφερθεί. Ο χρήστης του αρχείου αυτού έχει τη δυνατότητα να καταθέσει τη δική του καταγραφή των γεγονότων. Οι επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου αποτέλεσαν το πιο διαμεσολαβημένο μιντιακό γεγονός των τελευταίων ετών, καθώς συνέβησαν ζωντανά, στους δέκτες τηλεοράσεων και στις οθόνες υπολογιστών σε παγκόσμια κλίμακα. Την ίδια στιγμή, πάρα πολλοί άνθρωποι βρέθηκαν είτε φυσικά παρόντες είτε μέσω της οθόνης μπροστά στην καταστροφή, θεατές των επιθέσεων, και έτσι μπόρεσαν με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο —φωτογραφίζοντας, στέλνοντας ηλεκτρονικά μηνύματα, γράφοντας σε κάποια λίστα, αναρτώντας κείμενο στο προσωπικό τους ιστολόγιο κ.ά.— να καταγράψουν αυτή την εμπειρία, την ιστορική στιγμή, και να την αναμεταδώσουν μέσω των ψηφιακών μέσων μαζικής επικοινωνίας και των τεχνολογιών δικτύου, και κυρίως του διαδικτύου.

Αλλά ακόμα και μετά την 11η Σεπτεμβρίου του 2001, η ψηφιακή τεχνολογία και το διαδίκτυο πρόσφεραν τα εργαλεία και τον τόπο όπου αποτυπώθηκαν μυριάδες εκδοχές της ατομικής και συλλογικής μνήμης αυτού του γεγονότος. Το September 11 Digital Archive έχει επίσης χαρακτηριστικά παραδοσιακής αρχειακής οργάνωσης, με εμφανή τον οργανωτικό ρόλο του φορέα που συγκρότησε το αρχείο. Το υλικό, για παράδειγμα, είναι οργανωμένο κατά είδος, ως κείμενο, εικόνα, ήχος, βίντεο, κινούμενο σχέδιο κ.λπ.· κάθε τεκμήριο συνοδεύεται από σύντομη περιγραφή, και μάλιστα σε μερικά τεκμήρια υπάρχει επισήμανση από το διαχειριστή του αρχείου ότι το περιεχόμενο ενδέχεται να προσβάλει το θεατή, όπως στα βίαια ψηφιακά κινούμενα σχέδια όπου σκοτώνεται ο Osama Bin Laden. Ωστόσο, η δημιουργία του εδραιώθηκε ακριβώς με βάση τις έννοιες της ενεργητικής συμμετοχής και της αμεσότητας με τη διπλή έννοια της λέξης, δηλαδή τη χρονική ταχύτητα, αλλά και την απουσία της διαμεσολάβησης.

Αυτές οι δύο έννοιες και πρακτικές, η διαδραστικότητα και η συμμετοχή, προϋποθέτουν την ενεργητική και τη βιωματική ενασχόληση με την ιστορία.

Φαίνεται ότι το ψηφιακό διαδικτυακό αρχείο δεν συνδέει την ιστορία με μια αίσθηση απομάκρυνσης και ανοικείωσης του ανθρώπου από το παρελθόν, αλλά με το βίωμα και με την εμπειρία του παρελθόντος. Σύμφωνα με τη διατύπωση του Fritzsche:

Η ιστορία του αρχείου είναι ενσωματωμένη στην αναγνώριση της απώλειας. Προκειμένου να μπορέσουν τα αρχεία να συλλέξουν το παρελθόν, πρέπει να νοηματοδοτηθεί ως κάτι ξεχωριστό που απειλείται. Αυτή η διαδικασία προϋποθέτει τη δραματοποίηση της ιστορικής πορείας.⁶³²

Η αίσθηση της δραματοποίησης μπορεί να εξακολουθεί να υπάρχει –σε μορφή διαφορετική από αυτήν που περιγράφει ο Fritzsche–, όμως η αίσθηση της απώλειας ενός μακρινού παρελθόντος που κινδυνεύει να χαθεί αντικαθίσταται από την επιτέλεση της ιστορίας και της ιστορικής μνήμης καθημερινά, «ζωντανά», σε έναν τόπο εικονικό αλλά και υλικό, το διαδίκτυο, σε μια σφαίρα που συνδυάζει το ιδιωτικό και το δημόσιο, στη διαδικτυακή σφαίρα.

Φαίνεται πως το ψηφιακό διαδικτυακό αρχείο λειτουργεί ως νέος μνημονικός τύπος στο διαδίκτυο, καθώς φιλοξενεί τα ιστορικά τεκμήρια, με την παραδοσιακή έννοια του όρου, λόγω χάρη τις αναφορές της πυροσβεστικής υπηρεσίας της Νέας Υόρκης, αλλά και ένα ογκώδες σώμα προσωπικών ιστοριών, μνημών και μαρτυριών σε ποικίλες μορφές, σε κείμενο, εικόνα, ήχο, βίντεο κ.ά., οι οποίες *συνδυάζουν* και τα *πραγματικά* και τα *φαντασιακά* χαρακτηριστικά. Η ιστορία μοιάζει να υπάρχει ως εμπειρία, βίωμα και επιτέλεση σε μια συνεχή ροή στον ενιαίο χώρο του διαδικτύου, ο οποίος ενώνει και προεκτείνει σε ένα διαρκές συνεχές («continuum») την offline και την online, την πραγματική και την εικονική, την υλική και την άυλη διάσταση της ιστορίας και της συγκρότησης της ιστορικής μνήμης. Τα ερωτήματα που γεννιούνται, μέσα από τέτοιου είδους συμμετοχικά και συνεργατικά εγχειρήματα ιστορίας στο διαδίκτυο, σχετικά με την ίδια τη φύση της ιστορίας ως γνωστικού αντικειμένου αλλά και ως εμπειρίας, είναι πολυποίκιλα και πυροδοτούν τη σύγχρονη συζήτηση στο πεδίο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών και της ψηφιακής ιστορίας.

⁶³² «The history of the archive is embedded in the recognition of loss. For archives to collect the past, the past has to come to mind as something imperiled and distinctive. This presumes a dramatization of historical movement». Fritzsche, «The Archive», 18.

3Δ. Ψηφιακό αρχείο στο διαδίκτυο, ιστορική μνήμη και συναίσθημα

Αυτή η μαζική συλλογή ποικίλης μορφής και διαφορετικών μεταξύ τους ψηφιακών τεκμηρίων στο September 11 Digital Archive καταδεικνύει ότι η σύγχρονη κουλτούρα της μαρτυρίας⁶³³ δεν είναι ούτε ενιαία ούτε ομογενοποιημένη. Οι νέοι τόποι έκφρασης και δημοσιοποίησης της προσωπικής μας ιστορίας, όπως το διαδίκτυο, διαμορφώνουν νέες, ποικίλες και πολύπλοκες μορφές ιστορικής μαρτυρίας: άλλοτε περιστασιακές και εφήμερες, άλλοτε αποσπασματικές και εκτός κάποιας πλαισίωσης, άλλοτε μεμονωμένες και ατομικές, άλλοτε συλλογικές, όμως σχεδόν πάντα τεχνολογικά αποτυπωμένες σε διάφορες μορφές, όπως για παράδειγμα σε κειμενικές (έντυπο, ηλεκτρονικό μήνυμα κ.ά.), οπτικές (φωτογραφίες, εικόνες, ζωγραφιές κ.ά.), ηχητικές (φωνητικά μηνύματα κ.ά.) και πολυμεσικές (βίντεο, ταινίες, κινούμενα σχέδια κ.ά.).

Ο ατομικός παράγοντας είναι καθοριστικός, καθώς το διαδίκτυο προσφέρει έναν ανοιχτό και διαθέσιμο τόπο που ευνοεί και διευκολύνει την ατομική έκφραση και την επιτέλεση της ιστορικής μνήμης. Η ευκολία με την οποία μπορεί κανείς να δημοσιοποιήσει την προσωπική του ιστορία, τη δική του μνήμη και μαρτυρία, και να παρουσιάσει ενεργά –χρησιμοποιώντας μορφές ψηφιακής τεχνολογίας που είναι πλέον εκλαϊκευμένες και μαζικές– τον τρόπο με τον οποίο βιώνει την ιστορία και νιώθει το παρελθόν στο παρόν, φορτίζει αυτή τη διαδικασία συναισθηματικά και της προσδίδει μια διάσταση σπουδαιότητας. Την ίδια στιγμή, σύμφωνα με τον Scheinfeldt, οι χρήστες του διαδικτύου που συνεισφέρουν στο September 11 Digital Archive όχι μόνο το πρωτογενές υλικό αλλά και τις προσωπικές τους ιστορίες ή άλλα τεκμήρια, αντικείμενα, φωτογραφίες, εικαστικά έργα τα οποία φιλοτέχνησαν μόνοι τους, έχουν ισχυρή συναίσθηση ότι λειτουργούν ως παραγωγοί ιστορικού περιεχομένου.

Όσοι συνεισέφεραν τέτοια υλικά τεκμήρια είχαν πλήρη επίγνωση ότι συμμετέχουν ως ενεργά υποκείμενα στην ιστορική διαδικασία. Με την έννοια αυτή, τα συγκεκριμένα υλικά τεκμήρια δεν έχουν το χαρακτήρα

⁶³³ Για την κουλτούρα της μαρτυρίας, βλ. 1) Sara Ahmed και Jackie Stacey, «Testimonial Cultures: An Introduction», *Cultural Values* 5(1) (2001): 1-6, και 2) J. Edkins, *Trauma and the memory of politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

της πρωτογενούς πηγής αλλά του δευτερογενούς αφηγήματος, δηλαδή του ιστοριογραφικού έργου.⁶³⁴

Η πεποίθηση πως αναρτώντας κάτι στο διαδίκτυο και μάλιστα σε ένα ψηφιακό διαδικτυακό αρχείο, αυτό ενδύεται το ρόλο του ιστορικού τεκμηρίου, δραματοποιεί ακόμα περισσότερο τον επιτελεστικό χαρακτήρα της σύγχρονης ψηφιακής ιστορικής κουλτούρας. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι σχεδόν δημιουργείται μια αίσθηση ατομικής υποχρέωσης και καθήκοντος, ιδίως σε ό,τι σχετίζεται με την κατάθεση μαρτυρίας για τραυματικά γεγονότα του παρελθόντος, και ιδίως όταν πρόκειται για ένα παρελθόν που είναι σχεδόν παρόν. Οι συμμετέχοντες νιώθουν πως πρέπει να καταθέσουν τη μαρτυρία τους, την προσωπική τους ιστορία διότι αποτελεί μια πρόσθετη ψηφίδα στο ψηφιδωτό της συλλογικής μνήμης, που χτίζεται σιγά σιγά στο διαδίκτυο. Η αφήγηση της προσωπικής ιστορίας, ως ιστορικό τεκμήριο που συμβάλλει στην εδραίωση της συλλογικής μνήμης, αποκτά δραματοποιημένη διάσταση στη συνείδηση του υποκειμένου. Ο Pierre Nora σημειώνει πως αυτή η αίσθηση του καθήκοντος της μνήμης παίζει σημαντικό ρόλο στη διαρκή τάση της σημερινής κοινωνίας να παράγει αρχεία για το παρελθόν:

Η εξατομίκευση της μνήμης (καθώς η συλλογική μνήμη μετασχηματίζεται σε ιδιωτική μνήμη) επιβάλλει στο κάθε άτομο το καθήκον να θυμάται. Αυτός ο «νόμος της ενθύμησης» έχει ισχυρή δύναμη καταναγκασμού: στην αντίληψη του ατόμου, η ανακάλυψη των ριζών, η αίσθηση ότι ανήκει σε μια ομάδα μετατρέπονται σε πηγή της ταυτότητάς του, στο αληθινό και κρυφό νόημά της. [...] Όσο λιγότερο συλλογική είναι η εμπειρία της μνήμης, τόσο μεγαλύτερη ανάγκη νιώθει το άτομο να αναλάβει το βάρος (της ενθύμησης).⁶³⁵

⁶³⁴ «[...] the people who contributed these materials were very much aware of their participation as actors in the historical process. In this sense, these materials stand not as primary documents, but as secondary narratives or works of historiography».

Scheinfeldt, «Finding History in the September 11 Digital Archive».

⁶³⁵ «The atomization of memory (as collective memory is transformed into private memory) imposes a duty to remember on each individual. This “law of remembrance” has great coercive force: for the individual, the discovery of roots, of “belonging” to some group, becomes the source of identity, its true and hidden meaning [...] The less collective the experience of memory is, the greater the need for individuals to bear the burden [...]».

Pierre Nora, «General Introduction: Between Memory and History», στο Pierre Nora (επιμ), *Realms of Memory: Rethinking the French Past, Vol. I: Conflicts and Divisions*, μτφρ. A. Goldhammer, Columbia University Press, New York, 1996, 11.

Πολλοί, και ίσως οι περισσότεροι από αυτούς που συμμετείχαν στο September 11 Digital Archive μπορεί να απείχαν σωματικά από τα γεγονότα, όμως συναισθηματικά ήταν *εκεί*, παρόντες μέσα από τις οθόνες τους, μπροστά στους Δίδυμους Πύργους την 11η Σεπτεμβρίου του 2001, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση μιας νέας μορφής ιστορικής μαρτυρίας, η οποία βασίζεται στην ανακίνηση της συναισθηματικής φόρτισης και στο θυμικό. Πρόκειται για ανθρώπους που νιώθουν την ευθύνη να διατηρήσουν τη μνήμη του παρελθόντος μέσα από τις προσωπικές τους ιστορίες και μαρτυρίες, που βιώνουν ό,τι έχει ονομάσει ο Pierre Nora «η μνήμη ως καθήκον».⁶³⁶ Πρόκειται για ανθρώπους που αισθάνονται, αλλά και κάνουν πράξη, την ανάγκη και την υποχρέωση να δημοσιοποιήσουν την προσωπική τους ιστορία, τις σκέψεις τους, τα συναισθήματά τους και έτσι να συμβάλουν στη διαμόρφωση του σύγχρονου ψηφιακού διαδικτυακού αρχείου που θα αποτελέσει τη βάση για την ιστορική μνήμη του μέλλοντος.

Σε αυτό το σημείο εγείρονται ζητήματα που αφορούν τη σχέση ανάμεσα στην προσωπική έκφραση και την ανακίνηση της συναισθηματικής φόρτισης για το παρελθόν και στη συγκρότηση αυτού που ονομάζεται «επίσημη ιστορία».⁶³⁷ Παρότι η επιστήμη της ιστορίας ασχολήθηκε με αυτό το θέμα σχετικά πρόσφατα, διαφαίνεται πως οι ολοένα και αυξανόμενες μορφές προσωποποίησης του παρελθόντος και οικειώσής του στη διαδικτυακή σφαίρα αποτελούν μέρος της ιστορίας και παίζουν καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση της σύγχρονης ιστορικής κουλτούρας.

Ειδικότερα, το September 11 Digital Archive αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα για τον επαναπροσδιορισμό της έννοιας της ιστορίας στη βάση μιας συναισθηματικής προσέγγισης του παρελθόντος. Ποια ιστορία συναντάμε σε αυτό το ψηφιακό διαδικτυακό αρχείο; Μια ιστορία αποσπασματική, ωστόσο συνεχώς και αδιάκοπα παρούσα και διαθέσιμη στο διαδίκτυο. Μια ιστορία που βιώνεται και επιτελείται μέσα από το πρίσμα της σύνδεσης του παρόντος με το παρελθόν στη βάση του συναισθήματος και της συναισθηματικής φόρτισης του υποκειμένου. Μια ιστορία που συνδέεται με την εμπειρία και που μεταμορφώνεται σε βίωμα μέσα από την πράξη της μαρτυρίας και με τον ψηφιακό διαμοιρασμό της στο διαδίκτυο. Μια

⁶³⁶ Pierre Nora, «Between Memory and History: *Les Lieux de Mémoire*», *Representations* 26 (Ανοιξη 1989): 7-24.

⁶³⁷ Για το θέμα της προσωποποίησης («personalization») της συλλογικής μνήμης, βλ. Marita Sturken, «The aesthetics of absence: Rebuilding Ground Zero», *American Ethnologist* 31(3) (2004): 311-325.

ιστορία που φαίνεται να διαταράσσει παραδοσιακές έως σήμερα διχοτομίες και διλήμματα που ήταν βασικά για τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε την ιστορία, όπως για παράδειγμα τα δίπολα ατομικό ή συλλογικό, γεγονός ή μύθος, πραγματικότητα ή φαντασία, λογική ή συναίσθημα κ.ά. Η Laurent Berlant αναφέρει:

Σχετίζεται με μια μεταβολή στην κανονιστική δομή της συλλογικής υποκειμενικότητας, με μια μετατόπιση του κριτηρίου που χρησιμοποιεί η δημόσια σφαίρα για την προσωπικότητα του απλού ανθρώπου, το οποίο μεταβαίνει από το μοντέλο του Διαφωτισμού για τον έλλογο άνθρωπο, που οργανώνεται με βάση την ανωτερότητα του μυαλού έναντι του σώματος, προς την προτίμηση για μια εικόνα του υποκειμένου που αποκτάει ιστορικότητα με βάση την εγγύτητά του στο τραύμα.⁶³⁸

Η Jose van Dijck,⁶³⁹ στο βιβλίο της *Mediated Memories in the Digital Age*, υποστηρίζει πως αυτά τα δίπολα, καθώς και άλλες διχοτομίες που ισχύουν μέχρι σήμερα και διαχωρίζουν, για παράδειγμα, τη μνήμη σε «πραγματική» και «εικονική», είναι ψευδείς, καθώς η μνήμη και τα μέσα, ιδίως τα ψηφιακά μέσα όπως το διαδίκτυο και οι ψηφιακές τεχνολογίες δικτύου, συνυπάρχουν, συμπλέουν, διαπλέκονται και αλληλοδιαμορφώνονται διαρκώς. Η μνήμη και οι αναπαραστάσεις της δεν είναι δυνατό να διακριθούν και να διαχωριστούν ούτε από τις τεχνολογίες που τις μορφοποιούν ούτε από τα πολιτισμικά πλαίσια και τα ιστορικά συμφραζόμενα μέσα στα οποία υπάρχουν.⁶⁴⁰ Αν η μελέτη του ψηφιακού διαδικτυακού αρχείου απεμπλακεί τελικά από τις έννοιες της διαφοράς και των διπόλων, τότε πιθανόν να φανεί ότι το ψηφιακό διαδικτυακό αρχείο δεν είναι το αντίθετο του παραδοσιακού αναλογικού αρχείου, ίσως ούτε καν η τεχνολογική του εξέλιξη, αλλά απλώς ένα αρχείο άλλου είδους, όπου η ανακίνηση της

⁶³⁸ «It is about change in the normative structure of mass subjectivity, a shift in the public sphere standard of ordinary personhood from an Enlightenment model of the reasonable man who is organized by a hierarchy of mind over body in favor of an image of the subject who becomes historical by proximity to trauma»

Laurent Berlant, «Trauma and Ineloquence», *Cultural Values* 5(1) (2001): 42.

⁶³⁹ Βλ. εδώ, Κεφάλαιο 2.

⁶⁴⁰ José van Dijck, *Mediated Memories in the Digital Age: Cultural Memory in the Present*, Stanford: Stanford University Press, 2007.

συναισθηματικής φόρτισης του υποκειμένου για το παρελθόν οδηγεί σε μια άλλη μορφή αντίληψης και πρακτικής άσκησης της μνήμης στο διαδίκτυο.

Οι προσωπικές ιστορίες και οι μαρτυρίες για το παρελθόν που δημοσιοποιούνται σε ψηφιακά διαδικτυακά αρχεία, όπως το September 11 Digital Archive, φωτίζουν στιγμές προσωπικής, κοινωνικής και πολιτικής δράσης, οι οποίες σε άλλη περίπτωση θα χάνονταν μέσα από επίσημες καταγραφές της ιστορίας. Η προσωποποιημένη έκφραση ενός παρελθόντος, που το έχει ζήσει ή το έχει νιώσει ή το έχει φανταστεί το υποκείμενο, και η δημόσια έκφρασή του στο διαδίκτυο, σε οργανωμένες και μη οργανωμένες, μορφές καταγραφής, διάσωσης και επικοινωνίας της μνήμης, όπως το ψηφιακό διαδικτυακό αρχείο, συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενός κοινού και δημόσιου τρόπου ιστορικής μνήμης, ενός τρόπου που δεν είναι ούτε ιδιωτικός μόνο, ούτε δημόσιος μόνο, αλλά διαδικτυακός.

Συνοψίζοντας, στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάστηκε το September 11 Digital Archive, ένα από τα πρώτα και τα πιο χαρακτηριστικά ψηφιακά διαδικτυακά αρχεία, ένας νέος τρόπος ιστορικής μνήμης στο διαδίκτυο, που εγγράφεται στο πλαίσιο συγκερασμού των πληθοποριστικών πρακτικών με την ψηφιακή ιστορία. Το September 11 Digital Archive βασίζεται στη συμμετοχή του κοινού που συλλέγει αρχειακό υλικό αλλά και παράγει ιστορικό περιεχόμενο στο διαδίκτυο μέσα από συμμετοχικές και συνεργατικές διαδικασίες.

Κεφάλαιο 4

Δίκτυα ιστορικής μνήμης εντός και εκτός διαδικτύου

Πέρα από τους διαδικτυακούς τόπους ιστορικού περιεχομένου και θεματολογίας καθώς και προσωπικών ιστοριών και μνημών με τη χρήση της τεχνολογίας των wiki, πέρα από τα ψηφιακά διαδικτυακά αρχεία όπου κατατίθενται ιστορίες, μνήμες, μαρτυρίες και τεκμήρια για το μακρινό ή το πρόσφατο παρελθόν, υπάρχουν και άλλα παραδείγματα μνημονικών τόπων στο διαδίκτυο, τα οποία συγκροτούνται με τη συνδυασμένη δράση κοινοτήτων και δικτύων μέσα και έξω από το διαδίκτυο. Πρόκειται για μια ιδιαίτερη κατηγορία διαδικτυακών τόπων μνήμης, καθώς προαπαιτούν τη συντονισμένη δράση online και offline ομάδων και ατόμων, καθώς και τη συνάρθρωση των εννοιών του εθελοντισμού, της συνεργασίας και της ανοιχτότητας. Οι έννοιες αυτές αποτελούν παράγοντες που διαμορφώνουν ιδιότυπα δίκτυα διάσωσης και διανομής της μνήμης για το παρελθόν αλλά και συγκρότησης μιας σύγχρονης ιστορικής κουλτούρας στο διαδίκτυο μέσω της διαρκούς ενασχόλησης, της πρακτικής άσκησης και της επιτέλεσης της μνημονικής διαδικασίας.

Μελετώντας το φαινόμενο του πληθοπορισμού στις ψηφιακές ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες και στις πολιτισμικές σπουδές, οι Carletti, Giannachi, Price και McAuley υποστηρίζουν πως η εφαρμογή του έχει αναδείξει ένα νέο υβριδικό είδος διαδικτυακών τόπων ιστορικής μνήμης και κουλτούρας όπου συνδυάζονται και συναρθρώνονται μνημονικές πρακτικές και επιτελέσεις τόσο στον «πραγματικό» φυσικό κόσμο όσο και στον «εικονικό» ψηφιακό κόσμο του διαδικτύου. Ενώ μέχρι πρόσφατα το αναλογικό και το ψηφιακό, ή μάλλον το «φυσικό» και το «εικονικό» αποτελούσαν ξεχωριστούς έως και αντιθετικούς πόλους, πλέον αλληλοδιαπλέκονται σε τέτοιο βαθμό που συχνά γίνεται δύσκολο να διακριθούν.

Τα ευρήματα δείχνουν πως ο πληθοπορισμός στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες δεν περιορίζεται σε αλληλεπιδράσεις μεταξύ μελών του ψηφιακού κοινού, αλλά μπορεί να υιοθετήσει μια υβριδική προσέγγιση, στην οποία συνυφαίνονται οι αλληλεπιδράσεις των ανθρώπων στο φυσικό και στον ψηφιακό κόσμο. Μπορούμε επίσης να

προβλέψουμε πως αυτή η προσέγγιση θα επηρεάσει κυρίως τις πληθοποριστικές πρωτοβουλίες με σκοπό την τεκμηρίωση ιστορικών γεγονότων, όπου σημαντικό ρόλο παίζουν τα προσωπικά αναμνηστικά τα οποία προσφέρει το κοινό.⁶⁴¹

Τέτοιου είδους υβριδικοί διαδικτυακοί τόποι ιστορικής μνήμης θα παρουσιαστούν στο παρόν κεφάλαιο. Πρώτο παράδειγμα είναι το πρόγραμμα του BBC με τίτλο WW2 People's War, το οποίο αποτελεί ένα διαδικτυακό τόπο συλλογής και διάσωσης ιστοριών και μνημών από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Δεύτερο παράδειγμα είναι η Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoiro, ένα διαδικτυακό πρόγραμμα καταγραφής και διάσωσης προσωπικών αναμνήσεων και μαρτυριών, ιστοριών και εμπειριών ζωής ανθρώπων της τρίτης ηλικίας. Τρίτο παράδειγμα, επίσης ελληνικό, τα προγράμματα «Γενεαλογία», «Μαρτυρίες» και «Ιστορία Μου» του Τμήματος Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού (ΙΜΕ). Τα προγράμματα αυτά αφορούν τη διάσωση προσωπικών και οικογενειακών ιστοριών, μνημών και μαρτυριών προσφύγων από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο, την Ανατολική Θράκη, την Κωνσταντινούπολη και αλλού. Όλα αυτά τα παραδείγματα βασίζονται στη δημιουργία και στη συντονισμένη και αλληλένδετη λειτουργία κοινοτήτων στο σύνολό τους, αλλά και μεμονωμένων ατόμων εκτός και εντός διαδικτύου.

Πρέπει εδώ να σημειωθεί πως αυτά τα τρία παραδείγματα μπορούν να χαρακτηριστούν ως πιο συμβατικά και λιγότερο πειραματικά σε σύγκριση με τα παραδείγματα των δύο προηγούμενων κεφαλαίων όσον αφορά την ανάπτυξη και εφαρμογή των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, καθώς αξιοποιούν την ψηφιακή τεχνολογία κατά κύριο λόγο στην εργαλειακή της διάσταση. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα, μιας και καταδεικνύουν με γλαφυρό τρόπο τη δομική σχέση που φαίνεται να έχει η ψηφιακή στροφή στην ιστορία με άλλες καθιερωμένες μεθόδους και προσεγγίσεις της ιστορικής επιστήμης,

⁶⁴¹ «The findings show that crowdsourcing in the digital humanities is not limited to interactions with the digital audience, but can take a hybrid approach where physical and online interactions are intertwined. It seems also predictable that this approach will affect mostly crowdsourcing initiatives aiming at documenting historical events, where personal memorabilia provided by the public play an important role».

Carletti, Laura, Gabriella Giannachi, Dominic Price και Derek McAuley, «Digital Humanities and Crowdsourcing: An Exploration», *Museums and the Web 2013*, 5 Φεβρουαρίου 2013, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014, <http://mw2013.museumsandtheweb.com/paper/digital-humanities-and-crowdsourcing-an-exploration-4/>

όπως στις προκείμενες περιπτώσεις με την προφορική ιστορία κυρίως. Αυτή η σύνδεση γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στις περιπτώσεις της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων και στα προγράμματα «Γενεαλογία», «Μαρτυρίες» και «Ιστορία Μου» του ΙΜΕ, όπου αξιοποιείται κυρίως η προφορική συνέντευξη, μια από τις βασικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις της προφορικής ιστορίας.

4Α. Ο υβριδικός χαρακτήρας των δικτύων ιστορικής μνήμης εντός και εκτός διαδικτύου

Τη δεκαετία του 1990 και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού της δεκαετίας αυτής, στην Ευρώπη αλλά και στην Αμερική άκμασαν οι λεγόμενες σπουδές του κυβερνοπολιτισμού («*cyberculture studies*»), με βασικό αντικείμενο μελέτης τις αλλαγές που επέφεραν οι υπολογιστές, οι νέες τεχνολογίες επικοινωνίας και ιδιαίτερα ο παγκόσμιος ιστός στη ζωή των ανθρώπων και στα κοινωνικά φαινόμενα.⁶⁴² Στο πλαίσιο ανάπτυξης των σπουδών αυτών, οι βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις αφορούσαν κυρίως τη διχοτομία ανάμεσα στο φυσικό και τον εικονικό κόσμο. Η offline διάσταση θεωρούνταν ως τελείως διαφορετική από την online, ως άλλος, ξεχωριστός τόπος. Το offline ταυτοποιούνταν με τον φυσικό κόσμο, ενώ το online με τον εικονικό κόσμο, και συνήθως ο ένας κόσμος απέκλειε τον άλλο. Ιδίως στην περίπτωση της λεγόμενης «εικονικής πραγματικότητας», διαδεδομένη ήταν η άποψη πως το υποκείμενο που συμμετείχε σε παιχνίδια χαρακτήρων ή και κοινότητες εικονικής πραγματικότητας, *βυθιζόταν* στον κυβερνοχώρο χάνοντας την επαφή με τον «πραγματικό» κόσμο. Η διάσταση της υλικότητας του offline κόσμου συνδεόταν σχεδόν σε ταυτολογικό επίπεδο με την έννοια του πραγματικού, του υπαρκτού και κατ' επέκταση του αυθεντικού. Η απουσία υλικότητας συνέδεε δομικά τον online κόσμο με τις έννοιες του φαντασιακού και του εικονικού, και αν όχι του ψεύτικου, τότε σίγουρα του τεχνητού και της προσομοίωσης με το φυσικό κόσμο. Η αξιολογική διάκριση των δύο όρων είναι έκδηλη.

Προς το τέλος της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές της δεκαετίας του 2000, τόσο οι ουτοπικές όσο και οι δυστοπικές θεωρίες για τον κυβερνοχώρο και την εικονική πραγματικότητα σταδιακά ατόνησαν. Το διαδίκτυο και όλες οι λειτουργίες

⁶⁴² Για μερικές από τις πιο χαρακτηριστικές μελέτες στο πλαίσιο των *cyberculture studies*, βλ. 1) Howard Rheingold, *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*, Perseus Books, 1993, 2) Sherry Turkle, *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*, Simon & Schuster, 1995, και 3) Manuel Castells, *The Rise of the Network Society*, τ. 1, Wiley-Blackwell, 1996.

και οι τεχνολογικές εφαρμογές τις οποίες υποστήριζε ενσωματώθηκαν τόσο πολύ στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων που δεν προκαλούσαν πλέον ούτε ιδιαίτερο ενθουσιασμό ούτε ιδιαίτερη απορία. Η ψηφιακή σφαίρα δεν ήταν πια ένας άγνωστος και μυστηριώδης κόσμος, αλλά ένας οικείος τρόπος δράσης του σύγχρονου υποκειμένου. Σύμφωνα με τον Lev Manovich,⁶⁴³ θεωρητικό των νέων μέσων επικοινωνίας και των ψηφιακών τεχνολογιών και καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Πόλης της Νέας Υόρκης,⁶⁴⁴ ο φυσικός κόσμος επανήλθε στο ερευνητικό προσκήνιο εμπλουτισμένος με νέα χαρακτηριστικά που τον προσδιόριζαν ως αποτέλεσμα του εποικισμού του από δυναμικά διακινούμενες ψηφιακές πληροφορίες. Ο Manovich, σε άρθρο του με τίτλο «The Poetics of Augmented Space»,⁶⁴⁵ υποστήριξε το 2006, πως το δίπολο online/offline δεν έχει πια τόσο νόημα, όσο έχει η σχέση ανάμεσα στην έννοια του χώρου και στην ψηφιακή πληροφορία που κυκλοφορεί εντός του, ιδωμένη πάντα στο πλαίσιο των νέων ψηφιακών μέσων επικοινωνίας και των δικτυακών τεχνολογιών. Αυτό που ενδιαφέρει είναι να μελετήσει κανείς το κατά πόσο έχουν ενοποιηθεί αυτοί οι δύο κόσμοι, που ήταν διακριτοί μέχρι πριν από λίγο ή, μάλλον, το κατά πόσο έχει απορροφηθεί ο ένας από τον άλλο («immersed») – ή μήπως συμβαίνει ό,τι υποστηρίζει ο ίδιος, μήπως δηλαδή ο ήδη υπάρχων φυσικός κόσμος έχει αυξηθεί («augmented») με την προσθήκη μίας ακόμα διάστασης, η οποία συνοδεύει τους ψηφιακούς πια σχηματισμούς, συνδυασμούς και συσχετισμούς πληροφορίας και εμπειρίας. Σύμφωνα με τον Manovich, ο φυσικός κόσμος νοηματοδοτείται ως τρόπος γεμάτος με δυναμικές και πολλαπλασιαζόμενες ψηφιακές πληροφορίες τις οποίες το σύγχρονο υποκείμενο δημιουργεί, ανακαλεί, διαχειρίζεται μέσω συσκευών και εφαρμογών ψηφιακής τεχνολογίας και δικτύων επικοινωνίας. Τέτοιες είναι για παράδειγμα, α) συσκευές όπως τα έξυπνα κινητά τηλέφωνα, οι φορητοί υπολογιστές, τα ipad, τα ipod κ.ά., οι οποίες διακινούν ψηφιακές πληροφορίες από τον ψηφιακό στον υλικό χώρο, β) τεχνολογίες που γεμίζουν τον υλικό χώρο σε τέτοιο βαθμό ώστε συχνά τον κυριεύουν, όπως οι ψηφιακές επιγραφές και ταμπέλες, οι έξυπνοι πίνακες πληροφοριών κ.ά., γ) ψηφιακές τεχνολογίες που έχουν να κάνουν με τον εντοπισμό, την παρακολούθηση και την επιτήρηση του σύγχρονου υποκειμένου, όπως οι κάμερες

⁶⁴³ Lev Manovich, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Μαΐου 2014, <http://www.manovich.net/> και Software Studies Initiative, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Μαΐου 2014, <http://lab.softwarestudies.com/>

⁶⁴⁴ The Graduate Center, City University of New York (CUNY), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Μαΐου 2014, <http://www.gc.cuny.edu/Home>

⁶⁴⁵ Lev Manovich, «The poetics of augmented space», *Visual Communication* 5(2) (Ιούνιος 2006): 219-240.

ασφαλείας, τα συστήματα χωρικού εντοπισμού (gps) και άλλες τεχνολογίες οι οποίες μετατρέπουν τον υλικό χώρο σε ψηφιακές πληροφορίες. Χρησιμοποιώντας μια μεταφορά από την επιστήμη της γεωλογίας, μπορεί κανείς να υποστηρίξει πως αυτό το σώμα ψηφιακών πληροφοριών συνιστά ένα επιπλέον στρώμα που επικάθεται και επαυξάνει τα ήδη υπάρχοντα στρώματα του φυσικού κόσμου.⁶⁴⁶

Αν αναλογιστούμε πώς επηρεάζουν αυτές οι τρεις τεχνολογικές εφαρμογές (η επιτήρηση, η ασύρματη κινητή τεχνολογία, οι ηλεκτρονικές οθόνες) την αντίληψή μας για το χώρο, και συνεπώς την αντίληψή μας για τη ζωή μας στο βαθμό που τη βιώνουμε μέσα σε ποικίλους χώρους, τότε κατά τη γνώμη μου θα διαπιστώσουμε ότι όλα αυτά αποτελούν ένα σύνολο. Μετατρέπουν τον υλικό χώρο σε χώρο πληροφοριακών δεδομένων, εξάγοντας πληροφορίες από αυτόν (επιτήρηση) ή επαυξάνοντάς τον με πρόσθετες πληροφορίες (ασύρματη κινητή τεχνολογία, ηλεκτρονικές οθόνες υπολογιστών).⁶⁴⁷

Η προσέγγιση του Manovich δεν έχει να κάνει με την τεχνολογική εξέλιξη, αλλά κατά κύριο λόγο με τη μελέτη και την κατανόηση της έννοιας του «αυξημένου χώρου» ως πολιτισμικού και ιστορικού φαινομένου.

Προχωρώντας πέρα από την ανάλυση του Manovich για τον «αυξημένο χώρο» και τις αναφορές του κατά κύριο λόγο σε παραδείγματα από την αρχιτεκτονική και τις τέχνες, τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει να διατυπώνεται η άποψη πως η όσμωση του υλικού και του εικονικού κόσμου, ή αλλιώς του φυσικού χώρου και της ψηφιακής πληροφορίας σύμφωνα με τον Manovich, παρήγαγε στο πλαίσιο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών πολλά υβριδικά μέσα επικοινωνίας και ποικίλους υβριδικούς τόπους ιστορικής κουλτούρας και μνήμης. Η έννοια του τύπου λαμβάνει μια εκ νέου μεταφορική σημασία, καθώς τα ηλεκτρονικά και ψηφιακά μέσα

⁶⁴⁶ Matthew M. Booker, «Visualizing San Francisco Bay's Forgotten Past», *Journal of Digital Humanities*, 1(3) (Καλοκαίρι 2012), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Νοεμβρίου 2012, <http://journalofdigitalhumanities.org/1-3/visualizing-san-francisco-bays-forgotten-past-by-matthew-booker/>

⁶⁴⁷ «If we consider the effect of these three technological applications (surveillance, cellspace, electronic displays) on our concept of space and, consequently, on our lives as far as they are lived in various spaces, I believe that they very much belong together. They make physical space into a data-space: extracting data from it (surveillance) or augmenting it with data (cellspace, computer displays)».
Manovich, «The poetics of augmented space», 222.

επικοινωνίας αφαιρούν από το φυσικό τόπο την κυριολεκτική σημασία που του αποδίδει η διάσταση της υλικότητας.⁶⁴⁸ Αρκετά παλιότερα, το 1990, ο κοινωνικός ανθρωπολόγος και καθηγητής μέσων επικοινωνίας και πολιτισμού στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης Arjun Appadurai, στο άρθρο του με τίτλο «Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy»,⁶⁴⁹ μελετώντας τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην οικονομία, την πολιτική και τον πολιτισμό σε παγκόσμια κλίμακα και στο πλαίσιο του ηλεκτρονικού καπιταλισμού, μίλησε για πολιτισμικές ροές και «τοπία» που συναρθρώνουν μορφές της ανθρώπινης δραστηριότητας και διαμορφώνουν κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά συμπλέγματα και μορφώματα, τα οποία συνήθως λειτουργούν με εναλλακτικούς τρόπους στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, συνδυάζοντας ομοιομορφίες αλλά και διαφοροποιήσεις. Ο Appadurai διέκρινε αυτές τις παγκόσμιες πολιτισμικές ροές σε μια σειρά από πέντε «τοπία»: τα «εθνοτοπία» («ethnoscapes», δηλαδή τις ροές ανθρώπων, μεμονωμένων αλλά και ομάδων όπως για παράδειγμα μετανάστες, πρόσφυγες κ.λπ.), τα «τεχνοτοπία» («technoscapes», τις ροές τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, τεχνολογικών εργαλείων και πληροφορίας), τα «χρηματοοικονομικοτοπία» («finanscapes», τις ροές χρήματος στο πλαίσιο των παγκόσμιων χρηματαγορών και της παγκόσμιας οικονομίας), τα «επικοινωνιακά τοπία» («mediascapes», τις ροές πληροφοριών που παράγονται, διαδίδονται, κυκλοφορούν, ανακυκλώνονται, μεταμορφώνονται από τα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας και, αντίστοιχα, τις ροές των αναπαραστάσεων του κόσμου, τόσο σε ρεαλιστικό όσο και σε φαντασιακό επίπεδο, οι οποίες επίσης δημιουργούνται και διακινούνται από τα μέσα επικοινωνίας), και τα «ιδεοτοπία» («ideoscapes», τις ροές ιδεών, εννοιών, νοοτροπιών). Τα πέντε «τοπία» του Appadurai, και ιδιαίτερα τα «επικοινωνιακά τοπία», βοηθούν ακόμα και σήμερα να γίνει πιο εύκολα κατανοητή η σύγχρονη αντίληψη πως η έννοια του τόπου στο πλαίσιο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών δεν έχει να κάνει με την έννοια του φυσικού χώρου, ούτε αναλύεται σε μια φυσική και σε μια εικονική διάσταση, αλλά

⁶⁴⁸ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Joshua Meyrowitz, ο οποίος ήδη από τη δεκαετία του 1980 είχε μελετήσει την ανθρώπινη δράση και συμπεριφορά σε σχέση με τα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας, ιδίως την τηλεόραση, αναφορικά με την έννοια και την αντίληψη του χώρου. Βλ. Joshua Meyrowitz, *No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior*, Oxford: Oxford University Press, 1985.

⁶⁴⁹ Arjun Appadurai, «Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy», *Theory, Culture, Society* 7 (1990): 295-310.

Οι μεταφράσεις των αγγλικών όρων «ethnoscapes», «technoscapes», «finanscapes», «mediascapes», «ideoscapes» στα ελληνικά βασίζονται στο Arjun Appadurai, *Νεωτερικότητα χωρίς σύνορα. Πολιτισμικές διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης*, μτφρ. Κ. Αθανασίου και επιμ. Αθ. Αθανασίου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2014.

εκφράζεται ως ένα συνεχές τοπίο όπου οι πολιτισμικές ροές κυκλοφορούν ψηφιακά σε επιμέρους και εμπλεκόμενες κοινότητες.

Το Copenhagen Institute for Futures Studies,⁶⁵⁰ επιχείρησε το 2009, μέσα από μια συμμετοχική συλλογική προσπάθεια διά μέσου του διαδικτύου να δημιουργήσει και να παρουσιάσει ένα μανιφέστο για ό,τι ονόμασε «υβριδικό χώρο» («hybrid space»).651 Σύμφωνα με το Ινστιτούτο, ο υβριδικός χώρος έχει αντικαταστήσει τον κυβερνοχώρο: το διαδίκτυο δεν υπάρχει πια μόνο στην ασαφή και άυλη εικονική διάσταση, έχει πια «ξεφύγει» από την οθόνη του υπολογιστή και χρησιμοποιεί άλλες διόδους επικοινωνίας (όπως την κινητή τηλεφωνία κυρίως, αλλά και τεχνολογίες χωρικού εντοπισμού, ηλεκτρονικής καταγραφής στοιχείων μέσω πιστωτικών καρτών κ.ά.) για να εκβάλει σε ό,τι λέγεται φυσικός χώρος, μπολιάζοντας όλες τις καθημερινές δραστηριότητες του υποκειμένου στη σημερινή εποχή. Τα χαρακτηριστικά του υβριδικού χώρου είναι ποικίλα. Εδώ θα σημειωθούν μόνο μερικά από αυτά. Ο υβριδικός χώρος υπάρχει χωρίς να εξαρτάται από συγκεκριμένες συσκευές ή τεχνολογικές εφαρμογές και πλατφόρμες: για παράδειγμα, δεν είναι πια απαραίτητο να χρησιμοποιήσει κανείς έναν υπολογιστή ή μια οθόνη για να έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο. Ο υβριδικός χώρος δεν ξεχωρίζει τη φυσική από την ψηφιακή διάσταση, την υλική από την άυλη κατάσταση, καθώς όλες οι ψηφιακές πληροφορίες που προσδιορίζουν τη δραστηριότητα του σύγχρονου υποκειμένου σε καθημερινή βάση (για παράδειγμα, τα ψηφιακά ίχνη ηλεκτρονικών συναλλαγών, η δημιουργία ετικετών σε κοινωνικά δίκτυα που εντοπίζουν χωρικά και σε πραγματικό χρόνο το χρήστη, συνδέοντας τη φυσική με την ψηφιακή τοποθεσία του) υπάρχουν και κυκλοφορούν χωρίς όρια, εμπόδια και παρεμβολές στο εσωτερικό του υβριδικού χώρου.⁶⁵²

Το πολύ πρόσφατο βιβλίο (2014) με τίτλο *Hybrid Media Culture: Sensing Place in a World of Flows*,⁶⁵³ το οποίο επιμελήθηκε ο Simon Lindgren, καθηγητής

⁶⁵⁰ Copenhagen Institute for Futures Studies, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Μαΐου 2014, <http://www.cifs.dk/?lng=2>

⁶⁵¹ «Hybrid Manifestation», *The Hybridspace Manifesto: A blog about the future internet*, 18 Δεκεμβρίου 2009, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Μαΐου 2014, <http://hybridspacemanifesto.wordpress.com/>

⁶⁵² «Hybrid Space – The internet is leaving home», *Copenhagen Institute for Futures Studies*, 2009, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Μαΐου 2014, <http://www.cifs.dk/scripts/artikel.asp?lng=2&id=2022>

⁶⁵³ Simon Lindgren (επιμ.), *Hybrid Media Culture: Sensing Place in a World of Flows*, Oxon: Routledge, 2014.

κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Umeå της Σουηδίας,⁶⁵⁴ προτείνει επίσης μια υβριδική εννοιολόγηση της σύγχρονης κουλτούρας της επικοινωνίας και του τόπου. Οι συντελεστές του βιβλίου υποστηρίζουν στις συνεισφορές τους ότι η ψηφιακότητα στη σημερινή εποχή του διαδικτύου και των ψηφιακών τεχνολογιών δικτύου και κοινωνικής δικτύωσης δεν προσδιορίζει μόνο τα τεχνολογικά εργαλεία και τις πλατφόρμες επικοινωνίας, αλλά και έννοιες και νοηματοδοτήσεις οι οποίες συνοδοιπορούν με την τεχνολογία ως πολιτισμική πρακτική, όπως η αμεσότητα, η πρόσβαση, η κυκλοφορία της πληροφορίας, η έννοια της νέας υλικότητας, της συνεργασίας κ.ά. Κατά συνέπεια, η ψηφιακότητα σε αυτή τη διπλή της λειτουργία συνέχει την ανθρώπινη δραστηριότητα τόσο σε ό,τι ονομάζεται φυσικός χώρος, όσο και στο λεγόμενο ψηφιακό χώρο, διαμορφώνοντας έναν ενιαίο κοινωνικό χώρο, ο οποίος όμως αποτελείται από πολλούς και αλληλοδιαπλεκόμενους υβριδικούς τόπους επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης. Οι συντελεστές του βιβλίου ορίζουν την υβριδικότητα ως πεδίο όσμωσης των παλαιών και των νέων μέσων επικοινωνίας, ως συνάρθρωση μιας νέας νοηματοδότησης της υλικότητας και των μέσων με τα οποία επιτελείται η επικοινωνία, ως διαπλοκή του «φυσικού» και του «εικονικού» κόσμου σε έναν και συνεχή τόπο ανθρώπινης και μηχανικής δραστηριότητας.

Ο Αντώνης Λιάκος⁶⁵⁵ στο βιβλίο του με τίτλο *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*,⁶⁵⁶ μιλώντας για τον τρόπο με τον οποίο διάφορες ομάδες, κοινότητες και άλλες συσσωματώσεις κατανοούν και αφηγούνται το παρελθόν, μετατρέποντάς το σε ιστορία, υποστηρίζει ότι «η ιστορία λειτουργεί ως μια συγχρονική επικοινωνία»,⁶⁵⁷ η οποία τελείται εντός πολλαπλών δικτύων επικοινωνίας που δημιουργούνται από τα μέλη μιας κοινότητας, μιας ομάδας, και τα οποία δίκτυα πολλαπλασιάζονται και διευκολύνονται στη λειτουργία τους από το σύγχρονο περιβάλλον των ψηφιακών τεχνολογιών. Πρόκειται για μια διαδικασία δημιουργίας και ανταλλαγής μηνυμάτων και αφηγήσεων για το παρελθόν, για μια εμπειρία παραγωγής ιστορικού περιεχομένου, η οποία πραγματώνεται χωρίς αρχή, μέση και τέλος, σε συνεχή ροή εντός των σύγχρονων δικτύων επικοινωνίας, τα οποία συναρθρώνονται τόσο στην υλική, όσο και στην ψηφιακή διάσταση. Αυτό το ιστορικό περιεχόμενο δεν αποτελεί

⁶⁵⁴ «Simon Lindgren», Umeå University (Σουηδία), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Μαΐου 2014, <http://www.umu.se/sok/english/staff-directory/view-person?uid=sili0001&guise=anst2> και Simon Lindgren, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Μαΐου 2014, <http://www.simonlindgren.com/>

⁶⁵⁵ Αντώνης Λιάκος, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Μαΐου 2014, <http://antonisliakos.gr/>

⁶⁵⁶ Αντώνης Λιάκος, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, Αθήνα: Πόλις, 2007.

⁶⁵⁷ Λιάκος, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, 167.

την επίσημη ιστορία του κράτους, ούτε την ακαδημαϊκή ιστορία της θεσμικά κατεστημένης ιστορικής επιστήμης, αλλά συνιστά ένα σύμπλεγμα προσωπικών ιστοριών και μνημών που συναντιούνται και αναμειγνύονται, συχνά επενδυμένες με τη δύναμη και με τη φόρτιση του συναισθήματος, συναποτελώντας τμήματα των ιστοριών και των μνημών των ομάδων και των κοινοτήτων που επικοινωνούν εντός των σύγχρονων δικτύων επικοινωνίας. Τα δίκτυα επικοινωνίας της ιστορικής πληροφορίας ως μνημονικής εμπειρίας στο συνεχές της υλικής και της ψηφιακής διάστασης περικλείουν νοήματα, ερμηνείες, αφηγήσεις που δεν συμπεριλαμβάνονται στα επίσημα, και ως εκ τούτου κυρίαρχα, σχήματα της ιστορικής μνήμης, που δεν παρουσιάζουν τα γεγονότα του παρελθόντος, δηλαδή το τι έγινε, αλλά ιχνογραφούν τα συναισθήματα, τα νοήματα και την αίσθηση των σύγχρονων υποκειμένων για το ατομικό και το συλλογικό παρελθόν, και τελικά για την ιστορία, τη δική τους και της ομάδας στην οποία νιώθουν πως ανήκουν.

Οι κοινές αναφορές στο παρελθόν αποτελούν επικοινωνιακό περιεχόμενο, στηρίζουν δομικά τα δίκτυα αυτά και αποτελούν ταυτοτικό στοιχείο. Η έννοια του δικτύου και της επικοινωνίας σημαίνει ότι οι ταξινομήσεις και οι διαχωρισμοί των στάσεων απέναντι στο παρελθόν είναι σχετικές. Το χαρακτηριστικό της επικοινωνίας είναι η όσμωση και η επικάλυψη ανάμεσα σε διαφορετικού τύπου δίκτυα.⁶⁵⁸

Ο Μήτσος Μπιλάλης, στο πρόσφατο άρθρο του με τίτλο «Ιο-πολιτική και ιστορική κουλτούρα»,⁶⁵⁹ επιχειρεί να κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο μετασχηματίζεται η σχέση του σύγχρονου υποκειμένου που θυμάται και παράγει ιστορικό περιεχόμενο με τις ίδιες τις ιστορίες και τις μνήμες του στο διευρυμένο ψηφιακό περιβάλλον όπου αυτή η σχέση αναπτύσσεται. Προτείνει την οικειοποίηση της έννοιας της ικότητας από το χώρο των βιοεπιστημών, η οποία επιτρέπει να μελετηθούν οι διαφορετικοί και πολλαπλοί τρόποι παραγωγής, αλλά και διάδοσης του περιεχομένου στα ψηφιακά δίκτυα επικοινωνίας: όπως ο ιός παρεισφρεί σε κάποιον οργανισμό και εξαπλώνεται μιμούμενος τις λειτουργίες του, έτσι και η ιστορική πληροφορία και το ιστορικό περιεχόμενο που παράγονται από τα σύγχρονα

⁶⁵⁸ Λιάκος, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, 168.

⁶⁵⁹ Μήτσος Μπιλάλης, «Ιο-πολιτική και ιστορική κουλτούρα», *Χρόνος* 12 (Απρίλιος 2014), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Απριλίου 2014, <http://www.chronosmag.eu/index.php/pls-pl-s-l.html>

υποκείμενα κυκλοφορούν και εξαπλώνονται σαν ιός μέσα από τις ψηφιακές τεχνολογίες δικτύου, ενώ μετακινούνται από τον ψηφιακό στον υλικό κόσμο και αντίστροφα, σε ένα συνεχές υβριδικό περιβάλλον επικοινωνίας και εμπειρίας, διαμορφώνοντας την ιστορική κουλτούρα του παρόντος.

Εκτεθειμένα πάνω σε αυτό το [ψηφιακό] σκηνικό, τα ίχνη του παρελθόντος δείχνουν να υποβάλλονται σε νέες κατηγορικές προσταγές: να είναι ανοιχτά, με διαπερατά μορφολογικά και σημασιολογικά όρια, διαδόσιμα, επικοινωνήσιμα, με μια λέξη *ιομορφικά*. Σε μια πιο στοχευμένη θέαση, το παραπάνω σκηνικό φαίνεται να ενθαρρύνει καινοφανείς, υβριδικές συναθρώσεις στο πεδίο της υποκειμενικότητας. Στον κόσμο των ψηφιακών δικτύων το παρελθόν μοιάζει να μην αφορά τόσο *παραγωγούς* ή *καταναλωτές* νοημάτων, όσο *πολλαπλασιαστές* («multipliers»), υποκείμενα, δηλαδή, επαρκώς εξοικειωμένα με την οργιαστική επαναληπτικότητα των ιχνών του παρελθόντος στον κυβερνοχώρο.⁶⁶⁰ [Η έμφαση στο πρωτότυπο].

Με βάση τα παραδείγματα των διαδικτυακών τόπων ιστορικής μνήμης που ακολουθούν στο παρόν κεφάλαιο, φαίνεται ότι η διεύρυνση και το ξεδίπλωμα του πεδίου επικοινωνίας των προσωπικών ιστοριών και μνημών σε ένα νέο συνεχή και αλληλένδετο τόπο, που βασίζεται τόσο στην αναλογική, όσο και στην ψηφιακή του διάσταση, διαμορφώνουν υβριδικά μνημονικά δίκτυα που συγκροτούν την ιστορική εμπειρία του παρελθόντος στο παρόν.

4B. WW2 People's War. An archive of World War Two memories – written by the public, gathered by the BBC

Το WW2 People's War είναι ένα πρόγραμμα για τη συλλογή ιστοριών και μνημών από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και τη διάθεσή τους μέσω του διαδικτύου.⁶⁶¹ Το BBC κάλεσε βρετανούς πολίτες, που έζησαν και πολέμησαν κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, να καταγράψουν τις ιστορίες και τις μνήμες τους με στόχο να τις

⁶⁶⁰ Μπιλάλης, «Ιο-πολιτική και ιστορική κουλτούρα».

⁶⁶¹ WW2 People's War site: An archive of World War Two memories – written by the public, gathered by the BBC, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Δεκεμβρίου 2011, <http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/>

διασώσουν ως τμήμα ενός ψηφιακού αρχείου, το οποίο θα αποτελούσε μέρος της συλλογικής ιστορικής μνήμης για τον πόλεμο αυτό και τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο στο μέλλον.

Το πρόγραμμα εγκαινιάστηκε δοκιμαστικά σε πιλοτική μορφή τον Ιούνιο του 2003 και επισήμως το Νοέμβριο του 2003 από το BBC με την έναρξη λειτουργίας του διαδικτυακού τόπου για τη συλλογή των ιστοριών και για την παρουσίασή του σε εκδήλωση στο Imperial War Museum του Λονδίνου. Η πρώτη φάση του προγράμματος, κατά την οποία συλλέχθηκε το αρχειακό υλικό, διήρκεσε περίπου δύομισι χρόνια, δηλαδή μέχρι και τον Ιανουάριο του 2006, οπότε ο διαδικτυακός τόπος «έκλεισε», δηλαδή έπαψε να δέχεται συνεισφορές ιστοριών. Το Μάρτιο του 2006, ο διαδικτυακός τόπος επαναλειτούργησε κατά τη δεύτερη φάση του προγράμματος με τη μορφή του ψηφιακού αρχείου, εξασφαλίζοντας και τη συμφωνία της Βρετανικής Βιβλιοθήκης για την εσαεί διατήρηση και συντήρηση του συγκεντρωμένου ψηφιακού αρχειακού υλικού.⁶⁶² Έτσι, το αρχείο αυτό διατηρείται στο διακομιστή («server») του BBC, αλλά φιλοξενείται επίσης στο UK Web Archive της Βρετανικής Βιβλιοθήκης.⁶⁶³

Η αρχική ιδέα χρονολογείται το 2002 και ανήκει στον Chris Warren, τότε αρχισυντάκτη στο τμήμα Interactive Factual and Learning του BBC, ο οποίος οραματίστηκε έναν ενιαίο και κεντρικό διαδικτυακό τόπο μνήμης, όπου οι απόγονοι των επιζώντων του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου θα μπορούσαν μέσω της τεχνολογίας να έχουν πρόσβαση και να μάθουν την ιστορία των δικών τους ανθρώπων κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η διοίκηση του BBC αποφάσισε να αξιοποιήσει το διαδίκτυο για να γιορτάσει το 2005 την εξηκοστή επέτειο από τη λήξη του πολέμου, προτάσσοντας ως σημαντικά στοιχεία τόσο την άμεση και ελεύθερη πρόσβαση στα αρχεία που διατίθενται στο διαδίκτυο, όσο και τη συμμετοχή του κοινού μέσω της τεχνολογίας παραγωγής περιεχομένου από τους χρήστες. Με άλλα λόγια, θεωρήθηκε ότι το διαδίκτυο αποτελεί τον πιο κατάλληλο τόπο για τη διάσωση και για τη συγκρότηση της ιστορικής μνήμης, καθώς αφενός ενισχύει την ελεύθερη πρόσβαση, και αφετέρου προκρίνει την ενεργητική συμμετοχή του κοινού μέσω των

⁶⁶² «Lifespan of the project», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Δεκεμβρίου 2011, http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/project_02.shtml

⁶⁶³ «BBC: WW2 People's War», UK Web Archive preserving uk websites (provided by the British Library) (UKWA), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Ιουνίου 2014,

<http://www.webarchive.org.uk/ukwa/target/114827/source/search>

Η αρχική σελίδα του UK Web Archive (UKWA) είναι η εξής: <http://www.webarchive.org.uk/ukwa/>

νέων τεχνολογιών παραγωγής περιεχομένου από τους ίδιους τους χρήστες απευθείας στο διαδίκτυο. Όπως το διατύπωσε ο Warren:

Τα επίσημα αρχεία του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου περιέχουν μόνο μερικές από τις απαντήσεις, και οι περισσότερες δεν είναι καν διαθέσιμες στο κοινό, καθώς η πρόσβαση στα αρχεία που αφορούν πρόσωπα δεν επιτρέπεται πριν από την πάροδο της εβδομηκονταπενταετίας, σύμφωνα με το σχετικό νόμο. Προτείνουμε λοιπόν τη σύσταση μιας διαδραστικής υπηρεσίας του BBC, η οποία θα συνέβαλλε στη διευθέτηση του προβλήματος και θα επέτρεπε στο κοινό να συνθέσει τις ιστορίες από τη θητεία των πατέρων και των παππούδων του στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο διαδικτυακός κόμβος, αξιοποιώντας τηλεοπτικές σειρές με θέμα τον πόλεμο, όπως το *Deliverance* και το *Battle of the Atlantic*, προκειμένου να ενθαρρύνει τη συμμετοχή των θεατών και των ακροατών, θα τους επιτρέψει στη συνέχεια να μοιραστούν τις μνήμες και τις γνώσεις τους, με στόχο να δημιουργήσουν ένα μοναδικό αρχείο για το έθνος σε εμπόλεμη κατάσταση. Καθώς αυτό θα εμπλουτίζεται, θα μπορεί να αξιοποιηθεί από φοιτητές, ιστορικούς και λάτρεις της ιστορίας έτσι ώστε να διευκολύνει την έρευνά τους για κάθε πτυχή του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου.⁶⁶⁴

Οι περισσότεροι συμμετέχοντες στο πρόγραμμα διένυαν την έκτη και την έβδομη δεκαετία της ζωής τους, κι ανάμεσά τους βρίσκονταν πολλοί βετεράνοι που είχαν υπηρετήσει στις ένοπλες δυνάμεις της Μεγάλης Βρετανίας κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η ηλικία τους δεν τους επέτρεπε να έχουν εξοικείωση με το διαδίκτυο. Για το λόγο αυτό, στο πρόγραμμα συνεργάστηκε μεγάλος αριθμός ερευνητικών κέντρων, βιβλιοθηκών, μουσείων, κέντρων εκπαίδευσης, σχολείων, θεατρικών και

⁶⁶⁴ «The official records for the Second World War contain only some of the answers and most of them are unavailable to the general public, as individual records are still kept from public view under the 75-year rule. This proposal is for a BBC interactive service which would help set the record straight and let the public piece together the personal stories of their father's or grandfather's service during the Second World War. Using war-related series such as *Deliverance* and *Battle of the Atlantic* to encourage viewers and listeners to take part, the site would then allow them to share their memories and knowledge to build a unique record of the nation at war. As this grows it could then be used by students, historians and enthusiasts to further their research into any aspect of the Second World War». «About this site. The original idea», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Δεκεμβρίου 2012, http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/project_01.shtml

άλλων καλλιτεχνικών ομάδων κ.ά. σε ολόκληρη τη Μεγάλη Βρετανία, προσφέροντας στους ηλικιωμένους συμμετέχοντες διευκολύνσεις προκειμένου να καταγράψουν τις μνήμες τους, δηλαδή τους πρόσφεραν για παράδειγμα το χώρο και τον τεχνολογικό εξοπλισμό, την εκπαίδευση για τη χρήση της τεχνολογίας και για την πλοήγηση στο διαδίκτυο, βοήθεια από εθελοντές κ.λπ.).⁶⁶⁵

Στο διαδικτυακό τόπο του προγράμματος, γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στη συνεργασία του BBC με το Culture Online, ένα πρόγραμμα του βρετανικού Υπουργείου Πολιτισμού, Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας και Αθλητισμού.⁶⁶⁶ Στόχος του Culture Online ήταν να προωθήσει τη συμμετοχή και την πρόσβαση του κοινού στα βρετανικά πολιτιστικά πράγματα μέσω της ψηφιακής τεχνολογίας. Μάλιστα, ο ίδιος φορέας υλοποίησε, το 2004, σε συνεργασία με το BBC μεταξύ άλλων, ένα πρόγραμμα για την ενίσχυση της χρήσης της τεχνολογίας από κοινότητες Βρετανών που μειονεκτούσαν σε αυτόν τον τομέα για διάφορους λόγους, όπως ήταν η έλλειψη τεχνολογικών γνώσεων και δεξιοτήτων, η προχωρημένη ηλικία, οι οικονομικοί, οι εθνοτικοί, οι κοινωνικοί και άλλοι αποκλεισμοί. Η ταύτιση των στόχων και της δράσης του Culture Online και του BBC για το πρόγραμμα WW2 People's War σε αυτή τη χρονική περίοδο είναι προφανής. Στο ίδιο πλαίσιο συνεργασιών, εκατοντάδες φορείς (δημόσιοι, ιδιωτικοί, κοινωφελείς, μη κερδοσκοπικοί κ.ά.), που συνεργάστηκαν με το BBC, οργάνωσαν πάρα πολλές δραστηριότητες ενημερωτικού χαρακτήρα στο πλαίσιο του προγράμματος σε όλη τη Μεγάλη Βρετανία με γνώμονα τόσο την ευαισθητοποίηση του βρετανικού πληθυσμού σε σχέση με το έργο, όσο και τη συλλογή ιστοριών για το ψηφιακό αρχείο του προγράμματος WW2 People's War.⁶⁶⁷ Οι δραστηριότητες αυτές πλαισιώθηκαν επίσης με πλήθος άλλων εκδηλώσεων, οι οποίες διοργανώθηκαν από το ίδιο το BBC ή από τους συνεργαζόμενους φορείς σε εθνικό και σε τοπικό επίπεδο, δίνοντας μάλιστα ιδιαίτερη έμφαση στο δεύτερο με στόχο την ενεργοποίηση των τοπικών συλλογικοτήτων, σε ποικίλους τόπους και χώρους διεξαγωγής, καθώς και με ποικίλες θεματικές αφορμές. Χαρακτηριστικοί τύποι τέτοιων εκδηλώσεων είναι οι κινηματογραφικές και θεατρικές βραδιές μνήμης, οι επιδείξεις μόδας, οι μουσικές βραδιές και τα κοκτέιλ πάρτι με αφορμή τους ενδυματολογικούς κώδικες και τις μουσικές της εποχής του Δεύτερου

⁶⁶⁵ «Story gathering partnerships», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Ιανουαρίου 2012, http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/storygathering_01.shtml

⁶⁶⁶ Department of Culture, Media and Sport (DCMS), GOV.UK, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Ιανουαρίου 2012, <https://www.gov.uk/government/organisations/departments-for-culture-media-sport>

⁶⁶⁷ «Associate centers and other partners», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Ιανουαρίου 2012, http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/storygathering_01.shtml

Παγκόσμιου Πολέμου, οι συναντήσεις υγιεινής διατροφής με αφορμή τις διατροφικές συνήθειες στις δεκαετίες του 1940 και του 1950 στη Μεγάλη Βρετανία κ.ά.⁶⁶⁸

Αρχικά, κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού του προγράμματος, είχαν διατυπωθεί επιφυλάξεις σε σχέση με την επιλογή του διαδικτύου για τη συλλογή και την καταγραφή των προσωπικών ιστοριών των επιζώντων του πολέμου. Η επιλογή αυτή φάνταζε ασύμβατη με την προχωρημένη ηλικία των συμμετεχόντων και με την έλλειψη εξοικείωσης που είχαν με αυτό το τεχνολογικό μέσο. Συχνά, μάλιστα, οι ηλικιωμένοι συμμετέχοντες εκδήλωναν συμπεριφορές άρνησης, έως και φόβου, απέναντι στην άγνωστή τους τεχνολογία. Παρά τις επιφυλάξεις αυτές, το BBC αποφάσισε πως η συμβατική μέθοδος συλλογής των ιστοριών και των μνημών, όπως η καταγραφή σε χαρτί, η μαγνητοφώνηση, η βιντεοσκόπηση σε συνδυασμό με την ανάγκη να μεταγραφεί και να μεταφερθεί αυτό το υλικό στο ψηφιακό περιβάλλον, θα ήταν χρονοβόρες και ασύμφορες. Έτσι, το έργο οργανώθηκε εξαρχής με τρόπο που επένδυε σε ένα ευρύ υποστηρικτικό δίκτυο εθελοντών, οι οποίοι βοήθησαν τους ηλικιωμένους συμμετέχοντες τόσο σε πρακτικό όσο και σε ψυχολογικό επίπεδο,⁶⁶⁹ υπερπηδώντας με αυτό τον τρόπο το φαινομενικό εμπόδιο της ασυμβατότητας του τεχνολογικού μέσου με την ηλικία των συμμετεχόντων. Η συμβολή των εθελοντών ξεχωρίζει για έναν επιπλέον λόγο: οι εθελοντές λειτούργησαν ως αγωγός που συνένωσε την κοινότητα των ηλικιωμένων συμμετεχόντων στο φυσικό κόσμο με το ψηφιακό περιβάλλον του διαδικτύου, στο οποίο οι ηλικιωμένοι ξεδίπλωσαν τις μνήμες και τις προσωπικές τους ιστορίες για το παρελθόν.

Είναι ενδιαφέρον να αναφερθεί πως από τη στιγμή που λειτούργησε ο διαδικτυακός τόπος και άρχισε να δέχεται τις πρώτες επισκέψεις, αυξήθηκε προοδευτικά και το ενδιαφέρον των επιζώντων του πολέμου που θέλησαν να λάβουν

⁶⁶⁸ 1) «Different types of outreach activity», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Ιανουαρίου 2012, http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/storygathering_04.shtml

και 2) «Story gathering events around the country», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Ιανουαρίου 2012, http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/storygathering_05.shtml

⁶⁶⁹ Σε πρακτικό επίπεδο, οι εθελοντές βοήθησαν τους ηλικιωμένους συμμετέχοντες να εξοικειωθούν τόσο με την ίδια την τεχνολογία, όπως για παράδειγμα με τους υπολογιστές, τις ψηφιακές φωτογραφικές μηχανές, τους ψηφιακούς σαρωτές, κ.ά., όσο και με την κατανόηση των ιδίων των εννοιών του διαδικτύου, του παγκόσμιου ιστού, του διαδικτυακού τόπου, του διαδικτυακού ψηφιακού αρχείου. Σε ψυχολογικό επίπεδο, οι εθελοντές κλήθηκαν να τονώσουν το ηθικό των ηλικιωμένων συμμετεχόντων, οι οποίοι άλλοτε ένιωθαν φόβο για την επαφή με την τεχνολογία, άλλοτε εξέφραζαν επιφυλάξεις ως προς το αν η προσωπική τους ιστορία είχε κάποια ιδιαίτερη αξία, έτσι ώστε να τη διηγηθούν, άλλοτε αρνούνταν να ανακαλέσουν επώδυνες μνήμες, άλλοτε δεν καταλάβαιναν την πιθανή χρησιμότητα και την αξία της δημιουργίας ενός διαδικτυακού αρχείου προσωπικών ιστοριών για το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο κ.ά. Η προσφορά των εθελοντών και στα δύο αυτά επίπεδα αποδείχτηκε τελικά σπουδαία, καθώς συνέβαλε καθοριστικά στο να ξεπεραστούν όλα τα σχετικά εμπόδια.

μέρος στο πρόγραμμα. Σύμφωνα με έρευνα αξιολόγησης του έργου που πραγματοποιήθηκε σε διάφορα χρονικά στάδια, η γενική αίσθηση όλων των συμμετεχόντων ήταν ότι επικοινωνούν με άλλους ανθρώπους –κάτι ιδιαίτερα σημαντικό για τους ηλικιωμένους–, ότι οι προσωπικές μνήμες και οι ιστορίες τους έχουν αξία, ότι τις μοιράζονται και τις κοινοποιούν όσο ακόμα βρίσκονται στη ζωή τελικά, ότι συμμετέχουν σε κάτι ευρύ και συλλογικό, που θα έχει διάρκεια ζωής μέσα από τους νέους ανθρώπους που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο στο παρόν, αλλά και στο μέλλον.⁶⁷⁰ Επίσης, το γεγονός ότι πίσω από αυτό το εγχείρημα βρισκόταν το BBC επέδρασε θετικά στην άρση τυχόν αμφιβολιών και ενδοιασμών από την πλευρά των συμμετεχόντων.

Οι απαντήσεις και τα σχόλια που προέκυψαν από την έρευνα για το πρόγραμμα φανερώνουν πως το κύρος του BBC έπαιξε καθοριστικό ρόλο ώστε να διαμορφώσουν οι συμμετέχοντες το αίσθημα ότι συμβάλλουν σε μια σημαντική εθνική προσπάθεια. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, το BBC διαδραμάτιζε κεντρικό ρόλο στην καθημερινότητα πολλών ανθρώπων, και αυτή η ανάμνηση ενεργοποίησε την εμπιστοσύνη όσων συμμετείχαν εμπνέοντάς τους υπερηφάνεια για το γεγονός ότι τους ζητήθηκε να συμβάλουν στο συγκεκριμένο διαδικτυακό τόπο.⁶⁷¹

Εξίσου σπουδαίο ρόλο στην αύξηση της συμμετοχής έπαιξε και πάλι η βοήθεια που πρόσφεραν οι εθελοντές⁶⁷² στους ηλικιωμένους έτσι ώστε να χρησιμοποιήσουν την τεχνολογία για να αφηγηθούν την προσωπική τους ιστορία. Κατά το δεύτερο χρόνο του έργου, μάλιστα, έγινε συγκροτημένη προσπάθεια από τους εθελοντές και τους τοπικούς φορείς που συνεργάστηκαν με το BBC να εντοπίσουν επίσης όσους

⁶⁷⁰ «Market evaluation: Usability and participants profiles», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Δεκεμβρίου 2011,

http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/project_03.shtml

Επίσης, «Contributing stories: The individuals», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Ιανουαρίου 2012, http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/storygathering_02.shtml

⁶⁷¹ «Feedback suggests that the BBC name was crucial in giving participants a sense of taking part in something national and significant. The BBC had played a central role for many during wartime, and the trust engendered by memories of this made them proud to be asked to contribute to the website».

«Story gathering partnerships: The BBC Brand», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Ιανουαρίου 2012, http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/storygathering_01.shtml

⁶⁷² «Story gathering partnerships: Working with volunteers», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Ιανουαρίου 2012,

http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/storygathering_01.shtml

επιζώντες του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου δεν είχαν εκδηλώσει ενδιαφέρον για το έργο εξαιτίας πρακτικών κυρίως λόγων, όπως ήταν για παράδειγμα η υποχρεωτικής παραμονή τους στο σπίτι λόγω κάποιας αναπηρίας ή η αδυναμία τους να επικοινωνήσουν με κάποιο κοινοτικό κέντρο που συμμετείχε στο έργο. Φαίνεται ότι αυτή η εξελικτικά αυξανόμενη συμμετοχή δικαίωσε την αρχική επιλογή του BBC να προκρίνει το διαδίκτυο ως τον πιο κατάλληλο τόπο για τη δημιουργία και την επικοινωνία αυτού του αρχείου.

Τον Ιανουάριο του 2006, δηλαδή τη στιγμή που «έκλεισε» ο διαδικτυακός τόπος και ολοκληρώθηκε το πρόγραμμα, το WW2 People's War μετρούσε 32.174 εγγεγραμμένους χρήστες και περιλάμβανε 47.376 ιστορίες και 15.000 εικόνες.⁶⁷³ Οι ιστορίες οργανώθηκαν σε επτά μεγάλες κατηγορίες με βάση τους εξής άξονες: α) την τοποθεσία, β) το εσωτερικό μέτωπο, γ) τις ένοπλες δυνάμεις, δ) τη φυλάκιση και την αιχμαλωσία, ε) την Κατοχή, στ) τα βιβλία, ημερολόγια, επιστολές, ποίηση, η) τα σημαντικά γεγονότα καθώς και πάρα πολλές ακόμη μικρότερες υποκατηγορίες και ενότητες.

Η διαδικασία για τη συνεισφορά της προσωπικής ιστορίας ήταν στην ουσία απλή για τους χρήστες.⁶⁷⁴ Από την πρώτη κιόλας σελίδα του διαδικτυακού τόπου, ο χρήστης δεχόταν το κάλεσμα να καταθέσει την προσωπική του ιστορία: με τις φράσεις «Κατάθεσε τις δικές σου στρατιωτικές ιστορίες από το Μέτωπο», «Ξεκίνα να γράφεις» και «Γράψε την ιστορία σου» διατυπώνονταν οι βασικές προτροπές.⁶⁷⁵ Για να γίνει αυτό, χρειαζόταν πρώτα να εγγραφεί ο χρήστης με μια γρήγορη και απλή διαδικασία, κατά την οποία απλώς επέλεγε το όνομα χρήστη και τον κωδικό του, και σημείωνε την ημερομηνία γέννησής του.⁶⁷⁶ Στη διακριτική ευχέρεια και διάθεση κάθε χρήστη ήταν η δυνατότητα να καταγράψει επίσης άλλες προσωπικές του λεπτομέρειες, χωρίς όμως να είναι υποχρεωτικό. Απαραίτητη διαδικασία ήταν η πιστοποίησή του, η οποία γινόταν με ένα λογαριασμό ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και είχε ως στόχο να αποφευχθεί η πλαστή εγγραφή από κάποιον τρίτο.

Ήδη από την πρώτη σελίδα του διαδικτυακού τόπου και προτού καν ξεκινήσει να γράφει την ιστορία του, ο χρήστης είχε τη δυνατότητα να διαβάσει, εάν το

⁶⁷³ «Project history: Site Statistics», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8

Δεκεμβρίου 2011, http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/project_02.shtml

⁶⁷⁴ «How the site worked: User journey», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12

Δεκεμβρίου 2011, http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/project_07.shtml

⁶⁷⁵ «Contribute your military and home front stories», «Start writing» και «Write your story»

βλ. Screenshot 1 στο Παράρτημα I-A.

⁶⁷⁶ Βλ. Screenshot 2 στο Παράρτημα I-A.

επιθυμούσε, κάποιες οδηγίες σε σχέση τόσο με το ίδιο το έργο και το στόχο του, όσο και με πρακτικά ζητήματα λειτουργίας. Για παράδειγμα, αφορούσαν οδηγίες και πληροφορίες για το πώς λειτουργεί ο διαδικτυακός τόπος, πώς γράφει κανείς μια ιστορία, με ποια διαδικασία ανεβάζει στο διαδίκτυο μια φωτογραφία ή κάποια άλλη εικόνα, ποια θα είναι η τύχη της προσωπικής του ιστορίας από τη στιγμή που θα την καταθέσει στο ψηφιακό αρχείο, δηλαδή με ποιο τρόπο θα αξιοποιηθεί από το συγκεκριμένο πρόγραμμα κ.ά. Επίσης, μπορούσε να διαβάσει στην πρώτη σελίδα του διαδικτυακού τόπου ποιοι φορείς στην περιοχή του συνεργάζονται και προσφέρουν εθελοντική βοήθεια στο πλαίσιο του προγράμματος, ή να καλέσει δωρεάν έναν τηλεφωνικό αριθμό και να ρωτήσει σχετικά.

Μετά την εγγραφή και τη στοιχειώδη ενημέρωσή του για το πρόγραμμα, ο χρήστης ξεκινούσε την καταγραφή της ιστορίας του με οργανωμένο τρόπο στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης πλατφόρμας για τη συλλογή και την οργάνωση του περιεχομένου.⁶⁷⁷ Δηλαδή, το έργο διευκόλυνε τους χρήστες του προσφέροντάς τους συγκεκριμένα πεδία για να συμπληρώσουν: τον τίτλο της ιστορίας, τα πλήρη ονόματα των πρωταγωνιστών, την τοποθεσία, την ίδια την ιστορία (με μέγιστη έκταση τις 3.000 λέξεις), κάποια φωτογραφία και τη λεζάντα της. Στη συνέχεια, υπήρχε ένα πεδίο πολλαπλής επιλογής, όπου ο χρήστης καλούνταν, προτού σώσει την ιστορία του, να την εντάξει σε κάποια ευρεία κατηγορία περιεχομένου, με στόχο να βοηθήσει ο ίδιος, με βάση τα δικά του κριτήρια, στη σωστή κατηγοριοποίηση της προσωπικής του ιστορίας· έτσι, έπρεπε να τσεκάρει, για παράδειγμα, αν αφορούσε τη στρατιωτική ζωή ή τη ζωή ενός πολίτη, αν σχετιζόταν με κάποιο σώμα στρατού (π.χ., την αεροπορία ή το ναυτικό) κ.λπ.

Επίσης, ο διαδικτυακός τόπος πρόσφερε στους χρήστες του τη δυνατότητα να διατηρούν την προσωπική τους σελίδα,⁶⁷⁸ μέσω της οποίας μπορούσαν να παρακολουθούν τις ιστορίες τους, να επικοινωνούν με άλλους χρήστες, αλλά και με τους διαχειριστές του διαδικτυακού τόπου, μέσω μιας πλατφόρμας συζήτησης («forum»), καθώς και να αφήνουν σχόλια ή κάποια άλλη σημείωση στις αναρτήσεις με τις μαρτυρίες τις οποίες κατέθεταν άλλοι χρήστες του διαδικτυακού τόπου.

Τέλος, όλες οι προσωπικές ιστορίες τις οποίες κατέθεταν οι χρήστες στο διαδικτυακό τόπο έφταναν σε κάποιο συντάκτη, ο οποίος τις διάβαζε και τις ενέτασσε στις κατηγορίες περιεχομένου· στη συνέχεια, με βάση αυτές τις κατηγορίες θα

⁶⁷⁷ Βλ. Screenshot 3 στο Παράρτημα Ι-Α.

⁶⁷⁸ Βλ. Screenshot 4 στο Παράρτημα Ι-Α.

οργανωνόταν το ψηφιακό αρχείο, αμέσως μόλις ολοκληρωνόταν η φάση της συλλογής του υλικού. Στην πορεία του έργου, και όσο γιγαντωνόταν η συμμετοχή, αποφασίστηκε η φάση της θεματικής κατηγοριοποίησης να γίνεται αυτόματα, και όχι από τους συντάκτες.⁶⁷⁹

Η διαδικασία που περιγράφηκε παραπάνω, μολονότι φαίνεται απλή, βασίστηκε σε ένα αρκετά σύνθετο σύστημα οργάνωσης του προγράμματος σε ό,τι αφορά τη σχεδίαση του διαδικτυακού τόπου, την εξελικτική πορεία των δύο φάσεων του έργου (πρώτη φάση: συλλογή και καταγραφή των ιστοριών, δεύτερη φάση: σχεδιασμός, κατασκευή και λειτουργία του ψηφιακού αρχείου), τη δράση και το συντονισμό των εθελοντών αλλά και των στελεχών του BBC που απασχολήθηκαν σε αυτό.

Η αρχιτεκτονική δομή και η λειτουργία του διαδικτυακού τόπου οργανώθηκαν με βάση τέσσερις διακριτούς άξονες: τη συνεισφορά («contribute»), την ανάγνωση («read»), την έρευνα («research»), την προσωπική σελίδα («personal homepage»)⁶⁸⁰. Οι σελίδες της συνεισφοράς απευθύνονταν στο χρήστη με πληροφορίες για το ίδιο το πρόγραμμα καθώς και για τη διαδικασία της κατάθεσης της προσωπικής του ιστορίας. Οι σελίδες της ανάγνωσης απευθύνονταν σε όλους τους επισκέπτες του διαδικτυακού τόπου και λειτουργούσαν ουσιαστικά ως πύλη εισόδου στο αρχείο των ιστοριών. Οι σελίδες της έρευνας πρόσφεραν βοήθεια, οδηγίες και συμβουλές για το πώς μπορεί κανείς να ερευνήσει την οικογενειακή του ιστορία, να αναζητήσει πληροφορίες για κάποιο άτομο που έζησε το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ή για κάποιο γεγονός που συνέβη τότε κ.ά. Οι προσωπικές σελίδες αποτελούσαν, όπως προαναφέρθηκε, τον ατομικό χώρο κάθε χρήστη. Από τα τέσσερα αυτά τμήματα και άξονες του διαδικτυακού τόπου, οι σελίδες της συνεισφοράς και της έρευνας έπαψαν να λειτουργούν όταν ολοκληρώθηκε η πρώτη φάση του προγράμματος, δηλαδή η φάση της συλλογής των ιστοριών, και ξεκίνησε η δεύτερη φάση, δηλαδή αυτή της λειτουργίας του ψηφιακού αρχείου. Έτσι, στη δεύτερη φάση διατηρήθηκαν μόνον οι σελίδες της ανάγνωσης και οι προσωπικές σελίδες των χρηστών.

Η κατασκευή του τελικού προϊόντος του έργου, δηλαδή ο σχεδιασμός της αρχιτεκτονικής δομής του ψηφιακού αρχείου, όπου θα φυλάσσονταν και θα

⁶⁷⁹ Για τεχνικές πληροφορίες για το αυτοματοποιημένο σύστημα κατηγοριοποίησης των ιστοριών, βλ. «Technical overview of the archive build», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Δεκεμβρίου 2011, http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/project_12.shtml#bayes

⁶⁸⁰ «How the site worked: Content areas», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Δεκεμβρίου 2011, http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/project_09.shtml

προσφέρονταν στο διαδίκτυο όλες οι ιστορίες που είχαν συλλεχθεί, ξεκίνησε παράλληλα με την πρώτη φάση του έργου, κατά την οποία συλλέγονταν και καταγράφονταν οι προσωπικές ιστορίες των συμμετεχόντων. Η δομή του ψηφιακού αρχείου βασίστηκε στο περιεχόμενο των ιστοριών και στις θεματικές κατηγορίες που προέκυπταν από τη μελέτη των ιστοριών. Στην πορεία του προγράμματος, καθώς αυξάνονταν ο αριθμός των ιστοριών και των θεμάτων, η κατηγοριοποίηση των κειμένων έγινε πολλαπλή. Μια ιστορία κατηγοριοποιούνταν σε περισσότερες από μία κατηγορίες, λόγω χάρη με βάση την τοποθεσία στην οποία διαδραματίστηκε, τη χρονιά κατά την οποία συντελέστηκε, το σώμα στρατού το οποίο αφορούσε κ.ά. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, αυτή η κατηγοριοποίηση γινόταν αρχικά από συντάκτες, δηλαδή από φυσικά πρόσωπα, ενώ στη συνέχεια αυτοματοποιήθηκε.

Κάποιες από τις ιστορίες προκρίνονταν ως ιδιαίτερα χαρακτηριστικές και εμφανίζονταν στην πρώτη σελίδα του διαδικτυακού τόπου με τη σήμανση «Επιλογές συντακτών» («Editorial Picks»). Επρόκειτο για ιστορίες που ξεχώριζαν για κάποιο λόγο, για παράδειγμα ήταν γραμμένες με πολύ γλαφυρό ύφος ή αφορούσαν κάποιο ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, ή ακόμα αφηγούνταν κάποιο ασυνήθιστο περιστατικό κ.ά.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί εδώ το επίπεδο και ο τρόπος παρέμβασης των διαχειριστών του προγράμματος στις ιστορίες. Μία πρώτη μορφή παρεμβατικής συμμετοχής και ελέγχου ήταν η προϋπόθεση της εγγραφής. Η διαδικασία, παρά την απλότητά της, παρείχε στο BBC τη δυνατότητα να έχει κάποιο στοιχειώδη έλεγχο στους εγγεγραμμένους χρήστες. Συνακόλουθα, το BBC ζητούσε από τους χρήστες να δεχτούν ορισμένους βασικούς κανόνες συμμετοχής στο πρόγραμμα. Ο πρωταρχικός κανόνας αφορούσε τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας του υλικού: ο χρήστης μπορούσε να συνεισφέρει μόνο την προσωπική του ιστορία και, σε κάθε περίπτωση, μόνο υλικό για το οποίο είχε ο ίδιος αποκλειστικά τα δικαιώματα και την ευθύνη. Αν κάποιος χρήστης ανέβαζε μια φωτογραφία, για παράδειγμα, θα έπρεπε να είναι δική του, και όχι ενός επαγγελματία φωτογράφου ή πρακτορείου που θα μπορούσαν να διεκδικήσουν αποζημίωση λόγω δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Το BBC αναγνώριζε ότι τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας των ιστοριών ανήκουν στους ίδιους τους χρήστες, οι οποίοι με τη σειρά τους αποδέχονταν το δικαίωμα του BBC να χρησιμοποιήσει τις ιστορίες τους με όποιο τρόπο κρίνει σκόπιμο (π.χ., την αναπαραγωγή, τη μετάφραση, τη δημοσίευση) στο πλαίσιο των στόχων του προγράμματος. Οι υπόλοιποι κανόνες αφορούσαν κυρίως την ευπρεπή και υπεύθυνη

συμπεριφορά των χρηστών. Το BBC καθιστούσε σαφές ότι οι χρήστες θα έπρεπε να είναι ενήλικα άτομα, να γράψουν την ιστορία τους στα αγγλικά, να μην αναρτούν υλικό προσβλητικό, προπαγανδιστικό, σεξιστικό, ή με όποιο άλλο τρόπο ανάρμοστο, να έχουν επίγνωση και να αποδέχονται το γεγονός ότι οι προσωπικές τους ιστορίες θα δημοσιοποιηθούν μέσω του διαδικτυακού τύπου –και συνεπώς να αποφασίσουν για το εύρος των προσωπικών τους δεδομένων τα οποία θα αποκαλύψουν, να σέβονται τους υπόλοιπους χρήστες, και άλλα παρόμοια.⁶⁸¹ Τέλος, ένα ακόμα επίπεδο παρέμβασης των συντελεστών του προγράμματος αφορούσε τη διόρθωση και την επιμέλεια των κειμένων, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τη διόρθωση των τυπογραφικών και ορθογραφικών λαθών ή την επιμέλεια του ύφους, χωρίς όμως να αλλοιώνουν με κανένα τρόπο το περιεχόμενο και τις πληροφορίες των ιστοριών.

Στην αρχή του εγχειρήματος, ο διαδικτυακός τρόπος βρισκόταν σε αυτό που οι διαχειριστές του ονόμασαν «pre-moderated mode», δηλαδή οι συντάκτες διάβαζαν όλες τις ιστορίες και τις κατέτασσαν στις θεματικές κατηγορίες – ή τις διέγραφαν στη σπάνια και ακραία περίπτωση που ήταν αντίθετες με τους καθορισμένους κανόνες που αναφέρθηκαν παραπάνω. Στην πορεία, το έργο μπήκε σε άλλη φάση, η οποία ονομάστηκε «post-moderated mode». Δηλαδή, οι συντάκτες διάβαζαν μόνο εκείνες τις ιστορίες που είχαν εντοπιστεί και επισημανθεί ως ακατάλληλες για κάποιο λόγο από έναν ή περισσότερους χρήστες, ενώ όλες οι υπόλοιπες κατηγοριοποιούνταν αυτομάτως στο σύστημα.⁶⁸² Σε ό,τι αφορά τις εικόνες, αυτές παρέμειναν σε όλη τη διάρκεια του έργου σε «pre-moderated mode», διότι το BBC έκρινε απαραίτητο να γίνεται πρώτα ο έλεγχος για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και μετά να δημοσιεύονται στο διαδίκτυο.

Από τη στιγμή που ολοκληρώθηκε η δεύτερη φάση του προγράμματος, και το αρχείο WW2 People's War έγινε προσβάσιμο για το κοινό στο διαδίκτυο, δόθηκαν τρεις δυνατότητες στους επισκέπτες προκειμένου να προσεγγίσουν το συγκεντρωμένο αρχειακό υλικό, δηλαδή τις ιστορίες και τις μνήμες των Βρετανών για το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Οι δύο πρώτοι τρόποι πρόσβασης στο υλικό είναι οι πιο κλασικοί και συνηθισμένοι. Πρώτος τρόπος είναι η αναζήτηση («search») με λέξεις κλειδιά που

⁶⁸¹ «How the site worked: House rules», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Δεκεμβρίου 2011, <http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/terms.shtml>

⁶⁸² Οι χρήστες είχαν την ευχέρεια να επιλέξουν τη σήμανση «alert the moderators» στην περίπτωση που έκριναν ότι κάποια ιστορία ήταν ανάρμοστη. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. «How the site worked: Site moderation», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Δεκεμβρίου 2011, http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/project_10.shtml

αφορούν το περιεχόμενο (για παράδειγμα η αναζήτηση με βάση τη λέξη «orphans» ανασύρει 254 αποτελέσματα, ιστορίες και μνήμες που την περιέχουν). Δεύτερος τρόπος είναι η περιήγηση («browse»). Ειδικά για την περιήγηση, ο διαδικτυακός τόπος προσφέρει, ήδη από την πρώτη σελίδα του, μια οπτική παρουσίαση μέσω μιας κυλιόμενης μπάρας εικόνων από το αρχείο, όπου κάθε εικόνα αντιστοιχεί σε μια θεματική κατηγορία. Επιπροσθέτως, ο επισκέπτης μπορεί να δει τον πλήρη κατάλογο όλων των θεματικών κατηγοριών και υποκατηγοριών,⁶⁸³ από τον οποίο ξεκινά να αναπτύσσεται το δέντρο της ταξινόμησης και της κατηγοριοποίησης των ιστοριών-μνημών. Έτσι, ο επισκέπτης προχωρά με συνεχόμενες επιλογές και κλικ του ποντικιού από τις γενικές θεματικές κατηγορίες στα ειδικά θέματα και φτάνει στο ίδιο το υλικό. Αξίζει να σημειωθεί, πως σε κάθε ομαδοποίηση ιστοριών παρέχεται η δυνατότητα να ιδωθούν συνολικά, και ξεχωριστά από τα κείμενα, όλες οι φωτογραφίες που έχουν αναρτηθεί στο σύνολο των ιστοριών-μνημών κάθε κατηγορίας. Με αυτό τον τρόπο, ο επισκέπτης μπορεί επίσης να περιηγηθεί εξίσου εύκολα και γρήγορα στο οπτικό υλικό του αρχείου.

Ο τρίτος τρόπος πρόσβασης στο υλικό παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Πρόκειται για μια χρονική γραμμή, το λεγόμενο «timeline», η οποία περιλαμβάνει 144 φακέλους που αφορούν κομβικά γεγονότα του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου και ονομάζονται «φάκελοι γεγονότων» («fact files»). Οι φάκελοι αυτοί είναι ταξινομημένοι χρονολογικά από το 1939 έως και το 1945, και αναφέρονται στη θεματική κατηγοριοποίηση του αρχειακού υλικού του WW2 People's War.⁶⁸⁴ Στην ουσία, πρόκειται για μια εναλλακτική οργάνωση σε υποσύνολα, η οποία παρουσιάζει το ήδη υπάρχον υλικό χωρίς, ωστόσο, να αναιρείται το προηγούμενο σύστημα της θεματικής κατηγοριοποίησής του. Κάθε φάκελος περιέχει ένα εισαγωγικό κείμενο που περιγράφει το περιεχόμενό του, δηλαδή το ιστορικό γεγονός γύρω από το οποίο έχει συλλεχθεί αρχειακό υλικό. Το BBC συνεργάστηκε για τη συγγραφή των εισαγωγικών κειμένων με τέσσερις ανθρώπους: τη Helen Cleary, συγγραφέα και συντάκτη για τον κόμβο ιστορίας του BBC, τον Phil Edwards, ελεύθερο επαγγελματία, συγγραφέα και ερευνητή με ειδικότητα την ιστορία του 20ού αιώνα, τον Bruce Robinson, απόφοιτο ιστορίας του Πανεπιστημίου του Κέμπριτζ και τακτικό συνεργάτη του κόμβου ιστορίας του BBC και, τέλος, τη Victoria Cook, επίσης

⁶⁸³ «Archive List», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Ιανουαρίου 2012, <http://www.bbc.co.uk/history/ww2peopleswar/categories/>

⁶⁸⁴ «Timeline, 1939-1945», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Ιανουαρίου 2012, <http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/timeline/>

απόφοιτο ιστορίας του Πανεπιστημίου του Κέμπριτζ και ελεύθερη επαγγελματία, ερευνήτρια ιστορίας. Τα κείμενα αυτά γράφτηκαν το 2003, εκτός από δέκα πέντε που γράφτηκαν αργότερα, το 2005.⁶⁸⁵

Οι συγκεντρωμένες ιστορίες και μνήμες που αποτελούν το αρχειακό υλικό του WW2 People's War είναι οργανωμένες, όπως προαναφέρθηκε, σε επτά μεγάλες κατηγορίες και πάρα πολλές υποκατηγορίες και ενότητες. Οι επτά μεγάλες κατηγορίες είναι οι εξής: α) Τοποθεσία· β) Εσωτερικό μέτωπο· γ) Ένοπλες δυνάμεις· δ) Φυλάκιση και αιχμαλωσία, ε) Κατοχή, στ) Βιβλία, ημερολόγια, επιστολές, ποίηση, η) Σημαντικά γεγονότα.⁶⁸⁶ Οι ιστορίες αυτές δεν αποτελούν ακριβή περιγραφή γεγονотоλογικού χαρακτήρα του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου. Αντίθετα, προσφέρουν δείγματα για το πώς θυμούνται και αφηγούνται αυτή την περίοδο τα μέλη μιας ολόκληρης γενιάς, και κατά συνέπεια για το πώς συγκροτούνται η συλλογική και, κυρίως, η ατομική μνήμη για το παρελθόν μέσω του διαδικτύου. Αυτό που ενδιέφερε το BBC δεν ήταν η ακριβής ιστορική καταγραφή, που μπορεί να εντοπιστεί σε παραδοσιακού τύπου ιστορικά βιβλία και εγκυκλοπαίδειες, αλλά η διάσωση της υποκειμενικής οπτικής για το παρελθόν, της ιστορίας που συνιστά προσωπικό βίωμα και θύμηση.

Ο παρών διαδικτυακός τόπος επιδίωξε να καταγράψει τον τρόπο με τον οποίο θυμόταν αυτά τα χρόνια η γενιά του πολέμου, τις δικές της μαρτυρίες με τα δικά της λόγια, τις υποκειμενικές ερμηνείες που περιέγραφαν «πώς ήταν τότε» και όχι «τι συνέβη».⁶⁸⁷

Ενδεικτικά, ακολουθούν σύντομα αποσπάσματα από τρία παραδείγματα ιστοριών, μνημών και μαρτυριών, τα οποία δείχνουν χαρακτηριστικά την πρόθεση του WW2 People's War να διασώσει τα βιώματα, τα συναισθήματα και τις

⁶⁸⁵ «About this site. More about the content in this archive: Fact File Authors», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Ιανουαρίου 2012, <http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/siteinformation.shtml#factfile>

⁶⁸⁶ Στο πρωτότυπο: 1) «Location», 2) «Home Front», 3) «Armed Forces», 4) «Internment», 5) «Occupation», 6) «Books, Diaries, Letters and Poetry», 7) «Key Events». «Archive List», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Ιανουαρίου 2012, <http://www.bbc.co.uk/history/ww2peopleswar/categories/>

⁶⁸⁷ «What this site demanded was a record of how the wartime generation remembered those years; testimony in their own words; subjective interpretations that described “what it was like”, not what had happened».

«Project appraisal: What we learned (Be aware of “project pitfalls”)», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Δεκεμβρίου 2011, http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/project_05.shtml

προσωπικές μνήμες των καταθετών, και όχι να καταγράψει τα ακριβή γεγονότα του πολέμου.⁶⁸⁸

Στην υποκατηγορία «Οικογενειακή Ζωή» («Family Life») της κατηγορίας «Η ζωή στο σπίτι» («Domestic Life»), με τίτλο «Ο δικός μου πόλεμος» («My War»), η καταθέτρια με το κωδικό όνομα χρήστη «Nicomedia» περιγράφει με την προσωπική της παιδική ματιά τον πόλεμο. Μάλιστα, εμπλουτίζει την αφήγησή της με μια φωτογραφία στην οποία εικονίζεται μαζί με την αδελφή της στο καταφύγιο του σπιτιού τους.

Η αδελφή μου και εγώ στο καταφύγιο για τις αεροπορικές επιδρομές.

Ο Πόλεμος ξέσπασε όταν ήμουν πέντε χρονών. [...]

Τον Οκτώβριο του 1940 έγινε βομβαρδισμός. [...] Δεν θυμάμαι τον ίδιο τον βομβαρδισμό, αλλά θυμάμαι ότι με πήραν, μέσα στο σκοτάδι, και με πήγαν σε ένα σπίτι λίγο πιο κάτω στον ίδιο δρόμο, και ότι κοιμηθήκαμε εκεί. [...]

Το φαγητό ήταν πάντα δύσκολη υπόθεση στον πόλεμο. Μοιραζόταν σε μερίδες, φυσικά, αλλά υπήρχε και η μαύρη αγορά. Κάθε εβδομάδα περνούσε ένα μεγάλο φορτηγό με φρούτα και λαχανικά, αλλά και λαγούς που είχαν σκοτωθεί στη φάρμα (προσοχή στα δόντια μη δαγκώσουν τη σφαίρα!), και τροφή από τη μαύρη αγορά για τα κοτόπουλά μας. [...]

⁶⁸⁸ Παρατίθενται τα παραδείγματα παρατίθενται σε συντομευμένη εκδοχή. Τα πλήρη κείμενά τους από το υλικό του WW2 People's War παρουσιάζονται εδώ, στο Παράρτημα I-B του Κεφαλαίου 4.

Οι μερίδες ήταν πολύ μικρές, ιδίως όσο περισσότερο κρατούσε ο πόλεμος. [...] Το κρέας πουλιόταν με βάση την τιμή, κάθε ενήλικας επιτρεπόταν να αγοράσει έξι παλιές πένες κρέας την εβδομάδα, οπότε αν αγόραζε κανείς φτηνό κρέας για βραστό, έπαιρνε περισσότερο! [...] Μας επιτρεπόταν μάλιστα να αγοράσουμε και μία πένα παστό βοδινό (κορν μπιφ) [...] Οι μερίδες του μπέικον ήταν το ίδιο μικροσκοπικές. Οι ενήλικες έπαιρναν και δύο ουγγιές τσάι, μία ουγγιά τυρί, ένα τέταρτο του κιλού ζάχαρη, μια ουγγιά βούτυρο και δύο ουγγιές μαργαρίνη (ή άλλα λιπαρά) και ένα αυγό. Αυτά ήταν για μία εβδομάδα. Ίσχυε και ένα σύστημα «πόντων». Σε κάθε άτομο αναλογούσαν κάποιοι «πόντοι» (στην ουσία επρόκειτο για κουπόνια στο βιβλίο με τις μερίδες του καθενός) για να τα διαθέσει όπως ήθελε, με την προϋπόθεση πως το προϊόν που ήθελε να αγοράσει ήταν διαθέσιμο, για παράδειγμα μαρμελάδα, κονσέρβες φρούτα, ψάρι, κρέας κ.ά. [...] Είχαμε και χήνες στον κήπο μας, έτσι δεν παίρναμε τη μερίδα των αυγών, και σε αντάλλαγμα παίρναμε κρέας από κάποιο πουλερικό, που το ανακατεύαμε με κάτι αρχαίες πατάτες που τις βράζαμε πουρέ. [...]

Στο σχολείο είχαμε καταφύγια πέρα από τα γήπεδα του τένις. [...] ένα μέρος τους ήταν υπόγειο, και η σιδερένια καμπυλωτή οροφή τους ήταν καλυμμένη καλά από σακιά με άμμο. Μέσα είχαν πάγκους κατά μήκος των πλευρών για να καθόμαστε. Μύριζαν μούχλα και κλεισούρα και ήταν λίγο φοβιστικά, παρόλο που πηγαίναμε αρκετά συχνά. [...]

Είχαμε ένα καταπληκτικό καταφύγιο στην οδό Digswell εκεί που ήταν η καρβουναποθήκη. [...] Ήταν στριμωγμένο ανάμεσα στο γκαράζ και στο σπίτι, και είχε ενισχυμένη οροφή, τα παράθυρα είχαν βαριά σιδερένια παντζούρια και η πλευρά που ήταν από τη μεριά του γκαράζ είχε σακιά με άμμο μέχρι την οροφή. Έξω στον κήπο, είχαμε και τον «τοίχο της έκρηξης» όπως τον λέγαμε, ένα χοντρό τοίχο από τούβλα γύρω στα δύο με τρία πόδια απόσταση από το σπίτι, που είχε σκοπό να περιορίσει τη ζημιά από την έκρηξη κάποιας βόμβας. Μέσα στο καταφύγιο είχαμε δύο κουκέτες, που τις πιάναμε κυρίως η Vivie και εγώ, βέβαια αν ο κίνδυνος ήταν μεγάλος, έρχονταν στο καταφύγιο και η Μαμά με τον Μπαμπά και έτσι η Vivie και εγώ μοιραζόμασταν μία κουκέτα. Δεν είχαμε υπνόσακους, χρησιμοποιούσαμε παλιές κουβέρτες [...]. Είχε κρύο

βέβαια. Είχαμε ηλεκτρικό, αλλά φυσικά, φυλάγαμε και μερικούς φακούς σε ετοιμότητα. [...]⁶⁸⁹

Στην υποκατηγορία «Στρατιωτική υπηρεσία γυναικών στο Βασιλικό Ναυτικό» («Women's Royal Naval Service») της κατηγορίας «Θάλασσα» («Sea»), με τίτλο «Τόσο πολλές αναμνήσεις» («So Many Memories»), η καταθέτρια με το κωδικό όνομα χρήστη «GreasbyLibrary», η οποία μάλιστα υπογράφει στο τέλος της αφήγησής της με το πραγματικό της όνομα, Kathleen Mount, μοιράζεται μια φωτογραφία της από το 1940 και αφηγείται τις εμπειρίες της από την υπηρεσία της στο Βρετανικό Ναυτικό Σώμα:

Εγώ στις WRENS⁶⁹⁰ (1940). Δεν ήμουν πάντα γριά!

[...] 11 το πρωί 3 Σεπτεμβρίου 1939 [...] Όταν ο πρωθυπουργός Neville Chamberlain είπε αυτές τις λέξεις στον ασύρματο, ενημερώνοντάς μας ότι η χώρα μας ήταν σε πόλεμο με τη Γερμανία, ο χρόνος ακινητοποιήθηκε για μένα. Σα να μην μου φαινόταν αληθινό. Ακούγονταν πολλές φήμες, πολλή κουβέντα για πόλεμο. Μας είχαν μοιράσει μάσκες αερίων (παρόλο που δόξα το Θεό δεν τις χρησιμοποιήσαμε), χτίζονταν παντού πολλά καταφύγια για αεροπορικές επιδρομές [...]. Αλλά κανένας μας δεν ήξερε τι πραγματικά συνέβαινε.

⁶⁸⁹ «My War, by Nicomedia», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Ιουνίου 2012, <http://www.bbc.co.uk/history/ww2peopleswar/stories/08/a4424708.shtml>

⁶⁹⁰ WRENS: Women of the Royal Naval Service. Για πληροφορίες, βλ. Association of WRENS, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουνίου 2012, <http://www.wrens.org.uk/>

Ήμουν δεκαοχτώ τότε, στην αρχή της ενήλικης ζωής μου, και δούλευα στους οπωρώνες του Kent. Έμενα στο Canterbury και πήγαινα κάθε μέρα στη δουλειά με το ποδήλατο. Δεν υπήρχαν και πολλά αυτοκίνητα το 1939, οπότε ήμασταν ασφαλείς με τα ποδήλατα στο δρόμο. [...]

Τόσο πολλές αναμνήσεις [...]

Πάντα μου άρεσε να τραγουδάω και ήμουν σε μια μικρή μπάντα για τραγούδι. [...]

Καθώς περνούσε ο καιρός και ξεκίνησαν οι αεροπορικές επιδρομές, το Δημοτικό Συμβούλιο του Canterbury ζήτησε από τις οικογένειες να σκεφτούν την εκκένωση. Γινόταν κουβέντα πως τα πράγματα θα χειροτέρευαν. Εμείς προσφερθήκαμε και έτσι μας έστειλαν στο Wokingham στο Berkshire, αρκετά κοντά στο Reading. [...] έπιασα δουλειά ως σερβιτόρα στο τοπικό ξενοδοχείο Hop Leaf. Για άλλη μια φορά ασχολήθηκα με την ψυχαγωγία, τραγουδούσα στους στρατιώτες στο Κέντρο Ασκουμένων στο Aborfield. Ο καιρός περνούσε και έτσι κάποια στιγμή επιστρέψαμε στο σπίτι μας στο Canterbury. Ο φόβος της εισβολής είχε περιοριστεί και δεν είχα ξαναμείνει χωρίς δουλειά, οπότε πήγα στο κέντρο εργασίας για να ψάξω για δουλειές. Συνάντησα μια Αξιωματικό των WRENS που στρατολογούσε και έπιασα την κουβέντα μαζί της. Το αποτέλεσμα ήταν πως μου είπε ότι θα λάμβανα μια επιστολή που θα με πληροφορούσε πότε και που θα παρουσιαζόμουν για ιατρική εξέταση και ότι θα είχα νέα σε δυο εβδομάδες περίπου. [...] Τοποθετήθηκα σε ένα σταθμό επικοινωνιών στο Scarborough στο Yorkshire. Έτσι ξεκίνησα την καινούρια μου ζωή [...] WREN K. Morris No. 12779. [...]

Προοδευτικά πήρα προαγωγή σε Leading WREN και μετατέθηκα πολλά μίλια μακριά, στο Flow-HMS Sparrowhawk. Μου έπαιρνε πολύ χρόνο για να πάω στο σπίτι κάθε διήμερο που έπαιρνα άδεια. Και αυτό το μέρος ήταν πολύ φιλικό, μάλιστα υπήρχε μια ομάδα κοριτσιών που, πιστέψτε το, είχαν μια μπάντα τραγουδιού, «The Sparrows», στην οποία φυσικά έγινα μέλος. [...]

Μια μέρα, καθώς πήγαινα στα κεντρικά των WRENS για μεσημεριανό, συνάντησα ένα ναύτη που μου είπε πως άκουσε στα μεσημεριανά νέα ότι το προηγούμενο βράδυ είχε βομβαριστεί το Canterbury. Το επόμενο πρωί

βρήκα στο ντουλάπι μου ένα σημείωμα που με ενημέρωνε πως η οικογένειά μου ήταν ασφαλής, αλλά πως είχαν ξεσπιτωθεί. Αυτή ήταν μια άσκημη στιγμή στη ζωή μου, γιατί παρόλο που δεν είχε τραυματιστεί κανείς (η οικογένειά μου ήταν στο καταφύγιο), το σπίτι μας καταστράφηκε και χάσαμε τα πάντα [...] όλες οι παιδικές μου αναμνήσεις, τα βιβλία που είχα κερδίσει στο σχολείο και που τα φυλούσα σαν θυσιαυρό [...]

Στενάχωρες αναμνήσεις...⁶⁹¹

Στην υποκατηγορία «Βρετανικός Στρατός» («British Army») της κατηγορίας «Χώρα» («Land»), με τίτλο «Αιχμάλωτος πολέμου Ιαπώνων στην Ιάβα» («Japanese Prisoner of War in Java») η/ο καταθέτρια/της με το κωδικό όνομα χρήστη «javaprisnor» καταθέτει την ιστορία του πατέρα της/του, ο οποίος αιχμαλωτίστηκε στον πόλεμο. Η εισαγωγική φράση έχει ως εξής: «Αυτή είναι η ιστορία του πατέρα μου, ο οποίος την έγραψε για τα εγγόνια του, έτσι ώστε να μάθουν τι πέρασε στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο».⁶⁹² Ακολουθεί το κείμενο του πατέρα, Charles Whitehead, το οποίο ξεκινά με μια αρκετά περιεκτική περιγραφή της Ινδονησίας⁶⁹³ και στη συνέχεια επικεντρώνει στην προσωπική του εμπειρία και τις μνήμες του ως αιχμαλώτου πολέμου.⁶⁹⁴

⁶⁹¹ «So Many Memories, by GreasbyLibrary», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Ιουνίου 2012, <http://www.bbc.co.uk/history/ww2peopleswar/stories/02/a3894302.shtml>

⁶⁹² «This is the story of my father, who wrote this for his grand children, so they would know what he went through in WW2».

«Japanese Prisoner of War in Java, by javaprisnor», WW2 People's War, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Ιουνίου 2012, <http://www.bbc.co.uk/history/ww2peopleswar/stories/06/a2013706.shtml>

⁶⁹³ Ο αφηγητής δίνει πληροφορίες γεωγραφικού, πολιτικού, οικονομικού, πολιτισμικού και λαογραφικού περιεχομένου. Αυτές οι πληροφορίες παρουσιάζουν σημαντικά στοιχεία για τον τρόπο με τον οποίο κατανόησε αυτή την περιοχή του ανατολικού κόσμου, η οποία βρισκόταν υπό ολλανδική κατοχή, ένας στρατιώτης και πολίτης του δυτικού κόσμου, και μάλιστα μιας επίσης μεγάλης αποικιοκρατικής δύναμης, της Μεγάλης Βρετανίας, που είχε έντονο ενδιαφέρον για την Ινδονησία.

⁶⁹⁴ Για λόγους συντομίας παραλείπεται ένα μεγάλο κομμάτι της αφήγησης που αφορά την απόβαση των Ιαπώνων στην Τζακάρτα της Ινδονησίας και την επικράτησή τους στην πόλη, την απόπειρα μιας μικρής ομάδας στρατιωτών και του αφηγητή να διαφύγουν από εκεί προς άλλη πόλη της Ινδονησίας με στόχο να εγκαταλείψουν το νησί, τις δύσκολες συνθήκες στη ζούγκλα και τη βοήθεια που δέχτηκαν από ντόπιους, αλλά και από ένα Σκωτσέζο και έναν Ολλανδό, που ήταν ιδιοκτήτες φυτειών, την οριστική επικράτηση των Ιαπώνων στο νησί και την αιχμαλώτιση του αφηγητή και τη μεταφορά του σε ιαπωνικό στρατόπεδο αιχμαλώτων πολέμου στη ζούγκλα.

Το στρατόπεδο

Το στρατόπεδο βρισκόταν δίπλα σε μια φυτεία, την οποία είχαν επιτάξει οι Γιαπωνέζοι για δική τους χρήση. Οι κοιτώνες των αιχμαλώτων ήταν ανοιχτές καλύβες, με μια σειρά ξύλινες σανίδες σε κάθε πλευρά. Όλοι είχαμε από μια κουβέρτα, που είτε τη χρησιμοποιούσαμε ως μαξιλάρι ή για να σκεπαστούμε.

Οι συνθήκες υγιεινής ήταν εφιάλτης. Ένα ρυάκι διέσχιζε το στρατόπεδο, και αυτό το χρησιμοποιούσαμε για τα πάντα. Κάθε πρωί κάναμε παρέλαση για το Bango (νούμερο στα γιαπωνέζικα) και κάθε βράδυ στη δύση του ήλιου προσκυνούσαμε τον Ήλιο (το Θεό των Γιαπωνέζων). [...] Κάθε πρωί γινόταν ένας ξυλοδαρμός –αρκούσε να χαμογελάσεις για να σε διαλέξουν οι φύλακες για ειδική μεταχείριση. Μια φορά, δύο άντρες προσπάθησαν να δραπετεύσουν. Τους έπιασαν, τους γύρισαν στο στρατόπεδο, τους έβαλαν μέσα στο συρμάτινο κλουβί (ειδική μεταχείριση που μας φύλαγαν οι Γιαπωνέζοι) και τους άφησαν εκεί μια εβδομάδα να λιμοκτονήσουν.

Μόλις πέρασε η εβδομάδα, τους έφεραν στην παρέλαση, και αναγκαστήκαμε να παρακολουθήσουμε την εκτέλεσή τους. Έπρεπε να σκάσουν οι ίδιοι τον λάκκο τους. Μετά τους έδεσαν σε ένα στύλο. Τους τρύπησαν με τις ξιφολόγχες δεκαπέντε φορές, μέχρι τελικά να τους σκοτώσουν. [...]

Συνθήκες

[...]

Οι συνθήκες στο στρατόπεδο ήταν πάρα πολύ κακές. Το διαιτολόγιό μας αποτελούνταν από χυλωμένο ρύζι για πρωϊνό (σαν μουσκεμένο χαρτί, αν και μετά από λίγο το συνήθιζε το στομάχι), από ρύζι στον ατμό για μεσημεριανό και πάλι το ίδιο στις έξι το απόγευμα. Μετά από λίγο, πεινούσαμε τόσο πολύ που προσευχόμασταν για περισσότερο ρύζι. Όταν σερβιριζόταν το ρύζι, κάναμε ομάδες και κάθε άντρας είχε έναν αριθμό. Εάν επιλεγόταν η ομάδα σου και το νούμερό σου, ήσουν τυχερός. Πώς παρακολουθούσαμε τα δοχεία με το ρύζι, ελπίζοντας! [...]

Στο στρατόπεδο, οι χαριτωμένοι οικοδεσπότες μας μάς χώρισαν σε ομάδες των 100 αντρών. Ένα πρωί, η μια ομάδα κλήθηκε στην

παρέλαση, και έδωσαν σε κάθε άντρα ένα μεγάλο ψάθινο καπέλο, ένα ζευγάρι ξύλινα τσόκαρα, και μια επιπλέον κουβέρτα. Κατά καιρούς μετέφεραν ομάδες εργασίες σε άλλα σημεία του νησιού με πλοία –και αργότερα έστειλαν αυτή την ομάδα των αντρών να δουλέψουν στο Burma Railroad. Τους ξαναείδαμε μετά από πολλούς μήνες.

Στην επόμενη ομάδα που επιλέχτηκε, ήμουν και εγώ μέσα, αλλά ευτυχώς, είχα κολλήσει ίκτερο με δυσεντερία, ήταν απελπισία. Το πλοίο έφυγε φορτωμένο για την Batavia με όλους τους αιχμαλώτους κάτω στο αμπάρι. Στην επιλογή εμένα με έβγαλαν έξω. Αργότερα, έμαθα πως το πλοίο βυθίστηκε και πως δεν επέζησε κανένας. [...]

Μερικούς μήνες μετά επέστρεψαν οι πρώτοι αιχμάλωτοι πολέμου από τα νησιά. Αυτοί οι άντρες βρίσκονταν σε τρομερή κατάσταση –ζωντανοί σκελετοί, υπέφεραν από έλκη, πληγές και δυσεντερία. Κάποιοι είχαν μισοτρελαθεί. Έπρεπε να δούμε με τα μάτια μας αυτούς τους ανθρώπους για να φανταστούμε πόση σκληρότητα μπορεί να επιβληθεί σε ένα άλλο ανθρώπινο πλάσμα. [...]⁶⁹⁵

Αυτό το τελευταίο παράδειγμα, πέρα από το ίδιο το περιεχόμενο της αφήγησης, παρουσιάζει ενδιαφέρον και για έναν ακόμα λόγο: στο τέλος της αφήγησης ακολουθεί έντονη συζήτηση μεταξύ των εγγεγραμμένων χρηστών και μελών της κοινότητας του WW2 People's War. Τα μηνύματα ανταλλάχθηκαν μεταξύ των μελών την περίοδο από τον Ιούνιο του 2003 μέχρι και τον Ιανουάριο του 2006. Πρόκειται για αντιπροσωπευτικό δείγμα του τρόπου με τον οποίο λειτούργησε το έργο αυτό στα επίπεδα της κοινής δραστηριοποίησης, της εμπλοκής και της συμμετοχής των μελών της κοινότητας, με αφορμή το ίδιο το περιεχόμενο των αφηγήσεων, τις μνήμες των συμμετεχόντων στο WW2 People's War.⁶⁹⁶ Αναδεικνύονται και εδώ ανάγλυφα η δημιουργία και η λειτουργία των δικτύων μνήμης εντός και εκτός διαδικτύου, όπου διαμορφώνονται σχέσεις και αλληλεπιδράσεις ανάμεσα σε μεμονωμένα άτομα αλλά και ανάμεσα σε ομάδες που παράγουν ιστορικό περιεχόμενο σε ένα συνεχή, ενιαίο και ρέοντα χώρο, ο οποίος συνδυάζει την υλική με την ψηφιακή διάσταση και έννοια του τόπου.

⁶⁹⁵ «Japanese Prisoner of War in Java, by javaprisnor / Charles Whitehead», WW2 People's War.

⁶⁹⁶ Τα μηνύματα που ανταλλάχθηκαν με αφορμή τη συγκεκριμένη κατάσταση προσωπικής ιστορίας-μνήμης περιλαμβάνονται εδώ, στο Παράρτημα I-B του Κεφαλαίου 4.

4Γ. Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro

Η Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro είναι ένα διαδικτυακό πρόγραμμα συλλογής και δημοσιοποίησης των προσωπικών αναμνήσεων, ιστοριών και εμπειριών από τη ζωή ανθρώπων ελληνικής εθνικότητας, προς το παρόν, οι οποίοι γεννήθηκαν μέχρι το 1950.⁶⁹⁷ Συνιστά μια ανοιχτή κοινότητα, ένα δίκτυο εντός και εκτός διαδικτύου που αξιοποιεί τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για την παραγωγή και την αρχειοθέτηση οπτικοακουστικού υλικού online.⁶⁹⁸ Οι αναμνήσεις που συλλέγονται καταγράφονται σε βίντεο ή, δευτερευόντως, σε ψηφιακά ηχητικά αρχεία. Στη συνέχεια το υλικό μοντάρεται σε βίντεο μικρότερης χρονικής διάρκειας (από λίγα δευτερόλεπτα μέχρι 9-10' περίπου), αναρτάται στο διαδικτυακό τόπο της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων – Memoro και διατίθεται ελεύθερα στο κοινό. Στόχος του προγράμματος είναι η συλλογή, η διάσωση και η ελεύθερη διάδοση και προβολή της ατομικής και της συλλογικής μνήμης ηλικιωμένων ανθρώπων.

Οφείλουμε να διατηρήσουμε την *ατομική και συλλογική μνήμη*, να αναγνωρίσουμε την αξία των εμπειριών των προηγούμενων γενεών, και να διατηρήσουμε τις μαρτυρίες τους ως *παρακαταθήκη* για τις επόμενες γενεές.⁶⁹⁹ [Η έμφαση υπάρχει στο πρωτότυπο].

Σε εκπαιδευτικό σεμινάριο που διοργάνωσε η Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων στην Αθήνα στις 18 Μαΐου του 2012, μία από τις τρεις ιδρύτριες της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων παρουσίασε το πρόγραμμα, και στην εισήγησή της χρησιμοποίησε δέκα πέντε έννοιες κλειδιά: συλλογή υλικού· αφήγηση με αναφορά στους συμμετέχοντες που παραχωρούν συνέντευξη· εξερεύνηση με αναφορά στους

⁶⁹⁷ Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Μαρτίου 2012, <http://www.memoro.org/gr-gr/>

⁶⁹⁸ «Memoro – Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων. Εμείς είμαστε η ιστορία μας». Πρόκειται για αρχείο pdf το οποίο ήταν διαθέσιμο από την ιστοσελίδα TEDxAthens.com, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Μαρτίου 2012, http://challenge.tedxathens.com/sites/default/files/Greek%20Bank%20of%20Memories_1.pdf, αλλά δεν είναι πλέον προσβάσιμο λόγω κακόβουλου προγράμματος. Το αρχείο υπάρχει αποθηκευμένο στη διάθεση της ΥΔ.

⁶⁹⁹ «Η ιδέα. Εισαγωγή», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Ιανουαρίου 2012, <http://www.memoro.org/gr-gr/progetto.php>
Αναλυτικά για τους σκοπούς σύστασης του μη κερδοσκοπικού οργανισμού Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων, βλ. «Memoro – Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων. Εμείς είμαστε η ιστορία μας», αρχείο pdf.

συμμετέχοντες που πραγματοποιούν τις συνεντεύξεις· ελεύθερη και δωρεάν διάθεση του υλικού στο διαδίκτυο· ανάδειξη του υλικού μέσα από συνεργασίες, εκδόσεις, εκθέσεις κ.ά· υλοποίηση μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων και πολιτιστικών δράσεων· εκπαίδευση και καινοτομία (νέοι τρόποι χρήσης της μνήμης ως εκπαιδευτικού εργαλείου)· αξιοποίηση του υλικού στο σχολικό περιβάλλον, αλλά και στον ευρύτερο κοινωνικό ιστό· εθελοντισμός· συμμετοχή· συνεργασία· δικτύωση σε παγκόσμιο, αλλά και σε τοπικό επίπεδο, μέσω της τεχνολογίας, στον υλικό αλλά και τον ψηφιακό χώρο· γεφύρωση του χάσματος των γενεών –η λέξη αφορά και μια ευρύτερη προσπάθεια εξοικείωσης των ηλικιωμένων με την τεχνολογία και το διαδίκτυο· αναγνώριση, η οποία αναφέρεται στην ψυχολογική διάσταση του εγχειρήματος και στα έντονα συναισθήματα που αναδύονται με τη συμμετοχή στο πρόγραμμα.⁷⁰⁰

Η πρωτοβουλία αυτή ξεκίνησε στην Ελλάδα το Μάιο του 2011.⁷⁰¹ Εγγράφεται στο πλαίσιο μιας διεθνούς πρωτοβουλίας με την ονομασία Memoro, The Bank of Memories⁷⁰² για την καταγραφή της ατομικής και της συλλογικής μνήμης των λαών, που ξεκίνησε στο Τορίνο της Ιταλίας το 2007. Ο πρώτος διαδικτυακός κόμβος του Memoro αναρτήθηκε τον Ιούνιο του 2008.⁷⁰³ Η Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων είναι ο αποκλειστικός συνεργάτης του διεθνούς Memoro για την Ελλάδα.

Για να μπορέσει να συντηρηθεί αυτή η πρωτοβουλία, η Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων απευθύνει κάλεσμα για δωρεές και οικονομική υποστήριξη τόσο σε ιδιώτες, όσο και σε δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς. Ταυτόχρονα, αναζητά και χορηγούς που ενδιαφέρονται να προωθήσουν το σκοπό του προγράμματος, δηλαδή τη διάσωση της κοινωνικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.⁷⁰⁴ Μάλιστα, στους υποψήφιους χορηγούς και υποστηρικτές, προτείνει υπηρεσίες τεκμηρίωσης και

⁷⁰⁰ Παρασκευή Τζούβαλη, «Παρουσίαση της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων», εισήγηση στο πλαίσιο εκπαιδευτικού σεμιναρίου της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων με τίτλο «Οι αναμνήσεις μου – η ιστορία μας», Αθήνα, 18 Μαΐου 2012. Η σειρά με την οποία παρουσίασε η κ. Τζούβαλη τις 15 λέξεις-κλειδιά είναι η εξής: συλλογή, διάθεση, υλοποίηση, εθελοντισμός, συμμετοχή, αφήγηση, εξερεύνηση, εκπαίδευση, γεφύρωση γενεών, καινοτομία, αναγνώριση, αξιοποίηση, ανάδειξη, δικτύωση, συνεργασία. Εδώ οι λέξεις αυτές παρουσιάζονται με διαφορετική ταξινόμηση, έτσι ώστε να αναδειχθεί η εσωτερική θεματική τους σχέση.

⁷⁰¹ «Memoro – Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων. Εμείς είμαστε η ιστορία μας», αρχείο pdf.

⁷⁰² Memoro. The bank of memories, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Ιανουαρίου 2012, <http://www.memoro.org/>

⁷⁰³ «Introduction», Memoro. The bank of memories, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Ιουνίου 2014, <http://www.memoro.org/the-project.php>

⁷⁰⁴ «Η ιδέα. Οικονομικοί Πόροι», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Ιανουαρίου 2012, <http://www.memoro.org/gr-gr/progetto.php> και «Δωρεές», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Ιανουαρίου 2012, <http://www.memoro.org/gr-gr/donazioni.php>

παραγωγής περιεχομένου, το οποίο θα ενταχθεί στο σώμα του αρχειακού υλικού της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων. Στο διαδικτυακό τόπο του προγράμματος αναφέρονται ως επιθυμητές συνεργασίες διαφόρων ειδών: για παράδειγμα, η συνεργασία με φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, με πολιτιστικούς συλλόγους και με ιστορικά σωματεία για την τεκμηρίωση και την ανάδειξη της τοπικής μνήμης (π.χ., από τραγούδια, χορούς, παραδόσεις, προφορικές ιστορίες· με εταιρείες για την τεκμηρίωση και την προβολή της εταιρικής τους ιστορίας (π.χ., αφηγήσεις στελεχών, υπαλλήλων, πελατών κ.ά.)· με ιδρύματα, οργανισμούς, συνδικάτα και άλλους φορείς προκειμένου να αναδειχτεί η ιστορία τους· με σχολεία και άλλους εκπαιδευτικούς φορείς ώστε να οργανωθούν δράσεις αναζήτησης και συλλογής αρχειακού υλικού ανά τόπο, χρονική περίοδο και θεματική κάλυψη· με οίκους ευγηρίας για την καταγραφή αυτοβιογραφικών μαρτυριών στο πλαίσιο θεραπευτικών προσεγγίσεων, καθώς και για την εξοικείωση των ηλικιωμένων στη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών, διαδικτύου και γενικά των σύγχρονων τεχνολογικών μέσων κ.ά. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων δηλώνει πως στοχεύει να οργανώσει ποικίλες δράσεις, εκθέσεις και εκδόσεις για την αξιοποίηση του οπτικοακουστικού υλικού που θα συγκεντρώσει στο διαδικτυακό της τόπο.⁷⁰⁵ Μέχρι στιγμής, οι συνεργασίες που επιδεικνύει στο διαδικτυακό της τόπο είναι αυτές που έχουν πραγματοποιηθεί στο εξωτερικό από το διεθνές Memoro.⁷⁰⁶

Ειδικά στον τομέα της εκπαίδευσης, η Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων δηλώνει πως φιλοδοξεί όχι μόνο να θεμελιώσει συνεργασίες, αλλά και να υποστηρίξει ευρύτερα προγράμματα για την εκμάθηση τρόπων και τεχνικών καταγραφής αναμνήσεων από τους καθηγητές, αλλά και από τους μαθητές, καθώς και για την επιμόρφωση και την κατάρτιση των εκπαιδευτικών. Σύμφωνα με πρόσφατα δημοσιεύματα στον ελληνικό τύπο:

οι Τράπεζες Αναμνήσεων της Ιταλίας και της Ελλάδας έλαβαν χρηματοδότηση από τη δράση «Active European Remembrance» της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκειμένου να καταγράψουν τις αναμνήσεις των τελευταίων επιζώντων από στρατόπεδα συγκέντρωσης και την

⁷⁰⁵ «Υπηρεσίες. Υπηρεσίες τεκμηρίωσης και δημιουργίας περιεχομένου», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Φεβρουαρίου 2012, <http://www.memoro.org/gr-gr/servizi.php>

⁷⁰⁶ «Portfolio», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Φεβρουαρίου 2012, http://www.memoro.org/gr-gr/servizi_portfolio.php

κατάρτιση εκπαιδευτικού προγράμματος για τη διδασκαλία των γεγονότων του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου στα σχολεία με διαδραστικό τρόπο.⁷⁰⁷

Στο εκπαιδευτικό σεμινάριο το Μάιο του 2012, που αναφέρθηκε παραπάνω, η Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων παρουσίασε αυτή τη δράση στην εκπαιδευτική κοινότητα και προσκάλεσε εκπαιδευτικούς και σχολεία να συνεργαστούν για την υλοποίηση του εκπαιδευτικού πακέτου του προγράμματος. Αναλυτικά, το προτεινόμενο εκπαιδευτικό πρόγραμμα τιτλοφορείται «Οι αναμνήσεις μου – Η ιστορία μας» και εγγράφεται στο πλαίσιο της δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης «Ευρώπη για τους πολίτες» (Programme «Europe for Citizens», Active European Remembrance), μια δράση η οποία προκρίνει την ευρωπαϊκή μνήμη ως ενεργό και ζώσα, και υποστηρίζει ότι οι αξίες της Ευρώπης μπορούν να διασωθούν μόνο μέσα από τη διασφάλιση της ευρωπαϊκής μνήμης. Η δράση, διάρκειας ενός έτους, έχει τους εξής στόχους: α) να συλλέξει βίντεο με εμπειρίες ανθρώπων από την περίοδο του ναζισμού στην Ελλάδα και την Ιταλία· β) να δημιουργήσει και να εφαρμόσει πιλοτικά σε δύο σχολεία στην Ιταλία και σε οχτώ σχολεία στην Ελλάδα ένα εκπαιδευτικό πακέτο που θα εμπλέκει τη μαθητική και την εκπαιδευτική κοινότητα στη διεξαγωγή συνεντεύξεων για την Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων –σύμφωνα με δήλωση των ιδρυτριών της Τράπεζας στο σεμινάριο, εδώ ο επιμέρους στόχος είναι να δημιουργηθεί στους μαθητές και στους καθηγητές μια νέα αίσθηση και αντίληψη για την ιστορία, να τη δουν ως κάτι ζωντανό, που αποτελεί μέρος της καθημερινότητας των ανθρώπων· γ) να κατασκευάσει ειδική ιστοσελίδα όπου θα φιλοξενείται και θα διατίθεται το σχετικό υλικό, αλλά και θα παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της δράσης, καθώς και η γενική αποτίμηση από την εφαρμογή του εκπαιδευτικού πακέτου στην εκπαίδευση.

Η Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων είναι μια μη κερδοσκοπική προσπάθεια που πραγματοποιείται στο διαδίκτυο. Το μέσο του διαδικτύου επιλέχθηκε για πολλούς λόγους: παρέχει ελεύθερη και απεριόριστη πρόσβαση στο υλικό, είναι διαθέσιμο παντού –τουλάχιστον στο δυτικό κόσμο, αλλά προοδευτικά περισσότερο και στον υπόλοιπο–, δίνει τη δυνατότητα συμμετοχής στο κοινό με τη διαδικασία της εγγραφής

⁷⁰⁷ Βλ. ενδεικτικά, ΑΠΕ-ΜΠΕ, «Μια άλλη τράπεζα», *Ναυτεμπορική*, 21 Δεκεμβρίου 2011, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Ιουνίου 2014, <http://www.naftemporiki.gr/story/310048/mia-alli-trapeza>

και παραγωγής-συλλογής νέου υλικού και περιεχομένου, όπωςθα παρουσιαστεί αναλυτικά στη συνέχεια, απευθύνεται σε όλους, αλλά αγγίζει περισσότερο τους νεότερους ανθρώπους, διασφαλίζοντας έτσι την εκπλήρωση του βασικού σκοπού του προγράμματος, δηλαδή τη διάσωση και τη διάδοση της συλλογικής μνήμης του παρελθόντος στο μέλλον κ.ά.⁷⁰⁸

Οι αναμνήσεις και οι ιστορίες ζωής καταγράφονται κυρίως σε μορφή βίντεο, αλλά επίσης μερικές φορές απλώς ηχογραφούνται, σε λιγότερες περιπτώσεις, στις οποίες δεν είναι εφικτή η προσέγγιση του συμμετέχοντα, οπότε η καταγραφή του υλικού γίνεται, για παράδειγμα, μέσω τηλεφώνου). Το βίντεο προκρίνεται ως ο λιγότερο διαμεσολαβημένος τρόπος καταγραφής του υλικού, με τον οποίο διασώζονται, χωρίς καμία τροποποίηση ή παρεμβολή, η έκφραση του προσώπου του ανθρώπου που αφηγείται, οι αλλαγές διάθεσης και τα συναισθήματα, όπως αποτυπώνονται στο πρόσωπο, οι διακυμάνσεις της φωνής και της διάθεσης, οι εντάσεις και οι υφέσεις, οι κινήσεις των χεριών και του σώματος.⁷⁰⁹

Η διαδικασία για την εύρεση και τη συλλογή του υλικού στην Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων έχει μερικά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Το πρόγραμμα λειτουργεί ως «ανοιχτή διαδικτυακή κοινότητα» και απευθύνει κάλεσμα για κινητοποίηση και ενεργή συμμετοχή στους χρήστες του, τους οποίους ονομάζει «εξερευνητές αναμνήσεων». Αφού εγγραφούν, τους καλεί να αναζητήσουν οι ίδιοι ανθρώπους που έχουν γεννηθεί πριν από το 1950 (τους «αφηγητές», όπως ονομάζονται στο πρόγραμμα), την ιστορία των οποίων θα καταγράψουν. Το κάλεσμα αυτό παρουσιάζει μια ιδιαιτερότητα, καθώς απαιτεί από το χρήστη, τον «εξερευνητή αναμνήσεων», να συμμεριστεί τους σκοπούς του προγράμματος και να δεσμευτεί ηθικά προς αυτό, μιας και η διαδικασία του εντοπισμού και της επιλογής των αφηγητών, όπως και της καταγραφής των αναμνήσεών τους σε βίντεο, απαιτεί χρόνο, ενθουσιασμό, αφοσίωση, συναισθηματική εμπλοκή, αλλά και υλική προσφορά. Οι «εξερευνητές αναμνήσεων» χρησιμοποιούν το δικό τους εξοπλισμό, όπως για παράδειγμα την ψηφιακή βιντεοκάμερα ή το κινητό τους κ.ά. Από μία άποψη, το έργο κάνει τους χρήστες του κοινωνούς και συμμετόχους, αφού αναθέτει σε αυτούς εξολοκλήρου την αρμοδιότητα να εντοπίσουν τους αφηγητές, να μιλήσουν μαζί τους, να τους ενημερώσουν για το πρόγραμμα, να τους πείσουν για το σκοπό του αλλά και για το κοινό καλό που θα προκύψει από αυτό, να καταγράψουν τις αναμνήσεις τους

⁷⁰⁸ «Η ιδέα. Εισαγωγή», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro.

⁷⁰⁹ «Introduction», Memoro. The bank of memories.

και να τις αναρτήσουν μόνοι τους στο διαδικτυακό τόπο της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων. Επιπλέον, η Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων καλεί τον «εξερευνητή αναμνήσεων» να μην αρκεστεί στη δική του δραστηριότητα, αλλά να διαδώσει επίσης το μήνυμα του προγράμματος και σε άλλους χρήστες, οι οποίοι θα εμπλουτίσουν τη διαδικτυακή τράπεζα με νέο και περισσότερο υλικό. Φαίνεται και σε αυτό το πρόγραμμα ότι οι «εξερευνητές αναμνήσεων» καλλιεργούν με τη δραστηριότητά τους τις πορώδεις σχέσεις ανάμεσα στο φυσικό και στο ψηφιακό περιβάλλον, διαμορφώνοντας ένα ενιαίο πεδίο όπου οι μνήμες των ανθρώπων ανασύρονται, συναρθώνονται, κυκλοφορούν και επικοινωνούνται.

Ο κάθε «εξερευνητής αναμνήσεων» έχει το δικό του χώρο στο διαδικτυακό τόπο της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων. Μετά την εγγραφή του στο διαδικτυακό τόπο, μπορεί να αναρτήσει το υλικό του, αφού πρώτα το έχει επεξεργαστεί· για παράδειγμα, είναι απαραίτητο να μετατρέψει προηγουμένως το βίντεο στην κατάλληλη ψηφιακή μορφή (format) και να το τεκμηριώσει, προσθέτοντας λέξεις-κλειδιά και ετικέτες με σκοπό να το εντάξει σε κάποια θεματική κατηγορία. Ο «εξερευνητής αναμνήσεων» μπορεί, επίσης, να φιλοξενήσει στην προσωπική του σελίδα όλες τις ιστορίες τις οποίες έχει καταγράψει, τις διαδρομές που έχει δημιουργήσει, άλλο σχετικό οπτικοακουστικό υλικό, σχόλια, μηνύματα, ειδήσεις και νέα που επιθυμεί να μοιραστεί με τους υπόλοιπους χρήστες. Με άλλα λόγια, πρόκειται για την προσωπική σελίδα του χρήστη, η οποία αντικατοπτρίζει όλες τις δραστηριότητές του στο συγκεκριμένο πρόγραμμα. Παράλληλα, προσφέρεται μια ταυτότητα χρήστη, στην οποία παρουσιάζονται τα στοιχεία του, όπως για παράδειγμα η φωτογραφία του, η ιδιότητά του και όποιο άλλο προσωπικό στοιχείο επιθυμεί να δημοσιοποιήσει, στατιστικά στοιχεία για τη δράση του κ.ά. Τέλος, η προσωπική σελίδα δίνει στο χρήστη τη δυνατότητα να επικοινωνήσει με τα υπόλοιπα μέλη της «ανοιχτής κοινότητας» και να μοιραστεί μαζί τους σκέψεις, ιδέες και οτιδήποτε άλλο σχετικό με το έργο.⁷¹⁰

Το υλικό που συλλέγεται και αναρτάται στο διαδικτυακό τόπο της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων ελέγχεται από τα μέλη της συντακτικής ομάδας του έργου, η

⁷¹⁰ «Περιοχή χρηστών», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Φεβρουαρίου 2012, http://www.memoro.org/gr-gr/help_area_riservata.php#percorsi και «Εξερευνητές Αναμνήσεων», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Φεβρουαρίου 2012, http://www.memoro.org/gr-gr/help_cercatori_memoria.php

οποία μέχρι στιγμής (Μάρτιος 2014) αποτελείται από τα τρία ιδρυτικά μέλη αυτής της προσπάθειας.⁷¹¹

Σε αντίθεση με παρόμοιες πρωτοβουλίες, στο Memoro, προκειμένου να διασφαλιστεί ο σκοπός και η συνοχή του έργου, υπάρχουν περιορισμοί ως προς τη φόρτωση του υλικού, το οποίο και ελέγχεται από τη συντακτική ομάδα.⁷¹²

Οι συντάκτριες έχουν τη δυνατότητα να δουν όλα τα βίντεο προτού αυτά αναρτηθούν στο διαδικτυακό τόπο της τράπεζας, να τα επιμεληθούν σε κάποιο βαθμό (για παράδειγμα, να προσθέσουν υπότιτλους αν χρειάζεται), να ελέγξουν αν το περιεχόμενο είναι κατάλληλο για δημόσια προβολή και να το ταξινομήσουν, δηλαδή να το εντάξουν σε κάποια θεματική κατηγορία. Επίσης, η συντακτική ομάδα έχει την ευχέρεια να δημιουργήσει «διαδρομές», όπως τις ονομάζει, δηλαδή να συνδέσει διάφορα βίντεο ή/και αρχεία ήχου μεταξύ τους, δημιουργώντας νέα επιμέρους σύνολα με βάση κάποια κοινά στοιχεία περιεχομένου, όπως είναι ο τόπος αναφοράς, η χρονική περίοδος κ.ά. Αυτές οι «διαδρομές» αποτελούν ιδιαίτερο κομμάτι στο διαδικτυακό τόπο της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων, καθώς είναι δυνατό να *χαραχτούν* τόσο από τους χρήστες, τους «εξερευνητές αναμνήσεων», όσο και από τους συντάκτες, διασυνδέοντας και διακλαδώνοντας εννοιακά και θεματικά τα επιμέρους τεκμήρια και το αρχειακό υλικό που απαρτίζουν το σύνολο του αρχειακού σώματος του έργου.⁷¹³

4Γ1. Ιστορίες ζωής και μνήμες στο διαδίκτυο

Μέχρι το Μάρτιο του 2014, η Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων βρισκόταν ακόμα στα σπάργανα. Αριθμούσε 20 «εξερευνητές αναμνήσεων», από τους οποίους συνεισέφεραν ιστορίες οι 13, δηλαδή ανήρτησαν βίντεο με προσωπικές ιστορίες και

⁷¹¹ «Ποιοι είμαστε: Memoro Ελλάδα», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαρτίου 2014, http://www.memoro.org/gr-gr/chi_siamo.php

⁷¹² «Η ιδέα. Τι είναι το Memoro – Τράπεζα Αναμνήσεων», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Φεβρουαρίου 2012, <http://www.memoro.org/gr-gr/progetto.php>

⁷¹³ «Help Διαδρομές», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Φεβρουαρίου 2012, http://www.memoro.org/gr-gr/help_percorsi.php και «Διαδρομές», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Φεβρουαρίου 2012, <http://www.memoro.org/gr-gr/percorsi.php>

με μνήμες αφηγητών. Από τους υπόλοιπους εξερευνητές, οι τέσσερις μοιράστηκαν από μία φωτογραφία, ενώ άλλοι δημιούργησαν διαδρομές, τα νοηματικά διαδικτυακά «μονοπάτια» ανάμεσα στις αναρτημένες ιστορίες με βάση το περιεχόμενό τους. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι στους εξερευνητές αναμνήσεων συμπεριλαμβάνεται μια σχολική τάξη Γενικού Λυκείου σε προάστιο της Αθήνας, η οποία ανέλαβε την εκπόνηση ερευνητικής εργασίας με θέμα «Γίνε εξερευνητής αναμνήσεων επενδύοντας στην Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων». Οι αφηγητές που έχουν λάβει μέρος στο έργο μέχρι στιγμής είναι 44 (22 γυναίκες και 21 άντρες), οι περισσότεροι γεννημένοι τις δεκαετίες του 1920 και του 1930, και οπωσδήποτε μέχρι το έτος 1950. Τέλος, ως αφηγητής συμμετέχει επίσης η έκθεση με τον τίτλο «Δύο φορές ξένος. Εκτοπισμοί και ανταλλαγές πληθυσμών τον 20ό αιώνα» που πραγματοποιήθηκε το 2012 στο Μουσείο Μπενάκη,⁷¹⁴ και αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου προγράμματος με θέμα τις υποχρεωτικές μετακινήσεις πληθυσμών ανά τον κόσμο τον 20ό αιώνα.⁷¹⁵ Οι συντελεστές της έκθεσης έχουν συμπεριλάβει στο ψηφιακό αρχείο της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων εννέα ιστορίες, βιντεοσκοπημένες αφηγήσεις αναμνήσεων και προσωπικών μαρτυριών.⁷¹⁶

Κατά συνέπεια, το αρχειακό υλικό της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων είναι σχετικά περιορισμένο, 196 «ιστορίες», δηλαδή στην πραγματικότητα αναρτημένα βίντεο.⁷¹⁷ Πρέπει να σημειωθεί πως κάθε ιστορία συνήθως σπάει, για τεχνικούς λόγους, σε πολλά βίντεο με μέγιστη διάρκεια το δεκάλεπτο. Έτσι, στην ουσία τα 196 αναρτημένα βίντεο αφορούν τόσες ιστορίες όσες και οι αφηγητές που έχουν λάβει μέρος στο έργο. Έχει σημασία επίσης να σημειωθεί ότι τα θέματα για τα οποία μιλούν οι αφηγητές επιλέγονται ελεύθερα και αυθόρμητα από τους ίδιους, χωρίς καμία υπόδειξη ή επισημάνση από τους εξερευνητές αναμνήσεων ή από κάποιον άλλο εκπρόσωπο της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων, με μοναδικό περιορισμό το σεβασμό του πλαισίου ηθικών και νομικών κανόνων που διέπει το

⁷¹⁴ «Εκθέσεις: Δύο φορές ξένος. Εκτοπισμοί και ανταλλαγές πληθυσμών τον 20ό αιώνα (Αθήνα, 19 Σεπτεμβρίου – 25 Νοεμβρίου 2012)», Μουσείο Μπενάκη, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Απριλίου 2014, <http://www.benaki.gr/index.asp?id=202020001&lang=gr&sid=1207>

⁷¹⁵ «Δύο φορές ξένος. Εξερευνητής αναμνήσεων», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Απριλίου 2014, <http://www.memoro.org/gr-gr/cercatore.php?ID=5481>

⁷¹⁶ «Έκθεση Δύο Φορές Ξένος», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Απριλίου 2014, <http://www.memoro.org/gr-gr/testimone.php?ID=3280>

⁷¹⁷ «Ιστορίες», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Απριλίου 2014, <http://www.memoro.org/gr-gr/racconti.php>

έργο.⁷¹⁸ Βέβαια, στην περίπτωση συγκεκριμένων συνεργασιών, η θεματική των αφηγήσεων μπορεί να προσδιορίζεται εκ των προτέρων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συνεργασία στο πλαίσιο της δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης «Ευρώπη για τους πολίτες», όπου εκεί η χρηματοδότηση ορίζει τη θεματική στις αναμνήσεις επιζώντων από στρατόπεδα συγκέντρωσης του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου.

Το υλικό που έχει συλλεχθεί μέχρι το Μάρτιο του 2014 παρουσιάζει ενδιαφέρον και είναι ενδεικτικό για το είδος της προσωπικής ιστορίας και της ατομικής μνήμης τις οποίες φιλοδοξεί να διασώσει το έργο. Φαίνεται ότι το εγχείρημα αυτό μπορεί να εγγραφεί στο γνωστικό αντικείμενο των «ιστοριών/αφηγήσεων ζωής» («life stories/narratives research»), όπου προκρίνεται η αφήγηση περιστατικών της ζωής από το ίδιο το υποκείμενο χωρίς οποιαδήποτε παρέμβαση ή κατευθυντήρια γραμμή ως προς το θέμα της αφήγησης, τη χρονική περίοδο κ.ά. Οι ιστορίες/αφηγήσεις ζωής αποτελούν βιωμένες εμπειρίες που φέρνουν με δυναμικό και ενεργητικό τρόπο το παρελθόν στο παρόν και έτσι μπορεί να αξιοποιηθούν ως πρωτογενείς πηγές για τη μελέτη της ιστορίας και της μνήμης. Ως τέτοιες, προάγουν αυτό που ο Maurice Halbwachs ξεχώρισε ως αυτοβιογραφική μνήμη, δηλαδή τη μνήμη των πραγμάτων, των γεγονότων, των καταστάσεων, των στιγμών που το ίδιο το υποκείμενο έχει ζήσει, συνδέοντας με αυτόν τον τρόπο την έννοια της μνήμης του παρελθόντος με την πρακτική άσκηση και με την εμπειρία της μνημονικής διαδικασίας στο παρόν. Την ίδια στιγμή, βέβαια, η αυτοβιογραφική μνήμη δεν είναι αποστειρωμένη, αλλά εκφράζεται με ποικίλους τρόπους και μορφές σε σχέση με τα κοινωνικά και άλλα συμφραζόμενα, ενώ διαμεσολαβείται επίσης από τη συλλογική μνήμη. Έτσι, το υποκείμενο διατυπώνει τη δική του ιστορία και τις δικές του μνήμες στο πλαίσιο αυτής της συλλογικής μνήμης της ομάδας ή των ομάδων στις οποίες νιώθει πως ανήκει.

Εκείνα που θυμούνται είναι, βεβαίως, τα άτομα, δεν είναι οι ομάδες ή οι θεσμοί, αλλά τα άτομα, που κατέχουν μια θέση μέσα σε ένα συγκεκριμένο συλλογικό πλαίσιο αναφοράς και αντλούν από αυτό προκειμένου να θυμηθούν ή να αναβιώσουν το παρελθόν [...] απαραίτητη προϋπόθεση για κάθε συλλογική μνήμη είναι η υποστήριξη

⁷¹⁸ «Όρους χρήσης», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Μαρτίου 2013, http://www.memoro.org/gr-gr/termini_utilizzo.php και «Πολιτική Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων», Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Μαρτίου 2013, <http://www.memoro.org/gr-gr/privacy.php>

μιας ομάδας με καθορισμένα χωρικά και χρονικά όρια [...] το στοιχείο που προσδίδει συνοχή στις πρόσφατες μνήμες δεν είναι η συνέχειά τους· πιο πολύ είναι το γεγονός ότι αποτελούν τμήμα ενός συνόλου σκέψεων τις οποίες συμμερίζεται από κοινού μια ομάδα.⁷¹⁹

Ακόμα και η επιλογή του ψηφιακού βίντεο που αναρτάται στο διαδίκτυο για την καταγραφή της προσωπικής ιστορίας εγγράφεται ως μεθοδολογική επιλογή στο πλαίσιο των «ιστοριών/αφηγήσεων ζωής», καθώς η τεχνολογία αυτή, με την προϋπόθεση ότι είναι απαλλαγμένη από κάθε είδους μοντάζ που θα επέφερε αλλαγές στο περιεχόμενο, υπόσχεται την πιστή απεικόνιση του υποκειμένου που αφηγείται και παράλληλα προδιαγράφει την αναβίωση αυτών των στιγμών στο μέλλον. Με άλλα λόγια, η χρήση του ψηφιακού βίντεο στο διαδίκτυο φαίνεται να συμβαδίζει με την πρόθεση, ή έστω με την επιθυμία του υποκειμένου, που άλλοτε μένει αδήλωτη, κρυφή και άλλοτε διατυπώνεται, να μοιραστεί την ιστορία του με άλλα υποκείμενα στο παρόν, αλλά και στο μέλλον, προσδοκώντας ότι οι ψηφιακές ιστορίες της ζωής του θα «ξαναπαιχτούν» στο μέλλον στο φιλόξενο χώρο του διαδικτύου.

Μια ενδεικτική παρουσίαση του περιεχομένου του αρχειακού σώματος της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων προσφέρει η θεματική κατηγοριοποίησή τους, με τη μορφή που είχε στο διαδικτυακό τόπο της τράπεζας το Μάρτιο του 2014. Οι κατηγορίες των ιστοριών επιμερίζονται σε έξι ομάδες: «Οινογαστρονομία», «Επαγγέλματα», «Τόποι», «Κοινωνία», «Εκπαίδευση», «Ιστορία». Αυτές οι ευρείες κατηγορίες διακλαδώνονται σε πολλές επιμέρους. Συγκεκριμένα,

- η «Οινογαστρονομία» αναλύεται σε «Συνταγές» και σε «Φαγητό»·
- τα «Επαγγέλματα» αναλύονται στα «Άλλα επαγγέλματα», «Γεωργός», «Επαγγέλματα που εκλείπουν», «Κτηνοτρόφος», «Μηχανικός», «Μοδίστρα»·
- οι «Τόποι» αναλύονται στα «Εκτός Ελλάδας», «Πόλη», «Ταξίδι», «Χωριό»·
- η «Κοινωνία» αναλύεται στα «Αλληλεγγύη», «Απόδημος Ελληνισμός», «Γάμος-Αρραβώνας», «Γειτονιά», «Γυναίκα», «Δεκαπενταύγουστος-Πανηγύρια»,

⁷¹⁹ «It is of course individuals who remember, not groups or institutions, but these individuals, being located in a specific group context, draw on the context to remember or recreate the past [...] every collective memory requires the support of a group delimited in space and time [...] what makes recent memories hang together is not that they are continuous in time; it is rather that they are part of a totality of thoughts common to a group».

Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, μτφρ. και επιμ. L.A.Coser, Chicago: Chicago University Press, 1992, 22-25.

«Διακοπές-Ταξίδια», «Διάσημοι», «Εθελοντισμός», «Θέαμα», «Καθημερινή Ζωή», «Κηδεία», «Μετανάστευση», «Μόδα», «Μύθοι», «Οικογένεια», «Παιχνίδια», «Συναισθήματα», «Τραγούδια», «Ψυχαγωγία»·

- η «Εκπαίδευση» αναλύεται σε «Διδασκαλία» και σε «Υποχρεωτική Εκπαίδευση»·
- τέλος, η «Ιστορία» αναλύεται στα «Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος», «Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος», «Δικτατορία των Συνταγματαρχών», «Εμφύλιος Πόλεμος-Δεκεμβριανά», «Κωνσταντινουπολίτες-Σεπτεμβριανά», «Πρόσφυγες».

Δεν υπάρχει (τουλάχιστον προς το παρόν) κάποιο αυτόματο σύστημα θεματικής ταξινόμησης των ιστοριών. Η κατηγοριοποίησή τους γίνεται από τα μέλη της συντακτικής ομάδας και από τους ίδιους τους χρήστες, τους «εξερευνητές αναμνήσεων». Μάλιστα, οι τελευταίοι προσθέτουν στις ιστορίες που αναρτούν στην Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων ετικέτες και λέξεις-κλειδιά με βάση το περιεχόμενο, πρακτική που διευκολύνει ιδιαίτερα τη διαδικασία της θεματικής κατηγοριοποίησης.⁷²⁰

4Δ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας

Το Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού, από την ίδρυσή του, έθεσε ως στόχο τη διάσωση της ιστορικής μνήμης και της ελληνικής παράδοσης, δίνοντας έμφαση κυρίως στην ιστορία του «μείζονος Ελληνισμού», όπως τον χαρακτηρίζει το Ίδρυμα.⁷²¹ Έτσι, το Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας οργανώνει προγράμματα που αφορούν την καταγραφή των γενεαλογικών δένδρων προσφύγων από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο, την Ανατολική Θράκη και την Κωνσταντινούπολη, καθώς και την καταγραφή προσωπικών μαρτυριών και ιστοριών, κυρίως Μικρασιατών πρώτης γενιάς, αλλά όχι μόνο. Η κεντρική ιδέα αφορά τη διάσωση και τη διατήρηση της προσωπικής και της οικογενειακής ιστορίας των προσφύγων, την ιστορία των τόπων γέννησης και καταγωγής τους, καθώς και την ιστορία των κοινοτήτων και των συλλογικοτήτων τις

⁷²⁰ Οι πληροφορίες προέρχονται από τηλεφωνική επικοινωνία με μέλος της συντακτικής ομάδας της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων, την κ. Αμαρυλλίδα Ραουζαίου, στις 15/03/2012.

⁷²¹ Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού (ΙΜΕ), Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Αυγούστου 2012, http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?lang_id=gr και http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?view=page&sid=1&lang_id=gr

οποίες διαμόρφωσαν στους νέους τόπους όπου βρέθηκαν, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό. Τέλος, όλα τα παραπάνω συμπληρώνονται με τη συγκέντρωση και την ψηφιακή αποτύπωση φωτογραφιών και άλλων τεκμηρίων που σηματοδοτούν την ιστορική εμπειρία και τη μνήμη των κατόχων τους. Τα προγράμματα αυτά δημοσιοποιούνται μέσω του διαδικτύου, αξιοποιώντας τις σύγχρονες ψηφιακές τεχνολογίες δικτύου ως προνομιακό χώρο για ενημερωτικούς, παιδαγωγικούς, πολιτιστικούς και ιστορικούς σκοπούς. Αποτελούν παραδειγματικούς ελληνικούς διαδικτυακούς μνημονικούς τόπους, καθώς συνδυάζουν την εμπειρία και την αποτύπωση της μνήμης στο ψηφιακό περιβάλλον με την άσκηση της μνημονικής διαδικασίας και με τη θεσμικά οργανωμένη διατήρηση και συγκρότηση της ιστορικής μνήμης και κουλτούρας στο διαδίκτυο.

4Δ1. Πρόγραμμα «Γενεαλογία»

Η Γενεαλογία αποτελεί πρόγραμμα-κορμό του Τμήματος Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας, επιχειρώντας να καταγράψει τα οικογενειακά δέντρα ελληνορθόδοξων προσφύγων και των οικογενειών τους, που εγκατέλειψαν τους τόπους καταγωγής τους ύστερα από τη δημιουργία των εθνών-κρατών στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, του Εύξεινου Πόντου και της Μέσης Ανατολής, πληθυσμών οι οποίοι έφτασαν στον ελλαδικό χώρο από το 1914 έως το 1925 περίπου.⁷²² Το πρόγραμμα, σύμφωνα με δήλωση των συντελεστών του, στοχεύει στην ανασυγκρότηση της οικογενειακής ιστορίας των προσφύγων, στη διασφάλιση της δυνατότητας των προσφύγων και των απογόνων τους να διατηρήσουν τις μνήμες της καταγωγής τους, αλλά και στη διάσωση της ιστορίας των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων σε μεγαλύτερη κλίμακα, τόσο στους τόπους προέλευσης των προσφύγων, όσο και στους τόπους μετεγκατάστασής τους. Σύμφωνα με την παρουσίαση του προγράμματος στο διαδίκτυο:

Σκοπός του προγράμματος είναι να προσφέρει και να διασφαλίσει τη δυνατότητα στις επόμενες γενιές να γνωρίσουν τις ρίζες τους, ως ένα

⁷²² «Έργα. Πρόγραμμα Γενεαλογίας», ΙΜΕ, Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Αυγούστου 2012, http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?view=erga&lang_id=gr και <http://www.genealogies.gr/>

βήμα για να συνδεθούν με την ιστορία της οικογένειάς τους, της κοινότητας από την οποία προέρχονται, της χώρας μας, αλλά και των Βαλκανίων και της καθ' ημάς Ανατολής.⁷²³

Η συλλογή των πληροφοριών γίνεται με τη χρήση ενός ερωτηματολογίου που έχει τίτλο «Δελτίο Καταγραφής Γενεαλογικού Δέντρου».⁷²⁴ Το Δελτίο αυτό, το οποίο βρίσκεται σε ηλεκτρονική μορφή στο διαδικτυακό κόμβο του προγράμματος, σε αρχείο pdf, είναι δομημένο με τέτοιο τρόπο ώστε να καταγράφει τα στοιχεία ανθρώπων που είναι συγγενείς εξ αίματος ή εξ αγχιστείας. Βασικό στοιχείο αποτελούν η κοινή καταγωγή από έναν τόπο ή η κοινή εγκατάσταση σε μια νέα περιοχή. Συνεκτικό στοιχείο μπορεί να αποτελούν επίσης η συμμετοχή και η δραστηριοποίηση σε κάποιο συλλογικό σώμα κοινωνικού ή πολιτιστικού χαρακτήρα. Τα οικογενειακά δέντρα καταχωρούνται στο αρχείο του ΙΜΕ και τα στοιχεία διασταυρώνονται και συμπληρώνονται με νέα στοιχεία από τα οικογενειακά δέντρα συγγενικών οικογενειών που έχουν κατατεθεί στο ίδιο πρόγραμμα, αλλά και από άλλες πηγές, όπως είναι τα δημοτολόγια, τα μητρώα και οι κατάλογοι προσφύγων, καθώς και άλλα αρχεία του ελληνικού κράτους που αφορούν τους πρόσφυγες· επίσης, ως πηγές χρησιμοποιούνται αρχεία άλλων ιδρυμάτων και φορέων που έχουν παρόμοια δράση με το ΙΜΕ.

Κεντρικό πρόσωπο αναφοράς του Δελτίου είναι ο πρόσφυγας. Αφού καταγραφούν τα στοιχεία του, ακολουθεί η καταγραφή των ανιόντων και των κατιόντων συγγενών του, δηλαδή η συλλογή των στοιχείων των γονέων και των αδελφών της/του πρόσφυγα και της/του συζύγου, καθώς και η συλλογή των στοιχείων των παιδιών, των εγγονιών και των δισέγγονων. Το Δελτίο φιλοδοξεί να καταγράψει πολύ αναλυτικές πληροφορίες. Για παράδειγμα, ζητά να καταγραφούν τόσο τα βαφτιστικά ονόματα όσο και τα παρατσούκλια, τα υποκοριστικά των ονομάτων, τα διπλά επώνυμα ή οι τυχόν αλλαγές τους, ή ακόμα οι επιπλέον γάμοι, τα διαζύγια, οι υιοθεσίες κ.ά. Επίσης, ζητά στοιχεία επικοινωνίας των αδελφών, των απογόνων ή άλλων συγγενών των προσφύγων, έτσι ώστε να μπορέσει το πρόγραμμα να τους προσεγγίσει, να τους ενημερώσει και να καταγράψει και το δικό τους γενεαλογικό

⁷²³ «Έργα. Πρόγραμμα Γενεαλογίας», ΙΜΕ, Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Αυγούστου 2012,

http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?view=erga&sid=9&lang_id=gr

⁷²⁴ Βλ. Παράρτημα ΙΙΙ-Α.

δέντρο.⁷²⁵ Στη συνέχεια, ξεκινά η φάση των προσωπικών επαφών των συντελεστών του προγράμματος με τους πρόσφυγες και τους συγγενείς τους. Η προσπάθεια αυτή έχει να αντιμετωπίσει σοβαρές δυσκολίες, αν συνυπολογίσει κανείς τον παράγοντα της πολλαπλής μετακίνησης των μελών των οικογενειών των προσφύγων προς διαφορετικούς τόπους.

Η πολυδιάσπαση των οικογενειών των προσφύγων και η γεωγραφική διασπορά τους, σε συνδυασμό με την καταστροφή ή την απώλεια των σχετικών με τον πληθυσμό ιστορικών τεκμηρίων, καθιστούν την ανασυγκρότηση των γενεαλογικών δένδρων τη μόνη ασφαλή οδό για να συνδεθούν οι απόγονοι με την ιστορία των προγόνων τους. Με την εξέλιξη του πληθυσμού και τις επιγαμίες που ακολούθησαν το 1922, το πρόγραμμά μας φτάνει να αφορά περισσότερο από το ένα τρίτο του ελληνικού πληθυσμού, το οποίο σχετίζεται με την πληθυσμιακή ομάδα των Ελλήνων προσφύγων του 20ού αιώνα.⁷²⁶

Στο Δελτίο συμπεριλαμβάνεται και μια δήλωση με τίτλο «Δήλωση-Παραχώρηση και Διατήρηση Δικαιωμάτων Γενεαλογικής Πληροφορίας», την οποία καλείται να υπογράψει ο καταθέτης. Με αυτήν ο καταθέτης δηλώνει ότι συναινεί στην καταγραφή των πληροφοριών για τον ίδιο και για την οικογένειά του, τις οποίες παραχώρησε οικειοθελώς ή έχοντας τη συναίνεση του ατόμου στο οποίο αναφέρονται. Έτσι, το ΙΜΕ νομιμοποιείται να συμπεριλάβει το οικογενειακό δέντρο στο αρχείο του και να το διαθέσει προς το κοινό με διάφορους τρόπους, όπως είναι ενδεικτικά οι εξής: α) σε μουσειακή έκθεση· β) ως μέρος πολιτιστικής εκδήλωσης· γ) στο πλαίσιο ερευνητικών προγραμμάτων, εκπαιδευτικών δράσεων, επιστημονικών παρουσιάσεων· δ) μέσω διαδικτύου. Στο ίδιο πλαίσιο, το ΙΜΕ δεσμεύεται απέναντι στους συμμετέχοντες ότι τα προσωπικά στοιχεία που υποβλήθηκαν θα

⁷²⁵ Ο χρήστης μπορεί να κατεβάσει από το διαδικτυακό τόπο του έργου ένα έγγραφο pdf με οδηγίες για τη συμπλήρωση του Δελτίου Καταγραφής Γενεαλογικού Δέντρου στη σελίδα «Δελτίο καταγραφής γενεαλογικού δέντρου», ΙΜΕ, Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Οκτωβρίου 2012,

http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?view=page&sid=12&lang_id=gr και http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/file_exchanges/fordownloading/greek/odigies.pdf

Βλ. επίσης Παράρτημα ΙΙΙ-Β.

⁷²⁶ «Έργα. Πρόγραμμα Γενεαλογίας», ΙΜΕ, Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Αυγούστου 2012, http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?view=erga&sid=9&lang_id=gr

προστατεύονται με βάση τις σχετικές διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας για την προστασία του ατόμου και των προσωπικών του δεδομένων, αλλά και ότι θα τηρηθεί η τυχόν επιθυμία του καταθέτη να κρατήσει απόρρητες από το κοινό τις προσωπικές του πληροφορίες.

Το πρόγραμμα «Γενεαλογία» βασίζεται κυρίως στη συμμετοχή και στην εθελοντική διάθεση των προσφύγων και των συγγενών τους. Σημαντική είναι, επίσης, η εθελοντική συμμετοχή άλλων ατόμων που πιθανόν να μην έχουν προσφυγική καταγωγή, αλλά νιώθουν έντονο ενδιαφέρον και συγκίνηση για την ιστορία και επιθυμούν να συμβάλουν στο πρόγραμμα. Προσωπικές επαφές, επισκέψεις, εκδηλώσεις, ειδικά σεμινάρια, ανακοινώσεις στο διαδίκτυο, ενημέρωση τοπικών φορέων και κοινοτήτων, σχολείων κ.ά., είναι μερικοί μόνο από τους τρόπους στους οποίους προσφεύγει το ΙΜΕ προκειμένου να διαδώσει τα προγράμματά του και τους στόχους τους, τις μεθόδους και τις τεχνικές για την υλοποίησή τους. Σε αυτό το πλαίσιο, συγκροτούνται εθελοντικές ομάδες σε τοπικό επίπεδο που αναλαμβάνουν να κάνουν γνωστό το έργο σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη κλίμακα και να κινητοποιήσουν άτομα, ομάδες και συλλογικότητες ώστε να συμμετάσχουν.

Οι εθελοντές του τμήματος βοηθούν στη συμπλήρωση των γενεαλογικών δένδρων συγγενών, φίλων και γνωστών, καθώς και συναδέλφων τους. Ακόμα πιο «συστηματικά», αναλαμβάνουν να επισκέπτονται Κέντρα Ανοικτής Προστασίας Ηλικιωμένων (Κ.Α.Π.Η.), των οποίων μέλη συχνά είναι πρόσφυγες γεννημένοι πριν από το 1922, ή σχολεία των οποίων οι μαθητές είναι απόγονοι προσφύγων. Όσοι επιθυμούν και είναι εξοικειωμένοι με τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή βοηθούν στην εισαγωγή στοιχείων από ιστορικές πηγές ή αρχειακό υλικό μικρασιατικών συλλόγων και Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Το Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας παρέχει στους εθελοντές την απαραίτητη εκπαίδευση και ενημέρωση για να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στο έργο τους.⁷²⁷

⁷²⁷ «Συντελεστές: Εθελοντισμός», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Σεπτεμβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/program_main.php?pageTitle=g_volunteers&domain=e&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null

Το ΙΜΕ επιδιώκει επίσης συνεργασίες με ποικίλους φορείς, όπως για παράδειγμα συλλόγους, σωματεία, οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, εκπαιδευτικά ιδρύματα, οργανισμούς της Εκκλησίας της Ελλάδος, μέσα μαζικής επικοινωνίας, μη κερδοσκοπικές εταιρείες με κοινωνικές και πολιτισμικούς σκοπούς. Οι επιδιωκόμενοι στόχοι είναι προφανείς: η διάδοση των προγραμμάτων του, η αύξηση της συμμετοχής του κοινού, η διοργάνωση και η υποστήριξη προωθητικών εκδηλώσεων, εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, σεμιναρίων, συνεδρίων, ο εντοπισμός ακόμα περισσότερων εθελοντών για τη σύσταση ομάδων εργασίας με σκοπό τη μελέτη της τοπικής ιστορίας. Τόσο το ευρύ δίκτυο των εθελοντών, όσο και οι συνεργασίες του ΙΜΕ μαρτυρούν τη δημιουργία ενός πυκνού πλέγματος συνεργασιών μεταξύ ατόμων και ομάδων εκτός διαδικτύου, το οποίο συμβάλλει στην παραγωγή ιστορικού περιεχομένου που αναρτάται, διακινείται, διαδίδεται εντός διαδικτύου. Συγκροτούνται έτσι δίκτυα ιστορικής μνήμης που αναπτύσσονται και υπάρχουν σε συνέχεια και αλληλεπίδραση τόσο στον υλικό κόσμο, όσο και στα σύγχρονα ψηφιακά περιβάλλοντα, και ιδίως στο διαδίκτυο.

Ακόμα και σχεδιαστικά, ακριβώς στη μέση της κεντρικής σελίδας του διαδικτυακού κόμβου του Τμήματος Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας υπάρχει κάλεσμα προς το χρήστη να γίνει εθελοντής. Ο τίτλος του καλέσματος είναι «Γίνε και εσύ εθελοντής» και ακολουθεί η εξής φράση:

Το πρόγραμμα Γενεαλογιών βασίζεται και εκτιμά ιδιαίτερα την προσφορά εθελοντικής εργασίας για τη διανομή και τη συμπλήρωση των Δελτίων Επικοινωνίας και των Δελτίων Καταγραφής Γενεαλογικού Δέντρου.⁷²⁸

Η φράση αυτή είναι ο ενεργός σύνδεσμος στον οποίο βρίσκει ο χρήστης μια φόρμα επικοινωνίας με το ΙΜΕ που έχει τίτλο «Εθελοντισμός».⁷²⁹ Επίσης, στην κεντρική σελίδα του κόμβου του Τμήματος, υπάρχει ένα ξεχωριστό κομμάτι με τίτλο

⁷²⁸ ΙΜΕ, Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Αυγούστου 2012, http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?lang_id=gr

⁷²⁹ «Εθελοντισμός», ΙΜΕ, Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Αυγούστου 2012, http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?view=page&sid=8&lang_id=gr

«Συμμετοχή»,⁷³⁰ στο οποίο ο χρήστης καλείται: α) να λάβει το δελτίο καταγραφής γενεαλογικού δέντρου για να το συμπληρώσει ή για να το διανείμει· β) να εργαστεί εθελοντικά στο πρόγραμμα· γ) να προσφέρει τη μαρτυρία του ή άλλο υλικό, και δ) να εγγραφεί στο ενημερωτικό δελτίο του Ιδρύματος («newsletter»). Το κομμάτι αυτό της «Συμμετοχής» επανεμφανίζεται σε όλες τις σελίδες του διαδικτυακού κόμβου.

Οι προτροπές για δυναμική συμμετοχή και συμβολή των χρηστών στον εμπλουτισμό του αρχείου είναι παρούσες και έντονες σε πολλά σημεία στις σελίδες του διαδικτυακού κόμβου. Χαρακτηριστικοί είναι τρεις σύνδεσμοι που διατρέχουν σε διάφορα σημεία τους δύο διαδικτυακούς τόπους των πολιτιστικών και γενεαλογικών ψηφιακών συλλογών του Τμήματος: ο σύνδεσμος με τον τίτλο «Προτείνετε ένα καταθέτη»,⁷³¹ ο σύνδεσμος με τον τίτλο «Κατάθεση τεκμηρίου»,⁷³² και ο σύνδεσμος με τον τίτλο «Δελτίο συμμετοχής».⁷³³ Αυτοί οι τρεις σύνδεσμοι ανοίγουν σε νέα παράθυρα, περιλαμβάνουν μια φόρμα επικοινωνίας και προσκαλούν το χρήστη να συμβάλλει ενεργητικά και να εμπλακεί προσωπικά με το δικό του τρόπο στη διάδοση του έργου και στον εμπλουτισμό του αρχειακού υλικού.

Το υλικό που συλλέγεται είναι προσβάσιμο στους χώρους του ΙΜΕ, ενώ μέρος του διατίθεται στο διαδίκτυο, και ως εκ τούτου είναι ανοικτό στην έρευνα, τόσο για τους ερευνητές και τους επιστήμονες, όσο και για το κοινό, για κάθε πολίτη. Υπάρχουν, ωστόσο, κάποιοι περιορισμοί που σχετίζονται με το γεγονός πως το υλικό αφορά ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα. Η διαδικτυακή διάθεση του υλικού γίνεται από την πρώτη σελίδα του διαδικτυακού τόπου του Τμήματος Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας, όπου υπάρχουν σύνδεσμοι στις δύο ψηφιακές συλλογές «Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας» και

⁷³⁰ ΙΜΕ, Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Αυγούστου 2012, http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?lang_id=gr

⁷³¹ «Μαρτυρίες. Συμμετοχή: Προτείνετε ένα καταθέτη», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Οκτωβρίου 2012, [http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_main.php?pageTitle=t_propose_a_testifier&d](http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_main.php?pageTitle=t_propose_a_testifier&domain=t&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null)
[omain=t&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null](http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_main.php?pageTitle=t_propose_a_testifier&dmain=t&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null)

⁷³² «Ιστορία Μου. Συμμετοχή: Κατάθεση τεκμηρίου», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Οκτωβρίου 2012, [http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_main.php?pageTitle=h_form_submit_testimo](http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_main.php?pageTitle=h_form_submit_testimony&domain=h&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null)
[ny&domain=h&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null](http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_main.php?pageTitle=h_form_submit_testimony&domain=h&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null)

⁷³³ «Γενεαλογικά. Συμμετοχή: Δελτίου συμμετοχής», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Οκτωβρίου 2012, [http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_main.php?pageTitle=g_form_participation&d](http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_main.php?pageTitle=g_form_participation&dmain=g&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null)
[omain=g&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null](http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_main.php?pageTitle=g_form_participation&dmain=g&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null)

«Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής», αλλά και μέσω του διαδικτυακού τόπου www.genealogies.gr.⁷³⁴ Αυτός ο διαδικτυακός τόπος ουσιαστικά είναι όμοιος με το διαδικτυακό τόπο του Τμήματος ως προς το περιεχόμενο και τις πληροφορίες που προσφέρει. Ενδιαφέρον έχει ένα πολύ σύντομο βίντεο με τίτλο «Κοινωνικό μήνυμα» στην πρώτη σελίδα του διαδικτυακού τόπου www.genealogies.gr, όπου παρουσιάζεται το πρόγραμμα Γενεαλογία. Το βίντεο θυμίζει διαφημιστικό σποτ και περιλαμβάνει πολύ σύντομα ηχητικά αποσπάσματα από συνεντεύξεις προσφύγων, πλαισιώνεται οπτικά από εικόνες ψηφιοποιημένων τεκμηρίων που ανήκουν σε πρόσφυγες και ολοκληρώνεται με τη φωνή του αφηγητή να καλεί το χρήστη να γίνει και αυτός μέρος της ιστορίας συμμετέχοντας στο έργο.⁷³⁵

4Δ2. Πρόγραμμα «Μαρτυρίες»

Στο πλαίσιο του κεντρικού προγράμματος των Γενεαλογιών, έρχεται να λειτουργήσει συμπληρωματικά, αλλά ισότιμα, το πρόγραμμα «Μαρτυρίες».⁷³⁶ Το πρόγραμμα αυτό αφορά την καταγραφή (σε μορφή βίντεο, ήχου ή απλού κειμένου) προφορικών αυτοβιογραφικών μαρτυριών προσφύγων από τη Μικρά Ασία και τον Πόντο, καθώς και των απογόνων τους. Οι συμμετέχοντες θυμούνται και αφηγούνται την εμπειρία της αναγκαστικής μετακίνησής τους από τους τόπους της γέννησης και της καταγωγής τους, αλλά και τη συνέχεια της ζωής τους στις νέες κοινότητες στην Ελλάδα στις οποίες κλήθηκαν να ενσωματωθούν. Θυμούνται, επίσης, πτυχές της ζωής τους στους τόπους καταγωγής πριν τη μετεγκατάστασή τους, αλλά και αναλογίζονται τις αλλαγές και την επίδραση της προσφυγιάς στη μετέπειτα ζωή τους και στη διαμόρφωση της ιστορικής, της κοινωνικής, της πολιτικής και των άλλων ταυτοτήτων τους, καθώς και της συνείδησής τους.

Με αυτό τον τρόπο, τα δρώμενα υποκείμενα της ιστορίας έρχονται στο προσκήνιο και αναδεικνύονται σε κεντρικούς εκφραστές της ιστορικής μνήμης. Οι προσωπικές τους ιστορίες και μνήμες φωτίζουν αθέατες πλευρές της ιστορικής εμπειρίας, οι οποίες θα είχαν χαθεί στη γραφή της λεγόμενης «επίσημης» ιστορίας.

⁷³⁴ Η διάθεση του υλικού γίνεται και μέσω άλλων έργων του ΙΜΕ στο διαδίκτυο, όπως για παράδειγμα μέσω της διαδικτυακής εγκυκλοπαίδειάς του (www.ehw.gr), τα οποία έχουν χαρακτηριστικά διαφορετικά από αυτά που μελετώνται στην παρούσα εργασία.

⁷³⁵ «Γίνε και εσύ μέρος της ιστορίας» είναι η ακριβής φράση που ακούγεται στο βίντεο.

⁷³⁶ «Έργα. Πρόγραμμα Μαρτυρίες», ΙΜΕ, Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Αυγούστου 2012, http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?view=erga&sid=10&lang_id=gr

Πρόκειται για αφηγήσεις που δεν παρουσιάζουν απλώς τα γεγονότα αλλά αποκαλύπτουν την καθημερινότητα των ανθρώπων, τα συναισθήματά τους, τις σκέψεις τους, τους προβληματισμούς τους, τον τρόπο με τον οποίο βίωσαν και βιώνουν ακόμα την εμπειρία της ιστορίας τη στιγμή συγκρότησης των μνημονικών αφηγημάτων τους. Όλα αυτά, σε συνδυασμό με τα γεγονότα και με τα τεκμήρια, συγκροτούν μια πλούσια οπτική του παρελθόντος, που βασίζεται στην ιστορία ως βίωμα και στη μνημονική κουλτούρα τις οποίες συγκρότησαν τα δρώντα υποκείμενα της ιστορίας αναδιαμορφώνοντάς τες διαρκώς.

Σε επίπεδο μεθοδολογίας, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι αυτοβιογραφικές μαρτυρίες που βιντεοσκοπούνται ή ηχογραφούνται αποτελούν συνεντεύξεις, στις οποίες είναι σημαντικός ο ρόλος του ιστορικού που θέτει τις ερωτήσεις και με αυτό τον τρόπο επιχειρεί να διευκολύνει τους πρόσφυγες και τους απογόνους τους να ανασύρουν τις μνήμες τους και να μιλήσουν για αυτές.⁷³⁷ Υπάρχουν επίσης γραπτά ή ηχογραφημένα κείμενα αυτοβιογραφικού χαρακτήρα όπου ο πρόσφυγας και αφηγητής μιλά για περιστατικά, εμπειρίες και καταστάσεις από τη ζωή του, και άλλες πτυχές της μνήμης του για το παρελθόν το δικό του, της οικογένειάς του, της πόλης του ή όποιας άλλης συλλογικότητας στην οποία αισθάνεται ότι ανήκει.

Σε όλα αυτά τα είδη της αυτοβιογραφικής μαρτυρίας, ο πρόσφυγας ανακαλεί και ανασύρει μνήμες από το παρελθόν όπως τις βίωσε και τις ένιωσε ο ίδιος. Συχνά (αν όχι πάντα) αυτές οι μνήμες διαφέρουν από την όποια καταγραφή γεγονότων, ηθών και εθίμων. Με άλλα λόγια, δεν πρόκειται για μια αποτύπωση του τρόπου με τον οποίο «έγιναν» τα πράγματα ή αυτών που «συνέβησαν», αλλά για μια αφήγηση του τρόπου με τον οποίο ο ίδιος ο πρόσφυγας βίωσε, ένιωσε, αισθάνθηκε, και έτσι θυμάται το παρελθόν και την ιστορία, τόσο σε προσωπικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Βέβαια, λαμβάνεται πάντοτε υπόψη το γεγονός ότι οι μνήμες των

⁷³⁷ Για αναλυτική περιγραφή της μεθοδολογίας και του τρόπου διεξαγωγής των συνεντεύξεων, βλ. «Μαρτυρίες. Συμμετοχή: Σύντομη περιγραφή», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, 3 συνεχόμενες ιστοσελίδες, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/g_main.php?pageTitle=t_general_info1&domain=t&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null

και αντίστοιχα «Μαρτυρίες. Συμμετοχή: Σύντομη περιγραφή», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας, 3 συνεχόμενες ιστοσελίδες, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_main.php?pageTitle=t_general_info1&domain=t&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null

προσφύγων –ιδιαίτερα όσες αφορούν το χρονικό διάστημα πριν εγκαταλείψουν οι πρόσφυγες τον τόπο καταγωγής τους ή την ίδια τη φάση της μετακίνησης, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κατά πάσα πιθανότητα στην πρώιμη ηλικία, όταν δηλαδή οι πρόσφυγες ήταν έφηβοι ή ακόμα και παιδιά– συνήθως ανατροφοδοτούνται και ανασηματοδοτούνται με την πάροδο των χρόνων από μεταγενέστερες αφηγήσεις και σχήματα άλλων προσώπων, θεσμών, φορέων, μέσων μαζικής επικοινωνίας κ.ά., ή από κατοπινές εμπειρίες και αναστοχασμούς των ίδιων των προσφύγων. Παρ' όλα αυτά, στο πλαίσιο των αυτοβιογραφικών συνεντεύξεων, η έμφαση δίνεται στην ανάσυρση της προσωπικής μνήμης έτσι όπως διαμορφώθηκε και διαμεσολαβήθηκε από το χρόνο, από εξωγενείς και ενδογενείς παράγοντες, από την ίδια τη μνημονική εμπειρία του πρόσφυγα και αφηγητή.

Συγκεκριμένα, στην περίπτωση των μαρτυριών που καταγράφηκαν σε βίντεο, οι συνεντεύξεις ολοκληρώνονται σε μία συνάντηση, διαρκούν από μία έως δύο ώρες και ακολουθούν διεθνή πρότυπα και πρότυπες πρακτικές. Πριν από την καταγραφή τους, έχουν προηγηθεί μία ή περισσότερες συναντήσεις του ιστορικού που πραγματοποιεί τη συνέντευξη με τον πρόσφυγα, με σκοπό τη γνωριμία των δύο, την ενημέρωση του αφηγητή για το έργο και τους σκοπούς του, καθώς και την εξοικείωσή του με τις μεθόδους και τους τρόπους της συνέντευξης. Σε αυτές τις πρώτες συναντήσεις συνήθως πραγματοποιείται η καταγραφή του γενεαλογικού δέντρου ή η αναλυτικότερη συμπλήρωσή του, στην περίπτωση που το Δελτίο έχει ήδη συμπληρωθεί. Αυτή η διαδικασία δίνει την ευκαιρία για μια πρώτη επαφή του ιστορικού με τον αφηγητή, η οποία θα διευκολύνει την επόμενη συνάντηση για τη διεξαγωγή της συνέντευξης, και θα προσφέρει επίσης δρόμους, διεξόδους και αφορμές για την ενεργοποίηση της μνήμης του αφηγητή. Εδώ λοιπόν, φαίνεται χαρακτηριστικά η δημιουργία μνημονικών δικτύων που ξεδιπλώνονται εξίσου στη φυσική και στην ψηφιακή σφαίρα. Η συνέντευξη διεξάγεται εκτός διαδικτύου, όμως οι συμμετέχοντες έχουν την επίγνωση ότι η αφήγηση της ατομικής μνήμης θα αποτελέσει ιστορικό περιεχόμενο που θα αναρτηθεί, θα διατίθεται και θα διακινείται στο διαδίκτυο.

Ο εντοπισμός και η επιλογή των προσφύγων-αφηγητών που θα λάβουν μέρος στο έργο με βιντεοσκοπημένη μαρτυρία γίνεται από την επιστημονική ομάδα του. Γενικά, η διαδικασία αυτή εξαρτάται, βέβαια, από την επιθυμία του επιλεγμένου

αφηγητή να συμμετάσχει σε βιντεοσκόπηση,⁷³⁸ όμως υπόκειται επίσης σε κάποια αναγκαστικά κριτήρια, τα οποία σχετίζονται με τον ίδιο τον αφηγητή, και ιδίως με την ηλικία του. Η επιστημονική ομάδα του έργου επιδιώκει να καταγράψει με ψηφιακά μέσα και να διασώσει μαρτυρίες ηλικιωμένων προσφύγων, όσο έχουν ακόμα τη δυνατότητα να αφηγηθούν την ιστορία τους από την άποψη της φυσικής κατάστασης και της ψυχικής ικανότητάς τους. Επίσης, λαμβάνεται υπόψη κατά πόσο η ηλικία των προσφύγων τη στιγμή του εκτοπισμού από τους τόπους καταγωγής τους ήταν τέτοια ώστε να τους επιτρέπει να θυμούνται τόσο τα γεγονότα, όσο και τα συναισθήματα και τα βιώματά τους. Επιπλέον, κριτήρια επιλογής αποτελούν αντικειμενικά χαρακτηριστικά, όπως το φύλο, η καταγωγή, το εκπαιδευτικό επίπεδο, η γλώσσα ομιλίας, η θρησκεία, η παρουσία και η δραστηριοποίηση του ατόμου σε διάφορες συλλογικότητες και ομάδες κ.ά.

Οι πρόσφυγες και αφηγητές διακρίνονται σχηματικά σε τρεις μεγάλες ομάδες, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ένας αφηγητής δεν μπορεί να ανήκει σε περισσότερες από μία, αφού τα μεταξύ τους όρια δεν καθορίζονται αυστηρά και απόλυτα. Όπως είναι αναμενόμενο, η πρώτη ομάδα αποτελείται από τους πρόσφυγες πρώτης γενιάς. Μια δεύτερη ομάδα αποτελείται από τους πρόσφυγες δεύτερης γενιάς. Καθώς η εμπειρία και η μνήμη της προσφυγιάς αφορά τόσο τους τόπους καταγωγής, όσο και τους νέους τόπους εγκατάστασης, αλλά και τη ζωή του υποκειμένου της ιστορίας στην Ελλάδα του 20ού αιώνα, στους αφηγητές που επιλέγονται για βιντεοσκοπημένη μαρτυρία συμπεριλαμβάνονται τα παιδιά, οι απόγονοι των προσφύγων πρώτης γενιάς. Πρόκειται για ανθρώπους που δεν βίωσαν τον εκτοπισμό και τη μετακίνηση οι ίδιοι, αλλά έμαθαν για αυτά από τους γονείς τους και από άλλους, μεγαλύτερους σε ηλικία, συγγενείς τους, καθώς μεγάλωναν με την εμπειρία και τη μνήμη της προσφυγιάς στους νέους τόπους εγκατάστασης της οικογένειάς τους, όπου γεννήθηκαν και έζησαν

⁷³⁸ Το Τμήμα, μάλιστα, εξασφαλίζει και τη γραπτή νομική δήλωση του καταθέτη της μαρτυρίας ότι επιθυμεί να συμπεριληφθεί η μαρτυρία του στο εν λόγω έργο και να διατεθεί από το ΙΜΕ προς έρευνα, μελέτη, παρουσίαση κ.ά., για τους σκοπούς του έργου. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι ο ίδιος ο καταθέτης της μαρτυρίας φέρει την αποκλειστική ευθύνη για τις πληροφορίες ή και τις διατυπώσεις απόψεων τις οποίες αφηγείται. Στην περίπτωση που η αφήγησή του περιλαμβάνει σχόλια, αναφορές, απόψεις προσβλητικές, ρατσιστικές, σκοπίμως παραπλανητικές κ.ά., το Τμήμα διατηρεί το δικαίωμα να αποθηκεύσει και να διαθέσει προς έρευνα (κατόπιν αιτήματος) το πλήρες και πιστό αρχείο της μαρτυρίας, αλλά δικαιούται να παρουσιάσει τη μαρτυρία στο διαδίκτυο χωρίς τις απόψεις αυτές έτσι ώστε να μην αποτελέσει πρόκληση και αντικείμενο διαμαχών και άλλων προβλημάτων. Βλ. αναλυτικά, «Μαρτυρίες. Συμμετοχή: Όροι λειτουργίας», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Οκτωβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/g_main.php?pageTitle=t_terms_of_use&domain=t&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null

οι ίδιοι. Στην περίπτωση των προσφύγων δεύτερης γενιάς, οι μαρτυρίες προσφέρουν πλούσιο υλικό για τους τρόπους με τους οποίους συμπλέχθηκαν η μνήμη της προσφυγιάς και το διαμεσολαβημένο βίωμά της με άλλες μνήμες, κουλτούρες και ταυτότητες τις οποίες διαμόρφωσαν στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου και, γενικότερα, στην Ελλάδα λίγο πριν και λίγο μετά τα μέσα του 20ού αιώνα. Τέλος, μια τρίτη ομάδα ατόμων που επιλέγονται για βιντεοσκοπημένη αυτοβιογραφική μαρτυρία είναι άνθρωποι με έντονη κοινωνική παρουσία και δραστηριοποίηση σε συλλόγους, σε σωματεία και σε άλλες συλλογικότητες που έχουν στόχο τη διάδοση και τη διάσωση της προσφυγικής μνήμης και ταυτότητας συνολικά, αλλά και στο επιμέρους επίπεδο της τοπικής και της εθνοτοπικής ταυτότητας.⁷³⁹

Όπως προαναφέρθηκε, η συνέντευξη βιντεοσκοπείται. Συνήθως, ξεκινά με μια αυτοβιογραφική παρουσίαση του αφηγητή, και εξελίσσεται με ερωτήσεις και θέματα που συνάδουν τόσο με την ηλικία του, όσο και με τα προσωπικά του στοιχεία, για παράδειγμα με την πόλη καταγωγής, με το φύλο κ.ά. Οι συναντήσεις του ιστορικού με τον αφηγητή, που προηγήθηκαν, συμβάλλουν στο γενικό προσανατολισμό της συνέντευξης και στο να προσδιοριστεί μια ευρεία θεματολογία για συζήτηση, αλλά σε καμιά περίπτωση δεν διαμορφώνουν εκ των προτέρων «κλειστές» ερωτήσεις, τις οποίες θα κληθεί να απαντήσει ο αφηγητής.

Αντί για αυτό επιλέξαμε τη δημιουργία δύο καταλόγων θεματικών τόπων, για όσους ανήκουν στην πρώτη και για όσους ανήκουν στις επόμενες γενιές, οι οποίοι τόποι επιτρέπουν τη διερεύνηση της μνήμης σε σχέση με τους πυρήνες της προσωπικής και κοινωνικής εμπειρίας. [...] Η βασική διαφοροποίηση στη θεματολογία των δύο ομάδων είναι η μεταφορά του κέντρου βάρους από την ανάμνηση της παλιάς πατρίδας στην εμπειρία της προσφυγιάς και στη δημιουργία της νέας ζωής στους τόπους υποδοχής. Διαφοροποιήσεις υπάρχουν σε ένα μέρος του θεματολογίου πάντοτε ανάλογα με τις τοπικές ιδιομορφίες στις οποίες αναφέρεται η συνέντευξη, την ιδιαίτερη ιστορία κάθε κοινότητας και την

⁷³⁹ «Μαρτυρίες. Συμμετοχή: Σύντομη περιγραφή», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, 2η σελίδα, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/g_main.php?pageTitle=t_general_info2&domain=t&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null

ξεχωριστή φυσιογνωμία και τις οικογενειακές καταβολές κάθε πληροφορητή. Ο στόχος μέσα από τις διαφοροποιήσεις και την ποικίλη ανάλογα με το πλαίσιο και τους συνομιλητές εκφορά των ερωτήσεων είναι να υπάρχει ένα ελάχιστο πεδίο κοινής κατανόησης όσων έρχονται στο λόγο με τρόπο που να επιτρέπουν συγκρίσεις και συνδυασμούς μεταξύ των συνεντεύξεων, γιατί κατά κανόνα οι διαφορετικοί άνθρωποι αντιλαμβάνονται με πολύ ανόμοιο τρόπο – και απαντούν ανάλογα – πανομοιότυπες ερωτήσεις.⁷⁴⁰

Σε αυτό το πλαίσιο, η συνέντευξη βασίζεται στη ροή της αυτοβιογραφικής αφήγησης, στο ανεμπόδιστο και ελεύθερο ξεδίπλωμα της μνήμης, ενώ ο ρόλος του ιστορικού είναι να διευκολύνει τον πρόσφυγα-αφηγητή να ανασύρει μνημονικές ψηφίδες από το παρελθόν του και από τη δική του εμπειρία της ιστορίας, οι οποίες φωτίζουν και αναδεικνύουν περισσότερο όσα αφηγείται. Στόχος είναι να διασωθούν όχι μόνο οι πληροφορίες για το τι συνέβη, αλλά και τα συναισθήματα του αφηγητή, το πώς ένιωσε, οι απόψεις του, τι κράτησε από την εμπειρία του παρελθόντος, το βίωμα της ιστορίας, το οποίο τον καθορίζει ενδεχομένως μέχρι και σήμερα. Ακολουθούν σύντομα αποσπάσματα από δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα.⁷⁴¹

Παράδειγμα πρώτο:

«Η άφιξη της Ευτυχίας Καπαγιαννίδου με έξι παιδιά στην Ελλάδα».

Καταθέτης/ Οργανισμός: Μαχαιροπούλου Νίκη.

*Νίκη Μαχαιροπούλου, συνέντευξη στον Μενέλαο Χαραλαμπίδη
12/2/2007 (αρχείο ήχου).*

[...] Τον παππού μου τον πήγαν σε καραντίνα στη Μακρόνησο όπου και πέθανε. Από τύφο τότε, δεν ξέρω από τι πέθαινε ο κόσμος. [...] Από κει

⁷⁴⁰ «Μαρτυρίες. Συμμετοχή: Σύντομη Περιγραφή», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/g_main.php?pageTitle=t_general_info1&domain=t&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null

⁷⁴¹ Τα παραδείγματα παρατίθενται στο παρόν σε συντομευμένη εκδοχή. Τα πλήρη κείμενα αυτών των παραδειγμάτων, καθώς και άλλα παραδείγματα από το υλικό του Προγράμματος «Μαρτυρίες» του ΙΜΕ παρουσιάζονται εδώ, στο Παράρτημα ΙΙΙ-Γ του Κεφαλαίου 4.

την πήρανε τη γιαγιά με δύο παιδιά δικά της και δύο του αδελφού της, γιατί ο αδελφός της είχε μείνει στην Ρωσία έμεινε, στην Τουρκία έμεινε; Δεν ξέρω. Πάντως έμεινε εκεί. Και είχε αναλάβει αυτή τα δύο παιδιά του αδελφού της. Έφυγε με έξι παιδιά και τους πήγανε στην Πάργα. Εκεί απ' ότι έλεγε η μαμά και λιμοκτονούσανε γιατί μια γυναίκα τι να θρέψει, πώς να τα θρέψει έξι παιδιά; Εκείνο που μου έλεγε ήτανε ότι είχανε ένα αχυρόστρωμα και κοιμόντουσαν και τα έξι παιδιά πάνω και μας σκέπαζε η μάνα μου έλεγε με ότι είχε και εμείς παιδιά ήμασταν κάναμε φασαρία και το έλεγε χαρακτηριστικά έτσι όταν κάναμε κάτι λέει έπαιρνε μια βέργα και από πάνω σαρ! Πάντα έτσι το έλεγε η μάνα μου κοπάνανε έλεγε και όποιον έφταιγες δεν έφταιγες έτρωγες τις ξυλιές σου για να μπορεί να τα βγάλει πέρα η γυναίκα. [...] Η γιαγιά λέει έφευγε και μπορούσε να κάνει και δεκαπέντε και είκοσι μέρες να γυρίσει. Πήγαινε στο ένα κτήμα δούλευε, αν της λέγαν λίγο πιο πέρα πήγαινε πιο πέρα, κοιμότανε όπου έβρισκε και όπως μπορούσε και μπορούσε να γυρίσει μετά από δεκαπέντε, είκοσι μέρες. Άφηνε αυτά τα έξι παιδιά και όπως τα καταφέρνανε, όποιο επιβιώσει. Δεν είχε άλλη επιλογή. Κάποια στιγμή τους δώσανε λέει κάτι κτήματα δεν ξέρω τι τους δώσανε εκεί πέρα να καλλιεργούνε, αλλά η γιαγιά δεν μπορούσε να τα καλλιεργήσει γιατί μια γυναίκα με έξι μικρά παιδιά τι να καλλιεργήσει; Αυτά ήθελαν χέρια, ήθελαν αντρική δουλειά. Οπότε η γιαγιά πονηρά σκεπτόμενη έστειλε τη μαμά μου δουλάκι στον Ποταμιάνο, αυτός που είχε τα καράβια, τον εφοπλιστή. Και η μαμά έλεγε ότι εκείνο που θυμάμαι έλεγε ότι κάθε μέρα γυάλιζα δεν ξέρω πόσα παπούτσια. Την βάζαν και γυάλιζε παπούτσια. Προφανώς έτσι εξασφάλισε τα εισιτήρια η γιαγιά και τα πήρε τα παιδιά και κατέβηκε στον Πειραιά, στην Δραπετσώνα εκεί έμεινε και τα μεγάλωσε αυτά τα παιδιά δουλεύοντας στα σκόρδα. [...] Εκεί μεγάλωσαν μέσα στον Πειραιά στην Δραπετσώνα στα προσφυγικά. Εγώ έχω τις μνήμες εκείνες, εγώ μπορώ να πω ωραίες. Τη μεγάλη τη φτώχεια αλλά τα χαμηλά τα σπιτάκια, εκείνα τα άσπρα τα πεντακάθαρα και τα τραγούδια των ανθρώπων και μια ζωή δηλαδή πολύ βασανισμένη αλλά οι άνθρωποι δεν ξέρω, δεν ξέρω εγώ, ίσως επειδή ήμουναι παιδί και δεν καταλάβαινα κι αυτές τις στεναχώριες μου

φαινόntonτουσαν ευτυχισμένοι μέσα στη φτώχια τους και την κακομοιριά τους.⁷⁴²

Παράδειγμα δεύτερο:

«Η φυγή από την Αττάλεια για την οικογένεια του Σταύρου Πεχλιβανίδη και η “προσωρινή” εγκατάσταση στην Ερμιόνη».

Καταθέτης/Οργανισμός: Πεχλιβανίδης Σταύρος.

Πεχλιβανίδης Σταύρος, συνέντευξη, 17/03/1997 (αρχείο ήχου και εικόνας, βίντεο).

Όταν μας είπαν ότι σε οκτώ μέρες πρέπει να εγκαταλείψουμε τα σπίτια μας, τα καλά μας και όλα και να επιβιβαστούμε, να φύγουμε. Όσοι είχαν την δυνατότητα νοικιάσανε μικρά πλοιαράκια και πήγανε ως τη Ρόδο. Εμείς που δεν είχαμε περιμέναμε το ελληνικό κράτος επέταξε ελληνικά πλοία ένα, δύο, τρία μεγάλα. Εμείς μπήκαμε στο *Ιωάννα* του Παλιού και ήρθαμε εδώ και αποβιβαστήκαμε στην Ερμιόνη. Το πρώτο ελληνικό έδαφος που πατήσαμε ήταν η Ερμιόνη. Η εντύπωσής μας είναι ότι βρήκαμε την πόλη, κωμόπολη με κλειστά τα παράθυρα, κλειστές τις πόρτες και ούτε ψυχή. Οι άνθρωποι είχαν κακές πληροφορίες για τους Έλληνες ότι θα ερχόντουσαν εξαγριωμένοι να λεηλατήσουν και κλείστηκαν στα σπίτια τους. Είναι δε η Ερμιόνη περιοχή βασιλοφρόνων. Ενώ εμείς όλοι οι πρόσφυγες τραγουδούσαμε Βενιζέλο: «*Βενιζέλε πατήρ, της Ελλάδος σωτήρ, τιμημένο της Κρήτης παιδί*». Αυτό ήταν το τραγούδι μας. [...]»⁷⁴³

Το σώμα των μαγνητοσκοπημένων συνεντεύξεων έχει φτάσει μέχρι σήμερα περίπου τις 150 συνεντεύξεις. Όπως αναφέρεται στο διαδικτυακό τόπο της

⁷⁴² «Η άφιξη της Ευτυχίας Καπαγιαννίδου με έξι παιδιά στην Ελλάδα», Ιστορικά Τεκμήρια: Νίκη Μαχαιροπούλου, Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Νοεμβρίου 2012,

http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/g_form_list_sources_popup?init=1&sid=2080

⁷⁴³ «Η φυγή από την Αττάλεια για την οικογένεια του Σταύρου Πεχλιβανίδη και η “προσωρινή” εγκατάσταση στην Ερμιόνη», Ιστορικά Τεκμήρια: Σταύρος Πεχλιβανίδης, Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Νοεμβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/g_form_list_sources_popup?init=1&sid=2749

Πολιτιστικής και Γενεαλογικής Ψηφιακής Συλλογής Αττικής, σε αυτές αφηγητές είναι κυρίως πρόσφυγες που γεννήθηκαν πριν από το 1924, αλλά και συγγενικά τους πρόσωπα που έζησαν τη νέα περίοδο ζωής των προσφύγων στην περιοχή της μετεγκατάστασής τους.⁷⁴⁴ Να σημειωθεί ότι στον κεντρικό διαδικτυακό κόμβο του Τμήματος, ο αριθμός αυτός διαφοροποιείται, καθώς αναφέρεται ότι υπάρχουν περισσότερες από 200 συνεντεύξεις και αυτοβιογραφίες.⁷⁴⁵ Οι συνεντεύξεις ψηφιοποιήθηκαν και διατίθενται ελεύθερα στο διαδίκτυο. Από το υλικό τους δημιουργήθηκε το ντοκιμαντέρ *Παιδιά είμαστε τότε... Οι Μικρασιάτες θυμούνται*, το οποίο προβλήθηκε στην ΕΤ1 το 1999. Το ντοκιμαντέρ παρουσιάζει 96 μαρτυρίες προσφύγων πρώτης γενιάς, από το Αϊβαλί, το Αϊδίνιο, τη Σμύρνη, τα Βουρλά, την Έφεσο, την Καισάρεια, τη Σπάρτη Πισιδίας και άλλα μέρη της Μικράς Ασίας.⁷⁴⁶

4Δ3. Πρόγραμμα «Ιστορία Μου»

Το πρόγραμμα «Ιστορία Μου» συμπληρώνει τα προγράμματα «Γενεαλογία» και «Μαρτυρίες».⁷⁴⁷ Πρόκειται για ένα πρόγραμμα ψηφιοποίησης ιστορικών τεκμηρίων που ανήκουν στους πρόσφυγες και στις οικογένειές τους. Τα τεκμήρια αυτά μπορεί να είναι επίσημα έγγραφα (π.χ., ταυτότητες, ταξιδιωτικά χαρτιά), προσωπικά έγγραφα (π.χ., επιστολές, αποκόμματα εφημερίδων, εισιτήρια από καλλιτεχνικές εκδηλώσεις,

⁷⁴⁴ «Μαρτυρίες. Πρώτη ματιά», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2012,

http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/g_main.php?pageTitle=t_first_glance&domain=t&image1=null&image2=null&%20banner1=null&%20link1=../../cosmos/index.php%20&%20banner2=null&%20link2=../../cosmos/index.php%20&%20banner3=null&%20link3=../../cosmos/index.php

και «Μαρτυρίες. Πρώτη ματιά», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2012,

http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_main.php?pageTitle=t_first_glance&domain=t&image1=null&image2=null&%20banner1=null&%20link1=../../cosmos/index.php%20&%20banner2=null&%20link2=../../cosmos/index.php%20&%20banner3=null&%20link3=../../cosmos/index.php

⁷⁴⁵ «Έργα. Αρχείο Μαρτυριών», ΙΜΕ, Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Οκτωβρίου 2012,

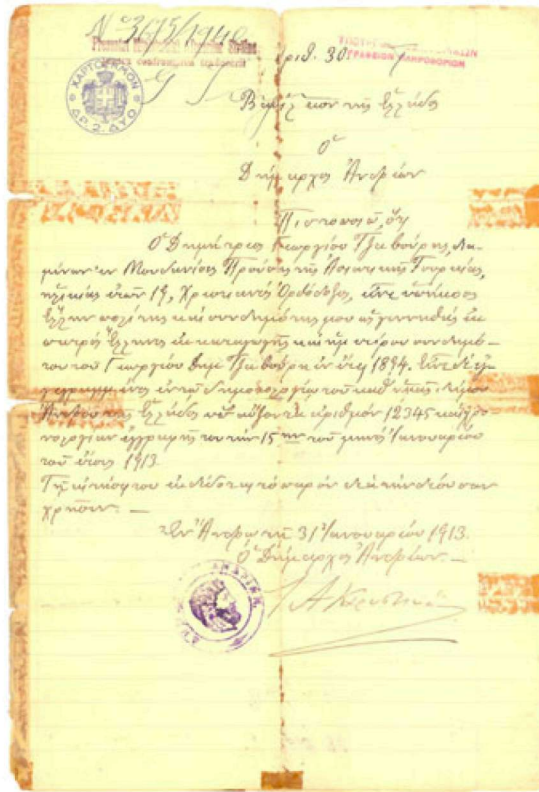
http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?view=erga&sid=10&lang_id=gr

⁷⁴⁶ «Παιδιά είμαστε τότε οι Μικρασιάτες θυμούνται», ΙΜΕ, Έργα, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Σεπτεμβρίου 2012, http://www.fhw.gr/films/index.php?view=details&erg_id=3

⁷⁴⁷ «Έργα. Ιστορία Μου», ΙΜΕ, Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Οκτωβρίου 2012,

http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?view=erga&sid=11&lang_id=gr

βιβλία), φωτογραφίες και εικόνες, οικογενειακά κειμήλια κ.ά. Ακολουθούν λίγα παραδείγματα τέτοιων ψηφιοποιημένων τεκμηρίων.⁷⁴⁸

«Επίσημο έγγραφο από το δήμαρχο της Άνδρου, το οποίο πιστοποιεί την ελληνική υπηκοότητα του Δημήτριου Γεώργιου Τζαβούρη, κατοίκου Προύσσης, 31 Ιανουαρίου 1913.

Καταθέτης/Οργανισμός: Αντωνιάδου Αγγελική».⁷⁴⁹

⁷⁴⁸ Για περισσότερα παραδείγματα ψηφιοποιημένων τεκμηρίων στο πλαίσιο του προγράμματος «Ιστορία Μου» του ΙΜΕ, βλ. εδώ στο Παράρτημα ΙΙΙ-Δ του Κεφαλαίου 4.

⁷⁴⁹ «Επίσημο έγγραφο από το δήμαρχο της Άνδρου, το οποίο πιστοποιεί την ελληνική υπηκοότητα του Δημήτριου Γεώργιου Τζαβούρη, κατοίκου Προύσσης, 31 Ιανουαρίου 1913», Ιστορικά Τεκμήρια: Αγγελική Αντωνιάδου, Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Νοεμβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/g_form_list_sources_popup?init=1&sid=1164

«Φωτογραφία από τα προσφυγικά σπίτια του Πολυγώνου, 1937.

Καταθέτης/Οργανισμός: Αδάμ Μελίτα».⁷⁵⁰

⁷⁵⁰ «Φωτογραφία από τα προσφυγικά σπίτια του Πολυγώνου, 1937», Ιστορικά Τεκμήρια: Μελίτα Αδάμ, Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Νοεμβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/g_form_list_sources_popup?init=1&sid=1675

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗΣ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟ-ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΠΑΡΕΣΤΑΣΕΩΝ

Αριθ. Πρωτοκόλλου: Φ 10/160
Παραρτηρία: _____

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

Συνοδίζω εις τὸν ἀποδέκτη νὰ μὴ κόβῃ δέχεται ἀποκρίσιν ἢ ἀπορροχισμὸν, δὲν τοῦτο δὲ εἶναι ἐκ βλαβῆς
οὐκ ἐκ συμφέροντος σου.

ΔΗΛΩΣΙΣ ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΕΩΣ

Ὁ ἀπορροχιστὸς παρακαλῶ τὴν Μοῖρην Έβρου νὰ ἀποβῇ εἰς τὴν ἐκ ἀπορίας μου ἐκκαθαρίσιν αὐτῆς.
Ἐλλοχευομένη Σχέβουσι καὶ ἀνταλλάξῃ τὸν πληρωτὴν.

1. ΤΑΥΤΟΤΗΤ ΤΟΥ ΑΙΤΟΥΝΤΟΣ

1. Ὀνοματεπώνυμο: Χύρα, Υἱοῦ ἐλὶ Τυτῆρος καὶ Τυτῆρος
2. Τόπος καταγωγῆς (Πάτρὶς ἢ γενεὴ): Τάγγρα (Τάγγρα)
Ἔθνος: _____
Συνεχὴς: Καὶ Τυτῆρος
3. Στοιχεῖα κατοικίας (ἴδιος οἰκιστὴς, πόλις ἢ γενεὴ, ἐκδοχολογίς ἢ καὶ ἄλλοι, νομὴς ἢ ἀντιῶδες)
Ἀπὸ 25, Ὁδὸς Ταύφουρας, Συναμὸς Κανδομαγίων,
Ἐπαρχία, Κιλικία
4. Ἑστῆς/μα: _____
Ἀπὸ 25, Ὁδὸς Ταύφουρας, Συναμὸς Κανδομαγίων,
Ἐπαρχία, Κιλικία

COMMISSION MIXTE
FRANCO-TURQUE
COMMISSION MIXTE
FRANCO-TURQUE
COMMISSION MIXTE
FRANCO-TURQUE
COMMISSION MIXTE
FRANCO-TURQUE

«Δήλωση εκκαθάρισης της χήρας Ελισάβετ Χατζή - Πάλογλου από τη Γάγγρα προς τη Μικτή Επιτροπή για την Ανταλλαγή των Ελληνο - Τουρκικών Πληθυσμών, Κωνσταντινούπολη (23 Ιουλίου 1924).
Καταθέτης/Οργανισμός: Δορουκίδης Ιωάννης».⁷⁵¹

⁷⁵¹ «Δήλωση εκκαθάρισης της χήρας Ελισάβετ Χατζή - Πάλογλου από τη Γάγγρα προς τη Μικτή Επιτροπή για την Ανταλλαγή των Ελλήνων - Τουρκικών Πληθυσμών, Κωνσταντινούπολη (23 Ιουλίου 1924)», Ιστορικά Τεκμήρια: Ιωάννης Δουρουκίδης, Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Νοεμβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_form_list_sources_popup?init=1&sid=880

«Οικογενειακό Βιβλιάριο Πρόσφυγος του Βλαδίμηρου Χριστόπουλου από την Κίο, Θεσσαλονίκη 2-1-1923.

Η οικογενειακή φωτογραφία συνοδεύεται από μια πληθώρα σφραγίδων που φανερώνουν τον πληθωρισμό των θεσμών υποδοχής και περίθαλψης των προσφύγων. Διακρίνονται οι σφραγίδες της Έπατης Αρμοστείας της Κοινωνίας των Εθνών για τους Πρόσφυγες, της Διεύθυνσης Περιθάλψεως Προσφύγων του Υπουργείου Περιθάλψεως και της ειδικής Απογραφής Προσφύγων, της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας και του Save the Children Found.

Καταθέτης/Οργανισμός: Μιμικοπούλου Ελένη». ⁷⁵²

⁷⁵² «Οικογενειακό Βιβλιάριο Πρόσφυγος του Βλαδίμηρου Χριστόπουλου από την Κίο, Θεσσαλονίκη 2-1-1923», Ιστορικά Τεκμήρια: Ελένη Μιμικοπούλου, Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Νοεμβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_form_list_sources_popup?init=1&sid=1000

Ορ. Θάλ. 183. Ει Ειδική Αρμόδια
Οργανισμός: Βαλίας Γεώργιος

1	Λορέντζος	45	Βαλίας
2	Βαλίας	45	Βαλίας
3	Τσιμπί	46	Βαλίας
4	Βαλίας	47	Βαλίας
5	Βαλίας	48	Βαλίας
6	Βαλίας	49	Βαλίας
7	Βαλίας	50	Βαλίας
8	Βαλίας	51	Βαλίας
9	Βαλίας	52	Βαλίας
10	Βαλίας	53	Βαλίας
11	Βαλίας	54	Βαλίας
12	Βαλίας	55	Βαλίας
13	Βαλίας	56	Βαλίας
14	Βαλίας	57	Βαλίας
15	Βαλίας	58	Βαλίας
16	Βαλίας	59	Βαλίας
17	Βαλίας	60	Βαλίας
18	Βαλίας	61	Βαλίας
19	Βαλίας	62	Βαλίας
20	Βαλίας	63	Βαλίας
21	Βαλίας	64	Βαλίας
22	Βαλίας	65	Βαλίας
23	Βαλίας	66	Βαλίας
24	Βαλίας	67	Βαλίας
25	Βαλίας	68	Βαλίας

«Κατάλογος προσφύγων του θαλάμου 183, Καλαμαριά περ. 1923.

Οι θάλαμοι φιλοξένησαν τους πρόσφυγες στην πρώτη περίοδο της υποδοχής και περίθαλψης τους στην Ελλάδα. Στη συγκεκριμένη σελίδα καταγράφονται πρόσφυγες από τη Συλήβρια της Θράκης, πολλών από τους οποίους τα ονόματα φανερώνουν Αρμενική καταγωγή. Το βιβλίο του θαλάμου 183 χρησιμοποιήθηκε αργότερα από τον Νικόλαο Βαλίλα ως τετράδιο για να καταγράψει το χρονικό του ερχομού των προσφύγων από την Αρτάκη στη Θεσσαλονίκη και στην Νέα Αρτάκη στην Εύβοια.

Καταθέτης/Οργανισμός: Βαλίας Γεώργιος». ⁷⁵³

Όλα τα τεκμήρια καταλογογραφούνται ως προς την προέλευση και τα χαρακτηριστικά τους από τους συντελεστές του προγράμματος, ενώ σε μερικές περιπτώσεις οι ίδιοι οι καταθέτες φρόντισαν να τα συνοδεύσουν με μια σύντομη περιγραφή, κάποια δήλωση, κάποιο συνοπτικό κείμενο με σχετικές πληροφορίες και στοιχεία. Τα περισσότερα τεκμήρια προσφέρονται στο ΙΜΕ από τους πρόσφυγες,

⁷⁵³ «Κατάλογος προσφύγων του θαλάμου 183, Καλαμαριά περ. 1923», Ιστορικά Τεκμήρια: Γεώργιος Βαλίας, Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Νοεμβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_form_list_sources_popup?init=1&sid=1243

τους απογόνους τους και από διάφορες συλλογικότητες (π.χ., τις τοπικές κοινότητες) και έπειτα φυλάσσονται στο αρχείο του. Όλα τα τεκμήρια ψηφιοποιούνται με στόχο να συμπληρώσουν εικονογραφικά τις καταγραμμένες μαρτυρίες και τα γενεαλογικά δέντρα των κατόχων τους. Έτσι παρουσιάζεται διαδικτυακά και διατίθεται ελεύθερα στο κοινό μια όσο το δυνατόν πιο σφαιρική και ποικίλη εκδοχή της ζωής, της ιστορίας και της μνήμης όσων συμμετείχαν στα προγράμματα.

Αυτά τα τεκμήρια ιστορίας δεν είναι απαραίτητως αντικείμενα με οικονομική, καλλιτεχνική ή πολιτιστική αξία. Η σπουδαιότητά τους έγκειται στο γεγονός ότι έχουν συναισθηματική αξία για τον κάτοχό τους, καθώς αποτελούν μνημονικά ίχνη που αντανακλούν και αποτυπώνουν κάποια στιγμή της ζωής του καταθέτη, ή αποτελούν αφορμή ώστε να ανατρέξει στο παρελθόν του και να θυμηθεί στιγμές, εμπειρίες, σκέψεις, συναισθήματα που μπορεί να μην σχετίζονται άμεσα με το ίδιο το τεκμήριο, όμως έχουν σημασία για τον κάτοχό τους που καταθέτει τη μαρτυρία. Τα τεκμήρια αυτά αποτελούν, έτσι, σημείο αφετηρίας για να ταξιδέψει ο καταθέτης πίσω στο παρελθόν του, να πυροδοτήσει τη μνήμη του και να ανασύρει κομμάτια και πτυχές της δικής του εμπειρίας, καθώς και το προσωπικό του βίωμα της ιστορίας. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, σύμφωνα με τους Carletti, Giannachi, Price και McAuley, τα προσωπικά αναμνηστικά των ανθρώπων, που έχουν συνήθως επενδυθεί με συναισθηματική αξία για τους κατόχους τους, αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, καθώς λειτουργούν τεκμηριωτικά για το ατομικό και το συλλογικό παρελθόν, αλλά και αποτελούν το νήμα που συνδέει και συνέχει τον υλικό κόσμο με τον ψηφιακό κόσμο, στον οποίο παρουσιάζονται και επικοινωνούνται το ατομικό και το συλλογικό παρελθόν.⁷⁵⁴

Οι καταθέτες προσφέρουν δικά τους τεκμήρια τα οποία οι ίδιοι έχουν επενδύσει με νόημα που μπορεί να γίνει αντιληπτό και να κινητοποιήσει λογικά και συναισθηματικά τους επισκέπτες των σελίδων μας. Στόχος του προγράμματος δεν είναι η απλή συλλογή και προβολή εικόνων αλλά η επικοινωνία με την ιστορία με αφορμή την εικόνα και το λόγο που τη συνοδεύει.⁷⁵⁵

⁷⁵⁴ Laura Carletti, Gabriella Giannachi, Dominic Price και Derek McAuley, «Digital Humanities and Crowdsourcing: An Exploration».

⁷⁵⁵ «Ιστορία Μου. Συμμετοχή: Σύντομη Περιγραφή», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Οκτωβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/g_main.php?pageTitle=h_general_info&domain=h&

Τεκμήριο (αλλά και κάποιο συνοδευτικό κείμενο ή αφήγηση) μπορεί να καταθέσει οποιοσδήποτε το επιθυμεί, ακόμα και αν δεν συμμετέχει με άλλο τρόπο στο πρόγραμμα. Ο μακροπρόθεσμος σκοπός είναι να κατασκευαστεί μια ιστορική διαδικτυακή έκθεση ψηφιοποιημένων τεκμηρίων που αφορούν και αντανακλούν μνήμες από το παρελθόν και από την ιστορία τόσο των ανθρώπων που συμμετέχουν στο πρόγραμμα, όσο και των τόπων προέλευσης αλλά και μετεγκατάστασής τους. Μάλιστα, υπάρχει η δυνατότητα της εξ αποστάσεως κατάθεσης τεκμηρίου, δηλαδή ο ενδιαφερόμενος χρήστης και καταθέτης μπορεί να ψηφιοποιήσει μόνος του κάποιο τεκμήριο του παρελθόντος και να στείλει το ψηφιακό αντίγραφό του ηλεκτρονικά, μέσω διαδικτύου, από την ειδική ιστοσελίδα με τίτλο «Κατάθεση τεκμηρίου».⁷⁵⁶ Ο καταθέτης καλείται να προσφέρει στοιχειώδεις τεκμηριωτικές πληροφορίες για το αντικείμενο που υποβάλλει, αναφέροντας τα πρόσωπα, τις πόλεις, τους θεσμούς κ.ά. με τα οποία σχετίζεται, τη χρονολογία του, άλλα στοιχεία, όπως για παράδειγμα μια σύντομη περιγραφή του αντικειμένου ή, κυρίως, του ιδιαίτερου νοήματος που έχει για τον καταθέτη, αλλά και τη θεματική του συνάφεια με το γενικό περιεχόμενο του όλου έργου, που είναι η μετακίνηση και η μετεγκατάσταση των προσφύγων.

4Δ4. Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής και Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας

Δύο είναι οι ψηφιακές συλλογές που παρουσιάζουν, μέσω του διαδικτύου, ως ενιαίο σύνολο ένα μέρος από το υλικό που συλλέχθηκε στο πλαίσιο των προγραμμάτων «Γενεαλογία», «Μαρτυρίες», «Ιστορία Μου»: η Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής⁷⁵⁷ και η Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή

[image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null](http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/g_main.php?pageTitle=h_form_submit_testimony&domain=h&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null)

⁷⁵⁶ «Ιστορία Μου. Συμμετοχή: Κατάθεση τεκμηρίου», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Οκτωβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/g_main.php?pageTitle=h_form_submit_testimony&domain=h&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null

⁷⁵⁷ Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 5 Σεπτεμβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/program_main.php?pageTitle=g_the_programme&domain=e&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null&lang=greek

Στο τέλος κάθε σελίδας του διαδικτυακού κόμβου της συλλογής δηλώνεται ότι το έργο συγχρηματοδοτήθηκε σε ποσοστό 80% από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) και κατά 20% από Εθνικούς Πόρους, στο πλαίσιο του Άξονα 2 «Εξυπηρέτηση του πολίτη και

Κεντρικής Μακεδονίας.⁷⁵⁸ Η πρώτη ψηφιακή συλλογή επικεντρώνεται στο γεωγραφικό χώρο της Αττικής, στην έκταση που καταλάμβανε η Αττική την περίοδο κατά την οποία εκπονήθηκε το έργο της ψηφιακής συλλογής, δηλαδή τα έτη 2006-2007. Η περιοχή της Αττικής επιλέχθηκε για πολλούς λόγους, οι οποίοι περιγράφονται αναλυτικά στο διαδικτυακό τόπο της συλλογής. Πρόκειται για μια περιοχή η οποία ανήκε στο ελληνικό κράτος από την αρχή της συγκρότησής του μέχρι σήμερα· μια περιοχή που φιλοξενεί την πρωτεύουσα της χώρας· μια περιοχή με πληθυσμιακή σύσταση που αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από πρόσφυγες της Μικράς Ασίας, του Πόντου, της Θράκης, αλλά και από εσωτερικές μετακινήσεις πληθυσμών μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο· μια περιοχή, εξάλλου, για την οποία είναι γνωστό ότι υπήρχαν πολλά σημεία υποδοχής και πρώτης εγκατάστασης προσφύγων, με πρώτο τον Πειραιά, καθώς και αρκετά άλλα, όπως το Λαύριο, η Ελευσίνα και τα νησιά του Αργοσαρωνικού, ενώ στο έδαφός της λειτούργησαν επίσης πολλά κέντρα υποδοχής, περίθαλψης και υγειονομικού ελέγχου προσφύγων.⁷⁵⁹

Η δεύτερη ψηφιακή συλλογή καλύπτει γεωγραφικά το χώρο της Μακεδονίας, κατά κύριο λόγο την περιφέρεια της κεντρικής Μακεδονίας, ενώ παράλληλα περιλαμβάνει, σε μικρότερη αναλογία, αναφορές στους τόπους από όπου ήρθαν οι πρόσφυγες, κυρίως στην περιοχή των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας. Η Μακεδονία αποτελεί μια ιδιαίτερη περιοχή που ενσωματώθηκε στο ελληνικό κράτος μετά το τέλος του Δεύτερου Βαλκανικού Πολέμου και τη συνθήκη του Βουκουρεστίου το 1913. Η ιδιαιτερότητά της έγκειται κυρίως στην πλούσια ιστορία και στην παράδοσή της, που είναι αποτελέσματα και οι δύο της πολυποίκιλης

βελτίωση της ποιότητας ζωής», μέτρο 2.4 «Περιφερειακά Γεωγραφικά Πληροφοριακά Συστήματα και Καινοτομικές Ενέργειες» του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Κοινωνία της Πληροφορίας» του Γ' ΚΠΣ.

⁷⁵⁸ Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 23 Οκτωβρίου 2012,

http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/program_main.php?pageTitle=g_the_programme&domain=e&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null&lang=greek

Στο τέλος κάθε σελίδας του διαδικτυακού κόμβου της συλλογής δηλώνεται ότι το έργο συγχρηματοδοτήθηκε σε ποσοστό 80% από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) και κατά 20% από Εθνικούς Πόρους, στο πλαίσιο του Μέρους 1.3 «Τεκμηρίωση, Αξιοποίηση και Ανάδειξη του Ελληνικού Πολιτισμού» του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Κοινωνία της Πληροφορίας» του Γ' ΚΠΣ.

⁷⁵⁹ Για μια αναλυτική παρουσίαση των λόγων για τους οποίους επιλέχθηκε η Αττική, βλ. «Γενικές Πληροφορίες», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 5 Σεπτεμβρίου 2009,

http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/program_main.php?pageTitle=g_program_general_info&domain=e&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null

πληθυσμιακής σύνθεσης της περιοχής. Με την ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος, η σύνθεση αυτή τροποποιήθηκε καθώς μεγάλο μέρος του τουρκόφωνου και του σλαβόφωνου πληθυσμού της αποχώρησε, ενώ παράλληλα η περιοχή δέχτηκε μεγάλο αριθμό ελληνόφωνων προσφύγων κυρίως από τον Πόντο, τη Θράκη και τη Μικρά Ασία. Η ιστορία των προσφύγων της Μακεδονίας είναι πλούσια και αγγίζει πολλά πεδία μελέτης και ιστορικής έρευνας, όπως για παράδειγμα την ιστορία της ελληνικής μετανάστευσης. Πολλοί πρόσφυγες της Μακεδονίας μετακινήθηκαν και πάλι στα μέσα του 20ού αιώνα προς τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης (κυρίως της Γερμανίας) και της Σκανδιναβικής Χερσονήσου.⁷⁶⁰

Είναι σαφές ότι αυτές οι δύο ψηφιακές συλλογές αντανακλούν τον τριμερή καταμερισμό και την ταξινόμηση της ιστορικής πληροφορίας, όπως αναλύθηκαν στα τρία προγράμματα που παρουσιάστηκαν παραπάνω. Έτσι, υπάρχει το τμήμα που αφορά τη συλλογή πληροφοριών για την καταγραφή των γενεαλογικών δέντρων των προσφύγων, το τμήμα που αφορά τη συλλογή αυτοβιογραφικών μαρτυριών και συνεντεύξεων των προσφύγων και των απογόνων τους και, τέλος, το τμήμα που σχετίζεται με τα υλικά ιστορικά τεκμήρια (εικόνες, φωτογραφίες, έγγραφα, εφημέρια, αντικείμενα κ.ά.), τα οποία προσφέρονται από τους πρόσφυγες για να συμπληρώσουν οπτικά την αφήγησή τους και την καταγραφή της ιστορικής τους εμπειρίας. Όλα αυτά μαζί συγκροτούν ένα νέο και πλούσιο αφηγηματικό σύνολο, το οποίο αποκαλύπτει το βίωμα της ιστορίας από τα υποκείμενά της και ανασυγκροτεί τη μνημονική κουλτούρα τους ως πράξη και εμπειρία πλέον, και όχι ως κάτι ξένο και νοσταλγικό, μακρινό και ανοίκειο. Η συμπλοκή των τριών αυτών αξόνων, δηλαδή της γενεαλογίας, των μαρτυριών και των υλικών τεκμηρίων, ευνοούν την προσέγγιση και την παρουσίαση του παρελθόντος και της ιστορίας ως συνόλου με ποικίλες εκφάνσεις και πλευρές, ως ενότητα οικεία και στενά συνδεδεμένη με τα ίδια τα υποκείμενα της ιστορίας στο συνεχές του παρελθοντικού, του παροντικού και του μελλοντικού χρόνου.

⁷⁶⁰ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την επιλογή της περιφέρειας της Κεντρικής Μακεδονίας, βλ. «Το έργο. Γενικές Πληροφορίες», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 23 Οκτωβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/program_main.php?pageTitle=g_program_gene ral_info&domain=c&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null

Οι φωτογραφίες, τα έγγραφα, οι χάρτες και τα γενεαλογικά δένδρα μετατρέπονται από σημεία τριβής και διεκδίκησης σε κοινή περιουσία, που συνδέει μεταξύ τους τα πρόσωπα και τους δίνει την ευκαιρία να δημιουργήσουν νέους δεσμούς, στη βάση της κοινής καταγωγής και της αγάπης για την ιστορία τους.⁷⁶¹

Ειδικότερα για τις μαρτυρίες, το ΙΜΕ επισημαίνει στο διαδικτυακό τόπο της Πολιτιστικής και Γενεαλογικής Ψηφιακής Συλλογής Αττικής⁷⁶² ότι πρόκειται για συνδυασμό μαγνητοσκοπημένων («video interviews») και ηχογραφημένων συνεντεύξεων («audio interviews»). Οι συνεντεύξεις αυτές καταγράφονται, τεκμηριώνονται, μεταγράφονται, ψηφιοποιούνται και αποθηκεύονται. Η αποθήκευση γίνεται με αναλογικό τρόπο (το αρχικό πρωτότυπο υλικό φυλάσσεται στη βιβλιοθήκη του ΙΜΕ) και με ψηφιακό πλέον τρόπο στο αρχείο του ΙΜΕ σε διάφορες μορφές (π.χ., σε οπτικούς δίσκους DVD/CD, εξωτερικούς σκληρούς δίσκους) και σε πολλαπλά αντίγραφα για λόγους ασφαλείας, αλλά και για να διευκολύνεται η μελέτη και επεξεργασία των συνεντεύξεων από τους ερευνητές χωρίς να κινδυνεύει το πρωτότυπο αναλογικό ή ψηφιακό αντίγραφο. Το ΙΜΕ παραδίδει ψηφιακό αντίγραφο της μαρτυρίας και στον καταθέτη της, στην οικογένειά του ή σε όποιο φορέα έχει λειτουργήσει ως καταθέτης. Μία ακόμα κατηγορία μαρτυριών είναι τα αυτοβιογραφικά κείμενα, τα οποία είναι συνήθως χειρόγραφα και σπανιότερα δακτυλογραφημένα. Αυτά παραμένουν για συναισθηματικούς λόγους στην κατοχή των ανθρώπων που τα έγραψαν ή των οικείων τους, ενώ το ΙΜΕ διατηρεί αρχείο με τα ψηφιακά αντίγραφά τους.

Ο χρήστης έχει διαδικτυακή πρόσβαση στο διαθέσιμο τμήμα του αρχειακού υλικού με πολλούς τρόπους. Σε ένα πρώτο επίπεδο, έχει πρόσβαση μέσω του κεντρικού κορμού των διαδικτυακών τόπων των ψηφιακών συλλογών. Και στις δύο συλλογές, στο μενού αριστερά, κάτω από το πεδίο «Αναζητήσεις», εμφανίζεται

⁷⁶¹ «Το έργο: Μεθοδολογία», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, 2η σελίδα, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Σεπτεμβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/program_main.php?pageTitle=g_methodology2&do_main=g&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null

⁷⁶² «Το έργο: Μεθοδολογία», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, 4η σελίδα, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Σεπτεμβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/program_main.php?pageTitle=g_methodology4&do_main=g&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null

μεταξύ άλλων το υπομενού «Μαρτυρίες/Τεκμήρια», το οποίο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς ανοίγει για το χρήστη ένα νέο παράθυρο που του δίνει πρόσβαση στις διαδικτυακές εκθέσεις των ιστορικών τεκμηρίων των ψηφιακών συλλογών.⁷⁶³ Εκεί, ο χρήστης μπορεί να εξειδικεύσει την αναζήτησή του με βάση τον τύπο της πληροφορίας και το είδος του τεκμηρίου (κείμενο, ηχητικό ντοκουμέντο, αρχειακό τεκμήριο, βιβλίο, ταινία, φωτογραφία), τον τόπο στον οποίο συλλέχθηκαν τα αντικείμενα ή την περιοχή την οποία αφορούν, τον καταθέτη/οργανισμό με βάση το ονοματεπώνυμο του ατόμου, το όνομα της οικογένειας ή την επωνυμία του φορέα που εμφανίζονται σε κυλινόμενο κατάλογο («drop down menu»). Η αναζήτηση μπορεί να διακρίνει ή και να συνδυάσει τα κριτήρια επιλογής που προαναφέρθηκαν.

Στην προβολή τους στο διαδίκτυο τα ιστορικά τεκμήρια συνοδεύονται από ένα σύντομο τίτλο και μια εκτενέστερη λεζάντα που παρουσιάζουν τα μεταδεδομένα του αντικειμένου, τις πληροφορίες για τη δημιουργία τους και την ιστορική τους πορεία, και επιχειρούν μια διασύνδεση με τα ιστορικά γεγονότα ή το πλαίσιο μέσα στο οποίο τα προσωπικά αντικείμενα μετατρέπονται σε τεκμήρια της ιστορίας. Την παρουσίαση των τεκμηρίων συμπληρώνουν οι συνεντεύξεις που μπορεί να ακούγονται παράλληλα με την εμφάνιση του τεκμηρίου ή να διαβαστούν από τα αρχεία κειμένου που συνοδεύουν το πολυμεσικό περιεχόμενο της έκθεσης.⁷⁶⁴

Σε δεύτερο επίπεδο, ο χρήστης μπορεί να μπει στις ενότητες των διαδικτυακών τόπων της Πολιτιστικής και Γενεαλογικής Ψηφιακής Συλλογής Αττικής και της Πολιτιστικής και Γενεαλογικής Ψηφιακής Συλλογής Κεντρικής Μακεδονίας που αφορούν το γενεαλογικό αρχείο, πατώντας το σχετικό σύνδεσμο «Γενεαλογικά»

⁷⁶³ «Αναζητήσεις. Μαρτυρίες/Τεκμήρια», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Οκτωβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/g_form_list_sources_popup.php?init=1&offset=0 και «Αναζητήσεις. Μαρτυρίες/Τεκμήρια», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Οκτωβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_form_list_sources_popup.php?init=1&offset=0

⁷⁶⁴ «Ιστορία Μου. Συμμετοχή: Σύντομη περιγραφή», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Οκτωβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/g_main.php?pageTitle=h_general_info&domain=h&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null

στο πάνω δεξί μέρος της οθόνης, το αρχείο των μαρτυριών, πατώντας το σχετικό σύνδεσμο «Μαρτυρίες» επίσης στο πάνω δεξί μέρος της οθόνης, και το αρχείο των υλικών τεκμηρίων, πατώντας το σύνδεσμο «Ιστορία Μου» και πάλι στο επάνω δεξί μέρος της οθόνης.

Σε γενικές γραμμές, και στις δύο ψηφιακές συλλογές το αρχειακό υλικό παρουσιάζεται και διατίθεται διαδικτυακά με την εμφάνιση αλφαβητικά ταξινομημένων καταλόγων, με βάση τα ονόματα των ατόμων και των οικογενειών ή τα τοπωνύμια. Μέσω αυτών των καταλόγων, παρέχεται πρόσβαση σε όλες τις κατηγορίες υλικού που αντιστοιχούν στο κάθε όνομα, με τη διαφορά ότι οι πληροφορίες που είναι διαθέσιμες διαδικτυακά περιορίζονται μόνο σε όσες δεν αφορούν προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων.

Τα στοιχεία που προκύπτουν από την επεξεργασία μας παρουσιάζονται στις σελίδες μας στο Διαδίκτυο με τη μορφή ηλεκτρονικού καταλόγου ονομάτων και οικογενειακών επωνύμων τα οποία μας παραπέμπουν στις συλλογές τεκμηρίων και συνεντεύξεων του προγράμματος και με τη μορφή σταθερών διαγραμμάτων για τους ανιόντες και κατιόντες συγγενείς των καταθετών τεκμηρίων και μαρτυριών. Λεπτομερή προσωπικά στοιχεία ή πλήρης ανάπτυξη των γενεαλογικών δένδρων δεν παρέχονται χάριν της προστασίας των προσωπικών δεδομένων αλλά και επειδή η λογική της *συμμετοχής* στο πρόγραμμα προϋποθέτει την κατάθεση Δελτίου Καταγραφής και την απόκτηση στοιχείων των οικογενειών με τις οποίες ο καταθέτης συνδέεται με συγγενικούς δεσμούς.⁷⁶⁵ [Η έμφαση υπάρχει στο πρωτότυπο].

4Δ5. Δημιουργία ψηφιακού αποθέματος μνήμης

Οι δύο ψηφιακές συλλογές που προαναφέρθηκαν, στις οποίες δημοσιοποιείται και διατίθεται ελεύθερα μέρος από το προϊόν του τρίπτυχου έργου «Γενεαλογία»,

⁷⁶⁵ «Γενεαλογικά. Συμμετοχή: Όροι λειτουργίας», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Οκτωβρίου 2012, http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/g_main.php?pageTitle=g_terms_of_use&domain=g&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null

«Μαρτυρίες» και «Ιστορία Μου», βασίζονται στις δυνατότητες που προσφέρουν οι νέες ψηφιακές τεχνολογίες. Η ψηφιοποίηση κειμένων, εικόνων, βίντεο και άλλων μορφών πληροφορίας και τεκμηρίου για το παρελθόν, όσο και αν φαντάζει μια τετριμμένη πλέον τεχνολογική δυνατότητα, επιτρέπει την επεξεργασία μεγάλου όγκου δεδομένων και έτσι ευνοεί την απεριόριστη συλλογή ιστορικής πληροφορίας. Με αυτό τον τρόπο, όχι μόνο συλλέγονται πληροφορίες, αλλά και διασταυρώνονται, καταχωρούνται σε ηλεκτρονικές βάσεις και άλλου είδους αρχεία, τεκμηριώνονται και προσφέρονται με απλό και γρήγορο τρόπο για έρευνα και για μελέτη τόσο σε επαγγελματίες ιστορικούς και ερευνητές όσο και στο ευρύ κοινό. Η διάθεση του υλικού πραγματοποιείται στο πλαίσιο των σύγχρονων τεχνολογιών δικτύου, δηλαδή μέσω του διαδικτύου και άλλων ψηφιακών και διαδικτυακών εφαρμογών και μοντέλων κοινωνικής δικτύωσης. Οι τεχνολογίες αυτές αξιοποιούνται ως μεθοδολογικά εργαλεία με στόχο τη δημιουργία μιας δυναμικής δυναμικής κοινότητας ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά (συγκεκριμένα, την καταγωγή, την ιστορική εμπειρία της μετακίνησης, τις μνήμες, το ενδιαφέρον για το παρελθόν και την ιστορία κ.ά.), μιας συμμετοχικής κοινωνίας της γνώσης που λειτουργεί στο φυσικό κόσμο αλλά εκφράζεται επίσης στον ψηφιακό κόσμο, και μιας σύγχρονης μνημονικής κουλτούρας στο διαδίκτυο.

Η διάσταση της συμμετοχής του κοινού, των χρηστών, στη διαμόρφωση της ιστορικής κουλτούρας και της μνήμης του παρελθόντος στο διαδίκτυο επανέρχεται και εδώ με επίταση. Ο Alun Munslow έχει υποστηρίξει πως «η ιστορία είναι κατά κύριο λόγο συγγραφική δραστηριότητα».⁷⁶⁶ Στο πλαίσιο της μελέτης νέων μνημονικών τόπων και πρακτικών στο διαδίκτυο, η έννοια της συγγραφικής δραστηριότητας και πράξης δεν λογίζεται ως μονοδιάστατη και δεν αναφέρεται μόνο και αποκλειστικά στον ένα συγγραφέα, στον επαγγελματία ιστορικό που ερευνά, γράφει και διδάσκει στο θεσμικό πλαίσιο του επαγγέλματός του. Η ιδιότητα και η πρακτική του συγγραφέα και του παραγωγού ιστορικού περιεχομένου και πληροφορίας διανέμεται πλέον στο διαδίκτυο και ασκείται από πολλούς, επαγγελματίες της ιστορίας και μη, από το ευρύ κοινό. Έτσι, η παραγωγή ιστορικού περιεχομένου και η διάχυση ιστορικής πληροφορίας μπορεί να γίνει αντιληπτή ως επιτελεστική πράξη με την οποία ο καθένας ενεργοποιεί τη μνήμη του για το ατομικό ή το συλλογικό παρελθόν, αξιοποιεί τις προδιαθέσεις, τις πεποιθήσεις, το συναίσθημά

⁷⁶⁶ «History is primarily an authoring activity», Alun Munslow, *The Future of History*, Palgrave Macmillan, 2010, 148.

του, το πολιτισμικό του κεφάλαιο, παράγοντας αφηγήσεις όλων των ειδών και τύπων (εικόνα, ήχος, κείμενο ή όλα αυτά μαζί) που συναποτελούν και συνδιαμορφώνουν το παρελθόν ως μνήμη και ιστορία. Μάλιστα, αυτή η πρακτική αναδεικνύεται (αν όχι ακόμα με σαφήνεια, τότε πολύ σύντομα) ως εξίσου σημαντική με το ίδιο το περιεχόμενο και την ουσία της ιστορίας.

Αυτές οι ψηφιακές συλλογές αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός ψηφιακά συγκροτημένου πολιτιστικού αποθέματος («digital asset») με πολυμεσικό χαρακτήρα, δεδομένου ότι αποτελούνται από κείμενα, εικόνες και βίντεο. Το ψηφιακό απόθεμα δημιουργείται σε πολλαπλά επίπεδα και είναι αποτέλεσμα δικτύων επικοινωνίας και συνεργασίας ανάμεσα σε θεσμούς και ανθρώπους, στη συγκεκριμένη περίπτωση ανάμεσα στο ΙΜΕ και στους πρόσφυγες, στις οικογένειές τους, σε τοπικές κοινότητες και σε άλλες μορφές συλλογικότητας με βάση την κοινή καταγωγή, σε εθελοντές και σε άλλους ανθρώπους με ενδιαφέρον για την ιστορία κ.ά.

Η δημιουργία του ψηφιακού αποθέματος αποτελεί προϊόν συνδυασμού έρευνας του ΙΜΕ και επικοινωνίας με το ενδιαφερόμενο κοινό και τους τοπικούς θεσμούς, οι οποίοι συμμετέχουν ενεργά, για πρώτη φορά, στη διαμόρφωση της ιστορικής γνώσης για την περιοχή τους.⁷⁶⁷

Σκοπός του έργου φαίνεται πως είναι να διασώσει και να παρουσιάσει την ιστορία των προσφύγων, χωρίς να την προσεγγίζει «από τα πάνω» (δηλαδή γράφοντας μια «ακαδημαϊκή», «επίσημη» ιστορία, με έμφαση στην ανάδειξη των ιστορικών γεγονότων μέσα από πηγές και με την αντικειμενική απόσταση που χωρίζει χρονικά το παρόν από το παρελθόν, αλλά από τα κάτω, με τη συνδρομή και τη συμμετοχή των ίδιων των υποκειμένων της ιστορίας, των προσφύγων, οι οποίοι με τις μνήμες και τις μαρτυρίες τους ζωντανεύουν τόσο την προσωπική τους ιστορία, όσο και την ιστορία τους τόπου τους. Οι χρήστες του διαδικτύου καλούνται να ασχοληθούν με την ιστορία και να συμβάλλουν στη συγκρότηση της ιστορικής μνήμης αξιοποιώντας τις τεχνολογικές δυνατότητες που προσφέρουν οι νέες

⁷⁶⁷ «Το έργο», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Σεπτεμβρίου 2012, [http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/program_main.php?pageTitle=g_the_programme&d](http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/program_main.php?pageTitle=g_the_programme&domain=e&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null&lang=greek)
[omain=e&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner](http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/program_main.php?pageTitle=g_the_programme&d)
[3=null&link3=null&lang=greek](http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/program_main.php?pageTitle=g_the_programme&d)

δικτυακές τεχνολογίες, και ειδικά το διαδίκτυο, το οποίο αποτελεί τόπο επικοινωνίας της ιστορίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Το έργο «συγκροτεί μια δυνητική κοινότητα από ανθρώπους με κοινή καταγωγή, τοπικές αναφορές και ερευνητικά ενδιαφέροντα».⁷⁶⁸ Αυτή η κοινότητα δραστηριοποιείται στο φυσικό κόσμο, ανασύρει προσωπικά αντικείμενα που ενεργοποιούν τη μνήμη της, θυμάται και αφηγείται, ενώ την ίδια στιγμή μετατρέπει τις μνήμες της σε ιστορικό περιεχόμενο στο ψηφιακό περιβάλλον του διαδικτύου.

Οι ψηφιακές συλλογές του ΙΜΕ που παρουσιάστηκαν εδώ συγκροτούνται στη βάση δικτύων μνήμης που διαμορφώνονται, λειτουργούν και διαπλέκονται εντός και εκτός του διαδικτύου. Οι συντελεστές του έργου επικοινωνούν δια ζώσης, γραπτά και ηλεκτρονικά με τους πρόσφυγες και τους υπόλοιπους συμμετέχοντες, καθώς και με όσες κοινότητες, φορείς και άλλες συλλογικότητες συμμετέχουν στο έργο, συλλέγουν στοιχεία, τα ελέγχουν, τα υποβάλλουν στο ηλεκτρονικό σύστημα, τα διασταυρώνουν με άλλες αναλογικές και ψηφιακές πηγές, τα ενημερώνουν. Έτσι, δημιουργείται ένα διαδραστικό πρόγραμμα, το οποίο συνδέει με πορρώδη τρόπο ποικίλες μορφές λειτουργίας και επικοινωνίας μεταξύ τους, επενδύει στην προσωπική επαφή αλλά και στην ηλεκτρονική διακίνηση και κυκλοφορία της ιστορικής πληροφορίας, προωθεί νέα μοντέλα διαμόρφωσης και διαχείρισης μιας ψηφιακής συλλογής. Πρόκειται για προγράμματα που προάγουν τη δημιουργία μνημονικών κοινοτήτων εντός και εκτός του διαδικτύου, μέσα από την προσωπική αλλά και την κοινή εμπειρία της ιστορίας, μέσα από την προσωπική αλλά και κοινή αναβίωση της ιστορικής μνήμης.

Για την επίτευξη αυτού του στόχου συνδυάζονται καθιερωμένες μορφές συλλογής και διαχείρισης της πληροφορίας με αντίστοιχες ψηφιακές τεχνικές και μεθόδους για τη δημιουργία δικτυακών και πολυμεσικών εφαρμογών. [...]

Η συνεκτικότητα του μνημονικού αποθέματος [...] οργανώνεται αρχειακά στη λογική της ενότητας και της συνέχειας των συμβατικών και ψηφιακών αρχειακών συνόλων.⁷⁶⁹

⁷⁶⁸ Στο ίδιο.

⁷⁶⁹ Στο ίδιο.

Η διαχείριση της ιστορικής μνήμης στους διαδικτυακούς τόπους των συλλογών αυτών διακρίνεται σε ό,τι αφορά την οργάνωση της πληροφορίας σε τρία επίπεδα: στη γενεαλογία των προσφύγων και την ιστορία των προσφυγικών πληθυσμών, στη μαρτυρία και τις αυτοβιογραφικές καταγραφές, και στην τοπική ιστορία, όπως αποτυπώνεται σε υλικά τεκμήρια (κειμήλια, έγγραφα, φωτογραφίες κ.ά.). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά στην περιγραφή των συλλογών στο διαδίκτυο, όπου η τριμερής αυτή διάκριση εντάσσεται στο πλαίσιο των μελετών της Aleida Assmann και του Jan Assmann για τη συλλογική μνήμη και τη διάκρισή της σε πολιτισμική και επικοινωνιακή μνήμη.

Δομικά η πύλη αναπτύσσεται γύρω από τρεις θεματικούς τόπους: «οικογενειακή μνήμη» (γενεαλογία, ιστορία των πληθυσμών), «επικοινωνιακή μνήμη» (αυτοβιογραφία-μαρτυρία) και «πολιτισμική μνήμη» (τοπική ιστορία, κειμήλια, φωτογραφίες, χάρτες, ίχνη στο δημόσιο χώρο).⁷⁷⁰ [Η έμφαση υπάρχει στο πρωτότυπο].

Σύμφωνα με τους Assmann, η επικοινωνιακή μνήμη διαμορφώνεται από κοινού στο πλαίσιο ενός κοινωνικού συνόλου του οποίου τα μέλη μοιράζονται κοινές μνήμες σε βάθος χρόνου έως και εκατονταετίας και τις επικοινωνούν δια μέσου του λόγου αλλά και των κοινωνικών τους σχέσεων, όποιο χαρακτήρα και αν έχουν (για παράδειγμα, μπορεί να είναι σχέσεις φιλίας, αγάπης, μίσους, συμφέροντος κ.ά.). Το βασικό στοιχείο εδώ είναι ότι η επικοινωνιακή μνήμη είναι μια μορφή μνήμης χωρίς στερεή και στιβαρά δομημένη μορφή και ότι διαμορφώνεται στη βάση της καθημερινής και αδιάκοπης διάδρασης και επικοινωνίας των μελών ενός συνόλου. Η άλλη πλευρά του νομίσματος που λέγεται συλλογική μνήμη, σύμφωνα με τους Assmann, είναι η πολιτισμική μνήμη. Πρόκειται για μια πολύ πιο έντονα μορφοποιημένη και «επίσημη» μορφή συλλογικής μνήμης, η οποία διαμορφώνεται στο πλαίσιο κοινωνικών σχέσεων εξουσίας και παράδοσης, και αποκρυσταλλώνεται

⁷⁷⁰ «Το έργο», Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Σεπτεμβρίου 2012, [http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/program_main.php?pageTitle=g_the_programme&d](http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/program_main.php?pageTitle=g_the_programme&domain=e&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null&lang=greek)
[omain=e&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner](http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/program_main.php?pageTitle=g_the_programme&d)
[3=null&link3=null&lang=greek](http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/program_main.php?pageTitle=g_the_programme&d)

σε θεσμικές μορφές διατήρησης της συλλογικής μνήμης, όπως για παράδειγμα στη μορφή του κρατικού αρχείου.⁷⁷¹

4Ε. Συνοψίζοντας: Μνήμη(-ες) σε ροή εντός και εκτός διαδικτύου

Στα παραδείγματα του WW2 People's War προγράμματος του BBC, της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων–Memoro και των τριών διαδικτυακών προγραμμάτων καταγραφής και διάσωσης ιστορικής μνήμης του ΙΜΕ γίνεται εμφανής η σημασία των εννοιών της διανομής, της διάδοσης και της διάχυσης της μνήμης εντός και εκτός του διαδικτύου. Η μνήμη φαίνεται πως λειτουργεί ως ρευστό μόρφωμα που πλάθεται, αναπλάθεται, διαδίδεται και κυκλοφορεί από κοινότητες και μνημονικά δίκτυα, καθώς και στο εσωτερικό τους, εκτός και εντός διαδικτύου, σε μια συνεχή ροή, σε διαρκή διάχυση και σε αμφίδρομη κίνηση (μπρος-πίσω, μέσα-έξω) στο φυσικό και το διαδικτυακό τόπο. Οι κοινότητες και τα δίκτυα εντός και εκτός διαδικτύου επικοινωνούν και πλάθουν τη μνήμη του παρελθόντος μέσα από την επικοινωνία της και την αδιάκοπη επανάχρησή της. Η μνήμη αυτή αποκρυσταλλώνεται σε πιο στερεές μορφές, στα κείμενα και τις εικόνες, όπως στο WW2 Peoples' War, στα βίντεο, όπως στην Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων, ή και συνδυαστικά σε όλες αυτές τις ψηφιακές μορφές, όπως στα τρία διαδικτυακά προγράμματα του ΙΜΕ.

Όπως προαναφέρθηκε, σημαντική είναι η επιχειρηματολογία της Aleida Assmann⁷⁷² για το θεωρητικό μοντέλο που ανέπτυξαν μαζί με τον αιγυπτιολόγο Jan Assmann σχετικά με τις έννοιες της επικοινωνιακής και της πολιτισμικής μνήμης («communicative and cultural memory»), ιδιαίτερα η ανάλυσή της που βασίζεται στις μεταφορικές έννοιες της «ρευστότητας» και της «στερεότητας» αντίστοιχα.⁷⁷³ Οι

⁷⁷¹ Jan Assmann, «Communicative and Cultural Memory», στο Peter Meusburger, Michael Heffernan και Edgar Wunder (επιμ.), *Cultural Memories. The Geographical Point of View*, Springer Science+Business Media B.V., 2011, 15-27.

⁷⁷² Η Aleida Assmann είναι καθηγήτρια αγγλικής λογοτεχνίας στο University of Konstanz στη Γερμανία. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εντάσσονται στα πεδία της ιστορικής ανθρωπολογίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας και της πολιτισμικής ανθρωπολογίας, και ειδικότερα αφορούν τη μελέτη της μνήμης και του τραύματος. Για ένα βιογραφικό σημείωμα, βλ. «Prof. Dr. Dr. Aleida Assmann», AkademiaNet, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Ιουνίου 2012, <http://www.academia-net.org/alias/Profil/Prof-Dr-Dr-Aleida-Assmannn/1133573>

⁷⁷³ Aleida Assmann, «Memory, Individual and Collective», στο R.E Goodin και C. Tilly (επιμ.), *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*, Oxford: Oxford University Press, 2006, 210-224. Για μια παρουσίαση των εννοιών «ρευστότητα» και «στερεότητα», βλ. 1) Pentzold, «Fixing the floating gap», 258-259 και 2) Christian Pentzold και Vivien Sommer, «Digital networked media and social memory. Theoretical foundations and implications», *Aurora* 10 (2011): 72-85, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Μαΐου 2012, <http://revistas.pucsp.br/index.php/aurora/article/viewFile/4704/3476>

έννοιες αυτές θα μπορούσε ίσως να θυμήσουν κατά αντιστοιχία την έννοια της ψηφιακότητας, που ταιριάζει στον ψηφιακό κόσμο, και της υλικότητας, που προσιδιάζει στο φυσικό κόσμο. Εκκινώντας από την ανάλυση των Assmann, και μελετώντας τα παραδείγματα που παρουσιάστηκαν εδώ, η ροή της μνήμης σε δίκτυα και κοινότητες εντός και εκτός διαδικτύου μπορεί να κατανοηθεί στο πλαίσιο μιας ζώσας και ενεργού, ρέουσας και ρευστής μνημονικής διαδικασίας που βασίζεται στην αμφίδρομη και πολύπλευρη επικοινωνία. Η μνήμη δεν αποτελεί απλώς ένα μέσο για τη μεταφορά και την αναβίωση του παρελθόντος στο παρόν, δεν είναι κάτι ομογενοποιημένο, αλλά μια διαδικασία που εξελίσσεται και συγκροτείται κάθε φορά με διάφορους τρόπους, σε διάφορες χρονικές στιγμές και σε διάφορα ιστορικά συμφραζόμενα.⁷⁷⁴

[...] παρατηρούμε ότι ο τρόπος κατανόησης της πολιτισμικής μνήμης μετατοπίζεται υιοθετώντας πιο δυναμικούς όρους: [η πολιτισμική μνήμη] προσεγγίζεται ως συνεχής διαδικασία ενθύμησης και λήθης κατά την οποία τόσο τα άτομα, όσο και οι ομάδες, επαναπροσδιορίζουν διαρκώς τη σχέση τους με το παρελθόν και, κατά συνέπεια, επανατοποθετούνται ως υποκείμενα σε σχέση με ήδη καθιερωμένους, αλλά και με νεοεμφανιζόμενους μνημονικούς τόπους. Όπως υπαινίσσεται και η ίδια η λέξη, το «να θυμάσαι» γίνεται καλύτερα αντιληπτό ως ενεργητική συμπλοκή με το παρελθόν, ως επιτελεστική, και όχι ως αναπαραγωγική, διαδικασία.⁷⁷⁵

Η μνήμη δεν λογίζεται σαν κάτι αποκρυσταλλωμένο, το οποίο είναι δυνατό να ανασυρθεί αυτούσιο και στο σύνολό του, ανά πάσα στιγμή και σε κάθε τόπο. Πρόκειται, μάλλον, για ψηφίδες μνήμης που συγκροτούνται καθώς κυκλοφορούν – ίσως καλύτερα, καθώς ρέουν– σε ένα διευρυμένο πεδίο δράσης και πρακτικής, όπως

⁷⁷⁴ Για τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος στις σπουδές της πολιτισμικής μνήμης από τη θεώρηση της μνήμης ως ενιαίου μορφώματος στη θεώρηση της μνήμης ως διαδικασίας, βλ. Astrid Erll και Ann Rigney, «Introduction: Cultural Memory and its Dynamics», στο Astrid Erll και Ann Rigney (επιμ.), *Mediation, Remediation, and the Dynamics of Cultural Memory*, Berlin: de Gruyter, 2009, 1–13.

⁷⁷⁵ «[...] one can note a shift towards understanding cultural memory in more dynamic terms: as an ongoing process of remembrance and forgetting in which individuals and groups continue to reconfigure their relationship to the past and hence reposition themselves in relation to established and emergent memory sites. As the word itself suggests, “remembering” is better seen as an active engagement with the past, as performative rather than as reproductive».
A. Erll και A. Rigney, *Mediation, Remediation, and the Dynamics of Cultural Memory*, 2.

μπορεί να περιγραφεί ο συνδυασμός μνημονικών τόπων και δικτύων εντός και εκτός του διαδικτύου. Συνακόλουθα, η αποτύπωση της ρέουσας μνήμης σε κείμενα, εικόνες και βίντεο στο διαδίκτυο εγγράφεται σε μια πιο στερεή και πραγματοποιημένη (μολονότι ψηφιακή) αλληλουχία μνημονικών προϊόντων και πρακτικών.⁷⁷⁶ Η ρευστότητα της μνημονικής διαδικασίας και η στερεότητα που χαρακτηρίζει τα μνημονικά προϊόντα και τις πρακτικές αναδεικνύουν μια μορφή μνήμης που συσχετίζει το παρελθόν με το παρόν στη βάση μιας ενεργητικής διάδρασης.

Ο Christian Pentzold, μελετώντας το παράδειγμα της Wikipedia ως παγκόσμιου τόπου μνήμης), αναλύει τη θεωρία των Assmann για την επικοινωνιακή και την πολιτισμική μνήμη. Ειδικότερα, παρουσιάζοντας την προσέγγιση της Aleida Assmann, μιλάει για την πολιτισμική μνήμη και για το πώς αναπτύσσεται στο προσκήνιο και το παρασκήνιο, σε «μνήμη εργασίας» («working memory») και σε «μνήμη αναφοράς» («reference memory») αντίστοιχα.⁷⁷⁷ Στις περιπτώσεις των παραδειγμάτων που μελετούμε εδώ, μπορεί να υποστηριχτεί ότι τα μνημονικά δίκτυα που συγκροτούνται σε ένα συνεχές εντός και εκτός διαδικτύου, συναποτελούνται από μια μνήμη εκτός διαδικτύου, όπου τα υποκείμενα λειτουργούν, συμμετέχουν, συνεργάζονται και μοιράζονται τις προσωπικές τους ιστορίες και μνήμες από το παρελθόν («μνήμη εργασίας»), και από μια μνήμη εντός διαδικτύου, όπου οι ιστορίες και οι μνήμες αποθηκεύονται, αλλά και παρουσιάζονται και διασώζονται στο διηνεκές για να γίνουν αντικείμενο διαρκούς επίσκεψης και αναβίωσης («μνήμη αναφοράς»).

Ο συγγραφέας, σχεδιαστής και εκδότης Craig Mod⁷⁷⁸ περιγράφει αυτό το συνεχές εντός και εκτός διαδικτύου όχι ως μονόδρομη κίνηση από το αναλογικό στο ψηφιακό, αλλά ως πολύδρομη και αμφίδρομη ροή ανάμεσα στο εικονικό και το υλικό, ανάμεσα στην *εύθραυστη* και *διάφανη* «ψηφιακότητα», και στην «υλικότητα» που επιμένει σε πιο στέρεες μορφές.⁷⁷⁹ Τα όρια ανάμεσα σε αυτές τις δύο διαστάσεις δεν είναι πλέον διακριτά, αλλά διαχέονται το ένα μέσα στο άλλο, διατηρώντας αλλά και ταυτόχρονα αναμειγνύοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Η μνήμη μας για

⁷⁷⁶ Για τη μνήμη ως ποικιλία μνημονικών προϊόντων και πρακτικών, βλ. Jeffrey K. Olick, «From Collective Memory to the Sociology of Mnemonic Practices and Products», στο Astrid Erll και Ann Nünning (επιμ.), *Cultural Memory Studies*, Berlin: de Gruyter, 2008, 151–161.

⁷⁷⁷ Pentzold, «Fixing the floating gap», 259.

⁷⁷⁸ @craigmod, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Νοεμβρίου 2012, <http://craigmod.com/>

⁷⁷⁹ Craig Mod, «The Digital-Physical: On Building Flipboard for iPhone and Finding Edges for Our Digital Narratives», *Journal of Digital Humanities* 1(3) (Καλοκαίρι 2012), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Νοεμβρίου 2012, <http://journalofdigitalhumanities.org/1-3/the-digital-physical-by-craig-mod/>

το παρελθόν, αποτυπωμένη και *πραγματοποιημένη* («reified») σε στέρεες μορφές όπως ένα γραπτό κείμενο, μια φωτογραφία, κάποια αντικείμενα, μια προφορική αφήγηση, διανέμεται και ξανα-υπάρχει ως *αιθέριες* ψηφιακές ψηφίδες στο διαδίκτυο και στις σύγχρονες τεχνολογίες δικτύου. Η διάχυση της ιστορικής μνήμης στο διαδίκτυο δημιουργεί μια αίσθηση απεραντότητας, ίσως και χάους, αλλά την ίδια στιγμή προσδιορίζει τα νέα περιβάλλοντα μέσα στα οποία κατοικεί πια και ανα-(ή και μετα-)πλάθεται η μνήμη.

Συνακόλουθα, μελετώντας τα παραδείγματα αυτού του κεφαλαίου σε σχέση με τα παραδείγματα των διαδικτυακών μνημονικών τόπων που παρουσιάστηκαν στα δύο προηγούμενα κεφάλαια, μπορεί κανείς να παρατηρήσει μια πρόσθετη διάσταση της έννοιας της συμμετοχής, που είναι κομβική για τους περισσότερους μνημονικούς τόπους στο διαδίκτυο. Εδώ, η έννοια της συμμετοχής δεν έχει τόσο ξεκάθαρα ατομικό χαρακτήρα, όπως στα προηγούμενα κεφάλαια. Δηλαδή, στην περίπτωση των παραδειγμάτων με τους διαδικτυακούς τόπους μνήμης που βασίζονται στη τεχνολογία των wiki (Wikipedia, Memory Archive και Your Archives), αλλά και των ψηφιακών διαδικτυακών αρχείων όπως το September 11 Digital Archive, οι συμμετέχοντες στα εγχειρήματα λαμβάνουν μέρος ατομικά και συνήθως σε ερασιτεχνικό και ίσως σε ευκαιριακό πλαίσιο, συμβάλλοντας ο καθένας με την κατάθεση κάποιου ψηφιακού τεκμηρίου μνήμης, στο βαθμό που μπορεί και στο μέτρο που επιλέγει ο ίδιος. Στο WW2 People's War του BBC, στην Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoiro και στα τρία διαδικτυακά προγράμματα διάσωσης της ιστορικής μνήμης του IME, η συμμετοχή εγγράφεται σε πιο οργανωμένα μοντέλα, τα οποία εμπλέκουν πολλούς φορείς στον υβριδικό συνδυασμό του υλικού με τον ψηφιακό κόσμο και που παρουσιάζουν, κατά κάποιο τρόπο, την ατομική μνήμη που συλλέγεται στο διαδίκτυο σε μια πιο συγκροτημένη και οργανωμένη μορφή, η οποία χαρακτηρίζεται από πιο έντονη συλλογικότητα.

Στο πλαίσιο του διεπιστημονικού ερευνητικού προγράμματος του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου του Κουίνσλαντ (Queensland University of Technology) στην Αυστραλία για την ανάπτυξη και τη χρήση των νέων ψηφιακών τεχνολογιών επικοινωνίας και των εφαρμογών τους σε εντοπισμένες φυσικές κοινότητες, μέλη της ομάδας μιλούν για μια ηθική της συμμετοχής, η οποία αναπτύσσεται μεταξύ των μελών της κοινότητας και πραγματώνεται μέσω της ψηφιακής τεχνολογίας παίρνοντας τη μορφή της αυτοβιογραφικής ιστορίας σε ολιγόλεπτα βίντεο, τα οποία περιλαμβάνουν αφηγήσεις, εικόνες, ήχους κ.ά.:

[...] ένας από τους βασικούς στόχους είναι να δώσουμε σε ανθρώπους, που δεν είναι απαραίτητα άριστοι χρήστες, τη δυνατότητα να παραγάγουν μια αισθητικά συνεκτική, ενδιαφέρουσα και ποιοτική δουλειά προς αναμετάδοση, η οποία επικοινωνεί αποτελεσματικά με το ευρύ κοινό. Σε σύγκριση με τις πλατφόρμες Web 2.0, όπως για παράδειγμα το YouTube ή το Flickr, οι οποίες προωθούν την «ερασιτεχνική» δημιουργικότητα και βασίζονται πιο πολύ στην ατομική συμμετοχή και στη μάθηση μεταξύ ισότιμων συνομιλητών, παρά σε μια εκπαιδευτική διαδικασία ιεραρχημένη από τα πάνω προς τα κάτω, η ψηφιακή αφήγηση λειτουργεί έτσι ώστε να διευρύνει τη συμμετοχή συναρθρώνοντας τις καθημερινές τρέχουσες εμπειρίες και πρακτικές (όπως η προφορική αφήγηση) με την επαγγελματική εμπειρία και με τη θεσμική υποστήριξη.⁷⁸⁰

Χαρακτηριστική σε αυτή την αναφορά είναι τόσο η έμφαση σε μια συλλογική συμμετοχική στροφή στον τρόπο άσκησης της δημόσιας και ψηφιακής ιστορίας, όσο και η επισήμανση ότι πρόκειται για συνδυασμό της αφήγησης του υποκειμένου με ευρύτερες δομές στο φυσικό κόσμο, αλλά και στο διαδίκτυο, από τη σκοπιά ότι οι νέες ψηφιακές τεχνολογίες διαμεσολαβούν την προσωπική μνήμη και την αναδεικνύουν ως δημόσια ιστορία στο συνεχές υβριδικό τοπίο του υλικού και ψηφιακού κόσμου.

Τέλος, φαίνεται ότι στα παραδείγματα αυτού του κεφαλαίου αποκτά ιδιαίτερη σημασία η έννοια της «ανοιχτότητας». Παρά το γεγονός ότι η μνήμη που καταγράφεται εδώ εκκινεί ως προσωπική ιστορία, τελικά μέσα από την κυκλοφορία της και την ανταλλαγή της στις φυσικές κοινότητες και στα διαδικτυακά δίκτυα μεταμορφώνεται, και καθίσταται κομμάτι μιας μνήμης την οποία βιώνουν από κοινού

⁷⁸⁰ «[...] one of the core aims is to provide people who are not necessarily expert users with an opportunity to produce an aesthetically coherent and interesting broadcast quality work that communicates effectively with a wider, public audience. In comparison to “Web 2.0” platforms for “amateur” creativity like YouTube or Flickr which rely on autonomous participation and peer learning rather than “top-down” training, digital storytelling works to broaden participation by articulating everyday vernacular experiences and practices (such as oral storytelling) with professional expertise and institutional support».

Helen Klaebe, Marcus Foth, Jean Burgess και Mark Bilandzic, «Digital Storytelling and History Lines: Community Engagement in a Master-Planned Development», στο *Proceedings 13th International Conference on Virtual Systems and Multimedia, VSMM'07, Brisbane, 2007*, 4, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 21 Μαρτίου 2012, <http://eprints.qut.edu.au/8985/1/8985.pdf>

όλα τα μέλη των δικτύων ιστορικής μνήμης που σχηματίζονται. Στα έργα αυτά, τόσο η στρατηγική της συνεργασίας με συλλογικότητες, όσο και η ενεργητική συμμετοχή μεμονωμένων ατόμων, εγγράφονται στο πλαίσιο της λειτουργίας της «ανοιχτής κοινότητας», όπως ονομάζεται στο παράδειγμα της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων. Στο έντυπο συμμετοχής της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων στο διαγωνισμό TEDxAthens.com 2011 σημειώνεται χαρακτηριστικά το εξής:

Στην περιγραφή της πρωτοβουλίας μας χαρακτηρίσαμε την Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων ως μια ανοιχτή κοινότητα. Μια τέτοια κοινότητα, για να μπορέσει να λειτουργήσει αποτελεσματικά, πρέπει να δικτυώνεται και να συνεργάζεται με πολλούς διαφορετικούς εταίρους. Εδώ αναφέρουμε μερικούς από αυτούς: • Ιδιώτες που επιθυμούν να δημιουργήσουν ιστορικές διαδρομές συνδυάζοντας βίντεο του αρχείου μας, τα οποία εντάσσονται σε μια συγκεκριμένη θεματική. • Εκπαιδευτικοί οργανισμοί για την εφαρμογή των εκπαιδευτικών μας δράσεων και την κινητοποίηση μαθητών και φοιτητών με σκοπό να συμμετέχουν ως εθελοντές εξερευνητές αναμνήσεων. • Φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης που μπορούν να ακολουθήσουν επιτυχημένες καλές πρακτικές που έχουν εφαρμοσθεί στο εξωτερικό δήμοι και νομαρχίες που έχουν επενδύσει στην καταγραφή αναμνήσεων του τόπου τους). • Ιδιωτικοί φορείς/εταιρείες: Ιστορίες εταιρειών από παλιούς εργαζομένους σ' ένα μωσαϊκό εμπειριών που σκιαγραφούν την ιστορική εταιρική ταυτότητα. • Άλλες ΜΚΟ και σύλλογοι, κυρίως εκτός Αθήνας, για να υπάρχει ένας ισορροπημένος γεωγραφικός καταμερισμός του προγράμματός μας.⁷⁸¹

Η έννοια της «ανοιχτότητας» έχει πολλά χαρακτηριστικά και μελετήθηκε στο πλαίσιο πολλών διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων και τάσεων. Αφορά την

⁷⁸¹ Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Μαρτίου 2012, <http://challenge.tedxathens.com/idea/%CE%B5%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%84%CF%81%CE%AC%CF%80%CE%B5%CE%B6%CE%B1-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%82%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CF%89%CE%BD-%CE%B5%CF%82%CE%B5%CE%AF%CF%82-%CE%B5%CE%AF%CF%82%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B5-%CE%B7-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%82%CE%B1%CF%82->
1

έννοια της ιδιοκτησίας της πληροφορίας ή την απουσία της, καθώς και τους όρους με τους οποίους η πληροφορία παράγεται, παραχωρείται ή περιορίζεται. Στο πλαίσιο των θεωριών της πολιτικής οικονομίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας, και ιδιαίτερα στο διαδίκτυο, η «ανοιχτότητα» ταυτίζεται με την ελεύθερη διακίνηση της πληροφορίας, αλλά επίσης εγείρει θέματα σχετικά με τη χρήση αυτής της ελεύθερα διακινούμενης πληροφορίας. Μάλιστα, ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιχειρηματολογία που βλέπει τη μετάβαση από το «panopticon» στο «panspectron», δηλαδή σε μια κατάσταση όπου η συλλογή της πληροφορίας είναι συνεχής και αφορά τα πάντα.

Στο panspectron δεν χρειάζεται να εντοπιστεί κάποιο υποκείμενο παρακολούθησης προκειμένου να ενεργοποιηθεί η διαδικασία συλλογής πληροφοριών. Αντίθετα, οι πληροφορίες συλλέγονται ακατάπαυστα για όλους. Το υποκείμενο εμφανίζεται μόνο όταν διατυπώνεται ένα συγκεκριμένο ερώτημα, ενεργοποιώντας την άντληση δεδομένων από τις ήδη συγκεντρωμένες πληροφορίες ώστε να ανασυρθούν όλα τα στοιχεία που σχετίζονται με την απάντησή του. Ενώ στο πανοπτικό περιβάλλον το υποκείμενο γνωρίζει πως ο επιτηρητής είναι διαρκώς παρών, στο panspectron το υποκείμενο μπορεί να μην έχει καν ενημερωθεί για το γεγονός ότι συλλέγονται πληροφορίες.⁷⁸²

Η έννοια της «ανοιχτότητας» αφορά, επίσης, τη διαμόρφωση μιας νέας υποκειμενικότητας στο διαδίκτυο, η οποία συνδέεται με τη χρήση της τεχνολογίας και την υιοθέτηση τεχνολογικών μοντέλων που επιτρέπουν στην πληροφορία να είναι εμφανής σε όλους τους χρήστες, εντός και εκτός της κοινότητας, δηλαδή ανεξάρτητα από το αν πρόκειται για μέλη της ομάδας που παράγει και επικοινωνεί την πληροφορία. Στο πλαίσιο της θεωρίας του δράστη-δικτύου («actor-network theory»), όπως την παρουσίασε ο γάλλος ανθρωπολόγος Bruno Latour, και σύμφωνα με την

⁷⁸² «In a panspectron, no surveillance subject is identified in order to trigger an information collection process. Rather, information is collected about everything and everyone all the time. A subject appears only when a particular question is asked, triggering data mining in information already gathered to learn what can be learned in answer to that question. While in the panopticon environment the subject knows that the watcher is there, in the panspectron environment one may be completely unaware that information is being collected».

Branden Hookway, *Pandemonium: The rise of predatory locales in the postwar world*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000. Επίσης βλ., Sandra Braman, «Tactical memory: The politics of openness in the construction of memory», *First Monday* 11(7) (2006), ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Μαΐου 2012, <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/1363/1282>

οποία επανερμηνεύονται η σχέση και οι αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στον άνθρωπο και σε δίκτυα δράσης, η «ανοιχτότητα» έχει να κάνει με τη διάκριση ανάμεσα σε μεσολαβητές («mediators») και διαμεσολαβητές («intermediaries»).

Ο Latour υιοθετεί τη διάκριση ανάμεσα στη «μεσολάβηση», μια σχέση στην οποία τα αντικείμενα μπορούν επίσης να επηρεάσουν τη δράση ενός άλλου δρώντος υποκειμένου, και στη «διαμεσολάβηση», μια σχέση στην οποία τα εργαλεία απλώς μεταφέρουν τη δράση ανάμεσα σε δύο σημεία που προϋπάρχουν.⁷⁸³

Οι δράστες μπορεί να είναι άνθρωποι (άτομα, αλλά και ομάδες), μπορεί να είναι υλικά αντικείμενα, φορείς, δίκτυα κ.ά. (για παράδειγμα οι υπολογιστές, το διαδίκτυο, τα πανεπιστήμια, οι βιβλιοθήκες), μπορεί επίσης να είναι πρακτικές και διαδικασίες, μπορεί να είναι και όλα αυτά μαζί, ετερογενή κομμάτια που αλληλεπιδρούν, διασυνδέονται, δημιουργούν πορώδη δίκτυα και πλέγματα σχέσεων, και λειτουργούν για την παραγωγή, την ανασυγκρότηση και τη διανομή της πληροφορίας και της γνώσης. Τόσο τα υποκείμενα, όσο και η ίδια η επιτελεστική διαδικασία συγκρότησης της μνήμης κατέχουν το ρόλο του μεσολαβητή, τουλάχιστον στα παραδείγματα που μας αφορούν στο παρόν κεφάλαιο· δηλαδή, καθώς δρουν τα πρώτα και καθώς συντελείται η δεύτερη, την ίδια στιγμή αλλάζουν, μεταμορφώνονται, ανασυγκροτούνται σε κάτι άλλο, διαφορετικό, εξίσου δυναμικό με το προηγούμενο, σε μια ακατάπαυστη διαδικασία διαμόρφωσης μνημονικών τόπων εντός και εκτός διαδικτύου.

Στα παραδείγματα που παρουσιάζονται σε αυτό το κεφάλαιο, η έννοια της «ανοιχτότητας»⁷⁸⁴ έχει να κάνει σε μεγάλο βαθμό με την έννοια της «συνεργασίας», αλλά και της καλλιέργειας διάφορων μορφών και δικτύων σχέσεων ανάμεσα στα

⁷⁸³ «Latour distinguishes “mediation” – a relationship where objects, too, can make a difference in some other agent’s action, and “intermediation” – a relationship where tools just transport agency from one pre-existing point to another pre-existing point».

Annalisa Pelizza, «Openness as an Asset. A Classification System for Online Communities Based on Actor-Network Theory», *Proceedings of WikiSym '10, 6th International Symposium on Wikis and Open Collaboration*, 7-9 July 2010, Gdansk, Poland, New York: ACM Press, 2010, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Ιουνίου 2014, <http://203.144.248.23/ACM.FT/1840000/1832784/a8-pelizza.pdf>

⁷⁸⁴ Για την ανοιχτότητα και τη μετάβαση σε μια νέα καθημερινή κοινωνική εμπειρία και συνδεσιμότητα στον ψηφιακό κόσμο, βλ. Μπέττυ Τσακαρέστου, «Οι νέοι “πραγματο-ουτοπιστές”», *Original Equipment Manufacturer (oem.gr)*, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Ιουνίου 2012, <http://oem.gr/main/index.php/sxetika/507?start=3>

υποκείμενα, καθώς βιώνουν και μοιράζονται από κοινού την πράξη της μνήμης, την επιτελεστική διαδικασία της συγκρότησης της μνήμης. Καθώς τα υποκείμενα επικοινωνούν και συμπλέκονται στο αναλογικό και το ψηφιακό συνεχές των κοινοτήτων και των δικτύων μνήμης, αναστοχάζονται για το ατομικό και το συλλογικό παρελθόν, και αποκτούν μια από κοινού εμπειρία στην άσκηση της μνημονικής διαδικασίας. Αυτή η κουλτούρα της ανοιχτότητας και της συνεργασίας διαποτίζει τη σύγχρονη ιστορική κουλτούρα όπως βλασταίνει και αναπτύσσεται στις κοινότητες και στα δίκτυα που συγκροτούν τη μνήμη εντός και εκτός διαδικτύου.

Επίλογος

Στην παρούσα μελέτη παρουσιάστηκαν χαρακτηριστικοί διαδικτυακοί τόποι όπου συγκεντρώνεται, παράγεται και διατίθεται ιστορικό περιεχόμενο, συγκροτούνται ψηφιακές μορφές ιστορικής μνήμης και μαρτυρίας, και διαμορφώνεται μια σύγχρονη κουλτούρα γύρω από την ιστορία στο διαδίκτυο. Η μελέτη της βιβλιογραφίας, η οποία είναι απολύτως πρόσφατη, αφού καλύπτει τη δεκαετία του 2000 και σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 2010, την οποία διανύουμε τώρα, και βρίσκεται διαρκώς σε συζήτηση, επαναδιαπραγμάτευση και αναθεώρηση, έδειξε ότι για να κατανοήσουμε τους σύγχρονους μηχανισμούς συγκρότησης της ιστορικής μνήμης στο διαδίκτυο, θα πρέπει να ανατρέξουμε στο θεωρητικό πλαίσιο της μετάβασης από τις ανθρωπιστικές επιστήμες στις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες και από την ιστορία στην ψηφιακή ιστορία, το οποίο εκτείνεται χρονικά στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, και ιδίως στις τελευταίες του δεκαετίες, από το 1990 μέχρι σήμερα.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, έγινε μια εισαγωγική παρουσίαση και χαρτογράφηση αυτού του θεωρητικού πλαισίου. Πρόδρομος των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών είναι οι ανθρωπιστικές επιστήμες της πληροφορικής, ένα πεδίο που άρχισε να διαμορφώνεται από τη δεκαετία του 1950, και είχε ως βασικό χαρακτηριστικό του την εργαλειακή προσέγγιση της τεχνολογίας. Οι υπολογιστές και τα υπολογιστικά εργαλεία και οι εφαρμογές άρχισαν από εκείνη τη χρονική στιγμή να αξιοποιούνται εκτενώς για την εξυπηρέτηση των ερευνητικών σκοπών των ανθρωπιστικών επιστημών. Η ποσοτική και στατιστική μεθοδολογική προσέγγιση είχε διαρκή ανάπτυξη και χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα σε αρκετά επιστημονικά πεδία των ανθρωπιστικών επιστημών. Οι προσωπικοί υπολογιστές, η ηλεκτρονική αλληλογραφία και οι ηλεκτρονικές λίστες επικοινωνίας έκαναν την εμφάνισή τους από τη δεκαετία του 1980 και μετά, διευρύνοντας ακόμα περισσότερο τις δυνατότητες που παρείχε η τεχνολογία στην ανθρωπιστική επιστημονική έρευνα. Με την ανάπτυξη των πολυμεσικών εφαρμογών, οι οποίες παράλληλα με το κείμενο και το γραπτό λόγο ανέδειξαν επίσης, μεταξύ άλλων παραγόντων, άλλα μέσα επικοινωνίας της γνώσης στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών, όπως τον προφορικό λόγο, την εικόνα, τον ήχο, όμως κυρίως με την εμφάνιση του παγκόσμιου ιστού και του διαδικτύου από το 1990 και μετά, οι ανθρωπιστικές επιστήμες μπήκαν

σταδιακά στην ψηφιακή και στη δικτυακή περίοδο, με κύριο επακόλουθο τη μετατόπιση της θεωρητικής αναζήτησης από την εργαλειακή προσέγγιση της τεχνολογίας προς άλλες κατευθύνσεις, οι οποίες επηρεάζουν το γνωστικό πεδίο σε οντολογικό επίπεδο και αναδιαμορφώνουν την ακαδημαϊκή συγκρότησή του.

Με την αυγή του 21ου αιώνα ξεκίνησε η ιδιαίτερα έντονη συζήτηση σχετικά με το τι είναι οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες και ποια τα βασικά χαρακτηριστικά τους, μια συζήτηση που συνεχίζεται με θέρμη και πάθος ακόμα και σήμερα, καθώς το πεδίο διαρκώς εξελίσσεται. Οι περισσότερες απόπειρες ορισμού του πεδίου συγκλίνουν στην άποψη πως οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες δεν είναι μια ενιαία και συμπαγής ακαδημαϊκή πειθαρχία, αλλά ένα πιο ευρύ σύμπλεγμα θεωριών και πρακτικών εφαρμογών που διατρέχει όλες τις ακαδημαϊκές πειθαρχίες και τα γνωστικά αντικείμενα των ανθρωπιστικών επιστημών, και που προκρίνει διεπιστημονικές συνεργασίες και πειραματισμούς. Τα δομικά χαρακτηριστικά των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών αφορούν την ισότιμη σύζευξη της πρακτικής και τεχνολογικής διάστασης με τη θεωρητική και κριτική ανάλυση που διαμορφώνουν το χώρο. Έτσι, αναδεικνύονται βασικές έννοιες όπως η ψηφιακότητα, η διαλειτουργικότητα, η δικτύωση, ο διαμοιρασμός, η συμμετοχή, η συνεργασία, η ανοιχτότητα, η υβριδικότητα κ.ά., που αλλάζουν σε επιστημολογικό επίπεδο το χώρο. Σε κάθε περίπτωση, φαίνεται πως οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες δεν έχουν ούτε ενιαίο ούτε αποκρυσταλλωμένο χαρακτήρα, αλλά είναι ένα «ζωντανό» πεδίο που εξελίσσεται και αναδιαμορφώνεται διαρκώς με εντυπωσιακό ρυθμό.

Σε αυτό το πλαίσιο, συντελείται και η ψηφιακή στροφή στην ιστορία, η οποία επιφέρει αλλαγές και μετατοπίσεις που αναδιαμορφώνουν το επιστημονικό πεδίο. Αρχικά, αξιοποιήθηκαν επίσης στην επιστήμη της ιστορίας τα υπολογιστικά εργαλεία και οι εφαρμογές, οι στατιστικές και οι ποσοτικές μέθοδοι, προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι ερευνητικοί και οι εκπαιδευτικοί σκοποί της. Κατόπιν, η έμφαση δόθηκε κυρίως σε προγράμματα ψηφιοποίησης πρωτογενών πηγών και αρχειακών τεκμηρίων, καθώς και στην αξιοποίηση του διαδικτύου για την απεριόριστη διάθεση αυτού του υλικού στο ερευνητικό κοινό. Παράλληλα με αυτές τις διεργασίες στο θεσμικό και ακαδημαϊκό επίπεδο, χάρη στις δυνατότητες τις οποίες έδινε η ψηφιακή τεχνολογία, το διαδίκτυο προσέφερε φιλόξενο χώρο στο ευρύ κοινό να «κάνει ιστορία», δημιουργώντας ιστοσελίδες που πραγματεύονταν θέματα σχετικά με την ιστορία και με το ατομικό και το συλλογικό παρελθόν. Οι ψηφιακές τεχνολογίες έδωσαν πολλές δυνατότητες στην επιστήμη της ιστορίας, όπως είναι η δυνατότητα

της απεριόριστης αποθήκευσης της ιστορικής πληροφορίας σε ψηφιοποιημένη μορφή και της ελεύθερης διάθεσής της στο κοινό, κυρίως μέσω του διαδικτύου, η δυνατότητα της πολυποίκιλης διαχείρισης της ιστορικής πληροφορίας και του διαμοιρασμού της μέσω των τεχνολογιών δικτύου, η διαμόρφωση συνθηκών κατάλληλων για τη συμμετοχή του κοινού στην παραγωγή του ιστορικού περιεχομένου, για συνεργασίες και νέες πρακτικές που αναδιαμορφώνουν τη μέχρι πρότινος μονόδρομη σχέση ανάμεσα στον ιστορικό ως παραγωγό γνώσης και στο κοινό ως αποδέκτη της. Το γεγονός ότι το σύγχρονο υποκείμενο μετατρέπεται πια με εμφαντικό τρόπο από παθητικός δέκτης σε συμπαραγωγό της ιστορικής γνώσης και πληροφορίας αποτελεί το νέο και κεντρικό χαρακτηριστικό της ψηφιακής ιστορίας, το οποίο οδηγεί το γνωστικό πεδίο σε επιστημολογικές και οντολογικές μεταλλάξεις. Φαίνεται ότι με την ψηφιακή στροφή στην ιστορία αναδομούνται παραδοσιακές έννοιες και σχέσεις στην ιστορική επιστήμη (π.χ., η μοναδική αυθεντία του ιστορικού) και διαμορφώνεται μια διαφορετική σύγχρονη κουλτούρα ιστορίας και μνήμης στο διαδίκτυο.

Η μελέτη της βιβλιογραφίας έδειξε πως το φαινόμενο του πληθοπορισμού και η αξιοποίησή του στις ανθρωπιστικές επιστήμες συμβάλλουν προς αυτή την αναστοχαστική κατεύθυνση στην επιστήμη της ιστορίας. Ο πληθοπορισμός αφορά το κάλεσμα και την κινητοποίηση του κοινού να συμμετέχει ενεργητικά στη διαδικασία της παραγωγής και της κατανάλωσης ιστορικής γνώσης και μνήμης από προσωπικό ενδιαφέρον και κίνητρα, αξιοποιώντας τις δυνατότητες των ψηφιακών δικτυακών τεχνολογιών και του διαδικτύου. Οι έννοιες της συμμετοχής και της συνεργασίας αναδεικνύονται ως κομβικές στο χάρτη της ψηφιακής ιστορίας. Το κοινό συμμετέχει στην επεξεργασία και στον εμπλουτισμό του ιστορικού περιεχομένου που προϋπάρχει (λόγου χάρη με τη μεταγραφή ή και τη συμπλήρωση μεταδεδομένων), ή στη δημιουργία νέου περιεχομένου, συνεισφέροντας τις προσωπικές του ιστορίες, μνήμες και μαρτυρίες από και για το ατομικό ή το συλλογικό παρελθόν. Η αξιοποίηση του φαινομένου του πληθοπορισμού στην υπηρεσία της ψηφιακής ιστορίας αποκτά ολοένα και μεγαλύτερα ερείσματα στη χώρα μας. Είναι χαρακτηριστικό πως ακριβώς κατά τη στιγμή της συγγραφής του παρόντος επιλόγου, η ευρωπαϊκή ψηφιακή βιβλιοθήκη Europeana έχει απευθύνει κάλεσμα προς τους Έλληνες πολίτες να καταθέσουν υλικό (επιστολές, καρτ-ποστάλ, ημερολόγια, αναμνηστικά αντικείμενα κ.ά.), ή προσωπικές ιστορίες και μνήμες από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, έτσι ώστε αυτά να ψηφιοποιηθούν, να διασωθούν και να

δημοσιοποιηθούν, αποτελώντας τμήμα της ψηφιακής διαδικτυακής βιβλιοθήκης της Ευρώπης, στο πλαίσιο του πανευρωπαϊκού προγράμματος με το χαρακτηριστικό τίτλο «Europeana 1914-1918: untold stories and official histories of WW1» με αφορμή την επέτειο των εκατό χρόνων από την κήρυξη του πολέμου. Οι σχετικές δράσεις συλλογής του υλικού και καταγραφής των ιστοριών και των μνημών των Ελλήνων πραγματοποιούνται σε πέντε πόλεις της χώρας, στην Αθήνα, στη Θεσσαλονίκη, στη Βέροια, στις Σέρρες και στα Χανιά.⁷⁸⁵

Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, στην παρούσα εργασία μελετήθηκαν νέοι μνημονικοί τόποι στο διαδίκτυο, οι οποίοι διαποτίζονται με τα χαρακτηριστικά των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών και ειδικά της ψηφιακής ιστορίας. Το πρωτογενές αρχειακό υλικό αυτής της έρευνας αποτελείται από επτά διαδικτυακούς μνημονικούς τόπους, οι οποίοι συνιστούν παραδειγματικές περιπτώσεις διαμόρφωσης της ιστορικής μνήμης στο διαδίκτυο και διακρίνονται σε τρεις βασικές κατηγορίες: σε διαδικτυακούς τόπους μνήμης που βασίζονται στην τεχνολογία των wiki, σε διαδικτυακούς τόπους μνήμης που έχουν τη μορφή ψηφιακών διαδικτυακών αρχείων, και σε μνημονικούς τόπους που συγκροτούν δίκτυα ιστορικής μνήμης εντός και εκτός διαδικτύου.

Έτσι, στο δεύτερο κεφάλαιο της έρευνας, μελετήθηκαν μνημονικοί τόποι στο διαδίκτυο που βασίζονται στην τεχνολογία των wiki. Συγκεκριμένα, παρουσιάστηκαν και αναλύθηκαν: α) η διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια Wikipedia, που αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα wiki σε παγκόσμιο επίπεδο, και ειδικά τα λήμματά της που σχετίζονται με την ιστορία· εδώ συμπεριλήφθηκε επίσης μια σύντομη αναφορά στην ελληνική Βικιπαίδεια· β) το Memory Archive: The Encyclopedia of Memory, ένα παραδειγματικό wiki για την κατάθεση και τη διάσωση προσωπικών ιστοριών και μνημών στο διαδίκτυο, και γ) το Your Archives: The National Archives of the UK, ένα wiki για τον εμπλουτισμό των μεταδεδομένων των τεκμηρίων που απόκεινται στην αρχειακή συλλογή των Εθνικών Αρχείων του Ηνωμένου Βασιλείου. Η τεχνολογία των wiki αναπτύχθηκε κατά τη δεύτερη εξελικτική φάση του διαδικτύου, η οποία ονομάζεται Web 2.0, και συνέπεσε με την ψηφιακή στροφή στην ιστορία, συντείνοντας στη δυνατότητα του σύγχρονου υποκειμένου να συμμετέχει

⁷⁸⁵ 1) «About», Europeana Collections, 1914-1918, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Ιουνίου 2014, <http://www.europeana-collections-1914-1918.eu/>

2) Europeana 1914-1918 – επίσημες και ανεπίσημες ιστορίες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Ιουνίου 2014, <http://europeana1914-1918.eu/el>

3) Όλγα Σελλά, «Α΄ Παγκόσμιος, ανείπωτες ιστορίες», *Καθημερινή*, 11 Ιουνίου 2014.

ενεργητικά στην παραγωγή ιστορικού περιεχομένου. Σε όλες τις περιγραφές της τεχνολογίας των wiki αλλά και στη μελέτη των χαρακτηριστικών της ψηφιακής ιστορίας, αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι η δυνατότητα της παραγωγής ιστορικού περιεχομένου έχει διαχυθεί από τον ένα, από τον επιστήμονα ιστορικό στην περίπτωση μας, στους πολλούς, στο κοινό που συμμετέχει και συνεργάζεται. Έτσι, διαμορφώνεται μια «συμμετοχική κουλτούρα» στο διαδίκτυο, που επηρεάζει τους τρόπους με τους οποίους το σύγχρονο υποκείμενο προσεγγίζει, κατανοεί και θυμάται το ατομικό και το συλλογικό παρελθόν, παράγοντας ένα δημόσιο λόγο για την ιστορία. Στη διεθνή βιβλιογραφία διατυπώνεται η άποψη πως τα wiki συντελούν στη δημιουργία ενός νέου, οικείου, κοινού και δημόσιου τόπου για την παραγωγή και την επικοινωνία ιστορικής μνήμης στο διαδίκτυο. Η ενεργητική συμμετοχή του σύγχρονου υποκειμένου στη συγκρότηση, αλλά και στην αφήγηση της ατομικής και της συλλογικής μνήμης για το παρελθόν σε διαδικτυακούς τόπους ανοιχτού κώδικα και ελεύθερου περιεχομένου, καθώς και η συνεργασία των χρηστών μεταξύ τους συντελούνται με πολλούς τρόπους. Στην περίπτωση των λημμάτων ιστορίας στη Wikipedia αυτό επιτυγχάνεται με τη συνεργατική παραγωγή ιστορικού περιεχομένου. Στην περίπτωση του Memory Archive, με την κατάθεση ατομικών ιστοριών, μνημών και μαρτυριών στη βάση μιας συναισθηματικής πρόσληψης του παρελθόντος. Τέλος, στην περίπτωση του Your Archives πραγματοποιείται με τον εμπλουτισμό και με την επεξεργασία των αρχειακών τεκμηρίων που ήδη υπάρχουν με νέα μεταδεδομένα και με ιστορικές πληροφορίες. Από τη μελέτη αυτού του πρωτογενούς υλικού, αφενός φαίνεται πως δημιουργείται μια αίσθηση του συνανήκειν σε μια κοινότητα η οποία δεν παράγει μόνο γνώση για το παρελθόν, αλλά και χτίζει ομαδικά το παρελθόν αυτής της γνώσης, τη συλλογική μνήμη των μελών της κοινότητας, και αφετέρου φαίνεται πως συγκροτείται ένα «κοινό» ιστορίας και ιστοριογραφίας στο διαδίκτυο.

Στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, μελετήθηκαν οι αλλαγές που συντελούνται στην έννοια και στη λειτουργία του αρχείου στο πλαίσιο της ανάπτυξης των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών και της ψηφιακής ιστορίας. Εδώ, παρουσιάστηκε η ανάδειξη ενός αρχείου νέου είδους, του ψηφιακού διαδικτυακού αρχείου, το οποίο αποτελεί με τη σειρά του παραδειγματικό τόπο ιστορικής μνήμης στο διαδίκτυο. Επίσης, παρουσιάστηκε και αναλύθηκε ένα από τα πρώτα και τα πιο χαρακτηριστικά ψηφιακά διαδικτυακά αρχεία, το September 11 Digital Archive, το οποίο αποτελεί παραδειγματικό διαδικτυακό αρχειακό τόπο ιστορικής μνήμης, που έχει συγκροτηθεί σχεδόν στο σύνολό του από τη συμμετοχή

του κοινού, με τη συνεισφορά υλικού όλων των μορφών, αλλά και όλων των ειδών, περιλαμβάνοντας για παράδειγμα από κείμενα, εικόνες, ήχους κ.λπ. μέχρι και τεκμήρια προσωπικής αλληλογραφίας, ατομικές μνήμες, προφορικές μαρτυρίες, φωτογραφίες, καλλιτεχνίες κ.ά. Εδώ, αναδείχθηκε η έννοια του «συμμετοχικού αρχείου», όπου το σύγχρονο υποκείμενο μπορεί μέσα από τις δικές του ιστορίες, μνήμες και μαρτυρίες να επισκεφτεί εκ νέου το παρελθόν, και να συνενώσει το προσωπικό του βίωμα και την ατομική του εμπειρία για το τι συνιστά ιστορία με τη συλλογική ιστορική μνήμη του παρελθόντος.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, μελετήθηκαν παραδείγματα μνημονικών τόπων στο διαδίκτυο τα οποία συγκροτούνται στη βάση της συνδυαστικής δράσης κοινοτήτων και ομάδων ανθρώπων εντός και εκτός διαδικτύου. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, οι διαδικτυακοί μνημονικοί τόποι αυτού του είδους παρουσιάζουν υβριδική φυσιογνωμία, καθώς συναρθρώνουν μνημονικές πρακτικές και επιτελέσεις τόσο στον «πραγματικό» αναλογικό κόσμο, όσο και στον «εικονικό» ψηφιακό κόσμο του διαδικτύου, διαμορφώνοντας ιδιότυπα δίκτυα εντός και εκτός διαδικτύου, στα οποία η ατομική και η συλλογική μνήμη διασώζονται, διαδίδονται, κυκλοφορούν και διαπλέκονται σε αφηγηματικές πρακτικές που αξιοποιούν την ψηφιακή τεχνολογία και την τεχνολογία δικτύων. Το πρωτογενές αρχειακό υλικό αυτού του κεφαλαίου αποτελείται α) από το πρόγραμμα του BBC με τίτλο WW2 People's War, ένα διαδικτυακό τόπο συλλογής και διάσωσης ιστοριών και μνημών από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, β) από την Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, ένα διαδικτυακό πρόγραμμα καταγραφής και διάσωσης προσωπικών αναμνήσεων, ιστοριών και εμπειριών ζωής ανθρώπων της τρίτης ηλικίας, και τέλος, γ) από τα προγράμματα «Γενεαλογία», «Μαρτυρίες» και «Ιστορία Μου» του Τμήματος Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού (ΙΜΕ), που αφορούν τη διάσωση προσωπικών και οικογενειακών ιστοριών και μνημών προσφύγων από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο, την Ανατολική Θράκη, την Κωνσταντινούπολη και αλλού. Παρά το γεγονός πως σε αυτούς τους διαδικτυακούς μνημονικούς τόπους αποκαλύπτεται κυρίως μια εργαλειακή προσέγγιση της ψηφιακής τεχνολογίας, διατηρούν εντούτοις την ιδιαιτερότητά τους, τόσο εξαιτίας του υβριδικού τους χαρακτήρα, όσο και επειδή ιχνογραφούν με γλαφυρό τρόπο τη σύνδεση της ψηφιακής ιστορίας με άλλες μεθοδολογικές προσεγγίσεις της ιστορικής επιστήμης, όπως η προφορική ιστορία, η πολιτισμική ιστορία, η ιστορία των συναισθημάτων κ.ά. Έτσι, γίνεται φανερό με χαρακτηριστικό τρόπο πως η ψηφιακή

ιστορία δεν αποτελεί παρθενογένεση, αλλά προκύπτει και εκβάλλει από τον κορμό της επιστήμης της ιστορίας, προτείνοντας, βέβαια, νέα ερωτήματα και θέτοντας νέα ζητήματα προς διερεύνηση.

Σκοπός αυτής εδώ της μελέτης ήταν να παρουσιάσει νέους τόπους ατομικής και συλλογικής μνήμης στο διαδίκτυο, όπου το σύγχρονο υποκείμενο συμμετέχει ενεργητικά στη διαμόρφωση της ιστορικής κουλτούρας της εποχής μας μέσα από τις προσωπικές του ιστορίες, μνήμες και μαρτυρίες για το παρελθόν, αλλά και από την προαίρεσή του να παραγάγει νέο ιστορικό περιεχόμενο ή να εμπλουτίσει το ήδη υπάρχον. Η πολυμορφία και οι ιδιαιτερότητες του πρωτογενούς υλικού της παρούσας μελέτης, καθώς και το στοιχείο του νέου και της καινοτομίας που χαρακτηρίζει γενικά το αναδυόμενο γνωστικό πεδίο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, και ειδικά την ψηφιακή ιστορία, δεν ευνοούν τη διατύπωση καταληκτικών και κλειστών συμπερασμάτων. Αντίθετα, προτείνουν νέα ερωτήματα και δίνουν το έναυσμα για μια αναστοχαστική προσέγγιση της επιστήμης της ιστορίας στη σύγχρονη διαδικτυακή εποχή και για γόνιμο διάλογο στο εσωτερικό της ακαδημαϊκής ιστορικής κοινότητας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πρωτογενείς Πηγές – Αρχειακό Υλικό¹

1. Ελληνική Τράπεζα Αναμνήσεων – Memoro, <http://www.memoro.org/gr-gr/>
2. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Τμήμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας, http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?lang_id=gr/ και http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?view=page&sid=1&lang_id=gr/
 Πρόγραμμα «Γενεαλογία», http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?view=erga&lang_id=gr και <http://www.genealogies.gr/>
 Πρόγραμμα «Μαρτυρίες», http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?view=erga&sid=10&lang_id=gr
 Πρόγραμμα «Ιστορία Μου», http://www.fhw.gr/depts/genealogy/index.php?view=erga&sid=11&lang_id=gr
 Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή Αττικής, http://www.genealogies.gr/pep/attiki/pepat/pages/program_main.php?pageTitle=g_the_programme&domain=e&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null&lang=greek
 Πολιτιστική και Γενεαλογική Ψηφιακή Συλλογή της Κεντρικής Μακεδονίας, http://www.genealogies.gr/IME_genealogy/pep/pages/program_main.php?pageTitle=g_the_programme&domain=e&image1=null&image2=null&banner1=null&link1=null&banner2=null&link2=null&banner3=null&link3=null&lang=greek
3. Memory Archive: The Encyclopedia of Memory, <http://www.memoryarchive.org/>
Αυτός ο διαδικτυακός τόπος έχει εκπέσει. Το Memory Archive είναι πλέον διαθέσιμο σε αποθηκευμένη μορφή από το Internet Archive, Wayback Machine στις διευθύνσεις [http://web.archive.org/web//http://memoryarchive.org](http://web.archive.org/web/*/http://memoryarchive.org)*

¹ Στην παρούσα τυπωμένη βιβλιογραφία περιλαμβάνονται οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις των αρχικών σελίδων των διαδικτυακών τόπων που αποτελούν το πρωτογενές αρχειακό υλικό της μελέτης. Για πρακτικούς λόγους, που αφορούν κυρίως την αποφυγή υπερφόρτωσης της τυπωμένης βιβλιογραφίας με πλήθος ηλεκτρονικών διευθύνσεων, οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις όλων των υπόλοιπων ιστοσελίδων των διαδικτυακών τόπων με το πρωτογενές αρχειακό υλικό βρίσκονται στο συνοδευτικό CD-ROM.

(ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014) και <http://web.archive.org/web/20120102194217/http://www.memoryarchive.org/en/MemoryArchive> (02/01/2012) (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014). Όλοι οι ενεργοί σύνδεσμοι που ακολουθούν παραπέμπουν σε αυτή την αποθηκευμένη μορφή. Η χρονολογία που βρίσκεται σε παρένθεση είναι η ημερομηνία αποθήκευσης της κάθε σελίδας από το Internet Archive, Wayback Machine.

4. The September 11 Digital Archive, <http://911digitalarchive.org/>
5. Wikipedia: The Free Encyclopedia, <http://www.wikipedia.org/>
6. WW2 People's War. An archive of World War Two memories – written by the public, gathered by the BBC, <http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/>
7. Your Archives: The National Archives of the UK, http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=Home_page

Βιβλία - Άρθρα²

Adair, Bill, Benjamin Filene και Laura Koloski (επιμ.), *Letting Go? Sharing Historical Authority in a User-Generated World*. Philadelphia: The Pew Center for Arts and Heritage, 2011.

Ahmed, Sara και Jackie Stacey. «Testimonial Cultures: An Introduction». *Cultural Values* 5(1), (2001): 1-6.

Anderson, Benedict. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1983.

² Βιβλία και άρθρα σε έντυπη και ηλεκτρονική έκδοση.

- Appadurai, Arjun. «Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy». *Theory, Culture, Society* 7 (1990): 295-310.
- Arthur, Paul. «History in Motion: Digital Approaches to the Past». Ανακοίνωση στο διεθνές συνέδριο MIT Media in Transition 6, MIT, Boston, 24-26 Απριλίου 2009. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Δεκεμβρίου 2012. <http://web.mit.edu/comm-forum/mit6/papers/Arthur.pdf>
- Assmann, Aleida. «Memory, Individual and Collective». Στο R.E Goodin και C. Tilly (επιμ.), *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*, 210-224. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Assmann, Jan. «Communicative and Cultural Memory». Στο Peter Meusburger, Michael Heffernan and Edgar Wunder (επιμ.), *Cultural Memories. The Geographical Point of View*, 15-27. Springer Science+Business Media B.V., 2011.
- Bartov, Asaf. «The future of Wikipedia: Challenges and Prospects». Διάλεξη στο Μέγαρο Μουσικής, Μεγάλη Μουσική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος «Λίλιαν Βουδούρη», Αθήνα, 10 Απριλίου 2013.
- Bass, Randy. «The Garden in the Machine: The Impact of American Studies on NewTechnologies» (1999). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012. <http://chnm.gmu.edu/essays-on-history-new-media/essays/?essayid=14> και <http://faculty.georgetown.edu/bassr/garden.html>
- Becker, Carl. «Everyman His Own Historian». *American Historical Review* 37(2) (Ιανουάριος 1932): 221-236. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/presidential-addresses/carl-l-becker>
- Bell, David A. «The Bookless Future: What the Internet is Doing to Scholarship?». *New Republic* (2 Μαΐου 2005). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24

Ιανουαρίου 2014. <http://chnm.gmu.edu/essays-on-history-new-media/essays/?essayid=28/>

Benkler, Yochai. *The Wealth of Networks. How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven / London: Yale University Press, 2006.

Berlant, Laurent. «Trauma and Ineloquence». *Cultural Values* 5(1) (2001): 41-58.

Berry, David M. «The Computational Turn: Thinking About the Digital Humanities». *Culture Machine* 12 (2011). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2013. <http://people.cs.vt.edu/~kafura/CS6604/Papers/Digital-Humanities.pdf>

Bird, S. Elizabeth. «Are We All Producers Now?». *Cultural Studies* 25(4-5) (2011): 502-516.

Birkerts, Sven. *The Gutenberg Elegies: The Fate of Reading in an Electronic Age*. New York: Faber and Faber, 2006.

Bolter, Jay David. «Text and Technology: Reading and Writing in an Electronic Age». *Library Resources and Technical Services* 31(1) (Ιανουάριος-Μάρτιος 1987): 12-23.

Booker, Matthew M. «Visualizing San Francisco Bay's Forgotten Past». *Journal of Digital Humanities* 1(3) (Καλοκαίρι 2012). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Νοεμβρίου 2012. <http://journalofdigitalhumanities.org/1-3/visualizing-san-francisco-bays-forgotten-past-by-matthew-booker/>

Braman, Sandra. «Tactical memory: The politics of openness in the construction of memory». *First Monday* 11(7) (2006). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Μαΐου 2012. <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/1363/1282>

- Brennan, Sheila A. και T. Mills Kelly. «Why Collecting History Online is Web 1.5.». Roy Rosenzweig Center for History and New Media, case study (Μάρτιος 2009). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Μαΐου 2011.
<http://chnm.gmu.edu/essays-on-history-new-media/essays/?essayid=47>
- Bridle, James. «The value of ruins». Ανακοίνωση στο συνέδριο dConstruct2010, Brighton, 3 Σεπτεμβρίου 2010. Ηχητικό αρχείο. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Αυγούστου 2011. <http://2010.dconstruct.org/speakers/james-bridle>
- Brumfield, Ben W. «What does it mean to “support TEI” for manuscript Transcription?». *Collaborative Manuscript Transcription*. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Νοεμβρίου 2012.
<http://manuscripttranscription.blogspot.gr/2012/11/what-does-it-mean-to-support-tei-for.html>
- Bruns, Axel. «“AnyoneCan Edit”: Understanding the Produser» (The Mojtaba Saminejad Lecture, 22 Σεπτεμβρίου 2005). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Οκτωβρίου 2011. <http://snurb.info/node/286/>
- Busa, Roberto A. «Foreword: Perspectives on the Digital Humanities». Στο Schreibman, Susan, Ray Siemens και John Unsworth (επιμ.), *A Companion to Digital Humanities*. Oxford: Blackwell Publishing, 2004. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013.
<http://www.digitalhumanities.org/companion/view?docId=blackwell/9781405103213/9781405103213.xml&chunk.id=ss1-1-2&toc.depth=1&toc.id=ss1-1-2&brand=default/>
- Bush, Vannevar. «As We May Think». *Atlantic Monthly* 176(1) (Ιούλιος 1945). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Σεπτεμβρίου 2011.
http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1945/07/as-we-may-think/303881/?single_page=true/
- Byrd Phillips, Lori. «Defining Open Authority in Museums». *MIDEA Marcus Institute for Digital Education in the Arts* (13 Ιανουαρίου 2012). Ημερομηνία

τελευταίας πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2013.

<http://midea.nmc.org/2012/01/defining-open-authority-in-museums/>

Carletti, Laura, Gabriella Giannachi, Dominic Price και Derek McAuley. «Digital Humanities and Crowdsourcing: An Exploration» *Museums and the Web 2013*. Ημερομηνία δημοσίευσης 5 Φεβρουαρίου 2013. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014.

<http://mw2013.museumsandtheweb.com/paper/digital-humanities-and-crowdsourcing-an-exploration-4/>

Castells, Manuel. *The Rise of the Network Society*, τ. 1. Wiley-Blackwell, 1996.

Cohen, Daniel J., και Roy Rosenzweig. *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving and Presenting the Past on the Web*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2005. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012. <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/>

Cohen, Daniel J., και Roy Rosenzweig. «Introduction. Promises and Perils of Digital History». Στο Daniel J. Cohen και Roy Rosenzweig, *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving and Presenting the Past on the Web*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2005. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 22 Ιανουαρίου 2014. <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/introduction/>

Cohen, Daniel J., and Roy Rosenzweig. «Exploring the History Web». Στο Daniel J. Cohen και Roy Rosenzweig, *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving and Presenting the Past on the Web*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2005. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 22 Ιανουαρίου 2014. <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/exploring/1.php>

Cook, Terry. «Archival science and postmodernism: new formulations for old concepts». *Archival Science* 1 (2001): 3-24.

Copenhagen Institute for Futures Studies. «Hybrid Space – The internet is leaving home» (Ιούνιος 2009). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Μαΐου 2014.

<http://www.cifs.dk/scripts/artikel.asp?lng=2&id=2022>

Cronon, William. «Scholarly Authority in a Wikified World». *Perspectives on History* (Φεβρουάριος 2012). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2013. <http://www.historians.org/perspectives/issues/2012/1202/Scholarly-Authority-in-a-Wikified-World.cfm>

Davidson, Cathy N. «Humanities 2.0: Promise, Perils, Predictions». Στο Gold, Matthew K. (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 476-489. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012.

De Groot, Jerome. *Consuming History: Historians and heritage in contemporary popular culture*. London / New York: Routledge, 2009.

Derrida, Jacques. «Archive Fever». Σεμινάριο στο Πανεπιστήμιο του Witwatersrand (Αφρική), 1998, μτφρ. Verne Harris, 38-80. Στο Carolyn Hamilton (επιμ.), *Refiguring the Archive*. Αφρική: David Philip Publishers, 2002.

Drucker, Johanna. «Blind Spots. Humanists must plan their digital future». *The Chronicle Review: The Chronicle of Higher Education* (3 Απριλίου 2009). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Ιανουαρίου 2014. <http://humanitiesblast.com/wp-content/uploads/2011/10/Blind-Spots.pdf>

Drucker, Johanna. «Humanistic Theory and Digital Scholarship». Στο Gold, Matthew K. (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 85-95. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012.

Ebersbach, Anja και Markus Glasre. «Towards Emancipatory Use of a Medium: The Wiki». *International Journal of Information Ethics* 2 (Νοέμβριος 2004): 1-9. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Σεπτεμβρίου 2011. http://www.i-r-i-e.net/inhalt/002/ijie_002_09_ebersbach.pdf

- Edkins, J. *Trauma and the memory of politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Edwards, Charlie. «The Digital Humanities and Its Users». Στο Matthew K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 213-232. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012.
- Emery, David. «Face of Satan in World Trade Center Smoke on 9/11?». *about.com Urban Legends*. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011.
<http://urbanlegends.about.com/library/bltabloid-arch10.htm>
- Emigh, William και Susan C. Herring. «Collaborative Authoring on the Web: A Genre Analysis of Online Encyclopedias». *Proceedings of the Thirty-Eighth Hawai'i International Conference on System Sciences, HICSS 38*. Los Alamitos: IEEE Press, 2005. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Σεπτεμβρίου 2011.
<http://www.computer.org/csdl/proceedings/hicss/2005/2268/04/22680099a.pdf>
και <http://ella.slis.indiana.edu/~herring/wiki.pdf>
- Erll, Astrid. *Memory in Culture*. Μτφρ. Sara B. Young. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Erll, Astrid και Ann Rigney (επιμ.), *Mediation, Remediation and the Dynamics of Cultural Memory*. Berlin: De Gruyter, 2009.
- Erll, Astrid και Ann Rigney. «Introduction: Cultural Memory and its Dynamics». Στο Astrid Erll και Ann Rigney (επιμ.), *Mediation, Remediation, and the Dynamics of Cultural Memory*, 1-13. Berlin: de Gruyter, 2009.
- Eveleigh, Alexandra. «History in Harmony. Exploring Collaboration» Ετήσια συνάντηση της American Historical Association, Chicago, Illinois, 7 Ιανουαρίου 2012. Ανακοίνωση σε μορφή βίντεο. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Δεκεμβρίου 2012.
http://www.youtube.com/watch?v=qgIalo7f7v0&feature=player_embedded/

Farman, Jason. «It is both a methodology and a community». Στο Matthew K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 68. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012.

Fitzpatrick, Kathleen. «The Humanities, Done Digitally». Στο Matthew K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 12-15. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012.

Flinn, Andrew. «Archives and their communities: Collecting histories, challenging heritage». Στο Graham Dawson (επιμ.), *Memory, Narrative and Histories: Critical Debates, New Trajectories* (working papers on Memory, Narrative and Histories 1, University of Brighton, 2012). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Μαΐου 2014.

http://arts.brighton.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0006/68271/Chapter-2-Working-Papers-Journal-by-Andrew-Flinn-ISSN-20458304.pdf

Foote, Kenneth E. «To Remember and Forget: Archives, Memory, and Culture». *American Archivist* 53 (καλοκαίρι 1990): 378-392.

Frisch, Michael. *A Shared Authority: Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History*. Albany: SUNY Press, 1990.

Fritzsche, Peter. «The Archive». *History and Memory* 17 (1/2) (2005): 15-44.

Galarza, Alex, Jason Heppler, και Douglas Seefeldt. «A Call to Redefine Historical Scholarship in the Digital Turn». *Journal of Digital Humanities* 1(4) (Φθινόπωρο 2012). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014.

<http://journalofdigitalhumanities.org/1-4/a-call-to-redefine-historical-scholarship-in-the-digital-turn/>

Gallant, Thomas. «Long Time Coming, Long Time Gone: the Past, Present, and Future of Social History». *Historien: a review of the past and other stories* 12 (2012): 9-20.

- Gilliland, Anne. «Enduring Paradigm, New Opportunities: The Value of the Archival Perspective in the Digital Environment» (αναφορά προς το US Council on Library and Information Resources, Φεβρουάριος 2000). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Οκτωβρίου 2010.
<http://www.clir.org/pubs/reports/pub89/contents.html>
- Gold, Matthew K. «Introduction. The Digital Humanities Moment». Στο Gold, Matthew K. (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, IX-XVI. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012.
- Gold, Matthew K. (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012.
- Goldberg, David Theo, και Patrik Svensson (επιμ.), *The Humanities and the Digital*, Cambridge, Mass: MIT Press, υπό έκδοση.
- Graham, Paul. «Web 2.0» (Νοέμβριος 2005). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.paulgraham.com/web20.html>
- Grannum, Guy. «Harnessing User Knowledge: The National Archives' *Your Archives* Wiki». Στο Kate Theimer (επιμ.), *A different kind of Web: new connections between archives and our users*, 116-127. Chicago: Society of American Archivists, 2011.
- Haider, Jutta και Olof Sundin. «Beyond the legacy of Enlightenment? Online encyclopaedias as digital heterotopias». *First Monday* 15(1) (4 Ιανουαρίου 2010). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Οκτωβρίου 2013.
<http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/2744/2428#22a>
- Halbwachs, Maurice, *On Collective Memory*. Μτφρ. και επιμ. L.A. Coser. Chicago: Chicago University Press, 1992.
- Haskins, Ekaterina. «Between Archive and Participation: Public Memory in a Digital Age». *Rhetoric Society Quarterly* 37 (Φθινόπωρο 2007): 401-422.

Hatch, Robert A. «Historiography – Carl Becker». *The Scientific Revolution Homepage*. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Δεκεμβρίου 2012.

<http://web.clas.ufl.edu/users/ufhatch/pages/02-TeachingResources/historiography/carl-becker.htm>

Hayles, Katherine N. *How We Think: Digital Media and Contemporary Technogenesis*. Chicago: Chicago University Press, 2012.

Historein: a Review of the Past and Other Stories 10 (2010). Ειδικό αφιέρωμα: *History between Reflexivity and Critique*.

Historein: a Review of the Past and Other Stories 12 (2012). Ειδικό αφιέρωμα: *Questions and Orientations in History during the last 20 years. Part I*.

Historein: a Review of the Past and Other Stories 13 (2013). Ειδικό αφιέρωμα: *Questions and Orientations in History during the last 20 years. Part II*.

Hockey, Susan. «The History of Humanities Computing». Στο Susan Schreibman, Ray Siemens, και John Unsworth (επιμ.), *A Companion to Digital Humanities*, 1-19. Oxford: Blackwell Publishing, 2004. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Δεκεμβρίου 2012.
<http://www.digitalhumanities.org/companion/view?docId=blackwell/9781405103213/9781405103213.xml&chunk.id=ss1-2-1&toc.depth=1&toc.id=ss1-2-1&brand=default/>

Hookway, Branden. *Pandemonium: The rise of predatory locales in the postwar world*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000.

Howe, Jeff. «The rise of Crowdsourcing». *Wired Magazine* 14.06 (Ιούνιος 2006). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Απριλίου 2014.
<http://archive.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html>

- Humanities Blast. Engaged Digital Humanities Scholarship*. «The Digital Humanities Manifesto 2.0». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012. http://www.humanitiesblast.com/manifesto/Manifesto_V2.pdf
- Huvila, Isto. «Participatory Archive: towards decentralised curation, radical user orientation, and broader contextualisation of records management». *Archival Science* 8 (2008): 15-36. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 22 Μαρτίου 2014, http://www.istohuvila.fi/files/IstoHuvila_ParticipatoryArchivePrePrint.pdf και <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:287959/FULLTEXT01.pdf>
- Incrovato, Teri Ann. «The Digital Library @ Villanova University and Wikipedia». *Compass: New Directions at Falvey IV*(2) (Νοέμβριος 2007). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 5 Μαρτίου 2014. <http://newsletter.library.villanova.edu/220>
- «Interchange: The Promise of Digital History». *The Journal of American History* 95(2) (Σεπτέμβριος 2008). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014. <http://www.journalofamericanhistory.org/issues/952/interchange/>
- International Council of Archives. «ISAD(G): General International Standard Archival Description, Second Edition». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014. <http://www.ica.org/10207/standards/isadg-general-international-standard-archival-description-second-edition.html>
- Irvine, Lindsay. «September 11 Digital Archive». *Global Studies Review* (καλοκαίρι 2005). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Μαρτίου 2014. <http://www.globality-gmu.net/archives/1240>
- Jenkins, Henry. *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*. New York / London: New York University Press, 2006.
- Jenkins, Henry, Katie Clinton, Ravi Purushotma, Alice J. Robison, Margaret Weigel. «Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century» (19 Οκτωβρίου 2006). The MacArthur Foundation.

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Οκτωβρίου 2011.

http://www.macfound.org/media/article_pdfs/JENKINS_WHITE_PAPER.PDF

και <http://www.macfound.org/press/publications/white-paper-confronting-the-challenges-of-participatory-culture-media-education-for-the-21st-century-by-henry-jenkins/>

Joyce, Patrick. «The Politics of the Liberal Archive». *History of the Human Sciences* 12(2) (1999): 35-49.

Ketelaar, Eric. «Being Digital in People's Archives». *Archives and Manuscripts*, 31(2) (Νοέμβριος 2003): 8-22. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Σεπτεμβρίου 2010. home.hccnet.nl/e.ketelaar/BeingDigital.doc

Ketelaar, Eric. «Time future contained in time past. Archival science in the 21st century». *Journal of the Japan Society for Archival Science* 1 (2004): 20-35. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Σεπτεμβρίου 2010. <http://cf.hum.uva.nl/bai/home/eketelaar/timefuture.doc>

Ketelaar, Eric. «Archives in the Digital Age: New Uses for an Old Science». *Archives and Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research* 1(0) (Μάρτιος 2007): 167-191. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Σεπτεμβρίου 2010. http://archivo.cartagena.es/files/36-168-DOC_FICHERO1/10-ketelaar_archives.pdf

Kirshcenbaum, Matthew G. «What Is Digital Humanities and What's It Doing in English Departments?». *ADE Bulletin* 150 (2010): 55-61. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Δεκεμβρίου 2013. <http://mkirschenbaum.files.wordpress.com/2011/03/ade-final.pdf>

Klaebe, Helen, Marcus Foth, Jean Burgess και Mark Bilandzic. «Digital Storytelling and History Lines: Community Engagement in a Master-Planned Development». *Proceedings 13th International Conference on Virtual Systems and Multimedia, VSMM'07*. Brisbane 2007. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 21 Μαρτίου 2012. <http://eprints.qut.edu.au/8985/1/8985.pdf>

- Koloski, Laura. «Embracing the Unexpected: Artists in Residence at the American Philosophical Society Museum». Στο Bill Adair, Benjamin Filene και Laura Koloski (επιμ.), *Letting Go? Sharing Historical Authority in a User-Generated World*, 266-281. Philadelphia: The Pew Center for Arts and Heritage, 2011.
- Kresh, Diane (επιμ.), *The Whole Digital Library Handbook*. ALA Editions: 2007.
Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Οκτωβρίου 2011.
http://books.google.gr/books?id=fTGFBdalTV0C&pg=PA241&hl=el&source=gb_s_toc_r&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Lally, Ann M. και Carolyn E. Dunford. «Using Wikipedia to Extend Digital Collections». *D-Lib Magazine* (Μάιος/Ιούνιος 2007). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Σεπτεμβρίου 2011.
<http://www.dlib.org/dlib/may07/lally/05lally.html>
- Lanxon, Nate. «How the Oxford English Dictionary started out like Wikipedia». *wired.co.uk* (13 Ιανουαρίου 2011). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Απριλίου 2013. <http://www.wired.co.uk/news/archive/2011-01/13/the-oxford-english-wiktionary/>
- Lih, Andrew. «Long Live Wikipedia? Sustainable Volunteerism and the Future of Crowd-Sourced Knowledge». Στο John Hartley, Jean Burgess, και Axel Bruns (επιμ.), *A Companion to New Media Dynamics*, 185-190. Chichester/West Sussex: Wiley-Blackwell, 2013.
- Lindgren, Simon (επιμ.), *Hybrid Media Culture: Sensing Place in a World of Flows*. Oxon: Routledge, 2014.
- Liu, Alan. «Where is Cultural Criticism in the Digital Humanities?». Στο Matthew K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 490-509. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012.

Leuf, Bo και Ward Cunningham. *The Wiki Way: Quick Collaboration on the Web*. Addison–Wesley Professional, 2001.

Lunenfeld, Peter, Anne Burdick, Johanna Drucker, Todd Presner και Jeffrey Schnapp. *Digital Humanities*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2012. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Οκτωβρίου 2013.
http://mitpress.mit.edu/sites/default/files/titles/content/9780262018470_Open_Access_Edition.pdf

Lynch, Alec. «Crowdsourcing is not new – The History of Crowdsourcing (1714 to 2010)». *DesignCrowd*. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 21 Νοεμβρίου 2012.
<http://blog.designcrowd.com/article/202/crowdsourcing-is-not-new--the-history-of-crowdsourcing-1714-to-2010/>

Manoff, Marlene. «Theories of the Archive from Across the Disciplines». *portal: Libraries and the Academy*, 4(1) (January 2004): 9-25.

Manovich, Lev. «The poetics of augmented space». *Visual Communication* 5(2) (Ιούνιος 2006): 219-240.

McCarty, Willard. «A Telescope for the Mind?». Στο Matthew K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 113-123. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012.

McPherson, Tara. «Dynamic Vernaculars: Emergent Digital Forms in Contemporary Scholarship» (διάλεξη στο HUMLab Seminar, Umeå University, 4 Μαρτίου 2008, βίντεο). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Νοεμβρίου 2013.
<http://stream.humlab.umu.se/index.php?streamName=dynamicVernaculars/>

Meyrowiz, Joshua. *No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior*. Oxford: Oxford University Press, 1985.

- Mickos, Marten. «An architecture of participation». *opensource.com* (13 Ιουνίου 2012). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Φεβρουαρίου 2014.
<http://opensource.com/business/12/6/architecture-participation>
- Mod, Craig. «The Digital-Physical: On Building Flipboard for iPhone and Finding Edges for Our Digital Narratives». *Journal of Digital Humanities* 1(3) (καλοκαίρι 2012). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Νοεμβρίου 2012.
<http://journalofdigitalhumanities.org/1-3/the-digital-physical-by-craig-mod/>
- Munslow, Alun. *The Future of History*. Palgrave Macmillan, 2010.
- Negroponte, Nicolas. *Being Digital*. New York: Vintage Books, 1996.
- Nelson, Lynn H. «Before the Web: the early development of History on-line». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Ιανουαρίου 2014.
<http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/links/pdf/chapter1/1.2b.pdf>
- Nora, Pierre. «Between Memory and History: *Les Lieux de Mémoire*». *Representations* 26 (Ανοιξη 1989): 7-24.
- Nora, Pierre. «General Introduction: Between Memory and History». Στο Pierre Nora (επιμ.), *Realms of Memory: Rethinking the French Past. Vol.I: Conflicts and Divisions*, 2-20. Μπφρ. Α. Goldhammer. New York: Columbia University Press, New York, 1996.
- Olick, Jeffrey K. «From Collective Memory to the Sociology of Mnemonic Practices and Products». Στο Astrid Erll και Ann Nünning (επιμ.), *Cultural Memory Studies*, 151-161. Berlin: de Gruyter, 2008.
- O'Malley, Michael, και Roy Rosenzweig. «Brave New World or Blind Alley? American History on the World Wide Web». *Journal of American History* 84(1) (Ιούνιος 1997). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012.
<http://chnm.gmu.edu/essays-on-history-new-media/essays/?essayid=13/>

Oomen, Johan, και Lora Aroyo. «Crowdsourcing in the cultural heritage domain: Opportunities and challenges». *C&T 2011. Proceedings of the 5th International Conference on Communities and Technologies*. Brisbane, Australia, 19 Ιουνίου - 2 Ιουλίου 2011, 138-149. New York, NY: ACM, 2011.

O'Reilly, Tim. «The Architecture of Participation» (Ιούνιος 2004). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Σεπτεμβρίου 2011.

http://oreilly.com/pub/a/oreilly/tim/articles/architecture_of_participation.html

O'Reilly, Tim. «What is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software» (30 Σεπτεμβρίου 2005). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014. <http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html>

Orlowitz, Jake και Patrick Early. «Librarypedia: The Future of Libraries and Wikipedia». *The Digital Shift* (25 Ιανουαρίου 2014). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 5 Μαρτίου 2014. <http://www.thedigitalshift.com/2014/01/discovery/librarypedia-future-libraries-wikipedia/>

O'Sullivan, Catherine. «Diaries, On-Line Diaries, and the Future Loss to Archives; or, Blogs and the Blogging Bloggers Who Blog Them». *The American Archivist* 68(1) (Άνοιξη/Καλοκαίρι 2005): 53-73.

Owens, Trevor. «The Crowd and the Library». *Trevor Owens. User Centered DigitalHistory*. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Δεκεμβρίου 2012. <http://www.trevorowens.org/2012/05/the-crowd-and-the-library/>

Palmer, Joy. «Archives 2.0: If We Build It, Will They Come?» *Ariadne* 60 (30 Ιουλίου 2009). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Οκτωβρίου 2011. <http://www.ariadne.ac.uk/issue60/palmer>

Paul, Pamela. «Big Blog On Campus». *The New York Times* (15 Απριλίου 2011). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Νοεμβρίου 2013.

http://www.nytimes.com/2011/04/17/education/edlife/edl-17blog-t.html?_r=3&pagewanted=all&/

Pearce-Moses, Richard. «A Glossary of Archival and Records Terminology». *Society of American Archivists* (2005). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Ιουνίου 2014. <http://www2.archivists.org/glossary> και <http://files.archivists.org/pubs/free/SAA-Glossary-2005.pdf>

Pelizza, Annalisa. «Openness as an Asset. A Classification System for Online Communities Based on Actor-Network Theory». *Proceedings of WikiSym '10, 6th International Symposium on Wikis and Open Collaboration (7-9 July 2010, Gdansk, Poland)*. New York: ACM Press, 2010. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Ιουνίου 2014. <http://203.144.248.23/ACM.FT/1840000/1832784/a8-pelizza.pdf>

Pentzold, Christian. «Fixing the floating gap: The online encyclopedia Wikipedia as a global memory place». *Memory Studies* 2(2) (Μάιος 2009): 255–272.

Pentzold, Christian και Vivien Sommer. «Digital networked media and social memory. Theoretical foundations and implications». *Aurora* 10 (2011): 72-85. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Μαΐου 2012. <http://revistas.pucsp.br/index.php/aurora/article/viewFile/4704/3476>

Pickering, Andrew. *The Mangle of Practice. Time, Agency, and Science*. Chicago: The University of Chicago Press, 1995.

Poe, Marshall. «The Hive». *The Atlantic* (1 Σεπτεμβρίου 2006). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουλίου 2011. http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2006/09/the-hive/305118/?single_page=true

Poyntz, Nick. «Digital History: All Contributions Welcome». *History Today* 60(8) (2010). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Σεπτεμβρίου 2011.

<http://www.historytoday.com/nick-poyntz/digital-history-all-contributions-welcome>

Presner, Todd. «Digital Humanities 2.0: A Report on Knowledge». *Connexions* (8 Ιουνίου 2010). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Νοεμβρίου 2012. <http://cnx.org/content/m34246/1.6/>

Presner, Todd. «Critical Theory and the Mangle of Digital Humanities». Στο Patrik Svensson και David Theo Goldberg (επιμ.), *The Humanities and the Digital*. Cambridge, Mass: MIT Press, υπό έκδοση. Προσχέδιο του κειμένου διατίθεται στον προσωπικό διαδικτυακό τόπο του συγγραφέα. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012. http://www.toddpresner.com/wp-content/uploads/2012/09/Presner_2012_DH_FINAL.pdf

Pressley, Lauren και Carolyn J. McCallum. «Putting the Library in Wikipedia». *Online: Exploring Technology & Resources for Information Professionals* 32(5) (Σεπτέμβριος/Οκτώβριος 2008.) Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 5 Μαρτίου 2014. http://www.infotoday.com/online/sep08/Pressley_McCallum.shtml

Purdy, James. «Wikipedia is Good for You!?!». Στο Charles Lowe και Pavel Zemliansky (επιμ.), *Writing Spaces: Readings on Writing*. Parlor Press, 2010. Τ. 1, σειρά εγχειριδίων με διαδικασία θεώρησης από ειδικούς ερευνητές. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Μαΐου 2011. <http://writingspaces.org/sites/default/files/purdy--wikipedia-is-good-for-you.pdf>

Ramsay, Stephen, και Geoffrey Rockwell. «Developing Things: Notes toward an Epistemology of Building in the Digital Humanities». Στο Matthew K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*, 75-84. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012.

Ramsay, Stephen. «Who's In and Who's Out» (ανακοίνωση στο Modern Language Association Annual Convention, Ιανουάριος 2011). Τίτλος συνεδρίας: «The History and Future of Digital Humanities». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης

10 Δεκεμβρίου 2013. <http://stephenramsay.us/text/2011/01/08/whos-in-and-whos-out/>

Rheingold, Howard. *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. Perseus Books, 1993.

Ridener, John. *From Polders to Postmodernism: A Concise History of Archival Theory*. MN: Litwin Books, 2009.

Ritzer, George, Paul Dean και Nathan Jurgenson. «The Coming of Age of the Prosumer». *American Behavioral Scientist* 56(4) (2012): 379-398.

Rockwell, Geoffrey. «Oxford English Dictionary: The first crowdsourced humanities project?». *Theoreti.ca* (17 Μαρτίου 2010). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Απριλίου 2013. <http://theoreti.ca/?p=3091/>

Rosenzweig, Roy. «The Road to Xanadu: Public and Private Pathways on the History Web». *The Journal of American History* 88(2) (Σεπτέμβριος 2001): 548-579.

Rosenzweig, Roy. «Scarcity or Abundance? Preserving the Past in the Digital Era». *American Historical Review* 108(3) (Ιούνιος 2003). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 23 Ιανουαρίου 2014. <http://chnm.gmu.edu/essays-on-history-new-media/essays/?essayid=6/>

Rosenzweig, Roy. «Can History Be Open-Source? Wikipedia and the Future of the Past». *The Journal of American History* 93(1) (2006): 117-146.

Rosenzweig, Roy και David Thelen. *The Presence of the Past: Popular Uses of History in American Life*. New York: Columbia University Press, 1998.

Royal Museums Greenwich. «John Harrison and the Longitude problem». Ημερομηνία πρώτης δημοσίευσης 15 Νοεμβρίου 2002. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Μαΐου 2013. <http://www.rmg.co.uk/harrison/>

- Sample, Mark. «The digital humanities is not about building, it is about sharing». (25 Μαΐου 2011). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014.
<http://www.samplereality.com/2011/05/25/the-digital-humanities-is-not-about-building-its-about-sharing/>
- Sanger, Larry. «The Early History of *Nupedia* and *Wikipedia*: A Memoir». *Slashdot* (18 Απριλίου 2005). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Σεπτεμβρίου 2011.
<http://features.slashdot.org/features/05/04/18/164213.shtml>
- Scheinfeldt, Tom. «Finding History in the September 11 Digital Archive». *Found History* (16 Απριλίου 2006). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014. <http://www.foundhistory.org/2006/04/16/finding-history-in-the-september-11-digital-archive/>
- Schreibman, Susan, Siemens, Ray, και Unsworth, John (επιμ.), *A Companion to Digital Humanities*. Oxford: Blackwell Publishing, 2004. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Δεκεμβρίου 2012. <http://www.digitalhumanities.org/companion/>
- Schwartz, Joan M., και Terry Cook. «Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory». *Archival Science* 2(1-2) (2002): 1-19.
- Shelly, Gary B., και Mark Frydenberg. *Web 2.0: Concepts and Applications*. Boston, MA: Course Technology, Cengage Learning, 2011.
- Simon, Nina. *The Participatory Museum*. Santa Cruz, California: MUSEUM 2.0, 2010. Διαθέσιμο και στο διαδίκτυο στη διεύθυνση <http://www.participatorymuseum.org> (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014.)
- Simon, Nina. «Participatory Design and the Future of Museums». Στο Bill Adair, Benjamin Filene και Laura Koloski (επιμ.), *Letting Go? Sharing Historical Authority in a User-Generated World*, 18-33. Philadelphia: The Pew Center for Arts & Heritage, 2011.

Smith, Carl. «Can You Do Serious History of the Web?». *AHA Perspectives* (1998).

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012.

<http://chnm.gmu.edu/essays-on-history-new-media/essays/?essayid=12/>

Snyder, Ilana (επιμ.), *Page to Screen. Taking Literacy into the Electronic Era*.

Oxon: Routledge, 1998.

Spiro, Lisa. «“This Is Why We Fight”: Defining the Values of the Digital

Humanities». Στο Matthew K. Gold (επιμ.), *Debates in the Digital Humanities*,

16-35. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012.

Springer Michelle, Dulabahn Beth, Michel Phil, Natanson Barbara, Reser David,

Woodward David, και Zinkham Helena. *For the Common Good: The Library of*

Congress Flickr Pilot Project (αναφορά, 30 Οκτωβρίου 2008). Ημερομηνία

τελευταίας πρόσβασης 10 Απριλίου 2013.

http://www.loc.gov/rr/print/flickr_report_final.pdf

Stallman, Richard M. «The GNU Manifesto». *Dr.Dobb's Journal* (1993, 1985).

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουλίου 2013.

<http://www.drdoobs.com/open-source/the-gnu-manifesto/222200498>

Stallman, Richard M. «The GNU Manifesto». GNU Operating System. Ημερομηνία

τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουλίου 2013.

<http://www.gnu.org/gnu/manifesto.html.en>

Stallman, Richard. «Why “Open Source” Misses the Point of Free Software».

Communications of the ACM 52(6) (2009): 31-33.

Sturken, Marita. «The aesthetics of absence: Rebuilding Ground Zero». *American*

Ethnologist 31(3) (2004): 311-325.

Svensson, Patrik. «Humanities Computing as Digital Humanities». *Digital*

Humanities Quarterly 3(3) (2009). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13

Νοεμβρίου 2013.

<http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/3/3/000065/000065.html/>

Svensson, Patrik. «The Landscape of Digital Humanities». *Digital Humanities Quarterly* 4(1) (2010). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013.

<http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/4/1/000080/000080.html/>

Svensson, Patrik. «From Optical Fiber to Conceptual Cyberinfrastructure». *Digital Humanities Quarterly* 5(1) (2011). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013.

<http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/5/1/000090/000090.html/>

Svensson, Patrik. «Envisioning the Digital Humanities». *Digital Humanities Quarterly* 6(1) (2012). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Νοεμβρίου 2013.

<http://digitalhumanities.org/dhq/vol/6/1/000112/000112.html/>

Tanaka, Stefan. «Digital Media in History: Remediating Data and Narratives». *Perspectives on History* (Μάιος 2009). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Ιουνίου 2014. <http://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/may-2009/intersections-history-and-new-media/digital-media-in-history>

Tapscott, Don και Anthony D. Williams. *Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything*. New York: Portfolio, 2006.

The Hybridspace Manifesto: A blog about the future internet. «Hybrid manifestation». 18 Δεκεμβρίου 2009. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Μαΐου 2014. <http://hybridspacemanifesto.wordpress.com/>

Theimer, Kate (επιμ.), *A different kind of Web: new connections between archives and our users*. Chicago: Society of American Archivists, 2011.

Theimer, Kate. «Exploring the Participatory Archives: Why, What, Who, Where, and Why» (ανακοίνωση στο SAA, Session 107 – «What happens after “Here

Comes everybody”: An Examination of Participatory Archives», 25 Αυγούστου 2011). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014.

<http://www.archivesnext.com/?p=2319>

Theimer, Kate. «Participatory Archives: Something Old, Something New»

(κεντρική διάλεξη στο Midwest Archives Conference, 19 Απριλίου 2012).

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014.

<http://www.slideshare.net/ktheimer/theimer-participatory-archives-mac-keynote#>

Theimer, Kate. «What is the Meaning of “Archives 2.0”?» *American Archivist* 74(1) (2011), 58-68.

Thelen, David. «A Participatory Historical Culture». Στο Roy Rosenzweig και David Thelen (επιμ.), *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life*, 190-207. New York: Columbia University Press, 1998.

Turkel, William J. *Digital History Hacks: Methodology for the Infinite Archive* (2005-08). [Weblog.] Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014.

<http://digitalhistoryhacks.blogspot.gr/2006/04/methodology-for-infinite-archive.html>

Turkel, William J., Kevin Kee και Spencer Roberts. «A method for navigating the infinite archive». Στο Weller, Toni (επιμ.), *History in the Digital Age*, 61-75. Oxon: Routledge, 2013.

Turkle, Sherry. *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. Simon and Schuster, 1995.

Van Dijck, José. *Mediated Memories in the Digital Age: Cultural Memory in the Present*. Stanford: Stanford University Press, 2007.

Van Dijck, José. «Users like you? Theorizing agency in user-generated content». *Media, Culture & Society* 31(1) (Ιανουάριος 2009): 41-58.

Van Dijck, José. *The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media*. New York: Oxford University Press, 2013.

Weible, Robert. «Defining Public History: Is It Possible? Is It Necessary?». *Perspectives on History* (Μάρτιος 2008). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Ιουνίου 2014. <http://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/march-2008/defining-public-history-is-it-possible-is-it-necessary>

Weller, Toni (επιμ.), *History in the Digital Age*. Oxon: Routledge, 2013.

White, Hayden. *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 1987.

Wikimedia Strategic Plan. *A collaborative vision for the movement through 2015* (Φεβρουάριος 2011). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Ιουλίου 2013. http://wikimediafoundation.org/wiki/Wikimedia_Movement_Strategic_Plan_Summary και http://upload.wikimedia.org/wikipedia/foundation/c/c0/WMF_StrategicPlan2011_24pp.pdf

Winchester, Simon. *The Professor and the Madman: A Tale of Murder, Insanity, and the Making of the Oxford English Dictionary*. New York: HarperCollins Publishers, 2005.

Wolff, Robert S. «The Historian's Craft, Popular Memory, and Wikipedia». Στο Dougherty, Jack και Kristen Nawrotzki (επιμ.), *Writing History in the Digital Age* (University of Michigan Press). Τόμος που συγκροτήθηκε με τη διαδικασία της ανοιχτής θεώρησης από ειδικούς ερευνητές για τη σειρά «Digital Humanities», διατίθεται online και βρίσκεται υπό έκδοση σε έντυπη και σε ψηφιακή μορφή ανοιχτής πρόσβασης. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Ιουνίου 2012. <http://writinghistory.trincoll.edu/crowdsourcing/wolff-2012-spring>

- Yakel, Elizabeth. «Balancing Archival Authority with Encouraging Authentic Voices to Engage with Records». Στο Kate Theimer (επιμ.), *A Different Kind of Web: New Connections Between Archives and Our Users*, 75-101. Chicago: Society of American Archivists, 2011.
- Zimmer, Michael (επιμ.), «Critical Perspectives on Web 2.0.». *First Monday* 13(3) (Μάρτιος 2008). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Σεπτεμβρίου 2011.
<http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/issue/view/263/showToc>
- Appadurai, Arjun. *Νεωτερικότητα χωρίς σύνορα. Πολιτισμικές διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης*. Μτφρ. Κ. Αθανασίου, επιμ. Αθ. Αθανασίου. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2014.
- ΑΠΕ-ΜΠΕ. «Μια άλλη τράπεζα». *Ναυτεμπορική* (21 Δεκεμβρίου 2011).
Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Ιουνίου 2014.
<http://www.naftemporiki.gr/story/310048/mia-alli-trapeza>
- Βάρδα, Χριστίνα, Αμαλία Παππά, Ζήσιμος Χ. Συνοδινός (μτφρ.). «Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων. Διεθνές Πρότυπο Αρχειακής Περιγραφής (Γενικό)» (δεύτερη έκδοση, Οττάβα 2000). Αθήνα: Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία, 2002.
Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014.
<http://www.eae.org.gr/dipap.pdf>
- Καρούνος, Θεόδωρος. «Ελεύθερο Λογισμικό: Πυλώνας της “ψηφιακής” δημοκρατίας». *kathimerini.gr* . 13 Ιανουαρίου 2009. Συνέντευξη στους Πάνο Αθανάσαινα και Χρήστο Σύλλα. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Ιουλίου 2013.
<http://www.karounos.gr/blog/%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%8D%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%BF-%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%80%CF%85%CE%BB%CF%8E%CE%BD%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%C2%AB%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9/>

Λιάκος, Αντώνης. *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*; Αθήνα: Πόλις, 2007.

Λιάκος, Αντώνης. *Αποκάλυψη, ουτοπία και ιστορία. Οι μεταμορφώσεις της ιστορικής συνείδησης*. Αθήνα: Πόλις, (β' έκδοση 2012).

Λιάκος, Αντώνης. «Οι πόλεμοι της ιστορίας. Σημειώσεις επί του πεδίου. (Οι αθέατες όψεις της ιστορίας, Αθήνα 2012)». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Ιουνίου 2014. <http://antonisliakos.files.wordpress.com/2011/04/cebfceb9-cf80cf8ccebbceb5cebcebfceb9-cf84ceb7cf82-ceb9cf83cf84cebfcf81ceafceb1cf821.pdf>

Μπιλάλης, Μήτσος. «Ιο-πολιτική και ιστορική κουλτούρα». *Χρόνος* 12 (Απρίλιος 2014). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Απριλίου 2014. <http://www.chronosmag.eu/index.php/pls-pl-s-l.html>

Μπιλάλης, Μήτσος. *Το παρελθόν στο δίκτυο. Εικόνα, τεχνολογία και ιστορική κουλτούρα στο γύρισμα της χιλιετίας*. Αθήνα: Νεφέλη, υπό έκδοση.

Noiret, Serge. «Ο καθένας μας είναι ιστορικός του παρελθόντος του». *Αυγή*. 8 Σεπτεμβρίου 2009 (συνέντευξη στο Σπύρο Κακουριώτη). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014. <http://www.avgi.gr/article/901393/serge-noiret-o-kathenas-mas-einai-istorikos-tou-parelthontos-tou>

Ντεριντά, Ζακ. *Η έννοια του αρχείου*. Μτφρ. Κ. Παπαγιώργης. Αθήνα: Εκκρεμές, 1996.

Σελλά, Όλγα. «Α' Παγκόσμιος, ανείπωτες ιστορίες». *Καθημερινή*. 11 Ιουνίου 2014.

Τσακαρέστου, Μπέττυ. «Οι νέοι “πραγματο-ουτοπιστές”». *Original Equipment Manufacturer (oem.gr)*. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Ιουνίου 2012. <http://oem.gr/main/index.php/sxetika/507?start=3>

Τζούβαλη, Παρασκευή. «Παρουσίαση της Ελληνικής Τράπεζας Αναμνήσεων» (εισήγηση στο πλαίσιο εκπαιδευτικού σεμιναρίου της Ελληνικής Τράπεζας

Αναμνήσεων με τίτλο «Οι αναμνήσεις μου – η ιστορία μας», Αθήνα, 18 Μαΐου 2012).

Φλάισερ, Χάγκεν. «Οι πόλεμοι της μνήμης συνεχίζονται: αναθεωρητισμός και δημόσια ιστορία». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014. http://www.arch.uoa.gr/fileadmin/arch.uoa.gr/uploads/drast_hist/fasismos_ekpaid/flaiserhagen.pdf

Διαδικτυακοί Τόποι³

AHA Today. A blog of the American Historical Association. «Decisions of the AHA Council, June 2012». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://blog.historians.org/2012/06/decisions-of-the-aha-council-june-2012/>

AkademiaNet. «Prof. Dr. Dr. Aleida Assmann». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Ιουνίου 2012. <http://www.academia-net.org/alias/Profil/Prof-Dr-Dr-Aleida-Assmann/1133573>

Alan Liu. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Ιανουαρίου 2014. <http://liu.english.ucsb.edu/>

Alexa. The Web Information Company. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014. http://en.wikipedia.org/wiki/Alexa_Internet

Alfred P. Sloan Foundation. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014. <http://www.sloan.org/>

Alliance of Digital Humanities Organization (ADHO). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013. <http://adho.org>

³ Ηλεκτρονικές διευθύνσεις διαδικτυακών τόπων από ιδρύματα, κέντρα και ινστιτούτα ερευνών, ενώσεις, σωματεία, συνδέσμους, βιβλιοθήκες, μουσεία, άλλους οργανισμούς και φορείς, ακαδημαϊκά περιοδικά, εγκυκλοπαιδείες, ηλεκτρονικές λίστες, ιστολόγια, προγράμματα, βιογραφικά και προσωπικές ιστοσελίδες κ.ά.

American Council of Learned Societies (ACLS). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014. <https://www.acls.org/>

American Historical Association (AHA). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Ιουνίου 2014. <http://www.historians.org/>

American Historical Association (AHA). «Crowdsourcing History: Collaborative Online Transcription and Archives». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Νοεμβρίου 2012. <http://aha.confex.com/aha/2012/webprogram/Session6679.html>

American History From Revolution to Reconstruction and beyond. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Ιανουαρίου 2014. <http://www.let.rug.nl/usa/>

American History From Revolution to Reconstruction and beyond. «Information: About the Project. The beginnings 1994 to 1996». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Ιανουαρίου 2014.
<http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/links/pdf/chapter1/1.1.pdf>

American National Biography Online. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Φεβρουαρίου 2013.
<http://www.anb.org/login.html?url=%2Farticles%2Fhome.html&ip=195.134.64.106&nocookie=0/>

American Red Cross. «Our history». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Φεβρουαρίου 2011. <http://www.redcross.org/museum/history/brief.asp>

American Social History Project/Center for Media and Learning (ASHP/CML). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Μαρτίου 2014. <http://ashp.cuny.edu/>

American Social History Project/Center for Media and Learning (ASHP/CML). «About». Ημερομηνία 7 Φεβρουαρίου 2011. <http://ashp.cuny.edu/about-us/>

American Social History Project/Center for Media and Learning (ASHP/CML).

«Joshua Brown / Executive Director». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014. <http://ashp.cuny.edu/about-us/staff/josh-brown/>

Amy Murrell Taylor. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014.

<http://www.albany.edu/cahr/taylor.pdf>

Ancient Lives project. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014.

<http://ancientlives.org/>

Ancient Lives project. «About». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://ancientlives.org/about>

Ancient Lives. A Zooniverse Project Blog. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7

Φεβρουαρίου 2014. <http://blog.ancientlives.org/>

«Ancient Lives. Citizen Science translating ancient lives». YouTube.com.

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014.

<http://www.youtube.com/watch?v=8Qaf0iUK4G4>

Antonis Liakos Historian. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Μαΐου 2014.

<http://antonisliakos.gr/>

ArchivesNext. «About me» (Kate Theimer). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24

Μαρτίου 2014. http://www.archivesnext.com/?page_id=1810

Association of WRENS. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουνίου 2012.

<http://www.wrens.org.uk/>

booktwo.org. The blog of James Bridle: literature, technology and the network, since 2006. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Σεπτεμβρίου 2011.

<http://booktwo.org/>

Bracero History Archive. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2011.

<http://braceroarchive.org/>

Brown Computer Graphics Group. «“As We May Think” – A Celebration of

Vannevar Bush’s 1945 Vision». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27

Σεπτεμβρίου 2011. http://graphics.cs.brown.edu/html/info/vannevar_bush.html

Cathy N. Davidson. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Ιανουαρίου 2014.

<http://cathydavidson.com/>

Center for Digital Research in the Humanities. University of Nebraska – Lincoln.

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2013. <http://cdrh.unl.edu/>

centerNet, an international network of digital humanities centers. Ημερομηνία

τελευταίας πρόσβασης 9 Ιανουαρίου 2014. <http://digitalhumanities.org/centernet/>

centerNet, an international network of digital humanities centers. «Initiatives: Day(s) of DH». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Ιανουαρίου 2014.

<http://digitalhumanities.org/centernet/initiatives/> και

<http://dayofdh2013.matrix.msu.edu/>

Centre for Computing in the Humanities (CCH). King’s College London.

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Δεκεμβρίου 2013.

<http://www.cch.kcl.ac.uk/research/projects/>

Centre for Material Digital Culture. University of Sussex. Ημερομηνία τελευταίας

πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2013. <http://www.sussex.ac.uk/rcmdc>

Children and Youth in History. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου

2011. <http://chnm.gmu.edu/cyh/>

Confessions of an Aca-Fan. The official weblog of Henry Jenkins. Ημερομηνία

τελευταίας πρόσβασης 20 Φεβρουαρίου 2014. <http://henryjenkins.org/>

Copenhagen Institute for Futures Studies. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Μαΐου 2014. <http://www.cifs.dk/?lng=2>

Council on American-Islamic Relations (CAIR). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014. <http://www.cair.com/>

Council on Library and Information Resources (CLIR). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Μαρτίου 2014. <http://www.clir.org/>

@craigmod. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Νοεμβρίου 2012. <http://craigmod.com/>

Crowdsourcing. «Crowdsourcing: A definition». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 21 Νοεμβρίου 2012. <http://www.crowdsourcing.com>

Dan J. Cohen. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014, <http://www.dancohen.org/>

DARIAH-EU, Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014. <http://dariah.eu/>

DARIAH-EU, Greece. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014. <http://dariah.eu/about/our-partners/greece/country-profile>

David M. Berry. University of Sussex. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2013. <http://www.sussex.ac.uk/profiles/125219>

Department of Culture, Media and Sport (DCMS). GOV.UK. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Ιανουαρίου 2012. <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-culture-media-sport>

Department of Geography. University of Colorado at Boulder. «Professor Emeritus Kenneth E. Foote». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014.
<http://www.colorado.edu/geography/foote/foote.html>

DesignCrowd. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 21 Νοεμβρίου 2012.
<http://www.designcrowd.com>

Digital Humanities Quarterly (DHQ). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013. <http://digitalhumanities.org/dhq>

Digital & Public History by @sergenoiret. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014. <http://sergenoiret.blogspot.gr/>

Doug Engelbart Institute. «Video Archives: The MIT/Brown Vannevar Bush Symposium (October 1995)». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Σεπτεμβρίου 2011. <http://www.doungengelbart.org/events/vannevar-bush-symposium.html>

Dr Dirk Obbink. Faculty of Classics. University of Oxford. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.classics.ox.ac.uk/dirkobbink.html>

Edwin Gould Foundation. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014.
<http://www.edwingouldfoundation.org/>

Egypt Exploration Society. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.ees.ac.uk/>

Encyclopaedia Britannica Online. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Οκτωβρίου 2013. <http://www.britannica.com/>

Europeana Collections, 1914-1918. «About». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Ιουνίου 2014. <http://www.europeana-collections-1914-1918.eu/>

European University Institute (Florence, Italy). «Serge Noiret: Curriculum Vitae».

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014.

<http://apps.eui.eu/Personal/Staff/Noiret/noiret.html>

Evident. David Weinberger's Home Page. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20

Μαρτίου 2014. <http://www.evident.com/>

Flickr. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Σεπτεμβρίου 2011.

<http://www.flickr.com/>

Flickr Commons Project. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Απριλίου 2013.

<http://www.flickr.com/commons>

Found History by Tom Scheinfeldt. «Bio». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24

Μαρτίου 2014. <http://www.foundhistory.org/bio/>

Gallagher and Associates. «Patrick Gallagher: Firm Philosophy». Ημερομηνία

τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014. <http://gallagherdesign.com/firm-philosophy>

Galaxy Zoo. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Δεκεμβρίου 2012.

<http://www.galaxyzoo.org>

Genamics Journal Seek. «Computers and the Humanities». Ημερομηνία τελευταίας

πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013. [http://journalseek.net/cgi-](http://journalseek.net/cgi-bin/journalseek/journalsearch.cgi?field=issn&query=0010-4817)

[bin/journalseek/journalsearch.cgi?field=issn&query=0010-4817](http://journalseek.net/cgi-bin/journalseek/journalsearch.cgi?field=issn&query=0010-4817)

Genband. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Φεβρουαρίου 2011.

<http://www.ureachcorp.com/>

George Mason University. Department of History and Art History. Ημερομηνία

τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014. <http://historyarthistory.gmu.edu/>

- Global Affairs. College of Humanities and Social Sciences. George Mason University. «T. Mills Kelly». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 22 Μαρτίου 2014. <http://globalaffairs.gmu.edu/people/tkelly7>
- Harvard Law School. «Yochai Benkler». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.law.harvard.edu/faculty/directory/10071/Benkler>
- HASTAC: Humanities, Arts, Science and Technology Alliance and Collaboratory. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Ιανουαρίου 2014. <http://www.hastac.org/>
- Historical Thinking Matters. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011. <http://historicalthinkingmatters.org/>
- History and Art History. College of Humanities and Social Sciences. George Mason University. «Sheila A. Brennan». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 22 Μαρτίου 2014. <http://historyarthistory.gmu.edu/people/sbrennan>
- History Matters. The U.S. survey course on the Web. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011. <http://historymatters.gmu.edu/>
- Historypin. A global community collaborating around history. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.historypin.com/>
- Historypin. «About». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.historypin.com/about-us/>
- Historypin Blog. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014. <http://blog.historypin.com/>
- Historypin Blog. «Crowdsourcing Imperial War Museums' First World War Art Collection». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014. http://blog.historypin.com/wp-content/uploads/2014/02/IWM_Invite_Royal-Mail.pdf

- Historypin. «Institutions involved». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.historypin.com/community/lams-involved>
- Historypin. «Queens: Neighborhood Stories». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.historypin.com/project/40-queens/>
- Historypin Map. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.historypin.com/map/#!/geo:37.983,23.733/zoom:7/>
- Homepage of Ted Nelson. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013. <http://ted.hyperland.com/>
- Humanist*: An Online Seminar for the Digital Humanities. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013. <http://dhhumanist.org/announcement.html>
- Humanities Blast. Engaged Digital Humanities Scholarship. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012. <http://humanitiesblast.com>
- Humanities Goes Digital in Greece: An introductory workshop in Digital Humanities. (DARIAH-GR) (Αθήνα, 30 Μαΐου 2014). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Ιουνίου 2014. <http://www.dyas-net.gr/?p=561> και <http://www.dyas-net.gr/wp-content/uploads/2014/06/Humanities-Goes-Digital-in-Greece.pdf>
- Hurricane Digital Memory Bank. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2011. <http://www.hurricanearchive.org/>
- Imperial War Museums. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.iwm.org.uk/>
- Information Studies. University College London (UCL). «Andrew Flinn». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Ιουνίου 2014. <http://www.ucl.ac.uk/dis/people/andrewflinn>

Institute of Museum and Library Services. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014. <http://www.imls.gov/>

International Council of Archives (ICA). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014. <http://www.ica.org/>

Invisible Australians. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014. <http://invisibleaustralians.org/>

Isto Huvila. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 22 Μαρτίου 2014. <http://istohuvila.fi/>

James Bridle. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Σεπτεμβρίου 2011. <http://shorttermmemoryloss.com/>

James P. Purdy. Duquesne University. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Μαρτίου 2014. <http://www.duq.edu/academics/faculty/jim-purdy>

Jimmy Wales. Free knowledge for free minds. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Αυγούστου 2013. <http://jimmywales.com>

Jing Wang. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Σεπτεμβρίου 2013. <http://web.mit.edu/fll/www/people/JingWang.shtml>

Johanna Drucker. Faculty Profile GSE&IS UCLA. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Ιουνίου 2014. <http://gseis.ucla.edu/directory/johanna-drucker/>

John M. Unsworth. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 31 Μαΐου 2014. <http://people.lis.illinois.edu/~unsworth>

Johan Oomen. linkedin.com. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://nl.linkedin.com/in/johanoomen>

Kirsten Sword. Department of History. Indiana University Bloomington.

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014.

http://www.indiana.edu/~histweb/faculty/Display.php?Faculty_ID=42

Larry Sanger. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Αυγούστου 2013.

<http://larrysanger.org>

Lev Manovich. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Μαΐου 2014.

<http://www.manovich.net/>

Liberty, Equality, Fraternity. Exploring the French Revolution. Ημερομηνία

τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011. <http://chnm.gmu.edu/revolution/>

Library of Congress. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014.

<http://www.loc.gov/>

Library of Congress. «Library Accepts September 11 Digital Archive, Holds Symposium». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Φεβρουαρίου 2011.

<http://www.loc.gov/today/pr/2003/03-142.html>

Library of Congress Catalog Record. «StoryCorps Collection». Ημερομηνία

τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://lccn.loc.gov/2007700231>

Lora Aroyo. Homepage. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014.

<http://www.cs.vu.nl/~laroyo/>

Lori Byrd Phillips. Museums, Digital Engagement, Open Authority. Ημερομηνία

τελευταίας πρόσβασης 4 Ιουνίου 2014. <http://loribyrdphillips.com/>

Making the History of 1989. The Fall of Communism in Eastern Europe.

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011.

<http://chnm.gmu.edu/1989/>

- Mark D. Phillips photojournalist / artist / entrepreneur. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011. <http://www.markdphillips.com/>
- Mark Fiore. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011. <https://www.markfiore.com/>
- Mark Sample. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014. <http://www.samplereality.com>
- Marshall Poe. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014. <http://myweb.uiowa.edu/mapoe/>
- Martha Washington. A life. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2011. <http://marthawashington.us/>
- Maryland Institute for Technology in the Humanities, University of Maryland. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2013. <http://mith.umd.edu>
- Matthew G. Kirschenbaum, University of Maryland. «Bio». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2013. <http://mkirschenbaum.wordpress.com/about>
- Media Wiki. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013. <http://www.mediawiki.org/wiki/MediaWiki>
- Metropolitan New York Library Council. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014. <http://metro.org/>
- Michael Buckland's Paul Otlet Page. «Paul Otlet, Pioneer of Information Management». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013. <http://people.ischool.berkeley.edu/~buckland/otlet.html>
- Michael H. Frisch. Department of History. University at Buffalo. The State University of New York. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014. <http://www.history.buffalo.edu/people/frisch.shtml>

Middle East and Middle Eastern American Center (MEMEAC). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2011. <http://memeac.gc.cuny.edu/>

Midwest Archives Conference. 2012 Annual Meeting, Grand Rapids, Michigan, 19-21 Απριλίου 2012. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014. <http://www.midwestarchives.org/2012meeting>

Mimas, The University of Manchester. «Joy Palmer». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014. <http://mimas.ac.uk/people/joy-palmer/>

Mimi Ito. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Σεπτεμβρίου 2013. <http://www.itofisher.com/mito>

Mixnet. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Φεβρουαρίου 2011. <http://mixnet.com/>

Mozilla Digital Memory Bank. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2011. <http://mozillamemory.org/>

MW2013: Museums and the Web 2013. The annual conference of Museums and the Web, 17-20 Απριλίου 2013, Portland, Oregon, USA. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://mw2013.museumsandtheweb.com/>

National Academy of Sciences Washington D.C. «Vannevar Bush, 1890-1974. A Biographical Memoir by Jerome B. Wiesner». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013. <http://www.nasonline.org/publications/biographical-memoirs/memoir-pdfs/bush-vannevar.pdf>

National Council on Public History (NCPH). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Ιουνίου 2014. <http://ncph.org/cms/>

- National Endowment for the Humanities (NEH). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014. <http://www.neh.gov/>
- National Humanities Center. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014. <http://nationalhumanitiescenter.org/>
- National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Φεβρουαρίου 2011. <http://americanhistory.si.edu/>
- New York City Fire Department. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014. <http://www.nyc.gov/html/fdny/html/home2.shtml>
- New York State Museum. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 6 Ιουνίου 2014. <https://www.nysm.nysed.gov/>
- NPR. «Lost and Found Sound». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Μαρτίου 2014. <http://www.npr.org/sections/lost-found-sound/>
- Office of Digital Humanities, National Endowment for the Humanities (NEH). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Δεκεμβρίου 2013. <http://www.neh.gov/divisions/odh>
- Official 1940 Census Website, National Archives. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Δεκεμβρίου 2012. <http://1940census.archives.gov>
- oldWeather. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Δεκεμβρίου 2012. <http://www.oldweather.org>
- Omeka. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Μαρτίου 2014. <http://omeka.org/>
- opendefinition.org. «Ορισμός Ανοιχτής Γνώσεως». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014. <http://opendefinition.org/od/ellinika/>

O'Reilly Media Inc. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Σεπτεμβρίου 2011.

<http://www.oreilly.com/>

Out of the Crooked Timber of Humanity, no Straight Thing Was Ever Made.

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Νοεμβρίου 2013.

<http://crookedtimber.org/>

Oxford Dictionary of National Biography. «Murray, Sir James Augustus Henry».

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Απριλίου 2013.

<http://www.oxforddnb.com/public/dnb/35163.html>

Oxford English Dictionary. The definitive record of the English language. «History of the OED». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Απριλίου 2013.

<http://public.oed.com/history-of-the-oed>

Patrick Joyce. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Μαρτίου 2014.

<http://www.patrickjoyce.info/>

Patrik Svensson. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013.

<http://patrik.humlab.umu.se>

People in the Information Studies Department at UCL. «Alexandra Eveleigh».

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 21 Φεβρουαρίου 2013.

<http://www.ucl.ac.uk/dis/people/alexandraeveleigh>

POxy: Oxyrhynchus Online. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου

2014. <http://www.papyrology.ox.ac.uk/POxy/>

Produsage.org. From Production to Produsage: Research into User-Led Content Creation. «Produsage: A Working Definition». (31 Δεκεμβρίου 2007).

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2011.

<http://produsage.org/node/9>

Prof. Dr. F. C. J. Ketelaar, Professor Emeritus of Archivistics, Universiteit van Amsterdam. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Μαρτίου 2014.

<http://fketelaa.home.xs4all.nl/index.html>

Project Xanadu. Founded 1960* The Original Hypertext Project. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Σεπτεμβρίου 2011. <http://xanadu.com/> και

<http://www.xanadu.net/>

Queens Library. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014.

<http://www.queenslibrary.org/>

Ray G. Siemens. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 31 Μαΐου 2013.

<http://web.uvic.ca/~siemens>

Richard Stallman's Personal Site. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17

Φεβρουαρίου 2014. <http://www.stallman.org/>

Roy Rosenzweig Center for History and New Media (RRCHNM). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Μαρτίου 2014. <http://chnm.gmu.edu/>

Roy Rosenzweig Center for History and New Media (RRCHNM). «About».

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014.

<http://chnm.gmu.edu/about/>

Roy Rosenzweig Center for History and New Media (RRCHNM). «About Time Builder (Beta)». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011.

<http://chnm.gmu.edu/tools/timelines/>

Roy Rosenzweig Center for History and New Media (RRCHNM). «Collecting + Exhibiting». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2011.

<http://chnm.gmu.edu/collecting-and-exhibiting/>

Roy Rosenzweig Center for History and New Media (RRCHNM). «Essays on History and New Media». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012. <http://chnm.gmu.edu/essays-on-history-new-media/essays>

Roy Rosenzweig Center for History and New Media (RRCHNM). «Position Announcement: Wikipedia Affiliate, Roy Rosenzweig Center for History and New Media». 19 Δεκεμβρίου 2013. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 5 Μαρτίου 2014. <http://chnm.gmu.edu/news/position-announcement-wikipedia-affiliate-roy-rosenzweig-center-for-history-and-new-media/>

Roy Rosenzweig Center for History and New Media (RRCHNM). «Research + Tools». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2011. <http://chnm.gmu.edu/research-and-tools/>

Roy Rosenzweig Center for History and New Media (RRCHNM). «Teaching + Learning». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2011. <http://chnm.gmu.edu/category/teaching-and-learning/>

Roy Rosenzweig Center for History and New Media (RRCHNM). «What is Digital History?». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012. <http://chnm.gmu.edu>

Roy Rosenzweig Center for History and New Media (RRCHNM). «What is the web Scrapbook?». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011. <http://chnm.gmu.edu/tools/scrapbook/>

School of Information, University of Michigan. «Elizabeth Yakel». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19 Μαρτίου 2014. <https://www.si.umich.edu/people/elizabeth-yakel>

School for Literature, Media and Communication. Georgia Institute of Technology. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Δεκεμβρίου 2013. <http://lmc.gatech.edu/>

Seagate. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Φεβρουαρίου 2011,

<http://www.seagate.com/em/en/>

September 11. Bearing Witness to History. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8

Φεβρουαρίου 2011. <http://amhistory.si.edu/september11/>

Service Employees International Union, CTW, CLC. Ημερομηνία τελευταίας

πρόσβασης 10 Φεβρουαρίου 2011. <http://www.seiu.org/splash/>

Simon Lindgren. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Μαΐου 2014.

<http://www.simonlindgren.com/>

Society of American Archivists (SAA). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24

Μαρτίου 2014. <http://www2.archivists.org/>

Society of American Archivists (SAA). Session 107 – «What happens after “Here Comes everybody”: An Examination of Participatory Archives». (25 Αυγούστου 2011). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014.

http://saa.archivists.org/Scripts/4Disapi.dll/4DCGI/events/eventdetail.html?Action=Events_Detail&Time=2034266&InvID_W=1810

Software Studies Initiative. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Μαΐου 2014.

<http://lab.softwarestudies.com/>

Stefan Tanaka. Department of Communication. UCSan Diego. Ημερομηνία

τελευταίας πρόσβασης 2 Ιουνίου 2014.

<http://communication.ucsd.edu/people/faculty/stefan-tanaka.html>

Stefan Tanaka. Department of History. UCSan Diego. Ημερομηνία τελευταίας

πρόσβασης 2 Ιουνίου 2014. <http://history.ucsd.edu/people/faculty-pages/tanaka-stefan.html>

Stephen J. Ramsay, Curriculum Vitae. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10

Δεκεμβρίου 2013. http://stephenramsay.us/docs/curriculum_vitae.pdf

Steven Mintz. Department of History, Columbia University. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014. <http://history.columbia.edu/faculty/Mintz.html>

StoryCorps. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://storycorps.org/>

StoryCorps. «Executive Team: Dave Isay, Founder and President». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://storycorps.org/about/executive-team/>

Tara McPherson. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Νοεμβρίου 2013. <http://dhi.ucdavis.edu/beyond-the-book/media/tmcpherson-cv.pdf>

Teaching History.org. National History Education Clearinghouse. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011. <http://teachinghistory.org/>

THATCamp. The Humanities and Technology Camp. American Historical Association, 5 Ιανουαρίου 2012, Chicago IL. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://aha2012.thatcamp.org/>

The American Folklife Center. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.loc.gov/folklife/index.html>

The Andrew W. Mellon Foundation. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014. <http://www.mellon.org/>

The Blackout History Project: New York City 1965/1977. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014. <http://blackout.gmu.edu/>

The Blackout History Project: New York City 1965/1977. «Mission Statement». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014. <http://blackout.gmu.edu/mission.html>

The Center for Public Integrity. «Iraq: The War Card». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011. <http://www.publicintegrity.org/politics/white-house/iraq-war-card>

The European Association for Digital Humanities. «Susan Hockey Curriculum Vitae». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Δεκεμβρίου 2012. <http://www.eadh.org/people/susan-hockey>

The Gladys Krieble Delmas Foundation. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014. <http://delmas.org/>

The Graduate Center. City University of New York (CUNY). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10 Μαρτίου 2014. <http://www.gc.cuny.edu/Home>

The Graduate Center. City University of New York (CUNY). «Stephen Brier». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014. <http://www.gc.cuny.edu/Page-Elements/Academics-Research-Centers-Initiatives/Doctoral-Programs/Urban-Education/Faculty-Bios/Stephen-Brier>

The Literature Network. «H. G. Wells. Biography». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης Αύγουστος 2013. <http://www.online-literature.com/wellshg/>

The Netherlands Institute for Sound and Vision. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.beeldengeluid.nl/en>

The Participatory Museum. A book by Nina Simon. «About the Author». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.participatorymuseum.org/about-the-author/>

The Pulitzer Prizes. «The 2010 Pulitzer Prize Winners: Editorial Cartooning». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Φεβρουαρίου 2011. <http://www.pulitzer.org/citation/2010-Editorial-Cartooning>

The Rockefeller Foundation. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014.

<http://www.rockefellerfoundation.org/>

The Sonic Memorial Project. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Φεβρουαρίου

2011. <http://www.sonicmemorial.org/sonic/public/index.html>

The United States Department of Justice. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24

Μαρτίου 2014. <http://www.justice.gov/>

The University of Manchester. «Dr Jerome de Groot - personal details».

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Ιουνίου 2014.

<http://www.manchester.ac.uk/research/jerome.degroot/personaldetails>

The U.S. Department of Education. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου

2014. <http://www.ed.gov/>

The Valley of the Shadow Archive. Two communities in the American Civil War.

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014.

<http://valley.lib.virginia.edu/>

The Virginia Center for Digital History (VCDH). Ημερομηνία τελευταίας

πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014.

<http://www.vcdh.virginia.edu/index.php?page=VCDH>

The William and Flora Hewlett Foundation. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12

Μαρτίου 2014. <http://www.hewlett.org/>

The William Blake Archive. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Νοεμβρίου

2013. <http://www.blakearchive.org/blake/>

Tim Burners-Lee. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 27 Σεπτεμβρίου 2011.

<http://www.w3.org/People/Berners-Lee/>

Tim O'Reilly. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Σεπτεμβρίου 2011.

<http://www.oreilly.com/tim/>

Todd Presner. «About». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2012.

http://www.toddpresner.com/?page_id=2

Topics in Digital Humanities. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2013.

http://www.press.uillinois.edu/books/find_books.php?type=series&search=TDH

Trevor Owens. User Centered Digital History. «About». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Νοεμβρίου 2012. <http://www.trevorowens.org/about>

Trinity College Dublin. «Dr Susan Schreibman». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 31 Μαΐου 2013. <http://www.tcd.ie/English/staff/academic-staff/susan-schriebman.php/>

UCLA Ed & IS. «Anne Gilliland». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Μαρτίου 2014. <http://gseis.ucla.edu/directory/anne-gilliland/>

UCL Bentham Project. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Δεκεμβρίου 2012. <http://www.ucl.ac.uk/Bentham-Project>

UCL Bentham Project. «Transcribe Bentham and the Consolidated Bentham Papers Repository». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Δεκεμβρίου 2012. http://www.ucl.ac.uk/Bentham-Project/transcribe_bentham

UCL Transcribe Bentham A Participatory Initiative. «Welcome to Transcribe Bentham». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. <http://blogs.ucl.ac.uk/transcribe-bentham/>

UK National Archives. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014. <http://www.nationalarchives.gov.uk/>

- UK Web Archive preserving uk websites (provided by the British Library)
(UKWA). «BBC: WW2 People's War». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18
Ιουνίου 2014. <http://www.webarchive.org.uk/ukwa/target/114827/source/search>
- UK Web Archive (UKWA). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 18 Ιουνίου 2014.
<http://www.webarchive.org.uk/ukwa/>
- Umeå University (Sweden). «Simon Lindgren». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης
9 Μαΐου 2014. [http://www.umu.se/sok/english/staff-directory/view-
person?uid=sili0001&guise=anst2](http://www.umu.se/sok/english/staff-directory/view-person?uid=sili0001&guise=anst2)
- University of Amsterdam. «Van Dijck, José». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24
Φεβρουαρίου 2014. [http://www.uva.nl/over-de-
uva/organisatie/medewerkers/content/d/i/j.f.t.m.vandijck/j.f.t.m.van-dijck.html](http://www.uva.nl/over-de-uva/organisatie/medewerkers/content/d/i/j.f.t.m.vandijck/j.f.t.m.van-dijck.html)
- Vectors: Journal of Culture and Technology in a Dynamic Vernacular. Ημερομηνία
τελευταίας πρόσβασης 12 Νοεμβρίου 2013.
<http://vectors.usc.edu/issues/index.php?issue=7>
- W. K. Kellogg Foundation. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Μαρτίου 2014.
<http://www.wkkf.org/>
- Ward Cunningham. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30 Σεπτεμβρίου 2013.
<http://c2.com/~ward>
- WeAreWhatWeDo. «About». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου
2014. <http://wearewhatwedo.org/about/>
- WeAreWhatWeDo. «Historypin: The Challenge» και «Historypin: The Solution».
Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014.
<http://wearewhatwedo.org/portfolio/historypin/>
- WeAreWhatWeDo. «The state of inter-generational relations». Ημερομηνία
τελευταίας πρόσβασης 12 Φεβρουαρίου 2014.

<http://wearewhatwedo.org/infographics/the-state-of-inter-generational-relations-today/>

«What is Digital Humanities?». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9 Ιανουαρίου 2014. <http://whatisdigitalhumanities.com/>

Wikibooks. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013.
<http://www.wikibooks.org>

Wikidata. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013
http://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:Main_Page και στα ελληνικά
http://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1_%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1

Wikieducator. «What is free content?». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Ιουλίου 2013.
http://wikieducator.org/Wikieducator_tutorial/What_is_free_content

Wikimedia Commons. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013.
http://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page

Wikimedia Commons. «Commons: Καλωσόρισμα». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013.
<http://commons.wikimedia.org/wiki/Commons:%CE%9A%CE%B1%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%8C%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1>

Wikimedia Foundation. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουλίου 2013.
<http://wikimediafoundation.org/wiki/Home>

Wikimedia Foundation. «Our projects: Wikinews». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013.
http://wikimediafoundation.org/wiki/Our_projects

Wikimedia Foundation. «Our projects: Wikiversity». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013.

http://wikimediafoundation.org/wiki/Our_projects

Wikimedia Foundation. «Sj». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013. <http://wikimediafoundation.org/wiki/User:Sj>

Wikimedia Meta-Wiki. «Jan-Bart de Vreede». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013. <http://meta.wikimedia.org/wiki/User:Jan-Bart>

Wikinews. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013.

<http://www.wikinews.org>

Wikipedia. «Alexa Internet». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Φεβρουαρίου 2014. http://en.wikipedia.org/wiki/Alexa_Internet

Wikipedia. «As We May Think». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013. http://en.wikipedia.org/wiki/As_We_May_Think

Wikipedia. «Bishakha Datta». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013. http://en.wikipedia.org/wiki/Bishakha_Datta

Wikipedia. «Crooked Timber». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 11 Νοεμβρίου 2013. http://en.wikipedia.org/wiki/Crooked_Timber

Wikipedia. «Free Content». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουλίου 2013. https://en.wikipedia.org/wiki/Free_content

Wikipedia. «H. G. Wells». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013. http://en.wikipedia.org/wiki/H._G._Wells

Wikipedia. «Henry Jenkins». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Φεβρουαρίου 2014. http://en.wikipedia.org/wiki/Henry_Jenkins

Wikipedia. «Jimmy Wales». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Αυγούστου 2013. http://en.wikipedia.org/wiki/Jimmy_Wales

Wikipedia. «Larry Sanger». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Αυγούστου 2013. http://en.wikipedia.org/wiki/Larry_Sanger

Wikipedia. «Marshall Poe». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 13 Φεβρουαρίου 2014. http://en.wikipedia.org/wiki/Marshall_Poe

Wikipedia. «Memex». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013. <http://en.wikipedia.org/wiki/Memex>

Wikipedia. «Mundaneum». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013. <http://en.wikipedia.org/wiki/Mundaneum>

Wikipedia. «Patricio Lorente». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013. <http://es.wikipedia.org/wiki/Usuario:Patricio.lorente>

Wikipedia. «Paul Otlet». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013. http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Otlet

Wikipedia. «Phoebe Ayers». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013. <http://en.wikipedia.org/wiki/User:Phoebe>

Wikipedia. «Prosumer». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Οκτωβρίου 2011. <http://en.Wikipedia.org/wiki/Prosumer>

Wikipedia. «Richard Stallman». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 15 Ιουλίου 2013. http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Stallman

Wikipedia. «Stu West». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013. <http://en.wikipedia.org/wiki/User:Stu>

Wikipedia. «Ted Nelson». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου 2013.

http://en.wikipedia.org/wiki/Ted_Nelson

Wikipedia. «Vannevar Bush». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου

2013. http://en.wikipedia.org/wiki/Vannevar_Bush

Wikipedia. «Web 2.0.». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 8 Σεπτεμβρίου 2011,

http://en.Wikipedia.org/wiki/Web_2.0

Wikipedia. «World Brain». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 16 Αυγούστου

2013. http://en.wikipedia.org/wiki/World_Brain

Wikiquote. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013.

<http://www.wikiquote.org>

Wikisource. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013.

http://wikisource.org/wiki/Main_Page

Wikisource. La bibliothèque libre. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου

2013. <http://fr.wikisource.org/wiki/Wikisource:Accueil>

Wikispecies. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013.

http://species.wikimedia.org/wiki/Main_Page

Wikiversity. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013.

<http://www.wikiversity.org>

Wikivoyage. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013.

<http://www.wikivoyage.org>

Wiktionary. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013.

<http://www.wiktionary.org>

William Cronon. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης Ιουνίου 2014.

<http://www.williamcronon.net/>

William G. Thomas III. Department of History. University of Nebraska-Lincoln.

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014.

<http://unlcms.unl.edu/history/departments-of-history/node/112>

William J. Turkel. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Ιανουαρίου 2014.

<http://williamjturkel.net/>

Zotero. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Ιανουαρίου 2011.

<http://www.zotero.org/>

Βικιβιβλία. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013.

<http://el.wikibooks.org/wiki/%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1>

Βικιείδη. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013.

http://species.wikimedia.org/wiki/%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1_%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1

Βικιεπιστήμιο. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013.

<http://el.wikiversity.org/wiki/%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1>

Βικιθήκη. «Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των ΗΠΑ». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 3 Οκτωβρίου 2013.

http://el.wikisource.org/wiki/%CE%94%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE%CF%81%CF%85%CE%BE%CE%B7_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%91%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%97%CE%A0%CE%91

Βικιθήκη. «Η Συνθήκη της Λωζάνης». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013.

<http://el.wikisource.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%82%CE%9B%CF%89%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%82>

Βικιλεξικό. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013.

<https://el.wiktionary.org/wiki/%CE%92%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%BA%CF%8C;%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1>

Βικινέα. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2013.

<http://meta.wikimedia.org/w/index.php?title=Wikinews/el&uselang=el>

Βικιταξίδια. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013.

<http://el.wikivoyage.org/wiki/%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1>

Βικιταξίδια: Περίπτερο Επισκεπτών. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2013.

<http://el.wikivoyage.org/wiki/%CE%92%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CF%84%CE%B1%CE%BE%CE%AF%CE%B4%CE%B9%CE%B1;%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%AF%CF%80%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BF%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CE%BA%CE%B5%CF%80%CF%84%CF%8E%CE%BD>

Βικιφθέγματα. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 17 Ιουλίου 2013.

<https://el.wikiquote.org/wiki/%CE%9A%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%A3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1>

ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Ροδόπης. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Μαρτίου 2014. <http://gak.rod.sch.gr/>

Γενικά Αρχεία Κράτους – Αρχεία Νομού Ροδόπης. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Μαρτίου 2014.

<http://gak.rod.sch.gr/wiki/index.php?title=%CE%A0%CF%8D%CE%BB%CE%B7:%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B9%CE%BA%CE%AE>

DARIAH-GR, Ανάπτυξη της Ελληνικής Ερευνητικής Υποδομής για τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014.

http://www.dyas-net.gr/kickoff/?page_id=2

Δίκτυο Υποδομών για την Έρευνα στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες (ΔΥΑΣ).

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 28 Μαΐου 2014,. <http://www.dyas-net.gr/>

Ελληνική Αρχαιακή Εταιρεία (ΕΑΕ). «Αρχαιακή Νομοθεσία: Νόμος 1946/1991».

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 24 Μαρτίου 2014.

http://www.eae.org.gr/leg1_1946-ALL.html

Εταιρεία Ελεύθερου Λογισμικού / Λογισμικού Ανοιχτού Κώδικα (ΕΕΛ/ΛΑΚ).

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Μαρτίου 2014. <http://www.ellak.gr/>

Εταιρεία Ελεύθερου Λογισμικού / Λογισμικού Ανοιχτού Κώδικα (ΕΕΛ/ΛΑΚ).

«Είναι ελεύθερο και ... συμφέρει». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 12

Ιουλίου 2013. <http://mathe.ellak.gr>

Εταιρεία Ελεύθερου Λογισμικού / Λογισμικού Ανοιχτού Κώδικα (ΕΕΛ/ΛΑΚ). «Η

ΕΕΛΛΑΚ». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 4 Μαρτίου 2014.

<http://www.ellak.gr/i-eellak/>

Europeana 1914-1918 – επίσημες και ανεπίσημες ιστορίες του Α΄ Παγκοσμίου

Πολέμου. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 20 Ιουνίου 2014.

<http://europeana1914-1918.eu/el>

Ευρωπαϊκό Ίδρυμα Ελεύθερου Λογισμικού (Free Software Foundation Europe –

FSFE). «Τι είναι το Ελεύθερο Λογισμικό». Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης

11 Ιουλίου 2013. <http://fsfe.org/about/basics/freesoftware.el.html>

Λεξικογραφικά Λήμματα

«Crowd». *Oxford English Reference Dictionary* (2η έκδ.), επιμ. Judy Pearshall και Bill Trumble. Oxford: Oxford University Press, 1996.

«Το πλήθος». *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 7 Φεβρουαρίου 2014. http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%80%CE%BB%CE%AE%CE%B8%CE%BF%CF%82&dq=

«Sourcing». *Business Dictionary*. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 25 Νοεμβρίου 2012. <http://www.businessdictionary.com/definition/sourcing.html/>

Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο - ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) – Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: Ηράκλειτος ΙΙ . Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ